

CRNA GORA
Ministarstvo održivog razvoja i turizma

**PROSTORNI PLAN POSEBNE NAMJENE
NACIONALNI PARK „LOVČEN“
do 2020. godine**

Plan, jul 2014.

montecep dsd

rzup

republički zavod za urbanizam i projektovanje AD

cep - centar za planiranje urbanog razvoja doo

Prostorni plan posebne namjene Nacionalnog parka "Lovćen"

Jul 2014.

Naručilac

Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore

Obradivači

MonteCEP dsd

Benovo 36 (Poštanski fah 76), Kotor, Crna Gora

RZUP - Republički zavod za urbanizam i projektovanje ad

Bulevar revolucije 2, Podgorica, Crna Gora

CEP - Centar za planiranje urbanog razvoja doo

Zahumska 34, Beograd, Srbija

za konzorcijum:

Izvršni direktor MonteCEP-a:

Saša Karajović, dipl. prostorni planer

Radni tim na izradi Predloga plana:

Saša Karajović, dipl. prostorni planer (rukovodilac tima)
Svetlana Jovanović, dipl. prostorni planer (zamjenik rukovodioca tima)

mr Vasilije Bušković, dipl. biolog
Zorana Milošević, dipl. ing. arhitekture
Željka Čurović, dipl. ing. pejzažne arhitekture
dr Miroslav Dragičević, dipl. ekonomista

dr Rade Jovović, dipl. ekonomista
dr Dragica Mijanović, dipl. geograf
dr Božidarka Marković, dipl. ing. agronomije
dr Milosav Anđelić, dipl. ing. šumarstva
Zoran Kasum, dipl. ekonomista

Snežana Dimitrijević, dipl. ing. saobraćaja
Svjetlana Lalić, dipl. ing. hidrogradjevine
Andrea Lalić, dipl. ing. hidrogradjevine
Puniša Raičević, dipl. ing. hidrogradjevine
Zoran Beljkaš, dipl. ing. elektrotehnike
Sonja Filipović Šišević, dipl. ing. elektrotehnike

Dragana Čenić, dipl. ing. arhitekture
Nadja Ponomarev, dipl. ing. arhitekture
Jelena Franović, dipl. ing. pejzažne arhitekture
Katarina Pandurov, dipl. matematičar

Radni tim na izradi Dokumentacione osnove plana:

Saša Karajović, dipl. prostorni planer
Svetlana Jovanović, dipl. prostorni planer
dr Dragica Mijanović, dipl. geograf
mr Vasilije Bušković, dipl. biolog
Zorana Milošević, dipl. ing. arhitekture
mr Miloš Petričević, dipl. arheolog
dr Ilija Lalošević, dipl. ing. arhitekture
Sanja Lješковиć Mitrović, dipl. ing. pejzažne arhitekture
dr Božidarka Marković, dipl. ing. agronomije
dr Milosav Anđelić, dipl. ing. šumarstva
Zoran Kasum, dipl. ekonomista
Snežana Dimitrijević, dipl. ing. saobraćaja
Svjetlana Lalić, dipl. ing. hidrogradjevine
Zoran Beljkaš, dipl. ing. elektrotehnike
Sonja Filipović Šišević, dipl. ing. elektrotehnike
Aleksandar Živaljević, dipl. ing. arhitekture
Ana Džudović, dipl. ing. arhitekture
Katarina Pandurov, dipl. matematičar

Crna Gora

Ministarstvo uređenja prostora
i zaštite životne sredine

Broj 10 - 8362/1
Podgorica, 25.12.2009. godine

Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, rješavajući po zahtjevu „**Monte Cep**“ d.s.d. Kotor, na osnovu člana 134 Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata ("Službeni list CG", br. 51/08) i člana 196 Zakona o opštem upravnom postupku ("Službeni list CG", br. 60/03) donosi

RJEŠENJE

„**MONTE CEP**“-u d.s.d iz Kotora, **IZDAJE SE LICENCA** za obavljanje djelatnosti izrade planskih dokumenata.

Licenca se izdaje za period od pet godina.

O b r a z l o ž e n j e

Zahtjevom od 24.12.2009.godine, „**Monte CEP**“ d.s.d iz **Kotora**, tražio je izdavanje licence za obavljanje djelatnosti izrade planskih dokumenata.

Planski dokument, kako je to predviđeno odredbama člana 35 Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata, može da izrađuje privredno društvo koje je upisano u Centralni registar Privrednog suda za obavljanje djelatnosti izrade planskih dokumenata i koje ispunjava uslove propisane tim Zakonom. S druge strane, članom 6 Pravilnika o načinu i postupku izdavanja i oduzimanja licence i načinu vođenja registra licenci („Službeni list CG“, broj 68/08) propisano je na osnovu koje se dokumentacije izdaje licenca.

Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, razmotrilo je podnijeti zahtjev i priloženu dokumentaciju, pa je našlo da „Monte CEP“ d.s.d ispunjava uslove za obavljanje djelatnosti izrade planskih dokumenata – radi čega se tom privrednom društvu, saglasno Zakonu i Pravilniku, izdaje tražena licenca.

Ovo rješenje je konačno u upravnom postupku i protiv njega žalba nije dopuštena, već se može izjaviti tužba Upravnom sudu Crne Gore, u roku od 30 dana od dana prijema rješenja.

MINISTARA
Branimir Gvozdrenović

Republika Crna Gora
VLADA REPUBLIKE CRNE GORE
MINISTARSTVO ZAŠTITE ŽIVOTNE
SREDINE I UREĐENJA PROSTORA
Broj: 05-5295/05-1
Podgorica, 09.01.2006. godine

Ministarstvo zaštite životne sredine i uređenja prostora, na zahtjev Saše Karajović, dipl.prostorni planer, iz Beograda, za utvrđivanje ispunjenosti uslova za sticanje licence za odgovornog planera za izradu planskih dokumenata (državnih planskih dokumenata i lokalnih planskih dokumenata), na osnovu člana 36,37,38 Zakona o planiranju i uređenju prostora („Službeni list RCG“, br. 28/05) i člana 196 tačka 1 Zakona o opštem upravnom postupku („Službeni list RCG“, br. 60/03), donosi

R J E Š E N J E

Utvrđuje se da Saša Karajović, dipl.prostorni planer, iz Beograda, ispunjava Zakonom propisane uslove za izdavanje licence za odgovornog planera za izradu planskih dokumenata (državnih planskih dokumenata i lokalnih planskih dokumenata).

Po pravosnažnosti ovog rješenja imenovanom će se od strane ovog ministarstva izdati licenca.

O b r a z l o ž e n j e

Uvidom u zahtjev broj 05-5295/05 od 21.11.2005. godine i priloženu dokumentaciju, podnijetu od strane Saše Karajović, dipl.prostornog planera, iz Beograda, za utvrđivanje ispunjenosti uslova za sticanje licence za odgovornog planera za izradu planskih dokumenata, na osnovu člana 37 Zakona o planiranju i uređenju prostora, utvrđeno je da imenovani:

- posjeduje visoku stručnu spremu – diplomirani prostorni planer,
- ima više od pet godina radnog iskustva u struci,
- posjeduje odgovarajuće stručne rezultate na rukovođenju izradom više planskih dokumenata.

Na osnovu izloženog, odlučeno je kao u dispozitivu rješenja.

Protiv ovog rješenja može se izjaviti tužba Upravnom sudu Republike Crne Gore, u roku od 30 dana, od dana prijema rješenja.

POMOĆNIK MINISTRA
Maja Velimirović Petrović

Sadržaj tekstualnog dijela:

1.	UVODNE NAPOMENE	11
1.1.	RAZLOZI ZA IZRADU I DONOŠENJE PLANA	11
1.2.	DOSADAŠNJI TOK IZRADU PLANA	11
2.	OPŠTI DIO	14
2.1.	PRAVNI I PLANSKI OSNOV ZA IZRADU PLANA	14
2.2.	OBUHVAT PLANA	14
2.3.	ULAZNI PODACI	15
3.	IZVODI IZ PLANOVA I STRATEGIJA	16
3.1.	DOKUMENTACIJA NA DRŽAVNOM NIVOU	16
3.2.	DOKUMENTACIJA NA OPŠTINSKOM NIVOU	25
3.3.	PLANSKA I PROJEKTNJA DOKUMENTACIJA RELEVANTNA ZA PROSTOR ZAHVATA PLANA	36

POSTOJEĆE STANJE

4.	PRIRODNE KARAKTERISTIKE	49
4.1.	GEOGRAFSKI POLOŽAJ	49
4.2.	GEOLOŠKE KARAKTERISTIKE	49
4.3.	SEIZMOGEOLOŠKE KARAKTERISTIKE	50
4.4.	GEMORFOLOŠKE KARAKTERISTIKE	51
4.5.	HIDROGEOLOŠKE KARAKTERISTIKE	51
4.6.	PEDOLOŠKE KARAKTERISTIKE	53
4.7.	KLIMATSKE KARAKTERISTIKE	55
5.	PRIRODNE, PREDIONE I KULTURNE VRIJEDNOSTI	56
5.1.	BIODIVERZITET I ZAŠTITA PRIRODE	56
5.2.	KULTURNI PREDIO	61
5.3.	KULTURNO NASLJEDE NP "LOVČEN" I ZAŠTITNE ZONE	70
6.	STVORENI USLOVI	74
6.1.	DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE	74
6.2.	MREŽA NASELJA NP "LOVČEN" I OKRUŽENJA	78
6.3.	PRIVREDNE I DRUŠTVENE DJELATNOSTI	79
7.	AKTIVNOSTI U PROSTORU	81
7.1.	POLJOPRIVREDA ŠIRE ZONE NP "LOVČEN"	81
7.2.	ŠUMARSTVO	83
7.3.	TURIZAM U NP "LOVČEN"	91
8.	SAOBRAČAJNI SISTEM	96
8.1.	DRUMSKI SAOBRAČAJ - KARAKTERISTIKE I FUNKCIONALNOST	96
8.2.	OSTALI VIDOVI SAOBRAČAJNE INFRASTRUKTURE	101
8.3.	OCJENA STANJA SAOBRAČAJA I SAOBRAČAJNE INFRASTRUKTURE	102
9.	INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST	102
9.1.	HIDROTEHNIČKA INFRASTRUKTURA	102
9.2.	UPRAVLJANJE OTPADOM	106
9.3.	TELEKOMUNIKACIONA INFRASTRUKTURA	106
9.4.	ELEKTROENERGETSKA INFRASTRUKTURA	108
10.	OSNOVNI PODACI O NP "LOVČEN"	109
10.1.	INFORMATIVNO-PREZENTACIONI I EDUKATIVNI SADRŽAJI	109
10.2.	UPRAVLJANJE POSJETIOCIMA	109
10.3.	INSTITUCIONALNA STRUKTURA	110
10.4.	ANALIZA I OCJENA USLOVA ZA OSTVARIVANJE ZAŠTITE	110
11.	SINTEZNA OCJENA PROSTORNOG UREDJENJA NP „LOVČEN“	112
11.1.	POTENCIJALI, OGRANIČENJA I KONFLIKTI U PROSTORU	112
11.2.	OCJENA STANJA NACIONALNOG PARKA (SWOT ANALIZA)	112

PLANSKI DIO

12.	CILJEVI I PRINCIPI PLANIRANJA PROSTORA U NP "LOVČEN"	117
12.1.	OSNOVNI I POSEBNI CILJEVI	117
12.2.	OSNOVNI PRINCIPI PLANIRANJA	117

13.	PROJEKCIJE	119
13.1.	EKONOMSKO-TRŽIŠNA PROJEKCIJA	119
13.2.	DEMOGRAFSKE PROJEKCIJE	126
14.	KONCEPT ORGANIZACIJE PROSTORA	128
15.	ZAŠTITA PRIRODNIH, PREDIONIH I KULTURNIH VRIJEDNOSTI	130
15.1.	ZAŠTITA PRIRODE	130
15.2.	ZAŠTITA PREDJELA	135
15.3.	KULTURNO NASLJEĐE NP „LOVĆEN“ I ZAŠTITNE ZONE	141
16.	RAZVOJ DJELATNOSTI	147
16.1.	TURIZAM	147
16.2.	POLJOPRIVREDA	153
16.3.	ŠUMARSTVO	156
17.	SAOBRAĆAJNI SISTEM	162
17.1.	PLANIRANI RAZVOJ SISTEMA	162
17.2.	STRATEŠKI CILJEVI I ZADACI RAZVOJA	162
17.3.	DRUMSKI SAOBRAĆAJ	162
17.4.	PRAVILA UREĐENJA I IZGRADNJE MREŽA I OBJEKATA SAOBRAĆAJNE INFRASTRUKTURE	167
18.	INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST	170
18.1.	HIDROTEHNIČKA INFRASTRUKTURA	170
18.2.	UPRAVLJANJE OTPADOM	179
18.3.	TELEKOMUNIKACIONA INFRASTRUKTURA	183
18.4.	ELEKTROENERGETSKA INFRASTRUKTURA	185
19.	ZAŠTITA I UNAPREĐENJE ŽIVOTNE SREDINE	189
19.1.	ZAŠTITA FLORE, FAUNE I GLJIVA	189
19.2.	ZAŠTITA ŠUMA	190
19.3.	ZAŠTITA ZEMLJIŠTA, VODA I VAZDUHA	190
19.4.	ZAŠTITA KARSTA	191
19.5.	STRATEŠKA PROCJENA UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU	191
20.	MJERE ZAŠTITE OD ELEMENTARNIH NEPOGODA	192
20.1.	INŽENJERSKE I DRUGE MJERE ZA SMANJENJE SEIZMIČKOG RIZIKA	192
20.2.	MJERE ZAŠTITE OD SNIJEGA	192
20.3.	MJERE ZAŠTITE OD VJETRA	192
20.4.	MJERE ZAŠTITE OD POŽARA	192
20.5.	MJERE ZAŠTITE OD PODZEMNIH VODA	193
21.	KONCEPT KORIŠĆENJA OBNOVLJIVIH IZVORA ENERGIJE	193
22.	USLOVI ZAŠTITE, UREĐENJA I KORIŠĆENJA PROSTORA	196
22.1.	ZONA ZAŠTITE PRIRODE	196
22.2.	ZONA ZAŠTIĆENIH KULTURNIH DOBARA	196
22.3.	ZONA AMBIJENTALNIH CJELINA	200
22.4.	ZONA TRADICIONALNE RURALNE IZGRADNJE - LOVĆENSKI KATUN	201
22.5.	ZONA TRADICIONALNE RURALNE IZGRADNJE - SELA I ZASEOCI U ZAŠTITNOJ ZONI NP	201
22.6.	ZONA NOVE IZGRADNJE	205
23.	OPŠTE SMJERNICE ZA SPROVODJENJE PLANA	206
24.	POSEBNE SMJERNICE ZA SPROVODJENJE PLANA	208
24.1.	SMJERNICE ZA DETALJNE RAZRADE ZA LOKALITETE IVANOVA KORITA I MAJSTORI	208
24.2.	SMJERNICE ZA DRŽAVNU STUDIJU LOKACIJE DOLOVI	212
24.3.	SMJERNICE ZA IDEJNA URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKA RJEŠENJA („ECO LODGE“)	215
24.4.	SMJERNICE ZA PRISTUPNE ZONE	217
24.5.	SMJERNICE ZA ZAŠTITNU ZONU PARKA	217
24.6.	URBANISTIČKO-TEHNIČKI USLOVI ZA POSTOJEĆE OBJEKTE (DIREKTNJA PRIMJENA PLANA)	217
24.7.	URBANISTIČKO-TEHNIČKI USLOVI ZA FORMIRANJE VIDIKOVACA (DIREKTNJA PRIMJENA PLANA)	221
24.8.	URBANISTIČKO-TEHNIČKI USLOVI ZA KAMP ODMORIŠTA (DIREKTNJA PRIMJENA PLANA)	221
24.9.	URBANISTIČKO-TEHNIČKI USLOVI ZA IZGRADNJU ŽIČARE DUB (KOTOR) - CETINJE	222
24.10.	URBANISTIČKO-TEHNIČKI USLOVI ZA IZGRADNJU U KORIDORU DALEKOVODA 400 KV	224
24.11.	SMJERNICE ZA RAZVOJ STOČARSTVA NA PODRUČJU NP "LOVĆEN"	226

SINTEZNI GRAFIČKI PRILOG
PRILOG: PROGRAMSKI ZADATAK

GRAFIČKI PRILOZI (R 1:25.000)

- 1 - TOPOGRAFSKA PODLOGA SA GRANICOM ZAHVATA PLANA
- 2 - IZVOD IZ PP CRNE GORE
- 3 - POLOŽAJ NP U ODNOSU NA OKRUŽENJE
- 4 - NAMJENA POVRŠINA I ORGANIZACIJA PROSTORA - POSTOJEĆE STANJE
- 5 - INFRASTRUKTURA - POSTOJEĆE STANJE
- 6 - ZAŠTITA PRIRODNE I KULTURNE BAŠTINE - POSTOJEĆE STANJE
- 7 - PLAN PREDJELA
- 8 - NAMJENA POVRŠINA I ORGANIZACIJA PROSTORA - PLANIRANO RJEŠENJE
- 9 - INFRASTRUKTURA - PLANIRANO RJEŠENJE
- 10 - ZAŠTITA PRIRODNE I KULTURNE BAŠTINE - PLANIRANO RJEŠENJE
- 11 - URBANISTIČKO-TEHNIČKI USLOVI ZA STANICE ŽIČARE (DUB; KUK; CETINJE)

DETALJNA RAZRADA ZA IVANOVA KORITA

tekstualni dio

- 1 UVODNI DIO
- 2 USLOVI U POGLEDU PLANIRANIH NAMJENA
- 3 ELEMENTI URBANISTIČKE REGULACIJE
- 4 URBANISTIČKO-TEHNIČKI USLOVI
- 5 ANALITIČKI PODACI PLANA
- 6 PEJZAŽNO UREĐENJE
- 7 HIDROTEHNIČKA INFRASTRUKTURA
- 8 ELEKTROENERGETIKA
- 9 ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE

grafički dio (1:1000)

- 01 TOPOGRAFSKO - GEODETSKA PODLOGA SA GRANICOM PLANA
- 02 POSTOJEĆA NAMJENA POVRŠINA SA FIZIČKIM KARAKTERISTIKAMA
- 03 PLANIRANA NAMJENA POVRŠINA
- 04 PLAN PARCELACIJE, REGULACIJE, NIVELACIJE
- 05 SINHRON PLAN INFRASTRUKTURE

DETALJNA RAZRADA ZA MAJSTORE

tekstualni dio

- 1 UVODNI DIO
- 2 USLOVI U POGLEDU PLANIRANIH NAMJENA
- 3 ELEMENTI URBANISTIČKE REGULACIJE
- 4 URBANISTIČKO-TEHNIČKI USLOVI
- 5 ANALITIČKI PODACI PLANA
- 6 PEJZAŽNO UREĐENJE
- 7 HIDROTEHNIČKA INFRASTRUKTURA
- 8 ELEKTROENERGETIKA
- 9 ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE

grafički dio (1:1000)

- 01 TOPOGRAFSKO - GEODETSKA PODLOGA SA GRANICOM PLANA
- 02 POSTOJEĆA NAMJENA POVRŠINA SA FIZIČKIM KARAKTERISTIKAMA
- 03 PLANIRANA NAMJENA POVRŠINA
- 04 PLAN PARCELACIJE, REGULACIJE, NIVELACIJE
- 05 SINHRON PLAN INFRASTRUKTURE

1. UVODNE NAPOMENE

1.1. RAZLOZI ZA IZRADU I DONOŠENJE PLANA

Prema Programskom zadatku, osnovni razlog za izradu i donošenje PPPN NP "Lovćen" je revizija postojećeg Plana odnosno stvaranje planskih pretpostavki za realizaciju razvojnih projekata (turističkih, infrastrukturnih, poljoprivrednih i dr). Plan treba da obezbijedi stvaranje uslova za zaštitu, uređenje i korišćenje područja Lovćena na principima održivog razvoja, a naročito za zaštitu i očuvanje prirodnih dobara od izuzetnog nacionalnog značaja, kao i drugih značajnih prirodnih resursa i posebno vrijednih kulturno-istorijskih dobara.

Sam status područja asocira na područje od posebnog značaja i područje potencijalne tražnje. S druge strane, područje Nacionalnog parka ima niz negativnih elemenata koje se, prije svega, ogledaju u njegovoj potpunoj atrofiranosti i neuključenosti u ekonomski život okruženja. Ovaj prostor je ostao po strani, iako svojom ponudom može da bude vrlo značajan.

Ovo je posebno značajno ako se ima u vidu da je Prostorni plan posebne namjene za Nacionalni park "Lovćen" donijet 1997. godine ("Službeni list RCG", broj 19/97) i da je od tada do danas došlo do povećanog pritiska na najvrijednije dijelove ovog prirodnog dobra, kao i promjene zakonske regulative u oblasti planiranja, izgradnje i zaštite životne sredine.

Jedan od razloga za izradu ovog plana je i stvaranje planskih pretpostavki za realizaciju projekta izgradnje žičare Kotor - Lovćen - Cetinje. Njegovom realizacijom će se napraviti važan korak ka poboljšanju turističke privrede u cilju izgradnje mreže turističkih destinacija van primorskog područja. Na taj način turističko područje, sa Nacionalnim parkom "Lovćen" u njegovom središtu, će se povezati sa savremenim sistemom adekvatne transportne infrastrukture. Istovremeno, treba implementirati i rješenja iz Detaljnog prostornog plana podmorskog kabla i dalekovoda 400 kV od Primorja do Pljevalja, a koji prolazi obodom NP "Lovćen".

Referentni osnov za definisanje polaznih opredeljenja za izradu PPPN NP "Lovćen" čine, prije svega, "Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine", "Nacionalna strategija održivog razvoja", "Strategija razvoja turizma", kao i deklarirana politika razvoja na državnom nivou, koje čine osnov sa kojim treba da bude usklađen predmetni Plan.

PPCG identifikovao je prostor Lovćena kao turističko područje primorskih planina i koji ima potencijale dopune ponude kupališnog turizma, kao i skijaškog turizma (Ivanova korita na Lovćenu). PPCG obavezuje na funkcionalnu diferencijaciju pojedinih mikrolokaliteta, za koje treba opredijeliti komplementaran razvoj u skladu sa nosivim kapacitetima prostora.

Kroz politike za prostorni razvoj Južnog regiona u PPCG, Nacionalni park "Lovćen" treba da bude uključen u razvoj turizma i rekreacije. Ograničeni kapacitet obale, kao i potreba da se obogati turistička ponuda, zahtijeva da se iskoriste pogodnosti susjednih planinskih masiva u svrhu rekreacije, čime bi se pritisak na plaže umanjio. Različita sportska igrališta i ostale zabavne i rekreativne sadržaje treba razvijati i u turističkim centrima i u rekreacionim područjima van centara. Prostornim planovima posebne namjene, za intenzivni razvoj turizma treba utvrditi programe razvoja sportskih i ostalih sadržaja, staza za jahanje, pa do lokaliteta za izlete i kampovanje u planinskom dijelu.

1.2. DOSADAŠNJI TOK IZRADE PLANA

Konzorcijum "MonteCEP dsd & RZUP ad & CEP doo" počeo je izradu Prostornog plana posebne namjene Nacionalnog parka "Lovćen" sa Strateškom procjenom uticaja na životnu sredinu (u daljem tekstu: PPPN NPL i SPU), po potpisivanju Ugovora 30. novembra 2011. godine.

Tokom prve faze rada najviše pažnje bilo je posvećeno:

- analizi dostupne prostorno-planske, studijske, projektne i ostale dokumentacije, topografskih karata i drugih podloga, te zakonodavnog okvira;
- uspostavljanju komunikacije sa nadležnim resorima u ministarstvima;
- uspostavljanju kontakata s zainteresovanim subjektima
- organizovanju timova po tematskim oblastima;
- utvrđivanju polazišta za započinjanje planskih aktivnosti.

Prvi izvještaj o toku izrade plana podnijet je 8. februara 2011. godine.

Tokom marta mjeseca održano je nekoliko sastanaka sa predstavnicima JP NPCG, resornih ministarstava, nadležnih državnih i lokalnih institucija, a u okviru druge faze rada najviše pažnje bilo je posvećeno:

- anketi - prikupljanju podataka, obilasku terena te kontaktu sa zainteresovanim subjektima
- izradi izvoda iz dostupne prostorno-planske, studijske, projektne i ostale dokumentacije;
- izradi tematskih izvještaja i analiza

što je rezultiralo izradom radne verzije **Dokumentacione osnove** Plana, koja je predata sa **Drugim izvještajem sredinom aprila 2011. godine**. Navedeni materijal je bio, potom, predmet analize u Savjetu za prostorno uređenje.

Kako je u tom trenutku bila aktuelna izrada nacрта Detaljnog prostornog plana za dalekovod 400 kV sa optičkim kablom od Crnogorskog primorja do Pljevalja (RZUP & IGH), zaključeno je da bi bilo svrsishodnije da se izrada PPPN za NP »"Lovćen"« privremeno zaustavi do konačnog definisanja trase dalekovoda kroz prostor NP. Povoljna okolnost je bila da je dio tima na izradi DPP bio isti kao za PPPN. Po njegovom usvajanju, tokom ljeta 2011. godine, stekli su se uslovi za nastavak rada na dopuni Dokumentacione osnove, shodno Programskom zadatku i sugestijama Savjeta za prostorno uređenje.

Konačna verzija **Dokumentacione osnove** Plana je predata **krajem septembra 2011. godine**, a cilj te faze rada je bio da se pojedine ključne komponente prostornog kompleksa, pojedini najznačajniji problemi i procesi dublje i detaljnije prouče, da se sagledaju njihove karakteristike, strukture, faktori razvoja i razmještaja, tendencije razvoja kako bi u III fazi mogle da se sagledaju mogućnosti, potrebe, ciljevi budućeg razvoja i kao takve formiraju Koncept plana.

U dopunjenom izdanju Dokumentacione osnove se nalazi nov, sveobuhvatan, segment koji se odnosi na turizam, a ugrađeni su i prvi rezultati Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova koji je obavljen u aprilu 2011. Elaborat je dopunjen i prikazom prirodnih karakteristika, doradjen je segment koji se odnosi na graditeljsku baštinu te predložen novi zoning zaštite prostora Nacionalnog parka.

Koncept plana je urađen **tokom septembra 2011. godine**, a nakon dopune radne verzije Dokumentacione osnove.

Koncept plana se bazirao na analizi postojećeg stanja, sektorskim projekcijama i utvrđenim principima i ciljevima zaštite, uređenja i korišćenja prostora NP "Lovćen". Kao stečene obaveze preuzeti su elementi dva bitna projekta koji će imati izuzetne uticaje na prostor NP "Lovćen" i okruženje - Detaljni prostorni plani za dalekovod 400 kV sa optičkim kablom od Crnogorskog primorja do Pljevalja i Projekat žičare Kotor - Lovćen - Cetinje.

Iako su tokom rada na planu dobijene inicijative korisnika prostora i gradjana - vlasnika zemljišta, one u ovom izvještaju nisu posebno razmatrane, jer prevashodno treba usvojiti novi zoning NP, a tek onda je moguće razmatrati detaljnu namjenu površina i raspored pojedinih funkcija i sadržaja.

Predmetni koncept plana je bio predmet analize Savjeta za prostorno uređenje i JP „Nacionalni parkovi Crne Gore“.

Nakon toga se pristupilo pripremi **prednacrt**a, kao rezultata treće faze izrade Prostornog plana posebne namjene Nacionalnog parka "Lovćen". Sagledane su dobijene primjedbe i sugestije, naročito u pogledu zoniranja prostora prema stepenima zaštite, a koji se sada moraju usaglasiti sa usvojenim koridorom dalekovoda odnosno predloženom trasom žičare Kotor - Cetinje, preko Lovćena. Radni tim PPPN se uključio u razrešavanje trase žičare, a uz dobijena mišljenja bilo je moguće formirati konačnu trasu kroz NP i definisati zone zaštite i sve ostale sadržaje na tom prostoru, čime su se stekli uslovi da se privedu kraju radovi na prednacrtu PPPN.

Prednacrt plana je predat krajem decembra 2011. godine.

Prednacrt plana je početkom godine bio predmet analize u resornom ministarstvu, JP „Nacionalni parkovi Crne Gore“, NP "Lovćen" i Prijestonici Cetinje, gdje su date sugestije kako da se unaprijedi ponudjeni dokument. U **nacrt plana iz maja 2012.** su ugrađene dodatne analize i poglavlja, kao i grafički prilozi.

Ovaj nacrt je bio predmet analize u resornim ministarstvima, JP NP Crne Gore i lokalnim samoupravama, a primjedbe i sugestije su ugrađene u **korigovani nacrt iz juna 2012. godine.**

Nacrtom plana su **predložene zone detaljne razrade** (stanice žičare, zona Ivanovih korita i Majstora) koje su urađene u **vidu zoning plana**, a tokom pripreme prijedloga plana, nakon javne rasprave, biće urađene u adekvatnoj razmjeri (1:2.500 i 1:1000), kada se obezbijede ažurne geodetske i katastarske planove sa vertikalnom i horizontalnom predstavom terena.

Tokom septembra 2012. godine, održan je **javni uvid** u nacrt Prostornog plana područja posebne namjene za NP "Lovćen" i nacrt Strateške procjene uticaja na životnu sredinu. U sklopu javnog uvida održana su i dva okrugla stola (radionice) u vidu javne rasprave i to u Prijestonici Cetinje (04. septembra 2012.) i na Vranjini u Centru za posjetioce JP NPCG (06. septembra 2012.). Interesovanje građana i nadležnih institucija je bilo na zavidnom nivou.

Tokom javnog uvida dobijeno je ukupno 32 primjedbe i sugestije korisnika prostora u pisanoj formi, o kojima je obradivač plana zauzeo stavove i dao odgovore na koji način bi se ugradile prihvaćene sugestije i primjedbe u Predlog plana, odnosno pojasnio zašto neke primjedbe ne mogu biti ugrađene.

Kako je u toku pregleda Nacrta plana dobijeno nekoliko primjedbi i sugestija od nadležnih institucija, to je obradivač preuzeo obavezu da one prihvaćene ugradi tokom izrade Predloga plana.

Predlog plana iz marta 2013. godine pripremljen je na osnovu prihvaćenih primjedbi i sugestija dobijenih tokom javnog uvida u nacrt plana, kao i na osnovu dodatnih konsultacija u Ministarstvu održivog razvoja i turizma, JP „Nacionalni parkovi Crne Gore“ i Prijestonici Cetinje.

2. OPŠTI DIO

2.1. PRAVNI I PLANSKI OSNOV ZA IZRADU PLANA

Pravni osnov za izradu PPPN NP "Lovćen" sadržan je u odredbama Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata čijim je članom 21, propisano da se Prostorni plan posebne namjene izrađuje i donosi za područje nacionalnog parka, odnosno teritoriju koja je od posebnog značaja za Crnu Goru i koji zahtijevaju poseban režim uređenja i korišćenja.

Pored osnovnog, sistemskog, Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata ("Službeni list CG", br. 51/08 i 34/11), pravni osnov za izradu PPPN NP "Lovćen" predstavljaju i odredbe koje su sadržane u drugim zakonima i podsistemskim aktima.

Planski osnov za izradu PPPN NP "Lovćen" sadržan je u Prostornom planu Crne Gore do 2020. godine kojim se utvrđuju osnove dugoročne organizacije i uređenja prostora.

Planom su određeni državni ciljevi kao i mjere prostornog razvoja u skladu sa ukupnim ekonomskim, socijalnim, ekološkim i kulturno-istorijskim razvojem. PPCG čini planski dokument višeg reda sa kojim PPPN NP "Lovćen" treba biti usklađen. Ovo obavezuje na poštovanje osnovnih opredjeljenja i utvrđenih politika u PPCG uz mogućnost njihove dalje razrade kroz planove nižeg reda.

PPCG je u svojim odrednicama identifikovao prostor Lovćena kao turističko područje za razvoj planinskog turizma. Izradom PPPN NP "Lovćen" stvoriće se planske pretpostavke za razvoj, organizaciju, uređenje i zaštitu prostora Lovćena u skladu sa mjerama i uslovima zaštite prirode i kulturnih dobara koji su određeni u svrhu očuvanja prirodnih i kulturno-istorijskih vrijednosti.

Vremenski horizont PPPN NP "Lovćen" određen je za period do 2025. godine. Osnovne pretpostavke Plana prikazuju se u skladu sa potencijalima i ograničenjima, prioritetima i sredstvima, u vidu projekcija do 2025. godine, sa detaljnijom razradom i etapama implementacije prioritetnih planskih rješenja do 2015. godine.

2.2. OBUHVAT PLANA

Prostorni plan posebne namjene NP "Lovćen" obuhvata područje Nacionalnog parka "Lovćen" sa zaštitnom zonom i koridor žičare Kotor - Lovćen - Cetinje, odnosno površinu od 14.830 ha.

Nacionalni park "Lovćen" obuhvata centralni i najviši dio lovćenskog masiva. Smješten je u jugozapadnom dijelu Crne Gore između Skadarskog basena, Bokokotorskog zaliva i Budvanske rivijere.

Nacionalni park obuhvata površinu 6.220 ha, od čega u okviru teritorije Prijestonice Cetinje 5.650 ha i teritorije opštine Budva 570 ha. Područje Nacionalnog parka "Lovćen" ne zalazi u opštinu Kotor, već samo njegova zaštitna zona.

Zaštitna zona Nacionalnog parka obuhvata površinu 8.530 ha, od čega u okviru teritorije Prijestonice Cetinje 5.010 ha, opštine Budva 2.090 ha i opštine Kotor 1.430 ha (prirodno i kulturno-istorijsko područje Kotora).

Ukupna površina Nacionalnog parka "Lovćen" sa zaštitnom zonom iznosi 14.750 ha.

Površina koridora žičare sa početnim stanicama izvan Nacionalnog parka iznosi oko 80 ha.

Granica nacionalnog parka "Lovćen" definisana je Zakonom o nacionalnim parkovima Crne Gore („Službeni list CG“, broj 28/04).

Granica Nacionalnog parka "Lovćen" počinje od raskrsnice puteva na mjestu Krstac, odakle ide na jugoistok grebenom do puta Krstac - Ivanova Korita, a zatim istim putem istočno od vrha Janšine - grebenom do kote 1276 i dalje preko kota 1383, 1465, 1451 i 1402 do puta iznad Grabove prodoli, gde izlazi na put Dolovi - Velja glava, zatim grebenom Velja glava izlazi na Babinu glavu - kota 1474 i grebenom Koložunjskih greda do kote 1427 i kote 1315 (Kolovijeri) grebenom do kote 1278 na Murakovac - kota 1387, grebenom nad Reskavica do Mainskog vrha - kota 1324, grebenom nad širokom stranom na kotu 1210, grebenom Mainske gradine iznad Velje strane na kotu 1180 i 1118 (Korita), kote 1174, zatim preko vrha Rome strane - kota 1187 - kote 939 na Ugnjima, preko Brštanovih krša na kotu Goli vrh iznad Osoja do Stanišine glave - kota 1104, sjevernim grebenom Gole strane do okuke puta za Konjsko preko puta za Ivanova Korita, jugoistočnim grebenom na Krst - kota 1177, na kotu 1091 (Kruška), grebenom nad naseljem Gornič do kote 1080 (Klačnik) i kote 1183 (Goliš), preko Stare Lazine na kotu 1151, preko Krivača na kotu 1187, dalje na kotu 1195, sjevernim grebenom Golog brda na kotu 1273, jugozapadnim grebenom i stazom na prevoj Šavnik i Vrh kape - kota 1302, preko Završja na kotu 1286 Raduljica, zazim po postojećoj granici Nacionalnog parka "Lovćen" i ivicom šume južno od Njeguša - Petrova ljut - kota 985 izlazi na Krstac.

2.3. ULAZNI PODACI

U odnosu na predmetni Plan, PPCG do 2020. godine čini planski dokument višeg reda i sa kojim ovaj Plan mora biti usklađen. Ovo obavezuje na poštovanje osnovnih opredjeljenja PPCG-a uz mogućnost njihove dalje razrade kroz analitičke i sintezne faze izrade Plana.

Za definisanje planskih opredjeljenja potrebno je bilo, na adekvatnom nivou i kroz izradu Dokumentacione osnove, izvršiti analizu i ocjenu postojećeg stanja i iz nje rekognoscirati potencijale, ograničenja, postojeće i moguće konflikte u prostoru, kao i pravce i prioritete razvoja.

Analiza postojeće dokumentacije (prostorni planovi opština čije djelove obuhvata Plan), do sada urađenih planova i projekata kao i rezultati posljednjeg popisa iz 2011. godine, trebalo je da doprinesu pouzdanijem sagledavanju karakteristika i razvojnih mogućnosti ovog područja. Poseban akcenat je stavljen na infrastrukturne zahvate koji imaju bitan uticaj na prostor Plana (trasa dalekovoda 400 kV od Primorja do Pljevalja i trasa žičare Kotor - Cetinje).

3. IZVODI IZ PLANOVA I STRATEGIJA

3.1. DOKUMENTACIJA NA DRŽAVNOM NIVOU

3.1.1. IZVOD IZ PROSTORNOG PLANA CRNE GORE do 2020. godine

Prostor Nacionalnog parka "Lovćen" pripada Središnjem regionu Crne Gore odnosno tzv. razvojnoj Cetinjskoj zoni za koju se precizirane slijedeće sintezne ocjene postojećeg stanja odnosno smjernice za naredni period.

Središnji region

Središnji region nailazi na velike i brojne **razvojne i prostorno-ekološke probleme**. Migracije stanovništva i deagrarizacija su karakteristične za ovo područje, i javljaju se u ruralnim naseljima sjeverozapadnog dijela. Može se reći da je deagrarizacija i depopulacija prisutna u svim djelovima ruralnog područja, izuzev Zetske ravnice, a sa druge strane, u toku je snažan proces doseljavanja stanovništva u Podgoricu, kao i rast prigradskih naselja.

Sezonsko plavljenje priobalja Skadarskog jezera, djelova lugova i Bjelopavličke ravnice, te zagađivanje ovog jezera iz industrijsko-komunalnih postrojenja Podgorice, Cetinja, Danilovgrada i Nikšića i poljoprivrede u Zetskoj ravnici, predstavlja problem u brojnim sferama razvoja i ekologije i zahtijeva rješenje u što kraćem roku.

Bezvodnost karstnog područja sa jedne, i povremeno plavljenje Cetinjskog i Nikšićkog polja sa druge strane, kao i nestajanje šumskih zemljišta („deforestacija”), te nedostatak kvalitetnog zemljišta u karstnom području su pitanja i teškoće karakteristične za Središnji region.

Cijela teritorija Crne Gore je pod seizmičkim rizikom, a u ovom regionu su naročito problematični Cetinje, Zetska i Bjelopavlička ravnica.

Kao glavni ekološki problemi se mogu izdvojiti teškoće u ostvarivanju šire i sistematske zaštite, inače ranjivih i osjetljivih ekosistema, a posebno kada su u pitanju nacionalni parkovi „Skadarsko jezero“ i „Lovćen“.

Razvojna zona: CETINJSKA ZONA

Resursi i potencijali: Kulturno-istorijsko nasljeđe Crne Gore i specifični karakter gradskog ambijenta (prostornog i kulturnog); postojeći kompleks elektroindustrije koji već duži period ne radi; tehnički građevinski kamen; formirane funkcije servisa i opremljenost zone.

Prioriteti razvoja: Funkcije prijestonice, kulturnog i akademskog centra državnog i šireg značaja, usko povezane sa funkcijama Podgorice; visokospecijalizovani programi na polju očuvanja kulturnih i istorijskih vrijednosti (starog urbanog jezgra Cetinja); specijalizovana turistička ponuda Nacionalnog parka "Lovćen" i njegovih razvojnih zona (Ivanova korita, Mauzolej na Lovćenu i dr.).

Ograničenja: Zabrana lociranja po okolinu štetne i teške industrije; stroga ograničenja za novogradnju i kontrola arhitektonskih oblika, da bi se zadržala prostorna dimenzija i zaštitio karakter urbanog ansambla.

Konflikti: Vodeći konflikt javlja se između zahtjeva za očuvanje kulturnog nasljeđa i trendova daljeg privrednog razvoja. Konflikt je moguć između „modernih” arhitektonskih pristupa i karaktera zaštićenog urbanog tkiva. Oštar konflikt je uspostavljen i između neplanske urbanizacije i poljoprivrednog plodnog zemljišta, čija je količina značajno smanjena.

Pragovi: Izgradnja sistema odvođenja atmosferskih i otpadnih voda sa uređajem za prečišćavanje, mora se smatrati prvim pragom koji treba prevazići na putu daljeg razvoja prioritarnih funkcija i grada u cjelini. Snabdijevanje vodom, posebno tehnološkom, kao i nedostatak radne snage u neposrednom gravitacionom području je prag koji takođe treba prevazići, kako bi se omogućio razvoj primarnih funkcija. Oskudna količina ravnog zemljišta za razvoj grada, kombinovana sa zahtjevima očuvanja poljoprivrednog zemljišta i prirodnog i kulturnog pejzaža, predstavlja prostorni i tehnički prag za širenje grada. Alternativni pravac razvoja grada, može se usmjeriti ka nižim djelovima okolnih brda.

Zahtjevi okruženja: Zaštita slobodnog prirodnog pejzaža oko grada i panorama duž prilaznih puteva od Podgorice i Budve, kao i duž panoramskih ruta prema Lovćenu i Kotoru; zaštita stvorenih seoskih ambijenata; kontrola svih faktora koji prouzrokuju zagađivanje vazduha; obezbjeđenje odgovarajućeg deponovanja čvrstog otpada, evakuacije otpadnih voda, a posebno atmosferskih voda koje povremeno izazivaju plavljenje dijela Cetinjskog polja, uz primjenu odgovarajućih tehničkih rješenja.

Preduslovi: Kontrola namjene i korišćenja zemljišta; povezivanje sa Nikšićem, izgradnjom magistralnog puta; poboljšanje pristupačnosti naselja u gravitacionom području i njihovo opremanje minimumom servisa.

Zbog blizine Primorja, za prostor Nacionalnog parka "Lovćen", relevantne su i neke smjernice za prostorni razvoj Primorskog regiona:

- **Ruralna naselja** treba zaštititi od dalje degradacije, a ona na padinama revitalizovati, tako da pored poljoprivrednog stanovništva prihvate stanovanje i stanovništva zaposlenog u naseljima na obali.
- Radi očuvanja životne sredine i posebnih pejzažnih vrijednosti sa posebnom pažnjom se treba odnositi prema **ekološkom koridoru duž primorskih planina** (Orjen, Lovćen i Rumija) i **zelenim koridorima koji ga spajaju sa obalom** (djelovi obale Boke Kotorske - Orjen i "Lovćen"; djelovi obale između Budve i Petrovca - Paštrovska gora; djelovi obale između Bara i Ulcinja - Rumija). Veliku opasnost za ugrožavanje ovih vrijednosti ima izgradnja buduće magistrale za brzi saobraćaj u priobalju.

Od ključne važnosti za prostor Nacionalnog parka "Lovćen" su i **koncepti zaštite kulturne i prirodne baštine te prostorni koncept razvoja turizma**, za koji su definisani sljedeći ciljevi i smjernice:

Koncept zaštite kulturne baštine

Potrebno je definisati granice kulturnih dobara. Spomenici kulture ne mogu se posmatrati bez njihovog okruženja. Jasno je da pravilna zaštita kulturnih dobara zahtijeva razmatranje okolnog područja. Ovim se oblast tog područja i stvarne potrebe znatno razlikuju. Detaljna procjena i mapiranje potrebnih područja i granica kulturnih dobara se mora izvršiti. Dodatno, moraju se razraditi odgovarajuće mjere i kriterijumi za svaki spomenik, vodeći računa o posebnim uslovima okruženja. Definisane oblasti i granice moraju se razmotriti u relevantnim detaljnijim prostorno-planskim dokumentima (posebno u lokalnim prostorno-planskim dokumentima).

Koncept zaštite prirodne baštine

Za sve kategorije zaštite prirodne baštine potrebno je uraditi Programe zaštite sa revizijom postojećih i predlogom proglašenja budućih područja zaštite, koji bi se ugradili u prostorno-plansku dokumentaciju nižeg reda.

Iako je postojećom mrežom zaštićenih prirodnih dobara obuhvaćen značajan broj prepoznatih centara biodiverziteta, u cilju daljeg jačanja njihove zaštite pristupiće se, fazno, ustanovljavanju novih zaštićenih prirodnih dobara.

Formiranjem novih zaštićenih prirodnih dobara neće se ugroziti razvojne mogućnosti područja, ali će se ustanoviti odgovarajuća ograničenja u cilju postizanja održivog razvoja u tim zonama.

Prilikom iznalaženja optimalnih opcija za upravljanje u novim zaštićenim prirodnim dobrima, prednost će imati oni modeli upravljanja koji će okupiti i međusobno povezati sve ključne aktere (kooperativni model sa jasno podijeljenim pravima i obavezama). Kroz takve modele upravljanja će se obezbijediti participativni i transparentni pristup u pripremi, donošenju i sprovođenju planova upravljanja za zaštićena prirodna dobra. Proces formiranja upravljačkih tijela i donošenja planova upravljanja za svako zaštićeno prirodno dobro pratiće proces revizije statusa, kategorije zaštite i granica postojećih zaštićenih prirodnih dobara, kao i stalni proces revizije spiska zaštićenih vrsta biodiverziteta.

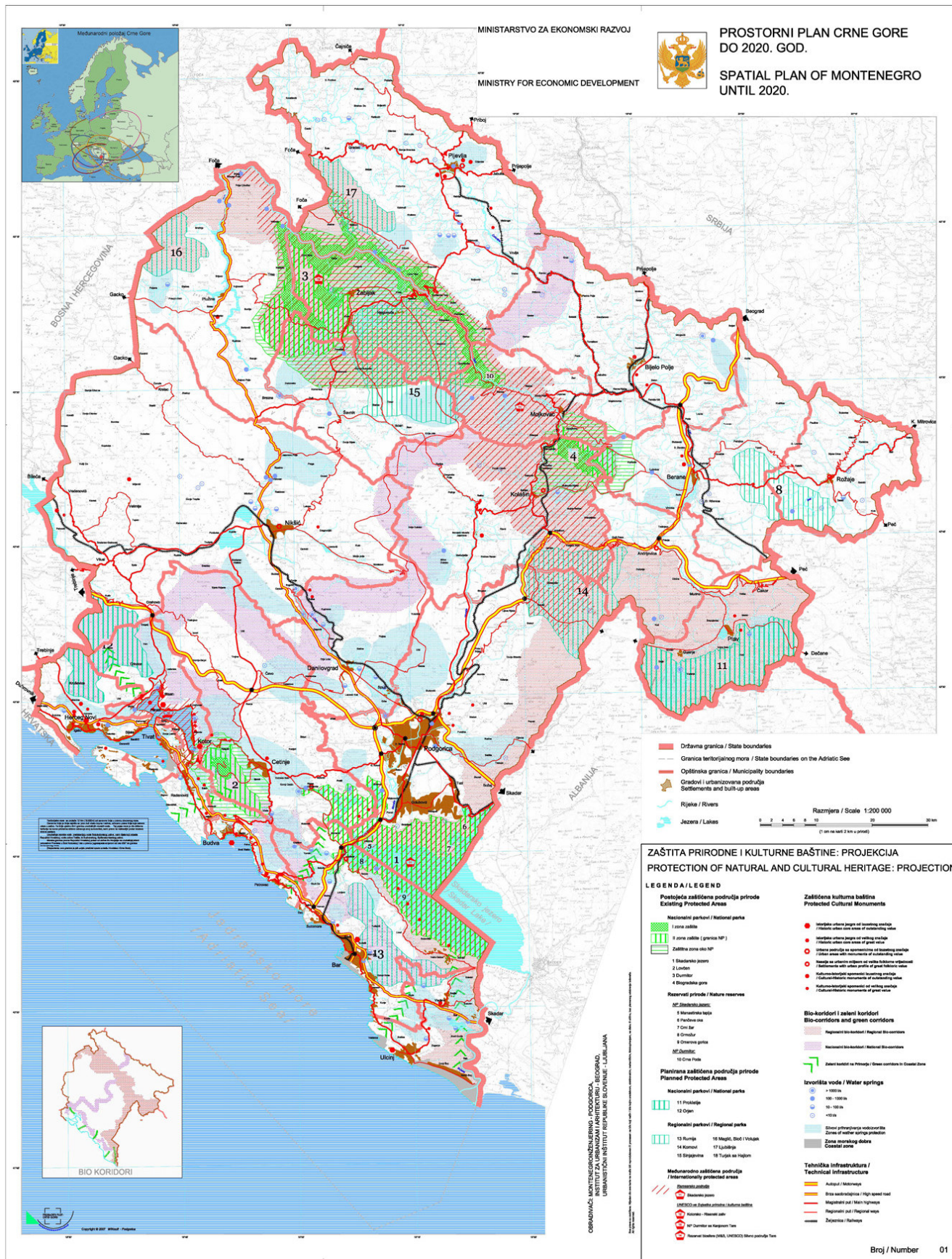
Pri reviziji granica postojećih zaštićenih prirodnih dobara, na osnovu poznatih saznanja i rezultata dobijenih ciljanim istraživanjima, razmotriće se ne samo opcije za izmjenu granica radi isključivanja određenih djelova, već i opcije za proširivanje granica zaštićenih prirodnih dobara.

Pored primjene standardnih tehnika evaluacije, te saznanja iz tradicionalne prakse, kroz prethodno navedene revizije (zaštićenih prirodnih dobara, spiska zaštićenih vrsta biodiverziteta) biće analizirana primjena IUCN - ovih kriterijuma i standarda: za definisanje adekvatnih kategorija upravljanja zaštićenim prirodnim dobrima i za primjenu kriterijuma za crvene liste / zaštićene biljne i životinjske vrste na nacionalnom nivou.

Postojeća mreža rezervata prirode treba da bude analizirana u skladu sa nalazima iz revizije zaštićenih prirodnih dobara.

Pored postojećih nacionalnih parkova "Lovćen", "Biogradska gora", "Durmitor" i "Skadarsko jezero", planira se: 1. formiranje novog nacionalnog parka Prokletije, 2. proširivanje granica Nacionalnog parka "Durmitor" i predloženih regionalnih parkova Bioč, Maglić i Volujak u cilju njihovog povezivanja sa Nacionalnim parkom "Sutjeska" u BiH, 3. formiranje novog nacionalnog parka Orjen. Sva tri predloga treba da omogućе stvaranje prekograničnih zaštićenih prirodnih dobara sa susjednim područjima u Albaniji (Tethi), BiH (Sutjeska, Orjen) i Hrvatskoj (Snježnica - Orjen).

Područja za stavljanje pod kategorije zaštite „spomenici prirode“ i „predjeli posebnih prirodnih odlika“ su predmet posebne zakonske procedure i niže prostorno-planske i urbanističke dokumentacije. Upravljanje ovim kategorijama zaštite vrši se na lokalnom nivou.

Područja pod posebnom zaštitom sa statusom nacionalnih ili regionalnih parkova čine **osnovne tačke mreže ekosistema** u Crnoj Gori.

Crnogorski dio Jugoistočnih Dinarskih planina uglavnom se nalazi u Sjevernom regionu i čini dio velikog biokoridora Jugoistočnih Dinarskih planina („Dinarski luk“), koji se proteže od Alpa do Prokletija i Sarp-Pindor masiva. U području Prokletija, ovaj biokoridor je takođe povezan sa velikim regionalnim biokoridorom zvanim „Zeleni pojas“. Ovaj koridor obilježava granicu između bivših socijalističkih zemalja i komunističkih zemalja; na teritoriji Crne Gore pokriva cijelu granicu sa Albanijom. Zbog specifičnog režima korišćenja ove zone u prošlosti, ona je postala sklonište i koridor važan za biodiverzitet.

Dobro poznati **koridor obalskih planina Orjen - Lovćen - Rumija** povezan je sa ovim koridorom.

Veći dio čvornih oblasti ekosistema uključeni su u dva primarna ekološka koridora. Treći koridor utvrđen je u pravcu Orijen - Pusti Lisac - Maganik - Sinjajevina - Kovren.

Sekundarni koridori, koji razdvajaju funkcionalne cjeline, poboljšavaju prirodnu otpornost sistema na negativne efekte ljudskih aktivnosti.

Prostorni koncept razvoja turizma

U skladu sa prirodnim uslovima, stepenu razvoja, vrsti turističkih djelatnosti oblast turizma ima prepoznatljivu regionalnu diferenciranost. Potreba za uravnoteženim razvojem turizma uz društvene i ekološke zahtjeve je uslov za sve regione:

Svi investicioni zahtjevi za izgradnju većih turističkih objekata moraju biti komplementarni sa očekivanim procjenama o održivom razvoju, sa očekivanim ekonomskim uticajem na region i ukupnim društvenim uticajem.

U zaštićenim ili oblastima koje su planirane da budu zaštićene, investiranje u nove, dodatne ili u proširenje postojećih turističkih kapaciteta može biti urađeno samo na osnovu prostornih i urbanističkih planova za datu oblast.

Do sada nijesu postojale pouzdane i čvrste osnove za razvoj zaštićenih i planiranih zaštićenih prirodnih dobara, a koje daju jasne smjernice za pojedina područja. Ovo, takođe, uključuje odredbe za razvojnu, društvenu i ekološku i nosivost kapaciteta.

Središnji i Sjeverni region

Specifična uloga planinskog turizma jeste da prevashodno obezbijedi stvaranje moguće dopunske djelatnosti za stvaranje prihoda i zaposlenja, jačanje ruralnog razvoja, izbjegavanje daljeg raseljavanja i zaštitu, tzv. „kulturnog pejzaža“.

Čvrsto povezivanje razvoja turizma u Središnjem i Sjevernom regionu sa ostalim sektorima ruralne ekonomije, posebno poljoprivredom, preradom hrane i zanatstvom.

Jedan od najvažnijih elemenata atraktivnog zimskog turizma jeste predio i atmosfera destinacije. To podrazumijeva odgovarajuću zaštitu životne sredine, arhitekturu, uređenje prostora, urbanizam i sl. Posebno treba obezbijediti zaštitu od nekontrolisane gradnje.

Pri planiranju razvoja ski-turizma treba uzeti u obzir i negativne efekte globalnog otopljavanja, koji će, po svoj prilici, predstavljati limitirajući faktor razvoja ove vrste turizma.

Na osnovu ranije pomenutih kriterijuma, u razvoju planinskog turizma izdiferencirana su sljedeća **turistička područja**: Durmitora, Bjelasice i Komova, Moračkih planina, Prokletija, između dolina Tare i Čehotine i primorskih planina (Orjen i Lovćen).

Turističko područje primorskih planina, ima potencijale nadopune ponude kupališnog turizma u vidu pješačenja, planinarenja, planinskog biciklizma, kao i skijaškog turizma (Subra na Orjenu i Ivanova korita na Lovćenu).

U **Središnjem regionu** posebni segmenti turizma poput kulturnog i vjerskog imaju veliki potencijal. Problemi nastaju zbog široko rapsrostranjenog tranzitnog i izletničkog turizma na ovom području.

Tranzitni i izletnički turizam u Središnjem regionu, naročito na Cetinju i području oko Skadarskog jezera treba zamijeniti ostalim vidovima turizma, koji vode do produženog boravka turista u ovom regionu.

Tranzitni i izletnički turizam stvara manje prihoda u regionu nego turizam koji se bazira na smještaju u regionu. Korist za lokalno stanovništvo je ograničena, dok je zagađenje okoline znatno, zbog potrebne saobraćajne infrastrukture i otpada.

Mora se dalje razvijati kulturni i rekreativni turizam, posebno na Cetinju.

U cijelom regionu vjerski turizam se mora dalje razvijati (manastir Ostrog, Cetinjski manastir, manastiri i crkve na arhipelagu i obali Skadarskog jezera i dr.)

Područja i zone od javnog interesa

Od javnog interesa su sva područja koja su zaštićena nacionalnim, regionalnim i međunarodnim dokumentima, kao i ona koja su to postala na osnovu donesenih zakonskih regulativa (Zakon o zaštiti prirode, Zakon o nacionalnim parkovima, Zakon o planiranju i uređenju prostora, Rješenje o upisu u centralni registar zaštićenih objekata prirode).

Područja od javnog interesa su: **nacionalni parkovi**; regionalni parkovi; Morsko dobro; područja pod zaštitom UNESCO-a (Svjetski rezervat biosfere, Svjetsko prirodno i kulturno nasljeđe); područja urbanih naselja GUP-ova; **koridori infrastrukturnih sistema** (autoputevi, brze saobraćajnice, željezničke pruge, dalekovodi, i dr.); akumulacije, brane i prateći objekti; obale rijeka, jezera i mora.

Zone od javnog interesa su: **posebni prirodni predjeli, rezervati prirode, spomenici prirode, zaštićeni objekti kulturnog nasljeđa**, rudarski reviri i ležišta (ugalj, boksit, olovo, cink), izvorišta pitke vode, aerodromi, luke i pristaništa, slobodne carinske zone i zone za odbranu zemlje, kao i sve one u kojima se nalaze objekti od javnog interesa.

Prostornim planom Crne Gore su date i smjernice za izradu planova nižeg reda, uključujući i područja od posebnog značaja (područja posebnih vrijednosti prirode, područja sa posebnim problemima i ograničenjima ruralna područja).

Zajednička obilježja prostornih cjelina utvrđenih prethodnim Prostornim planom Crne Gore, studijskom osnovom za izradu novog, Ocjenom stanja i perspektive prostornog razvoja - Strategije i na temelju posebnih stručno-naučnih istraživanja, predstavljaju okvir uspostavljanja kriterijuma korišćenja prostora. Smjernice za izradu planova za područja od posebnog značaja (javnog interesa), date su kroz sljedeće kategorije definisanja prostora: obalno područje Jadrana sa Morskim dobrom; središnji-kontinentalni djelovi Crne Gore; područja posebnih vrijednosti prirode; područja sa posebnim problemima i ograničenjima u razvoju; ruralna područja kojima je neophodna revitalizacija; područja uz državnu granicu (prigranična područja).

Područja posebnih vrijednosti prirode koja predstavljaju nacionalna dobra i zahtijevaju jedinstveno upravljanje u državi su: prirodni parkovi i predjeli (nacionalni parkovi, regionalni parkovi, parkovi prirode i posebni prirodni predjeli); rezervati prirode (opšti i posebni); spomenici prirode; memorijalni spomenici; staništa pojedinih biljnih i životinjskih vrsta.

U nacionalnim parkovima prioritet je:

- Očuvanje prirode, razvijanje naučno-edukativnog i izletničkog turizma koji mora biti kontrolisan i organizovan;
- Oplemenjivanje i uređivanje postojećih stacionarnih, servisnih, uslužnih i drugih kapaciteta prvenstveno u granicama postojeće zauzetosti prostora, usklađeno sa interesima zaštite prirode;
- Uklanjanje ili promjena sadržaja koji su u konfliktu sa zaštitom prirode i okolinom, a nove locirati po pravilu izvan parkova, te tako podstaći razvoj naselja izvan granica parka.

Od ostalih vrijednih prostora naročito je važno očuvati prirodne karakteristike kontaktnih područja uz zaštićene cjeline i vrijednosti nezaštićenih djelova prostora, kao što su prirodne obale mora i vodotoka, prirodne šume, meandri, bare, rukavci, kultivisani pejzaž, budući da pripadaju ukupnoj prirodnoj i stvorenoj baštini, te državnim sistemima poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva sa posebnim uslovima i zahtjevima.

Posebno treba sistematski istraživati i sprovesti mjere zaštite područja crnogorskog karsta u cjelini, radi njegove ukupne osjetljivosti, a posebno zbog opasnosti od zagađenja podzemnih voda.

Za sva područja posebnih prirodnih vrijednosti (i/ili kulturnih) a koja su zaštićena nacionalnim zakonodavstvom ili međunarodnim sporazumima, moraju se izraditi planovi upravljanja i formirati odgovarajuće upravljačke strukture.

Programi razvoja područja sa posebnim problemima i ograničenjima kao što su brdsko-planinska, te rijetko naseljena područja, treba da naglase komponente prostornog uređenja sa gledišta optimalnih kapaciteta i razmještaja društvenih servisa, specifičnih i fleksibilnih prostornih oblika usluga i djelatnosti, te strateških prioriteta u stvaranju uslova za podsticanje razvoja koristeći iskustva ekonomija, resursima oskudnih, područja.

Revitalizacija ruralnih područja temelji se, prioritetno, na zaustavljanju procesa napuštanja sela.

Sistematskim mjerama treba usporiti emigracije i stvarati pravno-državne povoljne uslove rada, a naročito podsticati opstanak i razvoj početno malim, ali sigurnim ulaganjima u životni standard sela, uključujući kulturne i rekreacijske potrebe stanovništva i urbane uslove življenja. Isto tako, treba promovisati osnovne vrijednosti ruralnog nasljeđa, duhovnih i materijalnih dobara i tradicije, te obogaćivati veze grada i sela.

Ruralnom stanovništvu treba osigurati uslove za revitalizaciju kvalitetnih objekata, ali uz dužnu pažnju tradicionalnom graditeljstvu koja se odražava u poštovanju veličine, oblika i graditeljskih materijala. U cjelokupnom ruralnom prostoru treba osigurati savremeni infrastrukturni standard. Telekomunikacije i informatika su osnova za željene promjene u ruralnom prostoru, pa njihov razvoj treba posebno podsticati. Poljoprivrednu proizvodnju treba organizovati primjereno karakteristikama pejzaža, te podsticati sisteme plasmata, prerade i usluga, uz potrebnu edukaciju i ostvarenje saobraćajno-infrastrukturnih veza.

Treba iskoristiti uticaj savremene informatičke tehnologije, koja će neutralisati mnoge prednosti grada nad selom. Naglasak mora biti usmjeren prema podizanju vrijednosti lokalnih primarnih proizvoda, korišćenju tradicionalnih vještina.

Treba težiti da prihodi i standard življenja na tim područjima bude u skladu sa onim u razvijenim područjima, a uslovi života ruralnog stanovništva približni uslovima gradskog stanovništva. Oživljavanje seoske ekonomije treba da se temelji na kreativnoj integraciji savremenih potrošačkih i proizvodnih trendova, lokalne baštine, resursa, kulture i vještine.

Neophodno je donijeti više podsticajnih mjera za razvoj turizma na seoskim imanjima, ali i drugih vrsta turističke ponude u ruralnom prostoru. Politikom planiranja obrade zemljišta i revitalizacijom naselja treba brinuti i o turističkom kapacitetu ruralnog prostora.

Brdsko-planinsko područje Crne Gore predstavlja područje sa najvećim problemima aktiviranja poljoprivrede. Dio razvojnih pitanja obuhvataju posebni programi, kao što su: razvoj infrastrukture, obnovu gazdinstava i ekološku sanaciju.

3.1.2. IZVOD IZ STRATEGIJE RAZVOJA TURIZMA U CRNOJ GORI DO 2020.g.

Crna Gora ima potencijal da ponudi razne vrste turizma, pored popularnih ponuda kao što su plaža i kupanje i plivanje; takođe i širok opseg modernih, atraktivnih ponuda. Da bi se Crna Gora postavila kao „cjelogodišnja“ turistička destinacija, potrebno je intenzivno uspostavljanje diverzifikovane turističke ponude. Pored sadašnje ponude, staviće se naglasak na ponudu za kojom postoji tražnja tokom godine, tj. ne samo na određeno godišnje doba. Tako je moguće turiste privući i tokom manje posjećenih godišnjih doba. Osim toga, **raznovrsna ponuda visokokvalitetnih turističkih proizvoda koji su uglavnom locirani u središnjem i sjevernom dijelu Crne Gore smanjuje pritisak na priobalnu oblast generalno, a naročito na plaže.**

Turistički klasteri

Crna Gora može se podijeliti na šest klastera: tri na primorju, tri u kontinentalnom dijelu, kao i dva vezivna, koja povezuju obalu sa planinama preko Nikšića i Podgorice. I same granice klastera nisu nepropusne, nego su otvorene za susjede radi što boljeg umrežavanja i kooperacije, čime obogaćuju ponudu, stvaraju destinaciji bolju cijenu i najčešće poboljšavaju odnos troškova i dobiti.

Šest klastera se međusobno razlikuju po karakteristikama predjela i kultura, a prostor NP "Lovćen" pripada klasteru 4 - Prijestonica Cetinje i Skadarsko jezero, dva unikata zbog njihovog istorijskog značaja, raznovrsnosti flore i faune i fascinantnih pejzaža na jezeru.

Primorje i planine, zbog međusobne blizine, doživljavaju se kao cjelina. Kratka distanca između njih može se premostiti pomoću turističkih koridora.

Suština razvoja turističkog proizvoda za planinski region bila bi izgradnja više „Wild beauty resorts“-a, integrisanih u prirodni ambijent, sa svim uslugama i pratećim sadržajima, koji će tako stvoriti uslove za nova radna mjesta i poboljšanje životnog standarda stanovništva (ostvarivanje pozitivnih efekata sa ekonomskog i socijalnog aspekta).

S obzirom da turistički potencijal sjevernog dijela Crne Gore do sada nije dovoljno iskorišćen, dalju pažnju treba usmjeriti ka boljem valorizovanju **četiri nacionalna parka** (i budućeg petog), kao i sveobuhvatnijem odnosu prema kulturnoj baštini. Preporuka je da se u svim nacionalnim parkovima izgrade mali, ekskluzivni, visokokvalitetni hoteli, integrisani u prirodni ambijent - „eco lodge“, sa mogućnošću organizovanja obrazovnih programa koji će biti na najvećem nivou.

Turističke ponude na planini

Crna Gora treba u prvi plan da stavi svoj najjači adut - 'Wild Beauty'. U planinskoj oblasti postoji dovoljno prelijepih prirodnih predjela, u kojima bi se mogle izvoditi i alpske ali i nordijske fitness aktivnosti. Preduslovi za to su:

- „Wilderness Trails“ - staze koje pripadaju 'hiking & biking' mrežama, na raspolaganju su i za fitness programe tokom zime. To povećava frekventnost korišćenja mreže i privatne inicijative koje su sa tim povezane, a da pritom u suštini nisu neophodne dodatne investicije. U svakom slučaju neophodne su mjere za održavanje tokom zime.
- Izgradnja 'Wild Beauty Resorts' sa izdržljivom infrastrukturom za slobodno vrijeme i za snabdijevanje, koja omogućava izvrsne velnes programe.
- Mauntin-bajking - Ova vrsta sporta u posljednje se vrijeme najdinamičnije razvila.

"Hiking & biking" uglavnom se nude u kombinaciji i njihove se pristalice u suštini dobro slažu. Obije grupe mogu da koriste iste putne mreže. Sa ekonomskog aspekta interesantna je veličina ciljne grupe biciklista i uočljivo je veliko interesovanje za voženje bicikla u toku slobodnog vremena i odmora. Ovoj vrsti biciklističkog turizma prognozira se porast, iako se predviđa da će turizam zasnovan na mauntin-bajkingu biti tri puta veći.

Odmor na selu (agroturizam)

„Agroturizam“ važi kao osnova za razvoj svih seoskih područja. Pod tim pojmom prvenstveno se podrazumijeva kombinacija smještaja, snabdijevanja i poljoprivrede u seoskim kompleksima.

Glavnu ciljnu grupu agroturizma čine porodice iz velegrada sa djecom i sa istog jezičkog tržišta. Za međunarodna tržišta ova ponuda je nepodobna ukoliko postoje jezičke barijere.

Izuzev zahtjeva da se ubiraju sopstveni poljoprivredni proizvodi, tradicionalna slika sela predstavlja srž ponude agroturizma. Ukoliko sâm kompleks to ne može da ponudi, onda okolina mora biti puna prirodnih zanimljivosti i doživljaja. Tek kada ponuda agroturizma ispuni ove zahtjeve, i kako djeci tako i odraslima priređuje radost, onda ima realne šanse za uspjeh - inače nema, bez obzira na sopstvene proizvode i tradicionalni stil građevine.

Kampovanje u divljini

I ova vrsta odmora pomaže strukturno slaba područja, i potrebne su male investicije po prenoćištu.

Kampovi treba da podliježu čvrstim pravilima i izbornim kriterijumima:

- da se do veoma lijepog mjesta u prirodi može stići kolima;
- izgradnja i organizacija mjesta prema pravilima menadžmenta za kvalitet;
- korišćenje obnovljivih energija, ekološko otklanjanje čvrstog otpada i otpadnih voda;
- programi za doživljaj prirode: sportske aktivnosti i aktivnosti u prirodi, iznajmljivanje sportskih sprava;
- individualna parkirališta za šatore i karavane (300-350 m), koja se nalaze u prirodnom okruženju.

Velika je potražnja za ovim mjestima, naročito iz Evrope i Sjeverne Amerike. Njima su još priključene brvnare za iznajmljivanje, koje su jednostavno opremljene ali udobne. I one su izolovane, tako da je gost sam sa sobom i prirodom. Brvnare imaju niše za kuvanje, ali ne i sanitarna postrojenja; ona se nalaze u centralnoj zgradi, kao i saune i kuhinje. Takva jedna kombinacija - mjesto za šator sa brvnarama u stilu katuna - može se zamisliti i za Crnu Goru, ukoliko brvnare nude dobar kvalitet.

Kulturni turizam i vjerski turizam

Kulturni turizam, zajedno sa obrazovnim turizmom, nije više nešto za šta je zainteresovan manji broj ljudi - kultura i obrazovanje bilježe napredak u turizmu.

Neophodno je koncentrisati se na ono što je izuzetno i karakteristično i kombinovati ga sa ostalim elementima ponude iz oblasti pješaćenja, planinarenja, biciklizma, religije itd.

Kako bi se postigla ekonomski neophodna frekvencija korisnika, predlažu se kombinovani programi:

- tematski koncipirani: manastiri, crkve, katedrale i džamije - i izvan granica, seljaci u planinskim predjelima: život i običaji, tvrđave;
- kombinacija: kultura i religija, zdravlje i kultura, kongresni turizam i kultura;
- kao dnevni izlet: za pješaćke, planinarske i biciklističke ture, vožnje autobusom;
- kao tematski definisani programi duž puteva sa kojih se pruža pogled na panoramu i duž „divljih staza“.

Nacionalni parkovi - UNESCO svjetska kulturna i prirodna baština

Nacionalni parkovi i objekti svjetskog kulturnog nasljeđa stavljeni su pod zaštitu zbog svojih prirodnih i kulturnih vrijednosti. Na istom nivou trebalo bi da doprinesu privrednom razvoju svoga regiona. Ovaj doprinos treba prije svega da donese dobro lokalnom stanovništvu, stvaranjem radnih mjesta i povećanjem prihoda. Zbog toga oni moraju biti uključeni.

Od svih nacionalnih parkova, Nacionalni park "Lovćen" zabilježio je najviše posjetilaca - 30.000, jer se u okviru njega nalaze odmarališta. Prihodi su ipak slabi jer Park ne kasira ulaznice od gostiju ovih odmarališta. Ovaj nacionalni park nudi najljepše poglede na Crnu Goru sa Njegoševog mauzoleja, nekoliko pješačkih staza, izletišta, kao i dobru kuhinju.

Uređenje pješačkih i biciklističkih staza doprinosi postizanju glavnog cilja razvoja zaleđa i planinskog dijela Crne Gore, razvojem turizma orijentisanog na prirodu pomoću „Wilderness Trails“ i panoramskih puteva.

Nacionalni parkovi u nerazvijenim oblastima slijede često načelo: „*Wildlife pays, so Wildlife stays!*“, što predstavlja pojednostavljene sistema 3-E (Education, Experience, Entertainment - edukacija, doživljaj, zabava). Tri E jeste preduslov za uspjeh objekata za aktivnosti u slobodno vrijeme. Industrija koja se bavi aktivnostima u slobodno vrijeme preobrazila se u industriju koja se bavi doživljajem. Posjetilac očekuje:

1. Education (obrazovanje) = informacije o onome šta treba da se vidi. Informacije mu moraju biti razumljive - da su dostupne na njegovom jeziku, jezgrovito, upečatljivo i originalno;
2. Experience = iskustvo, znači susret sa nečim novim, šta mu je nepoznato ili neuobičajeno; i
3. Entertainment (zabava) = da se informacije zajedno sa novim iskustvima objedine u jedan pravi doživljaj - na neuobičajen i impresivan način.

3.1.3. IZVOD IZ NACIONALNE STRATEGIJE ODRŽIVOG RAZVOJA (2007)

Zaštita biodiverziteta i očuvanje prirodnih vrijednosti (posebno u zaštićenim prirodnim dobrima)

Iako su izloženi brojnim pritiscima, biodiverzitet i ostale prirodne i pejzažne vrijednosti Crne Gore u znatnoj su mjeri očuvani. Najznačajniji pritisci na ove vrijednosti uključuju (direktno) iskorišćavanje prirodnih resursa, intenzivan i neuravnotežen razvoj pojedinih sektora (turizam, urbanizacija i sl.), konverziju prirodnih staništa u poluprirodna i vještačka, zagađenje (otpadne vode, čvrsti otpad) i dr. Poseban izazov predstavljaju pritisci u području Skadarskog jezera i Durmitora, na koje treba dati adekvatan odgovor kroz efikasniju zaštitu u odgovarajućim zonama i uspostavljanje održivog razvoja na nivou lokalnih zajednica koje gravitiraju nacionalnim parkovima. Pored toga, značajni su izazovi vezani i za zaštitu biodiverziteta, prirode i pejzaža mora i obalnog područja. Odgovore na ove izazove treba tražiti u zaštiti posebno vrijednih staništa i integralnom upravljanju cijelim područjem.

Učešće nacionalno zaštićenih prirodnih dobara u teritoriji države iznosi 7,72%, i uglavnom se odnosi na četiri nacionalna parka. Ovaj je pokazatelj ispod evropskog prosjeka, a u skorije vrijeme nije bilo proglašavanja novih zaštićenih prirodnih dobara. Značajan dio teritorije (17,2%) međunarodno je zaštićen kao izuzetne prirodne ili kulturne vrijednosti, ili kao močvarno područje od međunarodnog značaja (po kriterijumima UNESCO programa *Svjetska prirodna i kulturna baština* i *Čovjek i biosfera* i Ramsarske konvencije). Iako su dosadašnje projekcije zaštićenih prirodnih dobara u najvećoj mjeri obuhvatile sva ključna područja biodiverziteta (biocentri i biokoridori), za sada u praksi nijesu primijenjene tehnike za definisanje tih područja na osnovu tipologizacija staništa EMERALD i Natura 2000. Obaveze koje će proisteci primjenom tipologizacija poboljšaće mrežu zaštićenih prirodnih dobara (kako u projektovanju, tako i u definisanju mjera zaštite) uključivanjem svih reprezentativnih staništa i ekosistema.

Postojeći zakonski i institucionalni okvir ne obezbjeđuje zadovoljavajući nivo efikasnosti u izvršavanju obaveza u oblasti zaštite prirode i biodiverziteta. Pored nedovoljnog nivoa izvršavanja domaćih propisa brojne su i obaveze iz međunarodnih ugovora (konvencije i protokoli) koje čekaju odgovarajuća rješenja.

Značajne slabosti i problem u upravljanju izraženi su i kod nacionalnih parkova i kod ostalih zaštićenih prirodnih dobara, pri čemu su upravljači ustanovljeni samo za kategoriju NP (kod velike većine ostalih zaštićenih prirodnih dobara to nije slučaj). Prilikom formiranja novih upravljača zaštićenih prirodnih dobara, kao i kod jačanja kapaciteta postojećih, treba slijediti smjernice IUCN, uključujući i prenošenje nadležnosti na lokalni nivo.

Poseban izazov u zaštiti biodiverziteta i prirodnih vrijednosti predstavlja **razrješavanje konflikata između očuvanja prirode i razvoja**. Da bi razvojne odluke bile održive (gledano na dugi rok), neophodno je u razrješavanje tih konflikata uključiti mehanizme kojima se procjenjuju uticaji na biodiverzitet. Drugim riječima, potrebno je osigurati veći stepen integracije saznanja o biodiverzitetu i prirodnim vrijednostima u sektorske planove, programe i strategije, a u slučaju nepouzdanih ili nedovoljnih informacija treba primijenjivati *princip predostrožnosti*. Generalna preporuka NSOR CG jeste da prostorno lociranje velikih razvojnih kapaciteta i projekata (npr. krupna infrastruktura - putevi, vodovodi, cjevovodi, željezničke pruge, zatim deponije za otpad, akumulacije vode i drugo) ne smije biti u koliziji sa očuvanjem integriteta zaštićenih prirodnih dobara, posebno onih koja imaju međunarodni značaj (što je do sada često bio slučaj, kako na nivou planova tako i na nivou konkretno realizovanih projekata).

Prioritetni zadaci NSOR su: **a)** povećati nacionalno zaštićena prirodna dobra na 10% teritorije i zaštititi najmanje 10% obalnog područja do 2009. godine; pri identifikaciji zaštićenih prirodnih dobara prirode koristiti evropske tipologizacije staništa značajnih za zaštitu (EMERALD, Natura 2000), vodeći računa da se obuhvate svi reprezentativni ekosistemi; **b)** uspostaviti efikasan sistem upravljanja zaštićenim prirodnim dobrima (usklađen sa IUCN kategorijama upravljanja, uz obezbjeđenje participativnog pristupa upravljanju); i **c)** unaprijediti zakonski okvir za zaštitu biodiverziteta; jačati kadrovske kapacitete i izgraditi djelotvoran sistem za monitoring biodiverziteta.

Radi ostvarivanja ovih zadataka, potrebno je preduzeti niz akcija, uključujući definisanje mreže zaštićenih prirodnih dobara i stavljanje pod režim zaštite novih ekosistema (konkretne lokacije date su u akcionom planu), formiranje upravljača za sva zaštićena prirodna dobra, donošenje novih planova upravljanja (u skladu sa IUCN preporukama) i dosljedno sprovođenje postojećih (uz jačanje kapaciteta nadležnih institucija), donošenje i sprovođenje Nacionalne strategije, izmjenu relevantnih propisa i usaglašavanje sa zakonodavstvom EU i uspostavljanje adekvatnog programa monitoringa.

3.1.4. IZVOD IZ NACIONALNE STRATEGIJE BIODIVERZITETA SA AKCIONIM PLANOM

Pri izradi ovog Plana preuzeće se smjernice i mjere iz Akcionog plana Nacionalne strategije biodiverziteta, koja je krovni strateški dokument u oblasti zaštite prirode, a samim tim i zaštićenih prirodnih dobara.

3.2. DOKUMENTACIJA NA OPŠTINSKOM NIVOU

3.2.1. IZVOD IZ PROSTORNOG PLANA OPŠTINE CETINJE (1992)

Važećim Prostornim planom opštine Cetinje, definisana je posebna ZONA Lovćen za koju su date sljedeće karakteristike i smjernice.

Zona obuhvata šire područje masiva Lovćena, iznad 1000 m visine, koji se strmo izdiže iznad mora i postupno spušta na katunsku krašku zaravan. Planinsku klimu pod uticajem Mediterana odlikuju izuzetno velike padavine (3000-4000 mm godišnje), sa visokim snijegom koji se na većim visinama dugo zadržava.

Sa aspekta ambijentalnih osobenosti, zonu karakterišu kontrasti stjenovitih grebena i vrhova i pošumljenih padina, prostrano Njeguško polje i niz dolova na visokom platou. Istočne padine planinskog masiva vezuju se na Cetinjsku zonu, koja sa područjem Kotora komunicira preko visokih prevoja Bukovica i Krstac a sa područjem Budve preko Brajičkog sedla.

Najizraženiji problem zone, u smislu prirodnih ograničenja, predstavlja visina prostora, što otežava saobraćaj u zimskom periodu preko prevoja na pomenutim pravcima, a naročito na putu Cetinje - Ivanova korita. Relativno ograničenja, bez bitnijih posledica na korišćenje zemljišta, predstavljaju i povremene poplave Njeguškog polja i nižih partija dolova.

Zona je podijeljena na **2 podzone** od kojih: Podzona 1 - Ivanova Korita i Majstori, obuhvata prostor katuna i dolova u okviru Nacionalnog parka "Lovćen", a Podzona 2 - Njeguško polje, i njegovu neposrednu okolinu.

Resursi i potencijali: uže područje Lovćena, zbog ambijentalnih, ekoloških, pejzažnih i memorijalnih vrijednosti, proglašeno za Nacionalni park; kompleksi planinskih pašnjaka u okviru Parka i seoskih naselja u kontaktnoj zoni; kompleks šuma i dolova, od interesa kao rekreativni prostori; izgradjeni turističko-ugostiteljski kapaciteti i druga oprema; te poljoprivredno zemljište, tipično ruralna struktura naselja i formirani privredni i društveni sadržaji Njeguša, kao subopštinskog centra.

Prioriteti razvoja: unapredjenje i specijalizacija turističke ponude za dvosezonsko korišćenje rekreacionih potencijala zone (boravak, sportske aktivnosti, izleti); unapredjenje poljoprivrede kroz razvoj stočarstva i proizvodnju tipičnih preradjevina od mlijeka i mesa; poboljšanje strukture šumskog fonda, kroz biološku rekonstrukciju autohtonih vrsta i vraćanje autentičnog ambijenta.

Zahtjevi okruženja: zaštita prirodne sredine zone u cjelosti, s naglaskom na očuvanje njenog integriteta i integriteta postojećih ekosistema.

Preduslovi: poboljšanje funkcionalnih veza zone sa okruženjem, imajući u vidu njen položaj izmedju Cetinja, Kotora i Budve; zadovoljavajuće rješavanje vodosnabdijevanja (za obje podzone); podrška aktiviranju katuna.

Važan preduslov za koordiniranje razvojnih programa u zoni predstavlja činjenica da su za područje Nacionalnog parka "Lovćen" i za područje naselja Njeguša donijeti odgovarajući planovi, čije se osnovne postavke, u velikoj mjeri, podudaraju sa konceptom Prostornog plana Opštine.

Sl. Namjena površina i organizacija prostora (PPO Cetinje)

Nacionalni park "Lovćen" definisan je zakonom (iz 1952.g.) i Prostornim planom (1983.g.) sa tri zone režima zaštite:

- uža zona (2.300 ha) koja obuhvata jezgro parka i najveće vrhove, sa strogim režimom zaštite
- šira zona (6.300 ha) platoa masiva sa liberarnijim režimom zaštite (teritorija O. Cetinje i Budva);
- kontaktna zona (14.500 ha) vijenca deset seoskih naselja na kojoj se uspostavlja koordinacija razvoja i kontakta sa Parkom (teritorija Prijestonice Cetinje, opština Budva i Kotor).

Zaštita prirode i kulturne baštine sprovodi se dopunjenim i proširenim mjerama zaštite na području NP, obuhvatajući biljni i životinjski svijet, kao i ambijent prostora.

Kao prirodni spomenici izdvojeni su speleološki sistemi Cetinjske, Lipske i Obodske pećine, kao i jama Duboki do u Njegušima čija zaštita podrazumijeva i adekvatno uređivanje za pristup i posjete turista.

Vidikovci kao fenomen dinamično izdignutog prostora nad Jezerom i Bokom imaju svoje lice i naličje. Izdvaja se vizuelni doživljaj lovcenske kape sa Njegoševim grobom, koja ima mitsku simboliku, iz područja Cetinja i masiv Štirovnika iz Boke. Intervencije (mauzolej i relejni centar) na obije dominantne kote izmijenile su odnose prirodnih monumenata, koja se u slučaju Štirovnika nužno moraju korigovati.

Druga strana vizuelnog doživljaja sa ovog prostora ostvaruje se preko niza vidikovaca i to sa:

- spoljnog grebena lovcenskog masiva odnosno alpinističke staze od Štirovnika do manjeg vrha na Primorje, Boku i središnji dio Crne Gore (vidokrug preko 100 km);
- sa puta za Kotor preko niza vidikovca Bukovice, Krsca i serpentina na Lovćena i Boku;
- sa puta Cetinje - Rijeka - Golubovci i Rijeka - Vir od Belvedera, Kaščela, Pavlove strane, Jelenka i padina Bobije na Skadarsko jezero.

Ove zone su potencirano naglašene novim putnim pravcima čineći jednu od bitnih komponenti motivacije turističke posjete. Rijetke biljne zajednice, kao zaštićene zone, obuhvataju areal munike na Lovćenskim vrhovima, životinjski i biljni svijet glečerskog jezera pod Kapom i u širem smislu barska flora i fauna Skadarskog jezera.

Zasnivajući razvoj turizma na specifičnim potencijalima dva nacionalna parka kao i prirodnim i ambijentalnim vrijednostima sa akcentom na kulturnu tradiciju, na prostoru Cetinja se predviđa unapredjenje izletničkog i značajnije učešće stacionarnog turizma. U neposrednom zaledju Crnogorskog primorja ovaj prostor sa neslućenim kontrastima podrazumijeva osmišljeno vođenje i otvaranje prostora i ambijenata uz adekvatnu ponudu ugostiteljskih i pratećih sadržaja kao i opremljenih rekreativnih kompleksa. Dopunom i dogradnjom postojećih kapaciteta Cetinje se orijentiše na stacionarni turizam. S druge strane, turistička ponuda grada prihvatice, raznovrsnim ugostiteljskim sadržajima istorijskog jezgra, preko 5000 dnevnih izletnika motivisanih posjetom muzejima, galerijama i scenskim manifestacijama. Planira se 550 ležaja u hotelskim kapacitetima i preko 1500 mjesta u vanhotelskim ugostiteljskim sadržajima, sa 440 zaposlenih.

Prostor Nacionalnog parka "Lovćen" postaće vrlo atraktivan. Prirodne ljepote, mikroklimatski uslovi, izuzetan geografski položaj i Njegošev mauzolej predstavljaju osnovne elemente turističke ponude. Na području Nacionalnog parka "Lovćen" predviđaju se **tri turistička punkta** i to: Ivanova korita, Majstori i Krstac.

Na području **Ivanovih korita**, kao primarnom centru planira se izgradnja oko 1.000 novih ležaja, od čega 250 u osnovnom i 750 u komplementarnom smještaju.

Ovaj prostor služice kao sabirni centar za namjernike ka Mauzoleju sa svojim sadržajima za sport, rekreaciju i planinarenje - u ljetnjem i kompletiranjem terena za sankanje i skijanje na Dolovima u zimskom periodu.

Područje **Majstora** je zona interesantna za zimske sportove. Poseban kvalitet predstavlja lokacija u blizini Budve, što pruža veliku šansu za integraciju. Radi premoščavanja visinske razlike i lakše dostupnosti i organizovanosti, na potezu Donji Pobori - Majstori planira se izgradnja žičare. Ocjenjuje se da ovaj prostor može koristiti oko 2.000 izletnika dnevno. Normalno ovakav program podrazumijeva i izgradnju ski-liftova vučnih žičara kao i terena za skijanje.

Područje **Krsca** imaće funkcije tranzitnog punkta, sa ponudom, koja će osim turističko ugostiteljskih sadržaja (vidikovac) podrazumijevati skromne kapacitete smještaja. Ovo područje je interesantno za izgradnju vikend kuća, što bi dalo elemente za koncentraciju turističke ponude.

Na **Njegušima** se ne planiraju novi kapaciteti već samo eventualno novi sadržaji uz već postojeće kapacitete (150 ležaja u odmaralištu i 35 vikend kuća). Na osnovu ovako izgrađene ponude može se očekivati promet od oko 250.000 turista godišnje, uz zaposlenost oko 170 ljudi, sa područja Bjeloša, Njeguša i grada Cetinja.

Seoska naselja na području NP "Lovćen" i po njegovom obodu takodje mogu predstavljati element ponude jer se radi o lijepim naseljima, infrastrukturno dobro riješenim i dovoljno atraktivnim.

Rekreativno - turistički centri (NP "Lovćen"), definisani Prostornim planom Nacionalnog parka, raspolažu sa smještajnim kapacitetom od 1100 jedinica, servisnim i ugostiteljskim sadržajem za prihvata do 2500 posjetilaca (u ljetnoj) odnosno 1500 u zimskoj sezoni, rekreativnim i sportskim terenima i terenima za skijanje i sankanje.

Primarni centar Ivanova Korita

- odmarališta
- pensioni
- planinarski dom
- kampovi
- ugostiteljski sadržaji
- ostalo
- parkirne površine (10 autobusa 50 vozila)
- sportski tereni

Za smještajne kapacitete angažovano je 2,5 ha i 1,5 za centralne aktivnosti.

Uredjenje šire zone vrela korita predstavlja glavni motiv Centra i prihvata izletnika.

Tereni za skijanje u Dolovima sa ski liftovima obuhvataju 15,0 ha površine.

Sekundarni centar Majstori

planinarski dom	100 jed.	(1.000 m ²)
žičara Pobori-Majstori		(100 m ²)
centralni tereni za skijanje	(1500 sm.)	(20,0 ha)

9 Lovćenskih katuna

objekti	450 koliba	(15.000 m ²)
torovi		
obradjeno zemljište	...	

Plan uredjenja naselja Njeguši (1982.g.)

Programska opredjeljenja zasnivaju se na lokalnim resursima i potencijalima kroz mogućnosti razvoja čitavog prostora (1100 ha) sagledanog u relacijama ekološke ravnoteže, zaštite naslijedjenih okvira i poljoprivrednog zemljišta.

U tom smislu predvidja se:

- razvoj naturalne poljoprivrede i stajskog stočarstva, a posebno djelatnosti vezanih za tradiciju sušenja mesa i proizvodnje sira;
- unaprjeđenje turizma na bazi prirodnih i stvorenih vrijednosti u okvirima izletničkih sadržaja (ugostiteljstvo) i stacionarnih kapaciteta (150 ležaja u odmaralištima i 35 vikend kuća), u tijesnoj vezi sa Nacionalnim parkom "Lovćen";
- organizovanje i opremanje rekreativnih površina (skijanje, sport i šetanje. Prezentovani prostorni model realizovan u okviru zaštite specifične ruralne strukture Njeguša, pretpostavlja rast stanovništva na 1200 stanovnika (2000. godina) uz podizanje nivoa servisa, komunalne opremljenosti naselja i zaštite okoline i graditeljskog nasljedja.

Sa stanovišta Prostornog plana Opštine potrebno je:

- provjeriti stav o demografskoj projekciji, obzirom na prirodni priraštaj i izraženi odliv stanovništva;
- eliminisati prisutnu koliziju u dijelu razvoja stajskog stočarstva u Njegušima i obnovi i revitalizaciji katuna na Lovćenu (Projekat Nacionalnog parka);
- podržati u značajnijoj mjeri saobraćajno opredjeljenje GUP-a za rekonstrukciju i skraćenje puta Kotor - Cetinje, kao podsticaja razvoja Njeguša.

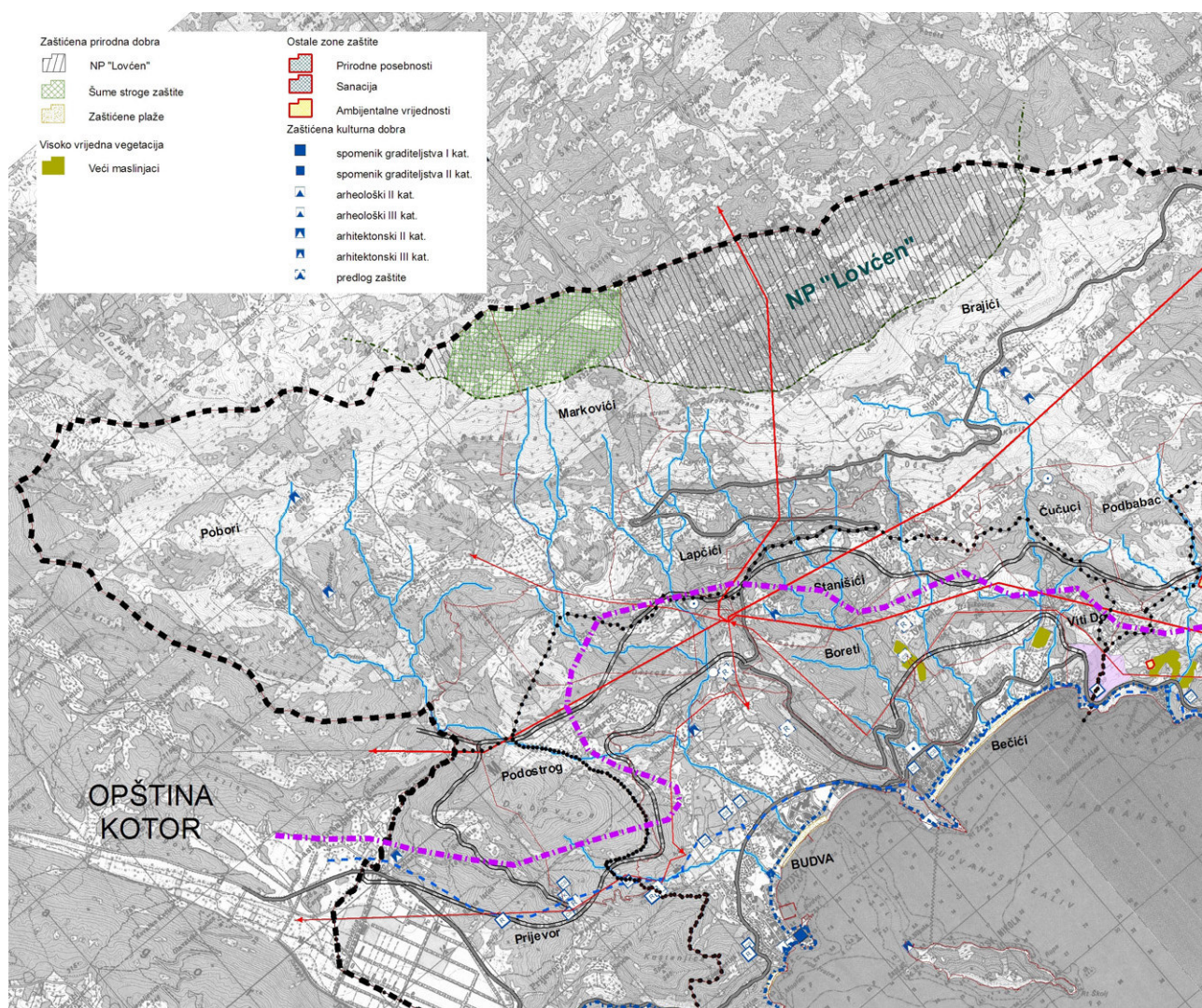
3.2.2. IZVOD IZ PROSTORNOG PLANA OPŠTINE BUDVA (2009)

U pogledu morfoloških karakteristika, na teritoriji opštine Budva razlikuju se tri vertikalne zone:

- Obalni pojas do 100 mnv;
- Primorska flišna zona od 100-500 mnv; i
- Lovćenska prečaga, obronci i površi Lovćena (tzv."Planina"), od 500 do 1400 mnv.

"Planina" je odvojena od prethodnih zona strmim odsjecima visokim i nekoliko stotina metara. Sa površi visine 600-700 mnv izdižu se sljedeći vrhovi: Čainski vrh (1326 m), Goli vrh (1087 m), Ilijino brdo (841 m), Šuman (791 m), Dražimir (722 m), Kopac (720 m), i dr. U ovoj zoni nalazi se i dio Nacionalnog parka "Lovćen".

"Planina", visoki podplaninski plato, površine od oko 20 km², sa izuzetnim potencijalima za razvoj visokog, sportsko-rekreativnog i lovnog turizma. Saobraćajno je dobro povezan postojećim putevima Budva-Cetinje i Petrovac-Podgorica. Naselje Brajići se funkcionalno oslanja na ovaj prostor i predstavlja glavni ulaz u prostor "Planine" ka istoku i u prostor Nacionalnog parka "Lovćen", ka sjeveru.

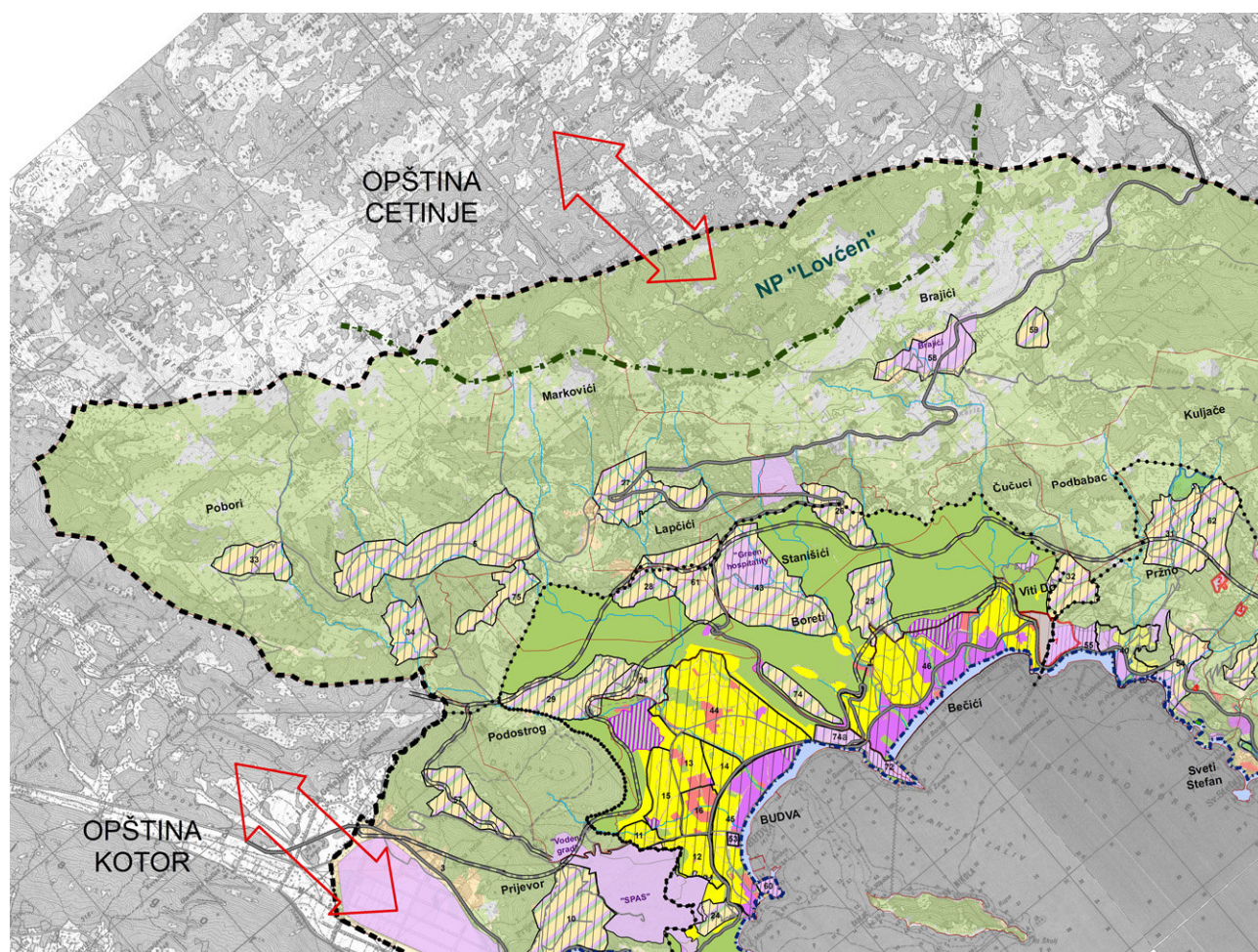
U kategoriju napuštenih (neodržavanih) puteva treba uvrstiti i stari strateški (austrougarski) put koji preko „Planine“ od Brajića do Ilinog Brda, iznad Buljarice, u dužini od 12,5 km povezuje planinski prostor opštine sve od šire zone Nacionalnog parka "Lovćen" pa do granice sa opštinom Bar.

Ovi karstni prostori su tradicionalno bezvodni, jer iako se izlučuju relativno visoke količine vodenog taloga, on brzo ponire kroz porozno tlo, pa je stoga teško zahvatati potrebne količine vode.

Sa druge strane, razvijen reljef uzrokuje formiranje bujičnih tokova koji predstavljaju opasnost za objekte infra- i suprastrukture, te odrone tla i pojavu klizišta.

Posebni problemi na planinskim stranama Lovćena su: šumski požari; devastacija šumskih ekosistema; i erozivni procesi na južnim padinama.

Na teritoriji opštine Budva nalazi se dio Nacionalnog parka "Lovćen" (635 ha, od ukupne površine Parka od 6400 ha; od površine zaštitne zone od 8530 ha, na području budvanske opštine nalazi se 2090 ha);

Posmatrajući prostor opštine Budva u cjelini, sa njegovim primarnim geografskim i funkcionalnim karakteristikama, granice njegovog diferenciranja su longitudinalne, tj. uglavnom paralelne obali, tako da su površine zajedničkih prostorno-funkcionalnih karakteristika u formi pojaseva koji se protežu skoro cijelom dužinom opštine. Izdvajaju se sljedeći prostorno-funkcionalni pojasevi:

- **Priobalni pojas opštine Budva**, kojeg funkcionalno definiše postojeća Jadranska magistrala, s jedne strane, a istovremeno ga dijeli na dvije zone, sa druge. U ovom pojasu su dvije zone: 1) uži priobalni pojas, tj. prostor između Jadranske magistrale i obale; i 2) bliže ruralno zaleđe, koje čini prostor sela i djelovi njihovih atara (koji se lako povezuju sa magistralom);
- Pojas koji obuhvata brdsko-planinski odsjek odnosno plato, koji se prostire do linije koja spaja najviše vrhove brda i planina koji se izdižu iznad obale. U ovom pojasu je i nekoliko seoskih naselja, pa se stoga može i nazvati **brdsko-planinskim ruralnim zaleđem**;
- U zoni središnjeg i južnog dijela opštine, iza planinskog odsjeka, nalazi se prostor koji se može definisati kao planinski plato, a čiji je tradicionalni naziv "**Planina**"; i
- Sasvim na sjeveru, iznad sela Pobori i Brajića na granici sa opštinom Cetinje, nalazi se planinski odsjek odnosno pojas koji predstavlja **dio Nacionalnog parka "Lovćen"** i koji u svim planovima ima poseban tretman.

Od ukupne površine opštine Budva, navedeni pojasevi-zone obuhvataju sljedeće površine:

- Priobalni pojas opštine, 4.300 ha;
- Brdsko-planinsko ruralno zaleđe, 5.470 ha;
- Planinski plato ("Planina"), 2.000 ha; i
- Nacionalni park "Lovćen", oko 630 ha.

Karakterističan je izostanak bilo kakvih planskih aktivnosti za neke vrlo značajne lokacije na prostoru opštine Budva, posebno sva sela u zaleđu, bilo ona zarušena bilo da su još "živa" sela kao što su Brajići i Pobori. Na svim ovim punktovima do sada nije bilo veće neplanske izgradnje, pa ni potrebe za "sanacionim" planovima. To ne znači da ne postoji opasnost od takve vrste izgradnje u neposrednoj budućnosti, pa je to i veliki razlog da se društvo pripremi da bi se to spriječilo. Prije svega izradom odgovarajućih planova.

Za sve ostale prostore (sem priobalnog pojasa) ne postoje nikakvi detaljniji planovi sem prostornog plana opštine, koji ipak daje samo vrlo načelna usmjerenja za razvoj ili režim zaštite prostora.

Brdsko planinsko zaleđe neposredno iza bližeg ruralnog zaleđa koje se naslanja na magistralu, i ide sve do najviših vrhova iza planinskog odsjeka, predstavlja skoro polovinu opštinskog prostora (46%). Tu se nalazi i nekoliko sela kao što su: Brajići i Pobori. Površina ovog pojasa je 5.270 ha.

Na krajnjem sjeveroistočnom dijelu opštine nalazi se teritorija **Nacionalnog parka "Lovćen"** u površini od oko 630 ha, što čini oko 5% opštinske teritorije.

U središnjem dijelu opštine na granici prema cetinjskoj i barskoj opštini, nalazi se prostor površine od oko 2000 ha, koji je bio skoro "zaboravljen" u svim dosadašnjim razvojnim planovima. Prostor je dužine oko 13 km i širine do 2 km, i na nadmorskoj je visini od oko 650 do 750 m. Blago je nagnut prema Skadarskom jezeru. Ova visoravan svojevremeno je intenzivno korišćena za stočarstvo i neke oblike poljoprivrede, primjerene za brdsko-planinske predjele. Tradicionalni naziv za ovu teritoriju je "Planina", a vlasnički je podijeljena između sela lociranih u zoni bližeg Zaleđa, iznad magistrale. Kroz ovaj prostor prolazi stari put od Brajića, pa ide pored visova prema planinskom odsjeku, prolazi preko Petrovačke gore sve do Ilinog Brda, planinskog sela iznad Buljarice.

Pored očekivanog turističkog razvoja raznih oblika smještaja turista, kao i rekreativnih sadržaja, pogotovo u središnjem dijelu opštine očekuje se da će se kroz planska i projektantska rješenja za sela bližeg zaleđa

dobiti dobra osnova za razvoj alternativnih formi turizma, kao i rješenja koja će obaviti ova naselja, sa velikim poštovanjem tradicionalne ruralne arhitekture.

Središnji pojas-brdskoplaninsko ruralno zaleđe, sa nekoliko sela i predviđenom trasom brze saobraćajnice biće u dominantnoj funkciji stanovanja malih gustina sa elementima turizma, poljoprivrede i komplemenetarnih aktivnosti. Ovdje posebnu pažnju treba posvetiti njegovanju zelenila gdje god za to postoje uslovi.

Za prostor visoravni, tzv. "Planine" predviđa se prije svega izgradnja automobilskog puta od Brajića do lovačke kuće iznad Petrovca, pa sve do Ilinog Brda. Pravce razvoja treba pažljivo planirati, a prethodno izraditi studiju na tu temu. Očekuje se da će ovo biti prije svega sportsko-rekreativna izletnička zona (pogodna za formiranje golf terena i dr.), sa specifičnim oblicima ekološkog turizma i ekološke poljoprivrede. Ovaj prostor je u zoni Svetog Stefana najbliži obali i čini se da bi bilo vrlo poželjno da se na toj relaciji izradi žičara koja ne bi bila duža do 2 km.

3.2.3. IZVOD IZ PROSTORNOG PLANA OPŠTINE KOTOR (1995)

Teritorija opštine Kotor se dijeli globalno na: urbanu zonu, ruralnu zonu i prirodno okruženje.

Urbana zona obuhvata obalni pojas zaliva sa gradom Kotorom, kao i nekadašnjim pomorskim opštinama (Perast, Dobrota, Risan, Prčanj i Stoliv) i manjim naseljima (Muo, Orahovac, Kostanjica i Morinj).

Ruralna zona sadrži stara naselja na padinama Lovćena iznad obalnog pojasa, područje Krivošija i Ledenica, kao i Grbalj kao najveće ruralno područje opštine.

Treća zona obuhvata **prirodno okruženje** koje čine **ogranci planinskih masiva Lovćena** i Orjena kao i masiv Vrmca sa šumskim pojasevima, makijama i golim hridima.

Na prostorima Orjena, Krivošija, Ledenica iznad Kotora i na padinama Lovćena veliku pažnju treba posvetiti podizanju **zaštitnih šuma** i to prvenstveno na zemljištima najnižih bonitetnih klasa (6-7). Te šume bi imale prevashodnu zaštitnu funkciju od erozije, spiranja i klizanja tla.

Uspostavljanje ekoloških koridora koji bi povezivali čvrne tačke eko-sistema Države i pridonijeli zaštiti ugroženih životinjskih vrsta. Na području opštine Kotor to je **ekološki koridor koji bi povezivao prostor Lovćena s Orijenom**, odnosno postojeći i planirani nacionalni park.

Predložena strategija razvoja opštine Kotor prikazana je kroz **tri makrocjeline** koje se mogu izdvojiti na bazi prirodnih karakteristika i stvorenih vrijednosti:

- obalni pojas unutrašnjeg zaliva Boke
- Donji i **Gornji Grbalj** sa dijelom otvorenog mora i **kontaktnim područjem Nacionalnog parka "Lovćen"**
- planinsko - brdski prostor

Gornji Grbalj zahvata padine Lovćena visine do 1000 m. Kontaktno područje opštine Kotor sa Nacionalnim parkom "Lovćen" zahvata padine i obronke Gornjeg Grblja i ka Škaljarima, pokrivene oskudnim zelenilom, sipinama kamena i vododerinama i odlikuje se izloženošću jakim vjetrovima. Područje je rijetko naseljeno.

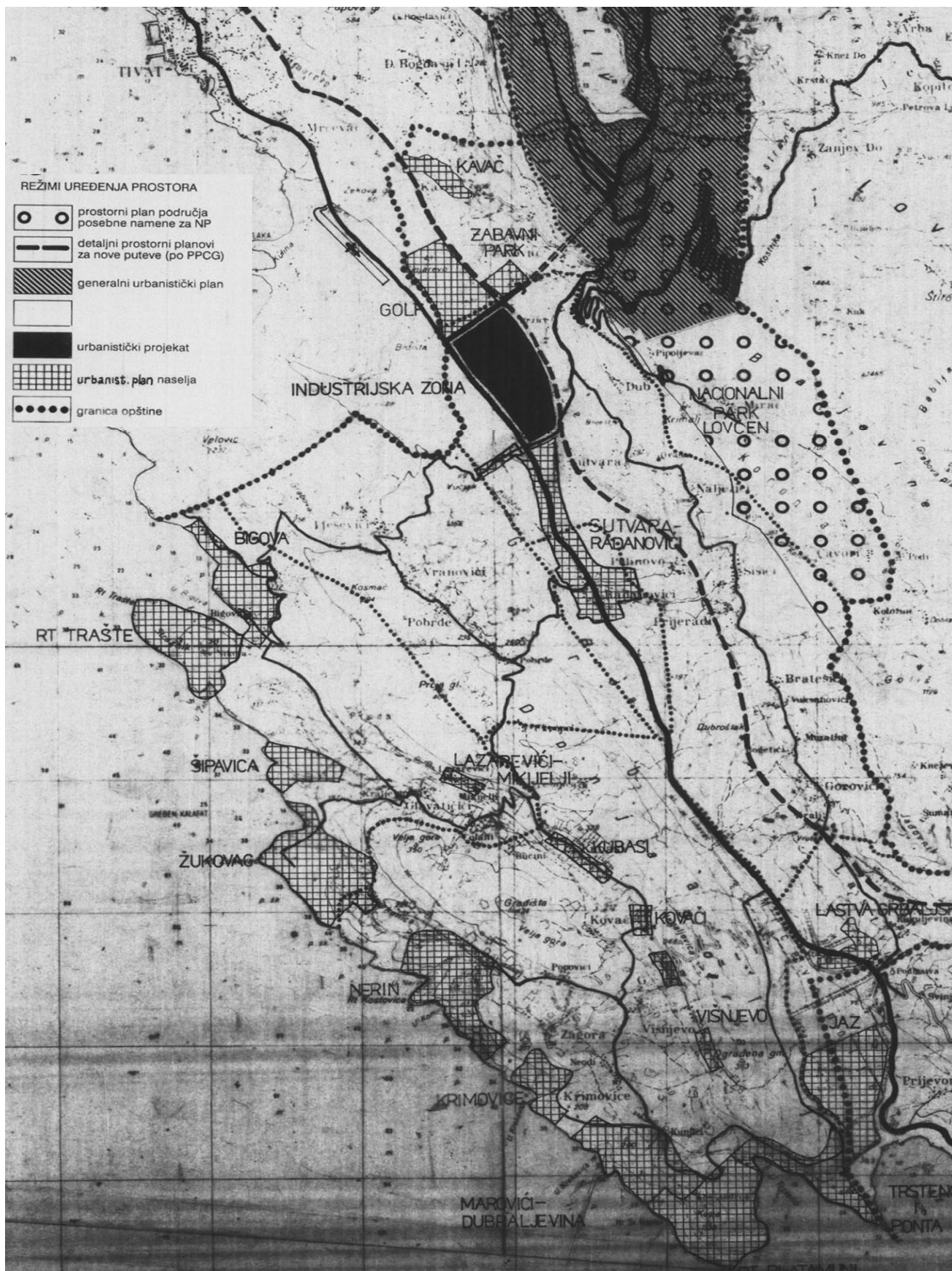
Planiran je program revitalizacije sela sa njihovim tradicionalnim djelatnostima i njihovo uključivanje u turističku ponudu, kao i izgradnja žičare za Nacionalni park "Lovćen". Ovaj vid paratransporta bio bi veoma značajan za povećanje kvaliteta turističke ponude.

Zonu Gornjeg Grblja karakteriše specifična konfiguracija terena masiva Lovćena koja je prilično nedostupna te je uslovljena i adekvatan razvoj naselja. Ona su oformljena u gusto organizovanim aglomeracijama povezanim krivudavim putem, uglavnom po bratstvima po kojim su dobila imena. Na istaknutim kotama sa dalekim vidicima oformljene su crkve sa grobljima i visokim zelenilom.

Planom nije predviđena pojačana urbanizacija ovih naselja i ona se kao cjeline ili objekti štite kao ambijentalne vrijednosti odnosno stara seoska naselja.

Moguće građevinske intervencije moguće su u okvirima planom datog građevinskog rejona u okviru postojećih naselja, i po principima naslijedenog građevinskog fonda.

Intervencije koje se svode na sanaciju i zaštitu terena i prirode odnose se na izgradnju žičara, uređenje šetnih staza i punktova registrovanih kao spomeničko ili kulturno nasljeđe, vidikovaca i odmorišta, uz primjenu režima Nacionalnog parka "Lovćen" na kontaktnom području.

Sl. Režimi uređenja i korišćenja prostora (PPO Kotor, 1995.)

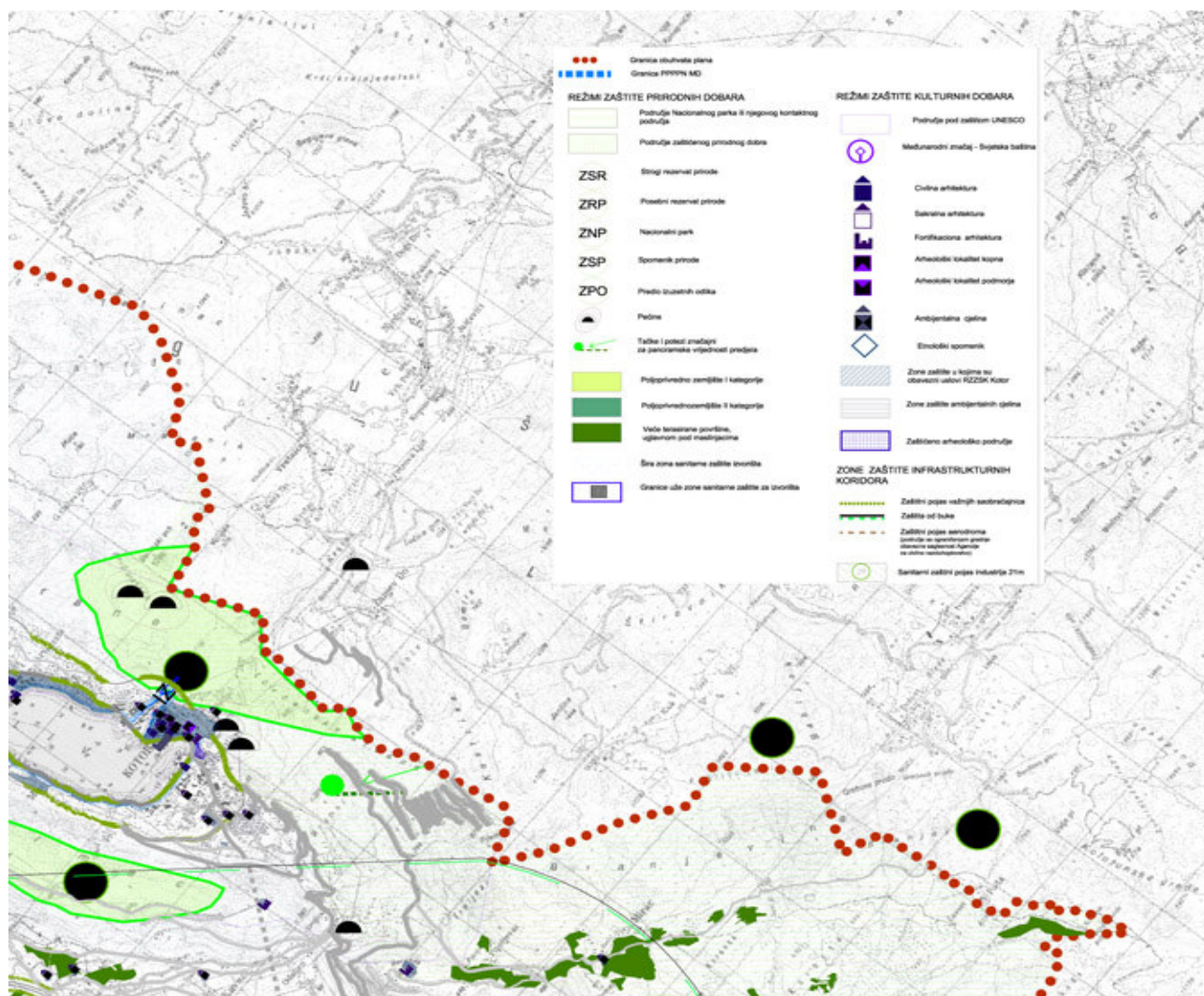
IZVOD IZ PROSTORNO-URBANISTIČKOG PLANA OPŠTINE KOTOR (2010, prednacr)

Specifična prostorna cjelina jeste kontaktno područje opštine Kotor sa prostorom Nacionalnog parka "Lovćen". Ovaj prostor, uglavnom padine i obronci Lovćena, koji se spuštaju preko Trojice u Škaljare i na jugu u Grbaljsko polje karakterišu oskudno zelenilo ili sipine kamena, povremeni potoci i vododerine, bez stalnih tokova. Naselja su rijetka i sa malo stanovnika.

U planskom rješenju, pored područja UNESCO, naročito treba valorizovati:

- **kontaktno područje sa Nacionalnim parkom "Lovćen"**, područje Orjena, odnosno novi Regionalni (Nacionalni) park Orjen,
- **rezervate prirode** kao što su: autohtona sastojina oleandra i borova iznad vrela Sopot kod Risna, zajednice kestena i lovora kod Kostanjice i Stoliva, izvorište rijeke Ljute, šume munike na Reovačkoj Gredi, mezofitne listače iznad Dragalja, očuvane autohtone šume bukve na Mačjoj planini, izvor Škurde, obalni rezervat krekovice na strminama otvorenog mora i mediteranske zimzelene šume crnike na Rtu Trašte i uvali Trsteno;
- **značajne vidikovce**: iz tjesnaca Verige pogled ka Perastu i ostrvima, pogled iz Perasta ka Verigama, na prevoju Troica-serpentine ka Njegušima: pogled na Zaliv, serpentine na magistralnom putu Lipci-Žabljak: pogled na Zaliv;
- **predjeli izuzetnih odlika**: obala otvorenog mora, padine Vrmca, uvala Bigovo, uvala Trsteno.

Šumsko zemljište na sjeverozapadu i sjeveru opštine, prostor Krivošija, greben Vrmca i padine Lovćena sa sjeveroistočne strane, odnosno šumski fond na najvećem dijelu područja opštine ne pruža ni minimalne uslove za komercijalnu eksploataciju, ali je bitno njegovo očuvanje i unapredjivanje zbog razvoja turizma i postojećih ambijentalnih vrijednosti i zaštite životne sredine.

Sl. Režimi zaštite (PUP Kotora, prednacr, 2010.)

Organizacija i uređenje prostora

PLANSKA CJELINA 2 - GRBALJSKO POLJE I GORNJI GRBALJ

Opis

Ova planska cjelina prostire se od podnožja Donje Gore na jugo-zapadu do padina Lovćena, odnosno granice Opštine Cetinje na sjevero-istoku. Obuhvata plodno Grbaljsko polje kroz koje uzdužno prolazi Jadranska magistrala i niz zaseoka u podnožju Lovćena do nadmorske visine od oko 300m_nv. Ovu cjelinu odlikuju izuzetne klimatske karakteristike (dobro osunčanje i zaklonjenost od vjetrova) i izuzetni pedoekološki uslovi. Poljoprivredni potencijal je posljednjih 20-tak godina potpuno zapušten, a protezanje Jadranske magistrale je uslovalo stihijsku (nelegalnu) gradnju skoro čitavom njenom dužinom. Paralelno sa Jadranskom magistralom, tačnije samim podnožjem Donje Gore pruža se aktivni uzdužni neotektonski rasjed. Stanovništvo relativno brojnih naselja ove cjeline gravitira lokalnim centrima: Lastvi Grbaljskoj i Radanovićima. Pružanje Jadranske magistrale djelimičan je razlog deagrarizacije ove cjeline, ali u isto vrijeme i njene geostrateške valorizacije. Smještena između tri opštinska centra ova zona posmatrana je kao servisni centar regiona, što je podržano prostornom ograničenošću okolnih opština za formiranje ovakvih zona.

Potencijali

Potencijal planske cjeline 2 svakako je izuzetan geostrateški položaj koji podrazumijeva zaštićenost od bure i vjetrova, relativnu blizinu sva tri regionalna opštinska centra, visokokvalitetno poljoprivredno zemljište i blizinu atraktivnih plaža Jaz, Trsteno i Ploče. **Sela u zaleđu (Gornji Grbalj) su u kontaktnoj zoni sa Nacionalnim parkom "Lovćen".**

Ograničenja

Osnovno ograničenje ove planske cjeline je aktivan neotektonski rasjed, a odmah zatim veliki konflikti u prostoru prouzrokovani stihijskom izgradnjom duž jadranske magistrale, čime se trajno izgubilo kvalitetno poljoprivredno zemljište. Konflikt između zaštite prostora i mogućnosti urbanog, ekonomskog, društvenog i socijalnog razvoja su u ovoj cjelini najizraženiji.

Prioritet razvoja

Razvoj ove planske cjeline prepoznat je u daljoj afirmaciji trgovinskih, uslužnih i proizvodnih djelatnosti kao i u aktiviranju slobodne bescarinske zone.

Postojeća namjena površina

Dominantna namjena u planskoj cjelini 2 su zaštitne šume, s tim da se, kao i u planskoj cjelini 1, radi uglavnom o degradacionim stadijumima. Nešto je bolja situacija u pojasu gornjeg Grblja, odnosno kontaktnom području sa Nacionalnim Parkom "Lovćen", a zatim slijedi ostalo zemljište (kamenjari i ugari) i površine naselja. Karakteristika planske cjeline 2 je poljoprivredno zemljište visoke kategorije (I i II) i to u pojasu donjeg Grblja, dok se u pojasu Gornjeg Grblja uglavnom radi o niskoproduktivnom poljoprivrednom zemljištu.

PLANSKA CJELINA 3 - RURALNO ZALJEĐE KOTORSKOG ZALIVA

Opis

Ova zona predstavlja kontaktno područje opštine Kotor sa Nacionalnim parkom "Lovćen". Čine je uglavnom padine i obronci Lovćena koje se preko Trojice spuštaju na Škaljare. Ova cjelina ima najnepovoljniju pedo-ekološku podlogu i čine je uglavnom kamenjari sa oskudnim zelenilom i povremenim vodotokovima i vododerinama, izloženi jakim vjetrovima. I po geološkoj građi ova zona ima velike slabosti, obzirom da preko nje prelazi rasjed koji se prostire duž južne padine Lovćena ka Trojici. Povoljniji uslovi su u graničnom pojasu sa opštinom Tivat, koji je Regionalnim Master Planom za razvoj turizma prepoznat kao potez značajan za razvoj rekreativnih vidova turizma (pješačenje, biciklizam) i eko-ruralnog turizma (aktiviranje zapuštenih ambijentalnih cjelina na Vrmcu).

Ovo je najslabije naseljeni dio područja opštine. Negativni demografski trend uzrokovao je potpuno gašenje sela Veliki i Mali Zalazi, a preostala 2 su na ivici nestajanja.

Postojeća namjena površina

Ovo je cjelina u kojoj preovladava ostalo zemljište (krš, golet i kamenjari) sa oskudnim zelenilom, odnosno zaštitnim šumama koje su se razvile na tankom sloju zemljišta koje nije erodiralo uslijed erozije prouzrokovane kišom i padavinama. Naselja su uglavnom razvijena u predjelu Trojice i Vrmca.

Potencijali

Osnovni potencijal ove cjeline je neposredna blizina Nacionalnog parka "Lovćen" i mogućnost valorizacije pojasa Vrmca, čiji razvoj je poželjno usmjeriti ka aktiviranju eko-ruralnog i rekreativnog turizma kroz režim uređenja regionalnog parka. Potencijal su svakako izuzetne vizure ka Zalivu (Kotorskom i Tivatskom).

Ograničenja

Ovo je cjelina sa najnepovoljnijim prirodnim uslovima, tj. sa najviše ograničenja u pogledu daljeg planskog razvoja. Nedovoljna pristupačnost, veliki nagibi terena i izloženost jakim vjetrovima, uslovi su trenutnu nepovoljnu demografsku sliku. Realizacijom planirane žičare za Cetinje i proglašenjem Vrmca za Regionalni park prirode znatno bi se poboljšale mogućnosti afirmacije ove planske cjeline i zaštite ovog područja od potpune depopulacije.

3.3. PLANSKA I PROJEKTNJA DOKUMENTACIJA RELEVANTNA ZA PROSTOR ZAHVATA PLANA

3.3.1. IZVOD IZ DETALJNOG PROSTORNOG PLANA ZA KORIDOR DALEKOVODA 400 KV SA OPTIČKIM KABLOM OD CRNOGORSKOG PRIMORJA DO PLJEVALJA I PODMORSKI KABAL 500 KV SA OPTIČKIM KABLOM ITALIJA-CRNA GORA SA SPU NA ŽIVOTNU SREDINU (2011)

OBUH VAT DPP-a

Područje DPP obuhvata koridor širine približno 1 km na potezu od teritorijalnih voda Crne Gore do Crnogorskog primorja, preko Lastve Grbaljske do Čeva i dalje do Pljevalja. Koridor prolazi kroz osam Opština Crne Gore: Kotor, Budva, Cetinje, Nikšić, Plužine, Šavnik, Žabljak i Pljevlja. Površina zahvata prema kartografskom mjerenju iznosi cca 15 181 ha.

Tokom izrade DPP-a analizirane su varijante i predložena optimalna varijanta čiji koridor je širine 1km, koja je s jedne strane određena strateškim opredjeljenjima a sa druge tehničkim zahtjevima i konfiguracijom terena tog dijela Crne Gore, a koja ima najmanje negativnih efekata na predmetni prostor.

Koridor u širini od 1 km je definisan sa ciljem da se nakon usvajanja Plana, kroz izradu projektne dokumentacije, utvrdi uži koridor dalekovoda i zaštitnih zona.

Položaj koridora dalekovoda i konvertorskog postrojenja i trafostanice, kao i mjesto priključenja dalekovoda na podmorski kabal i odgovarajući koridor podmorskog kabla su međusobno uslovljeni. U međusobnoj uslovljenosti, lokacija konvertorskog postrojenja i trafostanice ima značajnu ulogu.

USLOVI ZA DEFINISANJE KORIDORA

Da bi se ostvarila veza od Primorja do Pljevalja neizbježno je da budući koridor prođe kroz područje Nacionalnih parkova "Lovćen" i „Durmitor“.

Pri definisanju budućeg koridora za podvodni, podzemni kabal i dalekovod analizirana je postojeća i planska namjena prostora kroz postojeću plansku dokumentaciju i dokumentaciju u izradi za područja svih opština u granici zahvata DPP-a. Pri tome je uvažena postojeća struktura namjene površina i planski koncept za budući razvoj na područjima navedenih opština. Cilj pri definisanju budućeg koridora je da se u najvećoj mogućoj mjeri očuvaju područja značajna za razvoj i nađe kompromis između neophodne infrastrukturne opremljenosti i svih aspekata namjene i zaštite prostora. Posebna pažnja je posvećena sagledavanju mogućnosti prolaska koridora kroz područja nacionalnih parkova, poštujući Prostornim planovima posebne namjene ranije definisane zone zaštite.

Prema Programskom zadatku za izradu DPP, za definisanje budućeg infrastrukturnog koridora **neophodno je bilo ispoštovati veliki broj tehničkih uslova s jedne strane i ograničenja u smislu zaštite s druge strane.**

Uslovi i ograničenja koje je trebalo uvažiti pri definisanju koridora 400 kV dalekovoda:

- Isključenje trase iz područja Svjetske prirodne i kulturne baštine Kotora i Bokokotorskog zaliva,
- Izbjegavanje prve i druge zone zaštite u području NP "Lovćen" i „Durmitor“,
- Pažljivo vođenje trase kroz treću zonu zaštite,

- Minimiziranje vizuelnog uticaja na prirodne i stvorene vrijednosti zaštićenih prirodnih dobara,
- Minimalno i pažljivo ukrštanje trase dalekovoda i žičara prema Lovćenu iz pravca Kotora i Budve,
- Bezbjedna udaljenost od poletno-sletnih koridora aerodroma Tivat,
- Udaljenost od postojećih naselja i planiranih turističkih sadržaja.

TEHNIČKE KARAKTERISTIKE INFRASTRUKTURNOG KORIDORA

- Uži koridor dalekovoda iznosi min. 60 m do max 100m za jedan dalekovod, ukupna širina koridora za dva dalekovoda iznosi od 120 - 200 m.
- Od TS Lastva do lokacije postojećeg dalekovoda 400 kV (Podgorica 2-Trebinje) vode dva dalekovoda (dva reda stubova) na osnovu razmaku od oko 60 -100 m.
- Od Čeva do Pljevalja vodi jedan dalekovod.
- Raspon između stubova zavisi od konfiguracije terena, ukrštanja sa objektima infrastrukture, a po pravilu iznosi oko 300 - 500 m.
- Površina stubnog mjesta iznosi od 25m²-100m², sa zaštitnim pojasom iznosi od 50m²-200m².
- U koridoru od oko 60 m ukupne širine (oko 30 m od ose dalekovoda) se ne dozvoljava gradnja stambenih i drugih objekata. Mogućnost gradnje van zone zaštite treba uskladiti sa važećim propisima.

Eventualno polaganje podzemnih kablova nije tehnički opravdano i prihvatljivo na ovom naponskom nivou zbog:

- Potrebe za izradom dodatnih postrojenja na mjestima prelaza iz nadzemnog voda u podzemni kabal, koja bi zahtijevala dodatni značajan prostor za njihovu izgradnju.
- Višestruko dužeg trajanja sanacije kvara na podzemnom kablju u odnosu na nadzemni vod što na ovom naponskom nivou i interkonekcijskoj vezi može imati značajne posljedice na stabilnost sistema, kao i na značajne negativne ekonomske efekte zbog neisporučene električne energije.
- Znatno višu cijenu opreme za podzemni vod u odnosu na nadzemni vod.

TEHNIČKE KARAKTERISTIKE OPTIČKOG KABLA

Optički kabal je vrsta kabla koji je namijenjen za prenos svjetlosnih signala, a intenzivno se primjenjuje za telekomunikacijske veze jer posjeduje značajne prednosti u odnosu na klasične (bakarne) kablove zbog izrazito velikog prenosnog kapaciteta sa velikim brzinama prenosa i niskim gubicima.

Osim u telekomunikacijskoj infrastrukturi, optički kablovi (poznat kao OPGW = optical ground wire) koriste se i u elektroenergetskom sektoru, pri izgradnji elektroenergetskih prenosnih i distribucijskih vodova. Takav kabal istovremeno obavlja funkciju zaštite elektroenergetskog voda ali i komunikacije, odnosno prenosa signala. Osim nadzemno na vrhovima stubova elektroenergetskih vodova, optički kabal može se ugraditi i podzemno, npr. uz elektroenergetski kabal u zajednički kablovski rov. Optički kabal ugrađen na dalekovod, po pravilu umjesto klasične zaštitne užadi, predstavlja dio dalekovoda i ne zahtijeva neke dodatne zahvate u prostoru.

U tom smislu optički kabal u DPP-u je predviđen u istom koridoru i na istim stubovima kad se radi o dalekovodu i kopnenom dijelu trase, odnosno u zajedničkom kablovskom rovu u koridoru podzemnog i podvodnog energetskog kabla.

USVOJENA TRASA DALEKOVODA

U skladu sa Programskim zadatkom, na osnovu analize planske dokumentacije u toku rada na DPP-u, analizirane su varijante koridora na osnovu kojih će se utvrditi uži koridor dalekovoda i zaštitnih zona kao i granica zahvata plana.

Detaljnijom analizom geografskih podloga i ostale relevantne dokumentacije, uzimajući u obzir trenutno stanje i položaj postojećih objekata u elektroenergetskom sistemu, kao i planirane proizvodne i prijenosne objekte EES-a, konfiguraciju terena, položaj naselja, prirodne i kulturne vrijednosti, te druge karakteristične sadržaje područja obuhvaćenog ovim planom, odabrana je varijanta predmetnog elektroenergetskog objekta, pri čemu su na pojedinim područjima razmatrana brojna podvarijantna rješenja.

S obzirom na značajnu udaljenost između početne i krajnje tačke (dužina trase iznosi cca 150 km), kao i činjenicu da se u jednom dijelu razmatra zajednički koridor za dva fizički odvojena dalekovoda, trasa je podijeljena u tri glavne dionice: Lastva - Čevo, Čevo - Šavnik i Šavnik - Pljevlja.

Od značaja za prostor NP "Lovćen" je D.1. Dionica: Lastva Grbaljska - Čevo.

Na području oko NP "Lovćen" razmatrane su tri varijante trase, od kojih su dvije predložene Programskim zadatkom (istočna varijanta kroz NP "Lovćen" i zapadna iznad Kotora), a trećom je dodatno razmotrena mogućnost obilaska NP "Lovćen" sa istočne strane iznad Budve. Uvidom u situaciju na terenu, uvažavajući karakter terena, prirodnu i kulturnu baštinu, potencijalni turistički značaj pojedinih lokaliteta, vizualni efekt trase, vidikovce, mogućnost rješavanja imovinsko-pravnih odnosa u fazi realizacije objekta, prolazak kroz naselja, odnosno zadovoljavajuću udaljenost od stambenih objekata i dr, kao konačna usvojena je Istočna varijanta dalekovoda iznad Budve na predmetnoj prvoj dionici od Lastve do Čeva.

Ova varijanta trase je predložena i usvojena sa ciljem da se u što većoj mjeri sačuva integritet NP "Lovćen" vođenjem trase dalekovoda njegovim obodnim dijelom, bez obzira na brojna ograničenja.

Odabrana trasa koridora polazi od lokacije konvertorskog postrojenja/trafostanice na lokaciji Blato u Lastvi Grbaljskoj i dalje se usmjerava prema istoku padinama brda Trebaljevica, u dužini od oko 1,5 km. Ovaj dio trase je vidljiv sa strane Primorja i magistralnog puta Tivat-Budva, a zapadno od Zečevog sela i Pobora trasa se lomi prema sjeveroistoku, čime se izbjegava prolaz kroz potencijalno turističko područje, uz odličnu zaklonjenost trase. U podnožju brda Okovica/Murakovac, trasa se oštro lomi prema istoku u dužini od oko 800 m, a zatim prema jugoistoku, prolazeći podnožjem brda Reskavica do iznad naselja Lapčići. Dalje je položena izrazito nepristupačnim padinama brda Široka strana, iznad puta Budva-Cetinje, do podnožja brda Kuliješ i ukrštanja sa trasom DV 110 kV Cetinje - Budva. Zbog nepristupačnog terena na ovom dijelu pri izgradnji objekta treba razmotriti tehnička rješenja koja će izbjeći narušavanje prirodnog ambijenta izradom pristupnih puteva uzduž padine brda Široka strana. U nastavku se oštro lomi prema sjeveru ulazeći u II zonu NP "Lovćen", pri čemu jednim dijelom prati koridor postojećeg DV 110 kV Budva-Cetinje i nastavlja do lokacije južno od naselja Dubovik, pri čemu prolazi uglavnom nenaseljenim brdovitim područjem obraslim djelimično šumom i niskim rastinjem. U nastavku se trasa usmjerava prema naselju Dubovik, prolazi sa njegove sjeverozapadne strane i dalje prema sjeveru do naselja Resna kroz nenaseljene terene djelimično obrasle šumom. Na ovom području ima relativno veliki broj pristupnih puteva i potreba za njihovom izgradnjom će se minimizirati. Na ovoj lokaciji trase se razdvajaju i usmjeravaju prema postojećem 400 kV dalekovodu. U ovom dijelu trasa prolazi kroz II zonu NP "Lovćen" jer zaobilaznje ove zone nije moguće zbog izrazito nepristupačnog terena neprimjerenog za realizaciju trase sa tehničkog aspekta, posebno što se u ovom dijelu koridor sastoji od dva paralelna dalekovoda. Dužina ove trase iznosi cca 34,5 km.

Glavnu karakteristiku ove trase predstavlja **prolazak kroz II zonu NP**, u dužini od oko 9 km, ali ona prolazi manje atraktivnim dijelom II zone i **udaljena je značajno od središnjeg dijela Nacionalnog parka (Ivanova korita, Majstori)**, čime se **sprječava efekt podjele Nacionalnog parka na dva dijela**. Povećana dužina, kao i blizina planiranih turističkih zona u području naselja Lapčići i Pobori, koje treba prilikom projektovanja detaljno analizirati, može uzrokovati potencijalne probleme prilikom rješavanja imovinsko pravnih odnosa. Blizina puta Budva-Cetinje, odnosno negativan vizualni efekt u smislu izloženosti dijela trase pojedinim vidikovcima na Lovćenu i uočljivosti sa područja Budve i drugih lokacija u ovom dijelu Primorja predstavlja takođe negativni aspekt ove trase što treba razmotriti kroz projektna rješenja. Na dijelu trase na području Lapčića i iznad puta Budva-Cetinje, dolazi do izražaja uticaj izrazito nepovoljnog reljefa na odabir trase koji, uz tehnička ograničenja vezana za realizaciju stubnih mjesta i potrebnu širinu koridora, onemogućava izmicanje trase na manje atraktivno područje, odnosno u III zonu NP "Lovćen".

Ova trasa apsolutno isključuje prolazak kroz prostor Svjetske prirodne i kulturne baštine Kotora i Kotorskog zaliva. Odabrana trasa prolazi kroz Nacionalni park "Lovćen", ali izbjegava i u maksimalno mogućoj mjeri se udaljava od dijelova Parka koji su obilježeni kao zone najstrožije zabrane. Kako će se budući dalekovodi 110 kV, koji će se morati izgraditi zbog pravilne valorizacije ove situacije, usmjeravati prema primorskim mjestima (Kotor, Tivat, Herceg Novi, Budva, itd.) njihovi koridori se neće ukrštati sa koridorima planirane trase dalekovoda 400kV. Ipak, treba očekivati probleme oko ukrštanja sa planiranom žičarom Cetinje - Kotor.

3.3.2. PROJEKAT ŽIČARE KOTOR - IVANOVA KORITA (LOVĆEN) - CETINJE

Glavni cilj projekta žičare je da poveže Prijestonicu Crne Gore sa turističkim centrom u Boki Kotorskoj sa sjeverozapadne strane planine "Lovćen". Na takav način, turističko područje, čije je srce Nacionalni park "Lovćen", treba da bude povezano sa savremenim sistemom sa adekvatnom saobraćajnom infrastrukturom kao i sa inteligentnim menadžmentom posjetilaca i zaštićenog područja.

2008. godine, Vlada Crne Gore donijela je konačnu odluku da gradi žičaru od Duba blizu kotorskog tunela do Njegoševog mauzoleja na Jezerskom vrhu (1.659 m). Tako bi se ostvario davnašnji san da se olakša pristup Nacionalnom parku "Lovćen" i jednom od najvažnijih znamenitosti zemlje. Ali ovo je više od toga, t.j. važan korak da se postigne cilj Crne Gore da poboljša svoju turističku privredu i da je čini jednim od najvažnijih stubova rasta i bogatstva mlade zemlje.

Zato je koncept Vlade da se sagradi mreža turističkih destinacija i da se poboljšaju postojeća interesantna mjesta, koja se nalaze van uobičajenih staza na Primorju.

Projekat žičare predstavlja šansu za povezivanje Cetinja sa Bokom Kotorskom, Nacionalnim parkom "Lovćen" i Njegoševim mauzolejom, na savremen i turistički atraktivan način.

Projekat žičara do Nacionalnog parka "Lovćen" nije samo nova turistička infrastruktura za ovo područje. Treba da bude važan korak u ekonomskom razvoju i dobrobiti Crne Gore na isti način kao što treba da bude očuvanje jedinstvenog pejzaža i životne sredine sa održivom turističkom infrastrukturom.

U pogledu turizma, planirana žičara do Lovćena ne samo da bi predstavljala centralni projekat za područje Bokokotorskog zaliva, već i za državu Crnu Goru. To bi bila najduža žičara na Jadranskoj obali sa posebnim akcentom na uživanju u putovanju sa nivoa mora do 1657 m visokog Lovćena i do Prijestonice Crne Gore, Cetinja.

Ključne osobine pozicioniranja se mogu utvrditi i koristiti u budućim promotivnim aktivnostima, npr.:

- Najveća i najduža žičara na Jadranu - jedinstvena ponuda
- Nevjerovatan pogled na zaliv, more, obalu i zaleđe Crne Gore
- Prirodno iskustvo u Nacionalnom parku "Lovćen" - međutim, to zahtijeva dodatnu ponudu osim same žičare na Lovćenu koja se mora obezbijediti u isto vrijeme, kako bi se ponudila dodatna atrakcija turistima koji posjete Nacionalni park "Lovćen".
- Najugodniji način da se putuje sa Primorja direktno do kulturnog centra Crne Gore, Cetinja, koristeći savremen i održiv način saobraćaja.

U ovu svrhu urađena su detaljna istraživanja kroz Studiju izvodljivosti i Idejni projekat. Projekat predviđa izgradnju i rad sistema žičare između crnogorske obale i Nacionalnog parka "Lovćen", kao i Prijestonice Cetinje.

RAZVOJ PROJEKTA

U junu 2006. godine, urađena je **Studija predizvodljivosti** za projekat žičare do planine "Lovćen". Tokom 2007. godine kada je ideja o projektu žičare na planini Lovćen postala preciznija, pristupilo se izradi **studija izvodljivosti** „*Žičara od Cetinja do planine Lovćen*“ i „*Žičara do planine Lovćen*“ (OEAR Regional Consultants Ltd. Graz, 2008.).

U ovoj Studiji su obrađena pitanja izračunavanja efikasnosti (uključujući i tehničku izvodljivost) i procjena ekonomskih aspekata. Kao odvojen dio posla, urađena je i analiza ekoloških rizika.

Studijom izvodljivosti analizirana je trasa od Kotora preko Ivanovih Korita do Mauzoleja na Lovćenu. Kao jedan od rezultata Studije, predloženo je moguće proširenje projekta žičare od Ivanovih Korita do Cetinja kao druga faza Studije izvodljivosti.

Zaključak druge faze Studije izvodljivosti je bio sljedeći: žičara do Cetinja bi pružila Cetinju perspektive u turizmu i regionalnom razvoju; Cetinje bi moglo sebe da predstavi ne samo kao kulturni centar već i kao mjesto za razne sportske aktivnosti i mjesto za odmor i rekreaciju.

Studijom izvodljivosti analizirane su **dvije trase**: Kotor do planine Lovćen i od Cetinja do Lovćena.

Trasa 1: Kotor do planine Lovćen

Ideja je bila da se ostvari bolja pristupačnost Njegoševog mauzoleja i da se nađe krajnja stanica blizu mauzoleja za planiranu žičaru. Nakon opsežnog i intenzivnog razmatranja i procjene raznih mogućnosti,

dvije opcije su ušle u uži izbor. Prva trasa uzima Kotor za polaznu tačku, blizu mora (trasa Kotor). Druga trasa ima polaznu tačku van oblasti zaliva, te tako i van oblasti kulturnog nasljeđa pod zaštitom UNESCO-a (trasa Dub). Usljed tehničkih poteškoća i manjka atraktivnosti polaznih tačaka (koje nijesu na obali, ali nisu ni toliko blizu da se pješice može do njih doći), ostale opcije nijesu dalje elaborirane.

Trasa Kotor: Prva alternativa ima polaznu tačku u Kotoru blizu južne kapije starog grada, direktno uz planinsku stranu, gdje se postojeće građevine moraju srušiti. Od bazne stanice u Kotoru, žičara vodi strmim brdima do prve međutačke na visini od 1300 m, približno 500 m zapadno od vrha Jančine (Kotor II). Druga međutačka se nalazi ili na kraju platoa Kuk ili na Ivanovim Koritima.

Trasa Dub: Polazna tačka trase Dub bila bi približno 200 m od skretanja sa magistralnog puta Budva -Tivat ka Kotoru i oko 500 m od Tivatskog aerodroma na 65 m nadmorske visine. Prva međutačka je na visini od 1320 m, južno od prve međutačke trase Kotor na početku platoa Kuk; druga međutačka su Ivanova Korita. Dostupnost polazne stanice bi bila odlična i bilo bi dovoljno pogodnog prostora za parking. Žičara bi bila vidljiva sa puta Budva-Tivat-Herceg Novi, kao i iz aviona koji se približavaju aerodromu.

Na osnovu procjene kriterijuma za dvije trase od Kotora do Lovćena, odabrana je sljedeća trasa žičare:

Trasa 1: Polazna stanica: DUB Međustanica: KUK Krajnja stanica: IVANOVA KORITA (LOVČEN)

Trasa 2: od Cetinja do Lovćena

U drugoj fazi Studije izvodljivosti predložena trasa 2 žičare vodi od Cetinja do Ivanovih Korita. Krajnja stanica na Ivanovim koritima je dio trase 1 od Kotora do Lovćena i definisana je kao rezultat prve faze Studije izvodljivosti. Budući da je tehnička inspekcija pokazala da nema potrebe za međustanicom na trasi 2, samo je lokacija polazne stanice na Cetinju morala da bude određena.

Nakon polaznih istraživanja, četiri potencijalne polazne tačke unutar grada i oko grada Cetinja su odabrane za detaljnu analizu razloga za i protiv različitih lokacija.

Opcija broj 1: Prva potencijalna polazna tačka je identifikovana na zapadu grada i nalazi se na putu ka Njegušima. Zbog njene udaljenosti od centra grada, ona nije izabrana kao povoljna opcija. Zatim, pristupačnost ove lokacije nije adekvatna.

Opcija broj 2: Još jedna potencijalna polazna tačka je identifikovana u sjevernom dijelu gradskog centra, blizu fabrike modne obuće "Montenegro Modern Shoes" (bivša "Košuta"). Iako se lokacija činila povoljnom zbog svoje blizine gradskom centru, dalja istraživanja su pokazala da realizacija ne bi bila moguća iz tehničkih razloga.

Opcija broj 3: Treća opcija se nalazi u jugozapadnom dijelu centra, uz put ka Nacionalnom parku "Lovćen". Sa tehničkog stanovišta, ova opcija je izvodljiva. Ipak, pristupačnost je prilično loša, a infrastruktura nedovoljna.

Opcija broj 4: Četvrta opcija je identifikovana u južnom dijelu centra grada, blizu Ljetnje pozornice.

Mjesto se nalazi na udaljenosti koja se može preći pješice od centra grada i takođe postoji parking prostor odmah pored predviđene lokacije, što predstavlja veliku prednost u realizaciji projekta.

Nakon prezentacije i diskusije o raznim mogućim polaznim tačkama u Nacionalnom timu za realizaciju projekta, odlučilo se u korist opcije broj 4 - **lokacija pored Ljetnje pozornice**. Lokacija je izabrana kao najpovoljnija, uglavnom zbog njene blizine centru grada, odgovarajuće valorizacije centra grada i već postojeće infrastrukture (parking prostor).

Trasa 2: Polazna stanica: CETINJE (pored Ljetnje pozornice) Krajnja stanica: IVANOVA KORITA (LOVČEN)

Sistem transporta

Nakon određivanja lokacija stanica za trasu 1 i trasu 2, Studijom izvodljivosti kao sistem transporta (prevozno sredstvo) je odabrana žičara sa gondolama za putnike.

Predviđen tip žičare je isklopiva gondola sa šest ili osam sjedišta za jednostavno ukrcavanje i iskrcavanje - što je u opštoj upotrebi na skijalištima i turističkim odmaralištima. Ovaj sistem omogućava gondoli da putuje kroz terminale pri veoma maloj brzini prije ubrzavanja do 6 metara u sekundi. Broj nosača varira u skladu sa zahtjevima.

Dužina i trase 1 i trase 2 pojedinačno bila bi oko 7.5 km (ukupno oko 15 km). Sistem žičare može biti istog tipa na trasi 1 od Ivanovih Korita do Kotora i na trasi 2 od Cetinja do Ivanovih Korita. Ovo omogućava isplativu izgradnju, održavanje i štedi inventar. Sinergija bi se takođe primijenila i na osoblje.

Kao što je gore navedeno, stanica na Ivanovim Koritima bi funkcionisala kao presjek dvije trase žičare: jedne koja dolazi iz Kotora/Duba i druge sa Cetinja.

Stanice i trase

Definisane stanice:

Polazna stanica, trasa 1: DUB	Međustanica, trasa 1: KUK
Krajnja stanica, trasa 1 i trasa 2: IVANOVA KORITA	Polazna stanica, trasa 2: CETINJE

Definisane trase:

Trasa 1: DUB - KUK - IVANOVA KORITA	ukupna dužina: 7647 m
Dionica 1: DUB - KUK	dužina: 4130 m
Dionica 2: KUK - IVANOVA KORITA	dužina: 3517 m
Trasa 2: CETINJE - IVANOVA KORITA	ukupna dužina: 7454 m

Ukupna dužina cijelog projekta uključujući trase 1 i 2 će biti oko 15 km.

Zbog impresivnog pogleda sa KUKA na obalu, predviđeno je da i dionica 1 bude u funkciji za vrijeme noćnih časova.

Stanica CETINJE

Lokacija za polaznu stanicu se nalazi direktno uz planiranu zaštićenu zonu (UNESCO-va svjetska kulturna baština) Cetinja. Kako se ne bi narušila ova lokacija (park, pozorište na otvorenom), stanica će se postaviti na oko 1,50 m ispod površine. Na ovaj način i uz nasip prema parku, veliki dio bazne stanice u suštini "nestaje" u terenu.

Samo vrh krova ostaje vidljiv kao horizontalna linija. Kako bi bio još manje vidljiv, krov stanice će biti pokriven slojem trave. Pored toga, osa kabla žičare (dužina i visina) je tako postavljena da ne narušava otvorenu pozornicu (Ljetnja pozornica).

Stanica IVANOVA KORITA

Krajnja stanica (i za žičaru iz Cetinja i iz Duba) se nalazi u ravnici Ivanova Korita - u sredini Nacionalnog parka "Lovćen". U ovom krhkom prirodnom ambijentu, obim izgradnje je sveden na minimum koji se odnosi samo na ono neophodno - jedino što se vidi je zaštitni krov koji pokriva stanicu (zaštita od vremenskih prilika, kiše, snijega, sunca i vjetra) i žičara. Stanica na Ivanovim Koritima će biti raskrsnica dvije trase žičare: jedne koja dolazi iz Kotora/Duba i druge iz Cetinja.

Stanica KUK

Smještena je na vrhu sa pogledom na Kotor, sa velikim krovom koji je pokriva slično stanici na Ivanovim Koritima.

Pristupna staza vodi od zapadnog dijela stanice do platoa - sa prelijepim pogledom na Bokokotorski zaliv. Kao plan za budućnost, predloženo je da se na ovom mjestu nađe restoran.

Stanica DUB

Za razliku od Cetinja, zgrada stanice je vidljiva i označava prilaz Nacionalnom parku. Stanica je podignuta na ulaznom djelu (koji je vidljiv sa veće udaljenosti). Veliki krov koji se nadvija, pokriva dvorište ispred bazne stanice. Stanica je okružena parking prostorom za 266 automobila i 30 autobusa.

KONFLIKTI U PROSTORU

Tokom izrade projekta nije u potpunosti sagledana važeća prostorno-planska dokumentacija, tako da polazne stanice žičare Dub i Cetinje zahtijevaju dodatne provjere kroz prostorno - plansku dokumentaciju čija je izrada u toku.

Lokacija stanice Dub zahtijeva provjeru sa aspekta ukrštanja sa magistralom za brzi motorni saobraćaj koja je planirana Prostornim planom Crne Gore.

Lokacija stanice Cetinje zahtijeva provjeru prvenstveno sa aspekta izmjene granica Istorijskog jezgra Cetinja, zaštite kulturnog pejzaža. U ovu svrhu neophodno je izvršiti reviziju DUP i UP „Istorijsko jezgro“ („Službeni list SRCG“, broj 07/90), kroz koju bi se integralnim pristupom preispitala postojeća granica ovog kulturnog dobra sa više aspekata.

Prednosti žičare:

- Vožnja žičarom predstavlja veoma udoban i brz način saobraćaja za povezivanje Cetinja sa centrom Nacionalnog parka "Lovćen" (Ivanovim koritima) i dalje sa Bokom Kotorskom. Za sada, vožnja autobusom sa primorja preko Njeguša do Cetinja traje oko 1,25 h, uključujući mnogo krivina na veoma uskom putu.
- Sve najvažnije znamenitosti u Cetinju se nalaze na udaljenosti koja se može preći pješice.

- Jedinstvena prodajna ponuda da se posjeti Nacionalni park u blizini dvije važne kulturne znamenitosti Crne Gore bez potrebe za korišćenjem motornog vozila je u potpunosti u skladu sa ciljevima nacionalne strategije za unapređenje održivog turizma - pod uslovom da su svi putevi zatvoreni za turistički i individualni saobraćaj.
- Ukazala bi se na istorijsku saobraćajnu vezu između primorja i planinskog zaleđa Crne Gore
- Prilika da NP "Lovćen" razvije infrastrukturu za jednostavno istraživanje (planinarenje, vožnja bicikla ili tematske staze oko stanica žičare).

Nedostaci projekta:

- Selo Njeguši i kafana na Bukovici, koji su sada klasična mjesta za zaustavljanje autobuskih izletničkih tura radi ručka, biće isključeni iz turističkih posjeta i time ostaju bez njihovog izvora prihoda
- Vožnja na trasi Cetinje - Ivanova Korita je manje atraktivna od veze Dub (Boka Kotorska) - Ivanova Korita.

Uticaji na životnu sredinu

Sa aspekta životne sredine, postoji nekoliko negativnih uticaja koje treba procijeniti, ali se oni mogu ublažiti odredjenim mjerama. Nema isključivih kriterijuma koji bi doveli do snažnog konflikta sa vodom, zemljištem ili vazduhom iz razloga što je emisija iz same žičare niska. Najveće negativne uticaje uzrokuje dodatni saobraćaj, dodatna količina vode i povećana količina otpada i otpadnih voda, koje proizvode turisti. Obzirom da je predviđeno povećanje broja potencijalnih turista u budućnosti prilično malo, to je i procijenjeni uticaj mali.

Sljedeći uticaji su procijenjeni u oblasti zaštite prirode:

Staništa visoke prirodne vrijednosti za očuvanje su uglavnom doline i pašnjaci sa velikom raznovrsnošću biljnih vrsta i prirodnim i polu-prirodnim šumama. Uticaj projekta izgradnje žičare na doline je, osim objekata stanica, prilično nizak (samo osnove stubova mogu imati uticaja na ova staništa). Šumska staništa su rasprostranjena intenzivnije, jer na koridoru od 12 m nijesu dozvoljena stabla ispod žičare. Kompenzacione mjere (obnavljanje šuma na otvorenom zemljištu) su potrebne, ali pod uslovom da nijesu u konfliktu sa drugim pitanjima zaštite prirode (npr. nema obnavljanja šuma u dolinama sa visokim biodiverzitetom).

Posebnu pažnju treba obratiti na *Edraianthus wettsteinii* Hal. & Bald. subsp. *lovcenicus* Mayer & Blečić (Lovćenski zvončić) zbog uticaja planiranih objekata žičare.

Najveće mjere zaštite prirode su date za vlažne livade u blizini bazne stanice na Cetinju i u blizini sastojina bora krivulja (*Pinus mugo*) kod Ivanovih korita.

S obzirom da se vlažne livade nalaze na području na kojem treba da se gradi stanica, treba očekivati visok nivo konflikta sa zaštitom prirode. Pomjeranje stanice što je moguće dalje prema jugu i postavljanje zgrade na stubove moglo bi da smanji uticaj. Uticaj žičare na sastojine bora krivulja se može ograničiti ukoliko se ne postavi nijedan stub u ovom staništu, jer bor krivulj ne bi dostigao visinu koja bi ometala rad žičare (može rasti ispod žičare).

Fauna ptica na ovoj strani Lovćena nije toliko raznovrsna. Nema ugroženih ptičjih vrsta, a njihovo uznemiravanje će biti ograničeno uglavnom na početnu i završnu tačku žičare.

Šume predstavljaju važnu vrstu staništa za zaštitu osjetljivog kraškog zemljišta od erozije. Gubitak od 3,18 ha šuma duž trase žičare bi se mogao samo djelimično nadoknaditi dodatnim pošumljavanjem, a potrebne su dodatne mjere za sprječavanje erozije duž ove trase.

Uticaj na okolinu je prilično nizak jer su sve stanice locirane u blizini postojećih naselja, a stubovi žičare nijesu previše vidljivi. Na području zapadno od Cetinja postoji nekoliko elektrovodova, koje već narušavaju pogled na prirodnu okolinu. U Nacionalnom parku, nova infrastruktura će biti u suprotnosti sa očekivanjima posjetilaca, koji tragaju za „divljom ljepotom“.

3.3.3. IZVOD IZ PLANA UPRAVLJANJA NP "LOVĆEN" (2011-2015.)

Plan upravljanja je izrađen u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode („Službeni list CG”, broj 51/08), Zakonom o nacionalnim parkovima („Službeni list CG”, broj 28/14) i Prostornim planom područja posebne namjene za Nacionalni park "Lovćen" (»Službeni list RCG«, broj 19/97).

Planski osnov Plana upravljanja Nacionalnim parkom "Lovćen" za period od 2011. do 2015. godine je Prostorni plan područja posebne namjene za Nacionalni park "Lovćen" (»Službeni list RCG«, broj 19/97). P

Prostorni plan područja posebne namjene za Nacionalni park "Lovćen" obuhvata djelove teritorije opština Budva i Cetinje u granicama utvrđenim Zakonom o nacionalnim parkovima ("Službeni list RCG", broj 47/91). Ovaj plan uključuje uređenje, korišćenje i namjenu prostora, politike očuvanja, zaštitu prirode i kulturno-istorijskog nasljeđa, strategiju razvoja, smjernice za sprovođenje i realizaciju plana, kao i zoniranje prema različitim tipovima korišćenja.

Usklađenost prostornog plana kao temeljnog zakonskog dokumenta i plana upravljanja, koji predstavlja strateški dokument i osnovu za upravljanje, aktivnosti i djelatnosti očuvanja, od značaja je za zonaciju Parka. Zoniranje je u Prostornom planu napravljeno prema glavnim ciljevima očuvanja i namjenama korišćenja, a u Planu upravljanja je ono detaljnije definisano zbog upravljačkih akcija i mjera zaštite u svakoj zoni.

Prostorni plan daje smjernice, dok Plan upravljanja dodatno određuje operativne aspekte upravljanja zaštićenim prirodnim dobrima.

Osnovni cilj izrade Plana upravljanja je donošenje kvalitetnog i praktično primjenljivog dokumenta koji predstavlja osnovu za efikasno upravljanje zaštićenim prirodnim dobrima, kao i za racionalnu i strogo kontrolisanu valorizaciju prirodnih potencijala Nacionalnog parka u funkciji ekološki održivog razvoja.

Ciljevi Plana upravljanja su:

- zaštita, korišćenje i upravljanje zaštićenim prirodnim dobrom;
- očuvanje, održavanje i monitoring prirodnih i drugih vrijednosti i segmenata životne sredine;
- održivo korišćenje prirodnih resursa, razvoj i uređenje prostora;
- promocija i valorizacija zaštićenog prirodnog dobra;
- saradnja i partnerstvo sa lokalnim stanovništvom, vlasnicima i korisnicima nepokretnosti.

Pored direktnog uticaja i veze koja proizilazi iz Prostornog plana područja posebne namjene za Nacionalni park "Lovćen", Plan upravljanja uzima u obzir opredjeljenja definisana obavezujućim međunarodnim i domaćim planovima, strategijama i konvencijama, a posebno:

- PUP-ovi opština čije prostore pokriva NP
- Nacionalna strategija održivog razvoja, koja uključuje ciljeve održivog razvoja definisane kroz ekonomski razvoj, zaštitu životne sredine, upravljanje prirodnim resursima i društvenim razvojem
- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine
- Konvencija o biološkom diverzitetu
- Master planovi razvoja turizma (Politika i strategija razvoja turizma do 2020.)
- Strategija razvoja šumarstva
- Više dokumenata koji su doneseni u vezi razvoja turizma u središnjem i sjevernom dijelu Crne Gore
- Domaća zakonska regulativa koja tretira oblast zaštite i upravljanja životnom sredinom

ODRŽIVO KORIŠĆENJE RESURSA

Smjericama Prostornog plana posebne namjene i Plana upravljanja za Nacionalni park „Lovćen“ za period 2010 - 2015. godine iskristalisale su se posebne ciljne odrednice koje ovaj Park upućuju na održivo korišćenje resursa, kako prirodnih, tako i radom stvorenih vrijednosti. NP "Lovćen" je u odnosu na emitivna turistička tržišta relativno povoljno pozicioniran, što upućuje na zaključak da je potencijalni pritisak na prostor moguć u narednom planskom periodu.

Kroz analizu strateških dokumenata koji se odnose na razvoj turizma i održivo korišćenje resursa, kao i pregledom postojeće prostorno planske dokumentacije, za Nacionalni park "Lovćen" mogu se razmotriti dva scenarija:

- 1) Razvoj orijentisan na strogu zaštitu pojedinih zona
- 2) Razvoj usmjeren na turizam i održivo korišćenje resursa

Nacionalnim parkom "Lovćen" će se upravljati u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, uz poštovanje kriterijuma IUCN (Međunarodne unije za zaštitu prirode). Uvažavajući predione, prirodne i kulturne vrijednosti NP „Lovćen“, očito je da se nameće opredjeljenje za scenario 2, u čijoj funkciji treba programirati strateške ciljeve. Taj scenario odnosi se na razvoj parka usmjeren na turizam i održivo korišćenje resursa. Uz primarni cilj zaštite biodiverziteta područja, moguća je valorizacija predjela, istaknuta kroz ulogu edukacije, promocije i zadovoljavanja obrazovnih i rekreativnih potreba posjetilaca.

Pomenuti scenariji razvoja korespondiraju sa definicijama IUCN i uvažavaju specifične odlike NP "Lovćen". Ove specifične odlike kreiraju sljedeće činjenice:

- a) Nacionalni park "Lovćen" posjeduje značajne prirodne, a naročito kulturno-istorijske vrijednosti, koje mu za crnogorske prilike daju mitski značaj,
- b) Određene lokalne zajednice imaju određene životne potrebe u naseljima koja se nalaze u okviru NP;
- c) U neposrednoj blizini NP "Lovćen" nalazi se prijestonica Cetinje, kao važno mjesto tranzitnog turizma, sa naglašenom funkcijom razvoja kulturnog turizma, i najvažniji turistički centri crnogorskog primorja. To su polazne tačke za planiranje turističkih aktivnosti u NP "Lovćen".

Analizom postojećeg stanja može se zaključiti da prostor Nacionalnog parka "Lovćen" dosadašnjim uticajima, pod kojim se prvenstveno misli na ljudski faktor, nije doveden u problematičnu poziciju kao zaštićeno prirodno dobro, ali se u tom kontekstu mora posmatrati najavljena izgradnja žičare Kotor-Lovćen, što će postaviti nove dileme i izazove u prekompoziciji razvojnih smjernica, odnosno dovesti do modifikacije koncepta zoniranja NP "Lovćen" i neminovnoj antropopresiji na njegov prostor.

3.3.4. IZVOD IZ PROSTORNOG PLANA PODRUČJA POSEBNE NAMJENE za NP "LOVĆEN" (1997.)

Nacionalni park "Lovćen" proglašen je Zakonom o proglašenju šumskog područja Lovćena, Biogradske gore i Durmitora nacionalnim parkovima („Službeni list NRCG“, br.16 i 17/1952), a zakonom o izmjenama i dopunama zakona o NP („Službeni list SRCG“, broj 31/88), utvrđene su nove granice Nacionalnog parka "Lovćen", čime je granica povećana i utvrđena zaštitna zona parka. Područje NP "Lovćen" tretirano je u smislu zaštite prirode kao prostor različitog tipa i ranga na osnovu biogeografskih karakteristika, a u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode iz 1977. godine.

U postojećem planu izdvojene su predione cjeline:

- izvorni predjeli-manje izmjenjeni prostori,
- znatnije izmijenjeni-sekundarni sistemi,
- jače izmijenjeni-urbane i ruralne sredine,znatno izmjenjene poljoprivredne ili agrarne.

Preporučena je zaštita, u skladu sa namjenom:

- aktivna zaštita (zaštita šuma i vegetacijskih tipova)
- pasivna zaštita (strogo zaštićeni naučno istraživački rezervati i spomenici različitog karaktera, geomorfološki, botanički itd.)
- privredna (poljoprivredna i zdravstveno rekreativna funkcija).

U NP "Lovćen" izdvojene su dvije zone sa posebnim režimom zaštite prirode:

I zonu posebnog režima zaštite predstavlja rezervat bora munike na sjevernim padinama Lovćena, površine 68 ha.

II zonu posebnog režima zaštite predstavlja prostor između Jezerskog vrha-Štirovnika,Trešteničkog vrha, Babljaka i Goliša površine oko 876 ha, što znači da je u zoni sa posebnim režimom zaštite ukupno 944 ha, ili 41% od ukupne površine parka.

Zone sa režimom stroge zaštite predstavljaju prostor iznad Ivanovih korita, gravitacioni dio bukove šume ispod Studenca oko 63ha. U ovoj zoni je zabranjena sječa stabala, žbunja, uništavanje prizemne flore, uklanjanje šušnja, kopanje, i bilo kakvi građevinski radovi.U ovu kategoriju spadaju zone posebne zaštite tokova i jezera.To je zona sliva Ljubinog potoka-oko 100 ha, zona Treštenika oko 19 ha, zona Jame iznad Malog Bostura oko 20ha i gravitacioni dio jezera ispod Jezerskog vrha oko 31 ha.Ukupna površina ovih zona iznosi oko 170 ha. Mjere zaštite su kao u zoni šuma stroge zaštite, samo je dozvoljeno kaptiranje izvorišta i šumsko uzgojni radovi uz saglasnost Zavoda za zaštitu prirode.

Čitava zona NP je prostor za naučna istraživanja (izdvojena je zona Jezerskog vrha sa borom munikom 16 ha, i zona Štirovnika 118ha), u kojoj važe posebni uslovi režima stroge zaštite. Ostali dio NP predstavlja zonu sa režimom posebne ali i ne stroge zaštite.

Pejzaž i ambijentalne vrijednosti

Lovćenski prirodni pejzaž u većem dijelu izmenjen pod antropogenim uticajem, u geološkom, geomorfološkom i vegetacijskom pogledu predstavlja osnovnu vrijednost NP. To je pejzaž visoko gorja Dinarskog holokarsta, čiji je reljef oblikovan umjerenim procesom glacijacije i snažnim procesom karstifikacije sa svim pojavnim oblicima a zatim velikim dijelom prekriven vegetacijom.

Prirodni pejzaž čini razučeni morfološki sklop planinskog lanca sa svim pojavnim oblicima „ljutog krša“. U kombinaciji sa šumskim pokrivačem i ogoljelim prostorima.

Kraški pejzaž je zastupljen u svim pojavnim oblicima.

Glacijalni pejzaž je prisutan na najvišim vrhovima Lovćena, Štirovnika, Jezerskom vrhu, Babljaku, Trešteničkom vrhu i Đurđevcu (lednički jezici su djelovali prema Cetinju, Ugnjima, Majstorima, Krscu, i Njegušima; valovi i dolovi Ivanova korita, Gornji i Donji Bostur, Kuk, Dolovi; izvori na Ivanovim koritima, Obzovici, Ugljima i Uganjskim vrelima i Ljubin potok).

Floristički pejzaž izgrađuju šumski i travnati kompleksi koji se međusobno prožimaju.

Antropogeni pejzaž je zastupljen skoro u potpunosti u kontaktnim zonama na Kraškim poljima Cetinja, Njeguša, u dolovima i na zaravnima Bjeloša, Očinića, Uganja, Uganjskih vrela, Obzovice i Brajića.

Kao **ambijentalne cjeline** izdvajaju se: Ivanova korita sa Malim i Velikim Bosturom, Dolovi sa Lokvama, Njeguši, Kuk, Majstori i Konjsko.

Planom organizacije i uređenja prostora u granicama NP određene su zone:

- A) zona temeljnih odlika prirode
- B) zona šuma i autohtone katunske privrede
- C) zona revitalizacije katuna
- D) zona turističke izgradnje
- E) zaštitna zona parka

POSTOJEĆE STANJE

4. PRIRODNE KARAKTERISTIKE

(iz PPP PN "Lovćen", 1997.)

4.1. GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Planina "Lovćen" se nalazi na jugu primorskog lanca visokih planina dinarskog sistema i neposredno uz primorje naglo se diže do svojih najvišočijih vrhova. Geografski položaj Lovćena prema susjednim planinama Orjenu (1895 m.n.v.) na sjeverozapadu i Rumiji (1595 m.n.v.) na jugoistoku, između kojih se nalaze niži planinski masivi, određuje njegovo pružanje u pravcu sjeverozapad-jugoistok.

Nekad se pod pojmom planine "Lovćen" podrazumijevao samo Jezerski vrh i područje Ivanovih korita i Štirovnika. Područje Lovćena i njegove podgorine predstavlja znatno širi prostor u trouglu bokokotorski zaliv - budvansko polje - Cetinje. Njegov geografski položaj se približno poklapa sa geološko-tektonskim položajem i geomorfološkim, a sa hidrogeološkim aspekta to je znatno širi prostor na sjeverozapadu od Orahovačke Ljute, prema jugoistoku do Skadarskog jezera.

Područje Nacionalnog parka nalazi se na nadmorskoj visini iznad 750 m.n.v, od čega 194 ha na visini iznad 1500 m.n.v.

4.2. GEOLOŠKE KARAKTERISTIKE

Geološka građa prostora planine "Lovćen" ukazuje na dosta burnu geološku evoluciju tih terena sa znatnim i dosta različitim uslovima u dva odvojena regiona koji danas pripadaju geotektonskim jedinicama - Zoni visokog krša i Cukali zoni.

Veći dio prostora planine pripada Zoni visokog krša i izgrađen je uglavnom od mezozojskih karbonatnih sedimentata krečnjaka i dolomita i njihovih prelaznih varijeteta.

Karakteristična za tektoniku terena ovog prostora je najvažnija i najveća razlomna struktura kroz planinu Lovćen. Mezozojski karbonatni kompleks Zone visokog krša je od sjeveroistoka ka jugozapadu navučen na litološki kompleks Cukali zone.

Te dvije jedinice razdvaja regionalni razlom čiji je prostorni položaj regionalno gledano - dinarski, a lokalno odstupa od dinarskog pravca zbog složenih naprezanja i pokreta ovog dijela litosfere Dinarida. Veliki broj i položaj razlomnih i nabornih struktura daje prostoru Lovćena izgled nepravilnog mozaika.

Planina "Lovćen" i njeni obodni tereni izgrađeni su od brojnih stratiografsko-ficijalno-litoloških članova mezozojske i kenozojske starosti. Mezozoik je predstavljen stijenama trijasa, jure i krede.

Donji trijas se javlja oko sela Brajića, a predstavljen je dolomitima i krečnjacima čija je debljina procijenjena na oko 100 m. Srednji trijas je zastupljen u ataru sela Brajića, Obzovice, Uganja, istočni rub cetinjskog polja i jugozapadne padine planine. U ovim terenima su izdvojeni brojni litološki članovi čija je mogućnost procijenjena na oko 400 m.

Srednji i gornji trijas je zastupljen slojevitim i pločastim krečnjacima sa prosljocima rožnaca i dolomita, a javlja se duž jugozapadnih padina Lovćena u Cukali zoni. Debljina ove serije je procijenjena na oko 200 m.

Gornji trijas je predstavljen sedimentnim stijenama-dolomitima, krečnjačkim dolomitima, dolomitičnim krečnjacima, a srijeću se i karbonatne breče. Debljina ovog kompleksa koji pripada Zoni Visokog krša je preko 600 m. Jura u dijelu terena koji pripada Cukali zoni predstavljena je sedimentnim stijenama među kojima su najzastupljeniji kalkareniti, rožnaci, mikriti, karbonatne breče i dolomiti. Ovaj litološki kompleks je debljine oko 250 m.

Donja jura u Zoni Visokog krša predstavljena je brojnim sedimentima litološkim članovima koji izgrađuju karbonatnu i lovčensko-ledničku faciju.

Karbonatnu faciju sačinjavaju stratifikovani krečnjaci, rjeđe dolomitični ili laporoviti krečnjaci procijenjene debljine oko 400 m.

Lovčensko lednička facija je predstavljena tankoslojevitim krečnjacima sa prosljocima rožnaca i dolomita, procijenjene debljine oko 200 m. Tereni Štirovnika, Jezerskog vrha i Ivanovih korita su izgrađeni od stijena donje jure.

Srednjejurske sedimente je teško odvojiti od gornjojurskih. To su uglavnom stratifikovani krečnjaci koji su zastupljeni u masivu Štirovnika i Jezerskog vrha, kao i terena sjeverno od planine "Lovćen". Procijenjena debljina im je oko 700 m.

Gornjojurski masivni i bankoviti krečnjaci izgrađuju krajnje zapadne i sjeverozapadne padine Lovćena prema Kotorskom zalivu, procijenjene debljine oko 500 m. Donja krede je predstavljena rožnacima i silifikovanolaporovitim sedimentima koji izgrađuju zapadne i jugozapadne djelove planine prema Tivatskom, Mrčevom i Budvanskom polju, procijenjene debljine oko 50 m.

U Zoni visokog krša, u terenima šireg obodnog dijela planine Lovćen prema sjeveru i sjeveroistoku, donja kreda je predstavljena stratifikovanim krečnjacima i dolomitičnim krečnjacima debljine oko 300 m.

Gornja kreda je predstavljena složenom litološkom serijom koju čine stratifikovani kalkareniti, mikriti, rožnaci, krečnjaci, krečnjačke breče i izgrađuju jugozapadne padine Lovćena procijenjene debljine i preko 300 m. Širi obodni djelovi Lovćena (Zona visokog krša) izgrađeni su od gornjokrednih stratifikovanih krečnjaka, rjeđe dolomitičnih krečnjaka i dolomiti procijenjene debljine preko 1500 m.

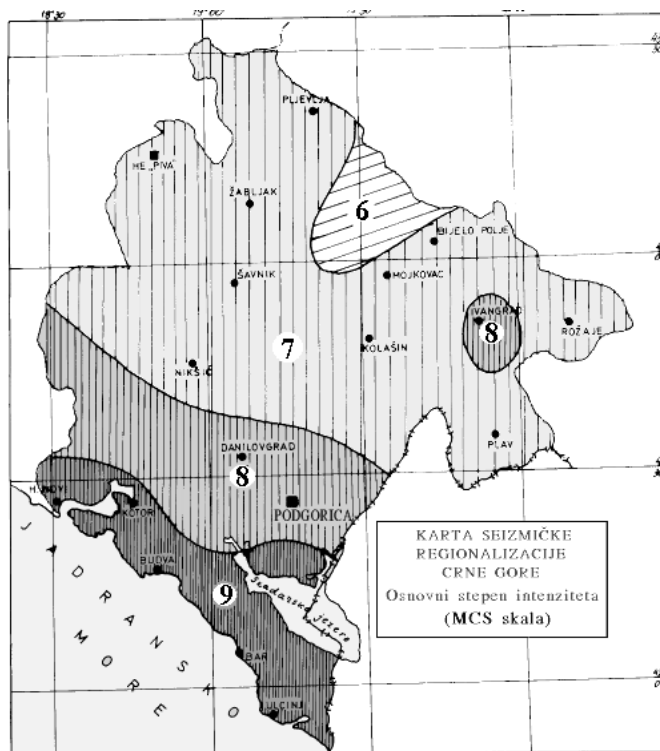
Duž jugozapadnih i zapadnih padina planine Lovćen izdvojena je litološka serija sedimenata debljine oko 200 m, starosti od gornje krede do srednjeg eocena. Usku zonu sa sjevera od Orahovca na jug do Mirca, čine jako cementovane krečnjake breče čija je starost određena kao kreda - paleogen, procijenjivane moćnosti 150-220 m.

Kenozoik je predstavljen kvartarnim sedimentima u široj i užoj zoni Lovćena. To su glacialni, glaciofluvijalni, jezerski, fluvijalni, deluvijalni i aluvijalni, zrnasti, poluzaobljeni, zaobljeni i nezaobljeni sedimenti sa pojavom raznovrsnih glina ili bez njih. Glacialnih sedimenata ima na najvišim kotama Lovćena, prema istoku do Cetinjskog polja, na sjeveru do Njeguškog polja, a na zapad i jugozapad se spuštaju do kote 800 m. Cetinjsko i Njeguško polje je zaplavljeno glaciofluvijalnim sedimentima. Fluvijalnih sedimenata ima duž povremenih i stalnih površinskih tokova u široj zoni Lovćena koji u nižim terenima prelaze u aluvijalne sedimente u zoni Tivatskog, Mrčevog, Budvanskog polja i u dolini Orahovštice. Jezerski sedimenti su predstavljeni raznovrsnim glinama, a sreću se u uvali Blatište, u jezeru ispod Jezerskog vrha i dijelu Njeguškog polja.

Deluvijalni sedimenti su predstavljeni drobinama na brdskim stranama i uvalama i vrtačama u kojima ima naslaga crvenice, kao i raznovrsnih glina.

4.3. SEIZMOGEOLOŠKE KARAKTERISTIKE

Na osnovu karte seizmičke regionalizacije Crne Gore i seizmičke mikrorejonizacije Cetinja teren Nacionalnog parka "Lovćen" pripada zoni 8-og stepena MCS skale (slika1).

Karta očekivanih maksimalnih intenziteta zemljotresa (Seizmološki zavod Crne Gore, 1982)

Na osnovu podataka seizmogeoloških istraživanja izvedenih za potrebe izrade seizmogeoloških podloga i seizmičke mikrorejonizacije urbanog područja Cetinja (IZIS Skopje, 1983), daje se prikaz seizmogeoloških odlika i prognoznih seizmičkih parametara za Nacionalni park "Lovćen".

Prognozni seizmički parametri dati su u narednoj tabeli:

Karakteristična zona	Povratni period (T_{god})	Maksimalno ubrzanje tla $a_{max}(g)$	Seizmički koeficijent K_s
glacijalni sedimenti debljine 5 - 6 m	50 100 200	0,117 0,170 0,246	0,06 0,08 0,12
Krečnjaci i dolomiti u površinskom dijelu ispucali i polomljeni	50 100 200	0,12 0,14 0,17	0,06 0,07 0,09

4.4. GEOMORFOLOŠKE KARAKTERISTIKE

Prostorni položaj planine Lovćen u geomorfološkom smislu se poklapa sa njegovim geografskim položajem. Geološki sastav i tektonski sklop terena uz sadejstvo površinskih sila dao je geomorfološku sliku Lovćena sa svim svojim karakteristikama i osobenostima.

Lovćen je primorska planina, udaljena od mora samo 4-5 km, sa najvišom kotom na Štirovniku 1749 m, što uslovljava izražene nagibe terena prema sjeverozapadu, zapadu i jugoistoku, odnosno pad terena i do ispod 100 m.n.v.

- prema sjeveru i sjeveroistoku planina Lovćen postepeno prelazi u površ Stare Crne Gore.
- prema istoku preko površi Stare Crne Gore teren se postepeno spušta ka Bjelopavlovičkoj ravnici na 50.m.n.v.
- prema jugoistoku preko Cetinjskog polja spušta se u Zetsku ravnicu (Zetsko-skadarska depresija).

Prostor Lovćena je izgrađen od karbonatnih sedimenata veoma pogodnih za proces karstifikacije. Uz sadejstvo klimatskih uslova koji su naročito za vrijeme mezozoika i kenozoika pogodovali ovom procesu, stvoren je teren sa svim pojavama, procesima i oblicima krasa. Lovćen pripada holokarstu jugoistočnih Dinarida, poznatom po dubini i rasprostranjenju karstifikacije.

Na ovom terenu zastupljene su karstne površi (dio karstne površi Stare Crne Gore), karstna polja (Njeguško), skraćene suve, viseće i slijepe doline, vrtače i uvale, škrape, jame i pećine, povremeni i stalni izvori, karstna vrela, izvori bočate vode, estavele, prisutne su razbijene karstne izdani, podzemna hidrogeološka razvođa kao i svi podzemni oblici i pojave karsta. Prisutni su tragovi glacijalne erozije u obliku glacijalnih sedimenata-morena.

Na tragove fluvijalne erozije ukazuju skraćene, suve, viseće i slijepe doline, a na zapadnim i jugozapadnim padinama fluvijalna erozija je i sada prisutna. Tragovi jezerske erozije su vidljivi na obodu jezera pod Jezerskim vrhom, po obodu vrtače Blatište i u Njeguškom polju.

4.5. HIDROGEOLOŠKE KARAKTERISTIKE

Hidrogeološke karakteristike planine Lovćen posljedica su geološke građe, klimatskih i geomorfoloških karakteristika i njegovog geografskog položaja.

Prostor planine Lovćen sa aspekta šire hidrogeološke cjeline ograničen je pravicima koji idu sa sjevera od izvorišta bočatog izvora Orahova ljuta uz jug i jugoistok obodom tivatskog, mrčevog i budvanskog polja do Bečićke rijeke, sa juga pravcem Brajići - izvorište Podgorskih vrela i vodotok Orahovštice, sa jugoistoka od ušća Orahovštice dijelom Skadarskog jezera do izvorišta Rijeke Crnojevića i sa sjeveroistoka pravcem Rijeke Crnojevića - Petrov Do - Orahovska ljuta.

Na prostoru Lovćena se nalazi podzemna vododjelnica između sliva Jadranskog mora i sliva Skadarskog jezera.

Po hidrogeološkim osobinama stijenskih masa na posmatranom prostoru se mogu izdvojiti:

- 1) Hidrogeološki kolektori sa intergranularnom poroznošću; to su kvartarni sedimenti, poluzaobljeni i zaobljeni komadi, uglavnom glacijalni, glaciofluvijalni i deluvijalni sedimenti dobre vodopropustljivosti.
- 2) Hidrogeološki kolektori sa pukotinskom i kaveroznom poroznošću: to su mezozojski krečnjaci i krečnjačke breče. Dobre su vodopropustljivosti, pa na ovim terenima nema površinskih voda već se formira tipična kraška izdan.

Na ovakvom terenu su prisutni svi vidovi holokarsta.

- 3) Stijene specifičnih hidrogeoloških osobina su gornjotrijaski dolomiti, dolomitični krečnjaci i donjotrijaski dolomiti. Zavisno od visine, one su ili hidrogeološki kolektori sa pukotinskom i kaveroznom poroznošću ili hidrogeološki izolatori.

- 4) Hidrogeološki kompleksi sa intergranularnom poroznošću u kolektorskom dijelu kompleksa; to su kvartarne crvenice, zastupljene su u manjim vrtačama i karakteriše ih intergranularna poroznost u kolektorskom dijelu pa su ove stijenske mase vodopropusne.
- 5) Hidrogeološki kompleksi sa pukotinskom i kaveroznom poroznošću u kolektorskom dijelu kompleksa; to su laporoviti sedimenti, roznaci koji pripadaju donjoj kredi, zastupljeni su na južnim šelovima terena, i dobro su vodopropusni.
- 6) Hidrogeološki izolatori: to su srednjetrijski katinglomeri, laporci i srednjetrijski sedimenti, vulkanogeni slojevi kao i donjotrijski laporoviti krečnjaci sa proslojcima. Ove stijene su veoma dobar izolator. Zastupljene su na krajnjem sjevernom i sjeverozapadnom dijelu Lovćena i odlikuju se spiranjem i jaružanjem. Prostor Lovćena ima stalna izvorišta na kontaktu hidrogeoloških kolektora u povlati i izolatora u podini na južnim i jugozapadnim djelovima.

Hidrogeološke pojave i procesi

Na prostoru Lovćena u karbonatnim stijenama koje su karstifikovane i tektonski izrasjedane i izdijeljene pukotinama, preovlađuje karstni tip izdani.

Ovaj prostor je poznat po izrazito velikoj količini padavina, posmatrano u srednjem višegodišnjem režimu padavina. Od ukupne godišnje sume padavina oko 70% se infiltrira u podzemlje.

Podinu karstnih izdani čine nepropustljivi flišni sedimenti i vulkanogeni sedimenti srednjetrijske starosti. Dubina do podinskih barijera je velika. Primjera radi, u jami Duboki Do, dubina do nivoa podzemnih voda je oko 350 m.

Dubina karstifikacije je veoma velika na što ukazuje i primjer ponora na Ivanovim koritima, u vrtači Blatište koja je na koti 1200 m.n.v. Utvrđena je veza između ovog ponora i vrulje Gurdić, koja je ispod nivoa mora. Povremeni i stalni izvori se na Lovćenu nalaze na različitim nadmorskim visinama. Obično su naselja locirana u blizini izvora.

Na najvišim kotama su izvori na obodu Jezerskog vrha i Štirovnika i po obodu uvale Ivanova korita.

- Izvor Ivanova korita nalazi se sa lijeve strane puta koji preko Bostura ide prema Jezerskom vrhu. Izdašnost mu zavisi od režima padavina, a kaptiran je još u prošlom vijeku.
- Izvor Ljubin potok se nalazi sjeveroistočno od Dolova na oko 1320 m.n.v. Služi za lokalno snabdijevanje i u hidrološkom maksimumu otiče površinski do ponora u Blatištu.
- Izvor Međuvršje se nalazi između Štirovnika i Jezerskog vrha na 1350 m.n.v. i kaptiran je.
- Izvor Jama je ispod puta prema Jezerskom vrhu na oko 1410 m.n.v.
- Zverinjac je povremeni izvor u Dolovima i kaptiran je.
- Kamenica u Velikom Bosturu je stalan i kaptiran izvor.
- Obod Njeguškog polja ima dosta izvora. Poznati su: Koritnik na 870 m.n.v. na jugoistočnom obodu Njeguškog polja, kaptiran je 1890. g. od klesanog kamena sa kućištem. Blizu izvora nalazi se rezervoar sagrađen 1916. god. sa 4 komore koje mogu da prime 1000 m³ vode. Značajan je kao kulturnoistorijski spomenik i kao rezervoar za eksploataciju; poznati su još i izvori Blizurad, Bukovička voda, Pištet, Golobrdska voda, Studenac, Dubok do, Vrpski pištet, Mučića voda, Kaluđerac, Radujevina i Rakita.
- Izvori iznad kote 700 m.n.v. su u ataru sela Ugnji: Uganjska vrela - stalan i kaptiran; Zuberov točak - stalan nekaptiran, Studenci - stalan nekaptiran izvor.
- U ataru sela Obzovice su: Obzovica - stalan i kaptiran i Magarica - stalan nekaptiran izvor.
- U ataru sela Brajića su: Studenica, Bistijernica, Grkova voda, Grab, Andrijska voda, Babina voda i Solijaštica - stalni nekaptirani izvor.
- Na 170 m.n.v. nalazi se Vrelo podgorsko i služi potrebama cetinjskog i budvanskog vodovoda.
- Područje stalnih i povremenih izvora je na jugozapadnim i južnim padinama Lovćena na kontaktu zone Visokog krša i Cukali zone. To su Zverinjac, Pipoljevac, Brijest, Sutlić, Dobra voda, Vratak, Mirčetina voda i drugi.

Stanovnici ovog bezvodnog terena su gradili objekte u koje su hvatali kišnicu i čuvali za sušno doba godine. Ti objekti su bistijerne, ublovi, ubline i lokve. Rađeni su od kamena u krečnom malteru sa crvenicom.

Na katunima se u jame i sniježnice (iznad 1000 m.n.v.) hvatao snijeg - bunarast jame u kojima se snijeg čuva pokriven bukovim lišćem. Na prostoru Lovćena u karbonatnim stijenama koje su karstifikovane, izrasjedane i izdijeljene pukotinama preovlađuju razbijene karstne izdani, koje čine cjelinu sa susjednim terenima na istoku, jugoistoku i jugu do Skadarskog jezera. Orahovštice, na zapadu do kotorskog zaliva i jugozapadu do budvanskog i bečićkog polja.

4.6. PEDOLOŠKE KARAKTERISTIKE

Na prostoru Nacionalnog parka "Lovćen" zastupljene su dvije grupe zemljišta i to:

1. grupa smeđih zemljišta, i
2. grupa crnice ili buavice

Grupa smeđih zemljišta

Smeđa zemljišta su obrazovana na flišu i krečnjacima sa proslojcima rožnaca, glinica i laporovitih sedimenata.

Po razvijenosti ova grupa zemljišta je plitka i srednje duboka. Njihovom razvoju pogodovala je erozija i krčenje šuma i formiranje terasa na kojima je ovo zemljište dublje, dok je izvan terasa plitko i veoma podložno eroziji.

Ovu grupu zemljišta karakteriše površinski tamniji i dublji sloj i svetliji horizont smeđe boje koji nijesu baš u svakom slučaju jasno izdiferencirani kao kod zemljišta na terasama.

Na osnovu geološke podloge, uticaja erozije i antropogenog faktora, izdvojeno je:

- Smeđe zemljište na karbonatno-silikatnoj podlozi - erodirano
- Smeđe zemljište na karbonatno-silikatnoj podlozi - antropogeno
- Smeđe mediteransko zemljište na flišu - erodirano
- Smeđe mediteransko zemljište na flišu - antropogeno
- Smeđe zemljište na krečnjaku - erodirano.

1. Smeđe zemljište na karbonatno-silikatnoj podlozi - erodirano zauzima površinu Sv. Trojice do Nalježića, greben od Goražda do Krimelja i površinu od Goliša i sela Mezalina do Donjih Pobora i izvorišni dio sliva Drenovštice. Zemljište je obrazovano na krečnjacima, sa proslojcima rožnaca, plitko je, sa dosta skeleta, tamno smeđe ili crvenkasto smeđe boje. Uslovljava pojavu erozije sa vododerinama i jarugama. Ovo zemljište je najčešće obraslo šikarom ili oskudnim pašnjacima i nema većeg značaja za poljoprivredu osim ako bi se pošumljavanjem zaštitilo od dalje erozije.

2. Smeđe zemljište na karbonatno-silikatnoj podlozi - antropogeno.

Stvoreno je u krečnjačkom terenu u vidu "manjih oaza". To je terasiran teren na kome se uz krečnjake javljaju proslojci glinaca i laporovitih krečnjaka. Uz uticaj reljefa, klimatskih uslova koji su uslovlili površinsko oticanje vode i spiranje na kratkom rastojanju (vodonepropusni silikatni materijal), na formiranju ovog zemljišta je znatan uticaj imao čovjek terasiranjem kamenim suvomeđama. Ima ga iznad Njeguša i u perifernoj zoni Nacionalnog parka "Lovćen", u Poborima, tamno smeđe boje, dobrih osobina, sa sadržajem humusa koji varira.

Ovo zemljište je poljoprivredno i iskorišćava se kao njivsko, livadsko a rjeđe kao pašnjak i voćnjak.

3. Smeđe mediteransko zemljište na flišu - erodirano.

Zastupljeno je u perifernoj zoni Nacionalnog parka "Lovćen". U flišnim sedimentima zastupljeni su škriljci, pješčari, glinci i laporoviti krečnjaci, breče i rožnaci.

Na flišnim stranama koje nijesu terasirane zemljište je plitko, skeletno i kamenito. Na mjestima koja su jače erodirana, zemljište je dosta trošno, većinom glinovito i ljepljivo. Teren fliša je veoma erodiran i izbrazdan vododerinama, jarugama, odronima i klizištima, slabo obrastao šikarom, tako da bi bilo veoma korisno pošumljavanje.

4. Smeđe mediteransko zemljište na flišu - antropogeno

Zastupljeno je unutar prethodno navedene kategorije zemljišta na istoj podlozi ili na terasiranom terenu.

Po načinu postanka, morfološkom izgledu i dubini slično je antropogenom zemljištu na karbonatno-silikatnoj podlozi. Smeđe je boje ili žućkasto smeđe bez jasno izraženih horizonata. To je glinovito zemljište srednje duboko ili duboko sa prisustvom skeleta. Produktivno je i koristi se za oranice i livade, a pogodno je za gajenje voća i vinove loze.

5. Smeđe zemljište na krečnjaku - erodirano

Zastupljeno na čistim krečnjacima između Donjih Pobora i Podostroga.

Boja mu je smeđa i na prelazu je između smeđeg zemljišta na flišu i karbonatno silikatnoj podlozi i tipa crvenice.

Ovo zemljište je plitko, erodirano i veoma stjenovito, obraslo je slabom šikarom i zahtijeva pošumljavanje.

Grupa crnica (buavica)

Ova grupa zemljišta je na prostoru Lovćena više zastupljena od grupe smeđih zemljišta. Područje Nacionalnog parka je dio krečnjačke visoravni starocrnogorskog holokarsta a ovo zemljište je razvijeno na erodiranim krečnjacima. Raspadanjem se izdvaja 1 - 2 % nerastvorenog ostatka od koga je nastala crnica na kršu. Svi tipovi crnice imaju visok sadržaj humusa sa dobrim fizičkim i hemijskim osobinama.

6. Crnica (buavica) na krečnjacima vrlo plitka, jako stjenovita.

Razvijena je na jedrim krečnjacima i zauzima najvisočije ogoljele terene Lovćena, Štirovnik, Ruiški Vrh, Hum i Bogojev vrh. Zemljište je zastupljeno u tankom sloju između stijena, obraslo je travom i koristi se kao pašnjak.

7. Crnica (buavica) na krečnjacima, šumska, vrlo plitka, jako stjenovita.

Slična je prethodno navedenoj grupi ali zbog travne i šumske vegetacije ima drukčija svojstva humusa.

Ovo zemljište je zastupljeno na Lovćenskim stranama iznad Kotora, Mirča i Pobora. Neke površine pod ovom crnicom su pošumljene (serpentine na putu Cetinje - Kotor, na Troljezi i stranama od Kotora prema Krstcu), a moguće je pošumiti i veće površine.

8. Crnica (buavica) na krečnjacima, posmešana, šumska, plitka, jako stjenovita.

Ova grupa crnice zastupljena je najvećim dijelom na prostoru Nacionalnog parka. To područje je obraslo šumom, šikarom, a mjestimično je goli kamen sa rijetkom šikarom i pašnjacima. U vrtačama i uvalama ovo zemljište je dublje 20-60 cm, a na vrhovima i stranama i na ravnijem terenu sa većim procentom stijena dubina je znatno manja.

Iako je šuma na kršu zakržljala ona hrani zemljište organskim materijalima, štiti ga od spiranja i dovodi do posmešivanja. Površinski sloj ovog zemljišta je zbog humusa crne boje, a dublji sloj, zbog većeg prisustva gline je mrko smeđ ili crvenkasto smeđ. Na brdima, brežuljcima i stranama je velika stjenovitost a u vrtačama, uvalama i zaravnima znatno manja.

9. Crnica (buavica) na krečnjacima, pretaložena

Zastupljena je u vrtačama, dolovima i u regionu šumskih crnica. Ovo zemljište je nastalo spiranjem materijala, u depresijama, plitko je, srednje duboko i duboko, zavisno od lokaliteta. Ovo zemljište bolje zadržava vlagu, sadrži više gline, dok osmešavanje i oglinjavanje sa smanjenjem sadržaja humusa raste. Ovo zemljište je produktivnije od prethodnog.

10. Rendzina (buavica) na krečnjačkoj drobinu vrlo plitka, stjenovita.

Ovo zemljište je plitko i prožeto odlomcima karbonatnih stijena. Sa dubinom procenat skeleta raste, a po površini se pojavljuju stijene na mjestima gdje je erozija odnijela drobinu. Na ovom zemljištu je zastupljena šuma ili je golet.

11. Rendzina (buavica) na krečnjačkoj podlozi, pretaložena

Zastupljena je u manjim poljima i uvalama spiranjem krečnjačke drobine. Ovo zemljište je zastupljeno u Njeguškom polju, iznad Krsca i Njeguša, Očinića, Bjeloša i Gorniča. Ova buavica je nešto dublja i manje je stjenovita. Koristi se za poljoprivredne površine.

Na prostoru šire zone NP "Lovćen" zastupljene su kategorije zemljišta od III - VIII bonitetne klase.

III bonitetna klasa - Njeguško polje, Vrela, to su zemljišta dobrih fizičko-hemijskih osobina.

IV bonitetna klasa - Uz zemljišta III klase u Njeguškom polju u Vrelima, Obzovica, Ugnji, Očinići, oko Krsca i Ivanova korita, na terasiranom tlu i u vrtačama i dolovima.

V i VI bonitetna klasa - na terasiranom terenu od Brajića do Stojanovića, od Lapčića prema Gornjem Poboru, u izvorištu Koložunj oko Mirca i Trolježe i obodom Njeguša (Dugi do, Kopito, Petrova Ljut), ispod Štirovnika, Kuk, Bostur, Dolovi, Trešnja, Duge Njive.

VII bonitetna klasa je najzastupljenija na ovom prostoru. To su tereni sa velikim nagibom, grebeni i prevoji stjenoviti pašnjaci i šume.

VIII klasu boniteta čine veoma strmi tereni, litice i stjenoviti vrhovi Lovćena.

NP "Lovćen" sa širom zonom predstavlja kraški predio između Cetinjskog i Njeguškog polja, Ceklinske zaravni i flišnog zaleđa crnogorskog primorja. Glavne poljoprivredne površine su na flišnom terenu i u kraškim poljima. Tu su locirana i naselja.

Manje obradive površine su u uvalama, vrtačama, dolovima kojih ima dosta na Lovćenu. Ostali predio predstavlja kamenjar pod pašnjacima. Mali procenat zemljišta se koristi kao obradivo. Stanovnici ovog prostora su stvarali terase podziđivanjem i nanošenjem sloja zemljišta. Na tim terasama se oduvijek gaji povrće, voće, vinova loza i duvan.

Ovih terasa ima u podgorini Lovćena okrenutoj primorju kao i u kraškim poljima, uvalama i vrtačama, po njihovom obodu. Tu su zemljišta duboka a na terasama i stranama polja plitka i pogodna samo za ispašu. Sada su terasirana zemljišta dosta zapuštena i obrasla šibljem i žbunjem.

Dobar dio terena koji je pod šumom i pašnjacima je devastiran i podložan eroziji čime se stvaraju plitka zemljišta i goli krš. Nešto očuvaniji prostor je od Bjeloša do Ivanovih korita, od Uganja i Brajića prema Trešteničkom Vrh i od Bajica prema Duboviku i Bukovici.

U cilju zaštite od erozije potrebno je vršiti pošumljavanje tako da bi se zaštitilo zemljište koje se koristi, a i prostor bi bio ambijentalno vrijedniji. Pri korišćenju zemljišta za poljoprivrednu proizvodnju neophodno je primijeniti samo agrotehničke mjere (vrste i količina đubriva i sredstava za zaštitu bilja), kojima se neće ugroziti niti zagaditi prostor Nacionalnog parka.

4.7. KLIMATSKE KARAKTERISTIKE

Položaj planine "Lovćen", koja se izdiže neposredno uz crnogorsko primorje sve do kote 1749 m.n.v. i time se nalazi na kontaktu dvije klimatske oblasti, opredijelio je specifičnu klimatsku sliku područja. Na relativno malom prostoru susrijeću se uticaji sredozemne, planinske i umjereno-kontinentalne klime.

U podgorini Lovćena prema primorju dominira sredozemni uticaj, na visokim vrhovima uticaj planinske kontinentalne klime, a u kraškoj podgorini uticaj umjereno-kontinentalne klime.

Područje Lovćena je poznato po čestoj i jakoj grmljavini.

Temperatura vazduha

Srednja temperatura vazduha za decembar iznosi od (-2.2 °C). Planinski vrhovi imaju prosječnu mjesečnu temperaturu za decembar - 2 °C, a niži djelovi planine oko 2 °C. Sa porastom nadmorske visine od primorskog dijela ka višim terenima Lovćena temperatura naglo opada.

Apsolutna min. temperatura za stanicu Ivanova korita iznosi -19 °C u martu. Srednja maksimalna temperatura za jul iznosi od 20 - 28 °C.

Apsolutna maksimalna temperatura za stanicu Ivanova korita iznosi 30 °C za mjesec avgust.

Srednja godišnja temperatura vazduha je od 4 °C na planinskim vrhovima do 10 °C na primorskoj strani. Kraj perioda sa srednjom dnevnom temperaturom većom od 0 °C je 1. XII - 21. XII.

Srednje trajanje perioda sa srednjom dnevnom temperaturom većom od 0 °C je od 265 dana na planinskim vrhovima, do 300 dana u kontinentalnom dijelu, a južni dio planine ima stalno temperaturu vazduha iznad 0 °C.

Srednji godišnji broj dana sa temperaturom većom od 25 °C je na najvišim planinskim predjelima oko 20 dana, a južni i periferni dio oko 80-100 dana godišnje.

Padavine

Dio Crne Gore kome pripada i područje Lovćena je posmatrano regionalno, među prvima u Evropi po srednjoj godišnjoj količini padavina. To je uslovljeno geografskim položajem Lovćena, konfiguracijom terena i opštom cirkulacijom atmosfere.

Srednja godišnja količina padavina na području NP "Lovćen" iznosi 2500-3600 l/m². Najveće promjene u količini padavina su sa povećanjem nadmorske visine u zoni okrenutoj moru, a sjeverne strane imaju konstantno oko 3500 l/m² godišnje.

Srednja količina padavina za period april-septembar iznosi do 600 l/m² na južnim padinama, do 900 l/m² u višim planinskim predjelima.

Oko 70-100 dana godišnje na Lovćenu je sa srednjim brojem dana sa padavinama preko 10 l/m².

Srednja količina padavina za januar je na južnoj strani 250 l/m² a u najvišim predjelima 500 l/m².

Srednja količina padavina za avgust je oko 70 l/m², do 80 l/m², na planinskim vrhovima.

Srednja maksimalna visina sniježnog pokrivača iznosi za centralni dio Nacionalnog parka 110-150 cm, najviši tereni 200 cm, a periferni djelovi oko 70 cm.

Maksimalna visina sniježnog pokrivača za Ivanova korita iznosi 216 cm u januaru mjesecu. Maksimalan broj dana sa snijegom za Ivanova korita iznosi 19 dana u februaru.

Srednji datum posljednjeg dana sa sniježnim pokrivačem je za podgorinu 1. V, a u kontinentalnom dijelu i na vrhovima planine 16. VI.

Vjetrovi

Područje Lovćena je izloženo uticaju juga, toplog i vlažnog vjetera s mora i bure koja duva sa sjevera i hladan je i suv vjetar koji duva s kopna na more.

Ivanova korita se nalaze u uvali pa su znatno pošteđena od jake bure tako da se i sniježni pokrivač u ovoj uvali duže zadržava. Na Ivanovim koritima veoma jak vjetar duva maksimalno 5 dana u mjesecu maju, a jak vjetar - preko 6 Bofora, maksimalno 15 dana takođe u maju.

Dominantni vjetrovi su SW, NE i S.

5. PRIRODNE, PREDIONE I KULTURNE VRIJEDNOSTI

5.1. BIODIVERZITET I ZAŠTITA PRIRODE

/napomena: U ovom Prilogu obrađeni su, aspekti (i) Biodiverzitet i (ii) Zaštita prirode koji su ranije, za potrebe izrade važećeg Prostornog plana područja posebne namjene za Nacionalni park "Lovćen" (PPPPN NP "Lovćen") bili obrađivani od strane Republičkog zavoda za zaštitu prirode (1995 godine) u sljedećim baznim studijama: Flora i Vegetacija (obrađivač Mihailo Vučković), Fauna (obrađivači: Ondrej Vizi, Jelena Nikčević i Georg Džukić) i Zaštita prirode (obrađivači: Mihailo Vučković, Ondrej Vizi, Jelena Nikčević i Georg Džukić) iz kojih su za potrebe ovog Priloga preuzeti samo oni djelovi koji su validni za potrebe izrade novog PPPN NP "Lovćen".

Nova saznanja vezana za predmetne aspekte PPPPN NP "Lovćen" (iz Planova upravljanja NP-om, baza podataka EMERALD i Natura 2000, stručne literature, magistarskih radova i sl) i integrisana su shodno njihovom značaju u osnovni tekst ovog Priloga ili tekst koji je preuzet iz prethodno pomenutih studija. U pomenutim studijama već su bila integrisana saznanja koja su nastala u periodu prije njihove izrade (bazne studije Republičkog zavoda za zaštitu prirode iz 1982 godine, radovi sa naučnog skupa CANU "Lovćen - prirodna i kulturna baština" (1993) objavljeni 1994, radovi Koviljke Tomić - Stanković iz 1964/65/66, 1970 i 1972 i drugi izvori¹) pa su ta saznanja samo konsultovana za potrebe izrade ovog priloga/

5.1.1. BIODIVERZITET

Flora i vegetacija

Diverzitet flore i vegetacije Lovćena i njegova specifičnost izražena u prisustvu endemičnih i reliktnih vrsta objašnjava se kao posljedica istorijskog razvitka biljnog svijeta i geoloških promjena prostora ovog prostora od tercijera do danas. Istraživanja biljnog svijeta Lovćena datiraju još iz pretprošlog vijeka, počev od Tommasini-ja (1827), zatim Biasoletta (1838), Ebel-a (1841), Ascherson-a (1867), Pichler-a (1868), Pančića (1873) i drugih botaničara čiji su rad u toku prošlog vijeka nastavili Baldacci, Rohlena i Adamović. U periodu od 1960. do 1964. godine floru i vegetaciju Lovćena sa podgorinom detaljnije je izučavala Koviljka Tomić - Stanković koja je objavila i više radova. Određena floristička i vegetacijska istraživanja nastavili su V. Blečić, M. Vučković, B. Atanacković dok je bibliografski aspekt florističkih i vegetacijskih istraživanja Crne Gore kroz više izdanja obradio V. Pulević (1980-2011). Kompletniji istorijat ovih istraživanja za područje Lovćena dao je Z. Bulić (1994) koji je u koautorstvu sa V. Pulevićem obradio rijetke i nedovoljno poznate biljne vrste Lovćena.

Vegetacija - U zavisnosti od opštih uslova podneblja, njegove orografije, prirode pedološkog supstrata, ekspozicije, na planinskom masivu Lovćena uočljiva je jasna vertikalna (visinska) raščlanjenost vegetacije. Vegetacijska zonalnost više visinskih pojaseva uslovljene su strmim padinama ove planine. Posebna uslovljenost raznovrsnosti flore vezana je za južne, odnosno sjeverne ekspozicije. Nailazimo na: tipičnu mediteransku zimzelenu vegetaciju - makiju (vrlo usko područje uz obalu mora), klimazonalnu zajednicu bijelog graba (submediteran), klimazonalnu zajednicu crnog graba (prostire se u mediteransko-montanom području, kontinentalnoj podgorini Lovćena i visoko se penje uz padine Lovćena). Slijedi klimazonalna zajednica bukove šume (mediteransko -montano i subalpsko područje) na koju se nastavlja pojas planinskih rudina - goleti, koje obrastaju najviše vrhove planine (Tomić Stanković, 1970). Sem klimazonalne vegetacije prisutan je i azonalni tip vegetacije u pukotinama stijena i u tocilima, vegetacija korova, ruderalne i livadske, zatim vegetacija pašnjačkih kamenjara zajednice *Genisto - Globularietum belidifoliae* rudina i gariga, koji može biti uključen u bilo koju vegetacijsku zonu.

Flora - Govoreći o broju biljnih vrsta u Crnoj Gori, Rohlena (1942) navodi 2623 vrste i 194 podvrste cvjetnica i paprati. Ovaj broj je dopunjen sa još 858 (Pulević, 2005).

Od tog broja na prostoru masiva Lovćena nađeno je 1158 biljnih vrsta, koje su uključene u 476 rodova i 95 familija (Tomić-Stanković, 1970), od toga 12 taksona novih za ovo područje. Ipak postoje kontroverzni podaci o broju vrsta što je rezultat različitog definisanja istraživačkog područja, kao i selektivnog pristupa

¹ Npr.: Fuštić, B., 1984: Zemljišta Nacionalnog parka "Lovćen". Titograd., Mihailović, R., 1984: Osnovne geološke i hidrološke karakteristike šire zone nacionalnog parka "Lovćen". Rep. zavod za zaštitu prirode -Titograd, str. 1-14. , Pintarić, K., 1987: Šumsko uzgojne karakteristike i šumsko-uzgojni radovi na području Nacionalnog parka "Lovćen". Sarajevo., Rajković, R.: Klimatske karakteristike Nacionalnog parka "Lovćen"

u korišćenju podataka iz literature (Pulević i Bulić, 1994). Specifično obilježje flore lovcenskog područja daju endemične, reliktno i rijetke biljne vrste, u velikoj mjeri zahvaljujući velikoj osunčanosti i spektralnom sastavu svjetlosti. Zahvaljujući raspoloživoj literaturi, od tog broja u radu je obrađeno 47 endemita (4%) i 19 vrsta reliktno starosti (1,6%). Od endemičnih i rijetkih biljnih vrsta navodimo neke: *Silene tommasini*, *Lamium lovcenicum*, *Crepis pantocsekii*, *Micromeria dalmatica*, *Micromeria parviflora*, *Amphoricarpus neumayeri*, *Silene reichenbachii*, *Hieracium waldsteinii*, *Lilium cattaniae*, *Saxifraga federici augusti*.

Utvrđeno je i šest lokalnih endema, čiji je areal ograničen na planinski masiv Lovćen, koji su posebno značajni za očuvanje genofonda i biodiverziteta (*Berteroa gintlilii* Rohl., *Edraianthus wettsteinii* Hal. & Bald. subsp. *lovcenicus* Mayer & Blečić, *Dianthus nicolai* Beck. et Szysz., *Lamium lovcenicum* Rohl., *Verbascum abietinum* Borb. var. *lovcense* Rohl., *Serratula radiata* (W.K.) M. B. subsp. *cetinjensis* Rohl. *Edraianthus wettsteinii* subsp. *lovcenicus* (Lovćenski zvončić) je lokalni endem i zakonom zaštićena vrsta, rasprostranjenje mu je ograničeno na južne padine Štirovnika. Pored endemita interesantni za floru i vegetaciju Lovćena su i relikti, biljke velike starosti, koji predstavljaju ostatke nekadašnje drevne flore. Najbrojniji su terciarni relikti (*Acer obtusatum* Kit., *Corylus colurna* L., *Ilex aquifolium* L., *Ostrya carpinifolia* Scop., *Staphylea pinnata* L., *Taxus baccata* L.). Navedene biljke su cenobionti najočuvanijih i najizvornijih ekosistema Evrope u cjelini. Značajne vrste su još i *Amelanchier ovalis* Medicus., *Carpinus orientalis* Miller, *Carpinus betulus* L., *Celtis australis* L., *Cotinus coggyria* Scop, *Fagus sylvaticus* L., *Hedera helix* L., *Laurus nobilis* L., *Myrus communis* L., *Osyris alba* L., *Vitis vinifera* L. Malobrojni su predstavnici borealnih i kserotermnih relikata. Na Lovćenu je pronađen borealni relikat *Corallorhiza trifida* Chatel (Pulević, 2005).

Područje Lovćena je zbog prisustva značajnih biljnih vrsta identifikovano kao Područje značajno za biljke (Important Plant Areas - IPA)

Šume

Dok podgorinu i padine Lovćena obrastaju grabove šume i šikare na samoj planini nalazi se jedan tip šumske vegetacije, bukova šuma (Tomić - Stanković, 1970). Dominantan ekosistem u NP "Lovćen" predstavljaju šume, čineći 67% površine Parka i zahvataju 4.189 ha. Na ovim prostorima rasle su brojne šume bukve, javora, munike, koje su nažalost u prošlosti bile izložene regresiji usljed različitih antropogenih uticaja. Listopadne, četinarske i miješane šume i danas rastu, ali dosta devastirane i uglavnom skoncentrisane na užu zonu parka. Posebno mjesto u šumskoj vegetaciji ima asocijacija *Fagetum montenegrinum montanum* Bleč., sa nekoliko subasocijacija: *F. montenegrinum seslerietozum*, *F. montenegrinum viburnetosum*, *F. montenegrinum subalpinum*. Ukupna površina bukovih šuma u užem dijelu Parka procjenjuje se na 1200ha, u visinskom području od 800 - 1500mnv (Vujanović i Vučković, 1993).

Bukova šuma Lovćena je reliktnog porijekla jer je izgubila vezu sa glavnim arealom u sjevernoj Crnoj Gori, tako da se danas, floristički osiromašena i jako degenerisana, održala na ovoj planini (Tomić - Stanković, 1970). Areal ovih šuma je diskontinuiran i često isprekidan pašnjačkim kamenjarima zajednice *Genisto-Globularietum belidifoliae*, koja je zapravo nastala degradacijom bukove šume, zatim sađenjem šuma crnog bora, livadama, kulturama i naseljima katunskog tipa (Tomić -Stanković, 1970). Pored ovih u bolje očuvanim šumama nađu se elementi zajednice *F. Montenegrinum abietetosum* Bleč. Rezervat visokih bukovih šuma nalazimo na lokalitetu Konjsko, koji se nalazi u jugozapadnom dijelu Parka. Ova zona ima interesantan mikropejzaž, koji je predstavljen livadama poznatim kao Malo i Veliko Konjsko. Zona bukve sa kulturama četinaru (uglavnom kulture *Pinus nigra*) i rijetkih lišćara nalazi se između Štirovnika, Jezerskog vrha, Babljaka i Goliša i njegova površina iznosi 876ha. Na prostoru iznad izvora Ivanovih korita, koji obuhvata površinu od 63ha (uži dio Studenca), dominira visoka bukova šuma iz koje je jela u prošlosti antropogeno potisnuta.

Ass. *Fagetum montenegrinum* je na Lovćenu ranije imala mnogo veći i kontinuiraniji areal nego danas. Prema legendi Ivanova korita bila su pokrivena gustom šumom bukve od koje su se danas zadržali samo manji šumarci i šikare. Istinitost legende potkrepljuje nalaženje još po nekog trulog panja koji se još nađe između Dolova i Treštenjika. Njihove dimenzije pokazuju da je tu nekada morala rasti visoka i gusta šuma bukve. Stariji stanovnici pamte da je ranije bukova šuma obrastala brežuljke sa obje strane ceste Budva - Cetinje, koji su danas pokriveni gustim šikarama crnog graba (Tomić - Stanković, 1970).

Ove zajednice nadovezuju se na zajednice crnog graba (ass. *Seslerio-ostryetum*) i zahvataju visinski pojas 1000-1650m. Zajednica crnog graba povezuje submediteranski pojas šuma bijelog graba sa još kontinentalnijim pojasom primorske bukve.

Endemična vrsta *Pinus heldreichii* (Syn: *Pinus leucodermis* Antoine) raste na najvišim vrhovima - Štirovnik i Jezerski vrh (Tomić - Stanković, 1970), pojedinačno ili u grupama kao ostaci istoimenih šuma, a ponegdje i na gornjoj granici bukove šume. Ranije je bio više rasprostranjen, ali je sječom uništen. Rezervat šumske sastojine bora munike zahvata oko 68ha površine. Na Lovćenu je zastupljen mali broj vrsta četinarskog drveća, sa vidno ograničenim arealom (Vujanović i sar., 1994). Pošumljavanjem (1978) unesene su *Pinus silvestris* (bijeli bor), *Picea excelsa* (smrča), *Larix sp.* (ariš) u istoimenom dijelu zaravani Ivanova korita na lokalitetu Rupe - Blatište - Vrtače na površini od 19,40ha (Mapa 5, str. 65). Kulture bijelog bora i smrče jako su vitalne, dok se ariš suši, što prema mišljenju stručnjaka ukazuje na greške u gazdovanju. Na sredini ovog lokaliteta - mjesto zvano Rupe, na manjem prostoru raste šuma *Pinus mugo* Turra (bor krivulj), kao i na lokalitetu Mali Bostur (Vujanović V. i sar. 1994). Zanimljivo je pomenuti nekada čestu u Lovćenskim bukovim šumama (Tomić -Stanković, 1970.), danas rijetku vrstu, *Taxus baccata* Linné (tisa) koja raste na lokalitetima Vučje rupe, Trešnja.

Gljive

Dosadašnja istraživanja makromiceta i mikromiceta Lovćena ukazuju na značajno prisustvo gljiva na ovom području. Kasom, (2002) na ovom području konstatuje 137 taksona, 134 vrste i tri varijeteta makromiceta. Razdjelu *Basidiomycota* pripada 122 vrste i tri varijeteta dok je 12 vrsta iz razdjela *Ascomycota*. Istraživanja su obavljena na lokalitetima koji se nalaze na planini i kontinentalnoj podgorini. Istraživanjima su obuhvaćene zajednice *Trifolio -Armerietum canescentis*, *Seslerio - Ostryetum*, *Fagetum montenegrinum*, *Genisto -Globularietum bellidifoliae* i u sađenim sastojinama crnog bora (*Pinus nigra*) i bora krivulja (*Pinus mugo*). Najveći broj vrsta makromiceta javlja se u jesenjim mjesecima (septembru i oktobru). Najpovoljniji uslov za njihov razvoj pružaju zajednice *Fagetum montenegrinum* i *Seslerio - Ostryetum*. U prvoj zajednici konstatovano je 68 vrsta odnosno 43% a u drugoj 44 vrste odnosno 28% (Kasom, 2002).

Posebnu vrijednost planine Lovćen imaju vrste koje, prema Crvenoj listi, imaju status ugroženih makromiceta u Evropi. One su svrstane u četiri kategorije (A, B, C, D) koje izražavaju stepen njihove ugroženost i potreban nivo zaštite koji im treba obezbijediti. Na Lovćenu su zabilježene vrste iz A i C grupe (Kasom, 2002):

- U grupi A zabilježena je vrsta *Boletus satanas* (ludara). Ovoj grupi pripadaju gljive kod kojih brojnost populacija rapidno opada na velikom prostranstvu, a koje su u mnogim zemljama iščezle i neophodna je zaštita najvećeg intenziteta.
- U grupi C zabilježene su vrste *Boletus appendiculatus* (šiljatonogi vrganj), *Hericium clathroides*, (bukov igličar), *Hygrophorus hypothejus* (kasna puževica), *Mutinus caninus* (pasji stršak) i *Lactarius acris* (oštra mliječnica). Ovoj grupi pripadaju gljive koje su rasprostranjene na širokom prostoru, ali rasutih i nepovezanih populacija.

Sve navedene vrste su zaštićene Rješenjem o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta („Službeni list RCG“, br. 76/06).

Kasom, (2003) navodi da su često nalažene vrste na Lovćenu: *Agaricus campestris*, *Amanita pantherina*, *A. vaginata*, *Boletus edulis*, *B. luridus*, *Bovista plumbea*, *Clavariadelphus pistillaris*, *Clavatia excipuliformis*, *Clitocybe odora*, *Clitopilus prunulus*, *Coprinus micaceus*, *Cystoderma amianthinum*, *Diatrype disciformis*, *Hebeloma sinapizans*, *Hydnum rufescens*, *Hygrophorus eburneus*, *Hypholoma fasciculare*, *Laccaria amethystina*, *L. laccata*, *Lactarius blennius*, *Leccinum griseum*, *Macrolepiota procera*, *Marasmius oreades*, *Morchella conica*, *Mycena inclinata*. Najčešća vrsta je *Suillus granulatus*, koja se javlja u izuzetno velikom broju plodonosnih tijela od septembra do novembra u svim borovim šumama Lovćena (Kasom, 2003). Zanimljivo je istaći da je vrsta iz istog roda *Suillus luteus*, (osinac, maslenka) nađena samo jednom u kulturi *Pinus mugo* Turra. Vrsta je rijetka u Crnoj Gori i iz tog razloga je zaštićena Rješenjem o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta („Službeni list RCG“, broj 76/06).

Od komercijalnih vrsta gljiva na području Parka javljaju se sljedeće (Kasom, 2003):

- <i>Agaricus campestris</i> – rudnjača,	- <i>Boletus aestivalis</i> – ljetnji ili mrežasti vrganj,
- <i>Agaricus macrospores</i> – kračun,	- <i>Boletus edulis</i> – pravi vrganj,
- <i>Cantharellus cibarius</i> – lisičarka,	- <i>Suillus granulatus</i> – vučji hljebac,
- <i>Lactarius deliciosus</i> – rujnica	- <i>Morchella conica</i> – stožasti smrčak,
- <i>Pleurotus ostreatus</i> – bukovača,	- <i>Macrolepiota procera</i> – sunčanica.

Najveći broj mikromiceta parazitiraju na drugim organizmima (biljkama, životinjama, gljivama). Iako svojim domaćinima nanose štetu, gljive su bitan faktor prirodne selekcije vrsta.

Kao vrlo važni članovi različitih ekosistema uže i šire zone Parka gljive obavljaju različite uloge, od dobrih indikatora zagađenosti ekosistema, preko uloge u reciklaži organskih materija do visokokvalitetne biološki ispravne hrane koja na tržištu dobija sve veću cijenu.

Fauna

Geografski položaj, klima i raznovrsni biotopi, mediteranski i kontinentalni uticaj, te prisustvo bukovih i hrastovih šuma kao i karstnih obronaka i visokoplaninskih livada omogućili su razvoj bogate faune. Zanimanje za faunu na prostorima Crne Gore počinje u XIX vijeku proučavanjem beskičmenjaka - nekih insekatskih grupa, kao i pećinskih životinja.

Na osnovu istraživanja koja su rađena u okviru faune *Gastropoda* (Jovanović, 1994) može se zaključiti da predstavlja prirodnu rijetkost u genetičkom, naučnom i ekološkom pogledu. Istraživanja obavljena na 22 lokaliteta, na malom prostoru, govore o velikom broju usko rasprostranjenih taksona, 34 endemita i 34 taksona.

Endemične vrste Gastropoda na području Lovćena (prema Jovanović, 1994)

<i>Acicula wilhelmi</i> (A.J. WAGNER, 1910)	<i>Medora lamelosa</i> (WAGNER, 1829)
<i>Anagasta matejašiči</i> BOLE, 1961	<i>Medora lesinensis</i> (KUSTER, 1847)
<i>Bielzia montenegrina</i> O.BOETTGER, 1885	<i>Medora macarana</i> (ROSSMASSLER, 1835)
<i>Caecilioides dalmatina</i> (A.J. WAGNER, 1912)	<i>Medora regularis</i> (PFEIFFER, 1861)
<i>Cochlostoma dalmatinum</i> (PFEIFFER, 1863)	<i>Medora regularis walderdorffi</i> (PFEIFFER, 1861)
<i>Cochlostoma erika</i> (A.J. WAGNER, 1906)	<i>Medora strigilata</i> (ROSSMASSLER, 1835)
<i>Delima apfelbecki</i> (STURANY, 1907)	<i>Milax albanicus</i> (SOOS, 1924)
<i>Delima blanda</i> (ROSSMASSLER, 1835)	<i>Milax reuleauxi</i> (CLESSIN, 1887)
<i>Iglica absoloni</i> (A.J. WAGNER, 1914)	<i>Orientalina Montana</i> RADOMAN, 1973
<i>Hydrocena cattaroensis</i> (PFEIFFER, 1841)	<i>Oxychilus planospiroides</i> RIEDEL, 1969
<i>Lanzaia hadžii</i> BOLE, 1961	<i>Paraegopis oberwimmeri</i> KLEMM, 1965
<i>Lithabiella chilodia</i> (WESTERLUND, 1886)	<i>Plagigeyeria montenegrina</i> BOLE, 1961
<i>Medora abrupt</i> (KUSTER, 1864)	<i>Spelaeodiscus dejogni</i> GITTENBERGER, 1969
<i>Medora goldi</i> (WALDERDORFF, 1868)	<i>Spelaeodiscus obodensis</i> BOLE, 1961
<i>Medora goldi herminiana</i> (STURANY, 1909)	<i>Spelaeodiscus unidentatus</i> BOLE, 1961
<i>Medora goldi sulcosula</i> (WALDERDORFF, 1864)	<i>Virpazaria adrianae</i> GITTENBERGER, 1969
<i>Medora formosa</i> (ROSSMASSLER, 1835)	<i>Vitrina kutschigi</i> (WALDERDORFF, 1864)

Vrijedno je pomenuti i istraživanja faune *Amphipoda* (Karaman, 1994) u vodama ovog prostora. Istraživanja potvrđuju prisustvo predstavnika 13 taksona, među kojima ima sačuvanih tercijskih elemenata, kao i elemenata koji su dospjeli ovdje za vrijeme ili poslije glacijalnih perioda, kao i morskih elemenata, koji su u raznim geološkim periodima prodrli u bočatne ili slatke vode. Treba pomenuti endemski rod i vrstu *Accubogammarus algor* (Karaman, 1994).

Proučavanja faune *insekata* započeta početkom prošlog vijeka imala su prvenstveno faunističko - sistematski karakter, dok novija proučavanja dobijaju sve više ekološki karakter. Dobar primjer za ovo jesu promjene u brojnosti populacija *Rhopalocera* (dnevni leptiri), usljed promjena ekoloških faktora sredine, najčešće pod uticajem čovjeka. Ovi insekti spadaju među najosjetljivije organizme, pa mogu poslužiti kao jedan od prvih indikatora reagovanja žive prirode kao cjeline na promjene u vazduhu ili sredine uopšte (Nikčević, 1994). Zahvaljujući značaju i brojnosti pomenućemo i tzv. ekološke inženjere - mrave. Na Lovćenu su zastupljeni sa oko 80 vrsta, što čini gotovo polovinu vrsta koje inače naseljavaju Crnu Goru.

U ornitološkom pogledu područje Lovćena odlikuje se bogatstvom vrsta koje u potpunosti prate postojeće biogeografske i ekološke cjeline prisutne na tom prostoru (Vizi, 1994).

Vizi (1994) navodi neke karakteristične ptice za proučavane biome. Za biom zimzelenih primorskih šuma i makija neke od karakterističnih ptica su: *Sylvia communis* (obična grmuša), *Hippolais pallida* (sivi voljić), *Saxicola torquata* (crnoglava travarka). Za biom submediteransko-jadranskih, uglavnom listopadnih šuma neke od karakterističnih ptica su: *Sitta neumyer* (brgljez kamenjar), *Saxicola torquata* (crnoglava travarka), *Monticola solitarius* (drozd modrulj). Za biom kamenjara i pašnjaka i šuma na kamenjarima (oro) mediteranskih planina neke od karakterističnih ptica su: *Parus major* (velika sjenica), *Sitta europaea* (siva sjenica), *Erithacus rubecula* (crvendać).

U više navrata 2008. godine istraživane su padine Lovćena (Saveljić, 2008) u dijelu od Ivanovih korita do Cetinja. Ovo predstavlja nastavak istraživanja započetog 2007. godine, kada su istraživane padine Lovćena ka tunelu Vrmac. Do sada je na Lovćenu registrovano 88 ptičjih vrsta. S obzirom na raznovrsnost staništa i uporedne analize na primjer sa Velebitom i Dinarom, za očekivati je da se na ovoj planini nađe znatno veći broj vrsta. Lovćen je jedna od planina sa najmanjim brojem registrovanih grabljivica u Crnoj Gori, što je indikator da nema stočarstva, da je turistički pritisak koji uzrokuje uznemiravanja jak i da, ako ne u okvirima Parka, onda u kontaktnoj zoni ima krivolova na grabljivice.

Od registrovanih 88 vrsta u NP "Lovćen", zaštitu uživaju 85 vrsta ptica („Službeni list RCG“, broj 76/06). Mali broj vrsta zaštićen je Zakonom o lovstvu, dok ostale uživaju trajnu zaštitu.

Lovćen se nije našao na listi područja od međunarodnog značaja za boravak ptica (IBA) u 3 proširenja liste za Crnu Goru: 1989, 2001, 2007. godine (Saveljić, 2008).

Faunu Lovćena odlikuje prisustvo velikog broja vodozemaca i gmizavaca. Do sada je registrovano 16 taksona na ovim prostorima. Većina ima međunarodnu zaštitu, a zaštićena su i nacionalnim zakonodavstvom Crne Gore. Izraženo je prisustvo endemskih i reliktnih vrsta poput, *Lacerta mosorensis*, *L. oxycephala*, *Natrix n. Persa*, *Podarcis muralis*, *Podarcis melisellensis* i dr. (Đukić, 1995). Jezero ispod Jezerskog vrha se smatra lokalitetom vrijednim da bude zaštićeno kao specijalni herpetološki rezervat. To je stanište vodozemaca poput: *Rana ridibunda*, *R. Dalmatina*, *Hyla arborea*, *Bufo bufo*, *Triturus vulgaris* i manje populacije *Triturium cristatus*.

Od krupnih sisara na Lovćenu (Marković i sar. 2006) se mogu naći: *Ursus arctos* (mrki medvjed), *Sus scrofa* (divlja svinja), *Capreolus capreolus* (srna), *Lepus europaeus* (zec), *Canis lupus* (vuk), *Vulpes vulpes* (lisica), *Martes foina* (kuna bjelica), *Martes martes* (kuna zlatica). Iako je fauna sitnih sisara do sada slabo istraživana, u području Parka je registrovano 14 taksona. Tipični predstavnici ove faune u užoj i široj zoni Parka su: *Erinaceus roumanicus* (bjelogrudi jež), *Talpa caeca* (slijepa krtica), *Sorex minutus* (mala roščica), *Sciurus vulgaris* (vjeeverica), *Dryomys nitedula* (šumski puh), *Apodemus mystacinus* (kraški miš), *Rhinolophus ferrumequinum* (veliki potkovičar) i *Rhinolophus blasii* (sredozemni potkovičar).

Životinjski svijet ima naučni, ekološki i privredni značaj. Naučni, zbog bogatstva endemičnih i reliktnih vrsta, ekološki, zbog uticaja na vegetaciju, budući da postoji prisna veza između biljne i životinjske komponente ekosistema, a koja se odražava u veoma složenim i kompleksnim spletovima lanaca ishrane. Privredni značaj ogleda se u lovu ili ekoturizmu.

Značaj Lovćena (u granicama NP-a) po osnovu primjene EMERALD mreže

Identifikovani habitati sa Rezolucije 4 Bernske konvencije

- 34.3. *Dense perennial grasslands and middle European steppes*
- 34.5. *Mediterranean xeric grasslands*
- 41.1. *Beech forests*
- 41.7. *Thermophilous and supra-Mediterranean oak woods*
- 41.8. *Mixed Thermophilous forests*
- 42.7. *High oro-mediterranean pine forests*

Identifikovane vrste sa Rezolucije 6 Bernske konvencije

Ptice: *Accipiter brevipes*, *Aquila chrysaetos*, *Asio flammeus*, *Bubo bubo*, *Circaetus gallicus*, *Dendrocopos medius*, *Dendrocopos syriacus*, *Falco biarmicus*, *Falco peregrinus*, *Ficedula albicollis*, *Ficedula parva*, *Lanius collurio*, *Lanius minor*, *Pernis apivorus*, *Picus canus* Migratorne vrste ptica: *Falco peregrinus*, *Ficedula albicollis*, *Ficedula parva*, *Lanius collurio*, *Lanius minor*, *Pernis apivorus*, *Picus canus*.

Sisari: *Canis lupus*, *Rhinolophus blasii*.

Herpetofauna: *Triturus carnifex*, *Testudo hermanni*, *Bombina variegata*.

Beskičmenjaci: *Lucanus cervus*, *Cerambyx cerdo*, *Calimorpha quadripunctata*, *Eriogaster catax*.

Ostale značajne vrste:

Edraianthus wetsteinii ssp lovcenicus, *Berteroa ginthlii*, *Orchis provincialis*, *Crocus dalmaticus*, *Tulipa grisebachiana*, *Thamnus orbiculata*, *Saxifraga fridericiaugusti*.

Identifikovani habitati sa EU Habitat Direktive (1992) na području NP "Lovćen"

- 6170 Alpijski i subalpijski krečnjački pašnjaci
- 6210 Polu-prirodne suve travne formacije sa facijesima žbunjaka na krečnjačkim supstratima (*Festuco-Brometalia*)
- 62A0 Istočnosubmediteranski suve livade (*Scorzoneretalia villosae*)
- 8120 Krečnjački sipari od montanog do alpskog nivoa
- 8130 Zapadnomediteranska i termofilna točila
- 8140 *Drypetum linneanae*
- 8210 Hazmofitska vegetacija u pukotinama krečnjačkih stijena
- 91K0 Ilirske šume *Fagus sylvatica*
- 91W0 Mezijske bukove šume
- 95A0 Visoke oromediteranske šume munike i molike

Identifikovane vrste sa EU Habitat Directive (1992) na području NP "Lovćen"

Pulsatilla grandis, Himantoglossum caprinum, Scilla litardierei, Triturus carnifex, Lucanus servus

5.1.2. ZAŠTITA PRIRODE

Koncept zona zaštite i rezervata koji je predložen u baznoj studiji Zaštita prirode iz 1995 (obrađivači: Mihailo Vučković, Ondrej Vizi, Jelena Nikčević i Georg Džukić) i potom prihvaćen u PPPN NP Lovcen iz 1997. predlaže se za dodatnu analizu i reviziju sa 2 stanovišta:

- (i) zastupljenosti identifikovanih vrsta i staništa po osnovu a) Bernske konvencije (EMERALD sajt Lovćen) i b) direktive EU o habitatima i
- (ii) prostorne distribucije planirane infrastrukture (žičara Kotor - Lovćen - Cetinje i dvosistemski 400kV dalekovod Lastva Grbaljska - Pljevlja) i drugih objekata koji će imati uticaj na vrijedna prirodna staništa i vrste NP "Lovćen"

U slučaju da se u međuvremenu obezbijede odgovarajući podaci (sa njihovim grafičkim predstavljanjem) o vlasništvu parcela u I zoni zaštite i rezervatima, biće korisno da se u predloženoj analizi / reviziji uključi i taj aspekt.

Inače, valorizacijom prirodnih vrijednosti NP "Lovćen" u prethodno pomenutoj baznoj studiji iz 1995. godine, uz do tada važeća 2 (opšta) rezervata dodata su i dva nova: (i) bukova šuma na Konjskom i (ii) šuma bora krivulja u blizini Malog Bostura.

Šume su ključna vrijednost za zaštitu u NP "Lovćen" radi čega se njihova prostorna distribucija, pored rasprostranjenja habitata, biljnih i životinjskih vrsta, mora uzeti kao osnova za zoniranje Parka, posebno rezervata i I zone zaštite.

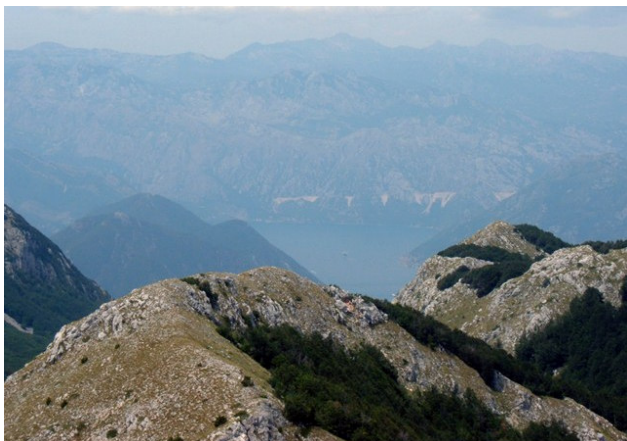
5.2. PREDIO

Prirodni predio NP "Lovćen" čini razuđeni morfološki sklop planinskog lanca sa svim pojavnim oblicima "ljutog" krša u kombinaciji sa šumskim pokrivačem u gustim ili prorijedjenim kompleksima i ogoljelim prostorima prekrivenim cesto oskudnom travom u razdrobljenom kamenjaru.

Na ogoljelim prostorima su obično kamenite i djelimično zatravnjene, sa zaravnjenim dnom, a u šumskim kompleksima popunjene šumskom vegetacijom. Susrijeću se na samim vrhovima (Hum sa tri ogromne šumovite vrtače) u kraškim poljima, ledničkim dolovima i terasama.

Stoga se sa pravom može, u genetskom pogledu, govoriti o **kraškom** predjelu. Vrtache su najizrazitiji oblik karstifikacije i gradivni elemenat karstnog predjela. Rasprostranjene su na cijelom prostoru parka.

Makropejzaž Lovćena, gledan iz udaljenih pozicija, redukuje se i doživljava kao uzburkana morfološka kompozicija dviju dominirajućih komponenti: ogoljelih karstnih vrhova, sivih tonova i tamno zelene šumske osnove iz koje izbijaju njihove stijene.

Vrhovi Lovćena

"Lovćensko jezero"

Kulturni predio - Predio Lovćena je od davnina pod antropogenim uticajem u smislu egzistencionalnog održanja naroda ovoga kraja. U dužem periodu prostor je korišćen za ispašu, obradu zemljišta, izgradnju katunskih i seoskih naseobina uz permanentno korišćenje šuma za gradju i ogrijev. Izgradnjom kapele i sahranom posmrtnih ostataka Petra Petrovića Njegoša na kapi Jezerskog vrha, po njegovoj želji, Lovćen dobija novu vrijednosnu dimenziju u kulturno-istorijskom pogledu. Postaje zavjetno mjesto posjete i okupljanja, nacionalni i državni simbol Crne Gore. Otvara se u novije vrijeme prilaz, uredjuju Ivanova korita, smještajni objekti, obnavljaju se postepeno napuštena naselja i otvara put korišćenja planine u turističke svrhe.

Razvojni procesi donose potpuno nove prostorno-strukturne koncepte, koji daju prostoru novi identitet. Urbanizacija, industrijalizacija, te širenje masovnog turizma i u svijetu nužno mijenja vizualni kvalitet područja. Vrijedan kulturni predio zarasta i postupno nestaje. Stoga njegova revitalizacija ima važnu ulogu u očuvanju vrijednosti nekog podneblja, neke zemlje.

Svjesni ovih vrijednosti, kao i njihovih ranjivosti, usljed širenja globalizacije i zagađenja životne sredine, u posljednjoj deceniji zaštiti kulturnog predjela pridaje se sve veći značaj.

Ivanova korita

Njeguši - tipično kraško polje

Intenziviranje globalizacijskih procesa dovodi do sve veće relativizacije kulturnih i tradicionalnih dobara. Dolazi do zanemarivanja njihove vrijednosti, što vodi promjenama i u njihovoj prostornoj manifestaciji.

TIPOLOGIJA PREDJELA

Valorizacija pejzaža je bitan kriterijum za utvrđivanje adekvatne namjene racionalnog korišćenja zaštite i unaprijeđivanja prostora. Osnovni kriterijumi za valorizaciju pejzaža su: izvornost, reprezentativnost i raznolikost.

Osim svojom specifičnom građom, predio se odlikuje i odgovarajućom slikom koja je rezultat postojeće građe. Pojam pejzaž podrazumijeva sliku predjela. To je "sistem ekosistema" koji je nastao kao odraz ili posljedica raznovrsnih uslova odnosa i međudjejtava: geološke podloge, reljefa, zemljišta, klime, erozivnih procesa, biljnog i životinjskog svijeta, antropogenih faktora i dr. u odredjenom vremenu i prostoru.

Prisustvo više pejzažnih tipova u vidnom polju uslovljava novi pejzažni kvalitet koji se ogleda u bogatstvu pejzažnog sadržaja.

Prvi korak u tipologiji je traganje za atributima a drugi je ustanovljavanje njihove hijerarhije. Pristupi kartiranju i klasifikaciji su veoma različiti. Atributi kao što su **klima, topografija i antropogeni uticaj** su uobičajeno viši u klasifikaciji dok je **vegetacija** niže na hijerarhijskoj ljestvici.

Rasčlanjivanje prostora ima za cilj da se utvrdi prirodno uslovljena pogodnost prostora za različita korišćenja odnosno da se pomoću njega izradi razvojni koncept predjela.

ANALIZA ATRIBUTA I KRITERIJUMA ZA IZDVAJANJE TIPOVA PREDJELA

OSNOVNI TIPOVI PREDJELA - PRIMARNA KLASIFIKACIJA

Klima - Na osnovu podataka iz prethodnih istraživanja (D.Burić, S.Micev: Kepenova podjela klima u Crnoj Gori) zastupljeni su C i D klimati - umjereno topli (C) i umjereno hladni (D) klimat. Umjereno topli klimat rasprostranjen je u nižim, dok je u višim planinskim predjelima u unutrašnjosti zemlje, uglavnom iznad 1000 mnm, zastupljen D klimat.

Prvi, C klimat, se javlja sa dva tipa Cs i Cf. U okviru sredozemne ili tzv. etezijske klime (Cs) izdvajaju se dva podtipa.

Drugi klimat (D) je zastupljen u visočijim predjelima i to sa Df tipom i dva podtipa Dfb (na visinama uglavnom do 1500 mnm) i Dfc (na visinama uglavnom iznad 1500 mnm).

Dakle po Köppen-ovim principima u Crnoj Gori su zastupljena tri klimatska tipa odnosno pet podtipova.

Na području NP "Lovćen" zastupljeno je nekoliko klimatskih tipova: od planinske, preko subplaninske i umjereno-kontinentalne klime do izmijenjeno sredozemne.

Položaj planine "Lovćen", koja se izdiže neposredno uz crnogorsko primorje sve do kote 1749 m.n.v. i time se nalazi na kontaktu dvije klimatske oblasti. Na relativno malom prostoru susrijeću se uticaji sredozemne, planinske i umjereno-kontinentalne klime.

U podgorini Lovćena prema primorju dominira sredozemni uticaj, na visokim vrhovima uticaj planinske kontinentalne klime, a u kraškoj podgorini uticaj umjereno-kontinentalne klime.

Visinski pojas je važna karakteristika u analiziranom području. Karte visinskih pojaseva se konstruišu izborom visinskih intervala na baznoj karti. Važni aspekti fiziografije, nagibi, zemljište, hidrologija, mikroklimat i vegetacija su uslovljeni i strogo povezani sa visinom.

Vrijednost **reljefa** zavisi od broja visinskih intervala odnosno njihovih promjena u jednom rasteru.

Vegetacija je u ovom slučaju posmatrana kroz svoju globalnu strukturu kao mješavina florističkih elemenata prema svojoj formi i strukturi. Vegetaciju u slici predjela ne treba shvatati samo kao ekološki fenomen već kao fizičku komponentu predjela koja ima visinu, volumen, teksturu, boju i funkciju.

Raznovrsnost vegetacije pozitivno utiče na doživljaj slike predjela.

Raznolikost vegetacije u horizontalnom i vertikalnom pravcu bogatstvo biljnih vrsta i brojne florističke specifičnosti ovog područja takođe su utkane u morfologiju pejzaža. Od dna kanjonskih dolina pa sve do najviših planinskih vrhova sreću se izdiferencirane zone šumskih ekosistema i to od termofilne - lišćarske zone preko brdske i subalpske do zone bora krivulja koja predstavlja gornju šumsku granicu i iznad koje se prostiru visokoplaninski pašnjaci i kamenjari. U okviru ovih zona jasno se izdvajaju i staništa nešumskih ekosistema (livade, pašnjaci, kamenjari, sipari, točila, tresave, bare i jezera) sa karakterističnom vegetacijom bogatom alpskim flornim elementima tj. biljnim vrstama sa krupnim cvijetovima jarkih boja pa otuda imaju veoma izražena dekorativna svojstva.

Šume kao gradivni dio pejzaža ili slike predjela - Vještački podignute sastojine crnoga bora (šumske kulture), koje, iako veoma značajne po njihovoj rekreativnoj funkciji, kao monokulture, djeluju pomalo monotono u lovcenskom pejzažu. Osim toga, sa stanovišta oblikovanja makropejzaža treba imati u vidu da lišćari (u ovom slučaju bukva), koji u toku godine mijenjaju boju i ton, sa meko zaobljenim krošnjama, nasuprot statičnim i tamnim četinarima, oblikuju smiren izgled kraja, smiren pejzaž, u kojem se konture njihovih krošanja blago priklanjaju reljefu zemljišta.

Na geografskoj širini Lovćena dominantna je listopadna dendroflora sa srednje velikom lisnatom teksturom i nijansiranom kolorističkom skalom vegetacije. Treba takođe imati u vidu, da odnos između lišćara i četinara bitno doprinosi vrijednosti pejzaža i oblikovanju njegovog izgleda, te da, uopšte uzev, smjena tamnih i svijetlih mjesta u zatvorenom masivu šume stvara željenu plastičnost pejzaža, što se postiže uravnoteženim miješanjem lišćara i četinara.

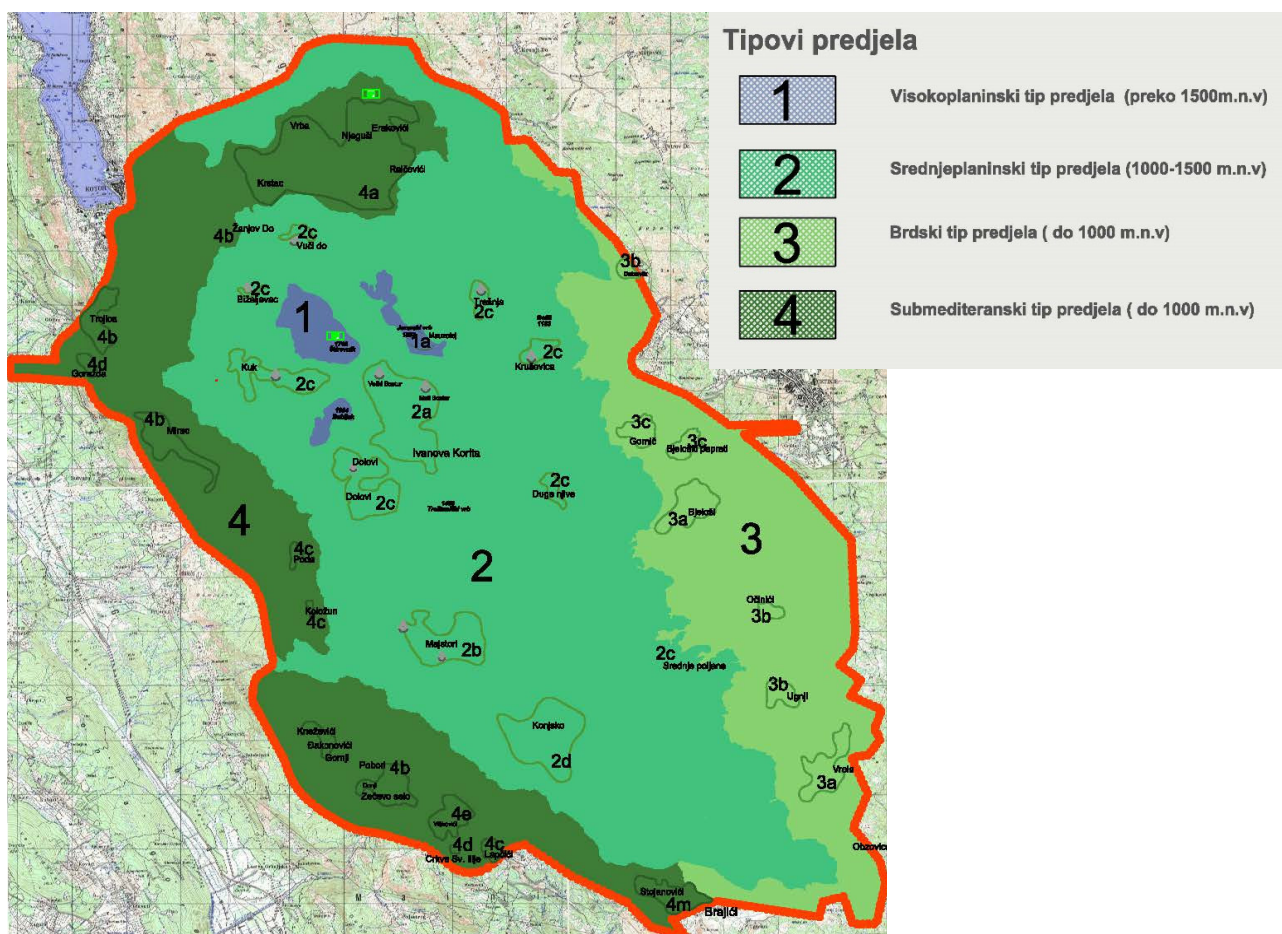
Od habitata koji se nalaze na području Lovćena najznačajnija su **šumska staništa** u kojima dominiraju habitati sa **bukvom** (Fagetum). **Rezervat izdanačkih bukovih šuma** obuhvata prostor između Jezerskog vrha, Štirovnika, Treštencičkog vrha, Babljaka i Goliša. **Rezervat bukove sastojine** se nalazi na lokalitetu Konjsko.

Šumske kulture crnog bora i drugih četinarara, u kojima se u prvih 20 godina starosti kao najbolji pokazao crni bor. Međutim u sastojinama gdje je starost stabala 50 godina počeo je period sušenja i javljanja prirodnog podmlatka javora što dovodi do toga da se ovdje radi o jednoj sukcesiji, tj. crni bor je odigrao svoju ulogu kao pionirska vrsta, a sada se od prirode javlja vrsta koja je nekad na ovom prostoru bila, prema istorijskim izvorima, široko zastupljena.

Šumske kulture bijelog bora, smrče i ariša nalaze se u istočnom dijelu zaravni Ivanova korita, na lokalitetu Rupe - Blatište i Vrtače. U sredini ovog lokaliteta, na mjestu zvanom "Rupe", na jednom manjem prostoru nalazi se rezervat bora krivulja na oko 1100 m.n.v.

Rezervat šumske sastojine bora munike (*Pinetum heldreichii*) - obuhvata padine Lovćena i Štirovnika na kojima se nalaze pojedinačna stabla ili grupe stabala kao ostaci nekadašnjih šuma munike (*Pinus heldreichii* Chr.). Munika na Štirovniku raste na nepristupačnim stijenama.

Munika je tercijerni relikv subendemit sa prirodnim arealom na Balkanskom poluostrvu i ujedno jedna od najznačajnijih vrsta drveća na Lovćenu koja se javlja u zajednici.

Tipovi karaktera predjela sa izdvojenim područjima karaktera predjela

1. Visokoplaninski tip obuhvata prostore planinskih vrhova. Najviši vrhovi ovog pojasa predstavljaju zonu koja se odlikuje surovijim uslovima. Ljeta su svježija i kratka, zime surove i sa obiljem snijega. Zemljište a time i vegetacija su oskudni, uglavnom su to kamenjari sa oskudnom zeljastom vegetacijom. Akcenat čitavog parka i šireg okruženja čini trovršje - najviši vrhovi Štirovnik (1749 m), Jezerski vrh (1567 m) i Babljak (1604 m).

Kriterijumi za izdvajanje ovog tipa predjela su:

- Planinska klima
- Visinski pojas preko 1500 m.n.v.
- Vegetacija: pretežno *Fagetum montenegrinum* - *Viburnetosum* i djelimično *Fagetum montenegrinum seslerietosum*. *Fagetum montenegrinum* predstavlja diferencijalnu vrstu subasocijacije bukove šume. Javlja se i iznad pojasa subalpske bukove šume između 1400 i 1749m u zajednici *Cericesleietum robustae*, gdje je jako zakržljala. Za ovo područje je važna i zbog toga što može odigrati značajnu ulogu u pošumljavanju strmih, eroziji izloženih terena.

Neposredno ispod Jezerskog vrha nalazi se i kultura munike koja potiče od ranijih pošumljavanja. Zdravstveno stanje u prirodnim šumama munike je relativno dobro. *Genisto clobularetum belidifoliae* zahvata manje lokalitete u zoni iznad 1500 m.n.v.

- Antropogeni uticaj neznatan (vidikovci).

2. Srednjeplaninski tip predjela obuhvata više subalpske zone na istočnim padinama Lovćena od 1000 - 1500 m.n.v.

Zahvata najveći i glavni dio predjela NP "Lovćen" i daje mu osnovna obilježja. Ovaj pejzaž je prošaran proplancima, suvatima i livadama u manjim kompleksima kao i zonama većeg antropogenog uticaja sa mješovitim pejzažnim kompozicijama (na Ivanovim koritima, Kuku i Majstorima).

Karakterišu ga brojni planinski vrhovi kao što su: Trestenički vrh (1489 m), Koložun (1474 m), Đurđevac (1465 m), Rujiski vrh (1403 m), Hum (1415 m), Osmogrk (1332 m), Siljevnik (1229 m), Majin vrh (1324 m), Kulješ (1357 m), Grabovik (1265 m) i drugi nizi vrhovi u lancima.

Kriterijumi za izdvajanje ovog tipa predjela su:

- subplaninska klima
- visinski pojas od 1000-1500 m.n.v.
- Vegetacija: klimatogenu zajednicu mješovite šume bukve i jele *Fagetum - montenegrinum - abietosum* zahvata prostor jugoistočnih i jugozapadnih djelova Nacionalnog parka od 1100-1300 m.n.v. oko Batrićeve glave, Mainskog vrha i Osje lokve. *Seslerietum argentae* zahvata visoke predjele Lovćena, iznad 1300 m.n.v. iznad Dolova, Kuka, Jezerskog vrha, Štirovnika. *Pinetum heldreichii* - Osnovna vrsta ove zajednice je bor munika koja osim pejzažne ima zaštitnu funkciju i nalazi se pod posebnim režimom zaštite. Zastupljena je na sjeveroistočnim stranama Štirovnika i u zoni Jezerskog vrha, na južnim i jugozapadnim padinama sa tendencijom širenja. *Pinus nigra* - kultura Crnog bora zastupljena je u zonama Ivanovih korita, Presjeke, Jezerskog vrha. Crnim borom je pošumljena okolina Njeguša i dio kotorskih strana i stvorena je monokultura što u zoni NP nije preporučljivo. Šuma bora krivulja *Pinetum mugo* nalazi se na 1100 m.n.v između mjesta Rupe i Blatišta. Jos su zastupljene i zajednice *Genisto clobularetum belidifoliae* i *Stipo-Salvietum officianalis* Hic. čija je osnovna vrsta pelim koji raste na krčevinama hrastovih i grabovih šuma. Značajna je kao sekundarni sloj vegetacije za zaštitu zemljišta od erozije
- Antropogeni uticaj - većina ruralnih naselja.

3. Brdski predio - zahvata najveći dio kontaktnih prostora kao i niže planinske zone parka u istočnom i jugoistočnom dijelu parka u tzv. Kraškoj podgorini.

Kriterijumi za izdvajanje ovog tipa predjela su:

- Umjereno kontinentalna klima
- Visinski pojas od 500 do 1000 m.n.v.
- Vegetacija: *Seslerio-ostryetum carpinifoliae* zajednica je zastupljena na velikom prostoru u perifernoj zoni nacionalnog parka na sjevernim, sjeveroistočnim, jugozapadnim i sjeverozapadnim ekspozicijama. U zoni NP je zastupljena iznad Uganja i penje se u vidu klinova do 1000 m.n.v.
- Antropogeni uticaj je dominantan manifestujući se stalnim naseljima, katunima i obradivim zemljištima.

4. Submediteranski predio obuhvata područje iznad budvanskog i tivatskog polja, u kontaktima sa navučenim sedimentima Lovćenskih krečnjaka. Ovaj pejzaž djeluje mekano u koloritu dajući svježiu zelenu osnovu ogoljelim Lovćenskim padinama i dobro se veže u kompoziciju sa submediteranskim bukovim kompleksima po obodu parka.

Kriterijumi za izdvajanje ovog tipa predjela su:

- Izmijenjeno sredozemna klima
- Visinski pojas - do 1000 m.n.v. iznad budvanskog i tivatskog polja
- Vegetacija: Na blazim padinama i terasama može se sresti termofilna vegetacija - *Rusco-Carpinetum orientalis* Blečić i Lakušić. To su šume i šikare bjelograbića kao dominantne vrste, a prate ih ostale drvenaste i zeljaste vrste karakteristične za ovu zajednicu. Lokacija ove zajednice je podgorina Lovćena i mjestimično se penje uz primorske padine i do 800 m.n.v. Iznad pojasa ove šume javlja se zajednica *Seslerio - Ostryetum carpinifoliae* (šuma crnog graba). Ova zajednica zahvata visočije često strme strane u kojima dominira prisustvo stijena. *Paliuretum adriaticum* zahvata zapadne padine koje gravitiraju moru, uglavnom u zaštitnoj zoni Parka, kao i u zoni kotorskih strana.
- Antropogeni uticaj - vidikovci, saobraćajna infrastruktura.

PODRUČJA KARAKTERA PREDJELA - SEKUNDARNA KLASIFIKACIJA

Kako je primarna klasifikacija predjela zasnovana na prirodnim karakteristikama područja, sekundarna klasifikacija predjela se fokusira na kulturni i prirodni predio specifičan za dato područje i kao i na predjele sa elementima antropogenog uticaja na formiranje slike predjela. **Područja karaktera predjela su jedinstvena individualna geografska područja u kojima se dešavaju tipovi predjela. Ona dijele opšte karakteristike sa drugim područjima istog tipa, ali imaju svoj sopstveni naročiti identitet.**

Način života ljudi uvijek se odražavao u prostoru, stvarajući antropogeni predio. U ruralnim područjima poljoprivredno iskorištavanje zemlje je stvaralo prepoznatljiv vizuelni identitet.

Kulturni predio je vrlo složena pojava, nastala stogodišnjim radom seljaka i predstavlja veliku vrijednost prostora. On odražava rezultate ljudskog djelovanja, pa je osjetljiv na sve ekonomske i tehnološke promjene u društvu. Usitnjena parcelacija polja i parcela terasiranih predjela dokaz je škrtosti zemlje koju su seljaci pažljivo čuvali i koristili za obradu, jer je to bilo najveće bogatstvo ovoga podneblja. Takva proizvodnja sa zastarjelom mehanizacijom danas je skupa i neefikasna. Seljaci se u 20. vijeku sele u gradove ili ostaju na posjedu, ali uz nerijetku promjenu zanimanja, koja dovodi do neizbježne promjene kulturnog predjela.

Antropogeni uticaj u samom tkivu parka znatno je doprinio izmjeni prirodnog predjela na većem dijelu teritorije. Čovjek je stvorio, u stvari, novi kultivisani pejzaž sa interesantnim seoskim i urbanim aglomeracijama u kamenu sa mnoštvom terasa, podzida, kamenih ograda i crkvicama, gumnima, grobljima i mjestima okupljanja. Naselja se veoma dobro uklapaju svojim pitoresnim izgledom u predio planinskih obronaka u podnožju Lovćena. Graditeljski duh oslonjen na tradiciju života u kršu i zapahnut civilizacijskim tekovinama Mediterana rezultirao je izgradnjom Cetinja i Njeguša - dva urbana polja sa jedne i druge strane Lovćena, koja svojim graditeljskim, kulturno-istorijskim i etnološkim vrijednostima izuzetno doprinose značaju Nacionalnog parka, njegovom uređenju i korišćenju.

Serpentine na prilazima Ivanovih korita i sama Ivanova korita su u manjem obimu zahvaćena gradnjom objekata novijeg tipa. Obnovljena su i dogradjena naselja Mali i Veliki Bostur. Izgradjen je Njegošev mauzolej na Lovćenu i relej na Štirovniku; prošireni su ili izgradjeni novi pristupni putevi ka Lovćenu i vrhovima i izvedeni šumski putevi na širem prostoru parka. Katuni, rasijani na pogodnim prostorima zaravni i dolova, iako većim dijelom napušteni ili zapušteni, obradivo zemljište i livade zauzimaju značajne lokalitete i površine. To su Kuk, Njeguški katun, Majstori, Srednjačke poljane, Dolovi, Bižaljevac, Vučji Do, Trešnja i Kruševica. Neki od njih predstavljaju predioni potencijal za razvoj turizma. Pod antropogenim uticajem kompleks visokih šuma, osim izdvojenih 68 ha bukve na području Konjskog, prešao je u kategoriju srednjih i niskih bukovih šuma.

Tradicionalnu arhitekturu karakterišu stara seoska jezgra, sa kamenim kućama sa svoltanim konobama, ublovima, bistijernama, guvnima. Za Lovćenski pejzaž, takođe, su tipični katuni, koji su privlačni zbog autentične arhitekture. Ova sezonska staništa čine komplekse jednostavnih kamenih kuća, sa zidanim bistijernama i pomoćnim ekonomskim objektima - pojatama, torovima, mljekarima, kao i guvnima koja su predstavljala mjesta plemenskih zborova.

Kulturni predio je zastupljen, skoro u potpunosti, u kontaktnim zonama; na kraškim poljima Cetinja i Njeguša u dolovima i na zaravnima Bjeloša, Očinića, Uganja, Uganjskih vrela, Obzovice i Brajića. Prirodni predio je zamijenjen naseljima, poljoprivrednim površinama te u strogo prirodnom pogledu u mnogome degradiran. Šumske sastojine su većinom isječene, prorijedjene i zakržljale.

Na osnovu sveobuhvatne analize prikupljenih podataka o prirodnim i kulturno-sociološkim faktorima područja u okviru osnovnih tipova izdvojeno je **više područja karaktera predjela:**

1a- Jezerski vrh sa mauzolejom
2a- Ivanova korita- turistički kompleks
2b- Majstori - napusteni katun sa ostacima tradicionalnih predionih elemenata
2c- Tipični katuni na lovćenskom kršu
2d- Zaravan Konjsko
3a -Veće ruralno naselje- Bjeloši
3b- Manja ruralna neselja u brdskom području Lovćena
3c- Napuštene poljoprivredne površine Gornič i Bjeloške paprati
4a -Njeguši- ambijentalna cjelina
4b- Veća neselja na padinama prema Kotoru i Budvi
4c- Manja naselja na padinama prema Kotoru i Budvi
4d- Lokaliteti sakralne i fortifikacione arhitekture u submediteranskom lovćenskom pojasu
4e- Napuštena poljoprivredna površina - Viškovići

Svaki od izdvojenih područja karaktera predjela oslikava manje ili više identitet i strukturu predjela posmatranog područja a neki od njih imaju ne samo regionalni već i nacionalni značaj.

Usljed transformacije poljoprivrednog prostora gubi se raznolikost kulturnih predjela. Njihovo nestajanje je gotovo ireverzibilan proces, koji zasigurno osiromašuje cjelokupno kulturno nasljeđe. Napuštene obradive površine ponovo zarastaju šikarom. Okruženje je najčešće kamenjar djelimično pokriven oskudnim šumskim kompleksima.

Kućišta - svjedoci "pražnjenja predjela"

Majstori - nekadašnje obradive površine

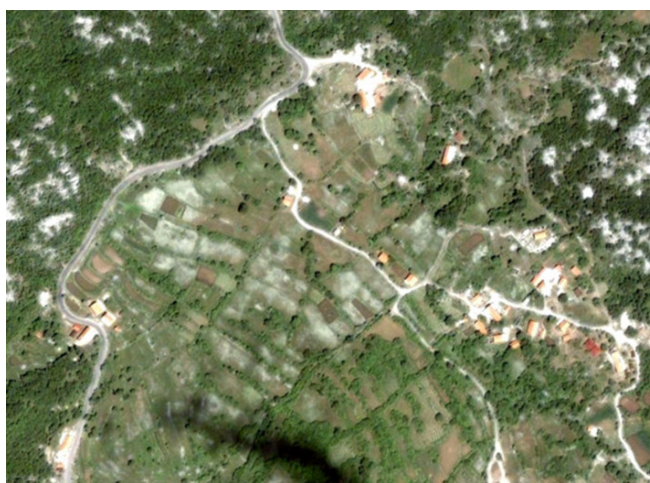
Naselja Kneževići, Đakonovići i Donji Pobori - Naselja na padinama Lovćena prema Budvi

Kao čest element na prostoru Mediterana, suvomedje su i na istraživanom prostoru prisutne u različitim oblicima. O ovim se strukturnim elementima govori kao o ogradama, ali su oni na istraživanom prostoru i element dijeljenja i podupiranja. Tako se javljaju gradeći terase, ograđujući vrtove, dijeleći polje.

Suvomedje se kao element ograđivanja najčešće javljaju na manje pristupačnim prostorima, te su tako podložni prirodnoj sukcesiji. Sukcesijski procesi prekrivaju prostore kao novi sloj, te tako djeluju manje invazivno od ireverzibilnih procesa uništavanja poljoprivrednih površina u svrhu razvoja drugih djelatnosti (npr. stanovanje, turizam, saobraćajnice, itd.). Iako smanjuju kompleksnost prostora, prekrivanjem čuvaju prostorne strukture.

Gornič- napuštene poljoprivredne površine

Bjeloši-veća ruralna naselja (bavljenje poljoprivredom)

Na osnovu dosadašnjih i planiranih aktivnosti na posmatranom prostoru opisano je **6 područja karaktera predjela** koji su prepoznati kao **potencijali za razvoj turističkih i rekreativnih aktivnosti**.

IVANOVA KORITA

Antropogeni dio predjela, sa objektima na Ivanovim koritima i dvije manje seoske aglomeracije Malog i Velikog Bostura, po svojim volumenima i načinom gradnje, uglavnom, se skladno uklapaju u prirodni pejzaž. Odstupanja čine pojedini novi objekti i vikendice kao i prekrivanje kamenih zidova obnovljenih objekata malterom.

Glavni motiv atrakcije predstavlja Njegošev mauzolej na Jezerskom vrhu. Ivanova korita, kombinacijom prirodnog i antropogenog pejzaža i značajne kulturno-istorijske i memorijalne komponente, ambijentalnih vrijednosti mikropejzaža sa otvorenosću i osunčanošću lokaliteta, izuzetnim visurama na vrhove, prema Cetinju i "kamenom moru" povoljnom nadmorskom visinom i klimatom, pristupačnosti i povezanosti, povoljnim prostornim uslovima za organizaciju rekreativnih, turističkih i kulturnih sadržaja, postaju centar okupljanja, kulturnih i sportskih i drugih manifestacija i „meta“ turističkih posjeta. Ivanova korita su **generator razvoja** ukupnog predjela NP "Lovćen".

DOLOVI

Pozicija, ambijentalne vrijednosti, pejzaž, prostorni i klimatski uslovi, ekološke i dr. karakteristike kao i pristupačnost i povezanost sa Ivanovim koritima daju visoku ocjenu i primat ovoj lokaciji za izletničku i drugu turističku rekreaciju. Sa boljim povezivanjem prema Kuku i u slučaju mogućnosti snabdijevanja vodom sa Ivanovnih korita ovaj prostorni i ambijentalni dragulj bi mogao da bude atraktivni „depadanski“ lokalitet Ivanovih korita, okrenut vizurama prema moru.

KUK (NJEGUŠKI KATUN)

Prostor komponovan od karstnog, šumovitog, livadskog i antropogenog kompleksa uokvirenog visokim vrhovima, na visini od cca 1340 m sa izmjenom mediteranske i planinske klime ima sve pozitivne karakteristike za rekreaciju i upoznavanje tradicionalnog načina života.

Dobra povezanost sa Njegušima i Kotorom na jednoj i putem sa Razvršja sa Ivanovim koritima na drugoj strani, uz postojanje izvorske vode uvrštava ovaj lokalitet u red aktivnijih pozicija za korišćenje u sklopu već opisanog centralnog prostora Lovćena.

MAJSTORI

Značaj ove lokacije ima dvije ključne vrijednosne odrednice. Prva je položaj iznad Budve odakle se najimpresivnije doživljava panorama čitave budvanske rivijere, što Budvi zbog klime, pejzaža i načina katunskog življenja, može služiti kao komplementarna vrijednost za korišćenje turističkoj ponudi. Druga je obnova naselja kao katuna u autentičnom izgledu sa svim funkcijama tradicionalnog načina življenja i privredjivanja, prilagodjena turističkim potrebama. Ukupno gledajući prostorna cjelina Majstora može postati reprezentant predionih karakteristika karsta i načina življenja na njemu.

KONJSKO

Ovaj predio netaknute prirode treba sačuvati u svom autentičnom obliku. Moguće ga je koristiti za izletničku rekreaciju i osvježenje turista budvanske rivijere u kombinaciji sa mogućnostima korišćenja predione cjeline Majstori. Time se potkrepljuje ideja o povezivanju Budve žičarom na potezu Majstori-Konjsko.

NJEGUŠI

Imajući u vidu sklad i visoku vrijednost narodnog graditeljstva i njegovu očuvanost kulturno-istorijsko značenje ovog prostora, izuzetne prirodne i pejzažne vrijednosti, uz jedinstven položaj iznad Boke i ispod Lovćena, između Cetinja i Kotora, otvara se pitanje zaštite ovih prostora i njegovo proglašenje za **etno park**. To bi podrazumijevalo zaustavljanje modernizacije odnosno izgradnje novih objekata u naseljima donjeg polja i vraćanje pojedinih djelova u prvobitni autentični izgled (skidanje maltera, vraćanje slamnatih krovova i dr.). Uz osmišljen program sadržaja, organizacije i korišćenja etno parka, Crna Gora bi mogla imati još jednu vrijednost od najvećeg nacionalnog značaja, koja ne bi predstavljala etnografsku muzejsku vrijednost već živi centar okupljanja i manifestacija od nauke, kulture i obrazovanja do turizma i poslovanja.

5.3. KULTURNO NASLJEĐE NP "LOVĆEN" I ZAŠTITNE ZONE

Dokumentacionom osnovom Prostornog plana NP "Lovćen" prevaziđen je vladajući način obrade i tretmana nasljeđa, kako bi arhitektonska baština dobila pravo mjesto u tumačenju prošlosti Lovćena i njenog naroda, ali i stvaralačku ulogu u njihovoj budućnosti. Naime, arhitektonska baština nije interpretacija istorije, nego istorija sama jer svjedoči o cjelini života naroda ovoga predjela u prošlosti. Takođe, ona ne favorizuje samo „velika ostvarenja“, jer bi samo takav izbor predstavljao degradaciju kulturne prošlosti naroda, već obuhvata i skromna djela koja su vremenom stekla kulturni značaj.

ARHITEKTONSKA BAŠTINA - POSTOJEĆE STANJE

(napomena: pod arhitektonskom se podrazumijeva arheologija koja obrađuje ljudska staništa praistorije, starog i srednjeg vijeka)

I Inventarizacija i klasifikacija arhitektonske baštine je način da se utvrdi ukupno bogatstvo kojim raspolaže zemlja, ili određen njen prostor, a na primjeru Nacionalnog parka da bi se mogla ostvariti komparativna istraživanja, sistematična zaštita baštine i njeno planiranje na duži rok. Prvu inventarizaciju je 1975. godine obavio Republički zavod za zaštitu spomenika kulture i zaštitu prirode. Evidencija, vrste i kategorizacija spomenika kulture Crne Gore posljednji put izvršena je na osnovu Zakona o zaštiti spomenika kulture 1991. godine (»Službeni list RCG«, broj 47/91).

Prema važećem Zakonu o zaštiti kulturnih dobara (»Službeni list CG«, broj 49/10) spomenici kulture čiji je status utvrđen po ranijim propisima imaju status kulturnog dobra do revalorizacije njihove kulturne vrijednosti, a najkasnije u roku od tri godine. Prema podacima Registra spomenika kulture Crne Gore na prostoru Nacionalnog parka "Lovćen" i njegove zaštitne zone nalazi se četrnaest (14) spomenika kulture.

Registrovani spomenici kulture (kulturna dobra), a na osnovu Zakona o zaštiti spomenika kulture (1991.), prema uspostavljenoj kategorizaciji definisani su kao:

- *spomenici kulture prve kategorije*, od izuzetnog značaja - jedan (mauzolej Petra II Petrovića Njegoša, na Lovćenu);
- *spomenici kulture druge kategorije*, od velikog značaja - tri (crkva sv. Đorđa, Erakovići, Njeguši; tvrđava Đurđevac, Pobori; manastir Stanjevići sa crkvom Sv. Trojice);
- *spomenici kulture treće kategorije*, od značaja - devet (rodna kuća kralja Nikole, kuća Toma Petrovića i kuća Vladike Rada na Njegušima, crkva Uspenja Bogorodice, Raičevići, Njeguši; Preobraženska crkva na Ivanovim koritima; tvrđava Kosmač, Braići; crkva sv. Dimitrija, Braići; Crkva Sv. Jovana, Krstac, Ržani do; crkva sv. Đorđa, Mirac).

Međutim, prema važećem Zakonu o kulturnim dobrima (2010.) kategorizacija kulturnih dobara izvršena je prema značaju i to kao: kulturno dobro od međunarodnog značaja, od nacionalnog i od lokalnog značaja. Na osnovu prethodno navedenog može se pretpostaviti da će mauzolej Petra II Petrovića Njegoša na Lovćenu biti kulturno dobro od nacionalnog značaja dok će ostali biti kulturna dobra od nacionalnog i lokalnog značaja.

Od strane Službe zaštite, a na osnovu prepoznatih kulturnih vrijednosti, evidentirana su i druga dobra među kojima su najbrojnija vjerske arhitekture i pominju se inženjerske građevine. Ova dobra nisu zaštićena kao kulturna dobra već je za to potrebno pripremiti odgovarajuću dokumentaciju kako bi se, u prvom narednom koraku, uspostavila njihova prethodna zaštita i potom utvrdio status zaštićenog kulturnog dobra.

Na prostoru Parka zaštićena su i memorijalna obilježja. U Registar su upisani spomenici i spomen obilježja crnogorskih i oslobodilačkih ratova i NOB-a, njih ukupno jedanaest.

Prema inventarizaciji dominiraju građevine vjerske arhitekture (šest od koji je pet crkava i jedan manastir), vojnu i stambenu arhitekturu prezentuju po dva spomenika, tj. dvije tvrđave i dvije kuće, a memorijalnu, grobnu - jedan Mauzolej. Nema pomena privredne, inženjerske i narodne arhitekture ni arheologije. Na osnovu navedenog može se zaključiti da se na osnovu inventarizacije, a prema vrstama arhitektonske baštine, ne oslikava stvarna cjelina života naroda na ovom prostoru. Takođe, napušteni su izvorni nazivi za javnu, vjersku, privrednu, narodnu arhitekturu, a usvojeni nepokretna i pokretna kulturna dobra (kulturno - istorijski objekat, kulturno-istorijska cjelina, lokalitet ili područje). Time je onemogućeno da istraživači dobiju mogućnost da raspolažu podacima o svim vrstama baštine i istorijskim razdobljima.

Takođe, za zaštićene spomenike kulture, tj. kulturna dobra, nije izvršena identifikacija u pogledu prostornog obuhvata i to granice kulturnog dobra kao i granice zaštićene okoline kulturnog dobra, što je od ključnog uticaja na plansko definisanje uslova režima zaštite.

II PROSTORNI PLAN POSEBNE NAMJENE NACIONALNOG PARKA "LOVČEN" (1997) u dijelu koji se odnosi na stanje i ocjenu organizacije, uređenja i korišćenja prostora Nacionalnog parka sa aspekta istorijskog nasljeđa, a koje podrazumjeva kulturno nasljeđe, u pogledu proučenosti definisano je kao neistraženo. Takođe, izvršena je podjela spomenika kulture na sljedeće vrste:

- arheološki spomenik;
- spomenik narodnog graditeljstva;
- pokretni spomenički fond i
- sakralne spomenike kulture.

Zbog svoje specifičnosti istaknuta su dva spomenika kulture lovćenskog parka - Njegoševa kapela i Njegošev mauzolej. Takođe, kao poseban kvalitet prepoznati su i istaknuti Lovćenski katuni. Sa aspekta revitalizacije ali i valorizacije arhitektonske baštine od ključnog značaja je odnos prema naseljskim strukturama. Imajući u vidu da one oslikavaju način života na određenom prostoru Parka, a koji je u pogledu predjela vrlo raznolik, to je njihov pregled dat po grupama, a prema dominantnim prirodnim karakteristikama terena.

Na ovaj način sistematizovano graditeljsko nasljeđe predstavlja pomak u odnosu na dotadašnju praksu izdvojenog, tj. pojedinačnog sagledavanja spomenika kulture. Međutim, Planom predloženo rješenje u suprotnosti je s propisanim mjerama sprovođenja zaštite. Naime, smjernicama za sprovođenje i realizaciju plana (programom mjera zaštite prirodne sredine i ambijentalnih vrijednosti) za Ivanova korita, koja su u zoni stroge zaštite prirode i ambijentalno najvredniji prostor u Parku, planira se dalja izgradnja. Takođe, u autentičnim ambijentalnim cjelinama katuna Majstora i Konjsko planirana je izgradnja turističko-rekreativnih centara, a što je u suprotnosti sa smjernicama za očuvanje i zaštitu ovih visokovrijednih prirodno-ambijentalnih cjelina.

III ISTORIJSKO - TIPOLOŠKE ANALIZE I VALORIZACIJA ARHITEKTONSKE BAŠTINE

Jedna od osnovnih karakteristika kulturnog nasljeđa na području Nacionalnog parka "Lovćen" je njegoova veoma slaba istraženost i loše stanje u kojem se nalaze.

Značajne izvore za proučavanje arhitektonske baštine predstavlja dokumentacija koja se prikuplja i čuva u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture Crne Gore na Cetinju, koja je lakše dostupna, i Državnom arhivu u istom gradu, gdje su radi pronalaženja relevantne građe neophodna detaljnija istraživanja.

Ljudska staništa praistorije - arheološki lokaliteti

Na prostoru Nacionalnog parka "Lovćen" do sada nijesu vršena arheološka istraživanja ili rekognosciranja koja bi nam dala objektivnan presjek hronologije ili klasifikacije arheoloških lokaliteta ovog područja. Na pomenutom prostoru postoji zaista skroman broj arheoloških indikatora, uglavnom slučajnih nalaza, koji nikako ne mogu poslužiti kao osnova za donošenje opštih zaključaka o brojnosti arheoloških lokaliteta i lokacija.

Proučavanjem glacialnih tragova činjenice upućuju da do donošenja konačnih zaključaka o mogućnostima nastanjivanja ovog područja u periodu starijeg kamenog doba mora prethoditi detaljnija analiza paleoprostora i paleoklimatskih uslova, kao i veća sistematičnost prilikom budućih terenskih obilazaka (rekognosciranja). Gotovo identične tvrdnje odnose se na mogućnost nastanjivanja ovog prostora u periodu mlađeg kamenog doba - *neolita*. Rezultati arheoloških istraživanja govore da je kontinuitet života na ovim lokalitetima bio zaista dug sežući čak u stariju epohu neolita. Prema tome, moguće postojanje staništa iz epohe mlađeg kamenog doba na prostoru parka "Lovćen" takođe treba ostaviti otvoreno.

Kada su u pitanju ostaci materijalne kulture kasnijih epoha (bakarnog, bronzanog i željeznog doba) situacija je relativno jasnija. Keramički nalazi iz starijeg željeznog doba (*Hallstatt*) u blizini sela Krstac na lokaciji Petrova ljut govore da na ovom prostoru treba očekivati „naselje“ tzv. gradinskog tipa. Ulomci keramike sakupljeni u obližnjim vrtačama jesu rijetko registrovani arheološki ostaci sa područja Nacionalnog parka "Lovćen", isti su podijeljeni u dvije grupe - stariju, sa fragmentima keramike starijeg željeznog doba i mlađu sa ulomcima keramike iz perioda helenizma.

Pored gradinskog utvrđenja **Petrova ljut** iz željeznog doba na prostoru Parka konstatovan je neznatan broj omanjih kamenih tumula. Izvjestan broj kamenih humki lociran je na **Ivanovim Koritima** i na obodu **Krstačkog polja** (Gornje polje), naročito na **lokalitetu Vješala** odakle potiču slučajni nalazi: kratkog željeznog mača, četiri fragmentovana željezna koplja, dvije krstaste željezne sjekire i pet bronzanih kalotastih dugmadi.

O nesvakidašnjim agrarnim aktivnostima u prošlosti na užem području Nacionalnog parka "Lovćen" najbolje svjedoče brojne terasaste strukture koje prate plastiku **terena Gornjeg polja**. Trakaste stepenaste ćelije (agrarne površine) predstavljaju posljedicu dobro osmišljenih aktivnosti u cilju očuvanja agrarnih potencijala. Stepenasta centurijacija površina bila je neophodna kao mehanizam zaštite tla od erozije i spiranja što je direktno vezano za ciljano povećanje boniteta agrara.

Stambena arhitektura

Zaštiti ove vrste arhitekture nije posvećeno dovoljno pažnje. Naime, zgrade su prepoznate kao istorijski spomenici i memorije na znamenite ličnosti prošlosti ovoga područja (na primjer rodne kuće dinasta Petrovića), a ne kao baština stambene arhitekture koja svjedoči o načinu života stanovnika.

Baština stambene arhitekture svedoči o načinu života stanovnika, o kulturi stanovanja.

Dispozicija stana, okruženje i izgled kuće, često i njena konstrukcija, autentičan su „opis“ ljudskog življenja. Stambena arhitektura je vrijedna i zato što ne skriva društvene razlike i podjele.

Upravo iz karaktera ove baštine, ona je djelo njenih vlasnika i korisnika, proizilaze brojne promjene, tako da je očuvanje njene izvornosti vrlo teško održati i posebno uspostaviti. Iz iskustva proizilazi da je autentičnost zadržala kuća u kojoj se ne živi i koja je često ruševna, tj. koju su vlasnici napustili, a da su živuća domaćinstva svoje kuće transformisali i modernizovali. Rijetki su, ali ohrabrujući, primjeri gdje su kuće zadržale svoj gabarit, oblik i izgled a u unutrašnjosti funkcionalno je osavremenili. Stoga je od ključnog značaja zaštiti karakteristične primjere tipologije stambene arhitekture na ovom području.

Vjerska arhitektura

Osnovne zajedničke karakteristike vjerske arhitekture na prostoru Parka sadržane su u tipološkim obrascima pravoslavnih hramova šireg prostora Stare Crne Gore i primorja. Po pravilu to su jednobrodne crkve sa polukružnom apsidom, zidane od pritesanog ili tesanog kamena sa zvonnicama "na preslicu" sa jednim, a najčešće tri zvona. Izvorni koncept ovakvih jednobrodnih crkava uglavnom se može vezivati za relativno dug period od XV do kraja XIX, pa i početka XX vijeka, s tim što su zvonici, naročito oni sa tri okna uglavnom na crkvama s kraja XIX vijeka, a često su i naknadno doživljani starijim crkvama. Gornje konstrukcije su najčešće u obliku poluoblíčastih svodova, ojačane u toku gradnje ili naknadno željeznim zategama. Svodovi se oslanjaju na podužne zidove direktno. Crkveni objekti ovog tipa imaju minimalni broj prozorskih otvora na bočnim zidovima i apsidi, ulaz na pročelju i eventualno još jedna bočna vrata. Pokrivač je obično crijep kanalic (ćeramida) a u novije vrijeme falc crijep ili lim. Najčešće je lokalna seoska crkva istovremeno i grobljanska, a rijetki su primjeri većih, tzv. sabornih hramova, po pravilu bez groblja.

Među najstarijim su Sv. Neđelje u Veljem kraju, Sv. Arhandela u Raičevićima, Sv. Đorđa u Vrbi i Sv. Jeremije u Žanjevom dolu. Jedina crkva u centralnoj zoni Nacionalnog parka je crkva Sv. Preobraženja na Ivanovim koritima.

Vojna arhitektura

Vojne građevine su specifična vrsta arhitektonske baštine. Na prostoru Parka javljaju se dva vida. Prvi, kao utvrđena naseobina sa zidinama, kulama, kapijama (utvrđenje Đurđevac u Poborima) i drugi kao posebne građevine koje služe u vojnim operacijama, kao utvrđene vojne granice radi odbrane države (tvrđave Kosmač i Goražda). Imajući u vidu da su stotinu godina van funkcije nalaze se u lošem stanju. Tvrđave Kosmač i Goražda su ruševine a još samo ruševni ostaci upućuju na mjesto gdje se nalazilo utvrđenje Đurđevac.

Inženjerske građevine

Ova vrsta građevina nije brojna ali ima višestruki značaj jer svedoči o prostornom uređenju zemlje, razvijenosti zajednice i stepenu integracije teritorije.

Na prostoru Parka ovoj vrsti građevine pripadaju stari kolski put Kotor - Cetinje i stari pješački put Kotor - Špiljari - Njeguši, stari vodovod na Njegušima (Koritnik), a samo na osnovu dokumentacije postoji svjedočenje o postojanju žičare Kotor - Njeguši, koju je gradila Austrougarska početkom XX vijeka.

Kolski i pješački put su u funkciji ali se devastiraju, tako što se razgrađuju parapetni kameni zidovi, a bezbjednost se osigurava novim betonskim.

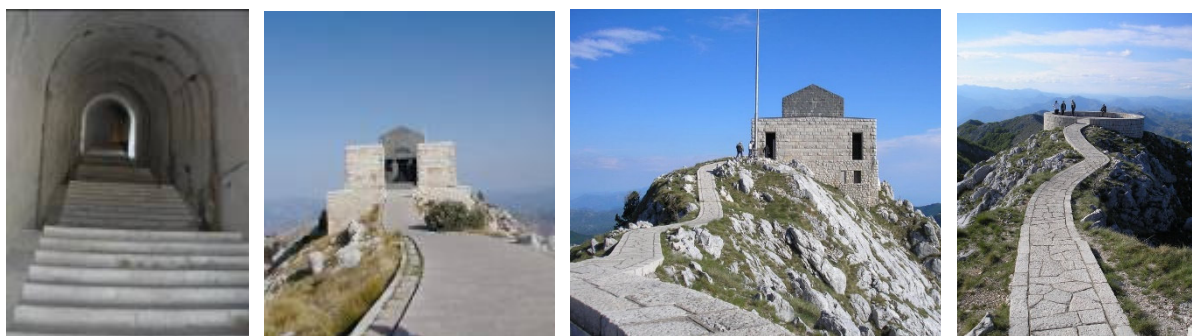
Memorijalna, grobna arhitektura

Memorijalna arhitektura ističe one vrijednosti koje savremenici ili sljedbenici žele da ostave kao trajnu memoriju o prošlosti. Nijesu izvorno svjedočanstvo prošlosti, nego percepcija savremenika o njoj.

Mauzolej Petru II Petroviću Njegošu na Lovćenu (I kategorija)

Mauzolej se nalazi na Jezerskom vrhu na Lovćenu. Podignut je 1974. godine po zamisli vajara Ivana Meštrovića na vještački zaravnjenom platou na kojem se nalazila crkvice-kapela, koju je svojevremeno Njegoš izgradio, koja je bila oštećena u I Svjetskom ratu i u cjelosti drugačije, na istoj poziciji, izgrađena nova dvadesetih godina XX vijeka.

Prilaz Mauzoleju ostvaren je dugim tunelom sa stepeništem probijenim u masivu Lovćena i popločanom stazom koja vodi do prostrane kamene terase. Preko predvorja sa bunarom pristupa se ulazu sa dvije monumentalne figure Crnogorki u ulozu karijatida. U kapeli se nalazi Njegoševa figura sa otvorenom knjigom i orlom iznad glave. U kriпти je sarkofag sa Njegoševim posmrtnim ostacima. Iz Mauzoleja uzana staza vodi do vidikovca koji je oblikovan po uzoru na gumno. Spomenik je u velikoj mjeri ugrožen atmosferskim pražnjenjima, vlaženjem, djeystvom mraza i sl.

Narodna arhitektura

je arhitektura skromnijih sadržaja i manjih dimenzija. Izražava graditeljstvo običnih ljudi koji nemaju sredstva da grade monumentalna djela. Ona je graditeljsko stvaralaštvo kojim narod izražava svoje potrebe, aspiracije i način života, isto kao što to čini narodnom muzikom ili narodnom nošnjom. Narodna arhitektura sadrži aspekte koji su dominantni za proučavanje etnologije.

Suvozid i medje su osnovni arhitektonski elementi ovog područja i javljaju se pri formiranju, tj. građenju doma (ognjišta), kao i pri ograđivanju ili podupiranju (čuvanju) zemljišta.

Najtipičniji građevinski objekat u oblasti kamene kuće je **gumno**, ozidano od fino obrađenog tesanog kamena i popločano kamenim pločama. Njegova gradnja iziskivala je umijeće i često je bilo skupocjenije od same kuće. Gumna su pored osnovne funkcije (vršenja žita), bila i mjesta plemenskog okupljanja, zbora i dogovora i narodnih igara. Značajne su i **bistijerne i ubli** (ozidani kružni bunari kopani u ilovači), koji su korišćeni na čitavom ovom prostoru. Oni su bili zajednička svojina (komuna) i prema potrebi služila su svima.

Vrijedne **ambijentalne cjeline** - autentične grupacije kuća nalaze se u okviru svakog sela i to su: u okviru Parka Ivanova korita i Veliki Bostur, a u zaštićenoj zoni: Žanjev do, Krstac, Njeguši i svaki od zaseoka (Erakovići, Raičevići, Vrba i dr.), Bjeloši kao i druga naselja Cetinjskog kraja, kao i primorskog zaleđa.

Narodna arhitektura Nacionalnog parka je neopravdano zapostavljena, neistražena, napuštena i devastirana. Prilikom terenskog uvida evidentno je da se narodna arhitektura ubrzano uništava. Takođe, konstatovano je da se institucionalno aktivnosti ne vode kontinuirano i da se ne preduzimaju mjere zaštite i očuvanja.

Pejzaž Lovćena je rezultat prirodnih uslova i uticaja čovjeka koji je svoje aktivnosti usmjerio na saživot sa prirodom. **Katuni** su ljetna stočarska naselja sa jednostavnim prizemnim kućama, kolibama u suvomeđi sa dvoslivnim krovom, pokrivenim debelim slojem ražane slame, ređe kamenim pločama, a početkom XX vijeka koristi se crijep. Unutrašnjost je samo jedna prostorija sa direktnim ulazom spolja. Pod je od zemlje ili kamenih ploča (salidži). Načinom života i određenim oblicima privređivanja, nameću se kao posebna i zaokružena cjelina ovog prostora.

Na prostoru Parka evidentirani su sljedeći katuni: Bižaljvac, Vuči do, Trešnja, Kruševica, Mali Bostur, Duge njive, Srednje Poljane, Majstori i Konjsko, Dolovi sa Lokvama.

6. STVORENI USLOVI

Prostor NP "Lovćen" pripada teritorijama dvije opštine: Cetinja i Budve, a dio zaštitne zone zalazi i u opštinu Kotor. Na području Parka nema stalnih naselja, već je stanovništvo skocentrisano u zaštitnoj (kontaktnoj) zoni parka i to u 12 naselja. Sva ta naselja izložena su demografskoj eroziji, a jedino naselje koje ostvaruje pozitivan indeks sa demografskog aspekta je područje Obzovice, ali i on je vrlo relativan imajući u vidu veličinu populacije ovog područja.

Naselja u samom Parku su sljedeći katuni: Krstac, Vučji do, Bižaljevac, Kuk, Veliki Bostur, Mali Bostur, Trešnja, Dolovi, Ivanova Korita, Majstori, Duge njive i Kruševica. Ovo su samo sezonska naselja, bez stalnog stanovništva, koje tokom sezone ostvaruje određene aktivnosti i interesno je vezano za park.

6.1. DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE

Naselja koja se nalaze u široj zoni NP "Lovćen" pripadaju Prijestonici Cetinje te opštinama Budva i Kotor. U periodu 1991-2003. godina opštine Budva i Kotor su imale rast broja stanovnika i domaćinstava, indeksi su imali znatno veću vrijednost u Budvi. U istom periodu Prijestonica Cetinje je imala opadanje broja stanovnika i domaćinstava. I u periodu 2003 - 2011. godina trend kretanja broja stanovnika u opštinama Cetinje i Budva je isti, s tim što je u Budvi indeks rasta opao u odnosu na prethodni period na 120,5 (dakle za 12,3), a u Prijestonici Cetinje je nešto izraženije opadanje broja stanovnika (indeks je niži za 0,9). Za razliku od prethodnog perioda, u periodu 2003 - 2011. g. u opštini Kotor je zabilježeno opadanje broja stanovnika (indeks 99,4). U Budvi i Kotoru indeksi rasta broja domaćinstava u periodu 1991 - 2003. godine imali su veće vrijednosti od indeksa rasta broja stanovnika, dok je u Cetinju indeks kretanja broja domaćinstava manje opao od indeksa kretanja broja stanovnika. U periodu 2003-2011. godine u opštini Budva indeks rasta broja domaćinstava imao je nižu vrijednost u odnosu na prethodni period, ali znatno veću vrijednost od rasta broja stanovnika, u opštini Kotor on je takođe opao u odnosu na prethodni period, ali je imao rast za razliku od indeksa broja stanovnika koji je opadao. U Prijestonici Cetinje broj domaćinstava je opao u odnosu na prethodni period, ali znatno manje od broja stanovnika (tabele 1 i 2).

Tabela 1. Kretanje broja stanovnika i domaćinstava u opštinama u okruženju NP "Lovćen" u periodu 1991-2003. godine

Opština	broj stanovnika			broj domaćinstava		
	1991	2003	Indeks 91/03	1991	2003	Indeks 91/03
Budva	11547	15909	137.8	3777	5254	139.1
Kotor	22137	22947	103.7	6783	7328	108.0
Cetinje	20171	18482	91.6	6139	5887	95.9
Ukupno	53855	57338	106.5	16699	18469	110.6
Crna Gora	593504	620145	104.5	163274	186719	114.4

Tabela 2. Kretanje broja stanovnika i domaćinstava u opštinama u okruženju NP "Lovćen" u periodu 2003-2011. godine

Opština	broj stanovnika			broj domaćinstava		
	2003	2011	Indeks 2011/03	2003	2011	Indeks 2011/03
Budva	15909	19170	120,5	5254	6982	132,9
Kotor	22947	22799	99,4	7328	7649	104,4
Cetinje	18482	16757	90,7	5887	5747	97,6
Ukupno	57338	58726	102,4	18469	20378	110,3
Crna Gora	620145	625266	100,8	186719	194795	104,3

Naselja koja se nalaze u široj zoni NP "Lovćen" su populaciono mala, samo naselje Erakovići ima 100, 3 naselja (Bjeloši, Mirac i Očinići) imaju od 50 do 100 stanovnika, 2 naselja (Dubovik i Obzovica) imaju ispod 10 stanovnika, a naselja Majstori, Žanjev Do i Čavori su bez stanovnika (naselje Mastori čak od 1981. godine).

U periodu 1991-2003. g. ukupni broj stanovnika je opao sa 769 na 576, dakle za 25%, dok je u periodu 2003-2011. godina opao za dodatnih 60 stanovnika, odnosno 10,4%. Od 17 naselja, u periodu 1991-2003. godina, dva su imala neznatan rast (Žanjev Do u Prijestonici Cetinje za 2 stanovnika - ovo naselje je u prethodnom popisnom periodu bilo bez stanovnika i Čavori u kotorskoj opštini za 1 stanovnika dok je ostalih 14 imalo opadanje broja stanovnika. U posljednjem međupopisnom periodu 2003-2011. godina 5 naselja je imalo rast broja stanovnika Njeguši (indeks 229,4) i Obzovica u Prijestonici Cetinje, i sva tri naselja opštine Budva (Brajčići, Lapčići i Pobori), naselje Majstori je i dalje bez stanovnika, a ostalih 11 naselja imalo je opadanje broja stanovnika. U periodu 2003-2011. godine najveći broj stanovnika izgubila su naselja šire zone NP "Lovćen" koja pripadaju Prijestonici Cetinje - čak 58 od 60. Naselja opštine Kotor: Čavor, koje je u prethodnom periodu imalo 2 stanovnika, ostalo je bez stanovnika, a Mirac neznatno opadanje broja stanovnika (za 1); dok su naselja šire zone, koja pripadaju opštini Budva u istom periodu imala rast za 28 stanovnika (tabela 3).

Tabela 3. Kretanje broja stanovnika u naseljima šire zone NP "Lovćen" u periodu 1991-2011. godine

Opština	Naselja	1991	2003	indeks 2003/91	2011	indeks 2011/03
Cetinje	Bjeloši	104	86	82.7	64	74,4
	Vrba	41	34	82.9	26	76,5
	Vrela	50	35	70.0	26	74,3
	Dubovik	18	13	72.2	8	61,5
	Dugi Do	25	15	60.0	11	73,3
	Erakovići	129	113	87.6	100	88,5
	Žanjev Do	0	2	0	0	
	Majstori	0	0	0	0	
	Njeguši	23	17	73.9	39	229,4
	Obzovica	17	6	35.3	7	41,2
	Očinići	83	54	65.1	51	94,4
	Ugnji	40	25	62.5	16	64,0
Budva	Brajčići	46	30	65.2	33 z ²	
	Lapčići	38	35	92.1	59	168,6
	Pobori	31	29	93.5	30	103,4
Kotor	Mirac	123	80	65.0	79	98,8
	Čavori	1	2	200.0	0	
Ukupno		769	576	74.9	516	89,6

U periodu 1991-2003. godine ukupni broj domaćinstava u naseljima šire zone opao je sa 239 na 202, za 15,5%, ali je intenzitet opadanja bio manji nego kod broja stanovnika. U 5 naselja (Vrba, Dubovik, Dugi Do, Žanjev Do i Lapčići) broj domaćinstava se povećao (najviše u Lapčićima za 5), u 1 je stagnirao (Čavori), dok je u ostalih 10 opao. Najveće opadanje broja domaćinstava zabilježeno je u naseljima Očinići (za 11) i Mirac (za 10). U zadnjem međupopisnom periodu 2003-2011. g. nastavljen je trend opadanja broja domaćinstava, ali je njegov intenzitet manji u odnosu na prethodni period, pa je indeks imao znatno veću vrijednost (93,6) nego u prethodnom periodu.

² Prema prvim rezultatima popisa za 2011. godinu podaci o broju stanovnika i domaćinstava su zaštićeni

Broj domaćinstava se povećao u 7 naselja (Njeguši 100%, Bjeloši, Vrela, Erakovići, Očinići Lapčići i Pobori), u 3 naselja je opao (Vrba, Žanjev Do i Ugnji), za 4 naselja podaci nijesu dostupni (označeni kao zaštićeni).

Prosječna veličina domaćinstva takođe se smanjila 2003. godine u odnosu na 1991. (kada je iznosila 3,2) na 2,8 članova. Gledano po naseljima najveće prosječno domaćinstvo bilo je u Bjelošima 3,7, a najmanje u Dugom Dolu 1,7 članova. U periodu 1991-2003. godine prosječno domaćinstvo je poraslo u 4 naselja: Bjelošima, Žanjevom Dolu, Poborima i Čavorima, staniralo je u Očinićima, a u ostalim naseljima (osim Majstora bez domaćinstava) se smanjilo.

U 2011. godini, u odnosu na 2003. prosječna veličina domaćinstva je opala sa 2,8 na 2,7 članova, u 7 naselja ona je opala (Bjeloši, Vrba, Vrela, Erakovići, Očinići, Pobori i Mirac), u 3 naselja se povećala (Njeguši, Ugnji i Lapčići). Najveće prosječno domaćinstvo ima naselje Njeguši 3,3 člana, a najmanje naselje Vrela 1,9 članova (tabela 4).

Tabela 4. Kretanje broja domaćinstava i veličina domaćinstva u naseljima šire zone NP „Lovćen” u periodu 1991-2011. godine

Opština	Naselja	1991	2003	indeks 2003/91	2011	indeks 2011/03	br. članova 1991	br. članova 2003	br. članova 2011
Cetinje	Bjeloši	32	23	71.9	29	126,1	3,,2	3,,7	2,2
	Vrba	9	11	122.2	10	90,9	4,,5	3,,1	2,6
	Vrela	16	13	81.3	14	107,7	3,,1	2,,7	1,9
	Dubovik	4	5	125.0	z ³		4,,5	2,,6	
	Dugi Do	7	9	128.6	z		3,,6	1,,7	
	Erakovići	38	36	94.7	37	102,8	3,,4	3,,1	2,7
	Žanjev Do	0	1		0		0	2	
	Majstori	0	0	0	0		0	0	
	Njeguši	8	6	75.0	12	200,0	2,,9	2,,8	3,3
	Obzovica	5	2	40.0	z		3,,4	3	
	Očinići	31	20	64.5	21	105,0	2,,7	2,,7	2,4
	Ugnji	15	11	73.3	6	54,5	2,,7	2,,3	2,7
Budva	Brajčići	15	13	86.7	7 z		3,,1	2,,3	
	Lapčići	10	15	150.0	22	146,7	3,,8	2,3	2,7
	Pobori	12	10	83.3	11	110,0	2,,6	2,,9	2,7
Kotor	Mirac	36	26	72.2	27	103,8	3,,4	3,,1	2,9
	Čavori	1	1	100.0	z		1	2	
Ukupno		239	202	84.5	189	93,6	3,,2	2,,8	2,7

Prirodno kretanje stanovništva opština u okruženju NP "Lovćen" u periodu 2005-2009. godina pokazuje ohrabrujući trend rasta stopa nataliteta (koji je pojačan u periodu 2007-2009. godina) u svim opštinama, što može ukazivati na oživljavanje prirodnog priraštaja i u Prijestonici Cetinje, koja već duži period ima negativan prirodni priraštaj.

U opštini Budva stope nataliteta su od 2007. godine u kategoriji umjerenih (iznad 15‰), dok su stope mortaliteta niske, pa je priraštaj u kategoriji umjerenog i znatno je veći od republičkog. U opštini Kotor, u zadnje 3 godine prirodni priraštaj ima malu, ali pozitivnu vrijednost, dok je u Prijestonici Cetinje on i dalje negativan, mada je primjetan trend rasta stopa nataliteta od 2007. godine⁴

³ Prema prvim rezultatima popisa za 2011. godinu podaci o broju stanovnika i domaćinstava su zaštićeni

⁴ Podaci iz Statističkog godišnjaka Crne Gore za 2010. godinu, str. 261.

S obzirom da se podaci za prirodno kretanje ne evidentiraju na nivou naselja, prinuđeni smo da analiziramo prirodno kretanje na nivou opština, koje je svakako različito, posebno kada su u pitanju seoska naselja depopulacionog karaktera, kakva su, uglavnom, naselja koja su predmet analize. Iz tog razloga znatno bolji pokazatelj nataliteta je starosna struktura stanovništva, posebno starosna grupa 0-4 godine, iz koje vidimo da u periodu 1998-2003. godine u 8 naselja nije bilo stanovništva u ovoj starosnoj kategoriji, a u ostalima njihov broj je veoma mali (kreće se do 8) što ukazuje na negativan prirodni priraštaj u svim naseljima.

U polnoj strukturi stanovništva šire zone NP "Lovćen", osim 3 naselja sa veoma malim brojem stanovnika (Žanjev Do, Obzovica i Čavori) gdje postoji polna ravnoteža, svuda je prisutna polna neravnoteža kod ukupnog stanovništva. U naseljima Dugi Do, Brajići i Pobori veće je učešće ženskog (kreće se od 51,7% u Poborima do 60% u Dugom Dolu), dok je u ostalim naseljima veće učešće muškog stanovništva (kreće se od 52% u naselju Ugnji do 61,5% u naselju Dubovik). Polna neravnoteža je izraženija po velikim starosnim grupama, zbog malog broja stanovnika u naseljima.

U kategoriji mladog stanovništva (0-19 godina) u naselju Ugnji je znatno više ženskog stanovništva (66,7%), u 3 naselja je jednako zastupljeno muško i žensko stanovništvo⁵, u ostalim naseljima znatno je više muškog stanovništva (učešće se kreće od 54,5% do 100%). U naseljima Žanjev Do i Čavori nema stanovništva ove starosne kategorije, a u naseljima: Vrela, Dubovik, Njeguši i Pobori nema ženskog stanovništva u ovoj starosnoj kategoriji.

U kategoriji sredovječnog stanovništva (20-59 godina) u naseljima Obzovica i Čavori učešće muškog i ženskog stanovništva je isto (po 50% ali se radi o veoma malom broju stanovnika po1), u 3 naselja je veće učešće ženskog stanovništva (Vrba, Vrela i Brajići i kreće se od 55% do 62,5%), u ostalima je veće učešće muškog stanovništva (kreće se od 53,8% do 83,3%).

I u kategoriji starog stanovništva (60 i više godina) postoji značajna polna neravnoteža, ali ne utiče na reprodukciju stanovništva, pa nema potrebe da je analiziramo. Interesan je podatak da u naselju Čavori nema stanovništva ove starosne dobi.

Najveći broj naselja ima veoma nepovoljnu **starosnu strukturu**. Učešće starog stanovništva u ukupnom kreće se od 20,4% u naselju Erakovići do 100% u naselju Žanjev Do, koje je pred demografskim izumiranjem. Veoma staro stanovništvo imaju i naselja: Vrela (sa 51,4% starog i svega 6,6% mladog stanovništva), Dugi Do (40% starog i 20% mladog stanovništva), Očinići (35,2% starog i 15,2% mladog stanovništva), Ugnji (64% starog i 12% mladog stanovništva), Brajići (40% starog i 6,7% mladog stanovništva), Lapčići (37,1% starog i 14,3% mladog stanovništva), Pobori (51,7% i 3,4% mladog stanovništva) i Mirac (40% starog i 8,8% mladog stanovništva).

S obzirom da struktura stanovništva prema **pismenosti i školskoj spremi** nije rađena na nivou naselja, već samo opština (a u okviru njih za gradska i seoska naselja) analiza ove strukture radi se na nivou svih seoskih naselja opština u okruženju NP "Lovćen". U 2003. godini najmanje učešće nepismenog stanovništva (u stanovništvu seoskih naselja starijem od 10 godina) imala je opština Kotor 1,7%, nešto veće opština Budva 2,4% i Prijestonica Cetinje 5,2%. Učešće nepismenog muškog stanovništva se kretalo od 0,6% u Budvi, 0,7% u Kotoru, do 1,7% u Cetinju, a ženskog od 2,8% u Kotoru, 4,1% u Budvi do 8,6% u Cetinju. Najviše nepismenog muškog stanovništva je u starosnim grupama 35-59 (31,5%) i 60 i više godina 24,1%), dok je nepismenog ženskog stanovništva najviše u najstarijoj grupi stanovništva 76,4%.

Na nivou seoskih naselja u okruženju NP "Lovćen" najveće učešće ima stanovništvo sa srednjom stručnom spremom (51,6%, odnosno 40,8%), zatim sa osnovnom (20,2%, odnosno 22,2%) i kod muškog i kod ženskog stanovništva.

Za razliku od muškog stanovništva gdje je na trećem mjestu po učešću (9%) stanovništvo sa višom školskom spremom, kod ženskog stanovništva treća skupina po učešću je sa 4-7 razreda osnovne škole (15,4%), a potom skupina sa višim obrazovanjem sa znatno nižim učešćem (4,9%), a zatim skupina sa visokim obrazovanjem (4,7%).

⁵ To su naselja sa malim brojem stanovnika Obzovica 6 st, Žanjev Do 2 st. i Čavori 2 st.

Stopa aktivnosti naselja šire zone NP "Lovćen" kretala se od 24% u naselju Ugnji do 56,7% u naselju Brajići, učešće lica sa ličnim prihodom variralo je od 17,1% u naselju Lapčiči do 50% u naselju Žanjev Do, a izdržavanog stanovništva od 17,6% u naselju Vrba do 50% u naseljima Žanjev Do i Obzovica.

Učešće aktivnog stanovništva u **primarnom sektoru** djelatnosti kretalo se od 6,7% u naselju Erakovići do 28,8% u naselju Brajići. U čak 10 naselja nije bilo aktivnog stanovništva u ovom sektoru djelatnosti. Osim naselja Dubovik (gdje je aktivan samo 1 stanovnik i to u sekundarnom sektoru djelatnosti, dakle 100%), učešće aktivnog stanovništva u **sekundarnom sektoru** djelatnosti se kretalo od 7,7% u Brajićima, do 72,7% u naselju Očinići. Učešće aktivnog stanovništva koje obavlja zanimanje u tercijernom sektoru djelatnosti se kretalo od 27,3% u naselju Očinići, do 100% u naselju Vrela. Visoko učešće aktivnog stanovništva u ovom sektoru djelatnosti imala su i naselja Vrba (90,9%), Erakovići (73,3%), Njeguši (75%), Lapčiči (92,9%), Pobori (77,8%) i Mirac (87,5%).

Migraciona obilježja. U široj zoni NP "Lovćen" uglavnom živi autohtono stanovništvo. U 10 naselja ono je većinsko - učešće se kreće od 64,7% u Njegušima do 94,3% u Vrelima. Visoko učešće autohtonog stanovništva imaju i naselja: Pobori (93,1%), Mirac (90%), Bjeloši (86%) i Ugnji (84%). U 2 naselja (Obzovica i Čavori) odnos migrantskog i autohtonog stanovništva je isti (50%), a u 4 naselja migrantsko stanovništvo je većinsko. Njegovo učešće se kreće od 53,3% u Dugom dolu do 97,1% u Vrbi.

U migrantskom stanovništvu najveće učešće su imali migranti iz iste opštine, zatim sa područja druge opštine u Crnoj Gori, dok su migranti iz ostalih područja bili znatno manje zastupljeni. Najviše migranata iz iste opštine imala su naselja: Bjeloši, Vrba, Dugi Do, Njeguši, Dubovik, Obzovica i Očinići, učešće se kretalo od 22,2% do 91,2%. Najveće učešće migranata iz druge opštine u državi imala su naselja: Erakovići, Obzovica, Dubovik, Dugo Do, Vrela, (učešće se kretalo od 5,7% do 17,7%). Značajnije učešće migranata iz druge republike ima naselje Njeguši 5,9%, a migranata iz bivših republika SFRJ naselja Bjeloši Dugi Do, Lapčiči i Pobori (učešće se kretalo od 5,9% do 8,6%); migranata iz ostalih zemalja najviše su imala naselja Dugi Do (6,7%) i Ugnji (4%).

Najviše migrantskog stanovništva u naseljima se doselilo u periodu 1991-2003. godine, njihovo učešće u ukupnom migrantskom stanovništvu se kretalo od 6,1% u naselju Vrela do 88,9% u naselju Dubovik. Veliko učešće ove kategorije migranata imala su i naselja: Vrela (50%), Njeguši (66,7%), Očinići (64,3%), Ugnji (50%) i Lapčiči (61,9%).

Stanovništvo doseljeno ranijim periodima imalo je znatno manje učešće i to: u periodu 1940 i prije samo u Brajićima (12,5%); stanovništvo doseljeno u periodu 1941-1945. godine samo u Bjelošima (8,3%), stanovništvo doseljeno u periodu 1946-1960.godine u 6 naselja, (učešće se kretalo od 7,1% u Očinićima do 66,7% u Obzovici); stanovništvo doseljeno u periodu 1961-1970.godine samo u 2 naselja Lapčiči (9,5%) i Očinići (7,1%); stanovništvo doseljeno u periodu 1981-1991.godine u 6 naselja (učešće se kretalo od 7,1% u Očinićima do 22,2% u Erakovićima) - kategorija nepoznato imala je visoko učešće u Bjelošima 83,3%, Vrbi 93,9%, Mircu 75%, Čavorima 100% i Ugnjima 25%.

Glavni demografski problemi naselja šire zone NP "Lovćen" su:

- mala populaciona veličina gotovo svih naselja;
- opadanje broja stanovnika u 15 naselja i veoma mali rast u 2 naselja (1, odnosno 2 stanovnika.);
- izuzetno nepovoljna starosna i polna struktura najvećeg broja naselja ove zone;
- kao rezultat prethodno navedenih nepovoljnih trendova negativan prirodni priraštaj u svim naseljima, što s obzirom na mali broj stanovnika vodi ka potpunoj depopulaciji velikog broja ovih naselja.

6.2. MREŽA NASELJA NP "LOVĆEN" I OKRUŽENJA

Na području Plana prostorno su definisane četiri grupe naselja.

Na sjeveru NP, pod Lovćenom, su naselja Njeguškog kraja: Dugi Do, Erakovići, Njeguši, Vrba i Žanjev Do. Istočnu stranu NP podržavaju naselja iz šireg okruženja grada Cetinja: Dubovik, Bjeloši, Očinići, i nešto dalje naselja koja su naslonjena na putni pravac Cetinje - Budva; Ugnji, Vrela i Obzovica. Treća grupa pripada naseljima u zaleđu primorja: Brajići, Lapčiči i Pobori. Naselja Čavori i Mirac predstavljaju posebnu, četvrtu, prostornu cjelinu, izdvojena od NP planinskim pojasom Branjevina.

Naselja Njeguškog kraja su prostorna cjelina, prepoznatljiva po urbanoj strukturi, bolje rečeno zbijenom tipu naselja, podržanom objektima privrednih i neprivrednih kapaciteta. Centar je naselje Njeguši, naselje značajne prošlosti užeg i šireg okruženja područja i privredni centar kraja. Saobraćajnica Cetinje-Njeguši-Kotor, regionalnog karaktera podržava čitav sistem i predstavlja koridor koji je vjekovima bio spona Crne Gore sa morem. Prolaskom magistralnog puta Cetinje - Budva, područje je izgubilo na značaju, ali i dalje ostalo zona od izuzetne istorijske vrijednosti, zona prepoznatljiva po određenim poljoprivrednim proizvodima, zona sa začecima privredne aktivnosti zasnovane na prirodnoj osnovi, turistički punkt sa skromnim objektima i velikim potencijalima, naselje sa izgrađenom društvenom infrastrukturom. Van grada Cetinja, najvažnije naselje na ruralnom području, pa i na području NP. Sva sela njeguškog kraja gravitiraju Njegušima.

Naselja oslonjena na Cetinje od velike važnosti za područje NP su Bjeloši i Očinići i nešto manje Dubovik. Iako samostalna, ona gravitiraju gradu i zavisna su od njegovog funkcionisanja. To su naselja netipične arhitekture, u odnosu na okruženje sa značajnom populacijom (u ova dva sela živi 25% populacije iz okruženja NP). Bjeloši su u pravom smislu vrata NP. Iako postoji i drugih pristupa ovome prostoru, ostaje najkvalitetniji iz više razloga. Sa aspekta prostora NP, Bjeloši uz Njeguše, predstavljaju naselja na kojima bi trebalo da počiva čitav sistem funkcionisanja NP.

Treća grupa naselja uz putni magistralni pravac Cetinje-Budva, su naselja koja nemaju direktnih dodirnih tačaka sa prostorom NP. Ona su važna kao potencijalni ulazi u NP, kao područja komplementnosti ponude Parka i kao područja, na kraju, podrške funkcionisanja Parka. Bitna su u održavanju putnog pravca Cetinje-Budva, koji direktno tangira zonu NP, a predstavljaju sekundarne (potencijale) ulaze u NP. Izuzev skromnih ugostiteljskih sadržaja, orijentisanih na tranzit, nemaju elementa bitnih za sadašnje stanje NP.

Naselja četvrte grupe, koja su na području opštine Kotor, imaju marginalnu funkciju. Prije svega nalaze se ispod planinskog masiva Lovćena, sa velikom visinskom razlikom u odnosu na zonu NP, što podrazumijeva skoro nikakvu pristupačnost. Naselje Čavori, koje je za NP interesantnije, zbog bolje pristupačnosti ima takvu demografsku strukturu da je teško planirati opstanak stanovništva u njemu. S druge strane područje Mirca, jedno od populaciono najsnažnijih područja okruženja, orijentisano je Kotoru i djelimično Budvi, i barem za sada u odnosu na NP potpuno inferiorno.

Mreža naselja ukazuje na sljedeće karakteristike:

- Sva naselja okruženja pokazuju demografski negativne tendencije.
- Demografska erozija prijeti da uništi naselja okruženja. Dva važna koja će sigurno ostati a i danas predstavljaju bitne punktove funkcionisanja prostora su Njeguši i Bjeloši.
- Naselja uz putne pravce, a više ona uz putni pravac Cetinje-Budva, imaju veće šanse za opstanak.
- Privredna i društvena matrica ne nudi veće šanse za opstanak područja.
- Najveći kvalitet područja NP je u njegovoj bliskosti sa zonama intenzivnog turizma i u činjenici njegove dosadašnje relativne izolovanosti, pa na takav način i sačuvanosti.

6.3. PRIVREDNE I DRUŠTVENE DJELATNOSTI

Sam status područja asocira na područje od posebnog značaja i područje potencijalne tražnje. Objektivna je povoljnost što se NP "Lovćen" nalazi u blizini značajnih turističkih tržišta na crnogorskom primorju. Budva i Kotor su destinacije koje bilježe veliku turističku posjetu tokom godine, a s obzirom da se NP "Lovćen" nalazi u blizini ovih mjesta, to predstavlja dobar početni impuls za razvoj turističkih djelatnosti.

Kotor je drevni grad koji je uvršten na UNESCO listu, kao grad posebne kulturne baštine, dok Budva predstavlja metropolu Crnogorskog turizma. Cetinje kao atraktivna destinacija i kulturno-istorijsko sjedište države, do sada se odlikovalo tranzitnim turizmom. S druge strane, područje Parka ima niz negativnih elemenata. To je prije svega njegova potpuna atrofiranost, neuključenost u ekonomski život okruženja. Ovaj prostor jednostavno ostaje po strani, iako svojom ponudom može da bude vrlo značajan.

Značajno je spomenuti i Njeguše, mjesto u okolini Cetinja. Ovo mjesto je poznato po njeguškom siru i njeguškoj pršuti. U posljednjem periodu izgrađen je određeni broj vikend kuća kao i privatnih smještajnih kapaciteta što ukazuje na određene pomake u turističkoj ponudi ovog kraja.

Osnovna djelatnost korišćenja dobara Nacionalnog parka "Lovćen" ostvaruje se kroz turističku funkciju. Najznačajniji ekonomski benefit parka ostvaruje se kroz naplatu ulaznica na dva punkta: Bjeloši i Njeguši. Druge turističke aktivnosti od kojih Park ostvaruje prihode su: izdavanje bungalova i djelatnosti info-centra kroz prodaju suvenira i promotivnog materijala.

Nacionalni park "Lovćen" ostvaruje i godišnje naknade korišćenja dobara od JU "Lovćen-Bečići" i Avanturističkog parka koji se nalaze na Ivanovim koritima, kao i od JU „Mauzolej“ na Jezerskom vrhu i Radio-difuznog centra koji se nalazi na Štirovniku. Ekonomska korist parka ostvaruje se i kroz naplatu korišćenja dobara nacionalnog parka za auto trke.

Na području parka ima malo sadržaja i aktivnosti koji bi sa aspekta ekonomije bili od većeg značaja. Važna činjenica je da u NP-u nema stalnih naselja pa ni stanovnika.

Ivanova korita se nalaze u samom srcu NP-a i predstavljaju centralnu zonu ponude. Osnovna privredna djelatnost za područje lokaliteta Ivanova korita je turizam. Izgrađeni su skromni kapaciteti koji ne narušavaju okolinu i čine skromnu, ali značajnu, ponudu NP-a. Čine ih odmarališta kapaciteta 200 ležaja, planinarski dom sa 35 ležaja. Uz ove kapacitete idu i skromni ugostiteljski sadržaji. Ovaj punkt čini centar zbivanja u NP-u i području Lovćena.

Na ovom prostoru najviše se razvio izletnički turizam, sa naglaskom na posjetu Mauzoleju, Ivanovim koritima i Njegušima, kao i rekreativno - sportski i zdravstveni turizam.

U širem pojasu Nacionalnog parka, nalaze se vrlo značajni turistički motivi, kao što su: Njeguši, Majstori, Konjsko, Kotorske serpentine, Pobori i drugo. U Nacionalnom parku "Lovćen" ne postoje stalna naselja, ali postoji određeni broj katuna koji se koriste sezonski.

Zanemarljiv je broj domaćinstava u ovim katunima koji se sezonski bave stočarstvom koje je podržano ekstenzivnom poljoprivrednom djelatnošću sezonskog karaktera. Sezonski se u parku na nekoliko lokacija nalaze štandovi za prodaju domaće hrane i koji i na takav skroman način upotpunjuju ponudu Lovćena.

Sagledavajući ekonomske parametre, može se uvidjeti da potencijali Nacionalnog parka "Lovćen" nijesu dovoljno iskorišćeni, Dosadašnji, nedovoljan razvoj privrednih i društvenih djelatnosti može predstavljati osnovu za buduću ekonomsku valorizaciju ovog prostora.

Na prostoru NP "Lovćen" svoju djelatnost obavlja više subjekata, koji imaju karakter organizovane ustanove, ustanovljene od strane države. To pretpostavlja i neophodnost saradnje svih tih subjekata sa Nacionalnim parkom u cilju optimalizacije rješenja o načinu korišćenja prostora parka. Sa jedne strane, određeni subjekti na prostoru parka imaju određene djelatnosti, a sa druge strane je park čija je prvenstvena uloga očuvanje prirodnih resursa u održivom stanju.

Kao **korisnici parka** na ovom prostoru nalaze se sljedeći subjekti: JU „Mauzolej“, JU "Lovćen-Bečići", Radio-difuzni centar i Vojska Crne Gore.

7. AKTIVNOSTI U PROSTORU

7.1. POLJOPRIVREDA ŠIRE ZONE NP "LOVĆEN"

Na teritoriji i zaštitnoj zoni Nacionalnog parka "Lovćen", poljoprivredna kao i ukupna privredna djelatnost je relativno skromna. Skromnom obimu poljoprivredne i privredne djelatnosti u najvećoj mjeri doprinosi konfiguracija i orografija terena. Na ovom relativno malom prostoru smjenjuju se raznovrsni reljefni oblici sa strmim i stjenovitim planinskim padinama, krševitim površima, kraškim poljima, plodnim uvalama, brojnim škrapama, jamama i dubokim vrtačama, što sve zajedno daje vrlo specifičan izgled krajolika.

Osim toga, na ovom relativno malom prostoru smjenjuju se različiti klimati. Tako su usljed blizine morske obale (4-5 km) južne padine Parka izložene uticaju mediteranske klime, zatim središnji pojas i sjeverni dio Parka karakteriše uticaj kontinentalne klime, dok je za planinske vrhove i nadmorske visine preko 1100 m karakteristična planinska klima.

S obzirom da NP "Lovćen" sa širom zonom predstavlja kraški predio između Cetinjskog i Njeguškog Polja, Ceklinske zaravni zaleđa crnogorskog primorja, u strukturi površina dominiraju šikare, sitna izdanička šuma, dok poljoprivredne površine (livade, pašnjaci, obradive površine) i zemljišta pod raznim privrednim i neprivrednim objektima čine oko 30% teritorije. Glavne poljoprivredne površine su na flišnom terenu i u kraškim poljima, gdje su locirana i naselja. Manje obradive površine su u uvalama, vrtačama, dolovima kojih ima dosta na Lovćenu. Ostali predio predstavlja kamenjar pod pašnjacima.

Proces kretanja poljoprivrednog stanovništva u širem okruženju Nacionalnog parka, kompatibilan je sa kretanjima na nivou Crne Gore. U razdoblju između dva posljednja popisa (1991 - 2003), smanjenje učešća poljoprivrednog stanovništva u široj zoni Parka je bio nešto drastičniji (sa 1,75% na 1,1%) nego što je to na nivou države (sa 7% na 5,3%).

Tabela: Kretanje poljoprivrednog stanovništva – okruženje NP

		Budva	Kotor	Cetinje	Region	Crna Gora
1991	Ukupno stanovnika	11727	22512	20250	54489	591269
	Poljoprivredno stanovništvo	118 (1%)	226 (1%)	610 (3,0%)	954 (1,75%)	44033 (7%)
2003	Ukupno stanovnika	15909	22947	18482	57338	620145
	Poljoprivredno stanovništvo	129 (0,8%)	139 (0,6%)	352 (1,9%)	620 (1,1%)	33025 (5,3%)
	Broj domaćinstva sa polj. gazdinst.	70	332	572	974 (2,34%)	41462 (100%)
2010*	Broj porodičnih poljop. gazdinst.	203	362	895	1460 (3%)	48824 (100%)

* poljoprivredni popis, I knjiga, Monstat

Znatno bolji pokazatelj uloge poljoprivrede u životu i privređivanju crnogorskog sela, uopšte, pa i na području šireg zahvata Parka, predstavljaju podaci broja domaćinstava koja su imala poljoprivredno gazdinstvo. To ukazuje da je znatno veće učešće poljoprivrede kao dopunske djelatnosti, odnosno kao dodatnog izvora prihoda, nego kao osnovne djelatnosti.

Tako je, prema popisu iz 2003. godine, na široj teritoriji NP "Lovćen" tj. teritoriji Prijestonice Cetinje i opština Budva i Kotor, evidentirano 947 domaćinstava koja su imala poljoprivredno gazdinstvo.

Međutim, znatno pouzdanija slika o stanju poljoprivrednih gazdinstava i poljoprivredne proizvodnje, kako na široj teritoriji Parka, tako i na državnom nivou, dobiće se publikovanjem kompletnih rezultata poljoprivrednog popisa iz 2010. godine. Tako prvi objavljeni podaci Monstata ukazuju da je na široj zoni obuhvata Parka evidentirano 1460 porodičnih poljoprivrednih domaćinstava, što je za 486 više nego što je evidentirano opštim popisom iz 2003, dok je na nivou Crne Gore taj broj veći za 7362.

Do pojave ovako velikih razlika došlo je u prvom redu zbog mnogo potpunijeg evidentiranja stanja poljoprivrede kroz obavljeni poljoprivredni popis (što je i bio osnovni cilj) nego što je to moguće uraditi kroz opšti popis stanovništva.

Obim i vrste poljoprivredne proizvodnje

Pregled zastupljenosti poljoprivredne proizvodnje moguće je dati samo na osnovu podatka za šire okruženje Parka, tj. za teritorije opština, mada je realno očekivati u dogledno vrijeme da Monstat objavi podatke popisa u poljoprivredi po naseljima kada bi se moglo mnogo preciznije dati uvid za samu zonu Parka.

Struktura poljoprivrednih površina i konfiguracija cijelog prostora zahvata Parka i okruženja je uticala da se stočarstvo nametne kao dominantna poljoprivredna djelatnost ovog područja. Stočarstvo je uglavnom ekstenzivnog karaktera zasnovano na maksimalnom korišćenju planinskih pašnjaka i to gajenjem uglavnom sitnih preživara (ovaca i koza) i goveda.

Do sada publikovani podaci poljoprivrednog popisa iz 2010. godine ukazuju na nešto bolju sliku u pogledu zastupljenosti pojedinih vrsta stoke, nego što su to ukazivali prethodni statistički podaci, naročito kada je u pitanju teritorija Prijestonice Cetinje u kojoj je smješten i najveći dio područja nacionalnog parka. Međutim, i pored toga trendovi u stočarskoj proizvodnji su uglavnom negativni, što je najčešće praćeno opadanjem broja poljoprivrednih gazdinstava, naročito u udaljenim i infrastrukturuom slabo opremljenim područjima.

U pogledu obima stočarske proizvodnje u užoj i zaštitnoj zoni Parka raspolaže se samo podacima o ostvarenom pravu na odgajivačke premije u stočarstvu, prema kojima je u 2010. godini pravo na odgajivačke premije u govedarstvu ostvarilo 12 poljoprivrednih gazdinstava sa teritorije Parka, u ovčarstvu 6 gazdinstava i šest u kozarstvu, dok je podsticaj za korišćenje planinskih pašnjaka, odnosno izdig na katun koristila samo tri gazdinstva. Ovčarska i kozarska proizvodnja su uglavnom tržišno orjentisane. Važno je napomenuti da je na Njegušima, u sklopu preduzeća Niksen, osnovana jedna moderno opremljena farma krava kapaciteta 100 grla.

Tabela: Broj stoke, živina i košnica na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima u širem okruženju NP

	Goveda	Ovce	Koze	Svinje	Živina	Košnice pčela
Cetinje	5138	3372	3246	747	9499	3175
Budva	131	456	328	65	1228	639
Kotor	277	658	661	418	5590	1001
Crna Gora	83015	227264	35140	42264	421138	53129

Izvor: Monstat - Poljoprivredni popis 2010.

Podaci popisa ukazuju da znatno veći obim živinarske proizvodnje nego što su to ukazivali statistički podaci, naročito u cetinjskoj, pa i kotorskoj opštini. Živina se uglavnom gaji u manjim jatima (10-50 koka) za potrebe potrošnje na sopstvenom domaćinstvu i u manjem obimu za tržište. Na teritoriji Cetinja i u zoni zahvata Nacionalnog parka - u Gorniču egzistira i jedna komercijalna farma koka nosilja kapaciteta 2000 - 3000 koka.

Veoma važnu privrednu aktivnost predstavlja i pčelarstvo, koje je uglavnom dodatna djelatnost. Dobroj perspektivi pčelarstva doprinosi i bogatstvo florističkog sastava ovog područja i visok kvalitet meda koji se dobija sa ovakvih pašā.

Pored primarne stočarske proizvodnje na široj teritoriji nacionalnog parka i poljoprivrednim gazdinstvima zastupljena je prerada i proizvodnja gotovih proizvoda.

Najznačajniji proizvodi sa ovog područja su njeguški sir i njeguška pršuta koji predstavljaju svojevrsni brend ovog područja, pa i samog Nacionalnog parka.

Njeguški pršut proizveden u specifičnom mikroklimatu Njeguša i okoline ima dodijeljenu geografsku oznaku porijekla "NJEGUŠKA PRŠUTA" broj OK - 09/03-1. Na Njegušima egzistira Udruženje proizvođača njeguškog pršuta i korisnika navedene geografske oznake. Udruženje broji između 10 i 15 članova. Proizvodnja njeguške pršute na Njegušima i šire je uglavnom uslužnog karaktera.

Pored Njeguša, istovjetna pršuta se proizvodi i na drugim područjima cetinjske Prijestonice, a u području Parka naročito u dijelu Bajica, Gorniča i okruženja. Pršuta proizvedena na ovim lokalitetima se najčešće deklarirše kao "Podlovcenska".

Obradivih površina, pogodnih za razne vidove biljne proizvodnje (povrtarstvo, ratarstvo, voćarstvo) ima relativno malo i ono je uglavnom smješteno u kraškim poljima i uvalama. Stanovnici ovog prostora su obradive površine stvarali podziđivanjem terasa i nanošenjem sloja zemljišta. Ovih terasa ima u podgorini Lovćena okrenutoj primorju kao i po obodu kraških polja, uvalama i vrtaćama. Ključni problem u iskorišćavanju ovih inače oskudnih obradivih površina jeste što su one usitnjene i često nepristupačne za mehanizovanu obradu.

Obradive površine na južnim i jugoistočnim padinama Nacionalnog parka koje su pod uticajem mediteranske klime, uglavnom se koriste za gajenje povrća, voća (uključujući i suptropske voćne vrste) i vinove loze. Najčešće se radi o manjim zasadima dovoljnim za podmirenje potreba sopstvenog domaćinstva i u manjem obimu za plasman na tržište.

Tabela: Površine pod biljnim kulturama na privatnim poljoprivrednim gazdinstvima na široj teritoriji NP

Vrsta proizvodnje		Budva	Kotor	Cetinje	Crna Gora
Povrće	Broj poljop. gazd.	53	150	525	29733
	Površina, ha	1,6	5,2	15,7	680
Krompir	Broj poljop. gazd.	29	127	403	25851
	Površina, ha	0,8	6,3	23,3	806
Voćarstvo	Broj polj. gazdin.	59	169	89	13315
	Površina, ha	14,2	35	7	755
Vinogradi	Broj polj. gazdin.	29	89	253	1998
	Površina, ha	0,9	1,8	44,2	340

Izvor: Monstat - Poljoprivredni popis 2010.

U središnjem i sjevernom dijelu zone Nacionalnog parka gaji se u manjoj mjeri kontinentalno voće, do nadmorske visine od oko 1000 m, kao i povrtarske kulture (krompir, luk, šargarepa, kupus i sl.) i to uglavnom za potrebe samog domaćinstva.

7.2. ŠUMARSTVO

Saglasno članu 24 Zakona o nacionalnim parkovima Crne Gore, šume u nacionalnim parkovima su šume posebne namjene. U Planu upravljanja (2011-2015. godina) za NP "Lovćen", definisano je da se šume posebne namjene koriste za naučna istraživanja, nastavu, oporavak, odmor, rekreaciju i dr. Iz navedenog proizilazi, da su šume u nacionalnim parkovima one u kojima se prvenstveno ističu njihove opšte korisne funkcije, a to su biološka, zaštitna i dekorativna funkcija.

Ipak brojna pitanja, kada se govori o gazdovanju sa ovim šumama su još uvijek otvorena. Najveće probleme izazivaju različita shvatanja o režimu zaštite i korišćenja ovih šuma, pogotovo kada se ima u vidu da je cca 60% šuma na prostoru NP "Lovćen" u privatnom vlasništvu.

7.2.1. Opšte karakteristike vegetacije Nacionalnog parka "Lovćen"

Nadmorska visina se kreće od 750 metara pa sve do 1749 metara. Uža zona nacionalnog parka "Lovćen" sa temperaturnim karakteristikama pripada kontinentalnoj i planinskoj klimi, dok uticaj mediteranske klime se ogleda, prije svega u režimu padavina. To ima svoj odraz u pojavi i rasprostranjenosti pojedinih flornih elemenata i biljnih zajednica.

Šumska vegetacija u užoj zoni NP "Lovćen" pripada u najvećem dijelu kontinentalnom pojasu primorske šume bukve. Dominantno mjesto u šumskoj vegetaciji zauzimaju zajednica *Fagetum montanum* sa dvije subasocijacije *F. montanum seslerietosum* Nov. 1950, zatim *F. montanum subalpinum* Chor. 1938 i *F. montanum viburnetosum*. Ove zajednice nadovezuju se na zajednicu crnog graba i zahvataju visinski pojas od 1000 - 1650 metara. Iznad ove zajednice nalazi se zajednica munike (*Pinetum heldreichii*) na najvišim vrhovima Štirovnika i Jezerskog vrha na visini iznad 1600 metara .

Na prostoru NP "Lovćen" i njegovoj proširenoj zoni izdvojeno je **10 asocijacija potencijalne prirodne vegetacije**.

1. Rusco-Carpinetum orientalis Blečić i Lakušić.

To su šume i šikare bjelograbića kao dominantne vrste, a prate ih ostale drvenaste i zeljaste vrste karakteristične za ovu zajednicu. Lokacija ove zajednice je podgorina Lovćena i mjestimično se penje uz primorske padine i do 800 m.n.v. U granicama nacionalnog parka nalazi se na sjevernim padinama od Njeguša prema Vrbi, Vrh Polja i Kopito i u vidu fleka u zoni Erakovića i Jaičevića i na jugozapadnim padinama u okolini Pobora i na južnim padinama Lovćena.

2. Paliuretum adriaticum -

Zahvata zapadne padine koje gravitiraju moru, uglavnom u zaštitnoj zoni Parka, u zoni kotorskih strana i u području Čavora.

3. Stipo-Salvietum officinalis Hic.

Osnovna vrsta ove zajednice je pelim koji raste na krčevinama hrastovih i grabovih šuma. Značajna je kao sekundarni sloj vegetacije za zaštitu zemljišta od erozije.

4. Seslerio-Ostryetum Ht. et. Hic.

Ova zajednica je zastupljena na velikom prostoru u perifernoj zoni nacionalnog parka na sjevernim, sjeveroistočnim, jugozapadnim i sjeverozapadnim ekspozicijama. U zoni N.P. je zastupljena iznad Uganja i penje se u vidu klinova do 1000 m.n.v.

5. Genisto - Globularietum belidifoliae

To su pašnjački kamenjari planinskog masiva Lovćena na visinama 1100 - 1400 m.n.v. kao što su okolina Ivanovih korita, Majstora i dr.

6. Fagetum - montenegrinum - seslerietosum

Zahvata veliki prostor u Nacionalnom parku od 1000-1500 m.n.v. U ovoj zajednici ima dosta šuma pašnjaka kod kojih je zapažen problem sušenja šuma i zato se ovoj zajednici mora posvetiti posebna pažnja u smislu šumsko-uzgojnih radova.

7. Fagetum montenegrinum - Viburnetosum

Zahvata manje lokalitete u nacionalnom parku u zoni iznad 1500 m.n.v. u dijelu Lučića grma i iznad Gomila.

8. Fagetum - montenegrinum - abietetosum

Zahvata prostor jugoistočnih i jugozapadnih djelova Nacionalnog parka od 1100-1300 m.n.v. oko Batrićeve glave, Mainskog vrha i Osje lokve.

9. Seslerietum argentae

Zahvata visoke predjele Lovćena, iznad 1300 m.n.v., iznad Dolova, Kuka, Jezerskog vrha, Štirovnika.

10. Pinetum heldreichii

Osnovna vrsta ove zajednice je bor munika koja osim pejzažne ima zaštitnu funkciju i nalazi se pod posebnim režimom zaštite.

Zastupljena je na sjeveroistočnim stranama Štirovnika i u zoni Jezerskog vrha, na južnim i jugozapadnim padinama sa tendencijom širenja.

Pinus nigra - kultura Crnog bora

Zastupljen je u zonama Ivanovih korita, Presjeke i Jezerskog vrha. Crnim borom je pošumljena okolina Njeguša i dio kotorskih strana i stvorena je monokultura što u zoni NP nije preporučljivo.

Osim crnog bora za pošumljavanje Lovćena djelimično je korišćen i bijeli bor, smrča, ariš i gorski javor. U granicama Nacionalnog parka i široj zoni ne treba vršiti unošenje alohtonih vrsta, osim u eksperimentalne svrhe.

7.2.2. Šumski ekosistemi NP "Lovćen"

Nacionalni park "Lovćen" zahvata najveći dio planine "Lovćen". Najniža kota područja Nacionalnog parka od 940 m nalazi se u mjestu Krstac, a najviša kota je na vrhu Štirovnik 1749 m.n.v.

Dominantni ekosistem u Nacionalnom parku predstavljaju šume koje su u prošlosti bile u dugom periodu izložene procesu regresije usljed negativnih antropogenih uticaja. Prema istorijskim podacima nekada su na ovom prostoru rasle brojne šume bukve, javora i munike. Posljedica uništavanja šuma sječom i požarima je dovela do degradacije šuma i njihovih staništa. Danas je preko 80% šuma u nacionalnom parku

izdanačkog porijekla. U ovim šumama poremećena je biološka ravnoteža, tako da su šume postale veoma nestabilne, umanjene biološke raznovrsnosti (pretežno bukove šume), pogoršana je struktura zemljišta i smanjena je njihova produktivnost.

Imajući u vidu funkcije šuma na ovom prostoru, šumski ekosistemi prikazani su u dva dijela:

1. šumski ekosistemi I stepena zaštite (ukupna površina iznosi 1.711ha).

U ovom dijelu su izdvojena 4 posebna rezervata prirode i to:

1.1. U prvu grupu su izdvojene izdanačke bukove i četinarske šume na prostoru a) ispod Jezerskog vrha (12,5ha), b) Jezerca (25,4 ha) i c) oko Treštenika - Trešteničkog vrha (obuhvata površinu od 12,4 ha);

1.2. U drugu grupu posebnih rezervata prirode spada visoka bukova sastojina na lokalitetu Konjsko (137,4ha);

1.3. U treću grupu posebnih rezervata prirode svrstana je borova šuma na području Ljubinog potoka prema Blatištu na površini od 18,3ha;

1.4. U četvrtu grupu posebnih rezervata prirode su izdvojene izdanačke bukove šume kod (a) Ručeve lokve (15,9 ha) i (b) Sokola (20,6ha) kod Osmogrka.

Ukupna površina posebnih rezervata prirode u NP "Lovćen" iznosi 242,5ha.

2. šumski ekosistemi van rezervata

Šumski ekosistemi I stepena zaštite obuhvataju šire područje Štirovnika i Jezerskog vrha, područje Babljaka, šire područje od Majstorice preko Jasikove rupe, Osmogrka i Skrobotuše do Konjskoga i Studenih dolova.

Ukupna površina I zone zaštite u NP "Lovćen" iznosi 1.711 ha. U tu površinu je uključen veći dio (211,7 ha) površine posebnih rezervata prirode.

Prvi rezervat obuhvata prostor između *Jezerskog vrha* i *Trešteničkog vrha*. Rezervat je pod strogim režimom zaštite u kome su dozvoljene aktivnosti za naučna istraživanja i neophodne mjere za sanaciju degradiranih sastojina. U ovom rezervatu nalaze se izdanačke šume bukve i šumske kulture crnog bora i drugih četinara.

Posebno su interesantne šumske kulture koje su podignute na kraškoj zaravni na području *Ivanovih korita* i zauzimaju površinu od 40,30 ha, od čega su kulture crnog bora na površini od 24,90 ha, a na ostaloj površini kulture drugih četinara (bijelog bora, ariša, smrče i jedna kultura bora krivulja na lokalitetu Rupe). Na površini od nekoliko ari u blizini odmarališta uz borovu kulturu podignuta je i kultura gorskog javora i ova kultura je veoma uspješna, dobrog je kvaliteta i zrela za plodonošenje. U jednom dijelu borove kulture, gdje su povoljniji mikroklimatski uslovi podigao se pravi tepih javorovog podmlatka visine 20-30 cm.

Ova pojava je veoma značajna sa aspekta budućeg razvoja ovih šuma. To je početak progresivne sukcesije ka mješovitim i visoko vrijednim šumama bukve i javora.

Ukupna drvena zapremina kultura crnog bora iznosi 5103 m³, sa tekućim godišnjim zapreminskim prirastom od 165 m³.

Šumske kulture bijelog bora, smrče i ariša nalaze se u istočnom dijelu zaravni Ivanova Korita, na lokalitetu Rupe - Blatište i Vrtače (ispod Turčinovog groba). Površina ovog lokaliteta na kome je izvedeno pošumljavanje iznosi 19,40 ha. Pošumljavanja na ovom objektu započeta su 1978. godine u okviru goranske radne akcije "Njegoševa šuma".

Pošumljavanja su uspješna samo u dolovima, uvalama i vrtačama, dok na okolnom kamenjaru nalaze se iskopane terasice i rupe za sadnju kao znaci neuspjelih pošumljavanja.

Podignute kulture su starosti 35-50 godina. Stabla u kulturama bijelog bora i smrče su vitalna, dok se ariš suši.

U sredini lokaliteta Ivanova korita, na mjestu zvanom "Rupe" na jednom manjem prostoru nalazi se šuma bora krivulja. U dendroflori Lovćena ova vrsta ranije nije bila zabilježena i prvi put je konstatovana 1993.god. Ova kultura bora krivulja na Lovćenu karakteriše se grupnim rasporedom pleglih stabala do visine 3,0 m. Nalazi se na krečnjačkim blokovima stijena i u depresiji sa ireverzibilnom mikroklimom. Prema nekim podacima, ova vrsta je ovdje vještački zasađena u periodu poslije 1950. godine.

Na ovom lokalitetu zemljište teksturno pripada glinovitoj ilovači (ukupna glina 57,80%). Ovakav mehanički sastav, pored visokog sadržaja organskih materijala, u određenom stepenu modifikuju uticaj ocjedne i vodopropustljive krečnjačke podloge u pogledu sadržaja pristupačne vode.

Zdravstveno stanje i vitalnost stabala u četinarskim kulturama

Na području Nacionalnog parka "Lovćen" pri ranijim pošumljavanjima najviše se koristio za sadnju crni bor a manje i ostale četinarske vrste kao što su bijeli bor, munika (ispod Jezerskog vrha), smrča i ariš. Zdravstveno stanje ovih kultura na žalost nije zadovoljavajuće.

Brojni su faktori abiotičke i biotičke prirode koji dovode do sušenja stabala crnog bora u kulturama. Među abiotičkim faktorima to su prije svega klimatski faktori i povećano prisustvo polutanata u vazduhu. Posljednjih godina svjedoci smo pojave da su jako sušna ljeta, a relativno hladne zime. Raspored padavina na Lovćenu je karakterističan kao i za čitav Mediteran, tj. maksimum padavina je u zimskom, a minimum u ljetnjem periodu. U pogledu količine padavina ovo područje ima osobine modificovane mediteranske klime.

Međutim, u pogledu temperature - kod koje stepen kontinentalnosti dostiže veće vrijednosti ono ima karakter planinske klime. Kada se analizira količina padavina po mjesecima, vidi se da u ljetnjim mjesecima (juli, avgust) padne po 1 do 2,2% od godišnje količine padavina, dok u decembru padne 15,2 do 15,9%, odnosno skoro 14 puta više nego u ljetnjim mjesecima. Iako je količina padavina za cio period velika, ona je neravnomerno raspoređena tako da su ljeta na ovom području jako suva. Takođe matični supstrat u mnogome doprinosi da je tokom ljeta suvo, jer propušta vodu kao kroz sito u dublje horizonte tako da praktično nije pristupačna korjenovom sistemu i koji se zbog toga nalazi u prilično suvoj sredini. Kako su ove kulture podignute prije svega na krečnjačkim geološkim podlogama, a usljed smanjene količine padavina u toku ljetnjih mjeseci posljednjih desetak godina, one su izložene stresu i stabla počinju postepeno fiziološki da slabe. Od štetnih abiotičkih faktora najveći značaj imaju aeropolutanti, a od njih su kao najznačajniji označeni sumpor, azot i njihova jedinjenja i teški metali. Sprovedena istraživanja opterećenosti šumskih zemljišta teškim metalima (olovom, cinkom, bakrom i kadmijumom) su pokazala da je šumsko područje Lovćena opterećeno visokim sadržajem teških metala. Razlog visokog sadržaja teških metala na Lovćenu se može objasniti u daljinskom transportu padavinama, blizini jadranske magistrale i zbog magistralne saobraćajnice koja prolazi kroz centar samog Nacionalnog parka.

Međutim, ako se uporede štete od abiotičkih i biotičkih faktora u kulturama četinarara na "Lovćenu" ipak je štetni uticaj biotičkih faktora daleko više došao do izražaja (prije svega parazitnih gljiva i štetnih insekata).

U kulturama crnog bora (različite starosti) na području Nacionalnog parka "Lovćen" konstatovane su sljedeće parazitne gljive: *Armillariella mellea*, *Cenangium ferruginosum*, *Cyclaneusma niveum*, *Dothistroma septospora*, *Lophodermium pinastri*, *L. seditiosum*, *Sphaeropsis sapinea*, *Schizophyllum commune* (na kori suvih stabala) i *Tympanis confusa*. Od ovih gljiva osobito se često javljaju *Cenangium ferruginosum* (česta na lok. Lanište, u kulturi ispod Jezerskog vrha i dr.), *Sphaeropsis sapinea* (izaziva suhvrhlost stabala i crnog bora i munike u kulturama ispod Jezerskog vrha) i *Armillariella mellea* (na lokalitetu "Lanište").

Od insekatskih vrsta i na crnom i na bijelom boru konstatovane su sljedeće vrste: *Monochamus galloprovincialis*, *Phaenops cyanea*, *Magdalis spp.*, *Pissodes notatus*, *Ips acumunatus*, *Ips sexdentatus*, *Myelophilus minor*, *M. piniperda*, *Pityogenes bidentatus*, *P. bistridentatus*, *P. quadridens*, *Hylaster ater* i *H. attenuatus*. Od ovih vrsta osobito su česti na suvim stablima *Ips sexdentatus* i *Pissodes notatus*.

Kada su u pitanju kulture crnog bora na lok. "Lanište" (starost stabala je preko 55 godina) dobra strana je što se ispod suvih stabala formirao vrlo bogat prirodni podmladak javora.

U kulturi crnog bora konstatovan je jak napad borovog litijsa - *Thaumatopoea pityocampa*. Na masovnu pojavu ove štetne insekatske vrste jako utiču vremenske prilike u toku vegetacionog perioda. Sušne godine su veoma povoljne za njegovo razviće, dok su kišovite nepovoljne.

Kulture bijelog bora su slabije zastupljene na području Nacionalnog parka "Lovćen". Javljaju se na lokalitetu Rupe - Blatište i Vrtače. Ponekad se zajedno javlja bijeli bor i smrča. Na bijelom boru konstatovana su pojedinačna sušenja, posebno na stablima koja rastu pojedinačno. Od gljivičnih vrsta na bijelom boru osobito se često javljaju *Cenangium ferruginosum*, *Cyclaneusma minus*, *Cytospora friesii*, *Lophodermium pinastri*, *L. seditiosum*, *L. conigenum*, *Sclerophoma pithyophila* i *Therrya fuckelii*.

Od ovih vrsta najčešće se javlja *Cenangium ferruginosum*, fakultativni parazit čiji je razvoj stimulisan sušnim ljetima. Od insekatskih vrsta, na suvim stablima konstatovani su potkornjaci i u osnovi stabala (ispod kore) kokoni *Pissodes notatus*.

U kulturama smrče nijesu konstatovana sušenja. Ove kulture zauzimaju relativno malu površinu na ovom području, a ponekad se javljaju zajedno sa bijelim borom.

Najlošije zdravstveno stanje je konstatovano na stablima ariša. Na lokalitetu Vrtače i ispod Turčinovog groba u kulturama ariša najveći broj stabala je bio ili potpuno suv ili je u fazi sušenja. Pod uticajem nepovoljnih spoljnih faktora stabla ariša su fiziološki oslabjela i kasnije su postala lak plijen fakultativnih parazita (parazita slabosti) i sekundarnih štetočina. Sve vrste i gljiva i insekata pripadaju grupama koje

napadaju samo fiziološki oslabjela stabla, dok se nikada ne javljaju na vitalnim stablima. Tako na primjer na suvim granama ili kori suvih stabala zabilježene su gljive *Lachnellula occidentalis* i *L. suecica* (koje su tipični paraziti slabosti ili saprofit), dok ni u jednom slučaju nije konstatovana *Lachnellula willkommii* (jako opasan primarni patogen na stablima ariša). Ovo jasno ukazuje da se ovde radi o pogrešno odabranoj vrsti za pošumljavanje na ovom području i koja ne strada od primarnih parazita i štetočina već zbog toga što joj ekološki uslovi staništa ne odgovaraju, a sve ostalo što se posle javlja na stablima je sekundarno.

Krivulj bor na lokalitetu Rupe-Blatište, pokazuje relativno dobro zdravstveno stanje, tj. nijesu konstatovane sušenja stabala, odnosno grana. Konstatovane su uglavnom neke parazitne gljive koje se javljaju na četinama (*Cenangium acuum*, *Cyclaneusma niveum*, *Lophium mytilinum*, *Lophodermium pinastri*, *Pseudocenangium pinastri* i *Sphaeropsis sapinea*) i kori grana (*Sclerophoma pythiophila*, *Sphaeropsis sapinea* i *Tympanis hypododa*).

Među ovim gljivama najčešće se javljaju *Lophodermium pinastri*, *Pseudocenangium pinastri* i *Sclerophoma pythiophila*.

Evidentno je da se zaštiti u šumskim kulturama mora pristupiti sa posebnom pažnjom, pogotovu zbog činjenice što shodno zakonskim propisima, u ovoj zoni nije moguće vršiti radikalnije zahvate. Isključivo je moguće ograničiti aktivnosti na naučna istraživanja, sanacione i druge neophodne mjere u slučaju požara, pojave biljnih i životinjskih bolesti i prenamnožavanja štetočina.

Izdanačke šume bukve u I zoni zaštite

Brojni su faktori biotičke i abiotičke prirode koji destabilizuju šumske ekosisteme na ovim područjima. Od abiotičkih faktora na prvo mjesto dolaze aero-zagađenja, promjene klime, požari i sl. Od biotičkih faktora svakako najveći značaj imaju patogene gljive i štetni insekti.

Epidemije bolesti i kalamiteti štetnih insekata (koji se ciklično ponavljaju), dovele su do toga da su danas neke značajne šumske vrste biološki ili ekonomski ugrožene. U šumama bukve na ovom području, kao posljedica nasljeđa iz prošlosti, ali i brojnih nedosljednosti i nediscipline u prihvatanju savremenih stručnih saznanja, u pogledu šumskog fonda postoje brojni opterećujući faktori. Oni su, prije svega, sadržani u sljedećem:

- prisustvu znatnih površina pod degradiranim i po porijeklu stabala nehomogenim sastojinama;
- neadekvatno izvođenim uzgojnim i zaštitnim mjerama;
- introdukcijom novih opasnih patogena i štetočina.

Površina izdanačkih šuma bukve u prvom stepenu zaštite iznosi 1056 ha. Ove šume su sem sjevernih padina Trešteničkog vrha nalaze u veoma lošem stanju. Sastojine su prekinutog sklopa, isprekidane kamenjarima, dominiraju izdanačka stabla druge i treće generacije. Obično u bokorima iz istog žilišta polazi veći broj stabala malih visina i lošeg kvaliteta sa visokim procentom suvih stabala.

Kada se izdvoji kompleks od 73 ha koji se nalazi na sjevernim padinama Trešteničkog vrha iznad izvora Ivanova Korita, prosječni podaci za ove šume su znatno manji, zapremina oko 60 m³/ha, a zapreminski prirast 1,3 m³/ha. Kompleks Trešteničkog vrha je izdvojen i kao zaštitna zona gravitacionog sliva izvora Ivanova Korita i ima karakter stroge zaštite u kome je zabranjena sječa stabala, žbunja ili bilo kakvo narušavanje integriteta zaštićenog objekta. Ovu sastojinu karakteriše veliki broj stabala po ha (oko 2500), malih prečnika i velike visine, što joj povećava vitkost i smanjuje stabilnost.

Zdravstveno stanje izdanačkih šuma bukve u I zoni zaštite

Ima više štetnih faktora koji dovode do sušenja šuma bukve na ovom području.

Pored snažno ispoljenog antropogenog uticaja, sušenje šuma je uzrokovano i nizom drugih abiotičkih i biotičkih faktora. Od abiotičkih faktora na prvo mjesto dolaze *klimatske promjene i polutanti*.

Povećane potrebe za biogenim elementima i dovoljnim količinama vode dovele su do fiziološke iscrpljenosti stabala, posebno na siromašnim zemljištima, kao i do debalansa vodenog i hranidbenog režima ishrane. To se manifestovalo u vidu simptoma hloroze i nekroze lišća, a koji su karakteristični za nedostatak kalijuma i fosfora u lišću. Situacija se pogoršava i zbog toga što je poznato da se na Lovćenu javljaju i kasni prolječni mrazovi koji takođe dovode do daljeg iscrpljivanja stabala. Bukove sastojine, prisilno zaustavljene u normalnoj vegetaciji, direktno su ušle u ljetnji period sa visokim temperaturama, što inače karakteriše ovu primorsku planinu. Osim toga bukva je ostala bez lišća koje je štiti od upale kore do koje dolazi u toku toplih ljetnjih dana pod uticajem direktne insolacije. Podacima o globalnim klimatskim promjenama (WMO/UNEP,) upozoravaju da će u narednih 10 godina doći do uvećanja srednje

godišnje temperature vazduha za najmanje 1,5°, a što uz lokalne klimatske posebnosti ovog područja, može uticati na pogoršavanje zdravstvenog stanja bukovih sastojina.

Istovremeno sprovedena istraživanja opterećenosti šumskih zemljišta teškim metalima (Pb, Cu, Zn, Cd) su pokazala da je područje Lovćena opterećeno sadržajem teških metala. Razlog ovako visokog sadržaja teških metala može se objasniti jedino blizinom značajnih saobraćajnica. Ipak oštećenja na lišću bukve nijesu mogla sa sigurnošću biti dovedena u vezu sa opterećenjem zemljišta teškim metalima.

Imajući u vidu da se radi o šumama u I zoni kao i činjenici da su neki lokaliteti na tom području koji su obrasli šumom egzistencijalno ugroženi od biljnih bolesti i štetočina ali itekakako od požara (veliki broj suvih stabala u toj zoni je pravo bure baruta), u smislu snaženja njihove vitalnosti i otpornosti moguće je sprovesti neophodne sanacione i druge zaštitne mjere propisane zakonom. Ovo je ujedno i nastavak aktivnosti započetih u I zoni (odjeljenje 18, 19) iz prethodnog planskog perioda koji je NP "Lovćen" počeo uspješno da realizuje.

Šume bora munike u I zoni zaštite

U drugi rezervat izdvojene su padine Lovćena i Štirovnika na kojima se nalaze pojedinačna stabla ili grupe stabala kao ostaci nekadašnjih šuma munike (*Pinus heldreichii* Chr.). Munika je tercijerni relikv subendemit sa prirodnim arealom na Balkanskom poluostrvu. U prirodnom arealu najčešće dolazi na krečnjacima, a rjeđe na silikatima i serpentinima. Zakorjenjuje se duboko ali dobro raste i na plitkim zemljištima gdje korjen obuhvata i stijene i svuda tamo gdje se javljaju pukotine u stijenama korjen u njih prodire i na taj način sebi obezbjeđuje vodu i potrebne hranljive materije. Munika je jedna od najznačajnijih vrsta drveća na Lovćenu. Na Lovćenu se javlja u zajednici *Fagetum montenegrinum* gdje predstavlja diferencijalnu vrstu subasocijacije bukove šume. Javlja se i iznad pojasa subalpske bukove šume između 1400 i 1749 m u zajednici *Cerici-sesleietum robustae*, gdje je jako zakržljala.

Za ovo područje je značajna i zbog toga što može odigrati značajnu ulogu u pošumljavanju strmih, eroziji izloženih terena.

Ova subendemična vrsta od prirode se javlja na nepristupačnim terenima Štirovnika i Jezerskog vrha. Površina ova dva odvojena lokaliteta iznosi 34,50 ha.

Neposredno ispod Jezerskog vrha nalazi se i kultura munike. Ova mlada stabla munike na Jezerskom vrhu potiču od pošumljavanja sa akcije "Njegoševa šuma". U ovom rezervatu zabranjene su sve radnje izuzev prikupljanja sjemena munike, koje bi služilo za potrebe šumsko uzgojnih radova u Nacionalnom parku. Ove šume su značajne sa aspekta očuvanja genetskog fonda i biološke raznovrsnosti.

Zdravstveno stanje stabala munike u I zoni zaštite

Zdravstveno stanje u prirodnim šumama munike je relativno dobro. Međutim u kulturi munike ispod Jezerskog vrha konstatovano je pojedinačno sušenje stabala uzrokovano prije svega patogenim gljivama. U ovoj kulturi konstatovano je više parazitnih gljiva od kojih se najčešće javljaju: *Cyclaneusma niveum* (na četinama), *Lophodermium seditiosum* (na četinama), *L. pinastri* (na četinama), *Sphaeropsis sapinea* (na kori izbojaka) i *Cenangium ferruginosum* (na kori suvih donjih grana). U kulturi je konstatovano da je oko 10% stabala suhovrha ili suvo. Uzrok ovog sušenja je vjerovatno patogena gljiva *Sphaeropsis sapinea*, koja je sličnu pojavu izazvala i u susjednoj kulturi na crnom boru.

Međutim na nekim stablima munike u gornjem dijelu stabla konstovane su rak rane koje su praćene jakim izlivom smole, ali sam uzrok ove pojave još nije utvrđen.

Bukove sastojine u rezervatu - Konjsko

U ovom rezervatu izdvojene su visoke bukove šume na lokalitetu Konjsko koji se nalazi na jugoistoku Nacionalnog parka. Granica počinje od kote na visini 1432 m (Mainski vrh) i ide granicom Nacionalnog parka u pravcu sjevero-zapada, skreće na kotu 1403 m i preko Rujiškog vrha izlazi na krivinu kolskog puta za Konjsko, dalje ide prema Batrićevoj glavi i odatle na početnu tačku. U ovom rezervatu moguće je sprovesti neophodne sanacione i druge zaštitne mjere propisane zakonom.

Površina visokih šuma bukve u ovom rezervatu iznosi 272,70 ha. Bukva je pretežno generativnog porijekla, sem manjih površina pored puteva i na ivici šume, gde se poslije čistih sječa obnovila vegetativnim putem. Ove šume su nejednolične strukture sa svim razvojnim fazama od mladika do zrelih sastojina koje se

javljaju na grupama ili većim površinama. Ovakva struktura daje stabilnost ovim sastojinama a istovremeno je najoptimalnija za obezbjeđenje zaštitnih i rekreaciono zdravstvenih funkcija šuma. Ove šume su takođe značajne i kao dokaz postojanja prašume u prošlosti na ovom prostoru a i kao realan cilj gazdovanja šumama u Parku.

Ukupna drvena zapremina iznosi 65.255 m³ bukve, prosječno 239 m³/ha. Tekući godišnji zapreminski prirast iznosi 1.394 m³, prosječno 5,1 m³/ha, a intenzitet prirašćivanja je 2,1%. Debljinska struktura je sljedeća: od 11-30 cm prsnog prečnika je 23% drvene zapremine, od 31-50 cm oko 66%, a preko 50 cm 11%.

Zdravstveno stanje bukve u rezervatu "Konjsko"

Zdravstveno stanje bukve u ovom rezervatu je relativno dobro. Konstatovana je samo pojava karpofora gljiva prouzrokovala truleži na najstarijim stablima. Među ovim gljivama dominantne su *Ustulina deusta*, *Fomes fomentarius*, *Melanopus squamosus*, *Pleurotus ostreatus*, *Chondostereum purpureum* i *Ganoderma applanatum*. Na nekim mjestima konstatovana su i pojedinačna sušenja stabala, mada ova pojava za sada ne zauzima značajnije površine. Na ovim stablima konstatovana je nekroza kore uzrokovana parazitnom gljivom *Nectria coccinea* i višegodišnje otvorene rane nastale usled parazitske aktivnosti gljive *Nectria galligena*. Značajnije štetne insekatske vrste nijesu zabilježene, međutim, mjestimično prisustvo vrste *Cryptococcus fagisuga* ukazuje na opasnost od pojave "bolesti kore bukve" tako da se ova pojava mora permanentno pratiti.

Opasnost od pojave požara

Požar je "najveća šumska štetočina". Nijedan drugi štetni faktor nije u stanju da takvom brzinom nanese šumi štete tih razmjera, kao što je u to u stanju požar. Od vrijednih šuma za vrlo kratko vrijeme požar stvara zgarišta i gole površine. Dok se većina opasnosti po šume povremeno javlja, šumski požari predstavljaju u određenim okolnostima stalnu i veliku opasnost za šume. Najveći broj požara u šumi nastaje djelatnošću čovjeka (95%), a samo manji broj nastaje od udara groma (munjom). Požar nastao udarom groma prvenstveno nastaje u šumama prašumskog tipa gdje se nalaze brojna suva i trula stabla.

Međutim, mnogo češći su požari nastali ljudskom djelatnošću - korišćenjem sporednih šumskih produkata ili aktivnostima privatnih lica u šumi. Statistika pokazuje da su 50% požara izazvala privatna lica bilo iz nehata ili zlonamjerno.

Na području Nacionalnog parka "Lovćen", s obzirom na raspored i prosječnu količinu padavina, kao i relativnu vlagu vazduha u toku jula i avgusta, kao i prisustvo na velikim površinama četinarskih kultura postoji stalna opasnost od pojave šumskih požara. Ova opasnost se uvećava i zbog prisustva u toku ljetnjih mjeseci u velikom broju izletnika, vikendaša i drugih posetioca koji iz nehata mogu izazvati šumski požar.

Od požara su više ugrožene četinarske vrste drveća, mada na ovom području mogu stradati i lišćari. U toku 1992. god. na lokalitetu "Hum-Bare" (dio koji pripada rezervatu "Konjsko") došlo je do požara u sastojini bukve. Isti je slučaj sa požarom na lokalitetima Koločunske grede, Majstori koji se javio 2007. godine. Sva ova stabla je trebalo posle požara ukloniti i iskoristiti, a ne ostaviti da dalje propadaju pod uticajem gljiva prouzrokovala truleži, a pored toga ona predstavljaju opasnost za ponovnu pojavu požara na ovim mjestima. Na ovim lokalitetima potrebno je izvršiti pošumljavanje autohtonim vrstama.

Šumski ekosistemi II zone zaštite

U šumskim kompleksima van prve zone dozvoljena je njega šuma i prorede i obnova šuma u cilju stvaranja autohtone prirodne potencijalne vegetacije. Površine ovih šuma iznose 1.735,20 ha, od čega 1538,80 ha izdanačkih šuma bukve i 196,40 ha šikara bukve.

Izdanačke šume bukve

Veći kompleksi ovih šuma nalaze se na lokalitetima: Vojvodin vrh, Đurđevac, Zverinjačke rupe, jugoistočni dio Babljaka, Raduljica i Pijavice. Ove šume su tipične izdanačke šume i to pretežno druge i treće generacije. Često su prekinutog sklopa, ispresijecane kamenjarima. U dosadašnjem periodu ove šume nisu njegovane i često puta u bokorima raste po više stabala iz istog žilišta. Bliže naseljima (Majstori, Kuk, Njeguši) jače su degradirane.

U većini ovih sastojina degradirano je i zemljište. Put prevođenja ovih sastojina u viši uzgojni oblik biće veoma dug i zahtijeva značajno angažovanje šumarskih stručnjaka.

Ukupna površina ovih šuma iznosi 1.538,80 ha. Na ovoj površini nalazi se drvena zapremina od 184.598 m³ bukve, prosječno 120 m³/ha. Tekući godišnji zapreminski prirast iznosi 3.707 m³, prosječno 2,4 m³/ha, a intenzitet prirašćivanja je 2,0%. Debljinska struktura je sljedeća: od 6-10 cm prsnog prečnika nalazi se 30% drvene zapremine, od 11- 20% oko 65% i od 21-30 cm oko 5%.

Šikare bukve

Šikare bukve zahvataju površinu od 196,40 ha i nalaze se u sjeverno zapadnom dijelu Parka u blizini Vučjeg dola, Bežaljice i Kuka. Predstavljaju jedan od krajnjih degradacionih oblika šume. Površina šikara iznosi 196,40 ha, a drvena zapremina je 8.287 m³, prosječno 42 m³/ha. Tekući godišnji zapreminski prirast je 150 m³, prosječno 0,8 m³/ha.

7.2.3. STANJE ŠUMA

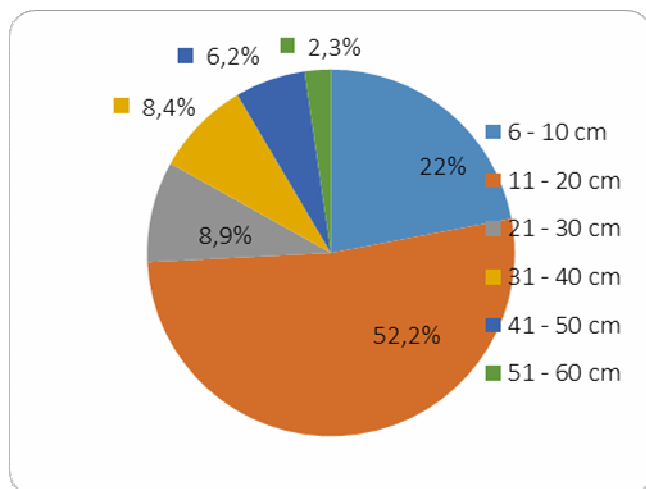
Od ukupne površine 3.409,60 ha, pod šumom je 2.564,70 ha ili 75,2%, a neobraslo 844,90 ha ili 24,8%. Ukupna zapremina iznosi 308.992 m³, prosječno 120 m³/ha.

Učešće vrsta drveća je sljedeće:

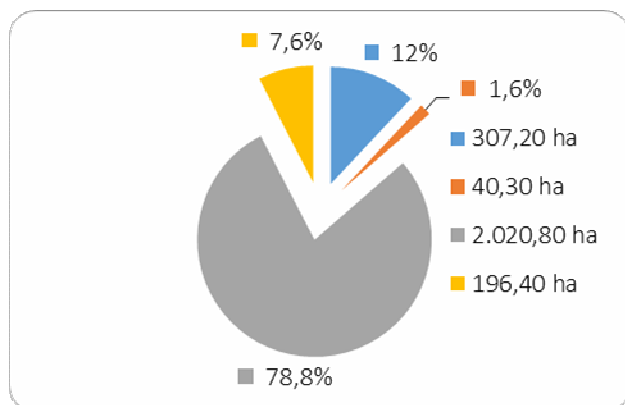
Bukva 303.487 m³ ili 98,2%; crni bor 5.103 m³ ili 1,7% i munika 402 m³ ili 0,1%.

Struktura zapremine po debljinskim razredima je sljedeća:

Tekući godišnji zapreminski prirast iznosi 6.384 m³, prosječno 2,5 m³/ha. Intenzitet prirašćivanja je 2,07%. U ukupnom tekućem godišnjem zapreminskom prirastu učešće vrsta je: bukva 6.211 m³ ili 97,3%, crni bor 165 m³ ili 2,6% i munika 8 m³ ili 1%.

6 - 10 cm prsnog prečnika = 67.894 m³ ili 22,0%;
 11 - 20 cm prsnog prečnika = 161.206 m³ ili 52,2%;
 21 - 30 cm prsnog prečnika = 27.620 m³ ili 8,9%;
 31 - 40 cm prsnog prečnika = 26.034 m³ ili 8,4%;
 41 - 50 cm prsnog prečnika = 19.070 m³ ili 6,2%;
 51 - 60 cm prsnog prečnika = 7.168 m³ ili 2,3%;

Stanje šuma po tipu gajenja

Visoke šume 307,20 ha ili 12,0%
 Šumske kulture 40,30 ha ili 1,6%
 Izdanačke šume..... 2.020,80 ha ili 78,8%
 Šikare 196,40 ha ili 7,6%

Izdanačke šume i šikare učestvuju sa 86,4%, a visoke šume sa šumskim kulturama samo 13,6%.

Stanje drvene zapremine i tekućeg godišnjeg zapreminskog prirasta po tipu gajenja je sljedeće:

Tip gajenja	V m3	V m3/ha	Zap.prir. m3	Zap.p. m3/ha
Visoke šume	65.657	214	1.402	4,6
Šumske kulture	5.103	127	165	4,1
Izdanačke šume	229.945	114	4.661	2,3
Šikare	8.287	42	156	0,8

Visoke šume učestvuju sa 12% po površini a 21% po zapremini, dok izdanačke šume po zapremini učestvuju sa 74,4% a po površini 78,8%.

Stanje saobraćajnica i otvorenost šuma

Glavni putni pravac u užoj zoni Nacionalnog parka "Lovćen" je asfaltni put Cetinje - Ivanova korita - Lovćen. Dužina ovog puta je 20 km, od čega kroz park prolazi 12 km. Sa sjeverne strane Nacionalnog parka prolazi regionalni put Cetinje - Njeguši - Kotor, sa koga se od Krsca odvaja put Krstac - Dolovi - Ivanova korita dužine 12 km.

Pored ovih putnih pravaca u užoj zoni postoje i sljedeći putevi: Kuk - Vrh Štirovnika 4 km; Bjeloši - Konjsko 8 km; Srednjačke poljane - Ogrebine 1 km; Ivanova korita - Majstori 3 km; Duge njive - Kruševica 3 km; Bukovica - Trešnja 4 km; Međuvršje - Kuk 3 km.

Dužina puteva u užoj zoni Nacionalnog parka iznosi 50 km. S obzirom na specifičnost ovog objekta otvorenost šuma je zadovoljavajuća uz izgradnju puta Konjsko - Majstori.

Prilikom planiranja traktorskih vlaka treba koristiti terenske pogodnosti, te ih treba graditi samo gdje je to zaista nužno.

7.3. Turizam u NP "Lovćen"

NP "Lovćen" kao turističku destinaciju treba posmatrati kao cjelinu u sklopu šireg područja koja se graniče sa samim NP-om (Prijestonice Cetinje, Kotor i Budva te djelimično i Podgorica). Zbog svoje geopozicije unutar Crne Gore, još od proglašenja Nacionalnim parkom (1952. godine), turizam se uglavnom naslanja na izletničko-rekreacijski turizam (dolasci i dnevni boravak gostiju sa obale i unutrašnjosti) i u manjem dijelu stacionarni (fokusiran na đačko istraživačke boravke unutar NP-a).

Ponuda

Ponuda smještajnih kapaciteta NP „Lovćen” uz postojeće kapacitete unutar Parka se mora posmatrati i iz ugla glavnih urbanih centara koji okružuju NP - Cetinje i Kotor, kako bi se sagledao puni potencijal turistifikacije NP-a.

Smještajni kapaciteti unutar granica NP-a se uglavnom nalaze na Ivanovim Koritima:

- Dječije odmaralište „Lovćen - Bečići“ 200 kreveta
- Hotel "Ivanov konak" - 14 kreveta
- Bungalovi NP "Lovćen" - 20 kreveta

Dodatni smještaj na rubu granica NP-a postoji i u selu Njeguši:

- Etno selo "Kadmi" - 60 kreveta

Takodje, u Njegušima se izdaju i privatne sobe i apartmani, koji nisu evidentirani u službenim kapacitetima.

Smještajni kapaciteti Cetinja se sastoje u sljedećim objektima:

- Hotel "Grand" - 300 kreveta
- Hotel "Sport in" - 30 kreveta,
- Pansion "22" - 10 kreveta,
- Pansion "Stanković" - 12 kreveta

Smještajni kapaciteti Kotora se sastoje u sljedećim objektima:

- 14 hotela sa 1.425 kreveta
- 400 objekata privatnog smještaja sa 2.420 kreveta

Potražnja

Potražnja za dolaskom i boravkom u NP "Lovćen" se može okarakterisati na dva načina:

- stacionarna potražnja - sa ostvarenim dolascima i noćenjima u sklopu smještajnih kapaciteta NP "Lovćen"
- izletnička potražnja - jednodnevni izleti i boravci koji se generiraju na tri načina:
 - domaći izletnici - iz okolnih opština i gradova, vikendom, boravak u prirodi, organizovani dolasci domaćih grupa (djece, školaraca, studenata, istraživača)
 - stacionarni gosti iz Cetinja, Kotora, Budve i ostalih primorskih mjesta
 - "cruising" gosti iz Kotora - koji se transferišu u NP radi obilaska ključnih znamenitosti

Prema službenim podacima JP NP "Lovćen", u 2010. godini je prodato 35.000 ulaznica u NP (ulazi Bjeloši i Njeguši), dok prema neregistrovanom prometu, nivo potražnje na godišnjem nivou ukupno iznosi oko 70.000 posjetioca (prodate karte i neregistrovani ulasci).

Kada se gleda potražnja u dva ključna urbana centra - Cetinju i Kotoru, ona je registrovana na sljedeći način:

Potražnja - Cetinje										
	2010		2009		2008		2007		2006	
	Dolasci	Noćenja	Dolasci	Noćenja	Dolasci	Noćenja	Dolasci	Noćenja	Dolasci	Noćenja
	n.d.	994	n.d.	14.100	n.d.	17.210	n.d.	14.830	n.d.	14.114
Izleti (posjetitelji)	72.000		71.805		92.400		100.000		n.d.	
Potražnja - Kotor										
	2010		2009		2008		2007		2006	
	Dolasci	Noćenja	Dolasci	Noćenja	Dolasci	Noćenja	Dolasci	Noćenja	Dolasci	Noćenja
	44.519	255.185	54.887	316.130	60.039	311.105	38.563	195.039	36.759	207.455
Prosječan boravak (dana)	5,7		5,8		5,2		5,1		5,6	
Izleti (posjetitelji)	200.850		160.000		176.000					
Cruising (posjetitelji)	145.185		74.989		52.721		48.732		36.360	
Yachting (posjetitelji)	5.007		5.101		5.910		5.751		4.536	

Ako se gleda prema nacionalnostima, prema dobijenim podacima iz TO Cetinja za 2010. godinu, najviše registrovanih gostiju je iz Rusije (36,6%), Francuske (15,9%), Velike Britanije (14,3%), SAD (10,2%) i Njemačke (7,5%).

Prisutna je visoko sezonalna potražnja, gdje se preko 90% turističkog prometa (izletničkog i stacionarnog) ostvari u periodu četiri ljetnja mjeseca (jun - septembar).

Turistička infrastruktura

Turistička infrastruktura je uglavnom usko povezana za karakter NP-a u sprovođenju jednodnevnih izleta i aktivnosti, sa fokusom na informativno i edukacionu komponentu.

Ključna turistička infrastruktura u sklopu NP "Lovćen" je sljedeća:

- Informaciono - edukativni centar za posjetioce NP "Lovćen" (Ivanova Korita)
- Sportski tereni dječijeg odmarališta „Lovćen- Bečići“ (Ivanova Korita)
- "Adventure" (avanturistički) park na Zha (Ivanova Korita)
- Mauzolej Njegoša
- Muzej rodna kuća Njegoša
- Tematske planinarske / pješačke / biciklističke staze (staza vuka, staza jezero)
- Vidikovci

Privredni pokazatelji turizma

Da bi procijenili ukupni volumen turističkog biznisa koji se događa na prostoru NP "Lovćen", potrebno je analizirati cijene smještaja, hrane kao i ostalih turističkih usluga (ovdje se analizira samo unutar granica NP).

Smještajni kapaciteti ostvaruju sljedeće prosječne cijene:

- Dječije odmaralište „Lovćen“-Bečići“ - po osobi dnevno 15€ (uključen puni pansion)
- Bungalovi JP NP "Lovćen" - 10 € po osobi dnevno (bez pansiona)
- Hotel "Ivanov konak" - 30 € po osobi dnevno

Cijene usluga variraju prema sljedećim intervalima:

- Karta za ulazak u NP 2 €; karta za ulaz u mauzolej 3 €;
- Obrok za dvije osobe u restoranu (ručak ili večera) od 15 do 30 €;
- Tradicionalni suveniri od 1 do 10 € (mali suveniri), veći suveniri od 10 do 50 €;
- „Adventure“ (avanturistički) park karte za djecu od 5 do 13 €, a za odrasle od 10 do 15 €;

Iz podataka da se u NP na godišnjem nivou nalazi između 35.000 (prodatih karata) i 70.000 (neregistrovanih) gostiju može se konstatovati da samo iz prodaje karata (za ulaz u NP i ulaz u mauzolej) ostvareni prihodi su između 175.000 € i 225.000 €.

Ukoliko se uzme sezona od 100-tinjak dana i angažman smještajnih kapaciteta na nivou od 60% u tom periodu, uz prosječno ostvareno noćenje od 15€, dolazi se do ranga prihoda od smještaja između 200.000€ i 300.000€ (bez obzira na vrstu pansiona).

„Adventure“ (avanturistički) park sa ponudom od 1. juna do 15. septembra, može generisati između 5 i 10 hiljada posjetioca sa prosječnom cijenom od 7€, što rezultira prihodima između 35.000€ i 70.000€ na godišnjem nivou.

Dodatni ukupni prihodi od prodaje suvenira, domaćih proizvoda (sir, pršut, med, bilje itd.) i slično može na ukupnom godišnjem nivou donijeti između 50.000 i 75.000€.

Svi ostali prihodi koji nisu ovdje specijalno analizirani maksimalno ostvaruju 50.000 € na godišnjem nivou.

Ukupni procijenjeni volumen turističkog biznisa (direktni i indirektni) procijenjen je na nivou od 0,5 do 0,8 miliona €.

Evaluacija turističkog potencijala prostora

Evaluacija postojećih atrakcija izrađena je na osnovu: rezultata analize dostupne dokumentacije o ovom prostoru, obilazaka terena i fizičke analize prostora i razgovora sa ključnim subjektima turističkog razvoja javnog i privatnog sektora.

Rezultati ove evaluacije pokazuju da su ključne atrakcije ovog prostora uglavnom vrhovi planina sa svojim vidikovcima i postavljenim objektima (mauzolej, muzej i sl.) zbog kojih izletnici i jednodnevni posjetioci i dolaze. Ove atrakcije privlače goste i sa internacionalnog i sa domaćeg tržišta, dok malo udaljeniji prostori i ne toliko pomenuti su uglavnom predmet istraživanja lokalnog tržišta.

NACIONALNI PARK LOVČEN						
POSTOJEĆA ATRAKCIJSKA OSNOVA		Dostupnost i pristup	Značaj / Nivo			Potencijal
			Lokalni / Regionalni	Nacionalni	Internacionalni	
Príroda						
NP Lovćen	Prostor NP-a	☺			✓	Vrlo visok
Jezerá	Jezero ispod Jezerskog vrha (herpetobloški rezervat)	☹		✓		Nizak
Vrhovi / najviše točke	Lovćen	☺			✓	Visok
	Štirovnik	☺		✓		Visok
	Jezerski vrh	☺			✓	Visok
	Babljak	☺		✓		Srednji
	Treštenički vrh	☺		✓		Srednji
	Đurđevac	☺		✓		Srednji
Kultura						
Manastiri i crkve	Crkva Sv. Preobraženja	☺	✓			Nizak
	Crkva Sv. Đorđa	☺	✓			Nizak
	Crkva Uspenja Bogorodice	☺	✓			Nizak
	Ostale crkve (Sv. Arhandela, Sv. Nikole, Sv. Nedelje, Sv. Save, Sv. Petke)	☺	✓			Nizak
Ostala kulturno-istorijska baština	Njegošev mauzolej	☺			✓	Vrlo visok
	Njegoševa rodna kuća (uključeno sa kućom kralja Nikole)	☺		✓		Visok
	Katuni (Dolovi, Kuk, Majstori, Trešnja, Bižaljevac, Vučji do, Šanik)	☺		✓		Srednji
Događanja						
Događaji, festivali itd.	Brdska trka Lovćen	☺		✓		Nizak
	Kulturalno ljetb Njeguši	☺		✓		Srednji

Ocjena potencijala turističkih proizvoda

NP "Lovćen" profesionalno raspolaže samo sa proizvodom specijalnih interesa (pješačenje, planinarenje, biciklizam, proučavanje prirode) i donekle touringa (ukoliko se posmatra dolazak sa cruisera iz Kotora i grupni dolasci sa obale). Oni su bazično formulirani i njihov razvoj je neupitan.

Od dodatnih potencijala, u smislu turističkih proizvoda, gastronomija ima postojeću bazu u autohtonim proizvodima, seoski turizam također ima šansu za razvoj kao i ljetni odmor u planini. Za zdravstveni turizam te eventualno zimski odmor u planini potrebna su velika ulaganja u bazičnu infrastrukturu.

U nastavku se nalazi tabela ekspertne evaluacije turističkih proizvoda na prostoru NP "Lovćen".

Ocjena potencijala turističkih proizvoda						
	Resursi	Dostupnost i pristup	Turistička infrastruktura	Tehnički / upravljački uslovi za razvoj	Kreiranje imidža destinacije	UKUPNO
Posebni interesi	5	3	3	5	5	21
Ljetni odmor u planini	4	4	2	2	3	15
Zimski odmor u planini	3	2	2	2	3	12
Seoski turizam	4	3	3	3	4	17
Touring	5	3	4	4	5	21
Zdravstveni turizam	2	3	2	2	3	12
Gastronomija	4	4	3	4	4	19
1 - najniža ocjena						
5 - najviša ocjena						

Zaključak

Na osnovu ocjene turističkog potencijala NP "Lovćen" i okruženja, jasno je da:

- se ovdje radi o području sa dovoljnim potencijalima koji trebaju vrijednovati svoje resurse i atrakcije, ali koje u dosadašnjem periodu nije rezultiralo ostvarenjem punog potencijala jer sam NP "Lovćen" i njegovo najbliže okruženje nije slijedilo uobičajena pravila igre turističke industrije u i oko nacionalnih parkova;
- radi se o području koje kroz svoj dugogodišnji razvoj nije rezultiralo sa dovoljnim brojem turističkih subjekata u privatnom sektoru spremnih da preuzmu značajniji rizik preobražaja turističke fizionomije ovoga kraja, a zbog objektivnih pretpostavki razvoja privatnog sektora (potrebna bazična infrastruktura, kadrovi, upravljanje destinacijom, strateški planovi razvoja);
- sa druge strane ovdje se radi o području gdje još uvijek nije konsolidovan javni sektor koji bi, regulacijom i drugim podsticajima, bio u stanju samostalno inicirati ozbiljniji razvoj, zbog čega je ovdje nužan eksterni, to jest državni podsticaj (jasno određivanje prava i ingerencija raznih subjekata javnog sektora - opštine, gradovi, Muzeji Crne Gore, NP Crne Gore, infrastrukturna preduzeća);
- nadalje, zbog objektivno komplikovane situacije da je oko 60% zemljišta u NP-u u privatnom vlasništvu, riječ je o području koje već uveliko ima pritisak javnosti za razvoj nekretnina, pa se hitno nameće potreba dogovora lokalnih interesnih subjekata, prvo o konceptu razvoja, a onda o regulaciji i inteligentnom pristupu privlačenja velikih i malih investitora; i
- konačno, riječ je o području gdje je nužan hitan program internog marketinga u vezi sa razvojem turizma i turističke kulture, s obzirom na činjenicu da su neki elementi potencijalnog lanca vrijednosti destinacije već značajno ugroženi. Stanovništvo treba što prije pripremiti za turizam kao buduću važnu polugu ekonomskog rasta područja NP-a i njegovog najbližeg okruženja.

Za područje prostora NP "Lovćen" predstoji izgradnja prvenstveno turističke kulture kroz postepeno kreiranje konkurentnosti područja i postavljanje profesionalnih turističkih proizvoda koji se mogu pripremiti za komercijalizaciju prema turističkom tržištu. Na taj način se otvara poluga javnim tijelima da sistematizovano počnu djelovati prema prostoru infrastrukturnim opremanjem i otvaranjem mogućnosti za pokretanje privatnog sektora u postavljenim okvirima stabilnog i održivog razvoja.

8. SAOBRAĆAJNI SISTEM

8.1. DRUMSKI SAOBRAĆAJ - KARAKTERISTIKE I FUNKCIONALNOST

Postojeći saobraćajni podsistemi u Crnoj Gori razvijali su se nezavisno tako da u postojećem stanju funkcionišu manje ili više nezavisno. Naime, u postojećem stanju različiti saobraćajni podsistemi ne funkcionišu u cjelini kao jedinstven transportni sistem sa tehničko-tehnološkog i organizacionog aspekta.

8.1.1. PRIMARNA PUTNA MREŽA U PLANOVIMA VIŠEG REDA

Prvi prostorni plan Republike Crne Gore donijet je 1986. godine, a u dva navrata, 1990. i 1997. rađene su izmjene i dopune.

Prostornim planom SR Crne Gore do 2000. godine (1986.), utvrđena je, po prvi put, opšta osnova organizacije i uređenja prostora Republike u cjelini. Definisana je i prostorna koncepcija dugoročnog razvoja saobraćajne infrastrukture, koja je, kroz predviđeno poboljšanje veza Republike sa ekonomskim prostorom zemlje (ondašnje SFRJ), regionalnih i međuopštinskih veza i lokalne pristupačnosti, tretirana kao jedan od ključnih preduslova za postizanje Planom postavljenih ciljeva razvoja, posebno u odnosu na ravnomjerniji regionalni razvoj.

Izmjenama i dopunama Plana iz 1991. godine, osim magistralnih i regionalnih puteva, predviđaju se i autoputevi i tzv. magistrala za brzi motorni saobraćaj na Primorju.

Kao autoputevi predviđeni su pravci:

- Jadranski autoput (Debeli Brijeg - padine iznad Herceg Novog - Čevo - Titograd - zapadni obilazak Titograda);
- Autoput Beograd-Crnogorsko primorje;
- Autoput Titograd-Skadar.

Trasa Jadranskog autoputa (Debeli Brijeg - padine iznad Herceg Novog - Čevo - Titograd (Podgorica) - zapadni obilazak Titograda) za potrebe Izmjena i dopuna Prostornog plana iz 1991. godine definisana je dokumentom "Studija o razvoju putne mreže na teritoriji SR Crne Gore - Prostorna analiza cestovnih koridora na TK 25000-Jadranski putni pravac" (Urbanistički institut SR Hrvatske, Zagreb, 1989.)

Put rezervisan za saobraćaj motornih vozila - brza saobraćajnica je: Ulcinj - zaleđe Bara - zaleđe Budve - zaleđe Tivta - varijantni prelaz preko Bokokotorskog zaliva - priključak na Jadranski autoput u reonu Herceg Novog.

Izmjenama i dopunama Prostornog plana Republike iz 1997. godine, sa stanovišta drumskog saobraćaja, u potpunosti su preuzeta rješenja položaja budućih autoputeva iz ranijih izmjena i dopuna PPR-a (1991. god.).

Mreža magistralnih i regionalnih puteva uglavnom je ostala nepromijenjena. Jedina veća izmjena vezana je za izmjene dijela trase puta: Priboj - Pljevlja - Žabljak - Šavnik - Brezna (veza sa magistralnim putem Nikšić - granica BiH) - Nikšić - Vilusi - Grahovo - Risan i njihov uticaj, u tim područjima, na manju izmjenu mreže regionalnih puteva.

Trans - Evropska Transportna Mreža (TEN-T) razvijana je tokom 90-tih godina na bazi studija i analiza u kojima Crna Gora nije dobijala adekvatan tretman. Vodeću ulogu u razvoju putne mreže imala je Evropska konferencija ministara transporta a deset Transevropskih koridora definisani su na konferencijama u Pragu 1991. godine, Kritu 1994. godine i Helsinkiju 1997. godine.

Dalji razvoj saobraćajne mreže na prostoru Jugoistočne Evrope, posebno u daljoj razradi TEN-T koridora uslijedio je nakon stabilizacije političkih prilika na području Balkana tokom 2003. i 2004. godine. U koordinaciji infrastrukturne grupe Pakta za stabilnost i uz učešće finansijskih institucija urađena je nova detaljna studija (Regionalna studija infrastrukture za Balkan - REBIS) koja je obuhvatala usklađivanje potreba i mogućnosti regionalnog razvoja za Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Crnu Goru, Kosovo odnosno UNMIK, Albaniju i Makedoniju).

Kao proizvod nastala je takozvana Osnovna mreža (Core Network) i došlo je do realizacije jednog broja najurgentnijih infrastrukturnih projekata u regiji.

Osnovna mreža putnih pravaca prikazana je na sljedećoj karti:

Slika 1s: Osnovna REBIS mreža puteva

Ruta 4 u Osnovnoj REBIS Mreži definisana je na potezu Vršac - Beograd - južni Jadran, odnosno kroz Crnu Goru: Boljare - Andrijevića - Mateševo - Bratonožići - Podgorica - Sozina - Bar.

Za Crnu Goru bi predstavljao najjednostavniju vezu sa koridorima VII i X.

Jadransko-Jonski pravac je prepoznat u Osnovnoj REBIS Mreži (Ruta 1). Crna Gora u pripremi realizacije ovog koridora i posebno do definisanja trase mora da radi na poboljšanju postojećih pravaca na Osnovnoj REBIS mreži i od kojih jedan pravac, u svakom slučaju mora da se u značajnoj mjeri poklopi sa trasom budućeg Jadransko-Jonskog autoputa, a to su pravac Tirana - Podgorica - Trebinje / Sarajevo i pravac postojeće Jadranske magistrale.

Ruta 2b na Osnovnoj REBIS mreži Tirana - Podgorica - Sarajevo zadovoljava sve principe po kojima su određivane glavne saobraćajnice u regiji. Povezuje glavne gradove, industrijske regije i već definisane koridore. On bi za Crnu Goru predstavljao najjednostavniju vezu sa koridorom Vc.

Prostornim planom Crne Gore do 2020. godine (2008.) dominantan doprinos u uspostavljanju planiranog koncepta prostornog razvoja daće upravo drumski saobraćaj.

Kao posljedica regionalne evropske inicijative, koja je djelimično realizovana dionicama autoputeva u Hrvatskoj i Albaniji, analizirani su koridori kroz Crnu Goru. Priključne tačke biće definisane međudržavnim sporazumima Crne Gore, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Albanije. Kao polazišta za opredjeljenje predložen je koridor (jedan od tri razmatrana u prethodnom Prostornom planu, a predložen Studijskom osnovom) na pravcu širi reon Nuda prema Bosni i Hrvatskoj, Grahovo - Čevo - Podgorica - širi reon Božaja prema Albaniji.

Imajući u vidu pokazatelje i ciljeve postojećeg razvoja Crne Gore, kao i uloge koju ima putna mreža u ostvarenju istih, a s obzirom na postojeće stanje putne mreže i očekivane saobraćajne tokove do 2020. godine, kao i predloženog koncepta prostornog razvoja, Prostornim planom države definisan je koncept putne mreže Crne Gore.

Planiranu primarnu putnu mrežu države (autoputevi, magistrale za brzi motorni saobraćaj) čine:

1. Koridori autoputeva:

- Dionica autoputa Beograd - južni Jadran kroz Crnu Goru: Boljare - Andrijevića - Mateševo - Bratonožići-zapadna obilaznica Podgorice - tunel Sozina - Bar (Đurmani)
- Dionica autoputa od veze sa autoputem Beograd - Bar do granice sa Srbijom (Kosovo i Metohija): Andrijevića - Murino - Čakor - Bjeluha.
- Dionica Jadransko - Jonskog autoputa: granica sa Bosnom i Hercegovinom (u reonu Nudo) - Grahovo - Čevo - Podgorica (sjeverna obilaznica - potrebno detaljnije istraživanje trase) - tunel kroz Dečić (granica sa Albanijom).

2. Magistrale za brzi motorni saobraćaj su:

- Jadranska magistrala za brzi motorni saobraćaj: Debeli brijeg (granica prema Hrvatskoj) - Herceg Novi - prelaz preko Bokokotorskog zaliva - Tivat - Budva - Bar - Ulcinj - reon Fraskanjela (granica prema Albaniji).
- Šćepan polje (granica prema Bosni i Hercegovini) - Plužine - Nikšić - Podgorica.

Prostornim planom Crne Gore svi postojeći magistralni putni pravci će se rekonstruisati, proširiti ili poboljšati, a u neposrednom okruženju obuhvata PPPN za NP "Lovćen" planiran je magistralni put Cetinje - Nikšić.

8.1.2. PUTNA MREŽA

Područje Nacionalnog parka "Lovćen" se nalazi u okviru mreže puteva koji su u putnoj mreži Crne Gore rangirani kao primarna putna mreža. Primarna putna mreža kojom je okružen Lovćen daje mogućnosti za dobru saobraćajnu povezanost sa opštinskim centrima koji ga okružuju. Važna regionalna čvorišta u neposrednom okruženju su, svakako Cetinje, Kotor, Podgorica i Budva.

Karakteristika putne mreže, od primarne do lokalnih puteva, u posmatranom području je da je nastajala kao posljedica konfiguracije terena. Putni pravci su smješteni u dolinama rječnih tokova ili su pozicionirani grebanskim trasama prirodno pogodnim za savlađivanje terena.

Postojeći magistralni i regionalni putevi predstavljaju okosnicu saobraćajnih veza područja Nacionalnog parka kao i veza Parka sa ostalim djelovima države.

Područje posmatranog Plana sa istočne i jugoistočne strane tangira **magistralni put M-2.3** Podgorica - Cetinje - Budva. Ovaj put je u dobrom stanju i u eksploatacionom smislu solidnim građevinsko-tehničkim elementima, sa širinom kolovoznog zastora od asfalt betona koja iznosi 7,0 m. Magistralni put M-2.3 na području Plana svojim kvalitetom uglavnom odgovara potrebama.

U neposrednoj blizini Plana, u široj zoni Parka, na sjevernoj i zapadnoj strani u neposrednoj blizini prolazi Jadranska magistrala tj. magistralni put M 2. Širina kolovoza Jadranske magistrale iznosi 7,0 m izuzev dionica Kamenari - Kotor (29 km) gdje je širina 6,0 m i Kotor - Lepetani (12 km) gdje je širina kolovoza 4,5 m.

Putni pojas dela magistralnog puta M-2, Jadranske magistrale, kroz Grbaljsko polje u posljednjih nekoliko godina je ugrožen nelegalnim priključcima koji utiču na smanjenje nivoa bezbjednosti saobraćaja na magistralnom putu.

Za razliku od njih, **regionalni putevi** su uglavnom prilično loši jer su malih širina, oštih i horizontalnih krivina, odnosno za eksploatacione potrebe odlikuju se lošim građevinsko-tehničkim elementima a na određenim dionicama i sa lošim kolovoznim zastorom.

Regionalni put Cetinje - Njeguši - Kotor (R-1) ide sjevernoistočnom i sjevernom granicom šire zone Parka, a kod Čekanja ulazi duboko u širu zonu i iz nje izlazi na prevoju Trojica.

Dionicu puta Cetinje (od Dubrave) - Trojica (36,6 km) karakterišu mnoge oštre krivine i serpentine, ali su uzdužni nagibi mali s obzirom na planinski teren i ne prelaze 7% ni na jednom potezu ovog dijela puta.

Na dionici Krstac - Trojica - Kotor (22,2 km) nalazi se 25 čuvenih Lovćenskih serpentina. Uzdužni nagibi su do 7% a u serpentinama su ublaženi.

Karakteristika regionalnog puta R-1 na navedenoj dionici je mala širina asfaltnog kolovoznog zastora (4-5m), što uslovljava zastoje zbog mimoilaženja i nepovoljni su uslovi za preticanje.

Put Cetinje - Njeguši - Kotor ima veliki istorijski i kulturni značaj za Crnu Goru a najvažniji razlozi su:

- Cetinje - Njeguši - Krstac je prvi kolski put koji je gradila Crna Gora (1879 - 1881. godine);
- Na dionici Krstac - Kotor izgrađen je prvi putni tunel u Crnoj Gori;
- Na putu Cetinje - Njeguši - Kotor uveden je prvi redovni kolski saobraćaj - diližansom (1881. god.) u Crnoj Gori, a ovaj put više od 30 godina predstavljao je jedinu vezu Cetinja sa Bokom Kotorskom.

Od regionalnog puta R-1 u Čekanju ka sjeveru se odvaja regionalni put R-15 Čekanje - Čevo - Nikšić na čijoj trasi je važećim Prostornim planom Crne Gore predviđena izgradnja magistralnog puta od Cetinja ka Nikšiću.

Glavni ulaz u užu zonu Parka je regionalnim putem R-13 Cetinje - Ivanova korita - Lovćen (20 km). Put ima asfaltni kolovoz širine 5,0-5,5 m, mnogo oštih krivina i serpentina ali nema većih uzdužnih nagiba.

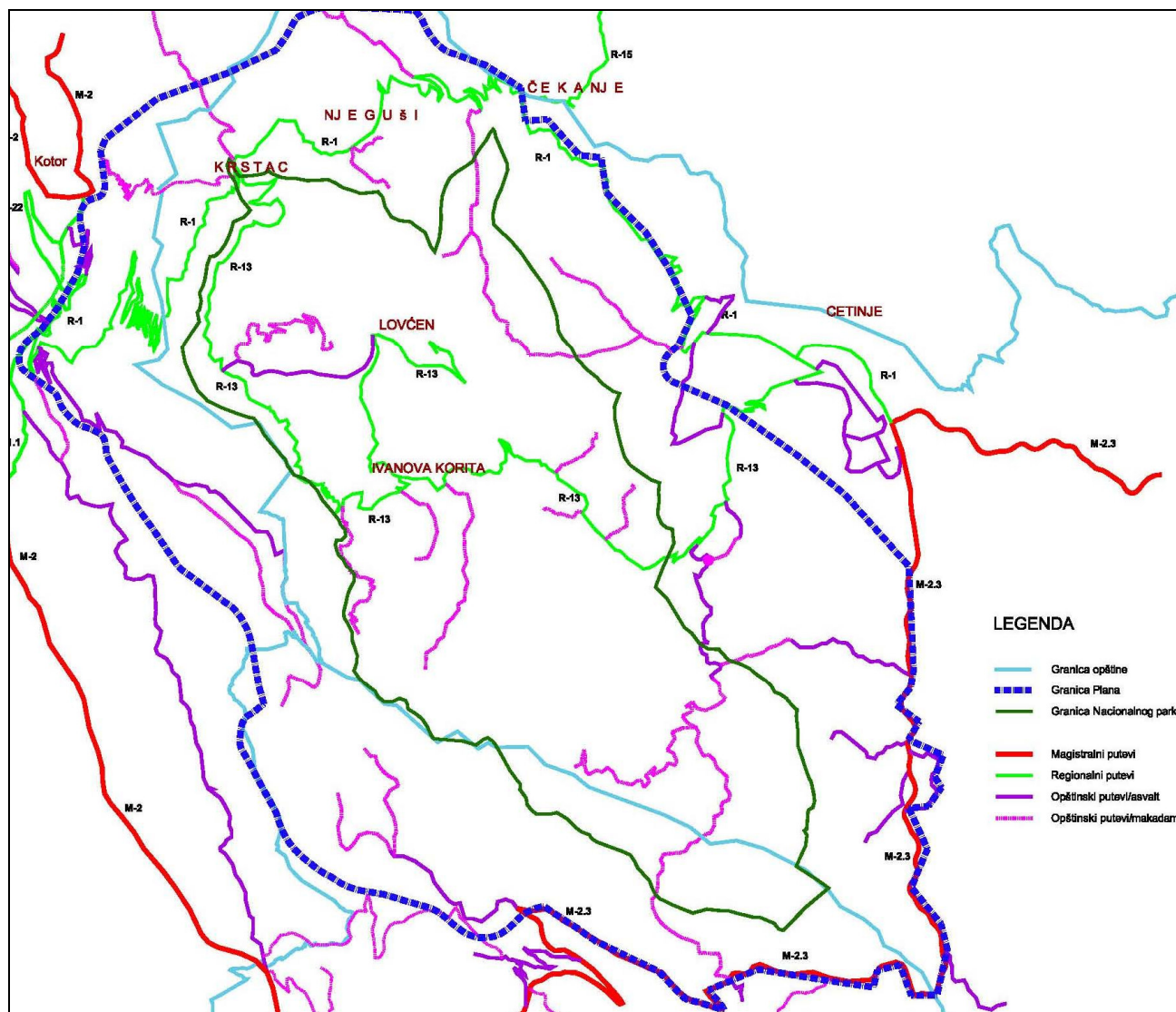
Na dionici Cetinje - Ivanova korita voze se brdske auto trke na kojima se okupi i preko 30 hiljada posjetilaca.

Put Ivanova korita - Krstac dužine 12,5 km je ulaz u Park sa kotorske strane.

Na teritoriji obuhvaćenju razmatranim Planom najveća deficitarnost putne mreže je u pogledu lokalnih tj. opštinskih puteva. **Opštinski putevi** u obuhvatu Plana su identifikovani na osnovu važećih opštinskih odluka o utvrđivanju lokalnih puteva na području opština Cetinje i Budva, raspoloživih kartografskih podloga, orto-foto snimka kao i podataka sa terena.

Prema raspoloživim podacima u prostornom obuhvatu Plana identifikovano je oko 90,6 km lokalnih puteva od čega je 27,3 km sa asfaltnim kolovoznim zastorom.

Mrežu lokalnih puteva karakteriše: nedovoljna širina kolovoznih traka, neprihvatljive karakteristike podužnih i poprečnih elemenata puteva (širine profila, podužni nagibi (negdje i preko 20%), radijusi horizontalnih i vertikalnih krivina, itd.), nezadovoljavajuće stanje kolovoznog zastora iako je u pitanju asfalt, nepostojanje saobraćajne signalizacije i opreme, loše stanje putnih objekata (mostovi, propusti, podzide, itd.). Mrežu lokalnih puteva karakteriše nizak kvantitet i kvalitet formiranih puteva lokalne mreže u odnosu na veličinu teritorije i razmještaj naselja na njoj.

Slika 3s: Kategorizacija postojeće putne mreže

Karakteristike lokalnih puteva su utvrđene uvidom na terenu jer ne postoji baza podataka o elementima kao što su: širina kolovoznih traka, karakteristike podužnih i poprečnih elemenata puteva (širine profila, podužni nagibi, radijusi horizontalnih i vertikalnih krivina, itd.), stanje kolovoznog zastora, saobraćajna signalizacija i oprema, stanje putnih objekata itd.

Situacija sa putevima u kontaktnoj zoni je mnogo bolja, jer je većina asfaltirana i njima je omogućen pristup do svih naselja.

U obuhvatu Plana najzastupljeniji su **nekategorisani i šumski putevi** koji su loših, najčešće neprihvatljivih eksploatacionih karakteristika, bez ikakvog kolovoznog zastora. U najlošijem stanju su putevi koji vode ka naseljima tj. katunima na većim visinama, tako da se može postaviti pitanje da li se uopšte te površine za kretanje i mogu nazivati putevima. Stanovnici ovih naselja prinuđeni na veoma otežana kolska kretanja što onemogućava bilo kakvu privrednu inicijativu te dovodi do nepostojanja realne egzistencijalne osnove i u krajnjoj fazi do migracije stanovništva.

Bez obzira na nizak nivo upotrebljivosti ovih puteva, jer su svi neasfaltirani, za mnoge katune oni predstavljaju jedinu moguću komunikaciju međusobno a i sa neposrednim okruženjem.

Javni autobuski prevoz, osim magistralnim putevima, odvija se još jedino putem Cetinje - Čekanje - Njeguši.

8.1.3. PANORAMSKE STAZE

Na području Plana egzistira mreža diferenciranih i markiranih panoramskih staza i to kako izletničkih tj. rekreativnih, biciklističkih, pješačkih i planinarskih staza (u zavisnosti od zona i atrakcije pejzaža) za kretanje pješaka i planinskih biciklista u funkciji prezentacije kulturnih i prirodnih vrijednosti i rekreacije.

Izletničke staze za kretanje pješaka-planinara i biciklista egzistiraju kao grebenske, panoramske, dolinske i vezne, na trasama postojećih lokalnih i nekategorisanih puteva i staza (tzv. austrijske staze izgrađene u vrijeme I svjetskog rata), kroz cijelo područje Plana.

Uz neke staze su izgrađena odmorišta i vidikovci za predah posjetilaca, sa nadstrešnicama i klupama izgrađene od prirodnih materijala (drvo, kamen i sl.).

Područje Nacionalnog parka "Lovćen" presijeca svakako najatraktivnija pješačko-planinarska staza u Crnoj Gori tzv. „primorska planinarska transverzala - PPT“ Orijen - Lovćen - Rumija. Primorska planinarska transverzala na području Plana se na glavnom pravcu prostire u dužini od 23,6 km. Dužina sporednih pravaca Primorsko planinarske transverzale je: 1. Gornič - Ivanova korita 6,8 km; 2. Majstori - Zečevo selo 5,9 km; 3. Krstac - Njeguši - Bukovica 4,5 km.

Na području Nacionalnog parka markirane su i: 1. ekološka ili rekreativna kružna staza: Ivanova korita - Dolovi - ispod Đurđeve glave - ispod Trešteničkog vrha u dužini od oko 7 km; 2. kružna biciklistička staza Ivanova korita - Dolovi - Kuk - Velji Bostur u dužini od 12 km.

8.2. OSTALI VIDOVI SAOBRAĆAJNE INFRASTRUKTURE

Na području Prostornog plana posebne namjene Nacionalnog parka "Lovćen" ne postoji infrastruktura za željeznički saobraćaj. Od željezničke stanice u Podgorici, tj. od željezničkih pruga Beograd - Bar - Podgorica - Skadar i Podgorica - Nikšić šira zona Parka je udaljena 34 km.

Takođe, na području Prostornog plana Nacionalnog parka "Lovćen" ne postoji infrastruktura za vazdušni saobraćaj ali u blizini Parka nalaze se i tivatski i podgorički aerodrom. Aerodrom u Podgorici udaljen je od ulaska u širu zonu Parka iz pravca Cetinja 44 km, a rastojanje tivatskog aerodroma do ulaska u širu zonu Parka iz pravca Kotora iznosi 9 km.

Dobroj makropristupačnosti područja Nacionalnog parka "Lovćen" doprinose i pomorske luke u Baru, Budvi i Tivtu.

Unutrašnjost područja Plana nije obezbijeđena pratećim putnim sadržajima, autoservisima, stanicama za snabdijevanje gorivom, itd. već se pomenuti sadržaji nalaze na užim područjima Cetinja, Budve i Kotora.

8.3. OCJENA STANJA SAOBRAĆAJA I SAOBRAĆAJNE INFRASTRUKTURE

Saobraćajna povezanost Nacionalnog parka "Lovćen" na regionalnom aspektu je relativno dobra, za razliku od unutrašnjih veza seoskih naselja, katuna i postojećih ili potencijalnih turističkih lokaliteta. Iz prethodnog pregleda stanja postojećeg transportnog sistema, evidentno je, da je povezanost unutrašnjih naselja loših kapaciteta i slabih inteziteta. Takođe je identifikovano da su putevi u područjima, koja su orijentisana na primarnu putnu mrežu, dominantniji i u eksploatacionom pogledu prihvatljiviji.

Na razvoj putne mreže, glavni uticaj su imale karakteristike reljefa, tj. dispozicija terena prirodno pogodnih za uspostavljanje saobraćajnih veza. U obodnom području šire zone Parka formirani su lokalni putevi usmjereni prema djelovima primarne putne mreže, magistralnom i regionalnim putevima.

Stanje primarne putne mreže (magistralni i regionalni putevi) u široj zoni Parka je prihvatljivo i može se ocjeniti kao zadovoljavajuće. Ukupna dužina primarne putne mreže u obuhvatu Plana je oko 35 km što je 0,23 dužnih km putne mreže po km² površine obuhvata Plana.

Stanje sekundarne putne mreže, lokalnih i nekategorisanih puteva, u obuhvatu Plana je veoma loše što se može ilustrovati sljedećim podacima: ukupna dužina sekundarne putne mreže u obuhvatu Plana je oko 90 km od čega je samo oko 27 km sa asfaltnim kolovoznim zastorom što je zapravo 0,18 dužnih km putne mreže po km² površine obuhvata Plana.

Nedovoljno razvijena i sa lošim eksploatacionim karakteristikama, putna infrastruktura za posljedicu ima i lošu opsluženost linijama javnog prevoza putnika.

Posmatrajući u cjelini putnu mrežu koja opslužuje teritoriju Nacionalnog parka "Lovćen", može se reći da postojeće trase lokalnih puteva, uz nužne rehabilitacije i revitalizacije tehničko-eksploatacionih elemenata, pružaju dobar osnov za izgradnju savremene putne mreže čime će se obezbjediti pristup, otvaranje i unaprjeđenje područja.

Posebna povoljnost položaja Parka je svakako što ga tangira magistralni putni pravac M-2.3 na koji su orijentisani mnogi gradovi u Crnoj Gori.

Stanje sekundarne putne mreže, kakvo je sada na teritoriji Parka, govori da se putna mreža na području nalazi u inicijalnoj fazi razvoja. Postojeća putna mreža se bazira na tradicionalnim putnim pravcima nastalim na lakše prohodnim terenima koji su usmjereni ka djelovima primarne putne mreže. Potreba za međusobnom komunikacijom nije bila posebno izražena, tako da i danas, kada postoje značajne mogućnosti za razvoj turizma i druge aktivnosti, postojeća putna mreža, njen kvalitet i dispozicija predstavlja ograničavajući faktor.

9. INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST

9.1. HIDROTEHNIČKA INFRASTRUKTURA

9.1.1 VODOSNABDIJEVANJE

Snabdijevanje higijenski ispravnom vodom za piće i za ostale potrebe, u dovoljnim količinama, sa potrebnim pritiskom tokom cijelog dana, neophodan je preduslov razvoja turističkih regiona i života naselja, gradova i ostalih područja.

Snabdijevanje vodom u opštem smislu, podrazumijeva javno snabdijevanje vodom određenog područja. Javni vodovod treba da posjeduje rezerve u kapacitetu, što znači da mora, između ostalog, da pokrije potrebe za vodom sljedećih 10-15 godina, što odgovara vremenskom okviru ovog planskog dokumenta koji je određen za period od 2011. do 2025. Vodovod je potrebno tako koncipirati da omoguće i lako proširenje kapaciteta za sljedećih 25-30 godina.

Kod planiranja budućih vodovodnih sistema potrebno je obuhvatiti ona seoska naselja koja se, na ekonomski racionalan način, s obzirom na njihov prostorni položaj, mogu uključiti u seoski vodovod. Po

Vodoprivrednoj osnovi, kriterijum za priključivanje seoskih naselja je da se prepumpavanjem voda sa izvorišta doprema do visine do 200 m iznad izvorišta.

Na područjima gdje je izgradnja javnih vodovoda daleko ispod praga rentabilnosti, potrebno je razmotriti alternativne načine snabdijevanja vodom s tim da tako snabdijevana voda ispunjava kvalitet vode za piće dat u navedenoj zakonskoj regulativi.

Srednja godišnja količina padavina na području NP "Lovćen" iznosi 2500-3600 l/m². Najveće promjene u količini padavina su sa povećanjem nadmorske visine u zoni okrenutoj moru, a sjeverne strane imaju konstantno oko 3500 l/m² godišnje.

Srednja količina padavina za period april-septembar iznosi do 600 l/m² na južnim padinama, do 900 l/m² u višim planinskim predjelima, a za januar na južnoj strani 250 l/m² a u najvišim predjelima 500 l/m² dok je u avgustu oko 70 l/m², do 80 l/m², na planinskim vrhovima.

Na području Nacionalnog parka koji obiluje padavinama, zastupljen je specifični karstni teren koji lako propušta, a teže zadržava akumulacije atmosferskih padavina. Na posmatranom području zastupljene su karstne površi kao što je dio karstne površi Stare Crne Gore, zatim karstna polja kao što je Njeguško, kao i ostali tipični oblici karstnog reljefa doline, vrtače, uvale, škarpe, jame i pećine.

Hidrogeološke karakteristike posmatranog područja direktno zavise od geoloških karakteristika, odnosno geomorfološke građe kao i klimatskih karakteristika i geografskog položaja posmatranog područja. Na ovom području smještenom na granici primorske i kontinentalne klime izražene su padavine sa prosječnom količinom i oko 3000 mm/m². To za direktnu posljedicu ima veliko oticanje vode sa ovih terena, ali imajući u vidu da je ovom području karstnih karakteristika, ovdje nema izraženih površinskih voda. Hidrogeološke pojave su uglavnom, tipično za karstne terene, dolazi do pojave povremenih i stalnih izvora, karstnih vrela, estavela, razbijene karstne izdani, podzemna hidrogeološka razvođa kao i svih podzemnih oblika i pojave karsta.

Na prostoru Lovćena dolazi do pojave stalnih izvorišta na kontaktu hidrogeoloških kolektora u povlati i izolatora u podini na njegovim južnim i jugozapadnim djelovima. Podinu karstnih izdani čine nepropustljivi flišni sedimenti kao i vulkanogeni sedimenti.

Kao što je navedeno ovaj prostor obiluje velikim količinama padavina, ali se od ukupne količine padavina oko 70% infiltrira u podzemlje. Dubina do vodonepropusnih podinskih barijera je velika, kao npr u jami Duboki do gdje je dubina nivoa podzemnih voda oko 350 m.

Na čitavom prostoru Nacionalnog parka stalni i povremeni izvori su izdašnosti manje od 1,0 l/s i na ovom povelikom prostoru ne mogu se naći izvorišta veće stalne izdašnosti, uprkos izuzetno visokim godišnjim padavinama.

Najpoznatije izvorište u ovom kraju su Ivanova korita, sa velikom dubinom karstifikacije, smješteno u vrtaci Blatište sa kotom 1200 m.n.m. Povremeni i stalni izvori, zavisno od karstnih oblika nalaze se na različitim nadmorskim visinama, obično praćeni pojavom naselja uz njih. Izvorište Ivanova korita je kaptirano još u 19. vijeku. Utvrđena je hidrološka veza ovog izvorišta i vrela Gurdić na obali mora u Kotoru.

Izvorišta na obodu Jezerskog vrha, Štirovnika i po obodu uvale Ivanova korita su izvorišta na najvišim kotama.

Izvorište Ivanova Korita (1235 m.n.m.) smješteno je uz put od Bostura ka Jezerskom vrhu sa lijeve strane i izdašnost mu je vrlo nestabilna i direktno zavisi od režima padavina naročito u ljetnjem periodu. U vrijeme hidrološkog maksimuma ovaj izvor formira površinski tok koji teče do vrtače Blatište, gdje ponire preko ponora i u svom toku povremeno plavi okolne terene. Izvor je kaptiran za lokalne potrebe.

Izvor Ljubin potok je na visini od oko 1320 m.n.m. sjeveroistočno od Dolova i služi za lokalno snabdijevanje. U periodu visokih voda formira površinski tok do ponora u Blatištu. Prema podacima iz navedene studije Hidrogeološke karakteristike karstnih terena šire okoline Nacionalnog parka "Lovćen", (u vrijeme obilaska terena juli 1989.) izdašnost mu je bila 0.1 l/s.

Izvor ispod Jezerskog vrha Jama je prosto kaptiran izvor, izdašnosti 0.001 l/s. Služi za lokalno snabdijevanje i nalazi se sa lijeve strane puta od Jezerskog vrha prema Velikom Bosturu na koti 1410 m.n.m.

Izvor Međuvršje je smješten između vrha Štirovnik i Jezerskog vrha na visini od 1350 m.n.m i izvršena je njegova kaptaža.

Zverinjac je smješten u Dolovima i to je povremeni izvor koji je takođe kaptiran.

Kamenica je izvorište smješteno u Velikom Bosturu. To je stalni izvor i izvršena je njegova kaptaža.

Na obodnom području Njeguškog polja ima nekoliko izvora. Jedno od njih je Koritnik sa koga se snabdijevaju Njeguši. Nalazi se na koti 870 m.n.m. na jugoistočnom obodu Njeguškog polja iznad Erakovića. Prema studiji hidrogeoloških karakteristika Lovćena, izdašnost ovog izvorišta je bila 1 l/s. Na ovom području nalaze se i izvori Blizurad, Bukovička voda, Pištet, Golobrdska voda, Studenac, Dubok do,

Vrpski pištet, Mučića voda, Kaluđerac, Radujevina i Rakita.

Izvor Pištet je stalno izvorište sa kotom isticanja 765 m.n.m i izdašnošću 0.001 l/s (juli 1987.) Na izvorištu je prosta kaptaža u kojoj se vrši akumulacija vode, sa kamenim obzidom sa jednim ispustom.

Izvor Bukovička voda je kaptiran prostom kaptažom sa jednim ispustom i služi za lokalno vodosnabdijevanje Bukovice.

Izvor Studenac se nalazi u katunu Kuk. Ima prostu kamenu kaptažu i služi za lokalno snabdijevanje.

Slijedi pregled izvora u zaštitnoj i kontakt zoni Nacionalnog parka.

Na području sela Ugnji su izvorišta Uganjska vrela, stalno izvorište sa izgrađenom kaptažom. Amplituda kolebanja visine isticanja ovog izvorišta je 705 - 725 m.n.m. Kapacitet izvora je 5-8 l/s u minimumu. Ovaj izvor ima kaptažu u vidu horizantolnog potkopa i koristi se za vodosnabdijevanje Cetinja.

Tu su još i izvori Zuberov točak, stalno izvorište, nekaptirano kao i što je - vrelo Studenac stalno nekaptirano izvorište čija izdašnost u minimumu ne prelazi 0.2 l/s.

Izvorište Obzovica kao stalno i kaprirano izvorište i Magarica stalno i nekaptirano izvorište nalaze se na širem prostoru sela Obzovica.

Izvorišta Studenac, Bistijernica, Grkova voda, Grab, Andrijska voda, Babina voda i Solijaštica su izvori na prostoru Brajića.

Podgorska vrela su na koti 170 m.n.m i sa njega se snabdijeva cetinjski vodovod, a budvanski vodovod se snabdijevao do izgradnje regionalnog vodovoda, a nakon izgradnje može služiti kao alternativni vid snabdijevanja budvanskog područja.

Na jugozapadnim i južnim padinama Lovćena dolazi do pojave stalnih i povremenih izvora. To su: Zverinjac, Pipoljevac, Brijest, Sutlić, Dobra voda, Vratak, Mirčetina voda.

Od hidrogeoloških pojava, pored izvorišta na Lovćenu postoje brojni ponori koji su formirani po većim vrtačama i karstnim poljima, najčešće na kontaktu nepropusnih i propusnih stijena i duž rasjednih zona. Kroz ponore se vrši podzemno oticanje. Najviše ponora ima po obodnim djelovima Njeguškog polja, zatim na Ivanovim koritima, Brajićima, Obzovici a posebno su interesantni Uganjski ponori. Metodama obilježavanja utvrđena je veza pojedinih ponora sa pojedinim izvorištima u nižim djelovima primorja i zaleđa.

Kao i na svim bezvodnim područjima, stanovnici ovog bezvodnog terena su gradili objekte za alternativno snabdijevanje vodom. To su objekti u koje su hvatali kišnicu i čuvali za sušno doba godine: bistijerne, ublovi, ubline i lokve. Najčešće su građeni od kamena u krečnom malteru sa crvenicom.

Na katunima, na visinama iznad 1000 m.n.m se u jame i sniježnice (bunaraste jame u kojima se snijeg čuva pokriven bukovim lišćem) hvatao i čuvao snijeg.

Nacionalni park „Lovćen“ sa površinom od 6220 ha smješten je na teritoriji Prijestonice Cetinje (5650 ha) i teritoriji Opštine Budva (570 ha). Zaštitna zona Nacionalnog parka sa površinom od 8530 ha se prostire na području Prijestonice Cetinje (5010 ha), Opštine Budva (2090 ha) i opštine Kotor (1430 ha). Sve ove tri opštine imaju izgrađene sisteme za vodosnabdijevanje i opštine Kotor i Budva od priključenja na Regionalni vodovodni sistem i imaju uredno vodosnabdijevanje tokom cijele godine. Usljed udaljenosti od vodovodnih sistema ova tri grada prostor Nacionalnog parka "Lovćen", nije u mogućnosti sa ekonomski racionalnim rješenjem da se priključi ni na jedan od vodovodnih sistema.

Na prostoru Nacionalnog parka "Lovćen" nisu izgrađeni javni vodovodni podsistemi sem na prostoru Njeguša. Naselje Njeguši, kao što je navedeno snabdijeva se sa izvorišta Koritnik. Na ovom izvorištu postoje dvije kaptaže. Donja kaptaža sagrađena je još 1890. od klesanog kamena sa «kućištem». Gornja kaptaža, takođe sa «kućištem» lučnog oblika, ozidana je od kamena. To je manja pećina duž čijeg pećinskog kanala dolazi do isticanja podzemnih voda. Blizu izvora nalazi se rezervoar sagrađen 1916. god. sa 4 komore koje mogu da prime 1000 m³ vode. Postojeća vodovodna mreža u naselju Njeguši datira još od austrougarskog perioda i stara je oko 100 godina izrađena od livenoželjeznih cijevi sa spojem na olovo. U periodu od 2006 do 2010. planirane su i izvršene popravke na ovom vodovodu. Prema saznanjima iz cetinjskog vodovodnog preduzeća potrebno je izvršiti ispitivanja postojeće vodovodne mreže u Njegušima na vodovodnoj mreži kao i na kaptaži na izvorištu Koritnik. Izdašnost izvorišta Koritnik je takva da uspijeva podmiriti potrebe potrošača samo u povoljnom hidrološkom periodu, odnosno u kišnom periodu.

Kao i na svim bezvodnim područjima, stanovnici Majstora su gradili objekte za alternativno snabdijevanje vodom. To su objekti u koje su hvatali kišnicu i čuvali za sušno doba godine: bistijerne, ublovi, ubline i lokve. Kao što je navedeno na području Ivanovih korita se nalaze izvori Ivanova Korita i Ljubin potok koji služe za lokalno snabdijevanje postojećih turističkih objekata i objekata stanovanja.

9.1.2. ODVOĐENJE OTPADNIH VODA

Odvođenje i tretman upotrijebljenih voda je nužna potreba i igra važnu ulogu u urbanizaciji područja i predstavlja glavni uslov za higijenu i zdrav život u pojedinim naseljenim područjima. Kanalizacija u svojoj cjelokupnosti predstavlja jedan neprekidan spojen sistem odvodnje, koja obuhvata početne tačke sistema tj. sanitarne objekte i uređaje u zgradama, povezanih sa kućnim instalacijama, sekundarnim kanalizacionim mrežama i glavnim kolektorima, uređajima za tretman upotrijebljenih voda i upuštanje tako prečišćenih voda u prirodni recipijent.

Na područjima gdje je izgradnja javnih kanalizacionih sistema daleko ispod praga rentabilnosti potrebno je razmotriti alternativne načine sakupljanja, odvođenja i prečišćavanja otpadnih voda uz uslov da prečišćene otpadne vode u pogledu kvaliteta ispunjavaju uslove za upuštanje otpadnih voda u prirodni recipijent date u navedenoj zakonskoj regulativi.

Još je jedan neophodan aspekt koji je potrebno veoma ozbiljno razmotriti i koji se ni u kom slučaju ne smije zanemariti, a to je da se ni u kom slučaju kišnica ne ispušta u fekalnu kanalizaciju.

Nacionalni park "Lovćen" se prostire na teritoriji Prijestonice Cetinje i opštine Budva, odnosno njegova zaštitna zona na području Prijestonice Cetinje i opština Budva i Kotor. Mada su ova tri grada pokrivena kanalizacionim sistemima, doduše bez uređaja za prečišćavanje, usljed udaljenosti od kanalizacionih sistema ova tri grada prostor Nacionalnog parka, nije u mogućnosti da se priključi ni na jedan od kanalizacionih vodovodnih sistema.

Na posmatranom području nema izgrađenih kanalizacionih sistema. Otpadne vode, karakteristika komunalnih otpadnih voda se iz pojedinih objekata odvođe "septičkim jamama". Ono što se na dosta područja Crne Gore naziva septička jama, nije propisna višekomorna septička jama, sa određenim stepenom prečišćavanja otpadne vode i ispumpavanjem nataloženog fekalnog sadržaja, nego su to u stvari određene vrste upojnih bunara. Navedene "septičke jame" su betonirani ili ozidani rezervoari za otpadne vode sa propusnim dnom, a često i zidovima iz kojih se otpadna voda nedovoljno prečišćena upušta u okolinu.

Posmatrano područje je karstno područje gdje je veoma brz protok podzemnih voda (srednja brzina proticanja je 2,5 m/s) u koje mogu dospjeti neprečišćene otpadne vode i proširiti zagađenje velikom brzinom. Vodeći računa da su pojedini karstni oblici Lovćena, povezani sa primorskim izvorištima ovakve pojave bi trebalo što prije preduprijediti.

Obilježavanjima podzemnih voda utvrđene su sljedeće veze između pojedinih ponora Lovćena i izvorišta na nižim kotama u primorju i zaleđu:

- ponor Obzovice i Podgorska vrela
- ponor Uganjskih vrela i izvor Crnojevića Rijeke
- ponor Seoštik u Uglješićima i stalni izvor Podgorska vrela u slivu Orahovštice
- ponor i bušotina u Cetinjskom polju i izvor Crnojevića Rijeke
- ponor Ivanovih korita i vrulje Gurdić u Kotoru
- jama Duboki do u Krscu, Njeguši i bočata izvorišta Škurda u Kotoru
- ponor Erakovića i Njegušima i vrulje Gurdić, Škurda i Orahovačka Ljuta
- ponor Koritnik u Njegušima i Orahovačka Ljuta
- ponor Trešnjeva i Orahovačka Ljuta
- ponor Grabove Glavice u Štitarima i ponor Župe Dobrske sa Karučkim vruljama (Karuč, Volač, Đurovo oko)
- Ponor u Brajićima i vrela pod Piramidom

Dakle, potrebno je još jednom napomenuti da je ponor u Ivanovim Koritima povezan sa vrelom Gurdić, kao i ponori Koritnik i Erakovići u Njeguškom polju sa izvorima Gurdić, Škurda i Orahovačka Ljuta u Kotorskom zalivu.

U okruženju parka nalazi se naselje Obzovica od čijih otpadnih voda postoji opasnost za Podgorska vrela. Potrebno je izvršiti kanalizaciju i prečišćavanje otpadnih voda naselja Obzovica da bi se mogućnost zagađenja Podgorskih vrela sa kojih se snabdijeva Cetinje i Budva svela na minimum jer bi zagađenje Podgorskih vrela izazvalo teške posljedice u vodosnabdijevanju Cetinja i Budve. Prema svemu navedenom, odvođenju i prečišćavanju otpadnih voda područja Nacionalnog parka "Lovćen" je potrebno vrlo studiozno pristupiti da bi se spriječilo zagađenje voda i okoline Nacionalnog parka "Lovćen", ali i navedenih izvorišta u Bokokotorskom zalivu i zaleđu koja su pod neposrednim uticajem ovakvog zagađenja.

9.1.3. ODVOĐENJE KIŠNIH VODA

Sakupljanje, regulisanje i odvođenje atmosferskih voda i bujičnih tokova je takođe važna faza za pravilnu urbanizaciju naselja, gradova i čitavih regiona u smislu zaštite od plavljenja nastalog od padavina. Zavisno od geografskog položaja, nagiba terena, kvaliteta voda, prirode i namjene recipijenta u koji se ove vode ulivaju treba u planovima predvidjeti i stepen tretiranja atmosferskih voda, kako ne bi došlo do degradacije recipijenta.

Područje Nacionalnog parka "Lovćen", odlikuje se i plavljenjem pojedinih područja od povremenih površinskih tokova. Specifičnost karstnih oblika reljefa karstnih polja i vrtača je ta da se u njima nakupljene padavine obično dreniraju preko ponora. Ponekad ti ponori ne mogu da evakušu nakupljenu vodu u poljima i vrtačama, usljed prirodno malih dimenzija u odnosu na veliku količinu padavina, pa dolazi do plavljenja navedenih karstnih formacija. Ponekad su ti ponori zapušeni slojevima crvenice, a ponekad i ljudskom nemarnošću, odnosno otpadom, pa i to prouzrokuje povećano plavljenje.

Po pojedinim naseobinama u Nacionalnom parku "Lovćen" nema izgrađenih sistema odvođenja kišnih voda. U pojedinim objektima kišnica sa krovnih površina se prihvata olucima i odvodi do rezervoara za kišnicu. Voda se može sakupljati u za to posebno izgrađenim kamenim površinama. Ovakvo sakupljena voda se koristi dalje za tehničku vodu u domaćinstvu. Ovakav način korišćenja kišnice u tehničke svrhe smanjuje slobodno oticanje kišnice oko objekata.

Kao što je u uvodnom dijelu navedeno, pojedina područja povremeno plave od površinskih tokova na području karstnih polja i vrtača.

U vrtači Blatište preko koje otiču tokovi izvora Ivanovih korita i Ljubnog potoka u periodu velikih voda, povremeno dolazi do plavljenja. Dio Njeguškog polja je takođe u periodu visokih voda pod vodom jer je kapacitet karstnih kanala preko kojih se vrši oticanje vode mali. Plavljenje je povremena pojava i u uvali ispod Uganjskih vrela, kao i u vrtači Obzovice i Brajića vrtači. Povremeno dolazi do plavljenja i Cetinjskog polja. Uz plavljenje je prisutan i proces odnošenja plodnog zemljišta. Potrebno je ispitivanjima kroz jednu pilot konstrukciju, napraviti projekat za konstrukciju koja bi se formirala u širem obimu oko ponora od kamenog nabačaja i služila istovremeno da spriječi zapunjavanje ponora zemljom i njihovo zapunjavanje i odnošenje plodnog tla. Konstrukcija bi trebala da ima procjedno prelivni dio i retenzioni dio za istaložavanje zemlje. Potrebno je precizno odrediti visinu ovakve konstrukcije da ne bi dolazilo do još većeg plavljenja navedenih područja.

9.2. UPRAVLJANJE OTPADOM

Na cijelom prostoru Nacionalnog parka "Lovćen" ni u kom slučaju nije rentabilno organizovati sakupljanje čvrstog otpada kao u urbanim strukturama.

Potrebno je raditi na podizanju svijesti izletnika da bi sami izletnici sakupljali svoje smeće i iznosili ga van područja Nacionalnog parka "Lovćen", odnosno ostavljali otpatke na definisano mjesto. Potrebno je u okviru postojećih službi Nacionalnog parka organizovati povremeno kontrolu izletnika i načina na koji oni upravljaju sa svojim «ličnim» otpadom. To bi mogli biti isti kontrolori koji bi obilazili park i provjeravali da li ima neugašenih ložišta u šumi.

U užoj i široj zoni NP, a naročito oko ugostiteljskih i turističkih objekata, vidikovaca, u zoni izletišta neophodno je održavati red i čistoću. Za užu dio NP moraju se obezbjediti odgovarajuća mjesta za privremeno odlaganje otpada, njihovo održavanje i čišćenje u roku od 2-3 dana i odnošenje čvrstog otpada materijala iz Parka na najbližu uređenu sanitarnu deponiju van granica Nacionalnog parka. Ne smiju se dozvoliti nikakva privremena rješenja već se ovaj problem mora generalno riješiti.

9.3. TELEKOMUNIKACIONA INFRASTRUKTURA

Područje PPPN NP "Lovćen" sa aspekta veličine obrađivanog prostora čini značajan dio prostora Crne Gore i obuhvata djelove područja Prijestonice Cetinje i opština Kotor i Budva.

Stoga, prostoru NP "Lovćen" pripada postojeća ili djelovi postojeće telekomunikacione infrastrukture navedenih opština. Takođe, ovom području pripada i tranzitna telekomunikaciona infrastruktura i resursi sa kojom su područja navedenih opština međusobno povezana kao i djelovi telekomunikacione infrastrukture i resursa koji povezuju te opštine sa drugim opštinama van granica PPPN NP "Lovćen".

U skladu sa savremenim trendovima razvoja telekomunikacija postoji veoma širok spektar telekomunikacionih servisa kao i različit pristup pojedinih telekomunikacionih i kablovskih i TV operatera. Osim telefonije operateri pružaju usluge „Broadband Internet” prenosa, prenos TV signala žičnim i bežičnim putem, prenos podataka, „VOIP”, „VoD” i slično.

Lokalnu telekomunikacionu infrastrukturu - fiksna telefonija sa pratećim tk servisima čini pristupno prenosna mreža sa pripadajućom kablovskom tk kanalizacijom u vlasništvu Crnogorskog telekoma i u užoj zoni zahvata Crnogorski telekom nije zastupljen sa fiksnom tk infrastukturom.

U zaštitno/kontaktnoj zoni Crnogorski telekom je zastupljen tk infrastrukturom kako slijedi:

1. putni pravac Cetinje - Budva sa telekomunikacionom kablovskom kanalizacijom i magistralnim optičkim kablom od međunarodnog značaja.
2. zaleđe Kotora i Budve i naseljima koja gravitiraju putnim pravicima Cetinje-Troica-Kotor i Cetinje - Budva sa telekomunikacionom pristupnom mrežom.
3. djelimično u naseljima koja gravitiraju Njeguškom kraju sa pristupnom mrežom iz izdvojenog telekomunikacionog centra RASM Njeguši

Tranzitna tk infrastruktura koja povezuje mrežne grupe unutar i van područja plana je fiber optička i takođe je u vlasništvu Crnogorskog telekoma. U upotrebi su optički monomodni kablovi kapaciteta 12 i 24 optičkih vlakana preko kojih se ostvaruju telekomunikacione veze sa državama u okruženju. Pripadajući komunikacioni sistemi su digitalizovani i oko njih je koncentrisana prenosno pristupna mreža. Crnogorski Telekom pruža servise Fiksne telefonije (POTS, ISDN BRA, ISDN PRA), Interneta i Prenosa podataka (ADSL, LLICG, MIPNET, LLTCG) i prenos TV signala najnovije generacije IP Televizije. Svi ovi servisi se ostvaruju žičnim putem - preko bakarnih kablova i u novije vrijeme putem optičkih prenosnih puteva i sistema. M-Tel pruža usluge Fiksne telefonije i Interenta bežičnim putem i uskoro će na ovaj način ove servise realizovati i BBM i Pro Monte.

Na prostoru NP "Lovćen", servise mobilne telefonije pružaju tri operatera (T-Mobile, Pro Monte i M-Tel) i postoji pokrivenost signalom sva tri operatera čiji kvalitet varira u zavisnosti od pozicije i konfiguracije terena. Kvalitet pokrivenosti signalom mobilne telefonije i kvalitet Data odnosno Mobilnog Internet servisa zavisi od pozicije i udaljenosti bazne stanice kao i od tipa baznih stanica (ćelija) GPRS, EGPRS ili EDGE i 3G.

Mobilna telefonija treće generacije 3G korišćenjem HSDPA tehnologije omogućava prenos video-poziva, gledanje TV programa, brzi internet, videonadzor i druge multimedijalne sadržaje. Zbog geografije obrađivanog prostora pokrivenost signalima nije na zadovoljavajućem nivou i znatno je manja od prosječne pokrivenosti na nivou Crne Gore. Treba napomenuti da je pokrivenost signalom zadovoljavajuća u kontaktnim zonama - gradskim sredinama i naseljenim mjestima, dok u užoj zoni zahvata područja plana pokrivenost je veoma loša, a na nekim djelovima gotovo i ne postoji.

Slijedi kratak pregled pozicija postojećih baznih stanica sva tri mobilna operatera:

Crnogorski telekom

Site	latitude	longitude	altitude	ent.
Lovćen	42 2356 45N	018 495 26E	1740m	Uža zona
Brajići	42 182 49N	018 5337 10E	768m	Kontaktna zona
Pobori	42 1910 9N	018 5022 50E	550m	Kontaktna zona

Telenor (Gauss-Kruger koordinatni sistem)

Site	latitude	longitude	altitude	ent.
Lovćen	4695350	6567790	1748m	Uža zona
Obzovica	4685131	6577486	1054m	Kontaktna zona
Kotor (Škaljari)	42 1910 9N	018 5022 50E	172m	Kontaktna zona
Pobore (repetitor)			550m	Kontaktna zona
Vrmac (repetitor)	4696836	6563313	67m	Kontaktna zona

M-tel

Site	latitude	longitude	altitude	ent.
Lovćen	42 2356 45N	018 495 26E	1745m	Uža zona

Brajići	42 183 16N	018 5337 53E	750m	Kontaktna zona
Obzovica	42 1818 72N	18 566 38E	1054m	Kontaktna zona
Vrmac	42 12447 39N	18 4552 22E	67m	Kontaktna zona

Aktuelno stanje u elektronskim komunikacijama se determiniše Zakonom o elektronskim komunikacijama i djelovanjem Agencije za elektronske komunikacije.

Radio - difuzni centar u obrađivanoj zoni posjeduje najvažniji emisioni objekat - emisioni centar Štirovnik. Emisioni centar ima zidani objekat na više nivoa, dva antenska stuba sa antenama i antenskim sistemima, rezervoare za gorivo, bistijernu za vodu, agregate, trafostance 35/0.4kV, dalekovod 35kV iz pravca Kotora i makadamskog pristupnog puta koji polazi sa Međuvršja.

Za ovu kotu su vezani radio koridori prema sljedećim emisionim objektima: Luštica, Vrmac, Bratogošt, Tović, Krnovska Glavica, Bjelasica, RTV Dom Cetinje.

9.4. ELEKTROENERGETSKA INFRASTRUKTURA

Na području Nacionalnog parka "Lovćen" nalaze se elektroenergetski objekti četiri naponska nivoa: 110kV, 35kV, 10kV i 1kV.

Nadzemni elektroenergetski vod DV 110kV Budva - Cetinje predstavlja jedinu 110kV vezu Cetinja sa elektroenergetskim sistemom Crne Gore. Od njegove ukupne dužine (12,46km), oko tri četvrtine voda se nalazi unutar granica šire zone Parka, a skoro jedna trećina trase voda je u samom Nacionalnom parku. Ovaj dalekovod, iako nije u direktnoj funkciji infrastrukturne opremljenosti područja parka, svojim koridorom, širine oko 35m, presijeca prostor Parka i izaziva i određene negativne posledice po prostor kojim prolaze.

Postojeći nadzemni elektroenergetski vodovi nazivnog napona 35kV na posmatranom području su DV 35kV Kotor - Cetinje i DV 35kV Kotor - Štirovnik, a DV 35kV Tivat - Kotor prolazi zaštitnom zonom Parka. U samoj zoni Parka je TS 35/0,4kV, 2x630kVA.

Postojeća distributivna 10kV mreža na području parka i u njegovoj zaštitnoj zoni je većim dijelom u cilju elektrifikacije postojećih seoskih naselja, izuzev DV 10kV Ivanova korita - Jezerski vrh sa TS 10/0,4kV „Pod Kapom“.

Osnovni 10kV vod na posmatranom području koji prodire i u središte Parka je DV 10kV Cetinje - "Lovćen". U zoni Parka su i njegove trafostanice 10/0,4kV: STS "Duga Njiva", BTS "Ivanova korita" i BTS „Pod Kapom“. Izgrađen je i DV10kV Ivanova korita - Dolovi sa STS 10/0,4kV „Dolovi“.

Drugi važan (za posmatrano područje) 10kV vod iz pravca Cetinja je DV10kV Cetinje-Vrela sa pripadajućim trafostanicama.

Sa južne i zapadne strane posmatranog područja, u zaštitnu zonu Parka ulaze 10kV vodovi sa područja Budve i Kotora, koji preko pripadajućih trafostanica 10/0,4kV i NN mrežom napajaju električnom energijom okolna naselja.

10. OSNOVNI PODACI O NP "Lovćen"

NP "Lovćen" je osnovan 1952. godine od strane NRCG („Službeni list NRCG“, br. 16 i 17/1952). Kroz istorijat svog postojanja Nacionalni park je mijenjao različite organizacione modele svog poslovanja. Do 1961. godine njim je upravljao Republički organ za šume, a od tada prelazi u domen kulture. 1978. godine izvršeno je konstituisanje SIZ-NP "Lovćen" i na taj način se ovim prostorom upravljalo sve do 1992. godine, kada dolazi do formiranja Javnog preduzeća za nacionalne parkove Crne Gore. Od tada do danas ovaj park posluje kao organizaciona jedinica tog Javnog preduzeća

10.1. INFORMATIVNO-PREZENTACIONI I EDUKATIVNI SADRŽAJI

Centri za posjetice i ekspo prostori

U nacionalnom parku "Lovćen", na Ivanovim koritima, nalazi se Centar za posjetioce, koji je ujedno i prvi kontakt posjetilaca sa nacionalnim parkom. Centar je prikaz prirodnih i kulturnih bogatstava Parka, koji raspolaže herbarskom zbirkom flore Lovćena. U Centru se nalazi i soba vuka u kojoj je predstavljeno prirodno stanište i ekologija ovog tipičnog predstavnika faune Lovćena. Bogato etnografsko nasljeđe ovog područja predstavljeno je u vidu eksponata, dok je okolina centra definisana kao Expo prostor.

Park spada u tzv. „*must go*“ destinacije, odnosno destinacije koje se moraju posjetiti. Centri predstavljaju prvi kontakt između posjetioaca i Parka. U Centru se često održavaju prezentacije koje na najbolji način predstavljaju prirodne i kulturne vrijednosti parka.

Nedaleko od Centra za posjetioce nalazi se amfiteatar koji predstavlja dopunu edukativne ponude, a koristi se za održavanje predavanja i prezentacija o kulturnim i prirodnim vrijednostima Parka.

U Centru za posjetioce postoji mogućnost iznajmljivanja bicikala.

Edukativne staze

Na prostoru Nacionalnog parka "Lovćen" postoje dvije tematsko - edukativne staze.

Oko samog Centra za posjetioce dužinom od 300m proteže se edukativna staza koja sadrži 8 stanica, opremljena interaktivnim mobilijarom, koja aktivnim učešćem posjetilaca otkriva kulturne i prirodne vrijednosti parka i na interaktivan način edukuje o značaju zaštite prirode.

Tematska staza - Vučja staza duga 2.8 km, proteže se od Centra za posjetioce do Trešteničkog vrha, opremljena je mobilijarom koji je predstavljen edukativnim tablama (8) i tablama na kojima su panoramske karte (4).

Planinarsko rekreativne biciklističke staze

Nacionalni park "Lovćen" raspolaže velikim brojem planinarskih, pješačkih i biciklističkih staza. Sve staze su markirane i opremljene standardnom signalizacijom. Većina staza ima karakter planinsko-pješačke staze. Prosječna dužina staza je 8 km.

Posjetiocima su u ponudi osam pješačko - planinarskih tura koje se kategorišu po stepenu zahtjevnosti (uglavnom srednje zahtjevne). Sve ture imaju istu polaznu i završnu tačku i mogu se završiti u toku jednog dana.

Od četiri biciklističke staze opremljene standardnom signalizacijom, jedna od njih ima karakter decidno biciklističke staze, dok su ostale u mreži pješačko-planinarskih. Sve su kružnog karaktera i uglavnom srednje ili teže zahtjevnosti, stepena kategorizacije I ili II.

Vidikovci

Sagledavanje panorame, po čemu je Nacionalni park "Lovćen" prepoznatljiv (Kameno more, Bokokotorski zaliv, Cetinje, Skadarsko jezero, Lovćen), odvija se sa pet vidikovaca, i to: Štirovnik, Jezerski vrh, Kuk, Babina glava i Treštenik.

10.2. UPRAVLJANJE POSJETIOCIMA

Posjetioci koji dolaze u Nacionalni park "Lovćen" prolaze kroz dva kontrolno-ulazna punkta (Bjeloši i Krstac). Na ulaznom punktu Bjeloši je veća frekventnost ulaska (oko 80% posjetilaca ulazi u Park upravo na ovom punktu). U 2009. godini zabilježen je blagi trend povećanja ulaska preko Krsca.

Park u najvećoj mjeri posjećuju grupe organizovane preko turističkih agencija i turoperatora, a od značaja su i individualne i organizovane studijske i dačke posjete. Veći broj posjetilaca čine strani turisti (85%), što znači da u planiranim programima treba posebnu pažnju posvetiti domaćim gostima.

Najveći broj posjetilaca posjeti Park u julu i avgustu. Ovim Planom predviđjeće se izrada studije opterećenosti za određene lokacije Nacionalnog parka za koje se utvrdi eventualni uticaj na ekosistem, kojim će se odrediti prihvatni kapacitet nosivosti zone, sa ciljem očuvanja resursa i mogućnosti da svaki posjetilac na kvalitetan način doživi prirodu u Nacionalnom parku. Na taj način utvrdiće se granice održivog razvoja i procijeniti da li ima potrebe ograničiti budući razvoj i iskorišćavanje prostora do određenog praga koji uz minimalne posljedice za prostor omogućuje postizanje optimalnih ekonomskih učinaka ili to nije potrebno sprovesti na osnovu kapaciteta i broja posjetilaca koji posjećuju Park, već samo raditi na boljoj organizaciji.

Prvi kontakt posjetilaca sa Parkom je u Centru za posjetioce, gdje dobijaju informacije o prirodnim i kulturnim vrijednostima Nacionalnog parka i o mogućnostima aktivnog odmora u zaštićenom prirodnom dobru.

Posjetioci dobijaju razne vrste štampanog promotivnog materijala, kao i brošure vodičkog karaktera u kojima su naznačene smjernice najatraktivnijih lokacija, prirodnih fenomena, infrastrukturnih objekata na koje treba obratiti pažnju, kako bi na što kvalitetniji način proveli vrijeme boravka u Parku.

Radi unaprjeđenja turističke funkcije Parka i što bolje usklađenosti s njegovom naučno-edukativnom (obrazovnom) funkcijom na načelima održivog razvoja, neophodno je ozbiljno pristupiti unaprjeđenju prezentacije, promocije i načina posjećivanja.

10.3. INSTITUCIONALNA STRUKTURA

Nacionalnim parkom "Lovćen" upravlja Javno preduzeće za nacionalne parkove sa sjedištem u Podgorici. Preduzeće obavlja funkcije koje su mu zakonom povjerene, a to su zaštita i unaprjeđenje prostora nacionalnih parkova. Te funkcije se ostvaruju kroz zaštitu, unaprjeđenje, razvoj i promociju prirodnih i radom stvorenih vrijednosti. Održivo korišćenje resursa je, uz zaštitu, primarni cilj i djelatnost preduzeća. Ovo preduzeće se stara i sprovodi mjere neometanog odvijanja prirodnih procesa i očuvanja reprezentativnih primjeraka biološkog i predionog diverziteta u što prirodnijem stanju.

NP "Lovćen" u okviru Javnog preduzeća posluje kao njegova organizaciona jedinica sa službama i zaduženjima regulisanim unutrašnjim aktima. Za realizaciju Plana upravljanja i godišnjih akcionih planova za NP "Lovćen" zadužene su stručne službe Javnog preduzeća i službe Nacionalnog parka. Stručne i razvojne elemente plana kreira i implementira Služba za razvoj i unaprjeđenje, dok zaštitu prostora obavlja služba smještena u Parku.

10.4. ANALIZA I OCJENA USLOVA ZA OSTVARIVANJE ZAŠTITE

Po IUCN kategorizaciji nacionalni parkovi su uvršteni u II kategoriju zaštićenih prirodnih dobara, zbog čega poslovi ostvarivanja zaštite i unaprjeđenja prirodnih i radom stvorenih vrijednosti moraju biti organizovani na najbolji način.

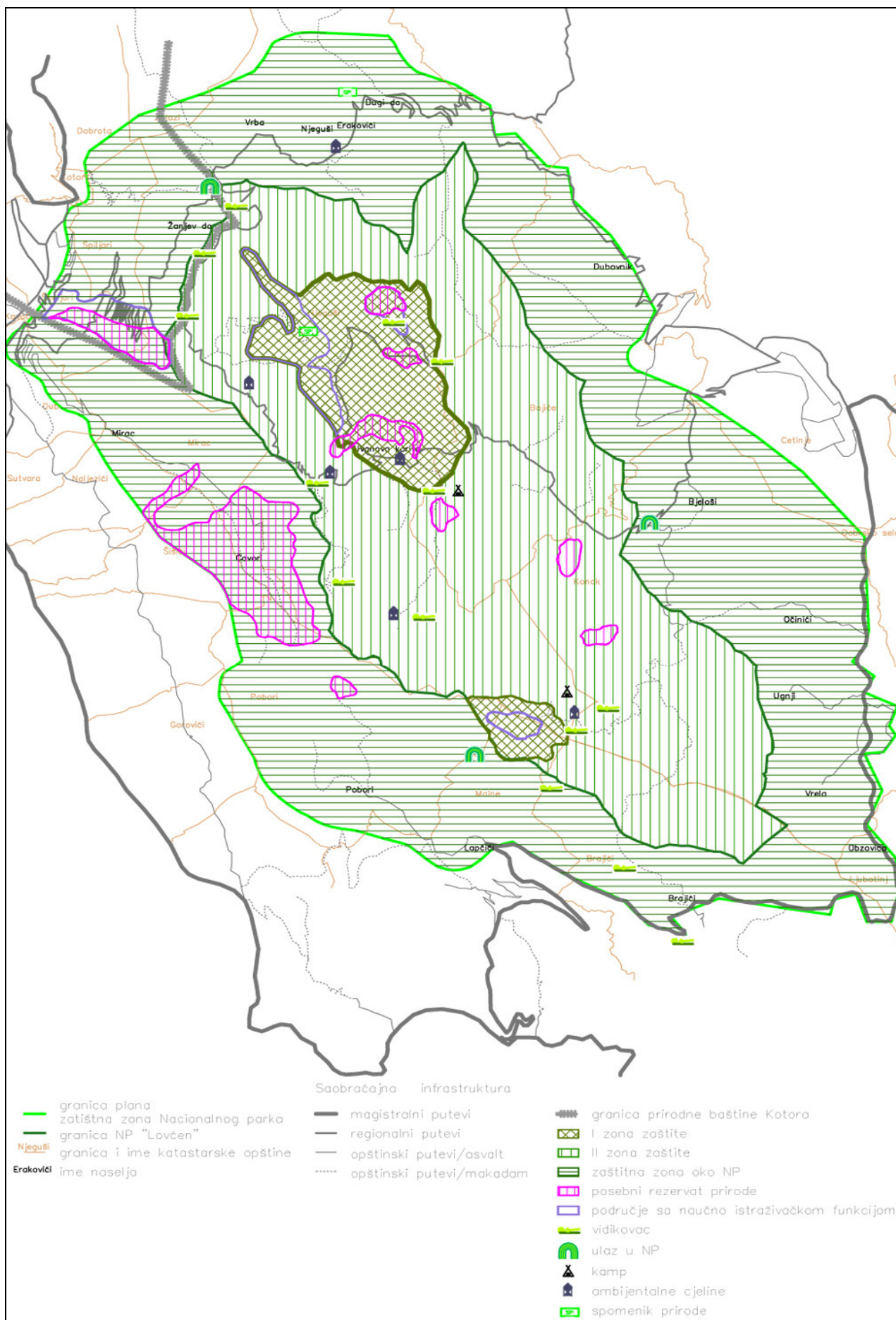
Lovćen je po svojim prirodnim i ukupnim potencijalima prostor gdje su antropogeni uticaji praktično minimalni. Osim sporadičnih primjera nelegalne gradnje i nelegalne sječe šume, nije bilo drugih značajnijih uticaja koje bi devastirale prostor Nacionalnog parka ili uslovile druge pejzažno-ambijetalne promjene. U ostvarivanju zaštite na prostoru NP "Lovćen", otežavajuće okolnosti koje se najviše tiču fizičke zaštite prostora su:

- nedovoljan broj radnika osposobljenih za vršenje poslova zaštite
- nadzornike za zaštitu prostora parka teško je obezbijediti jer ne postoji dovoljno interesovanja među lokalnim stanovništvom za obavljanje ove vrste poslova.
- nepristupačnost terena na pojedinim lokalitetima otežava vršenje poslova, što se naročito odnosi na pojavu požara koji su stalna opasnost na prostoru parka tokom ljetnjih mjeseci.
- prijave za protivpravne radnje se predugo procesuiraju od strane nadležnih organa.

Otežavajuća okolnost u vršenju zaštite je nedovoljno razvijena ekološka svijest lokalnog stanovništva, a često i samih posjetilaca. Ekonomska razvijenost područja Parka je relativno niska, posebno u slučaju Prijestonice Cetinje, što ne omogućava emitovanje pozitivnih ekonomskih tokova prema Parku.

Jedna od najvećih prepreka u kvalitetnom obavljanju sistema zaštite i upravljanja Parkom je visok procenat privatnog vlasništva nad zemljištem i drugim nepokretnostima, što stalno proizvodi konfliktne situacije između upravljača i vlasnika nepokretnosti.

Pozitivni aspekti koji idu u prilog lakšem upravljanju ovim zaštićenim područjem su relativna udaljenost samog prostora Parka od većih urbanih cijelina i odsustvo štetnih uticaja kao posljedica nepostojanja eksploatacije rudnih i mineralnih sirovina, što je čest slučaj u mnogim nacionalnim parkovima u neposrednom okruženju i šire.

11. SINTEZNA OCJENA POSTOJEĆEG STANJA PROSTORNOG UREDJENJA

11.1. POTENCIJALI, OGRANIČENJA I KONFLIKTI U PROSTORU

Nacionalni park "Lovćen", pripada tipu nacionalnih parkova u kojima dominira zaštitna funkcija. Reprezentativni, tipični i raznoliki, sa velikom pejzažnom vrijednošću, predjeli Nacionalnog parka imaju odlike prirodnog dobra koji je izuzetan potencijal, sa naučnog, edukativnog i rekreativnog aspekta.

Područje okruženja i zaštitne zone Parka, ima veoma kvalitetnu prirodnu osnovu, prije svega za razvoj djelatnosti poljoprivrede i njenih grana, šumarstva i posebno turizma.

Tražnja za proizvodima sa prirodne zdrave osnove, bez pesticida, je u porastu, a područje nudi idealne uslove za proizvodnju upravo ove vrste hrane.

Nacionalni park "Lovćen" ima malu ekonomsku valorizaciju u odnosu na svoje potencijale. Njegovo formiranje doprinijelo je tome da je prostor dobro zaštićen, ali ekonomski još uvijek nedovoljno iskorišćen.

U prethodnom periodu su formirani značajni sadržaji kao što su: adaptiran je i rekonstruisan objekat Centra za posjetioci na Ivanovim koritima; prostor oko Centra obogaćen je novim edukativnim sadržajem, uređena je edukativna staza Centar - Treštenik - Dolovi, postavljene su info i panoramske table i klupe, markirane i uređene sve pješačke i biciklističke staze u Parku, postavljena signalizacija u Parku i kontaktnoj zoni, postavljeni kontejneri i korpe za otpatke, uređen prostor za kampovanje, uređeni vidikovci i ostali sadržaji neophodni za stvaranje imidža kvalitetne turističke destinacije.

Uvidom na terenu konstatovano je da se ponekad izvode radovi na izgradnji objekata i to da oni odstupaju od projektnog rješenja (na osnovu informativnih tabli o izgradnji objekata). Takođe, evidentiran je izvjestan broj prefabrikovanih objekata tipa „brvnara“ postavljenih na placevima udaljenim od glavnog puta, uz sporedne kaldrmisane puteve duboko prema bukovoj šumi. U pogledu arhitektonskog rješenja može se konstatovati da su ona savremena, raznolika, da nijesu u skladu sa tradicionalnom narodnom arhitekturom, a nerijetko i ambijentom.

Okruženje nije razvijeno, što značajno ograničava i sputava razvoj samoga Parka. Izražene ekonomske probleme predstavljaju nerazvijenost i depopulacija. Erozijska stanovništva i zanemarivanje djelatnosti oslonjenih na prirodnu osnovu, koji traju više decenija, ispraznili su ruralna područja i, na dugi rok, rezultirali veoma negativnim posljedicama.

Manjkavosti zaštitne zone su mala populacija sa lošom reproduktivnom osnovom, vrlo disperzna mreža naselja seoskog, razbijenog tipa bez elemenata urbane strukture, uz neadekvatnu infrastrukturu, a prije svega saobraćajnu podršku.

Pad poljoprivrednog stanovništva je stalan, kako na nivou okruženja Parka, tako i u naseljima zaštitne zone, gdje je brojnost ovog važnog kontingenta dovedena na kritični nivo.

Privredni kapaciteti naselja zaštite zone su zanemarljivi, a vanprivredne djelatnosti simbolično zastupljene.

Sa stanovišta organizacije prostora, u zaštitnoj zoni Parka uočljiv je problem nedostatka infrastrukturnih sistema ili njihov neodgovarajući kvalitet, u slučajevima gdje i postoje.

11.2. SWOT ANALIZA

SWOT analiza je metoda prepoznavanja i utvrđivanja ključnih razvojnih potencijala, ciljeva i ograničenja, i osnova za stvaranje vizije i definisanje smjernica razvoja.

Zadatak SWOT analize je da, polazeći od mogućnosti budućeg razvoja, izdvoji uslove koji predstavljaju razvojne snage, odnosno razvojne slabosti i ukaže na osnovne prilike, odnosno prijetnje koje iz analize proizilaze. U SWOT analizi identifikuju se:

PREDNOSTI - koje će se kroz mjere pojačati i iskoristiti za razvoj

NEDOSTACI - koje treba prevazići gdje je to moguće

MOGUĆNOSTI - prepoznaje mogućnosti za koje se treba pripremiti i iskoristiti ih u najvećoj mogućoj mjeri.

OGRANIČENJA - koja će se nastojati svesti na najmanju moguću mjeru.

<p>SNAGE</p> <ul style="list-style-type: none"> • očuvana i atraktivna priroda i životna sredina • bogatstvo biodiverziteta • jedinstvene karakteristike predjela • kraški reljef ("kamenno more") • brojni vidikovci sa pogledom na Bokokotorski zaliv, Cetinje i podgorinu Lovćena • brojni speleološki objekti sa zanimljivim pećinskim ukrasima i podzemnom faunom • simbol identiteta Crne Gore • motivi posjete (Mauzolej i ambijentalne vrijednosti) • kulturna baština koja svjedoči o turbulentnoj istoriji područja • tradicionalna seoska arhitektura • proglašenje Nacionalnog Parka • tradicionalna poljoprivreda koja se može vidjeti u tek nekoliko planinskih područja u jugoistočnoj Evropi • autentični proizvodi: njeguški sir i pršuta • preduzetnički duh u turizmu i ugostiteljskim uslugama • blizina Prijestonice, Podgorice i važnih turističkih centara sa Primorja i okruženja • centar za posjetioce NP na Ivanovim koritima • povećani kapaciteti stručnih službi JPNPCG i službe zaštite NP u proteklih par godina 	<p>SLABOSTI</p> <ul style="list-style-type: none"> • depopulacija prisutna u svim djelovima Parka i kontaktnog ruralnog područja • nedovoljno razvijena svijest o vrijednostima i značaju nasljeđa koje ne predstavljaju samo pojedinačni objekti već ukupni kulturni predio • nedovoljna briga o graditeljskom nasljeđu • napuštenost ruralnih cjelina • zapuštenost imanja, smanjeni ekonomski interes u autentičnoj obradi zemljišta i uzgoju - odumiranje tradicionalne poljoprivrede • neadekvatne intervencije na objektima tradicionalne arhitekture • nedovoljna valorizacija turističkih potencijala • degradirani šumski ekosistemi koji imaju za posljedicu smanjenje šumskih vrsta • neadekvatno je korišćenje šumskih resursa, kao i nedovoljna kontrola postojeće eksploatacije tih resursa • nedovoljno izučavanje i zaštita izuzetno vrijednih, osjetljivih i ranjivih ekosistema • bezvodnost na dijelu planinskih i brdskih površi • nepovoljni zimski klimatski uslovi (sniježni nanosi) za saobraćaj i poljoprivredu • relativno loše stanje lokalnih puteva sprječava značajno povećanje broja korisnika tj. biciklističke ili pješačke ture • autotrke na području Nacionalnog parka
<p>MOGUĆNOSTI</p> <ul style="list-style-type: none"> • turistički potencijal područja, posebno za planinarenje, biciklizam, zdravstveni i ekoturizam • atraktivan položaj koji pruža priliku na tržištu putovanja • trendovi turističkog tržišta nude mogućnost za razvoj proizvoda održivog turizma (koji se mogu povezati sa poljoprivredom, zanatstvom i drugim uslugama) • obnovljeni interes za kulturnu baštinu • rastuće poznavanje održivog razvoja i potrebe održavanja prirodne i kulturne baštine • intenziviranje naučnih istraživanja i nova saznanja neophodna za kvalitet upravljanja zaštitom i valorizacijom prirodnih vrijednosti • prenamjena starih kućišta i tradicionalnih grupacija kuća u eko-turističke objekte • sve veća potražnja turista za ekološki čistim destinacijama • uredjenje vidikovaca i starih ambijentalnih cjelina kao i objekata kulturne baštine i njihova turistička valorizacija • izgradnja žičare (Kotor-Lovćen) • povećanje finansijskih javnih sredstava za podsticanje upotrebe obnovljivih izvora energije • saradnja za očuvanje, upravljanje i praćenje teritorijalnih resursa i prevencija rizika 	<p>PRIJETNJE</p> <ul style="list-style-type: none"> • nekontrolisana i neadekvatna gradnja objekata u neskladu sa ambijentalnim vrijednostima NP • nelegalna uzurpacija staništa i korišćenje prirodnih resursa • zarastanje tradicionalnog agrikulturnog predjela • planirani dalekovodi i žičara kroz područje NP "Lovćen" imaju potencijalno veliki uticaj na predio • neusaglašenost zakonske regulative koja obuhvata različite aspekte razvoja i upravljanja područjem NP • preklapanje nadležnosti i teškoće u jasnom i efikasnom institucionalizovanju primjene mehanizama koji mogu spriječiti neke nelegalne aktivnosti u predjelu Parka • pritisak turizma na osjetljive prirodne i istorijske resurse • nizak nivo efikasnosti infrastrukturnih sistema u periodima većeg turističkog pritiska • požari • autotrke na prostoru NP

PLANSKI DIO

12. CILJEVI I PRINCIPI PLANIRANJA PROSTORA u NP "LOVĆEN"

12.1. OSNOVNI I POSEBNI CILJEVI

Polazna osnova izrade Plana je definisanje opštih i posebnih ciljeva. Ciljevi su definisani na osnovu analize postojećeg stanja, odnosno potencijala i ograničenja koja je neophodno prevazići, odnosno relativizirati.

Osnovni ciljevi se mogu definisati kao:

- Dalji razvoj područja prije svega djelatnosti koje su i do sada bile osnova razvoja, turizma i poljoprivrede
- Formiranje adekvatne infrastrukturne mreže okruženja, posebno pravaca koji su danas zanemareni.
- Unaprjeđenje integralnog razvoja turizma. Cetinje i Budva, pa i Kotor nemaju konkurentske, već komplementarne sadržaje za podsticaj turističke privrede.
- Usporavanje demografske koncentracije u centrima, ulaganjem u djelatnosti koje ne zahtijevaju urbane uslove, prije svega turizam i poljoprivreda.
- Definisanje politike usporavanja demografskog odliva i gašenja privredne matrice ruralnog područja. Izvršiti izbor užih područja gdje je moguće formirati punktove kao potencijalna žarišta na ovom prostoru. To su prije svega naselja uz frekventne putne pravce i naselja sa djelimično sačuvanom demografskom strukturom.

Pored osnovnih ciljeva u Prostornom planu se definišu i **posebni ciljevi** razvoja.

Sagledavajući postojeće stanje kao posebni ciljevi se mogu izdvojiti:

- Aktiviranje Nacionalnog parka na formiranoj osnovi. To je prije svega kulturno-istorijsko nasljeđe okruženja, prirodna osnova Parka i Mauzolej.
- Usmjeravanje turističke ponude u okviru Nacionalnog parka, razvojem pažljivo odabranih i smišljenih sadržaja ugostiteljsko-turističke djelatnosti.
- Pобољшanje ponude na bazi zanatstva sa prepoznatljivim elementima ovog područja uz forsiranje integralne ponude okruženja.
- Liberalniji režim prema stočarstvu, kada je riječ o stanovništvu koje koristi ove prostore.
- Pобољшanje infrastrukturnih sistema u okviru Nacionalnog parka i u kontaktu sa neposrednim okruženjem.

Navedeni ciljevi treba da doprinesu održivo korišćenje tradicionalnih vrijednosti unaprjeđenje dozvoljenih privrednih djelatnosti u okviru zaštićenih zona, što na kraju treba da dovede do zadržavanja stanovništva i stvaranja uslova za bolji standard.

12.2. OSNOVNI PRINCIPI PLANIRANJA

PPPN NP "Lovćen", u skladu sa važećim zakonima, utvrđuju se zajednički interesi, ciljevi i zadaci razvoja i zaštite prostora i prirodnih vrijednosti, politike prostornog razvoja, kao i kriterijumi i koncepcija organizacije, uređenja i korišćenja prostora.

U osnovne principe razvoja i zaštite prostora spadaju:

1. Izrada, donošenje i implementacija Prostornog plana kao integralnog planskog instrumenta za kontinuirano upravljanje dugoročnim razvojem, zaštitom i uređenjem područja NP "Lovćen";
2. Namjensko korišćenje i racionalno upravljanje prostorom u skladu sa ekološkim potencijalom i kroz primjenu prostorno-planskih mjera;
3. Stvaranje prostornih uslova za uređenje i korišćenje planskog područja - zoning u funkciji zaštite i razvoja, a posebno stvaranje uslova za izgradnju objekata u funkciji posebne namjene prostora. Ovo podrazumijeva da budu u funkciji razvoja (turizma, poljoprivrede, usluga i drugih kompatibilnih aktivnosti) i poboljšanja demografske slike ali striktno poštujući nosive kapacitete predmetnog prostora kao i njegove ambijentalne osobenosti;
4. Zaštita prirodnih dobara i kulturno istorijske baštine - stvaranje uslova da se normativna zaštita planski sprovodi, što podrazumijeva da mjere zaštite imaju ekonomsku opravdanost i socijalnu prihvatljivost;
5. Očuvanje, unaprjeđenje i zaštita posebnih prirodnih vrijednosti NP "Lovćen" (zemljište, voda, vazduh, šume, flora i fauna i dr.) i obezbjeđenje stabilnosti ekosistema poboljšanjem njihovog sastava, strukture i kvaliteta;

6. Uspostavljanje sistema efikasnog monitoringa stanja u prostoru kako bi se pratile sve aktivnosti koje bi mogle da ugroze zaštićena prirodna i kulturno-istorijska dobra na području Plana. Praćenje uključuje i poštovanje režima korišćenja zemljišta i izgradnje, blagovremeno preduzimanje svih mjera u cilju prevencije aktivnosti koje bi mogle da ugroze osnovni potencijal ovog područja.

Prilikom definisanja ciljeva razvoja, uređenja i zaštite prostora potrebno je voditi računa o uslovima i režimima korišćenja ovog područja uz poseban akcenat na prostor Nacionalnog parka "Lovćen".

U nacionalnim parkovima prioritet je:

- očuvanje prirode, razvijanje naučno - edukativnog i izletničkog turizma koji mora biti kontrolisan i organizovan;
- oplemenjivanje i uređivanje postojećih stacionarnih, servisnih, uslužnih i drugih kapaciteta prvenstveno u granicama postojeće zauzetosti prostora, usklađeno sa interesima zaštite prirode i kulturnih dobara;
- uklanjanje ili promjena sadržaja koji su u konfliktu sa zaštitom prirode i okolinom, a lokacija novih po pravilu treba da bude izvan parka, kako bi se podstakao razvoj naselja izvan granica Parka.

Potrebno je utvrditi granični kapacitet prostora Nacionalnog parka za razvoj komplementarnih djelatnosti, zavisno od zahtjeva ekonomije i mogućih antropogenih uticaja na prirodu.

Dalji razvoj prostora Nacionalnog parka "Lovćen" i njegovog okruženja treba temeljiti na sljedećem:

▪ **prirodna i kulturno-istorijska baština NP "Lovćen" koja simbolizuje biće i duh Crne Gore**

Očuvana priroda i obnovljeno graditeljsko nasljeđe predstavlja ključ razvoja turističkog proizvoda NP "Lovćen", gdje se poseban naglasak daje integralnom upravljanju prirodnim i kulturnim nasljeđem, kao i turističkih aktivnosti sa umjerenim ljudskim uticajem na okolinu. Područje NP "Lovćen" je u višegodišnjem razvoju usmjeravalo svoje napore na očuvanje prije svega prirodnih karakteristika prostora. Da bi se postigli ciljevi i održivost Parka i njegovog prostora, kao i očuvanost cjelokupnog ekosistema, budući razvoj treba postaviti na način da poštuje prirodno i kulturno-istorijsko nasljeđe kroz odgovornu upotrebu resursa i pruži podršku na povećanju doživljaja gostima sa kvalitetnom interpretacijom prostora.

▪ **turistička ponuda usmjerena na odabrane lokacije (za smještaj i prateće sadržaje)**

Očuvanje i razvoj glavnih turističkih područja NP "Lovćen", okoline i baštine je izuzetno važno jer je to osnovni dio atraktivnosti destinacije i odražava se na cjelokupni imidž. Razvoj turizma bazirati u već formiranim naseljskim strukturama i to na ulaznim punktovima kao i u centru NP "Lovćen" (Njeguši - Ivanova korita - Bjeloši). S tim u vezi može se planirati:

- rekonstrukcija centra naselja Njeguši sa formiranjem javnog prostora;
- lokacije pogodne za manje smještajno - ugostiteljske objekte na pristupima Parku (sa kotorske, cetinjske i budvanske strane) i stanicama žičare;
- zone obnovljenih katuna i postojećih kućišta, lokacije vidikovaca.

▪ **unaprjeđenje i proširenje ponude autentične poljoprivredne i zanatske proizvodnje**

Poljoprivreda će i dalje biti osnovna djelatnost šire, zaštitne, zone NP "Lovćen" u okviru koje dominira stočarstvo podržano sitnijom ratarskom proizvodnjom koja odgovara prirodnim karakteristikama područja. Kako za intenzivni uzgoj stoke tipa farmi ovdje ne postoje valjani uslovi, razvoj ove privredne grane treba posmatrati samo kao dopunsku aktivnost i izvor prihoda ovog područja i u cilju proizvodnje poznatog sira i mesa (kastradina i pršuta).

Danas najveći broj katuna na području NP "Lovćen" ili propada ili se napušta. Jedan ali na žalost ne jedini i ne glavni uzrok za napuštanje katuna je nesavremeni pristup mnogim od tih katuna (npr. do Majstora, Kuka, Trešnje, Kruševica itd.). Samo u većim i dobro pristupačnim katunima još je malo života i tradicije, ali se i u tim katunima brzo mijenja nekadašnji njihov izgled. Zato problem katuna i katunske privrede treba što prije riješiti i ponovo podići na stari nivo.

NP "Lovćen" bez katuna bi izgubio na atraktivnosti i kvalitetu pa se Planom predviđa potpuna revitalizacija svih katuna na Lovćenu i dobroj pristupačnosti do njih sa svih strana. Prioritet treba staviti na Dolove, najveći katun na prostoru NP "Lovćen", katun Majstori i Kuk, kao i katun Trešnja koji bi realizacijom puta Trešnja - Kruševica još više dobio na značaju.

- **stimulativna poreska i svaka druga politika** (stočarstvo, šumarstvo, ratarstvo, zanatstvo) kojom se posredno i neposredno održava i obnavlja autentičnost
- **poboljšanje infrastrukturnih sistema sa afirmativnom politikom probijanja i održavanja puteva ali i sa restriktivnim pristupom u pogledu formiranja novih saobraćajnica kroz zaštićene zone NP**
- **uvodjenje naknada za degradaciju uslijed gradnje infrastrukturnih sistema i kompenzacionih mjera vlasnicima uslijed zoniranja prostora radi sprovođenja određenih režima zaštite.**

13. PROJEKCIJE

13.1. EKONOMSKO-TRŽIŠNA PROJEKCIJA

Ova analiza daje ekonomsko-tržišnu projekciju za predmetni plan. Konkretni ciljevi analize su sljedeći:

- Opisati ekonomsko-društveni kontekst za predložena planska rješenja u regionalnom i lokalnom kontekstu;
- Dati rezime ključnih ekonomskih koristi i uticaja koji rezultiraju iz planskog koncepta studije lokacije;
- Utvrditi potencijalna osjetljiva ekonomska ograničenja i prilike koje se ukazuju;
- Dati projekciju implikacija plana na ekonomski razvoj.

Ograničenja

1. Analiza je pripremljena na osnovu analize raspoloživih primarnih i sekundarnih podataka (uključujući informacije koje je obezbijedilo Ministarstvo održivog razvoja i turizma) i planskog koncepta.
2. Prilikom izrade plana sprovedena je odgovarajuća ekonomska analiza posebno uzimajući u obzir da se radi o planu zaštićenih prirodnih dobara, što je i oprijedijelilo metodološki postupak u ovoj analizi.
3. Osnova ove analize je koncept organizacije prostora i planirani sadržaji.

Društveno-ekonomski kontekst

Predmetni plan pripada opštinama Cetinje i Budva. Na području parka nema stalnih naselja, već je stanovništvo skocentrisano u kontaktnoj zoni parka i to u 12 naselja. Sva ta naselja izložena su demografskoj eroziji, a jedino naselje koje ostvaruje pozitivan indeks sa demografskog aspekta je područje Obzovice, ali i on je vrlo relativan imajući u vidu veličinu populacije ovog područja.

Naselja u parku su sljedeći katuni: Krstac, Vučji do, Bižaljevac, Kuk, Veliki Bostur, Mali Bostur, Trešnja, Dolovi, Ivanova Korita, Majstori, Duge njive i Kruševica. Ovo su samo sezonska naselja, bez stalnog stanovništva, koje tokom sezone ostvaruje određene aktivnosti i interesno je vezano za park.

Značajno je spomenuti i Njeguše, mjesto u okolini Cetinja. Ovo mjesto je poznato po njeguškom siru i njeguškoj pršuti. U posljednjem periodu izgrađen je određeni broj vikend kuća kao i privatnih smještajnih kapaciteta što ukazuje na određene pomake u turističkoj ponudi ovog kraja.

Osnovna djelatnost korišćenja dobara Nacionalnog parka "Lovćen" ostvaruje se kroz turističku funkciju. Najznačajniji ekonomski benefit parka ostvaruje se kroz naplatu ulaznica na dva punkta: Bjeloši i Njeguši. Druge turističke aktivnosti od kojih Park ostvaruje prihode su: izdavanje bungalova i djelatnosti info-centra kroz prodaju suvenira i promotivnog materijala.

Nacionalni park "Lovćen" ostvaruje i godišnje naknade korišćenja dobara od JU „Lovćen-Bečići“ i Avanturističkog parka koji se nalaze na Ivanovim koritima, kao i od JU „Mauzolej“ na Jezerskom vrhu i Radio-difuznog centra koji se nalazi na Štirovniku. Ekonomska korist parka ostvaruje se i kroz naplatu korišćenja dobara nacionalnog parka za auto trke.

Ivanova korita se nalaze u samom srcu NP-a i predstavljaju centralnu zonu ponude. Osnovna privredna djelatnost za područje lokaliteta Ivanova korita je turizam. Izgrađeni su skromni kapaciteti koji ne narušavaju okolinu, i čine skromnu, ali značajnu ponudu, NP-a. Čine ih odmarališta kapaciteta 200 ležaja, planinarski dom sa 35 ležaja. Uz ove kapacitete idu i skromni ugostiteljski sadržaji. Ovaj punkt čini centar zbivanja u NP-u i području Lovćena. Na ovom prostoru najviše se razvio izletnički turizam, sa naglaskom na posjetu Mauzoleju, Ivanovim koritima i Njegušima, kao i rekreativno - sportski i zdravstveni turizam. U širem pojasu Nacionalnog parka, nalaze se vrlo značajni turistički motivi, kao što su: Njeguši, Majstori, Konjsko, Kotorske serpentine, Pobori i drugo. U Nacionalnom parku "Lovćen" ne postoje stalna naselja, ali postoji određeni broj katuna koji se koriste sezonski.

Zanemarljiv je broj domaćinstava u ovim katunima koji se sezonski bave stočarstvom koje je podržano ekstenzivnom poljoprivrednom djelatnošću sezonskog karaktera. Sezonski se u parku na nekoliko lokacija nalaze štandovi za prodaju domaće hrane i koji i na takav skroman način upotpunjuju ponudu Lovćena.

Sagledavajući ekonomske parametre, može se uvidjeti da potencijali Nacionalnog parka "Lovćen" nijesu dovoljno iskorišćeni. Dosadašnji, nedovoljan razvoj privrednih i društvenih djelatnosti može predstavljati osnovu za buduću ekonomsku valorizaciju ovog prostora.

Na prostoru NP "Lovćen" svoju djelatnost obavlja više subjekata, koji imaju karakter organizovane ustanove, ustanovljene od strane države. To pretpostavlja i neophodnost saradnje svih tih subjekata sa Nacionalnim parkom u cilju optimalizacije rješenja o načinu korišćenja prostora parka. Sa jedne strane, određeni subjekti na prostoru parka imaju određene djelatnosti, a sa druge strane je park čija je prvenstvena uloga očuvanje prirodnih resursa u održivom stanju.

Kao korisnici parka na ovom prostoru nalaze se sljedeći subjekti: JU Mauzolej, JU "Lovćen"-Bečići, Radio-difuzni centar i Vojska Crne Gore.

Ekonomska ograničenja i faktori razvoja

Danas se sve više govori o održivom razvoju i trend je u svijetu da zaštićena prirodna dobra budu u funkciji održivog razvoja. Priroda pruža i omogućava održivi razvoj, a time i opstanak ljudske zajednice. Održivi razvoj je razvoj koji izlazi u susret potrebama sadašnjice, a da ne ugrožava sposobnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe. Postoje različita mišljenja o tome da li se u zaštićenim prirodnim dobrima od nacionalnog interesa može govoriti o ekonomskom rastu i razvoju. Međutim, u tim područjima ne mogu se uzimati u obzir oni ekonomski elementi koji važe npr u industrijskim zonama. Potrebno je između ostalog srušiti predrasude da zaštićeni prostor koči privredni razvoj. U zaštićenim prirodnim dobrima moguće je obavljati privredne djelatnosti, koje su u skladu sa održivim razvojem koji podrazumijeva ekonomski rast, ali ne bilo kakav i ne po bilo koju cijenu.

Istovremeno, trebalo bi uvesti i nadoknadu po osnovu degradacije prostora od strane izvodjača raznih infrastrukturnih sistema (putna i telekomunikaciona mreža, dalekovodi i ostali vodovi, žičara), a što treba definisati kroz srednjo- i dugoročne planove upravljanja Parkom, odnosno odgovarajuću uredbu o naplati nadoknade u zaštićenom prirodnom dobru.

Najznačajnije ekonomske djelatnosti u Nacionalnim parku "Lovćen" i koje bi trebalo unaprijediti u narednom periodu su: izleznički i eko turizam. Plan daje naglasak na originalne sadržaje, koji mogu biti komparativna prednost na užem i širem tržištu. Primarni cilj je da se ovo područje koje je sačuvano u dosadašnjem periodu i koja ima veliku prirodnu vrijednost i dalje zadrže svoju vrijednost, kao i da se unaprijedi njegova zaštita. Stanovništvo koje živi u blizini NP "Lovćen" mora se aktivno uključiti u one djelatnosti koje će unaprijediti njihov život i rad, a samim tim će i uticati na sveukupni razvoj ovih područja. Poseban aspekt treba posvetiti razvoju eko turizma jer je danas ovaj vid turističke ponude u usponu u svijetu a tražnja je velika. Eko turizam koji je koncentrisan na promociju prirodnih vrijednosti po principima održivog razvoja i zaštite životne sredine, prema podacima Svjetske turističke organizacije (WTO) u svijetu trenutno predstavlja segment tržišta sa najbržim razvojem sa godišnjim rastom od 5% čineći 6% svjetskog bruto društvenog proizvoda i 11,4% ukupne potrošnje. Evropa trenutno predstavlja lidera u oblasti eko turizma sa 98% ukupne turističke ponude u ovoj sferi. Ruralni ambijenti, zaštićena prirodna dobra, tradicionalne i kulturne vrijednosti koje su očuvane, predstavljaju značajne predispozicije za stvaranje konkurentne seoske turističke ponude.

U blizini zaštićenih zona postoji značajan potencijal na kojem se može organizovati organska proizvodnja. Za odluku o bavljenju organskom poljoprivredom važan je ekonomski motiv, tj. povoljan plasman proizvoda. Šansu za plasman proizvoda organske poljoprivrede pored tražnje lokalnog stanovništva predstavlja i sve veća turistička tražnja. Osmišljenim marketinškim akcijama tipa „Kupujmo domaće“, stvorimo ambijent da naši potomci žive u bogatijoj zemlji gdje će se kapital usmjeravati na razvoj i obrazovanje budućih pokoljenja.

Uz mnogobrojne prednosti koje postoje u Nacionalnim parku "Lovćen" za razvoj turizma postoje i nedostaci na koje u budućem periodu treba obratiti pažnju, a to su:

- nepovezanost lokalne zajednice,
- nedostatak subvencija i neodrživost privatnih inicijativa,
- nedostatak dodatne turističke ponude,
- nepovezanost više zajednica i turističkih ponuda i
- nedostatak marketinga.

Povezanost lokalne zajednice bi doprinijela boljoj organizaciji i odlučivanju, određeni projekti bi se kvalitetnije implementirali kroz uključivanje lokalne zajednice a sve bi to rezultiralo ekonomskom razvoju područja. Takodje lokalna zajednica bi trebalo da se više orjentiše ka prijemu turista.

Dodatna turistička ponuda kroz osnovne i specijalne sadržaje bi zadržale turiste da borave duže i da dođu opet što je cilj svih koji se ozbiljno bave turizmom. Naravno, nije krajnji cilj da se razvije masovni turizam koji bi narušio prirodni ambijent ali svakako da se mora uvažavati ekonomska održivost ovoga područja. Više lokalnih zajednica koje gravitiraju ovom zaštićenom prirodnom dobru trebalo bi kroz zajedničku turističku ponudu, kroz kvalitetan marketing da doprinesu razvoju ovoga područja. Potencijali su veliki, mogućnosti razvoja postoje, tako da u narednom periodu treba uložiti truda i sredstava da život i rad u NP "Lovćen" i širem prostoru bude u funkciji održive valorizacije i ukupnog razvoja.

Analiza trendova u turizmu

Svjetski savjet za turizam i putovanja predviđa rast turizma u Crnoj Gori po stopi od 8% godišnje u narednih osam godina. Crna Gora je jedna od mladih, novo otkrivenih turističkih destinacija na međunarodnoj turističkoj mapi, koje je u rastućoj fazi. Crna Gora je država sa dobrom prepoznatljivošću u svijetu, posebno zahvaljujući turizmu, prirodi i rezultatima nacionalnih sportskih timova u košarci, vaterpolu, fudbalu. Prema WTTC, Crna Gora je evropska najbrže rastuća turistička destinacija.

Turizam je tokom zadnjih godina doprinio ekonomskom rastu Crne Gore, posebno u periodu od 2001 do 2007. godine. Podaci o dolascima po mjesecu u periodu od 2002 do 2007 ukazuju da se, pored znatnog porasta broja turista svake godine i sezona produžila. Broj stranih turista je porastao od 94.164 u 2001, na 437.301 u 2007. godini. Osim toga, područja u unutrašnjosti su bilježila rast broja turista u ljetnjim mjesecima što ukazuje na prevazilaženja sezonskog karaktera turističkog sektora u Crnoj Gori.

Ako se ostvare ciljevi Master plana turizma do 2020. godine turizam će postati vodeća grana (prema indikatorima GDP, nacionalni dohodak, zaposlenost, prihodi od uvoza), činiće 20-25% ekonomije 2020. godine.

U stvari, smještajni kapacitet od 280,000 kreveta bi bio većinom zadovoljen sa rizortima visokog nivoa (100,000 kreveta u hotelima visokog kvaliteta i 110,000 kreveta u apartmanima), dok 25.9 miliona noćnih boravaka (70% u hotelima; većinom stranih gostiju) bi generisalo snažno povećanje sa 7,8 miliona noćnih boravaka (2008, MONSTAT). Analizirajući ove podatke u sektoru turizma, sa dodatnih 50,000 rezidenata/godinu za očekivati je da će generisati značajno povećanje turista u NP "Lovćen". Ako je prosječni broj posjetilaca 60.000 tokom zadnjih godina, očekuje se da će on porasti za minimalno 5 puta do 2020. godine, odnosno na 300.000 - 400.000 godišnje.

Planirani scenario predviđa da se eliminišu ključni konkurentski nedostaci destinacije NP "Lovćen", a to su:

- Nedostatak kvalitetne opšte infrastrukture (saobraćajna, hidro- i elektrotehnička infrastruktura, itd.);
- Depopulisano područje;
- Nedovoljna valorizacija prirodnih resursa u turističkom smislu;
- Nedostatak turističke infrastrukture;
- Nedovoljna finansijska pomoć / subvencije za razvoj turizma;
- Nedostatak sistema finansiranja turističke promocije i komercijalizacije od strane javnog sektora;
- Nedostatak dodatne turističke ponude, sadržaja i aktivnosti;
- Nedostatak interpretacijskih centara za posjetioce;
- Nedostatak integrisanog upravljanja posjetiocima i razvojem turizma uopšte.

Iz analize konkurentskih nedostataka jasno se vidi da je ovo područje, uprkos postojećim turističkim centrima NP "Lovćen", ipak na samom početku turističkog razvoja, a upravo se iz tog razloga projekti za izgradnju konkurentnosti u turizmu NP "Lovćen" odnose isključivo na projekte / programe vezane uz izgradnju turističke infrastrukture i projekte podrške razvoju, a kao početnu tačku za održiv razvoj kompletnog turističkog lanca vrijednosti u nadolazećem razdoblju. Ovi su projekti uglavnom odgovornost javnog sektora ovog područja, odnosno implementacija nekih od njih, zapravo, zavisi od saradnje javnog i privatnog sektora.

Preduslovi za razvoj turizma u NP "Lovćen"

Preduslov bolje ekonomske valorizacije NP je poboljšavanje turističke infrastrukture. Vodeći računa o ključnim principima razvoja, proizašla je i inicijativa izrade žičare koja će povezati istorijsku prijestonicu Cetinje sa Kotorom, a preko prostora NP "Lovćen". Ovdje se mora napomenuti kako je to ključni projekt koji zadovoljava sve te preduslove i na harmoničan način premošćuje prije navedene probleme dostupnosti i bazične i turističke infrastrukture.

Logika predloga razvoja takve turističke infrastrukture, je detaljno obrazložena u prethodnim razmatranjima. Pored toga, važno je uraditi prilagođavanje koncepta razvoja turizma modelu jednodnevnih izleta i posjeta i prilagođavanje svih iskustvenih zona takvom modelu, dok model višednevnog boravka posvetiti prema lokalnoj i regionalnoj potražnji koja može imati potencijal od 300 hiljada potencijalnih gostiju (prema broju stanovnika u regiji).

Ekonomski troškovi i održivost

Proces tranzicije u regionu i u Crnoj Gori omogućio je da se u nova demokratska i tržišno zasnovana društva integrišu razmatranja o zaštiti životne sredine. Razvoj Crne Gore biće bitno opredijeljen odlukama o održivom razvoju i zaštiti životne sredine. Zaštita životne sredine biće između ostalog trošak našeg razvoja i zahtijevaće značajna finansijska sredstva, znanje, kulturu, kadrove, tehnologije i investicije. Glavni razlog uspostavljanja zaštićenih prirodnih dobara je očuvanje nekog tipa biofizičkog procesa ili stanja kao što su divlja populacija, prirodna sredina, pejzaž ili neke kulturno istorijske vrijednosti. Crna Gora kao ekološka država treba da zadrži komparativnu prednost, zdravu životnu sredinu, koja je faktor razvoja i kvalitetnog života. NP "Lovćen" ima izuzetno važnu ulogu, kako lokacijom, tako i sadržajima u razvoju zaštićenih prirodnih dobara u Crnoj Gori.

Turistička i druga valorizacija zaštićenog prirodnog dobra predstavlja uvijek aktuelan problem u upravljanju zaštićenim prirodnim dobrima, u čemu nije izuzetak ni nacionalni park. Posebna pažnja se treba posvetiti planu upravljanja NP "Lovćen". NP "Lovćen", osim iz sopstvenih prihoda, donacija i drugih izvora, finansira se u skladu sa zakonom i prihodima iz budžeta. Zadnjih godina povećana su izdvajanja za NP "Lovćen" i ako i tako povećana nisu dovoljna za optimalno funkcionisanje NP "Lovćen".

Uloga države je velika i glavna u očuvanju prirodnih vrijednosti NP "Lovćen". Većina država danas izdvaja jedan dio budžetskih sredstava za finansiranje nacionalnih parkova i drugih zaštićenih zona, a Crna Gora ima i dodatnu potrebu s obzirom da je deklarirana kao ekološka država. Najznačajniji izvori finansiranja dolaze i iz javnog i iz privatnog sektora. Treći izvor finansiranja - sredstva međunarodnih finansijskih institucija i EU mogu se iskoristiti samo uz jasno definisane strategije razvoja i određivanje prioriteta u životnoj sredini, uz ostvarivanje uslova za tržišnu ekonomiju.

Međunarodne institucije, kao što je Austrijsko crnogorsko partnerstvo i druge, u zadnjem periodu su ulagale određena sredstva u NP "Lovćen". Obnovljeni su i izgradjeni određeni objekti neophodni za samo funkcionisanje parkova, uređeni su i izgradjeni razni mobilijari, staze, vršena su i direktna ulaganja u zaštitu flore i faune, tako da se te institucije odigrale veoma značajnu ulogu u vremenu nedostatka drugih izvora finansiranja da se zaštiti jedinstveni prirodni ambijent.

Prosječni prihodi i rashodi za zadnjih tri godine su dati u tabeli 1 i 2.

Tabela br. 1. Izvori prihoda NP "Lovćen"

Izvori prihoda	Iznos
Ulaznice	72.927
Korišćenje dobara N.P	26.627
Izdavanje Bungalova	6.065
Prihod informacionog .centra. mape,suveniri,	1.543
Prihodi od zav.za zapošljav.	10.354
Prihodi po osnovu amortiz.	2.838
Ukupno sopstveni prihodi	120.354

Tabela br. 2. Rashodi NP "Lovćen"

Vrsta rashoda	Iznos
Bruto plate	111,394
Gorivo	11,006
Energija i materijal	2,300
Marketing	5,100
Štamp.ulaznica	14,640
Osiguranje imovine i vozila	1,091
Održ.osn.sred.	7,435
Amortizacija	8,383
Administrativni troškovi	8800
Ukupno rashodi	170149

Glavni menadžment programi u NP "Lovćen" su:

- Funkcija zaštite i razvoja,
- Korišćenje dobara,
- Pružanje usluga,

Turistički proizvodi

Slijedom planiranih sadržaja, predlaže se fokus na razvoju sljedećih ključnih proizvoda turističke destinacije NP "Lovćen": seoski (ruralni turizam), specijalni interesi, gastronomija, touring, ljetni i zimski boravak na planini. U nastavku slijedi objašnjenje svakog proizvoda u smislu njegovog opisa i ekonomske valorizacije.

Seoski (Ruralni) turizam podrazumijeva i uključuje spektar aktivnosti, usluga i dodatnih sadržaja koje organizuje ruralno stanovništvo u ruralnim područjima i destinacijama. Ruralni turizam gostima prezentuje tradicionalnu gostoljubivost i životne vrijednosti lokalnog stanovništva, te je poluga ekonomskog razvoja i podizanja životnog standarda u ruralnim zajednicama, po principima održivog razvoja i očuvanja prirodnih resursa. Danas su u Evropi izrazito poznate turističke ruralne marke Francuske (Gites de France), Austrije (Urlaub am Bauernhof) i Italije (Agroturismo). Posmatrano u prethodnom petogodišnjem razdoblju, u ruralnom turizmu je ostvareno preko 18 miliona putovanja godišnje, odnosno oko 7% ukupnih međunarodnih putovanja.

Prosječna potrošnja po putovanju iznosi oko 600 - 700 Eura, odnosno oko 70 Eura dnevno.

Prosječni godišnji rast u ruralnom turizmu po broju putovanja iznosi 3 - 4%.

Glavni gosti ruralnog turizma su iz Velike Britanije i Holandije, te zajedno čine više od 40% ukupnog broja gostiju ruralnog turizma.

Ruralni turizam predstavlja obično drugi ili treći odmor i traje najduže do 10 dana. Proizvod je vrlo sezonalan i vrhunci potražnje su u proljeće i jesen.

Proizvod specijalnih interesa sastoji se od više tržišnih niša, a podrazumijeva rekreativne aktivnosti koje se događaju u prirodnom, neobičnom, egzotičnom, udaljenom ili divljem okruženju. Usko je povezan sa visokim nivoom sudjelovanja u aktivnostima od strane turista, a najčešće se odvija na otvorenom prostoru, dok korisnici očekuju iskustvo (kontrolisanog) rizika i/ili uzbuđenja, ili, s druge strane, mira pri čemu testiraju svoje sposobnosti u odabranoj aktivnosti. Proizvodi specijalnih interesa, odnosno rekreacije u prirodi većinom se vežu za određenu sezonu, ali s obzirom na veliki broj njegovih tržišnih niša, proizvod je atraktivan tokom cijele godine.

Ovaj proizvod obično predstavlja treći odmor u godini, ili dodatnu aktivnost tokom glavnog odmora, a upravo to daje šansu NP "Lovćen" da ovim proizvodom cilja na šire tržište Crne Gore i regije, a osobito u ljetnoj sezoni.

Gastronomija je turistički proizvod koji integriše tradicionalni način pripreme i usluživanja lokalnih specijaliteta sa sofisticiranijim pristupom komercijalizaciji za potrebe turista. Gastronomska ponuda NP "Lovćen" mora objediniti sve specijalitete ovog kraja: pršut, sir, hljeb ispod „sača“, itd. Iz tog razloga je važno da se kreiraju tržišne marke specifičnih tradicionalnih gastronomskih proizvoda ovog kraja. Posebno je važna integracija lokalnih pića i gastronomije.

Osim što je turistički proizvod gastronomije profesionalno oblikovan i komercijalizovan kao samostalan proizvod, on će jasno biti značajan element u svim ostalim turističkim proizvodima NP "Lovćen".

Turistički proizvod tura („touring“) je jedan od najznačajnijih proizvoda u receptivnom turizmu. Uobičajena praksa je da se u željenu destinaciju dolazi autobusom, automobilom ili avionom, nakon čega započinje određena tema ture. Ovaj proizvod se može komercijalizovati za grupe, ali i u obliku popularnog tzv. individualnog „touringa“, gdje gosti uzimaju automobil i samostalno kreću u razgledavanje šireg područja NP "Lovćen".

Zimski i ljetni boravak na planini je po broju ostvarenih dolazaka i noćenja jedan od najbrojnijih sektora turizma. U zadnjih dvadesetak godina, rast ovog proizvoda je manjeg intenziteta u odnosu na 80-te godine, ali će još dugo period biti najbrojniji. U slučaju NP "Lovćen", ovaj proizvod sastoji se od različitih odmorišno-rekreativnih aktivnosti u zimskim i ljetnim mjesecima. Zimski odmor se uglavnom orjentiše na sportove i rekreaciju na snijegu, a ljetne aktivnosti odnose se na široki spektar rekreativnih aktivnosti u prirodi.

Na domaćem tržištu, ovaj proizvod preuzima ulogu prvog odmora u zimskim, ali i u ljetnim mjesecima, dok je za međunarodno tržište u ulozi drugog ili trećeg odmora u godini.

Projekti

Planiranje i razvoj svake destinacije, a u kontekstu definisane i usaglašene vizije, pozicioniranja, te prijedloga proizvoda, pretpostavlja i ključne aktivnosti, odnosno projekte koji postavljenu strategiju realiziraju.

Planskim konceptom su definisani ključni konkurentski nedostaci, koji predstavljaju polazišnu tačku za konačni prijedlog ključnih projekata ovog područja. Ključni projekti koji se ovdje predlažu mogu se podijeliti na projekte / programe izgradnje konkurentnosti NP "Lovćen", te ključne turističke razvojne projekte.

Ključni projekti konkurentnosti:

1. Program razvoja dostupnosti i pristupa,
2. Program razvoja javnih usluga i infrastrukture,
3. Program poboljšanja prirodnih i socio-kulturnih resursa,
4. Koncept pješačkih / planinarskih i biciklističkih ruta,
5. Opštinski planovi koji se odnose na životnu sredinu, estetiku, atrakcije i sl,
6. Koncept vidikovaca NP "Lovćen",
7. Program turističke signalizacije i interpretacije,
8. Sistem turističkog informisanja,
9. Sistem interne mobilnosti i parking i
10. Destinacijska menadžment organizacija.

Razvojno investicioni projekti su:

1. Interpretacijski centar Ivanova korita,
2. Njeguši - muzej - tematski park,
3. Njegošev mauzolej - Jezerski vrh,
4. Park brdskog biciklizma,
5. Projekat planinarskih domova.

U nastavku su navedene pretpostavke koje predstavljaju osnov za projekcije poslovanja ključnih investicionih projekata.

A. INVESTICIJE

- procjena potrebnog iznosa ulaganja potrebnog za izgradnju svih planiranih sadržaja bazira se na uobičajenim troškovima gradnje objekata sličnih karakteristika u Jugoistočnoj Evropi, korigovanim za specifičnosti lokalnog tržišta;
- fokus je na hotelske objekte apartmanskog tipa sa prosječno 3 do 4 internacionalne zvjezdice uz koje se razvija nekoliko objekata apartmansko-rezidencijalnog tipa koji povećavaju smještajnu ponudu destinacije;
- predložene investicije se baziraju na „benčmark“ analizi sličnih projekata u regionu uvažavajući lokalne standarde;

- planiraju se dodatni sadržaji - rekreacioni centar, destinacioni centar sa komercijalnim sadržajima i drugo, a čija je realizacija povezana i s jakim ulogom javnog sektora, to jest sadašnjih i potencijalno osnovanih javnih institucija;
- procjena ulaganja u turističku infrastrukturu i sadržaja koje valja izgraditi, upoređeno sa sličnim projektima u regionu;

B. PRIHODI

- prosječno realizovane cijene po vrstama smještajnih kapaciteta planiraju se na osnovu analize tržišta na području srednjeg i jugoistočnog evropskog okruženja projekta umanjene za 20%;
- zauzetost smještajnih jedinica se planira na osnovu analize tržišta evropskog okruženja umanjeno za 15%;
- procjena odnosa smještajnih prihoda i ostalih prihoda planirana je za svaki objekat posebno a na bazi uobičajene internacionalne prakse i standarda unutar predloženih tipova i kategorija objekata;

C. TROŠKOVI

- uvažavanje troškovnih standarda međunarodne hotelske industrije;
- uvažavanje udjela troškovnih kategorija u lokalnoj hotelskoj industriji;
- primjena metodologije USALI (jedinstveni sistem računovodstva za smještajnu industriju);
- primjena standarda zapošljavanja prema kategoriji / sobi koji su internacionalno prihvatljivi i uvećanih do 10% za prilike Crne Gore;

Procjena prihoda i rashoda za NP "Lovćen"

Realizacijom planiranog koncepta NP "Lovćen" će biti ekonomski održiv, to jest moći će se realizovati plan upravljanja parkom iz sopstvenih izvora. Projekcija izvora prihoda i rashoda za NP "Lovćen" je dat u tabeli 3 i tabeli 4 (na godišnjem nivou).

Tabela br. 3. Izvori prihoda NP "Lovćen"

Izvori prihoda	Iznos
Ulaznice	900.000
Korišćenje dobara N.P	133.135
Izdavanje bungalova	60.650
Prihod inf.c.	165.000
Suveniri	123000
Ukupno sopstveni prihodi	1.381.785

Tabela br. 4. Rashodi NP "Lovćen"

Vrsta rashoda	Iznos
Bruto plate	334.182
Gorivo	55.030
Energija i materijal	22.000
Marketing	77.000
Štamp.ulaznica	14.640
Osiguranje imovine i vozila	1.091
Održ.osn.sred.	7.435
Amortizacija	8.383
Administrativni troškovi	33000
Ukupno rashodi	552761

Projekcija prihoda i rashoda je data na bazi realizacije i stabilizacije projekata konkurentnosti i ključnih investicionih projekata. U nastavku dajemo i preliminarnu projekciju investicija za planirane projekte:

Tabela br. 5 Investicije

Projekat	Investicija
Interpretacijski centar Ivanova korita	1.740.000
Njeguši – muzej – tematski park	925.000
Njegošev mauzolej –jezerski vrh	350.000
Park brdskog biciklizma	75.000
Projekat planinarskih domova	1.560.000
Ukupno	4650000

Navedene projekcije prihoda i rashoda se odnose samo na sadržaje kojim upravlja NP "Lovćen". Ukupni prihodi od turizma se procjenjuju po osnovu pretpostavki koje su prethodno navedene. Polazi se od broja turista na godišnjem nivou 400.000, s prosječnim trošenjem oko 200 eura. Dakle, godišnji prihod će se ostvarivati na nivou od 60-80.000.000, od treće do pete godine stabilizacije projekta. Operativni troškovi se procjenjuju na nivou 65% prihoda, tako da je razlika prihoda i troškova oko 20 - 25.000.000 eura.

Na ovom nivou razrade plana i dobijenih ključnih performansi, vidljivo je da plan ima vrlo ozbiljan ekonomski potencijal uz zaštitu NP "Lovćen". Može se sa velikom sigurnošću pretpostaviti da će:

- Planirani sadržaji imati dugoročno stabilan potencijal generisanja prihoda;
- Novostvorena vrijednost projekta biti na nivou standardnih indikatora u oblasti turizma;
- Projekat dati podsticaj lokalnom zapošljavanju;
- Projekat razvoja biti usklađen sa Strategijom razvoja turizma Crne Gore, kao i sa ekološkom orijentacijom Crne Gore da dodatno podstiče tradicionalne vrijednosti;
- Plan omogućavati značajnu investicionu aktivnost.

Predloženi planski sadržaji i njihovo ostvarenje će imati za posljedicu integralni preobražaj prostora Cetinja, Budve u smislu poboljšavanja turističkih proizvoda i valorizacije ekonomskih potencijala.

13.2. DEMOGRAFSKE PROJEKCIJE

Slijede projekcije broja stanovnika i domaćinstava u naseljima šire zone NP "Lovćen" (2011-2025.g.)

I varijanta⁶ - na osnovu izraženih tendencija

Naselje	broj stanovnika				broj domaćinstava			
	2011	2015	2020	2025	2011	2015	2020	2025
Bjeloši	64	53	39	25	29	24	18	12
Vrba	26	22	17	12	10	9	7	5
Vrela	26	22	16	10	14	12	8	5
Dubovik	8	5	2	0	z	2	1	0
Dugi Do	11	9	6	3	z	5	3	2
Erakovići	100	93	84	75	37	34	31	28
Žanjev Do	0	0	0	0	0	0	0	0
Majstori	0	0	0	0	0	0	0	0
Njeguši	39	50	58	64	12	15	17	20
Obzovica	7	8	9	10	z	3	3	4
Očinići	51	49	46	43	21	20	19	18
Ugnji	16	12	8	4	6	5	3	2
Brajići	33 z'	35	38	41	7 z	15	16	18
Lapčići	59	71	86	101	22	26	32	38

⁶ Projekcija je rađena metodom ekstrapolacije, jer ne postoje podaci o prirodnom kretanju stanovništva seoskih naselja.

⁷ Prema prvim rezultatima popisa za 2011. godinu podaci o broju stanovnika i domaćinstava su zaštićeni

Pobori	30	31	33	36	11	11	12	13
Mirac	79	78	77	75	27	27	27	26
Čavori	0	0	0	0	z	0	0	0
Ukupno	516	538	519	499	189	208	197	191

II varijanta - ciljna varijanta

Naselje	broj stanovnika				broj domaćinstava			
	2011	2015	2020	2025	2011	2015	2020	2025
Bjeloši	64	72	86	104	29	33	37	41
Vrba	26	30	35	41	10	11	13	16
Vrela	26	31	36	43	14	15	17	19
Dubovik	8	11	16	23	z ⁸	4	6	9
Dugi Do	11	15	20	26	z	5	8	10
Erakovići	100	108	117	126	37	40	44	48
Žanjev Do	0	4	7	11	0	2	3	4
Majstori	0	0	0	0	0	0	0	0
Njeguši	39	56	65	74	12	17	21	24
Obzovica	7	11	16	21	z	4	6	8
Očinići	51	55	60	67	21	23	25	16
Ugnji	16	20	25	31	6	8	9	12
Brajići	33 z	39	46	53	7 z	17	19	22
Lapčići	59	71	86	101	22	26	32	38
Pobori	30	34	39	46	11	12	14	17
Mirac	79	83	89	97	27	29	31	34
Čavori	0	2	6	11	z	1	2	4
Ukupno	516	642	749	875	189	247	287	322

Da bi se ostvarila ciljna varijanta projekcije broja stanovnika u naseljima šire zone NP "Lovćen" potrebno je **stvoriti uslove za povratak stanovništva** (s obzirom da u gotovo svim naseljima ne postoje uslovi za prirodno obnavljanje zbog izuzetno nepovoljne starosne strukture stanovništva), a to će se postići:

- razvojem turizma (posebno u ulaznim punktovima Njeguši i Bjeloši),
- razvojem seoskog turizma (eko i etno katuni),
- razvojem poljoprivrede (proizvodnja zdrave hrane i prepoznatljivih poljoprivrednih proizvoda sa ovog područja),
- poboljšanjem kvaliteta lokalnih saobraćajnica,
- rješavanjem problema vodosnabdijevanja,
- obnovom sela (obnova autentične seoske arhitekture).

⁸ Prema prvim rezultatima popisa za 2011. godinu podaci o broju stanovnika i domaćinstava su zaštićeni

14. KONCEPT ORGANIZACIJE PROSTORA

Na buduću organizaciju prostora Parka od snažnog uticaja je njegovo neposredno i šire okruženje. Sjeverozapadni dio zaštitne zone Parka je dio Prirodno i kulturno-istorijskog područja Kotora - koje je upisano na UNESCO-vu Listu svjetske kulturne baštine. Bokokotorski zaliv je i na Listi najljepših zaliva svijeta. Na istočnoj strani je Istorijsko jezgro Cetinja, Prijestonice Crne Gore, koje je zbog svojih kulturnih vrijednosti u postupku upisa na UNESCO-vu Listu svjetske kulturne baštine.

Kvalifikacija područja Lovćena u kategoriju Nacionalnog parka proizašla je iz integralnog sagledavanja prirodnih i kulturno-istorijskih vrijednosti područja. Uvažavajući ove činjenice, prostor NP "Lovćen" i njegove zaštitne zone sagledan je cjelovito i jedinstveno tretiran, a predloženim rješenjima buduću sadržaji i aktivnosti su distribuirani ravnomjerno i disperzivno. Poseban vid zaštite prirodne i kulturno-istorijske baštine planiran je i za neposredno okruženje, tj. zaštitnu zonu, koja ima ulogu da amortizuje uticaje i štiti od mogućeg pritiska koje međugradsko okruženje može izazvati na ovo područje.

Osovinu sistema predstavlja transferzala Kotor - Cetinje, koja počinje ulaskom u Bokokotorki zaliv, od strane Dubrovnika, pa duž obale uz istorijska primorsko-pomorska naselja duž obale do Starog grada Kotora, starim kolskim putem preko Njeguša, ivicom visoravni masiva Lovćena preko Brajića do Cetinja. Sve zone i lokaliteti u zonama funkcionalno su povezani sistemom postojećih i planiranih kolskih puteva, biciklističkih i pješačkih staza. Tome treba dodati i planiranu žičaru na potezu Dub - Kuk - Ivanova korita - Cetinje, uz razmatranje mogućnosti da se uspostavi žičara od Ivanovih korita ka široj zoni Mauzoleja.

U jedinstven sistem povezana su sva značajna kulturno-istorijska mjesta: Cetinje - Njegošev mauzolej - Ivanova korita - Njeguši - Kotor - Budva. Posjetu pomenutih destinacija moguće je realizovati žičarom, mrežom kolskih puteva različitih kategorija, pretežno opštinskih, koji pružaju mogućnost kružnog obilaska lokaliteta.

Motivi posjete Nacionalnom parku, osim posjete Njegoševom mauzoleju, vezani su za prirodne, pejzažne i ambijentalne vrijednosti ovog prostora. To su prije svega geomorfološke karakteristike kraškog terena, raznovrsna flora i vegetacija, složena i bogata po vrstama i endemskim oblicima fauna, kao i prirodni i antropogeni pejzaž.

U zoni Nacionalnog parka planiran je i regulisan način obnove i revitalizacije katuna, kao i pitanje upravljanja površinama parka u pogledu šumarstva i poljoprivrede.

Park "Lovćen" ima brojne potencijale rekreativnog turizma. Osnovni oblici ljetnje zabave i rekreacije (i sportova) na Lovćenu bili bi izletnički turizam, vožnja bicikla, šetnje i planinarenje po planinskim putevima i stazama. Zimi Lovćen pruža određene mogućnosti učenja, zabave i rekreacije na snijegu (sankanje i djelimično skijanje) u neposrednoj blizini velikih turističkih centara na Primorju.

Osim za osnovne oblike rekreacije, na Lovćenu se pružaju izuzetne mogućnosti za sportski turizam. Motiv sportista, osim boravka u čistoj prirodi, bili bi treninzi, sportska takmičenja i "visinske pripreme".

Takođe, važan dio turističke ponude koju pruža Lovćen je i zdravstveni turizam. Ovaj oblik turizma bazirao bi se na ljekovitim svojstvima planinsko-primorske klime, nadmorske visine i šuma, a na posredan način i kroz ljepotu prirodnih i antropogenih pejzaža. Pored liječenja prirodnim faktorima u klimatskim liječilištima mogli bi se ponuditi programi kompletne medicinske rehabilitacije i preventive.

Bogatstvo Lovćena u florističkom i faunističkom smislu i karakteristična geološka građa pružaju mogućnost za odvijanje određenih naučnih i obrazovnih djelatnosti, kao što su: razgledanje prirodnih fenomena, naučnoistraživački rad, naučni skupovi. Takođe, bogatstvo, raznovrsnost i stanje u kojem se nalazi arhitektonska baština pruža mogućnosti za njeno dalje proučavanje dok se u procesu obnove stvaraju uslovi za njenu punu valorizaciju.

Područje zaštitne zone, iako izvan granica NP, čini sa njim jedinstvenu prostornu cjelinu tako da ima veliki značaj i zahtijeva određeni režim zaštite. U ovoj zoni potrebno je obezbijediti zaštitu zemljišta, šuma, flore i faune, očuvanje pejzažnih i ambijentalnih vrijednosti uz revitalizaciju starih seoskih naselja i sanaciju puteva.

Kao zone i objekti posebne zaštite uključene su sve cjeline kao i pojedinačna prirodna i kulturna dobra.

Na području k.o. Njeguši (k.p. 4654/5, 4694/2, 4695, 4930/2, 4698/4) u zoni Štirovnika predviđena je lokacija posebne namjene, za potrebe Ministarstva odbrane. Neophodno je svaku gradnju i kasnije korišćenje objekata uskladiti sa uslovima zaštite prirodnih vrijednosti u I zoni zaštite.

Mreža naselja i centara

Planirana struktura mreže naselja rezultat je evolucije postojećih odnosa kroz planirane aktivnosti u prostoru i tako uspostavljenih novih odnosa. Na širokom potezu uspostavlja se balansirani odnos razvoja centara okolnog područja (Cetinja, Kotor, Budve).

U zoni Nacionalnog parka uspostavljena je mreža naselja sljedećih kategorija:

- Primarni turistički centar na Ivanovim koritima;
 - Sekundarni turistički centar katun Majstori sa predjelom netaknute prirode Konjsko (rezervat bukove šume);
 - Tercijalni turistički centri na ulazu u Park - naselja Bjeloši i Krstac;
 - Katuni turističkog značaja - Dolovi sa Lokvama, Veliki Bostur, Kuk;
- (svi katuni u zoni NP ambijentalno-arhitektonskog značaja)

Na prostoru zaštitne zone Parka najveće naselje su Njeguši, sekundarni centar ruralnog karaktera u Prijestonici Cetinje.

Stalna naselja u zaštitnoj zoni parka su: Očinići, Ugnji, Vrela, Obzovica, Brajići, Lapčići, Podi, Mirac, Žanjev do, Dubovik.

Ključne postavke koncepta organizacije prostora NP "Lovćen"

Uvažavajući nalaze iz Dokumentacione osnove, preporuke i smjernice iz državnih planova i strategija, inicijative sa lokalnog nivoa i projekcije po sektorskim nivoima, kao ključne postavke koncepta organizacije odnosno zaštite, uređenja i korišćenja NP "Lovćen" se definišu:

1. zaštita prirodnih vrijednosti, kulturnog predjela i graditeljske baštine NP i okruženja,
2. unaprjeđenje i specijalizacija turističke ponude za cjelogodišnje korišćenje potencijala NP (boravak, kulturne i sportske aktivnosti, izleti, žičara),
3. poboljšanje strukture šumskog fonda, kroz biološku rekonstrukciju autohtonih vrsta i vraćanje autentičnog ambijenta,
4. unaprjeđenje poljoprivrede kroz razvoj stočarstva i proizvodnja tipičnih prerađevina od mlijeka i mesa te podrška aktiviranju katuna u NP i okruženju,
5. poboljšanje funkcionalnih veza sa okruženjem, imajući u vidu položaj između Cetinja, Kotor i Budve,
6. zadovoljavajuće rješavanje vodosnabdijevanja,
7. stvaranje preduslova za izgradnju žičare od Kotor preko Krsca i Ivanovih korita do Cetinja;
8. stvaranje preduslova za izgradnju dalekovoda 400 KV od Primorja do Pljevalja;

U narednim poglavljima slijedi razrada svih navedenih postavki.

15. ZAŠTITA PRIRODNIH, PREDIONIH I KULTURNIH VRIJEDNOSTI

15.1. ZAŠTITA PRIRODE

15.1.1. Koncept zoniranja NP "Lovćen"

Za polaznu osnovu za definisanje zona zaštite u NP "Lovćen" uzeti su sljedeći kriterijumi:

- (i) zastupljene prirodne vrijednosti zbog kojih je ovo područje stavljanu pod zaštitu u kategoriji *nacionalni park*, a to su prvenstveno šume koje čine 67% teritorije ovog NP-a,
- (ii) zastupljenost vrsta i staništa po osnovu Bernske konvencije⁹ i EU direktive o staništima i
- (iii) prostorna distribucija postojeće i planirane infrastrukture¹⁰ ali i drugih postojećih ili planiranih građevinskih objekata koji mogu imati uticaj na vrijedna prirodna staništa i vrste NP "Lovćen".

U skladu sa navedenim kriterijumima utvrđene su granice: a) I zone zaštite u kojoj se sprovode mjere koje odgovaraju režimu zaštite I stepena - *stroga zaštita*¹¹, b) II zone zaštite u kojoj se sprovode mjere koje odgovaraju režimu zaštite II stepena - *aktivna zaštita*¹² i c) III zone zaštite u kojoj se sprovode mjere koje odgovaraju režimu zaštite III stepena - *održivo korišćenje*¹³.

Zbog promjena u uslovima za njihovo upravljanje¹⁴, ali i samoj zakonskoj definiciji rezervata prirode, svi prethodnim Planom definisani opšti i posebni rezervati prirode ovim Planom se predlažu da budu svrstani u kategoriju *posebni rezervat prirode*¹⁵, u skladu sa važećom zakonskom regulativom iz oblasti zaštite prirode, a koja se odnosi na reviziju statusa zaštićenih prirodnih dobara.

Pored prostorne distribucije vrsta i staništa koje su identifikovane po osnovu Bernske konvencije (EMERALD sajt "Lovćen") i direktive EU o staništima, dodatno su uzete u obzir i tzv. **ustaljene funkcionalno-ekološke veze** koje obezbjeđuju integritet zona zaštite između uglavnom ranije identifikovanih rezervata / I zona zaštite unutar NP-a. Po svom karakteru, te zone nijesu od najvećeg ekološkog značaja za očuvanje vrsta / staništa koje se nalaze u njima, već za međusobno povezivanje drugih, ekološki značajnijih zona, a time i za obezbjeđenje ekološkog integriteta NP "Lovćen". Ne zanemarujući ostale tipove staništa, za obezbjeđenje ekološkog integriteta NP "Lovćen" posebno se ističu šume, odnosno **šumska staništa** koja su već identifikovana po osnovu Bernske konvencije za EMERALD sajt "Lovćen" i po osnovu direktive EU o staništima¹⁶. Isti su uzeti u obzir za prostorno definisanje najvažnijih zona zaštite: I i II zonu zaštite.

Imajući u vidu da je revizija administrativnih granica NP-a i posebnih rezervata prirode (uključujući reviziju njihovog statusa, kategorije zaštite, značaja i dr) uslovljena izradom *Studija zaštite*, Planom su predviđena rješenja koja se u postupku izrade tih studija, u skladu sa zakonom, trebaju provjeriti i/ili potvrditi prije donošenja ak(a)ta o stavljanju pod zaštitu (za NP "Lovćen" - izmjene u Zakonu o nacionalnim parkovima, za posebne rezervate prirode - odluke o stavljanju pod zaštitu) i potom upisa u Centralni registar zaštićenih prirodnih dobara.

⁹ EMERALD sajt "Lovćen"

¹⁰ Žičara Kotor - "Lovćen" - Cetinje, dvosistemski 400kV dalekovod Lastva Grbaljska - Pljevlja, saobraćajnica Cetinje - Ivanova korita - Kotor

¹¹ Shodno odredbama iz člana 54 Zakona o zaštiti prirode, stav 1

¹² Shodno odredbama iz člana 54 Zakona o zaštiti prirode, stav 2

¹³ Shodno odredbama iz člana 54 Zakona o zaštiti prirode, stav 3

¹⁴ IUCN-ova uputstva I preporuke koje su nastale u periodu od 1994 do 2011 a odnose se uopšte na sve kategorije upravljanja zaštićenim područjima prirode ali i među njima i ona uputstva koja se direktno odnose na kategorije opšti i posebni rezervat (1a i 1b)

¹⁵ Član 38 iz Zakona o zaštiti prirode: Posebni rezervat prirode je lokalitet kopna ili mora, odnosno kopna i mora sa neizmijenjenom ili neznatno izmijenjenom prirodom, od naročitog značaja zbog jedinstvenosti, rijetkosti ili reprezentativnosti, a koje obuhvata stanište ugrožene divlje vrste biljaka, životinja i gljiva, bez naselja ili sa rijetkim naseljima u kojima čovjek živi usklađeno sa prirodom, koje se štiti radi očuvanja prirodnih uslova

¹⁶ Identifikovana šumska staništa sa (i) EU HD 92/47: 91K0 Ilirske šume *Fagus sylvatica*, 91W0 Mezijske bukove šume i 95A0 Visoke oromediteranske šume munike i molike i (ii) sa Rezolucije 4 Bernske konvencije 41.1. Beech forests, 41.7. Thermophilous and supra-Mediterranea oak woods, 41.8. Mixed Thermophilous forests & 42.7. High oro-mediterranean pine forests

15.1.2. Opis granica posebnih rezervata prirode integrisanih u I zonu zaštite

POSEBNI REZERVATI PRIRODE

1. a. U prvu grupu posebnih rezervata prirode spadaju izdvojeni prostori koji se nalaze unutar I zone zaštite NP-a i to:

(i) izdanačke bukove i četinarske šume na sljedećim prostorima: a) ispod Jezerskog vrha sa južne strane (12,5ha¹⁷) i oko Jezerca (25,4ha) i b) oko Treštenika - Trešteničkog vrha (12,4ha). Granice rezervata sa južne strane Jezerskog vrha i rezervata oko Treštenika se predlažu za izmjenu jer ih fizički presijecaju objekti putne infrastrukture - cesta, odnosno makadamski put. Zato je sami prostor ceste, odnosno makadamskog puta svrstan u III zonu zaštite.

Zbog planiranog prolaska žičare Kotor - Ivanova korita - Cetinje južnim padinama Babljaka, ranije definisani rezervat na Babljaku je predložen da bude prekategoriisan i integrisan kao sastavni dio I zone zaštite na području Babljaka sjeverno od trase planirane žičare Kotor - Cetinje.

Shodno uslovima iz Zakona o zaštiti prirode koji se tiču režima zaštite u I stepenu - tzv *stroga zaštita*, ranije definisani rezervati na područjima Goliša i Štirovnika predloženi su da budu prekategoriisani i integrisani kao sastavni dio I zone zaštite na području Štirovnika i Jezerskog vrha. Iz istih razloga se predlaže prekategoriizacija i integrisanje u I zonu zaštite svih ranije definisanih rezervata bukve, munike i drugih četinarara na padinama Lovćena, posebno Štirovnika.

Ova grupa rezervata na taj način obuhvata površinu od 50,3 ha.

1. b. U drugu grupu posebnih rezervata prirode spada visoka bukova sastojina na lokalitetu Konjsko (137,4ha) koja je ranije bila u kategoriji opšti rezervat prirode. Granica ovog rezervata počinje na Mainskom vrhu (1324) odakle ide granicom NP-a u pravcu sjeverozapada i na Murakovcu kod tačke loma granice NP-a prema zapadu, skreće prema istoku i izbija na Rujiški vrh (1403m) sa koga izlazi na krivinu makadamskog puta za Konjsko. Nakon toga se granica lomi prema Batrićevoj glavi (1344m) a od te tačke dalje savija u luku do početne tačke na Mainskom vrhu.

1. c. U treću grupu posebnih rezervata prirode svrstana je borova šuma na području Ljubinog potoka, prema Blatištima, čije su granice izmijenjene u odnosu na ranije stanje zbog planiranog prolaska žičare Kotor - Ivanova korita - Cetinje tako da je sveden na površinu od 18,3ha.

1. d. U četvrtu grupu posebnih rezervata prirode spadaju ranije definisani posebni rezervati prirode koji su manjih površina a nalaze se na području (i) Ruceve lokve (15,9 ha) i (ii) Sokola (20,6ha) kod Osmogrk.

Ukupna površina posebnih rezervata prirode u NP "Lovćen" iznosi 242,5ha.

15.1.3. Opis granica zona zaštite

I ZONA ZAŠTITE

U I zonu zaštite su izdvojeni djelovi zaštićenog prirodnog dobra (NP "Lovćen") u kome su neznatno izmijenjene osobine staništa koja imaju izuzetan funkcionalno-ekološki značaj, odnosno djelovi u kojima se omogućava odvijanje prirodnih bioloških procesa, očuvanje integriteta staništa i životnih zajednica, uključujući izuzetno vrijedna kulturna dobra. U zonama sa režimom zaštite I stepena sprovodi se *stroga zaštita* i u njima se:

- zabranjuje korišćenje prirodnih resursa i izgradnja objekata;
- ograničavaju radovi i aktivnosti na naučna istraživanja i praćenje prirodnih procesa;
- dozvoljava posjeta u obrazovne, rekreativne i opšte kulturne svrhe;
- sprovode zaštitne, sanacione i druge neophodne mjere u slučaju požara, elementarnih nepogoda i udesa, pojave biljnih i životinjskih bolesti i prenamnožavanja štetočina.

¹⁷ Ovak rezervat (12,5ha) čine 2 cjeline koje presijeca postojeća cesta Ivanova korita - Mauzolej. Površine te 2 cjeline su 5,03ha (iznad puta) i 7,46ha (ispod puta).

Opis granica područja u I zoni zaštite

U skladu sa prethodno navedenim kriterijumima za zoniranje predložena je izmjena ranije definisanih granica I zone zaštite NP "Lovćen", tako da je sada čine 3 prostorne cjeline i to:

(i) *šire područje Štirovnika i Jezerskog vrha (611ha)* u koje su integrisani ranije definisani rezervati prirode. Granica ovog područja polazi sa Jezerskog vrha (1657m) obilazeći na udaljenosti od 60 m objekat Njegoševog Mauzoleja sa gumnom, pristupnom stazom, restoranom i parkingom, spuštajući se južno u pravcu velike krivine kod Čiste strane (ispod kote 1513m) prateći pristupnu cestu za Mauzolej na istoj udaljenosti od 60m, odakle skreće u pravcu zapada do rezervata gdje granica mijenja udaljenost od ceste na rastojanje od 10 m. Nakon zone rezervata granica se vraća na udaljenost od 60 m od ceste, prateći je do raskrsnice kod Međuvršja (na koti 1361), odakle, krećući se u pravcu zapada, na istom rastojanju prati cestu za Krstac do kraja Kuka ispod Jančine, gdje skreće u pravcu sjevera na vrh Jančine (1444m) i dalje na kotu 1371, a potom na Gomile (1402m) gdje grebenom skreće na istok i preko kote 1228 dolazi na niže vrhove Goliš (1479m) i Raduljica (1286m). Granica na Raduljici skreće prema jugu preko kote 1303m do kote 1325m gdje skreće u pravcu zapada na kotu 1513m, a odatle skreće ka sjeverozapadu ka početnoj tački na Jezerskom vrhu na rastojanju od 60m od pristupne ceste za Mauzolej, pristupne staze, samog objekta Mauzoleja i gumna.

(ii) *područje Babljaka (78ha)* koje sa istočne i dijelom sjeverne strane ograničavaju: postojeća cesta Ivanova Korita - Međuvršje - Kuk - Krstac i zona katuništa na Kuku, a sa južne strane trasa planirane žičare Kotor - Cetinje. Granica ovog područja polazi sa raskrsnice u Međuvršju krećući se u pravcu juga prema Ivanovim koritima, paralelno sa postojećom cestom na rastojanju od 30 m do tačke ukrštanja sa koridorom planirane žičare Kotor - Cetinje. Odatle granica skreće u pravcu zapada i sjeverozapada, prateći koridor planirane žičare Kotor - Cetinje na rastojanju od 30 m, do mjesta njenog spoja sa mjesnim makadamskim putem na Kuku (na tački sa koordinatama 6566587, 4694409) odakle skreće u pravcu sjeveroistoka prema početnoj tački u Međuvršju, na način što obilazi katuništa na Kuku, nakon kojih skreće ka postojećoj cesti Međuvršje - Kuk na tački sa koordinatama 6567941, 4694797 odakle prati tu cestu na rastojanju od 30 m do početne tačke kod raskrsnice u Međuvršju.

(iii) *šire područje od Majstorice preko Jasikove rupe, Osmogrka i Skrobotuše do Konjskoga i Studenih dolova (1022ha)*. Granica ovog područja polazi sa Kuliješa (1357m) u pravcu sjevera do velike krivine makadamskog puta Bjeloši - Konjsko (na tački sa koordinatama 6572966, 4688062), odakle nastavlja na Hum (1415m) pa na raskrsnicu lokalnih pješačkih staza u Skrobotuši (na tački sa koordinatama 6512918, 4689445) i dalje u pravcu sjevera i sjeveroistoka, sa istočne strane Ručeve lokve do visinske kote sa koordinatama 6573221, 4690001. Granica potom skreće u pravcu sjevera i sjevero-zapada do Osmogrka (1332m) odakle nastavlja u pravcu sjevera do proplanka na lokalnoj pješačkoj stazi (na tački sa koordinatama 6572571, 4691605) sa kojega skreće u pravcu zapada stazom koja obilazi rezervat Soko do raskrsnice staza (na tački sa koordinatama 6572172, 4691876) sa koje skreće u pravcu jugozapada to visinske kote 1258 sa koje nastavlja u pravcu sjevera na Tvrdi kaba (1344m) a sa njega na visinsku kotu 1342m sa koje se spušta na lokalni makadamski put Ivanova korita - Majstori, prateći ga u pravcu juga ka Majstorima sa njegove istočne strane na udaljenosti od 20 m do velike krivine (ispod kote 1347) na tački sa koordinatama 6570088, 4691156. Sa te tačke granica nastavlja u pravcu juga i jugoistoka, sa istočne strane Skale, do tačke sa koordinatama 6570514, 4690397, a sa nje na kotu 1185m sa koje skreće u pravcu istoka do kote 1232m, da bi odatle skrenula u pravcu juga na Vojvodin vrh (1320m) i dalje do tačke sa koordinatama 6570547, 4688678 koja se nalazi na administrativnoj granici NP-a, gdje počinje granica posebnog rezervata prirode Konjsko. Prateći administrativnu granicu NP-a i posebnog rezervata prirode Konjsko granica dolazi do tačke sa koordinatama 6572021, 4687299, sa koje skreće ka početnoj tački na Kulješi preko tačaka sa koordinatama: 6572098, 4687381; 6572274, 4687266; 6572441, 4687269 i 6572663, 4687214.

Ukupna površina I zone zaštite u NP "Lovćen" iznosi 1.711ha. U tu površinu je uključen veći dio (211,7ha) površine posebnih rezervata prirode.

II ZONA ZAŠTITE

U II zonu zaštite su izdvojeni prostori u kojima su djelimično izmijenjene osobine prirodnih staništa ali ne do nivoa da ugrožavaju njihov funkcionalno- ekološki značaj, uključujući vrijedne predjele i objekte geonasljeđa. U II zoni zaštite, odnosno zonama sa režimom zaštite II stepena sprovodi se *aktivna zaštita* i u tim područjima se mogu vršiti:

- intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unaprjeđenja zaštićenog prirodnog dobra;
- kontrolisano korišćenje prirodnih resursa u zaštićenom prirodnom dobru, bez posljedica po primarne vrijednosti njihovih prirodnih staništa, populacija, ekosistema, obilježja predjela i objekata geonasljeđa.

Opis granica područja u II zoni zaštite

II zonu zaštite čine područja koja okružuju I zonu zaštite, a obuhvataju sljedeće prostorne cjeline:

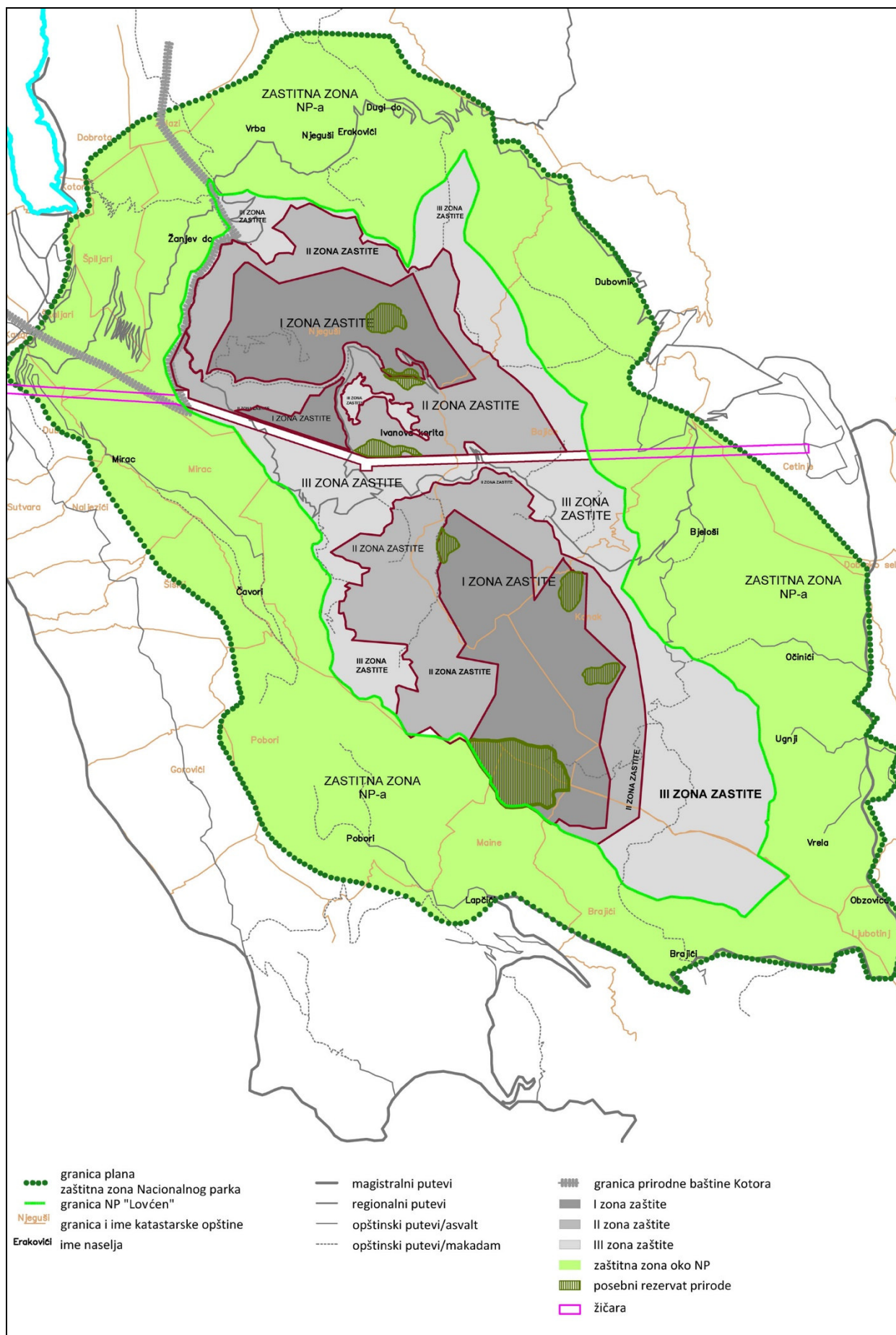
(i) *područje koje okružuje I zonu zaštite oko Štirovnika i Jezerskog vrha, sa ukupnom površinom od 866,3ha.* Granica ovog područja polazi sa granice koridora planirane žičare Kotor - Cetinje kod Rošca (1174m) odakle ide u pravcu sjeverozapada preko kote 1130m nakon čega obilazi Kruševice i Trešnjju, krećući se postojećim pristupnim putem do skretanja tog puta prema zapadu gdje obilazi sa sjeverne strane kotu 1286. Obuhvatajući šumska područja u toj zoni, granica nastavlja u pravcu zapada prema Krscu prije koga skreće u pravcu juga, obilazeću Vuči do nakon kojeg dolazi do postojeće saobraćajnice Međuvršje - Krstac koju prati sa njene istočne strane. Granica kod Kuka skreće u pravcu istoka prateći cestu sa njene sjeverne strane do Međuvršja i dalje do Mauzoleja, obuhvatajući restoran, pristupnu stazu i objekat Mauzoleja sa gumnom. Nakon obilaska Mauzoleja, granica se spušta prema jugu prateći pristupnu cestu od Mauzoleja ka Međuvršju, sa njene istočne i južne strane. Od Međuvršja granica prati istočnu stranu ceste ka Ivanovim koritima sa njene istočne strane, obilazeći potom Veliki i Mali Bostur, da bi prije Ivanovih Korita, u zoni Ljubinog potoka nastavila sjevernom ivicom koridora planirane žičare Kotor - Cetinje do početne tačke kod Rošca (1174m), uključujući obilaženje isturene duple krivine na cesti Cetinje - Ivanova korita ispod Presjeke. Koridor planirane žičare Kotor - Cetinje je širok 150m tako da su pojedinačne ivice koridora udaljene po 75 m od njene osovine.

(ii) *područje koje okružuje I zonu zaštite na prostoru od Majstorice do Konjskoga i Studenih dolova i planirane trase 400 kV dalekovoda Pljevlja - Lastva Grbaljska (717ha).* Granica ovog područja polazi sa Murakovca - tačke spajanja zajedničke granice I zone zaštite i posebnog rezervata prirode Konjsko sa administrativnom granicom NP-a, odakle se granicom NP-a pruža prema zapadu do Vratna gdje skreće u pravcu sjevera preko raskrsnice staza na koti sa koordinatama 6569331, 4689657 do kote 1175m i dalje prema Skali obilazeći manju šumovitu zonu sa zapadne strane kote 1236m da bi potom nastavila istočnom ivicom pristupnog makadamskog puta od Ivanovih Korita za Majstore. Prije odvajanja tog puta na Ivanovim koritima granica skreće prema istoku, prateći postojeću cestu na rastojanju od 80 - 100m, u zavisnosti od konfiguracije terena i postojećih objekata, krećući se preko Duge njive do Gole strane kod Bjeloša, tako da su postojeće kuće i drugi objekti isključeni iz ove zone. Od Gole strane prema jugu granica prati zapadnu trasu 2-sistemske sekcije planiranog 400 kV dalekovoda Lastva - Pljevlja na rastojanju od 70 m od osovine trase, sve do izvora Kulješa gdje se granica veže na administrativnu granicu NP-a i dalje na početnu tačku na Murakovcu.

(iii) *područje Đurđevca i Trešteničkog vrha sa zapadne strane pristupnog puta od Ivanovih Korita za Majstore (310ha).* Granica ovog područja počinje sa Skale i to sa zapadne strane postojećeg pristupnog puta od Ivanovih korita za Majstore odakle ide na zapad do postojeće staze ispod Babine glave gdje skreće u pravcu sjevera i istom stazom okružuje Zverinjačke rupe preko kote 1351m, pa iznad Đurđeve glave izlazi na kotu 1310m sa koje se spušta na zapadnu ivicu postojećeg puta Ivanova korita - Majstori kod njegovog odvajanja na Ivanovim koritima. Prateći zapadnu ivicu tog puta granica ide u pravcu juga do početne tačke na Skali.

(iv) *područje oko I zone zaštite na Babljaku (80ha).* Granica ovog područja prati zapadnu ivicu postojeće ceste Ivanova korita - Međuvršje, počev od prvog vidikovca na Kostrikama, spuštajući se u pravcu zapada ka administrativnoj granici Parka do tačke koja je udaljena 50m od administrativne granice NP-a, odakle skreće u pravcu juga do tačke ukrštanja sa sjevernom ivicom koridora planirane žičare Kotor - Cetinje koju slijedi do tačke ukrštanja sa cestom Ivanova Korita - Međuvršje, koju prati do raskrsnice u Međuvršju odakle nastavlja u pravcu zapada južnom stranom ceste Međuvršje - Kuk - Krstac od koje se odvaja prije Kuka da bi zaobišla postojeća katuništa na Kuku. Nakon obilaženja zone katuništa na Kuku, granica se vraća na cestu za Krstac prateći je njenom zapadnom stranom do početne tačke na Kostrikama.

Ukupna površina II zone zaštite u NP "Lovćen" iznosi 1973,3ha. U tu površinu je uključen manji dio (30,8ha) površine posebnih rezervata prirode.

III ZONA ZAŠTITE

U prostorima koji su svrstani u III zonu zaštite zastupljena su staništa koja nijesu od velikog značaja za funkcionalno- ekološko povezivanje i integritet NP-a. U njima se mogu obavljati:

- intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unaprjeđenja zaštićenog prirodnog dobra;
- razvoj naselja i prateće infrastrukture;
- radovi na uređenju objekata kulturno-istorijskog nasljeđa i tradicionalnog graditeljstva;
- očuvanje tradicionalnih djelatnosti lokalnog stanovništva,
- selektivno i ograničeno korišćenje prirodnih resursa.

Opis granica područja u III zoni zaštite

Za potrebe održivog korišćenja prostora i održivo korišćenje resursa NP-a formiraće se III zona zaštite koja obuhvata:

- zone sa postojećim i planiranim građevinskim objektima (Ivanova korita, Majstori, Kuk, Dolovi),
- zone planiranih infrastrukturnih elemenata: a) žičara Kotor - Lovćen - Cetinje (150 ha) i b) dvosistemski 400kV dalekovod Lastva Grbaljska - Pljevlja uključujući preostalo područje do administrativne granice NP-a na istoku (934,9ha),
- postojeću saobraćajnicu Cetinje - Ivanova korita - Kotor,
- i prostore između područja sa II zonom zaštite i administrativne granice NP-a.

Ukupna površina III zone zaštite u NP "Lovćen" iznosi 2.321,4ha.

15.1.4. Zaštitna zona (oko) NP "Lovćen"

Ova zona nema karakter stroge zaštite i ona okružuje NP u njegovim administrativnim granicama. U njoj se mogu sprovoditi aktivnosti koje su slične III zoni zaštite kako bi se obezbijedilo održivo korišćenje prostora i prirodnih resursa u široj zoni Lovćena i njegove podgorine.

Granice ove zone su promijenjene u odnosu na već utvrđene prethodne verzije Plana za NP "Lovćen" samo u dijelu trase žičare do početnih stanica u Dubu (opština Kotor) i Cetinje.

15.2. PLAN PREDJELA

Dalji razvoj prostora Nacionalnog parka "Lovćen" i njegovog okruženja se temelji na očuvanju prirode i obnavljanju graditeljskog nasljeđa u cilju razvoja turističkog proizvoda NP "Lovćen".

Kroz koncept prostornog razvoja sagledani su veoma bitni elementi predjela kroz različite sadržaje i aktivnosti u prostoru.

Nacionalni park "Lovćen" raspolaže velikim brojem planinarskih, pješačkih i biciklističkih staza. Većina staza ima karakter planinsko - pješačke staze. Prosječna dužina staza je 8 km. Sve ture imaju istu polaznu i završnu tačku i mogu se završiti u toku jednog dana. Postoje četiri biciklističke staze od kojih je jedna isključivo biciklistička, dok su ostale u mreži pješačko - planinarskih.

Panoramski karakter ovih puteva omogućava posjetiocima destinacije da na ovaj način uspostave kontakt sa prirodom, kao i da im se, stapajući se sa veličanstvenim prostorom, pruži potpuni doživljaj ovog visokovrijednog prostora kao i ljudi koji u njemu žive. Ovaj koncept integriše prirodne i istorijsko-kulturne znamenitosti prostora kroz edukativni pristup posebnim tačkama interesa kao i posjeta specifičnim gastronomskim objektima.

Sagledavanje panorame, po čemu je Nacionalni park "Lovćen" prepoznatljiv (Kameno more, Bokotorski zaliv, Cetinje, Skadarsko jezero, Lovćen), odvija se sa **vidikovaca** među kojim su najpoznatiji: Štirovnik, Jezerski vrh, Kuk, Babina glava i Treštenik.

Sastav vidikovaca temelji se na mreži lokacija sa najljepšim pogledima na planini, ali i sa pogledom na polja / sela (kako bi se kreirali doživljaji i intenzivna iskustva ljepote prirode. Uz kreiranje odgovarajućih prilaza vidikovcima, za potpuni doživljaj potrebno je osigurati kvalitetno dizajnirane platforme za posjetioce, sa (interaktivnim) informacionim pločama, savremenim teleskopima i slično. Mrežu vidikovaca na području poželjno je integrisati sa konceptom pješačkih i planinarskih staza.

Za aktiviranje mreže vidikovaca neophodno bi bilo ostvariti laganu turističku šumsku vezu Brajići - Krstac sa koje bi se vezali Hum i Treštenički vrh.

Revitalizacijom turističkih lokaliteta i dopunom turističke ponude uz sveobuhvatnu i odgovornu zaštitu okruženja valorizuje se prostor na najbolji mogući način.

15.2.1. ZAŠTITA PREDJELA

Relativno mali prostor Crne Gore ističe se i u svjetskim razmjerama raznolikošću i ljepotom svojih prirodnih i kulturno-istorijskih pejzaža. Najveći dio područja Crne Gore je, još uvijek, visokog stepena prirodnosti. Postojeća zagađenja pejzaža su, još uvijek, pretežno vizuelna i uglavnom su posljedica nemara i nediscipline.

Brojna raznovrsna i izuzetno vrijedna dobra prirodne i graditeljske baštine, isprepletana u jedinstvenim pejzažnim strukturama, dio su resursne osnove privrednog razvoja (posebno u turizmu), ali i temelj očuvanja identiteta zavičaja današnje i budućih generacija.

Prirodne pejzaže treba očuvati, obezbijediti prirodnu raznolikost i zaštitu bioloških potencijala, a područja sa narušenim prirodnim i estetskim vrijednostima sanirati. Intervencije u prostoru trebaju što manje odudarati od prirodnih i ambijentalnih obilježja u kojima nastaju, te što manje dovoditi do vizuelne degradacije.

Kod planiranja namjene i upravljanja prostorom neophodno je utvrditi odgovarajući ekološki model, spriječiti znatnije izmjene pejzažnih vrijednosti, tj. težiti ka zadržavanju autentičnih odlika pejzaža, a budući razvoj bazirati na principima "održivog razvoja".

Osjetljivost područja je temeljni kriterijum za utvrđivanje mjera zaštite predjela. S obzirom da su najveće vrijednosti ekosistemskog i predionog diverziteta Crne Gore sadržane u osjetljivim ekosistemima, ovakve ekosisteme ne treba dirati ili pak njihove komponente koristiti promišljeno, dozirano u smislu obima i trajanja.

Obzirom da područje Plana raspolaže izuzetnim prirodnim vrijednostima ciljevi zaštite vrijednih predjela i resursa i održivog korišćenja prirodnih uslova i potencijala javljaju se kao usmjeravajuće odrednice za prostorni razvoj uopšte.

Značaj endemičnih, ali i generalno rijetkih i/ili ugroženih vrsta koje se nalaze na određenom području, istaknut je u međunarodnim akcijama i programima za prepoznavanje centara i/ili značajnih područja za diverzitet određenih grupa, a samim tim i za njihovu konzervaciju kao što su IPA, IBA, IMA, IFA itd.

Zaštita predjela obuhvata čitav niz planskih mjera kojim se djeluje u pravcu očuvanja, unaprjeđivanja i sprječavanja devastacije prirodnih odlika pejzaža. U tom smislu, kao prioritarna i osnovna mjera ističe se utvrđivanje zona sa različitim režimima zaštite, gdje će se štititi njihove osnovne prirodne vrijednosti.

Posebno treba voditi računa o:

- racionalnijem korišćenju već zauzetog prostora,
- što manjim zauzimanjem novih prostora,
- korišćenju očuvanih prostora uz minimum intervencija i maksimalno očuvanje prirodnog pejzaža,
- zaštiti planinske vegetacije i šumskih kultura,
- očuvanju vrijednih grupacija naročito uz saobraćajnice, šetališta,
- zadržavanju tradicionalnih arhitektonskih rješenja kao djelova autohtonog kulturnog pejzaža,
- zabrani izgradnje objekata čije funkcionisanje zagađuje sredinu.

Gubitak odnosno promjena prostornog integriteta značajno utiče na stabilnost i percepciju područja. Radi zaštite predjela, neophodno je da se prilikom svih intervencija u prostoru, kroz efikasne mjere planiranja i pozitivne mjere korišćenja zemljišta, što više očuvaju prirodni ekosistemi i karakteristični elementi predjela. Osnovni problem su žičare, ski staze, turistički objekti i krupni infrastrukturni objekti.

Područja visokog stepena očuvanosti treba u najvećoj mjeri zaštititi od trajnog narušavanja ljudskim djelovanjem, pa im je potrebno pristupiti s velikom pažnjom i sa uvažavanjem svih uslova i ograničenja.

Preporuka je da se prilikom izrade projekta planirane žičare (uključujući i mogući krak prema Mauzoleju) uradi Vizuelna procjena uticaja (Visual Impact Assessment), kako bi se izbjegli konflikti u prostoru i očuvao identitet predjela i nakon izgradnje pomenute žičare.

15.2.2 OPŠTE MJERE ZA UREĐENJE I ZAŠTITU KULTURNOG PREDJELA

Obzirom na opterećenost prostora savremenim zahtjevima razvoja, osnovna strategija odnosa prema predjelu treba da omogući očuvanje i zaštitu prirodnih predjela i njihovih varijeteta (karaktera prirodi bliskih predjela sa elementima kulturnog predjela) uz nužno sadejstvo sa ekonomskim aktivnostima koje neće ugroziti osnovni karakter predjela. To podrazumjeva sljedeće aktivnosti:

- razvijati integrativnu zaštitu prirodnog i kulturnog nasljeđa i upravljanje njime, kao regeneratora turističkog i šireg ekonomskog razvoja, odnosno održivog razvoja čitavog područja.
- očuvanje sadašnjih granica šumskih kompleksa
- zaštitu i unaprjeđenje vodenih ekosistema (jezera, rijeke, potoci, izvori)
- zaštitu prostornih cjelina sa specifičnim kulturnim nasljeđem (katuni)
- izgradnju puteva prilagoditi karakteristikama terena i uklopiti u predio
- smanjivanje negativnog uticaja velikih infrastrukturnih objekata kroz očuvanje postojećih šuma, podizanje zaštitnih šumskih pojaseva od autohtonih vrsta, principijelno projektovanje kosina u odnosu na kategoriju i nagib terena i njihovo ozelenjavanje, te kroz rekonstrukciju i pejzažno uređenje infrastrukturnog koridora
- uspostavljanje ekološki optimalnog odnosa između turističko-rekreativnih zona, šuma i površina pašnjaka i livada, koji će odgovarati karakteru predjela
- trasiranje skijaške infrastrukture (žičare, ski-liftovi, ski-staze) izvođenjem prosjeka sa minimalnom sječom šume, uz maksimalno prilagođavanje terenskim prilikama, uklapanje u predio i obaveznom obnovom oštećenog biljnog pokrivača na pravcima trasa
- u slučajevima zatravljivanja i dotjerivanja skijaških staza i koridora žičara, predviđaju se melioracioni radovi, bez razoravanja, sa umjerenom upotrebom đubriva i uz korišćenje autohtonih travnih smješa
- zabrana korišćenja invazivnih biljnih vrsta
- implementaciju smjernica za zaštitu predjela u prostorno-plansku dokumentaciju
- zaštitu prirodnih dobara i kulturne baštine i njihovo aktiviranje i uređenje u turističke svrhe
- pejzažno uređenje slobodnih površina turističkih kompleksa uskladiti sa karakterom predjela, kako ekološkim tako i ambijentalnim, kroz očuvanje i unaprjeđenje dominantnih strukturnih elemenata prostora/lokacije (reljef, vegetacija, stvorene strukture) i upotrebu autohtonih biljnih vrsta (min 90%) i materijala. Zabranjuje se korišćenje invazivnih vrsta
- raditi na uređenju ruralnog predjela, naročito njihovih autentičnih tradicionalnih ambijentalnih cjelina u cilju zaštite i očuvanje prirodnih i izgrađenih repera i simbola u ruralnom predjelu.
- održivo gazdovanje šumama
- svim šumama gazdovaće se u skladu sa odgovarajućim planovima upravljanja šumama zasnovanim na načelima održivog razvoja i očuvanja biološke raznovrsnosti, očuvanja prirodnog sastava, strukture i funkcije šumskih ekosistema
- zadržavanje tradicionalnog načina poljoprivredne proizvodnje od značaja je za zaštitu tradicionalnog kulturnog predjela
- saniranje erozije primjenom bioloških mjera uz upotrebu autohtonih biljnih vrsta.
- primjenjivati programe ekološkog obrazovanja i vaspitanja i zaposlenih i turista.
- dati doprinos održivom razvoju lokalne zajednice kroz istraživačke programe;
- razvijati eko-turizam, "Wild Beauty" smještaj, „EcoLodge“ turizam i slične vrste turizma koji su od naročitog interesa za održivi razvoj zajednice, jer su mala, srednja i mikropreduzeća koja mogu generisati obilje pozitivnog razvojnog uticaja na izuzetno ruralna, područja biodiverziteta, gdje su drugi tipovi često štetni po životnu sredinu i održivi razvoj zajednice.
- nastaviti sa razvojem započetog projekta -planinarenje i biciklizam.
- ojačati lokalne i institucionalne okvire za zaštitu i praćenje kvaliteta životne sredine.

15.2.3 MJERE ZA UREĐENJE NAPUŠTENIH POLJOPRIVREDNIH POVRŠINA

Kako turistička djelatnost svoje resurse nalazi u prostornim vrijednostima, uništavanjem starih poljoprivrednih površina uništavaju se turistički potencijali, jer nestaje posebnost predjela. Kako je intenziviranje poljoprivrede gotovo nemoguće na strmijim padinama, ovakvu proizvodnju je potrebno subvencionirati, jer ona direktno utiče na kvalitet prostora svojim zanimljivim strukturnim obilježjima. Razvoj poljoprivrede označio bi stabilizaciju demografskog procesa i zaustavljanje depopulacije ruralnih predjela.

Stoga obnova poljoprivrednih površina može biti jedna od turističkih razvojnih smjernica. Revitalizacijom tipova strukturnih poljoprivrednih predjela očuvale bi se njegova strukturna obilježja, koja se na osnovu svoje unikatnosti moraju vrjednovati, kako bi se utvrdila njihova vrijednost na nacionalnom i internacionalnom nivou. Tipove predjela sa najistaknutijim vizuelnim kvalitetom treba zaštititi od propadanja i devastacije. Ovakvi prostori mogu postati turistički atraktivni, ne samo proizvodnjom, nego i izgledom ekonomski profitabilni.

Napuštene poljoprivredne površine predstavljaju tzv. **istorijski predio** i ukazuju na njihov način korišćenja u prošlosti. Njima se dosad nije poklanjala dovoljna pažnja. Nakon prestanka korišćenja na napuštenim poljoprivrednim površinama (njivama, pašnjacima, livadama) u sukcesivnim procesima pojavljuje se šumska vegetacija, samim tim i predjeli se mijenjaju i gube istorijski identitet. Stoga je veoma važno prepoznati ovakve predjele i usmjeriti aktivnosti na njihovu revitalizaciju i očuvanje.

Revitalizacija napuštenih poljoprivrednih površina moguća je ponovnim pokretanjem poljoprivredne proizvodnje, formiranjem vinograda i sl. na već postojećem terasiranom terenu sa živicama.

Neophodno je posebnu pažnju posvetiti očuvanju živica kao prepoznatljivog predionog elementa.

15.2.4 PREPORUKE ZA ZAŠTITU ŠUMA I ŠUMSKIH EKOSISTEMA

Po zastupljenosti i značaju, predstavljaju najznačajniji prirodni potencijal NP "Lovćen".

- **Šume pod strogom zaštitom** - sa izuzetnom prirodnom vrijednošću koje se prema režimu dijele na stroge prirodne rezervate i prirodne rezervate posebne zaštite. U ovu grupu spadaju šume rezervata izdanačkih bukovich šuma sa četinarima, rezervat munike, rezervat visokih šuma bukve, kao i rezervat bora krivulja. Valorizacijom posebnih prirodnih vrijednosti NP "Lovćen", Zakonom o zaštiti prirode utvrđena su 4 rezervata I stepena zaštite (opšti rezervati najstrožijeg stepena zaštite). Ove zone se mogu uključiti u turističko-rekreativne svrhe pod uslovima koji obezbjeđuju zaštitu izvorne prirode.
- **šume u šumskim ekosistemima II stepena zaštite**
U ovim šumskim kompleksima dozvoljena je njega šuma u cilju stvaranja autohtone prirode potencijalne vegetacije. U njih spadaju izdanačke šume bukve na lokalitetima: Ševarini dolovi, Laške rupe, Ošja lokva, Vojvodin vrh, Vitine ploče, Skala, Đurđevac, Zverinjačke rube, Jasinove rupe, Babljak, Raduljica i Pijavice i šikare bukve u sjeverozapadnom dijelu Parka u blizini Vučjeg dola, Bežaljice i Kuka.
- **Zaštitne šume** su šume u funkciji zaštite zemljišta, izvorišta voda, zaštite tla od erozije i degradacije i očuvanja izvorne originalnosti i estetske vrijednosti pejzaža određenih djelova Parka.
- **Park šume** su kompleksi u blizini urbane zone i predstavljaju zaštitne šume sa liberalnijom zaštitom.

Park šume uglavnom nastaju pretvaranjem ostatka šumskih masiva u zonu intenzivnog pejzažnog uređivanja, a to postepeno mijenja izgled prirodnih sastojina i prerastaju u uređene parkovske površine.

Za obezbjeđenje dostupnosti do dubljih područja park-šume, a takođe u cilju očuvanja njene vegetacije neophodno je predvidjeti sistem pješačkih i biciklističkih staza (maršuta).

Nedostatak upućenosti i edukacije lokalnog stanovništva i turističkih posjetilaca o vrijednostima, značaju i očuvanju šumskih ekosistema, ističe nedovoljno obrađenu ovu funkciju kao preventivnu mjeru zaštite.

15.2.5 PREPORUKE ZA ZAŠTITU I REVITALIZACIJU KATUNA

- Objekti se upotrebljavaju za poljoprivredu i ispašu na katunima. Za turističke svrhe (seoski turizam, kuće za odmor) katunski objekti mogu se koristiti samo pod uslovom da vlasnik obezbijedi redovnu njegu i korišćenje poljoprivrednih i ispašnih zemljišta.
- Zabranjena je gradnja katunskih objekata na novim lokacijama.
- U cilju očuvanja pojedinačnih primjera ili grupacija katuna, rekonstrukciju i adaptaciju obavljati u skladu sa konzervatorskim principima (mjere zaštite narodne arhitekture u poglavlju 22).
- Na području katuna, kao i na čitavoj teritoriji NP, izuzev kamp prostora, zabranjeno je postavljanje šatora i kamp prikolica.
- Sva pripadajuća poljoprivredna zemljišta i pašnjake vlasnik treba redovno da obrađuje. Livade je potrebno redovno kositi. Pašnjaci se moraju štiti od korova i zarašćivanja uopšte. Vlasnik treba da održava i sve pripadajuće ograde od kamena i terase. U dobro pristupačnim i vrijednim katunima može se razviti i dobra turistička ponuda od prodaje različitih proizvoda "katunske prirode" do "seoskog" turizma stacioniranog, a pogotovo izletničkog karaktera.

15.2.6. PREPORUKE ZA ZAŠTITU I OBLIKOVANJE PEJZAŽA U IZDVOJENIM PODRUČJIMA KARAKTERA PREDJELA PREMA POGODNOSTI ZA TURISTIČKO REKREATIVNE AKTIVNOSTI

Pored navedenih opštih preporuka za zaštitu predjela u prethodnom poglavlju, za sljedeća područja karaktera predjela date su detaljnije smjernice u skladu sa planiranom namjenom na samom lokalitetu.

IVANOVA KORITA

Šume koje se nalaze u središnjem dijelu Ivanovih korita sa najznačajnijim objektima za odmor i rekreaciju (izvor Ivanovih korita, Dječije odmaralište, Planinski dom, restoran), spadaju u kategoriju šuma za rekreaciju. Biorekreativne funkcije, ova kategorija šuma vrši naročito intenzivno onim svojim djelovima koji su u blizini navedenih objekata i saobraćajnica, a koje posjetioci (turisti, izletnici i dr.) koriste za odmor i rekreaciju.

Odmjereno upotpunjavanje prirodnog rekreativnog potencijala šuma na ovom prostoru objektima za odmor i rekreaciju (odmorišta sa klupama i stolovima, parkirališta, kampinzi, uređenje izvora i dovod dovoljnih količina vode, skloništa za izletnike, staze, ognjišta i dr.) uz odgovarajuće ponašanje posjetilaca još snažnije će istaći vrijednost i funkcije šume u ovom prostoru.

Od samog centra za posjetiocyte polaze dvije edukativne staze opremljene mobilijarom koji je predstavljen edukativnim tablama.

Smjernice za pejzažno oblikovanje

- Namjensko i racionalno korišćenje prostora podrazumijeva uravnoteženo i koordinirano utvrđivanje odnosa između različitih funkcija (turizam, sport, rekreacija, naučno istraživački rad, zaštita prirode).
- Prilikom uređenja lokaliteta mora se voditi računa o položaju objekata, naročito centralnih, koji opredjeljuju prostornu kompoziciju.
- Svi objekti moraju se ukomponovati u pejzaž i locirati na ivicu šume. Moraju biti oblikovani na savremen način, horizontalno položeni po terenu i sa malom spratnošću.
- U modelovanju spoljnih oblika koristiti propozicije arhitektonskog nasljeđa i prirodne materijale, naročito kod manjih objekata namijenjenih servisima, pomoćnim objektima, infrastrukturnim punktovima, nastrešnicama protiv kiše i sunca samostalnim saniranim objektima i kampovima, kao i pri izgradnji slobodnih garnitura za sjedenje, odmor i uživanje.
- Kod uređenja slobodnih površina koristiti isključivo prirodni materijal za izgradnju klupa za odmor, nadstrešnica, stolova, kaptiranog izvora, vidikovca, mostića, putokaza, ložišta i ognjišta za pripremu hrane, prostora i sudova za otpatke i drugo.
- Na svim ovim prostorima zelenilu se mora posvetiti posebna pažnja.
- Na turističkom jezeru "Blatište" urediti obalu u turističko-rekreativne svrhe.

DOLOVI

Dolovi su napušteno katunsko naselje, koje se postepeno obnavlja. Pozicija, ambijentalne vrijednosti, pejzaž, prostorni i klimatski uslovi, ekološke i dr. karakteristike kao i pristupačnost i povezanost sa Ivanovim koritima daju visoku ocjenu i primat ovoj lokaciji za izletničku i drugu turističku rekreaciju. Sa boljim povezivanjem prema Kuku i u slučaju mogućnosti snabdijevanja vodom sa Ivanovih korita ovaj prostorni i ambijentalni dragulj bi mogao da bude atraktivni depadanski lokalitet Ivanovih korita, okrenut vizurama prema moru.

Obratiti pažnju na preporuke za zaštitu katuna.

K U K (NJEJUŠKI KATUN)

Jedan od najvrijednijih vidikovaca, samo pola kilometra prema Krscu iznad Kostrike odnosno čuvenih Lovćenskih serpentina prema Kotoru, sa kojeg se najimpresivnije doživljava Bokokotorski zaliv sa okruženjem i Kotorom u prvom planu.

Prostor komponovan od karstnog, šumovitog, livadskog i antropogenog kompleksa uokvirenog visokim vrhovima, na visini od cca 1340 m sa izmjenom mediteranske i planinske klime ima sve pozitivne karakteristike za rekreaciju i upoznavanje tradicionalnog načina života.

Dobra povezanost sa Njegušima i Kotorom na jednoj i putem sa Razvršja sa Ivanovim koritima na drugoj strani, uz postojanje izvorske vode uvrštava ovaj lokalitet u red aktivnijih pozicija za korišćenje u sklopu već opisanog centralnog prostora Lovćena.

Obratiti pažnju na preporuke za zaštitu katuna.

MAJSTORI

Žičarom Budva - Majstori i saobraćajnicom Budva - Brajići - Majstori, za Budvu se otvara rekreacioni centar sa mogućnošću korišćenja u rekreativne svrhe tokom cijele godine. Analizom je utvrđeno da se na lokalitetu Majstori može realizovati kompletan zimski sportsko-rekreativni program: skijanje uz ski-liftove, sankanje po brežuljcima u neposrednoj okolini centra i sl.

Zimski program na lokalitetima ipak je samo dopuna osnovnom zadatku: ljetnji turističko-rekreacioni program i direktni pristup "sa mora" na planinski masiv Lovćena.

Katun Majstori u revitalizovanoj formi mogao bi biti prije svega najveća turistička privlačnost lokaliteta.

Smjernice za pejzažno oblikovanje

- Prilikom uređenja lokaliteta mora se voditi računa o položaju objekata, naročito centralnih, koji opredjeljuju prostornu kompoziciju.
- Svi objekti moraju se ukomponovati u pejzaž i locirati na ivicu šume ili visoravni. Moraju biti oblikovani na savremen način, horizontalno položeni po terenu i sa malom spratnošću. U modelovanju spoljnih oblika koristiti propozicije arhitektonskog nasljeđa i prirodne materijale, naročito kod manjih objekata namijenjenih servisima, pomoćnim objektima, infrastrukturnim punktovima, nastrešnicama protiv kiše i sunca, samostalnim sanitarnim objektima i kampovima, kao i pri izgradnji slobodnih garnitura za sjedenje, odmor i uživanje.
- Kod uređenja slobodnih površina koristiti isključivo prirodni materijal za izgradnju klupa za odmor, nadstrešnica, stolova, kaptiranog izvora, vidikovca, mostića, putokaza, ložišta i ognjišta za pripremu hrane, prostora i sudova za otpatke i drugo.
- Na svim ovim prostorima zelenilu se mora posvetiti posebna pažnja.
- U cilju očuvanja pojedinačnih primjera ili grupacija objekata izvorne arhitekture, rekonstrukciju i adaptaciju obavljati u skladu sa konzervatorskim principima - mjere zaštite narodne arhitekture detaljnije obrađene u poglavlju 22 - *uslovi zaštite, uređenja i korišćenja prostora*.

KONJSKO

Ovaj zanimljivi predio netaknute prirode treba sačuvati u svom autentičnom obliku. Moguće ga je koristiti za izletničku rekreaciju i osvježenje turista budvanske rivijere u kombinaciji sa navedenim mogućnostima korišćenja predione cjeline Majstori. Time se potkrepljuje ideja iz Projekta "Južni Jadran" o povezivanju Budve žičarom na potezu Majstori - Konjsko.

U ovom rezervatu zabraniti svaku sječú stabala, izuzev sanitarne, posvetiti pažnju zdravstvenom stanju šuma i dati ovom lokalitetu istraživački turističko-rekreativni značaj.

Ovakve zone se mogu uključiti u turističko-rekreativne svrhe pod uslovima koji obezbjeđuju zaštitu izvorne prirode.

NJEGUŠI

Otvoreno je pitanje zaštite zakonom ovih prostora i njegovo proglašenje za **etno park**. To bi podrazumijevalo zaustavljanje modernizacije odnosno izgradnje novih objekata u naseljima donjeg polja i vraćanje pojedinih djelova u prvobitni autentični izgled. Uz odgovarajući program sadržaja, organizacije i korišćenja etno parka, Crna Gora bi mogla imati još jednu vrijednost od najvećeg nacionalnog značaja, koja bi predstavljala živi centar okupljanja i manifestacija od nauke, kulture i obrazovanja do turizma i poslovanja.

Smjernice za pejzažno oblikovanje

- Svi objekti moraju se ukomponovati u pejzaž i locirati na ivicu šume ili visoravni. Moraju biti oblikovani na savremen način, horizontalno položeni po terenu i sa malom spratnošću. U modelovanju spoljnih oblika koristiti propozicije arhitektonskog nasljeđa i prirodne materijale,
- Kod uređenja slobodnih površina koristiti isključivo prirodni materijal za izgradnju klupa za odmor, nadstrešnica, stolova, kaptiranog izvora, vidikovca, mostića, putokaza, ložišta i ognjišta za pripremu hrane, prostora i sudova za otpatke i drugo,
- Na svim ovim prostorima zelenilu se mora posvetiti posebna pažnja.

(U grafičkom prilogu „Plan predjela“ dat je prikaz navedenih tipova prema karakteru predjela).

15.2.7 VIZURE

"Lovćen", zahvaljujući svom dominantnom položaju u atraktivnom okruženju, predodređen je za panoramsko sagledavanje i doživljavanje širih i užih prostora. Skoro svi vrhovi, prevoji i pojedine pozicije na pristupima i serpentinama mogu biti vidikovci.

Slijedi pregled onih koji su sada pristupačni ili bi ih trebalo povezati i aktivirati:

- Totalno sagledavanje čitavog okruženja, naročito "kamenog mora", Cetinja, Skadarskog jezera, Bokokotorskog zaliva, same planine Lovćen i ostalih planina u okruženju ostvaruje se sa vidikovca Jezerski vrh (1657 m).
- Sagledavanje budvanske rivijere kvalitetno se ostvaruje sa vidikovaca: Brajići, Konjsko i Majstori (Murakovac).
- Sagledavanje Bokokotorskog zaliva doživljava se najbolje sa Dolova, Kuka i Krsca.
- Sagledavanje unutrašnjosti planine Lovćen, panorama morske pučine, skadarske kotline, Cetinja i ostalih aglomeracija na istočnoj strani ostvaruje se sa Huma (1415) i Trešteničkog vrha (1489 m).

15.2.8 PREDLOG SADNOG MATERIJALA

Obnovu šumskog pokrivača na ovom prostoru treba zasnovati na spontanoj evoluciji postojeće vegetacije i intervencijama putem pošumljavanja koje su usmjerene ka "modelu" klimazonalne bukove šume na krečnjaku.

Predložene vrste sadnog materijala su sljedeće: *Acer pseudoplatanus* - gorski javor, *Betula alba* - breza, *Corylus avellana* - lijeska, *Crataegus monogina* - bijeli glog, *Cornus sanguinea* - svib, *Fagus silvatica* - bukva, *Fraxinus excelsior* - bijeli jasen, *Ilex alluifolium* - božikovina, *Lonicera alpigena* - alpsko pasje grožđe, *Lonicera xylosteum* - crveno pasje grožđe, *Picea abies* - smrča, *Pinus heldreichii* - munika, *Pinus mugo var. moghus* - bor krivolj, *Pinus nigra* - crni bor, *Pinus silvestris* - bijeli bor, *Rhamnus fallax* - ljigovina, *Sorbus aria* - mukinja, *Sorbus aucuparia* - jarebika, *Sorbus torminalis* - brekinja, *Taxus baccata* - tisa, *Tilia parvifolia* - sitnolisna lipa, *Tilia tomentosa* - srebrnasta lipa, *Viburnum lantana* - šibikovina.

Odluke navedenih vrsta, tačnije, njihova bioekološka svojstva i zahtjevi, upućuju i na odgovarajući način pošumljavanja, umjesto ranijeg velikopovršinskog, monokulturnog metoda pošumljavanja koji u ovakvim, ekstremno lošim ekološkim uslovima nije dao očekivane rezultate i efekte (tipičan primjer je pošumljavanje crnim borom u području Jezerskog vrha). Površine za pošumljavanje treba definisati posebnim planovima odnosno godišnjim programom upravljanja.

15.3. KULTURNO NASLJEĐE NP "LOVĆEN" I ZAŠTITNE ZONE

15.3.1. Integralni pristup valorizaciji, zaštiti i revitalizaciji prirodne i kulturne baštine

U pristupu zaštiti kulturnog nasljeđa Crne Gore u novije vrijeme je napravljen značajan iskorak na polju integralne zaštite prirodne i kulturne baštine, što je danas u svjetskim i evropskim tendencijama praktično jedinstven pojam, a naročito neodvojiva aktivnost, po svim kriterijumima relevantnih međunarodnih organizacija. Čak štoviše, zaštiti prirodne i kulturne baštine pridodaju se folklor i cjelokupno nematerijalno nasljeđe, kao integralni dio graditeljske baštine i prirodnog ambijenta. Ovakav pristup je zasnovan na sve prisutnijoj ideji da ljudi žive u jednom sveobuhvatnom kulturnom ambijentu, koji podrazumijeva veliki broj različitih značenja i sjećanja, pojedinačnih i kolektivnih, koji predstavljaju temelje identiteta, jer kulturna baština ne može biti svedena na ograničen skup zaštićenih objekata i lokacija.

Kulturni pejzaž bi se mogao definisati kao dio predjela u kome je čovjek djelovao stvarajući neke prepoznatljive forme koje svjedoče o njegovoj istoriji, kulturi, nasljeđu u skladu sa prirodom. Kao takvog ga treba prepoznati, zadržati i zaštititi.

Nemoguće je razdvojiti kulturni pejzaž i arhitektonski ambijent. Naprotiv, insistiranje na integralnom pristupu doprinosi uvećanju značaja sveukupnog prostora, autentičnih vrijednosti pejzaža, koji je i tvorevina ljudskih ruku i drugih kategorija kulturne baštine, kao resursa održivog razvoja.

Štiteći, na primjer, katun, njegov graditeljski sklop, ne činimo dovoljno ako nijesmo u stanju zaštititi put kojim se dovodila i odvodila stoka, tor gdje se čuvala stoka, pojilo, prostorija za sakupljanje i preradu mlijeka u mlječne proizvode, kao i stogodišnje pašnjake koji su činili prirodnu okosnicu ambijenta katuna u kome i oko koga se odvijao stvarni narodni život, pa i nastale brojne legende za katunjanje, kao svojevrsna nematerijalna baština.

Štiteći i unaprjeđujući autentični kulturni pejzaž i ambijent, omogućava se integralna zaštita prostornih cjelina i pojedinačnih kompleksa i objekata sa svojstvom kulturne baštine.

Navedeni principi svoje najbolje ostvarenje mogu imati upravo na područjima poput Nacionalnog parka "Lovćen", koji pored osobnosti samonikle prirode posjeduje i slojeve kultivisanog pejzaža, ruralnih permanentnih i povremenih naseobina i drugih graditeljskih elemenata vezanih za život i djelovanje čovjeka, kao i čitav dijapazon slojeva nematerijalne kulturne baštine (običaji, predanja, kulinarstvo i dr.)

U procesu planiranja radi postizanja što uspješnijih rješenja i rezultata, neophodno je pridržavati se **principa i načela** zaštite kulturnog nasljeđa:

- Tradicija koju smo naslijedili treba da se prenese narednim generacijama kao svjedočanstvo o nacionalnoj istoriji, kulturi i načinu života prethodnih generacija.
- Nepokretno kulturno nasljeđe štiti se zajedno sa prostorom u kome se nalazi;
- Nepokretna dobra koja čine cjelinu sa svojim prirodnim okruženjem treba da se čuvaju kao kulturni pejzaž;
- Nepokretno kulturno nasljeđe treba tretirati kao potencijal za razvoj područja u kome se nalazi;
- Nepokretno kulturno nasljeđe treba da se štiti od svih oblika kontrolisanog i nekontrolisanog razvoja i urbanizacije.

Ciljevi zaštite i unaprjeđenja nepokretnih kulturnih dobara u procesu prostornog planiranja mogu se identifikovati kako slijedi:

- Očuvati i razviti svijest o vrijednostima, raznovrsnosti i bogatstvu kulturnog nasljeđa kao i njegovom značaju i potencijalu za razvoj.
- Obezbjediti da kulturno nasljeđe zajedno sa prirodnim predstavlja jedan od glavnih potencijala za razvoj.
- Jednom uništena baština se ne može obnoviti i time se nanosi nenadoknadiva šteta bogatstvu nacionalne istorije i identiteta.

NP "Lovćen" obiluje prirodnim ljepotama i arhitektonskom baštinom. S obzirom da prirodni i socio-kulturni potencijali nijesu dovoljno iskorišćeni u turističkoj ponudi NP "Lovćen", a u cilju povećanja nivoa atraktivnosti područja Parka, iste je potrebno aktivirati.

Stoga je potrebno:

- Insistirati na povezanosti prirodne i kulturne baštine što je kao pristup posljednjih godina sve prisutniji u svjetskim i evropskim nastojanjima očuvanja ukupnosti - totaliteta nasljeđa.
- Forsirati i stimulisati tradicionalne vrijednosti održivog razvoja, organske privrede tj. katunske privrede i uz to nematerijalne kulturne baštine.

Očuvana priroda i obnovljena arhitektonska baština predstavlja ključ razvoja turizma u NP „Lovćen“, gdje se poseban naglasak daje integralnom upravljanju prirodnim i kulturnim nasljeđem, kao i turističkih aktivnosti sa umjerenim uticajem na okolinu. Područje NP "Lovćen" je u višegodišnjem razvoju usmjeravalo svoje napore na očuvanje prije svega prirodnih karakteristika prostora. Da bi se postigli ciljevi održivosti Parka i zaštitne zone - njegovog neposrednog okruženja, kao i očuvanost cjelokupnog ekosistema, budući razvoj treba postaviti na način da poštuje prirodno i kulturno-istorijsko nasljeđe kroz odgovornu upotrebu resursa i pruži podršku na povećanju doživljaja gostima sa kvalitetnom interpretacijom prostora.

15.3.2. Integralne mjere zaštite

Sa aspekta integralne zaštite, a imajući u vidu jedinstvenost, raznovrsnost i stepen očuvanosti prirodne i arhitektonske baštine kao i kulturno-istorijski značaj Lovćena, simbol uma i duha Crne Gore, predlaže se zaustavljanje pretjerane modernizacije, uspostavljanje autentičnosti u naseljima gdje je ona narušena, kao i očuvanje i obnova izvornih rješenja svakog prostornog oblika i arhitektonskog izraza.

Uz osmišljen program sadržaja i njegove funkcionalne distribucije, kao i načina korišćenja Lovćena (turističko-rekreativnog centra sa pratećim katunskim privređivanjem i naselja Njeguša kao svojevrsnog

etno parka) Crna Gora bi mogla dobiti vrijednost od najvećeg nacionalnog značaja, koja ne bi predstavljala etnografsku muzejsku vrijednost već živi centar okupljanja i manifestacija od nauke, kulture i obrazovanja do turizma i poslovanja.

Zato je potrebno definisati smjernice za :

- održavanje i prezentaciju kulturnih dobara;
- obnovu i revitalizaciju katuna;
- zaštitu i obnovu ambijentalnih cjelina (pravila u pogledu uređenja i načina njihovog korišćenja);
- izgradnju turističkog centra na Ivanovim koritima;
- uređenje i korišćenje imanja, kao i uređenje javnih površina naselja na pristupu Parku (Krstac i Bjeloši) i najvećeg naselja Njeguši. Takođe, prikazati prihvatljive i neprihvatljive modele uvođenja novih struktura u ruralne cjeline;
- ublažavanje negativnosti nastalih izgradnjom kuća za sezonski boravak (vikend naselja).

Uz poštovanje smjernica uređenja i korišćenja ambijentalnih cjelina i katuna, kao i stalnih (sela i zaseoka) i povremenih (vikend) naselja, postići će se ujednačen izgled fizičkih struktura (između arhitektonske baštine i novih objekata), čime će se povećati atraktivnost Parka.

Zone zaštite kulturnih dobara

Zaštita na kulturnim dobrima se sprovodi prema propisanom režimu, a Registar se vodi kod Uprave za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore. S obzirom da je granica nepokretnog kulturnog dobra identifikovana kao granica katastarske parcele na kojoj se nalazi građevina i da granica njegove zaštićene okoline nije utvrđena, principijelno se može reći da su njihovi obuhvati nevelike površine.

Ovim Planom predlaže se da zona kulturnog dobra i njena zaštićena okolina, definisana okolnim parcelama, treba da iznosi od 50 do 150m, a u zavisnosti od kategorije kulturnog dobra. Izuzetak predstavlja mauzolej Petra II Petrovića Njegoša za koji je predložena zona zaštite do podnožja Jezerskog vrha, tj. do izgrađenih objekata pristupnog platoa (gumna) i vidikovca (restorana).

U planskom rješenju kulturna dobra su klasifikovana prema Zakonu o zaštiti kulturnih dobara kojim su dobra prve kategorije od međunarodnog, druge od nacionalnog i treće od lokalnog značaja. Imajući u vidu da je Služba zaštite u postupku revalorizacije kulturnih dobara, što iziskuje određeni vremenski period, to su ovim Planom kulturna dobra preliminarno kategorisana prema značaju na sljedeći način:

Registrovana kulturna dobra po kategorijama:

I kategorije

1. mauzolej Petra II Petrovića Njegoša, "Lovćen"

II kategorije

1. Crkva sv. Đorđa, Erakovići, Njeguši
2. Tvrđava Đurđevac, Pobori
3. Manastir Stanjevići sa crkvom Sv. Trojice
8. Crkva sv. Jovana, Krstac, Ržani do
9. Crkva sv. Đorđa, Mirac

III kategorije

1. Rodna kuća kralja Nikole, Njeguši
2. Crkva Uspenja Bogorodice, Raičevići, Njeguši
3. Preobraženska crkva na Ivanovim koritima
4. Tvrđava Kosmač, Braići
5. Crkva sv. Dimitrija, Braići
6. Kuća Toma Petrovića, Njeguši
7. Kuća Vladike Rada, Njeguši

Zone zaštite identifikovane arhitektonske baštine

Pored kulturnih dobara ovim Planom inicirano je da se odgovarajući režim zaštite uspostavi i na druge građevine i cjeline koje imaju unikatni karakter, a kojima prijete opasnost da bi tokom vremena u različitim procesima transformacije mogle da nestanu. Pri tom, od presudnog uticaja nije bilo vrijeme njihovog nastanka ili vrsta arhitekture, da li su iz daleke i poznate istorije, kao recimo gradina Petrova ljut, ili su plod narodnog neimarstva koje se taložilo vjekovima, što je, recimo, slučaj sa Lovćenskim katunima. Imajući u vidu vrijednosti i stanje naslijeđenih cjelina i građevina ovim Planom inicira se **proces za uspostavljanje zaštite**, statusa prethodne zaštite, na identifikovanoj arhitektonskoj baštini, kako bi ista bila očuvana za budućnost i na odgovarajući način prezentovana i revitalizovana.

Pod objektom koji treba štiti se podrazumijeva pojedinačana građevina a pod cjelinom grupa građevina koje svojim karakterom i jedinstvenošću predstavlja topografsku cjelinu. Planom se predlaže da zona identifikovane arhitektonske baštine bude 150 m, do utvrđivanja statusa kulturnog dobra i njegove kategorizacije.

Područja identifikovana kao **kulturni predio** koja su direktno naslonjena na autentične tradicionalne naseljske strukture, stalne (ambijentalne cjeline) ili sezone (katuni), predstavljaju sastavne elemente njihovog identiteta. Zatečene fizičke strukture na prostorima kulturnih predjela identifikovane su kao djela narodne arhitekture za koja su propisane mjere zaštite.

Na ovim područjima nije predviđena nikakva izgradnja.

15.3.3. Mjere zaštite identifikovane arhitektonske baštine po vrstama

(napomena: pod arhitektonskom se podrazumjeva arheologija koja obrađuje ljudska staništa praistorije, starog i srednjeg vijeka)

Ljudska staništa - arheološki lokaliteti

Tragovi materijalne kulture ranijih epoha na području Nacionalnog parka "Lovćen" su skromni. Međutim, njegova relativno slaba istraženost predstavlja jedan od budućih istraživačkih izazova. Slaba istraženost područja uzrokovala je izvođenje opštih zaključaka koji ipak moraju sačekati terensku potvrdu. Može se reći, da je prostor Nacionalnog parka zajedno sa zaštićenom zonom od značaja za arheološku nauku.

Ovim Planom prepoznati su sljedeći lokaliteti:

- **Gradina Petrova ljut** - utvrđenje datovano u gvozdeno doba na osnovu keramičkih ulomaka koji su pronađeni u okolnim vrtićima. Nema terenskih potvrda o postojanju fortifikacionih elemenata na pomenutoj lokaciji.
- **Tumuli na obodu Krstačkog polja** - U kamenim humkama konstatovano je željezno oružje, željezno oruđe i djelovi bronzanog nakita. Na osnovu analogija grobni inventar opredjeljen je u stariju fazu željeznog doba.
- **Tumuli na Ivanovim koritima** - dvije gomile na lokalitetu Blatišta.
- **Gradina u Ugnjima** - Gradina na lokaciji Gradinski krš u blizini sela Ugnji.
- **Tumuli u Ugnjima** - Kamene humke na području sela Ugnji.
- **Maina Gradina** - Gradina se nalazi sjeverozapadno od Brajića.
- **Nekropola pod tumulima** - Grupacija kamenih tumulusa u blizini sela Pode.
- **Gradina Kralalj** - Gradinsko utvrđenje u blizini sela Mirac pripada grupi visokih gradina sa poligonalnom formom odbrambenog bedema.
- **Pećina Vodnica** - U pećini Vodnica u zaleđu Kotora konstatovani su bronzani ulomci keramike.
- **Špiljari** - U bibliografiji lokalitet u Špiljarima dovodi se u vezu sa praistorijskim epohom. Međutim, precizna lokacija pretpostavljenog staništa nikada nije utvrđena.

Na ovim područjima nije predviđena nikakva izgradnja.

Budući da je površina koju zahvata zaštitna zona Nacionalnog parka velika, za očekivati je da će se broj otkrivenih arheoloških lokaliteta znatno uvećati sprovođenjem terenske, odnosno aero prospekcije. Njihova zaštita mora biti u skladu sa važećim zakonima i konzervatorskim smjernicama koje izdaju za to nadležne institucije.

Stambena arhitektura

Opšti principi aktivne zaštite arhitektonske baštine u smislu njenog trajnog čuvanja kroz adekvatnu revitalizaciju dosljedno se najbolje mogu sprovesti upravo kroz obnovu, adaptaciju i korišćenje izvorne narodne stambene arhitekture. Primjeri raznorodnosti ove arhitektonske vrste su sljedeći:

- Kuće Kaščelana, Mirac
- Crkovna kuća Kustudija, Majstori

U ruralnim naseljima identifikovane su sljedeće ambijentalne cjeline: Ivanova korita, Krstac, Njeguši, Bjeloši, Očinići, Ugnji, Vrela, Braići, Pobori, Mirac.

Takođe, u okviru ruralnih naselja, karakteristični su primjeri zaseoka koji predstavljaju grupaciju kuća jednog bratstava, po kojem su najčešće bili imenovani. Arhitektonsko-ambijentalno značajni su: Žanjev do, Vrba, Raičevići, Erakovići.

Mjere zaštite bile bi:

- Očuvanje autentičnih vrijednosti ruralnih predjela:
 - načina života;
 - radnih procedura;
 - revitalizacija tradicionalne arhitekture;
 - očuvanje i promocija starih zanata i alata, kontinuitet rada majstora - nosilaca znanja i vještina;
 - nematerijalne baštine, običaji, kulinarstvo i sl.
- Aktivna obnova autentičnih seoskih aglomeracija i njihovih aktivnosti:
 - stvaranje uslova za oživljavanje relevantnih djelatnosti;
 - stvaranje uslova za povratak stanovnika.
- Čuvanje i prezentacija pojedinačnih primjera, odnosno grupacija autentične arhitekture u originalnom funkcionalnom ambijentu.
- Uvođenje novih komplementarnih aktivnosti sa ciljem unaprjeđenja života na selu kao i prezentacije, popularizacije kulturne baštine:
 - seoski turizam;
 - proizvodnja i degustacija zdrave hrane;
 - promocija, prikupljanje i distribucija ljekovitog bilja i sl.

Iskustveno, ideja "selo - muzej" se nije pokazala kao uspješna budući da nije sadržala aktivnosti vezane za život već samo prezentirala predmete kao muzejske eksponate.

Kao jedinstven primjer reprezentativne stambene arhitekture na ovom području može se navesti palac knjaza Nikole na Njegušima. Više puta obnavljan i prepravljivan svjedočanstvo je kontinuiteta promjena stambene arhitekture porodice Petrović.

Vjerska arhitektura

Mjere zaštite bile bi sljedeće:

- Gdje god postoji mogućnost vjerske komplekse i pojedinačne građevine održati, odnosno vratiti u kult;
- Za građevine kojima se ne može vratiti vjerska namjena ponuditi funkcije primjerene:
 - arhitektonskom karakteru - vodeći računa o etičkom odnosu prema prvobitnoj namjeni;
 - zatečenim prostornim odnosima i arhitektonskom rješenju;
 - očuvanju autentičnosti.
- U procesu obnove ovih građevina i kompleksa nastojati da se uvažavaju nove potrebe korišćenja uz sprovođenje konzervatorskih principa;
- U procesu sanacije potrebno je:
 - sačuvati osnovni izvorni graditeljski sklop i dispoziciju, konstruktivni sistem i materijalizaciju, podove, zidove, svodove, krovni pokrivač i dr. arhitektonske elemente;
 - postojeće zatege provjeriti, očistiti od eventualne korozije i dotegnuti;
 - ukoliko crkva ne posjeduje zatege preporučuje se njihova ugradnja, kako radi prijema horizontalne komponente statičkih sila od svoda, krova i drugog opterećenja, tako i zbog budućih seizmičkih udara;
 - kod spoljne obrade sačuvati sve zdrave postojeće fuge od krečnog maltera, a dopunu novih raditi u produžnom malteru.

Ove mjere će se sprovoditi na sljedećim građevinama:

▪ Crkva Sv. Đorđa, Njeguši	▪ Crkva Sv. Arhandela, Raičevići
▪ Manastir Stanjevići sa crkvom Sv. Trojice	▪ Crkva Sv. Đorđa, Raičevići
▪ Crkva Uspenja Bogorodice, Raičevići, Njeguši	▪ Crkva Sv. Nedelje, Velji kraj, Erakovići
▪ Preobraženska crkva sa ostacima manastira na Ivanovim koritima	▪ Crkva Sv. Save, Erakovići
▪ Crkva Sv. Dimitrija, Braići	▪ Crkva Sv. Gospođe, Kobilji do
▪ Crkva Sv. Jovana, Krstac, Ržani do	▪ Crkva Sv. Nikole, Dugi Do
▪ Crkva Sv. Nikole, Očinići	▪ Crkva Sv. Nedelje u Donjim Poborima, na groblju
▪ Crkva Sv. Jovana, Očinići	▪ Ostaci crkve Sv. Đorđa u Donjim Poborima, blizu manastira Stanjevići
▪ Crkva Sv. Apostola Petra i Pavla, Vrela	▪ Crkva Sv. Đorđa, zaseok Vrba, Njeguši
▪ Crkva Sv. Gospođe, Raičevići	

- Crkva Sv. Petke, zaseok Vrba, Njeguši
- Crkva Sv. Jovana Preteče u Gornjim Poborima, na groblju
- Crkva Sv. Jeremije, Žanjev do
- Crkva Sv. Đorđa, Mirac
- Ostaci crkve Sv. Đorđa, kompleks utvrđenja Đurđevac
- Crkva Sv. Jovana, Mali Zalazi, Njeguši
- Crkve Sv. Vračeva, Velji Zalazi, Njeguši
- Crkva Sv. Troice, Majstori

Inženjerske građevine

Mjere zaštite su:

- Redovno održavanje i regulisano korišćenje svih inženjerskih građevina;
- Sprječavanje devastacije objekata inženjerske arhitekture;
- Strogo sankcionisanje rušenja i raznošenja arhitektonskih elemenata, naročito su ugroženi podzidi i parapeti zidova starog kolskog puta Kotor - Cetinje.

Ove mjere će se sprovesti na primjerima kolskog puta Kotor - Cetinje i pješačkog puta Kotor - Špiljari - Krstac - Njeguši, kao i kolektora Koritnik na Njegušima (kaptaža vode s početka XX vijeka). Kolektor Koritnik je i danas u funkciji. Nedavno su završeni radovi na proširenju kapaciteta ovog kolektora. Ovi radovi su za posljedicu imali intervencije na terenu neposrednog okruženja stoga je potrebno što prije uspostaviti režim zaštite i s konzervatorskog aspekta kontrolisati dalje aktivnosti u pogledu njegovog korišćenja - funkcije.

Vojna arhitektura

Mjere zaštite su:

- Sprječavanje devastacije objekata vojne arhitekture- strogo sankcionisanje rušenja i raznošenja osnovnog građevinskog materijala (kamenih blokova);
- Poboljšati saobraćajnu dostupnost utvrđenjima;
- Ograničiti aktivnosti koje bi degradirale njihovo neposredno okruženje (stambena i druga izgradnja, postavljanje infrastrukturnih objekata i sl.);
- Redovno ulaganje u rekonstrukciju i adaptaciju ovih kompleksa;
- Ponuditi adekvatne sadržaje koji odgovaraju uslovima lokacije u pogledu arhitektonske dispozicije i potrebe očuvanja autentičnosti ovih specifičnih kulturnih dobara (npr. turistički punkt, vidikovac, sadržaji kulture (izložbeni prostor, ateljei umjetnika), i sl.).

Predložene mjere sprovesti na primjerima tvrđava koje su kulturna dobra, a to su Đurđevac u Poborima i Kosmač na Braićima, kao i identifikovane tvrđave Goražda na Mircu.

Narodna arhitektura

Mjere zaštite bile bi:

- Aktivna obnova autentičnih ljetnjih stočarskih naselja - Lovćenskih katuna i njihovih aktivnosti:
 - stvaranje uslova za oživljavanje stočarske djelatnosti;
 - stvaranje uslova za povratak vlasnika/korisnika, tj. sezonskih stanovnika.
- Obnova i prezentacija pojedinačnih primjera jednostavnih prizemnih kuća sa torovima i suvomeđom, odnosno grupacije autentične arhitekture u originalnom funkcionalnom ambijentu.
- Očuvanje autentičnih vrijednosti ruralnih predjela:
 - načina života;
 - radnih procedura;
 - revitalizacija tradicionalne narodne arhitekture;
 - očuvanje i promocija starih zanata, alata;
 - nematerijalne baštine, običaja, kulinarstva i sl.
- Uvođenje novih komplementarnih aktivnosti sa ciljem unaprjeđenja života na selu kao i prezentacije, popularizacije kulturne baštine:
 - izletnički i seoski turizam;
 - proizvodnja i degustacija zdrave hrane.

Na prostoru Parka planira se revitalizacija katuna, a evidentirani su sljedeći: Bižaljevac, Vuči do, Trešnja, Kruševica, Kuk, Mali Bostur, Duge njive, Srednje Poljane, Majstori i Konjsko, Veliki Bostur. Kao posebno atraktivni ovim Planom su izdvojeni Majstori i Konjsko, Dolovi sa Lokvama.

16. RAZVOJ DJELATNOSTI

16.1. TURIZAM

U okviru NP "Lovćen" djelatnost turizma biće osnova privrednog sistema. Jezerski vrh sa Mauzolejem ostaće i dalje centar zbivanja i centar posjete Parku. Primarni turistički centar, a ujedno i osnovni prihvatni centar Parka su bili i ostaće Ivanova korita i ona će sa svojim sadašnjim potencijalima i kapacitetima uvijek biti atraktivni turističkoj klijenteli. Akcenat bi se trebao staviti na ulazne punktove u NP "Lovćen" sa kotorske (Njeguši) i cetinjske (Bjeloši) strane.

Na osnovu ocjene turističkog potencijala NP "Lovćen" i okruženja, jasno je da:

- se radi o području sa dovoljnim potencijalima koji treba da vrjednuju svoje resurse i atrakcije, ali što u dosadašnjem periodu nije rezultiralo ostvarenjem punog potencijala jer sam NP "Lovćen" i njegovo najbliže okruženje nije slijedilo uobičajena pravila igre turističke industrije u, i oko nacionalnih parkova;
- se radi o području koje kroz svoj dugogodišnji razvoj nije rezultiralo sa dovoljnim brojem turističkih subjekata u privatnom sektoru spremnih da preuzmu značajniji rizik preobražaja turističke fizionomije ovoga kraja, a zbog objektivnih pretpostavki razvoja privatnog sektora (potrebna bazična infrastruktura, kadrovi, upravljanje destinacijom, strateški planovi razvoja);
- sa druge strane, radi se o području gdje još uvijek nije konsolidovan javni sektor koji bi, regulacijom i drugim podsticajima, bio u stanju da samostalno inicira ozbiljniji razvoj, zbog čega je ovdje nužan eksterni, to jest državni podsticaj (jasno određivanje prava i ingerencija raznih subjekata javnog sektora - opštine, Muzeji Crne Gore, JP „Nacionalni parkovi Crne Gore“, infrastrukturna preduzeća);
- zbog objektivno komplikovane situacije da je oko 60% zemljišta u NP-u u privatnom vlasništvu, riječ je o području koje već uveliko ima pritisak javnosti za razvoj nekretnina, pa se hitno nameće potreba dogovora lokalnih interesnih subjekata, prvo o konceptu razvoja, a onda o regulaciji i inteligentnom pristupu privlačenja velikih i malih investitora; i
- konačno, riječ je o području gdje je nužan hitan program internog marketinga u vezi sa razvojem turizma i turističke kulture, s obzirom na činjenicu da su neki elementi potencijalnog lanca vrijednosti destinacije već značajno ugroženi. Stanovništvo treba što prije prilagoditi za turizam kao buduću važnu polugu ekonomskog rasta područja NP-a i njegovog najbližeg okruženja.

Turističko strukturiranje ponude NP

Područje NP "Lovćen" raspolaže sa diferenciranim prirodnim i kulturno-antropološkim atrakcijama, a koje dodatno posjeduje i različite funkcionalne karakteristike, počevši od saobraćajnih veza i dostupa, bazične infrastrukture, prostorne elevacije, režima zaštite i dr. Zbog toga, osim utvrđenog centralnog identiteta, ovo turističko područje potrebno je strukturirati na osnovu dominantnih izraženih karaktera pojedinih mikro-prostora.

Tek tako izvedeni, a kasnije i uspostavljeni karakter daje osnov oblikovanju razvojnih scenarija, to jest oblikovanju diferenciranog cjelovitog lanca vrijednosti šireg područja NP "Lovćen".

Osnovni je prijedlog da se prostor strukturira na nekoliko diferenciranih iskustvenih područja a koje je preduslov cjelokupnog modela razvoja turizma na NP "Lovćen".

Razvojne turističke zone su sljedeće:

Turistički proizvodi

Paleta turističkih proizvoda NP "Lovćen" zasniva se na sljedećim pretpostavkama:

- NP "Lovćen" uveliko fokusira svoj dalji razvoj na bazi izgradnje žičare od Kotora do Cetinja.
- Iskustva uspješnih destinacija slične resursne osnove pokazuju da se fokus razvoja proizvoda od samog početka razvoja destinacija temeljio na dva do tri ključna turistička proizvoda koje su razvijali do nivoa izvrsnosti.
- Atraktivnosti područja i trendova kreiranja turističkih lanaca vrijednosti u područjima nacionalnih parkova u planinama.

Na bazi ovih faktora, predlaže se fokus na razvoj sljedećih ključnih turističkih proizvoda destinacije NP "Lovćen":

- Seoski (Ruralni turizam),
- Specijalni interesi,
- Gastronomija,
- "Touring",
- Ljetni i zimski boravak na planini.

Upravljanje posjetiocima

Zone intenzivnog posjećivanja obuhvataju veće površine i komplekse sa svim sadržajima posjećivanja te okupljanja većeg broja posjetilaca uz odvijanje odgovarajućih aktivnosti prema posebnom programu i uslovima Javne ustanove Nacionalnog parka "Lovćen":

- Kuk - zona karakteristične ruralne cjeline i međustanica žičare Kotor - Cetinje sa pratećim programom;
- Ivanova Korita - primarni informativno-turističko-rekreativni centar, izletišta sa smještajnim i pratećim objektima, centar uprave Parka i međustanica žičare Kotor - Cetinje sa pratećim programom;
- Mauzolej - osnovni motiv posjete Lovćenu, sa restoranom, vidikovcem i parkingom (uz uvođenje elevatora)
- Majstori - izletišta sa smještajnim i pratećim objektima u okviru zaštićene zone karakteristične ruralne cjeline (katuna), zatečeni sadržaji u okolini (planinarski dom, eco kamp), sanitarni prostor i krajnja stanica žičare Budva - Majstori sa pratećim programom.

Uprava NP-a ima na raspolaganju više mogućnosti u upravljanju posjetiocima za vrijeme posjete Lovćenu.

Zavisi od zone zaštite u kojoj se nalazi posjetilac, te zavisi od efikasnosti i brzine reagovanja čuvara / rendžera, moguća su 4 oblika upravljanja posjetiocima:

1. Upravljanje ponudom - povećanjem / smanjenjem prostora po kojem se posjetioci mogu slobodno ili restriktivno kretati
2. Upravljanje tražnjom - kroz ograničenja / postavljanje limita u npr. dužini boravka, broju posjetilaca i/ili načina korišćenja prostora NP-a
3. Upravljanje resursima - kroz onemogućavanje / omogućavanje dostupnosti i kretanja kroz neke specifične lokacije i / ili razvojem dodatnih / pomoćnih objekata
4. Upravljanje uticaja upotrebe prostora - kroz smanjenje negativnog uticaja modifikacijom načina upotrebe prostora ili disperzijom / koncentracijom upotrebe prostora.

Prema studiji izvodljivosti žičare, govori se o maksimalnom tehničkom kapacitetu žičare od 1.000 putnika po satu (prema tehničkim karakteristikama žičare navedene u studiji izvodljivosti). Iskustveno gledajući, u najvećim planinskim centrima, koji koriste žičare kako bi prevezli što više posjetilaca na vrh planine (Kaprun, Whistler, Aspen, Schladming), a koje se koriste primarno zimi i za skijaše, pokazuju da teoretski tehnički kapacitet žičare doseže u maksimalnim opterećenjima 40% svojeg tehničkog kapaciteta. 40% tehničkog kapaciteta je maksimalni fizički broj posjetilaca kojim se može upravljati na prostoru pojedinačne atrakcije. U slučaju pretpostavljene žičare, maksimalni preporučeni broj posjetilaca po satu koji dolazi žičarom je na nivou od 400 posjetilaca.

Tehničke i teoretske pretpostavke upravljanja posjetiocima na nivou 400 ljudi svakog sata pretpostavljaju sljedeće:

1. Kada je dosegnut nivo od 1.200 posjetilaca na gornjem nivou NP-a, donje stanice žičare počinju funkcionisati po principu koliko ljudi siđe, toliko ljudi može krenuti gore.

2. Upravljanje posjetiocima se može organizovati (u slučaju konstantne povećane tražnje) i putem onlajn prodaje karata za tačno određeni dan i vrijeme polaska sa žičarom, čime se unaprijed programiraju budući dani.
3. Područje mauzoleja se takođe organizuje prema principu (kada dosegne se broj od 100 posjetilaca) po principu koliko posjetilaca sidje toliko posjetilaca ide gore.
4. Organizacija kruzing grupa se planira sa kruzing kompanijama, u smislu koliko posjetilaca se planira i koji dan.
5. Gosti NP-a se motivišu da što više obilaze cijeli prostor NP-a putem jasnih usmjerenja sa tačnim vremenima koliko je potrebno pješice do određene tačke od interesa a kako bi se disperzovala koncentracija.
6. U slučaju povećane tražnje potreban je i veći broj edukovanog kadra i „rendžera“ (čuvara) kako bi se moglo dobro upravljati posjetiocima ali i vršiti zaštita prostora NP-a.

Detalje treba predvidjeti planom upravljanja i godišnjim programom upravljanja Nacionalnim parkom.

Projekti

Planiranje i razvoj svake destinacije, a u kontekstu definisane i usaglašene vizije, pozicioniranja, te prijedloga proizvoda, pretpostavlja i ključne aktivnosti, odnosno projekte koji postavljenu strategiju realizuju.

Na bazi analize opšte situacije, analize ključnih faktora uspjeha i analize konkurentnosti, obilaska terena, te intervju sa ključnim subjektima turizma ovog područja, definisani su ključni konkurentski nedostaci, koji predstavljaju polazišnu tačku za konačni prijedlog ključnih projekata ovog područja.

Ključni projekti koji se ovdje predlažu mogu se diferencirati na **projekte / programe izgradnje konkurentnosti NP "Lovćen"**, te **ključne turističke razvojne projekte**.

Ključni konkurentski nedostaci destinacije NP "Lovćen" su: nedostatak kvalitetne opšte infrastrukture (saobraćajna infrastruktura, vodo i elektro-snabdijevanje, itd.), depopulisano područje, nedovoljna valorizacija prirodnih resursa u turističkom smislu, nedostatak turističke infrastrukture, nedovoljna finansijska pomoć / subvencije za razvoj turizma, nedostatak sistema finansiranja turističke promocije i komercijalizacije od strane javnog sektora, nedostatak dodatne turističke ponude, sadržaja i aktivnosti, nedostatak interpretacijskih centara za posjetioce i nedostatak integralnog upravljanja posjetiocima i razvoja turizma

Iz analize konkurentskih nedostataka jasno se vidi da je ovo područje, uprkos postojećim turističkim centrima NP "Lovćen", ipak na samom početku turističkog razvoja, a upravo se iz tog razloga projekti za izgradnju konkurentnosti u turizmu NP "Lovćen" odnose isključivo na projekte / programe vezane uz izgradnju turističke infrastrukture i projekte podrške razvoju, a kao početnu tačku za održiv razvoj kompletnog turističkog lanca vrijednosti u narednom periodu.

Ovi su projekti uglavnom odgovornost javnog sektora, odnosno implementacija nekih od njih zavisi od saradnje javnog i privatnog sektora.

KLJUČNI PROJEKTI KONKURENTNOSTI

Program razvoja dostupnosti i pristupa
Program razvoja javnih usluga i infrastrukture
Program poboljšanja socio-kulturnih resursa
Koncept pješačkih/planinarskih i biciklističkih staza
Koncept vidikovaca NP "Lovćen"
Program turističke signalizacije i interpretacije
Sistem interne mobilnosti i parkinga

RAZVOJNO INVESTICIONI PROJEKTI

Interpretacijski centar Ivanova korita
Njeguši - muzej / tematski park
Njegošev mauzolej - Jezerski vrh
Park brdskog biciklizma
Projekt planinarskih domova
Ruralno selo (katuni)

Turistički lokaliteti

1) Ivanova korita - primarni turističko-rekreativni centar + stanica žičare

Područje platoa Ivanova Korita i prostora između Ivanovih korita i područja Jezerski vrh sa Mauzolejom.

Prostor Ivanovih korita, zahvaljujući povoljnostima položaja i nadmorske visine, lakom pristupačnošću i dobrom saobraćajnom povezanošću, pruža povoljne uslove za organizovanje rekreativno-turističkih i obrazovno-kulturnih sadržaja i odgovara zahtjevima za formiranje primarnog turističkog centra Nacionalnog parka.

Lociran je u pravcu i na raskrsnici svih najvitalnijih komunikacija u Parku i to ka: Mauzoleju, Njegušima i Cetinju, Krscu i Kotoru, ili preko Bjeloša ka Cetinju, Majstorima.

Antropogeni dio pejzaža u koji su smješteni objekti na Ivanovim koritima i dvije manje seoske aglomeracije Malog i Velikog Bostura, po svojim volumenima i načinom gradnje, uglavnom se skladno uklapaju u prirodni pejzaž. Odstupanja čine pojedini novi objekti i vikendice, kao i prekrivanje kamenih zidova obnovljenih objekata malterom (Veliki Bostur).

U centralnom dijelu koncentrisana je zona rekreativno-turističkih sadržaja, kao što su turističko - informativni punkt NP sa bungalovima, centar za odmor i rekreaciju djece, mali hotel i rezidencijalni apartman u ljetnjikovcu knjaza Nikole.

Zona rekreativno - turističkih sadržaja proširuje se novim sadržajima koji prate lokaciju stanice žičare na Ivanovim koritima. Ovaj centar treba opremiti odgovarajućom saobraćajnom i tehničkom infrastrukturom kao i brojnim uslužnim djelatnostima. Ograničenja u okviru zone definisana su uređenjem terena, pravilima građenja, kao i uslovima oblikovanja i materijalizacije.

Turističko - rekreaciona ponuda ovog lokaliteta može se organizovati tokom cijele godine. Ljeti je u prvom planu turizam vezan za posjetu Njegoševom mauzoleju.

Zbog odlične mikroklimе ovaj lokalitet, zaštićen od vjetra, sa obiljem šuma i livada, već po samoj svojoj tradiciji ima veoma dobre uslove za prihvatanje stacionarnih gostiju na odmor i klimatsku zdravstvenu preventivu i kurativu.

Ivanova Korita su mlada, aktivna i sportska destinacija koja svojim gostima nudi inovativne proizvode i aktivni doživljaj prirode.

Postojeći turističko - ugostiteljski sadržaji:

- Dječje odmaralište sa 180 ležaja;
- Mali hotel "Ivanov konak" sa 7 bungalova - apartmana (35 ležaja);
- Rezidencijalni objekat - ljetnjikovac Knjaza Nikole;
- Hotel - čija je izgradnja u završnoj fazi;
- Kamp (šator ili prikolice).

Postojeći prateći programi:

- Informacijsko-interpretacioni centar NP "Lovćen";
- Poligon za male sportove;
- 2 teniska terena;
- Fudbalsko igralište;
- Avanturistički park.

Planirani program turističko-rekreativnih sadržaja:

- Rekonstrukcija nekadašnjeg Paviljona za oporavak i liječenje (40 ležaja);
- Rekonstrukcija Planinarskog doma (40 ležaja);
- Uz rekonstruisanu ljetnju kuhinju izgradnja depadansa hotela (70 ležajeva);
- Stanica žičare Kotor - Cetinje (uz mogućnost trase prema Mauzoleju);
- Uz stanicu žičare razvoj više ugostiteljskih i uslužnih sadržaja;
- Novi informaciono-interpretacioni centar NP "Lovćen";
- Proširenje avanturističkog parka;
- Park brdskog biciklizma sa servisnim centrom;
- Proširenje i uređenje sportskih terena i sportske hale.

Planirani prateći programi:

- Parking prostori
- Autobuska stanica;
- Zdravstvena ambulanta;
- Servisi osnovne turističke infrastrukture (za održavnje objekta i uređenje slobodnih rekreativnih površina u Parku, servis za komunalne infrastrukture);
- Iznajmljivanje sportske opreme;
- Sport: rekreacija (park i staze za šetnju i planinarenje, trim staza, staza za sankanje, kružna i trim staza za hodanje i nordijsko skijanje);
- Prirodnjački muzej i biblioteka;
- Hidro-meteorološka stanica.

2) Majstori i Konjsko - revitalizacija katuna + stanica žičare Budva - Majstori

Prostorna cjelina Majstora reprezentuje pejzažne karakteristika karsta i način života na njemu. Antropogeni dio pejzaža komponovan je od obrađenih vrtača (livada i njiva), krševitih grebena, kamenih ograda uz koje su pripijeni ostaci desetak kuća i kućišta sa crkvicom u ruševinama, spomenikom palim borcima i svega tri obnovljene kuće.

Značaj ove lokacije ima dvije ključne vrijednosne odrednice. Prva je položaj iznad Budve odakle se najimpresivnije doživljava panorama budvanske rivijere, a zbog klime, pejzaža i načina katunskog življenja, može biti komplementarna vrijednost u turističkoj ponudi grada. Druga je obnova autentičnog izgleda katuna sa svim funkcijama tradicionalnog načina življenja i privređivanja.

Konjsko, rezervat bukove šume, u kontaktnim zonama ima formirane ambijentalne cjeline antropogenog pejzaža, kultiviranih obradivih površina i atraktivnih seoskih aglomeracija skladno uklopljenih u kraški supstrat.

Turistički centar Majstori, u konceptu uređenja i distribuciji sadržaja Nacionalnog parka "Lovćen", ima ulogu prihvatanja posjetilaca parka iz pravca Budve.

Žičarom Budva - Majstori za Budvu se otvara rekreacioni centar sa mogućnošću korišćenja u rekreativne svrhe tokom cijele godine. Turizam na budvanskoj rivijeri ovdje bi mogao imati dopunu godišnjeg korišćenja kapaciteta - ljetnji turističko-rekreacioni program i direktni pristup "sa mora" na planinski masiv Lovćena.

Revitalizovani katun Majstori na platou, u kojem bi bilo obnovljeno korišćenje skromnih, ali vrijednih površina zemlje usred velikog pašnjačkog kamenjara i intenzivno korišćeno za ispašu stada, mogao bi biti najveća turistička privlačnost ovog lokaliteta.

Majstori kao obnovljeno selo treba da pokaže sve vrijednosti tradicionalnog života na planini i u saradnji s prirodom.

Katun bi svoju ponudu mogao dopuniti turističko-ugostiteljskim sadržajima i to specijalne ugostiteljske ponude i smještaja.

Atraktivnost ovog katuna upotpunjuje Konjsko. Ovaj zanimljivi ambijent netaknute prirode treba sačuvati u svom autentičnom obliku i moguće ga je koristiti tokom cijele godine.

Planiran program turističko-rekreacionih sadržaja:

- Smještaj u rekonstruisanim kamenim kućama katuna;
- Panoramski restoran / kafana uz stanicu žičare, sa tradicionalnom hranom;
- Planinarski dom sa 25 ležaja - na putu između Majstora i Konjsko;
- Planinarske staze;
- Biciklističke staze;
- Vidikovci.

Planiran prateći program:

- Info punkt u okviru planinarskog doma;
- Uslužne djelatnosti (ugostiteljstvo, trgovina);
- Servisi osnovne turističke infrastrukture (za održavanje objekta i uređenje slobodnih rekreativnih površina u Parku, servis za komunalne infrastrukture);
- U jednom od objekata prezentovati fotografije, alate i interpretaciju filmovima o životu u planinskom selu u prošlosti;
- Iznajmljivanje sportske opreme;
- Sport: rekreacija (park i staze za šetnju i planinarenje, trim staza, staza za sankanje, kružna i trim staza za hodanje i nordijsko skijanje).

3) Dolovi sa Lokvama - stanovanje sa privređivanjem (stočarstvo i ratarstvo) i dopunskom smještajnom ponudom (postojeći kapaciteti djelimično prilagođeni turističkim potrebama)

Dolovi su katunsko naselje koje se postepeno obnavlja. S obzirom na blizinu i relativno dobru povezanost s Ivanovim koritima za očekivati je da se obnova nastavi.

Karakterišu ga kameni podzidi koji prate amfiteatralnu konfiguraciju terena. Na terasama obradivog zemljišta smještena je kuća i koliba. Uz kamene ogradne zidove, pojedinačno ili u grupacijama, dominiraju stabla javora.

Lokve su kružna travnata površina (livade) prečnika jednog kilometra sa manjim zaobljenjem u sredini. Zaokružene su šumskim kompleksom, osim na terasastim kaskadama prema velikoj vrtači.

4) Trasa žičare

Kao posebna zona razvoja izdvaja se trasa žičare, koja će sama po sebi biti atrakcija ovog prostora. Ciljani karakter žičare je razumijevanje prirode, drugačiji pogled na prirodu i istoriju Crne Gore.

Žičara se trasira rutom od početne tačke sa kotorske strane u Dubu, preko međustanice Kuk, do Ivanovih Korita, a od Ivanovih korita preko vrha Rožac, sela Gornič, pored vidikovca Orlov Krš i do početne stanice sa cetinjske strane.

U pogledu mogućih sadržaja na stanicama žičare planirano je pružanje usluga hrane i pića i to isključivo na stanicama žičare.

Ostavlja se mogućnost, da se nakon posebnih studija ekonomske opravdanosti i povredivosti predjela, razmotri trasa žičare od Ivanovih korita ka široj zoni Mauzoleja.

Dominantan položaj Lovćena u atraktivnom okruženju predstavlja potencijal panoramskog sagledavanja i doživljaja širih i užih prostora na kojem se, između ostalih, temelji opravdanost izgradnje žičare. Trasa žičare i svi vrhovi, prevoji i pojedine stanice su vidikovci, koji pružaju mogućnost sagledavanja: Bokokotorskog zaliva - prirodno i kulturno-istorijsko područje upisano na UNESCO-vu Listu Svjetske kulturne baštine i Listi najljepših zaliva svijeta; panorame morske pučine; unutrašnjosti planine Lovćen i naseljskih aglomeracija; čitavog okruženja, naročito "kamenog mora", Cetinja, Skadarskog jezera, Skadra.

5) Kuk - stanovanje sa privređivanjem (stočarstvo i ratarstvo) + stanica žičare

Karakteriše ga pitomost antropogenog pejzaža sa zalivađenim i obradivim površinama na donjem i gornjem platou. Sezonske i rijetke stalne kuće, sa karakterističnim tradicionalnim oblicima gradnje, gumna u kamenu i ograde u suvomeđi, skladno se komponuju sa prirodnim okruženjem.

Ističe ga pozicija jednog od najvrijednijih vidikovaca Parka ka Bokokotorskom zalivu, sa gradom Kotorom u prvom planu i Orjenskim masivom u zaleđu.

6) Njeguši

U gradaciji vrijednosnih kriterijuma Njeguši zauzimaju prvo mjesto sa stanovišta složenosti i kompleksnosti elemenata koji karakterišu ovaj prostor, kao i po kulturno-istorijskim sadržajima i algomerativnim sklopovima sela koja izgrađuju ovaj prostor.

Prostor visoravni u najvećoj mjeri definisao je uticaj čovjeka. Oko plodnih obrađenih i zalivađenih površina razvila su se naselja i zaseoci po samom obodu oba polja koristeći kamenjar i čuvajući plodne površine. Tako je izgrađeno 5 zaseoka u gornjem i 6 u donjem polju sa oko 230 kuća.

Tradicionalna tehnika zidanja kuća u kamenu pod snažnim primorskim uticajem, crkve sa zvoncima na preslicu, kuće, brojne terase na pozidama sa inkorporiranim gumnima kao mjestima okupljanja društvenog života i rada, ukupnom ambijentu daje poseban pečat. Kuće su izvorno bijele pokrivenne slamom i tako utopljene u sivilo krša, a danas prepokrivenih crijepom, pa i limom, gdje crvena boja daje akcenat u pejzažu kotline.

Planirani proizvodi / usluge:

- Degustacija pršuta, sira i meda;
- Dva do tri restorana nacionalne kuhinje.

Smještaj:

- Revitalizacija postojećeg hotela EPCG;
- Privatni smještaj.

Atraksije i turistička infrastruktura:

- Centar za posjetioce "Njegoševa rodna kuća";
- Posjeta farmama i proučavanje proizvodnje pršuta, sira i meda.

Usluge hrane i pića:

16.2. POLJOPRIVREDA

Projekcija razvoja poljoprivrede na području Nacionalnog parka "Lovćen", uključujući i širu - zaštitnu zonu parka može se sagledati iz raspoloživih podataka o stanju prirodnih i poljoprivrednih resursa ovog područja. U izvjesnoj mjeri, ključne smjernice daljeg razvoja poljoprivrede mogu proisteci iz strateških opredjeljenja koja su definisana u planskim dokumentima donesenim za oblast poljoprivrede na nacionalnom nivou, kao i prostornim planskim dokumentima teritorija opština u koje zalazi prostor Parka.

Imajući u vidu raspoložive resurse, njihovu strukturu, te status prostora nacionalnog parka i njegove zaštitne zone kao jedini prihvatljiv nameće se koncept održivog razvoja poljoprivrede i seoskih područja. Taj koncept u najkraćem podrazumijeva: održivo korišćenje raspoloživih poljoprivrednih resursa uz podizanje konkurentnosti do za te uslove optimalnog nivoa, zatim unaprjeđivanje kvaliteta poljoprivrednih proizvoda, tržišna valorizacija specifičnosti proizvoda sa ovog područja.

Razvoj poljoprivrede na ovom području može se i mora se u perspektivi posmatrati zajedno sa sveobuhvatnim razvojem sela i turističke ponude (razvoj seoskog turizma i ponuda turistima hrane proizvedene izvorno na ovom području i sl.). Sa druge strane, dosljedno sprovođenje koncepta održivog razvoja poljoprivrede i korišćenja raspoloživih resursa predstavlja najbolju branu ozbiljnom ugrožavanju životne sredine.

Prioriteti razvoja poljoprivrede na posmatranom području trebaju da budu:

1. Razvoj poljoprivrede koja je maksimalno usklađena sa očuvanjem životne sredine, odnosno **kvalitetno gazdovanje resursima**. To treba da doprinese:

- očuvanju zemljišnih površina od mogućih zagađenja, erozija i degradacija. Ovo bi, između ostalog, uključivalo u nižim zonama zaštitnog pojasa parka obaveznu rekonstrukciju i održavanje davno izgrađenih terasa plodnog zemljišta koje doprinose i očuvanju pejzažne vrijednosti prostora ;
- sprječavanje ugrožavanja opšteg biodiverziteta, uz očuvanje i održivo korišćenje genetičkih resursa u biljnoj i stočarskoj proizvodnji, kao i održivo korišćenje i eksploatacija aromatičnog i ljekovitog bilja kojima je ovo područje izuzetno bogato, a potencijalno mogu da budu dodatni izvor prihoda za seosko stanovništvo;
- očuvanje tradicionalnih proizvoda (poljoprivrednih proizvoda i proizvoda kućne radinosti) i tradicionalnih proizvodnih tehnologija;
- snažnijem razvoju i afirmaciji organske poljoprivrede,
- održavanje pejzaža u njegovoj estetskoj i funkciji razvoja turizma, gdje se posebna pažnja treba posvetiti afirmaciji i rekonstrukciji starih katuna (katuništa) i to sa što autentičnijim stilom gradnje.

2. Podizanje **konkurentnosti poljoprivredne** i ostalih pratećih djelatnosti može se ostvariti kroz:

- jačanje investicija u poljoprivrednu i seosku infrastrukturu (oprema, mehanizacija, objekti, putevi, elektro i vodosnabdijevanje);
- jačanje tržišne infrastrukture, bolje tržišno povezivanje svih subjekata u lancu proizvodnje i potrošnje hrane, a posebno vertikalno povezivanje u sektoru poljoprivrede, tj. primarne proizvodnje i agroindustrije sa jedne strane kao i proizvođača i turističkih - ugostiteljskih kapaciteta sa druge strane;
- unaprjeđivanje kvaliteta proizvoda u proizvodnji i preradi poljoprivrednih proizvoda kroz preuzimanje i implementaciju standarda kvaliteta u svakodnevnu praksu proizvodnje, kao i stručno obrazovanje poljoprivrednih proizvođača i sl.
- diversifikacija ekonomskih aktivnosti i pokretanje različitih vidova biznisa u seoskim sredinama radi obezbjeđivanja prihoda iz drugih izvora za članove poljoprivrednih domaćinstava koji se ne bave poljoprivredom.

3. **Promocija** proizvoda sa ovog područja je jedno od nezaobilaznih sredstava približavanja poljoprivrednih proizvoda modernom potrošaču. Ovo je posebno važno za usitnjenu, visoko diverzifikovanu i raznovrsnu poljoprivredu, koja u svojoj biti ne nudi velike količine, nego male količine veoma specifičnih i geografskim područjem uslovljenih proizvoda, kakvo je upravo šire područje NP "Lovćen". Promocija proizvoda treba da bude sastavni dio integralne promocije prostora Nacionalnog parka.

Projekcija daljeg razvoja poljoprivrede

Poljoprivreda će u široj zoni NP i dalje biti jedna od važnijih privrednih djelatnosti. Koncept razvoja zasnivaće se na raspoloživim prirodnim resursima.

Prirodne karakteristike područja, sa dominacijom pašnjaka, kamenjara, šikara i usitnjenih parcela plodnog i za obradu pogodnog zemljišta, kao i klimatski uslovi, uticali su da proizvodnja tradicionalno bude orijentisana na stočarstvo i u manjem obimu, povrtarstvo i voćarstvo.

Stočarska proizvodnja, s obzirom na strukturu poljoprivrednih površina, će i ubuduće biti najzastupljenija grana poljoprivrede. Kako pašnjaci i kamenjari dominiraju u ukupnim poljoprivrednim površinama to će uslovljavati i dalje praksu ekstenzivnog do poluintenzivnog načina gajenja stoke i to uglavnom preživara (goveda, ovce i koze). S obzirom na nedostatak većih livadskih kompleksa (ili skoncentrisanih livadskih parcela) ne može se računati na obezbjeđenje većih količina kabele hrane za zimsku ishranu, pa se time isključuje i formiranje velikih farmi u intenzivnom (štalskom) uzgoju.

U **govedarskoj proizvodnji** u perspektivi treba ići na dalje unaprjeđenje genetskog potencijala. Imajući u vidu konfiguraciju terena, preporučuje se gajenje rasa kombinovanog proizvodnog pravca (sive tirolske rase i potencijalno smeđe - brown swiss rase). Ovo su rase koje dobro iskorišćavaju pašu, pogodne za gajenje na krševitim i manje produktivnim terenima (naročito siva rasa), odlikuju se solidnom do dobrom proizvodnjom mlijeka. Uz odgovarajuću prihranu moguće je ostvariti mlječnost i do 4000 kg mlijeka. Optimalna veličina govedarske farme u ovakvim uslovima je 4-7 grla. Glavni proizvod je mlijeko i meso (teleće ili juneće). Mlijeko treba isključivo koristiti za preradu u domaćinstvima i proizvodnju polutvrđog "Njeguškog sira", koji se tradicionalno proizvodi na ovom području. Za potrebe turističke klijentele potrebno je proširiti paletu mliječnih proizvoda (npr. bijele salamurne sireve, kisjelo mlijeko i sl.).

Ovčarstvo treba i dalje bazirati na gajenju autohtone rase u tipu pramenke ili oplemenjene sjeničke ovce, dok **kozarsku proizvodnju** treba bazirati na gajenju isključivo domaće balkanske rase. Gajenje ovaca, a posebno koza, ima veliki značaj za područje nacionalnog parka i njegove šire zaštitne zone. Ispašom po pašnjacima i terenima slabo pristupačnim za druge vrste stoke postiže se tzv. multiplikativni efekat koji se ogleda u efikasnijem korišćenju raspoloživih resursa, odnosno iskorišćavanju najjeftinije stočne hrane sa jedne strane, zatim očuvanje planinskih pašnjaka i livada od zarastanja, odnosno očuvanju biodiverziteta flore i atraktivnost planinskih padina i Parka u cjelini za turiste planinare. Planinski pašnjaci prazni, tj. bez stada i krda domaćih životinja bi sa turističkog aspekta značajno izgubili na atraktivnosti. Gajenje koza je značajno i sa aspekta smanjenja rizika od požara jer one brste i svojevrsni su čistači.

Glavni proizvod ovčarstva biće meso (svježe jagnjeće meso i meso odraslih grla u obliku kastadine) dok će se mlijeko iskorišćavati u manjoj mjeri. S druge strane u kozarstvu pored mlade jaretine i kastradine naglasak treba staviti na proizvodnju mlijeka i njegovoj preradi i proizvodnji kozjih sireva koji na tržištu postižu veoma dobre cijene.

Konji će se potencijalno gajiti i dalje kao radne životinje u nepristupačnim terenima, a u perspektivi je moguće konje koristiti i za upotpunjavanje turističke ponude i rekreativno jahanje kroz pješačke staze Parka.

Ratarsko povrtarska proizvodnja, s obzirom na usitnjenost obradivih površina, i dalje će se zasnivati na gajenju različitih kultura (krompir, mrkva, cvekla, luk, kupusnjače, mahunarke i sl.) na okućnicama, plodnim uvalama i terasama. I pored prirodnih ograničenja postoje uslovi za unaprjeđenje ove proizvodnje. Usvajanjem i implementacijom određenih agrotehničkih mjera, novih tehnologija i primjenom sitne mehanizacije i opreme u procesu proizvodnje za obradu moguće je ostvarivanje većih prinosa i povećanja produktivnosti. Ne treba gajiti ambiciju da se stvore veliki robni proizvođači, ali je sasvim realno i lako dostižno povećanje raznovrsnosti proizvodnje i povećanje obima za zadovoljenje potreba bar dijela turističke tražnje, posebno dijela koji bi se plasirao kroz agroturizam.

Voćarska proizvodnja će se i dalje oslanjati na proizvodnju mediteranskih voćnih vrsta (smokve, šipka i grožđa) u relativno malom obimu u južnim djelovima zaštitne zone Parka, dok će se u središnjoj i sjevernoj zoni Parka gajiti sporadično kontinentalne voćne vrste (jabuka, trešnja, višnja, šljiva i sl.).

Pčelarstvo predstavlja veoma važnu i interesantnu poljoprivrednu djelatnost na području i u široj zoni NP "Lovćen". Njegov značaj se ogleda u činjenici da ono može ili je skoro uvijek uzgredna djelatnost, a ne iziskuje obaveznu lociranost vlasnika ili poljoprivrednog domaćinstva, pa se uspješno može pčelari iz Cetinja ili Budve. Bogatstvo florističkog sastava na teritoriji Parka doprinosi visokom kvalitetu dobijenih pčelinjih proizvoda. Unaprjeđenje infrastrukturne mreže na širem području Parka, kao intenziviranje aktuelnih investicionih podrški u poljoprivredi doprinijelo bi dodatnoj afirmaciji pčelarstva.

Sakupljanje ljekovitog bilja i šumskih plodova su aktivnosti koje, takođe, mogu predstavljati značajan izvor prihoda na ovom prostoru. Edukacija proizvođača, tehničko opremanje i otvaranje otkupnih punktova ili mini pogona za preradu i predstavlja veoma bitan preduslov daljeg razvoja ove djelatnosti, posebno sa aspekta načina eksploatacije (održivog iskorišćavanja raspoloživih resursa), širenja ponude sa novim

vrstama gljiva i ljekovitog bilja, podizanja nivoa prerade i širenje palete proizvoda, pakovanje i dr. Ljekovito bilje se nalazi u šumskim zajednicama, ali postoje uslovi i značajne prednosti za plantažno gajenje, i ovo područje u tome može tražiti svoju šansu.

Tu je, prije svega, žalfija (kadulja), majčina dušica, kopriva, kantarion, hajdučka trava, vrijesak, a ima i matičnjaka, divizme, zove, origana i ruzmarina. Kad su u pitanju šumski plodovi najznačajnija je eksploatacija gljiva (lisičarka, vrganj i smrčak). Za održivo upravljanje svim ovim resursima nadležna je Uprava za šume, kao i uprava parka, te se u skladu sa njihovim planom iskorišćavanje i valorizacija istih mora i sprovoditi.

S obzirom da se radi o relativno malom arealu, nije neophodna izgradnja pogona za preradu ljekovitog bilja u široj zoni Parka, već samo sabirnog ili otkupnog centra. Postojeći pogon za preradu i plasman ljekovitog bilja u Baru može da otkupi, preradi i plasira ponuđene količine.

Autohtoni proizvodi, organska proizvodnja. Na širem području zahvata Parka, proizvodi se niz poljoprivrednih proizvoda koji se mogu definisati kao *autohtoni proizvodi* šireg crnogorskog područja. Najznačajniji su: njeguški sir i drugi mliječni proizvodi, njeguški pršut, zatim jagnjeće i jareće meso, kao i za ovo područje nezaobilazna kastradina, med, medovina, ljekobilje, razne vrste voćnih rakija bez i sa dodacima ekstrakta ljekobilja (pelinkovača, lincurača) i sl. Pojedini od njih, ukoliko bi se izvršila standardizacija tehnologije i kvaliteta proizvoda mogli bi postati visokovrijedne namirnice prepoznatljive ne samo na crnogorskom tržištu, već i širem tržištu, naročito preko turizma.

To posebno važi za one proizvode koji su mogli biti zaštićeni po osnovu geografskog porijekla. Do sada je zaštitu geografskog porijekla dobila samo njeguška pršuta, a realne pretpostavke postoje i za njeguški sir i kastradinu, kao i druge proizvode.

Svrstavanje ove proizvodnje pod odrednicu organske poljoprivrede, pretpostavlja poštovanje zakonskih propisa, standarda i pravilnika koji se odnose na tu oblast, uključujući i praćenje i kontrolu te proizvodnje od ovlašćene institucije "Monteorganika", čije je sjedište u Podgorici.

Ključni ograničavajući faktor u razvoju poljoprivrede na području Parka i njegovoj okolini predstavlja relativno loša demografska struktura, odnosno depopulacija prostora u većem dijelu teritorije. Stoga će ključni generator razvoja poljoprivrede biti razvoj sezonskog turizma, ali ne samo dnevnog ili izletničkog već turizma zasnovanog na korišćenju višednevnog boravka u tipičnom graditeljskom i prirodnom ambijentu. U te svrhe neophodno je dodatno afirmisati i infrastrukturno unaprijediti neka od postojećih naselja.

Posebnu pažnju treba posvetiti **revitalizaciji katuna** koji su godinama unazad korišćeni za ljetnji izdig stoke. Veoma dobar agro-ekološki i agro-turistički osnov za razvoj seoskog turizma imaju katuni Majstori, Dolovi, Kuk i Trešnja.

Katun Dolovi

Majstori

Mjere agrarne politike usmjerene za podršku razvoju poljoprivrede i ruralnih sredina

- Izgradnja seoske infrastrukture u udaljenijim selima i katunima,
- podrška investicijama za tehnološko osposobljavanje poljoprivrednih gazdinstava nabavkom neophodne opreme za gajenje domaćih životinja i mehanizacije za obradu zemljišta, pripremu i sakupljanje kabaste stočne hrane, opremu za voćnjake i sl.,
- direktna plaćanja u stočarskoj proizvodnji (odgajivačke premije po grlu, jačanje otkupne mreže),
- direktna plaćanja u biljnoj proizvodnji (ratarsko povrtarskoj i voćarskoj proizvodnji - po ha),

- podrška korišćenju planinskih pašnjaka i izdiga na katune,
- podrška zaštiti geografskog porijekla brojnih specifičnih proizvoda sa ovog i drugih područja,
- podrška unaprjeđenju kvaliteta proizvoda i implementaciji sistema kvaliteta
- Stimulisanje organske ili ekološke poljoprivrede, kroz finansijsku podršku u periodu prilagođavanja,
- Stručnog osposobljavanja proizvođača kroz razne vidove specijalističke obuke,
- Promotivne aktivnosti specifičnih proizvoda kroz organizovanje lokalnih manifestacija i putem učešća na izložbama i sajmovima u zemlji i inostranstvu.

16.3. ŠUMARSTVO

Od ukupne površine NP "Lovćen" (6.220 ha) pod šumom se nalazi 4.189 ha ili 67% površine NP. I pored široke rasprostranjenosti šuma u području NP "Lovćen", treba naglasiti da je ovdje kao i u ostalim područjima Crne Gore izražen problem sušenja šuma.

U tom smislu ovim PPPN se predviđa zaštita i jačanje funkcija šuma koje unaprjeđuju prirodnu sredinu NP. Osnovna namjena šuma u NP "Lovćen" zahtijeva odnos prema šumama koji se mora sastojati u revitalizaciji osiromašenih prirodnih vrijednosti i jačanju šuma u ovom prostoru.

16.3.1. OPŠTI I POSEBNI CILJEVI

U skladu sa odredbama relevantnih zakona i Prostornog plana NP "Lovćen" ciljevi su:

1. zaštita, očuvanje i unaprjeđenje stanja i funkcija šumskih ekosistema Lovćena u cilju osiguranja svih potreba i zahtjeva u odnosu na sve funkcije šuma (zaštita biodiverziteta, očuvanje genofonda šumskog drveća zaključno sa proizvodnjom sjemena šumskog drveća, čuvanjem rezervnih količina sjemena i osnivanjem sjemenske banke sa ovog prostora, održivo korišćenje prirodnih resursa, naročito u šumama koje se nalaze u privatnoj svojini),
2. osiguranje uslova i mogućnosti za razvoj i odvijanje ostalih djelatnosti u nacionalnom parku: naučno - istraživačkih, obrazovno - vaspitnih, kulturnih, rekreativnih, turističko - rekreativnih i izvan njega: putna infrastruktura, vodosnabdijevanje, proizvodnja zdrave hrane, itd.

Opšti ciljevi se mogu diferencirati po namjenskim zonama i zonama zaštite, mada su dovoljno jasni i precizni sa definisana dva globalna cilja.

U osnovi opštih ciljeva, ne samo u I zoni, je zaštita i očuvanje genetskog fonda, shvaćeno ekosistemski.

Pri tom su najznačajniji problemi koji proizilaze iz dosadašnjeg postupka sa ovim šumama, kao što su stepen izmijenjenosti i stepen očuvanosti, uz postojanje velikih površina devastiranih šuma, kao i šuma oštećenih ili ugroženih sušenjem.

U šumskim ekosistemima I stepena zaštite (rezervati) zabranjene su bilo kakve intervencije sem neophodne sanacione i druge zaštitne mjere propisane zakonom. Ovakav režim zaštite ne dozvoljava preduzimanje mjera na prevođenju izdanačkih šuma u šume visokog uzgojnog oblika.

Posebni ciljevi unaprjeđivanja stanja šuma u rezervatima su:

- zaštita šuma od biljnih bolesti, štetnih insekata, požara i drugih faktora koji ih ugrožavaju;
- sanacija i obnova oboljelih i uništenih šumskih kultura.

U šumskim sastojinama **van rezervata, posebni ciljevi unaprjeđivanja stanja šuma** su:

- zaštita i obnavljanje genetskog fonda svih, a naročito zaštićenih vrsta,
- prevođenje izdanačkih šuma u viši uzgojni oblik;
- zaštita i obnavljanje svih, a naročito rijetkih ekosistema,
- sanacija oštećenih, izmijenjenih i ugroženih ekosistema,
- obnova uništenih ekosistema,
- rekonstrukcija antropogenih i vještačkih ekosistema,
- obnavljanje i rekonstrukcija šuma umanjene vitalnosti, kao i svih šuma koje ne ispunjavaju u punoj mjeri sve funkcije šuma,
- zaštita šuma od biljnih bolesti, štetnih insekata, glodara, požara i drugih ugrožavanja,
- izgradnja i održavanje šumskih puteva i drugih objekata od značaja za unaprjeđivanje stanja šuma.

Mjere za ostvarivanje ciljeva

Mjere za ostvarivanje opštih i posebnih ciljeva određuju se za šume van rezervata.

Izbor tipa gajenja

Za sve šume van rezervata odabrana je visoka šuma kao uzgojni oblik.

Izbor strukturnog oblika

Prema strukturnom obliku ove šume su jednodobne, izdanačke, približno druge i treće generacije, starosti 50 - 70 godina. S obzirom na ekološke uslove, biološke osobine vrsta drveća i namjenu ovih šuma, odabran je kao strukturni oblik - grupimično prebirna šuma. Ovaj strukturni oblik kao ideal kome treba težiti obezbjeđuje sve funkcije šuma, koje imaju šumski ekosistemi u nacionalnim parkovima.

Izbor vrste drveća

Zakonskim propisima kao i pratećom planskom dokumentacijom zabranjeno je unošenje alohtonih vrsta drveća, te stoga obnovu šuma u ovom području treba zasnovati na autohtonim vrstama drveća. Treba težiti stvaranju mješovitih sastojina. Pored bukve koja je najrasprostranjenija u ovim sastojinama treba pomagati obnavljanje gorskog javora, bijelog jasena, lipe, munike, jarebika i drugih autohtonih vrsta drveća i grmlja.

Izbor načina njege

Mjerama njege izdanačke sastojine se pripremaju za kasnije prevođenje u viši uzgojni oblik. Propisuje se individualna selekcija sa pozitivnim odabiranjem stabala budućih sjemenjaka. Za sjemenjake se odabiraju fenotipski dobra stabla, 300 do 400 stabala po hektaru (gdje to uslovi dozvoljavaju), koja su ravnomjerno raspoređena i njegovana do vremena plodonošenja.

Izbor sistema obnavljanja

Prevođenje u prebirnu šumu i raznodobne strukturne oblike s obzirom na sadašnje stanje šuma trajeće veoma dugo. Postupak prevođenja teći će prema oplodnim sječama na veće ili manje grupe u zavisnosti od stanja sastojina. Sječa na obnovnim površinama obavlja će se po principu oplodne sječe preko pripremnog, oplodnog i završnog sjeka. Obnovne površine su raspoređene po cijelom odjeljenju i mogu biti različitog oblika u zavisnosti od stanišnih uslova i stanja sastojina.

16.3.2. PLANOVI UNAPRJEĐIVANJA STANJA

Plan gajenja šuma

Plan pošumljavanja goleti

Treba nastaviti sa pošumljavanjem prema programu koji je izrađen za manifestacionu akciju "Njegoševa šuma". Ovu aktivnost treba nastaviti na Lovćenu jer je od značaja za jačanje ekološke svijesti građana, edukaciju školske omladine, povećanje ekološkog kapaciteta područja i sl. Za pošumljavanje predlaže se korišćenje sljedećih vrsta: *Acer pseudoplatanus* (gorski javor), *Betula alba* (breza), *Fagus moesiaca* (bukva), *Fraxinus excelsior* (bijeli jasen), *Picea abies* (smrča), *Pinus heldreichii* (munika), *Pinus mugo* var. *mughus* (bor krivulj), *Pinus nigra* (crni bor), *Pinus sylvestris* (bijeli bor), *Sorbus aucuparia* (jarebika), *Tilia parvifolia* (sitnolisna lipa).

Neki autori (PINTARIĆ - 1987) navode da se na osnovu prirodne vegetacije okolnih područja može zaključiti da je na području Nacionalnog parka "Lovćen" bila zastupljena i mješovita šuma bukve i jele. Smatramo da bi bilo interesantno da se u okviru oglednih polja koja će biti definisana u programima pristupiti podsijavanjem jele ali samo na mjestima gdje je zastupljen mladik, gustik i letvenjak bukve. U tu svrhu trebalo bi prethodno pripremiti zemljište na manjim parcelama na kojima bi se posijalo sjeme jele.

Na površini od nekoliko ari u blizini odmarališta Ivanova korita uz borovu kulturu podignuta je i kultura gorskog javora. Danas je ova kultura veoma uspjela, dobrog je kvaliteta i plodonosi. U jednom dijelu borove kulture, gdje su povoljniji mikroklimatski uslovi podigao se pravi tepih javorovog podmlatka visine 20-30 cm. Ova pojava je veoma značajna sa aspekta budućeg gazdovanja ovim šumama jer je to početak progresivne sukcesije ka mješovitim i visoko vrijednim šumama bukve i javora na ovom prostoru.

Pošumljavanje, ni u kom slučaju ne može da ugrozi biološku raznovrsnost ovih staništa i cijelog parka, već nasuprot, da je značajno povećana, za što postoje i konkretni vidljivi primjeri u okviru lokaliteta Palac.

Lokaliteti "Hum-Bare", Koložunske grede i Majstori koji su opožareni, prepoznati su kao lokaliteti gdje se odmah mora reagovati. Opožarena stabla propadaju i pod uticajem gljiva - prouzrokovala truleži, predstavljaju opasnost za ponovnu pojavu požara. Sva ta mjesta su "vruće tačke" za potencijalne požare.

Sastojine u većem dijelu parka su prekinutog sklopa, ispresijecane kamenjarima. U dosadašnjem periodu ove šume nijesu njegovane i postalo je gotovo pravilo da više stabala raste iz istog žilišta.

Lokaliteti Majstori, Kuk, Dolovi, Vučji do, Bežaljica, Njeguši (na samoj granici parka) su značajno degradirani i treba ih pošumiti.

Vrijeme za sadnju treba prilagoditi klimatskim uslovima Lovćena - najpogodniji termini su oktobar ili april. U toku perioda važenja ovog Plana, treba izvršiti pošumljavanje na 30 ha goleti. Detaljni plan pošumljavanja razradiće se petogodišnjim planom upravljanja te godišnjim programom upravljanja NP.

Plan okopavanja kultura

Na nekim lokalitetima u užoj zoni Ivanovih korita treba predvidjeti aktivnosti okopavanja kultura s obzirom na plitko i skeletno zemljište i duži period suše, na ovom području. To treba raditi u prve dvije godine nakon sadnje. Okopavanja će se obaviti na 30 ha.

Cilj okopavanja je u tome da se uništi spontana vegetacija (korov) koja bi mogla ugroziti posađene biljke i da se zemljište rastrese kako bi se u njemu što duže zadržavala vlaga. Okopavanje mora da bude plitko jer se na taj način razaraju kapilari u gornjem sloju zemljišta, dok ono ispod njega ostaje čitavo tako da voda iz dubljih slojeva dolazi do rizosfere mladih biljaka, gdje se zadržava i gdje je biljke svojim korjenovim sistemom dalje koriste.

Plan popunjavanja kultura

S obzirom na teške uslove za pošumljavanje očekuje se oko 50% uspješnosti, te će biti potrebno popunjavanje na 50% pošumljene površine, odnosno na 15 ha.

Kao najpogodnije vrijeme za popunjavanje smatra se proljeće i to sadnjom u rupe. Sadni materijal kojim se popunjavaju kulture treba da je po pravilu iste starosti i uzrasta kao i biljke u podignutoj kulturi. Popunjavanje se po pravilu vrši istom vrstom, mada ako je u pitanju crni bor trebalo bi popunjavanje kultura izvršiti i sadnicama gorskog javora, koji ispod crnog bora na Lovćenu veoma dobro raste a pored toga u mješovitim kulturama umanjuje se opasnost i od pojave i širenja požara.

Plan korišćenja

Plan tretmana rezervata

U I zoni na ukupnoj površini od 522,30 ha potrebno je izvršiti isključivo neophodne sanacione i druge zaštitne mjere propisane zakonom. S obzirom na zdravstveno stanje ovih šuma očekuje se u narednom desetogodišnjem periodu prinos od 1346 m³, od čega bukve 1214 m³ i crnog bora 132 m³.

Plan proreda

Od ukupne površine 1538 ha izdanačkih šuma u ovom planskom periodu planiraju se proredi na 40% površine, odnosno na 625 ha.

Proredni prinos iznosiće 11.900m³ bukve. Prinosom se zahvata 8% od drvne zapremine, odnosno 36,9% od zapreminskog prirasta izdanačkih šuma u kojima su planirani proredi.

Ukupan prinos

Ukupan prinos iznosi 13.246 m³, od čega 132 m³ crnog bora i 13.114 m³ bukve. Prosječni godišnji prinos iznosi 1.325 m³.

Očekivana sortimentna struktura prinosa je sljedeća:

- prostorno drvo bukve 5.325 m³;
- trupci i jamsko drvo crnog bora 30 m³;
- prostorno drvo crnog bora 23 m³.

Plan zaštite šuma

Plan zaštite šuma od bolesti i štetočina

Usljed neodgovornog odnosa prema šumi i izostanka osnovnih mjera zaštite u prošlosti došlo je do destabilizacije šumskih ekosistema na ovom području, pa je šuma u cjelini postala osjetljiva na štetno djelovanje brojnih štetnih faktora abiotičke i biotičke prirode.

Sve štetne faktore koji se javljaju u ovim šumama možemo grupisati u tri kategorije:

- a) *faktori koji se mjerama gazdovanja ne mogu kontrolisati* (ovdje spadaju brojni nepovoljni faktori koji narušavaju uslove za opstanak šumskih ekosistema, kao što su promjena klime, opadanje kvaliteta vazduha, vode i zemljišta i dr.);
- b) *faktori koji se mogu kontrolisati neposrednim mjerama gazdovanja* (ovdje prvenstveno spadaju faktori koji preko uzgojnih mjera obezbjeđuju pravilnu izgrađenost i stabilnost šumskih ekosistema) i
- c) *faktori koji se mjerama zaštite mogu kontrolisati* (ovdje spadaju prije svega patogene gljive, štetni insekti, glodari i sl., tj. štetni biotički faktori koji se direktnim mjerama zaštite mogu držati pod kontrolom i na nivou koji neće prouzrokovati ozbiljnije ekonomske štete).

Kako je već navedeno na području NP "Lovćen" su podignute četinarske kulture crnog bora, bijelog bora, ariša, smrče, munike i jedna kultura bora krivulja. Zdravstveno stanje ovih kultura je različito i zavisi od vrste drveća.

Najlošije zdravstveno stanje je u kulturama ariša, gdje je više od 60% stabala zahvaćeno sušenjem. U daljim pošumljavanjima treba ovu vrstu isključiti jer joj ekološki uslovi koji vladaju na Lovćenu ne odgovaraju. Sva suva stabla ariša treba posjeći, a nastale praznine treba popuniti sadnicama crnog bora.

Suva stabla bijelog bora ili ona koja su suhovrha (obično stabla na osami) treba eliminisati, a ona sa zdravim terminalnim vrhom ali sa suvim granama u donjem dijelu krune treba okresati i pristupiti folijarnoj prihrani i to odmah po kresanju grana.

Kulture smrče pokrivaju relativno malu površinu, a posebno su se vitalna pokazala stabla u mješovitoj kulturi smrče i bijelog bora. U ovim kulturama direktne mjere zaštite za sada nijesu potrebne.

U kulturi krivulj bora konstatovano je nekoliko parazitnih gljiva, dok nijesu konstatovani značajni štetni insekti. Krivulj bor je ipak zadovoljavajućeg zdravstvenog stanja i neke posebne mjere zaštite za sada nijesu potrebne.

U kulturi crnog bora u blizini odmarališta na Ivanovim koritima (lok. "Lanište") na stablima starim od 55 godina konstatovana su suva stabala i stabla sa suvim vršnim djelovima (suhovrhost). Ispod ovih stabala konstatovan je gust prirodni podmladak gorskog javora. Sva suva stabla crnog bora treba posjeći i eliminisati, a istovremeno osloboditi prirodni podmladak gorskog javora.

U kulturi crnog bora ispod Jezerskog vrha konstatovano je oko 20% stabala crnog bora sa suvim vrhom ili potpuno suvo. Uzrok sušenja ovih stabala su patogene gljive *Sphaeropsis sapinea* i *Cenangium ferruginosum*. Sva oboljela i suva stabla treba posjeći i eliminisati iz kulture da bi se spriječila gradacija potkornjaka, a preostala stabla u kulturi zaštititi.

U kulturi munike (ispod Jezerskog vrha u neposrednoj blizini kulture crnog bora) konstatovano je oko 10% suhovrhkih stabala. Ova stabla treba eliminisati, da ne bi poslužila kao izvor zaraze za okolna zdrava stabla, a ostala zdrava stabla (tj. stabla bez znakova oboljenja) treba preventivno tretirati fungicidima.

U izdanačkim šumama bukve na području Nacionalnog parka prilikom proreda prvo moraju da se eliminišu stabla sa karpoforama gljiva prouzrokovala truleži drveta, zatim stabla sa rak ranama, sa stromama gljive *Ustulina deusta* u osnovi stabala, zatim stabla sa znacima "bolesti kore bukve", stabla sa nekrozom kore, suhovrha stabla i sl. Sve ove mjere moraju se vršiti pod strogom kontrolom stručne službe za zaštitu šuma.

Suva stabla bukve, na lokalitetu "Hum - Bare", uništena požarom od 1992. godine i na lokalitetima Koložunske grede, Majstori iz požara iz 2007.godine, moraju se ukloniti, a zatim na istim površinama izvršiti podsijavanje žirom bukve (bukvicom).

Plan zaštite šuma od požara

Da bi se spriječila pojava požara u šumama na području Lovćena, odnosno da bi isti u slučaju pojave bio što prije lokalizovan treba sprovesti sljedeće mjere:

Mjere predohrane koje imaju za cilj da se iz šume uklone (po mogućnosti) svi mogući uzroci javljanja šumskih požara.

U okviru ovih mjera treba sprovesti sljedeće:

- Predohrana na bazi izgradnje šuma. Pogodnom izgradnjom obrasta možemo da utičemo na sprječavanje (otežavanje) pojave požara, na njegovo širenje i kada se pojavi na lakše gašenje. Ove mjere naročito dolaze do izražaja u četinarskim kulturama i njena suština se svodi na rasparčavanje ugroženih četinarskih kultura na manje djelove između kojih bi se sadile vrste drveća koje su otpornije na požar (npr. lišćarske vrste),

- Propisno uspostavljanje šumskog reda. Pravilnim uspostavljanjem reda u šumi uklanja se i redukuje materijal koji požaru može da posluži kao "izvor" za njegovu pojavu, održavanje i širenje. Treba posjeći i ukloniti sušike, sakupiti na gomile ležavine, ovrške, otpatke drveta zaostale poslije sječe stabala, suve grane i sl. i sve to eliminisati iz šume.

- Izgradnja protivpožarnih prepreka. U jako ugroženim borovim kulturama da bi se spriječilo širenje požara moraju se izgraditi protivpožarne prepreke (pruge, brazde, kanali i sl.).

- Uspostavljanje sistema obavještanja u vezi pravila ponašanja u nacionalnom parku. Ova mjera je veoma važna jer Nacionalni park "Lovćen" u toku ljetnjih mjeseci posjećuju u velikom broju turisti, izletnici i vikendaši. Ova aktivnost ima uopšte za cilj da uputi šire slojeve na pravilno gledanje na zaštitu prirode i da se šuma posmatra kao jedno zajedničko dobro. Obavještenja u vezi pravila ponašanja u parku treba organizovati preko informativnih punktova, plakata, prikladnih brošura, filmova, edukativnih predavanja, i sl. Posjetioce treba edukovati o šumskim požarima, njihovim uzrocima, načinima širenja, lokalizaciji, gašenjima, štetama koje izazivaju i sl.

Duž turističkih staza treba postaviti plakate sa upozorenjima da je zabranjeno paljenje vatre, bacanje opušaka, upaljenih šibica i sl. Nadzorna služba parka treba u toku požarne sezone strogo da vodi računa da li se ove mjere poštuju ili ne.

- Uspostavljanje kvalitetnog nadzora igra važnu ulogu za sprječavanje pojave šumskih požara. Cilj ove mjere je u prvom redu da spriječi namjerno izazivanje požara, kao i požara iz nehata.

Plan naučno-istraživačkog rada

1. Na prostoru Nacionalnog parka treba postaviti bioindikacijske tačke i ogledna polja na svakih 2 kilometra, na kojih bi se svake godine vršio pregled stabala i vršio uvid o zdravstvenom stanju. Ova istraživanja se baziraju na principima jedinstvene metodike za snimanje obima sušenja šuma u Evropi. Na ovim tačkama posebna pažnja će biti obraćena na stanje lišajске flore i epifitnih parazita kao značajnih indikatora zagađenosti sredine.

2. Organizovati izvještajno - dijagnostičko - prognoznú službu, da bi se bolesti i štetočine blagovremeno otkrivale prije nego se jave u epifitocijama, odnosno gradacijama. Ova služba mora biti direktno vezana sa naučnim institucijama.

3. U sastojinama bukve na području rezervata nastaviti istraživanje i praćene "bolesti kore bukve" i početi istraživanja metoda za najefikasnije suzbijanje ove bolesti.

4. U kulturama crnog bora i munike na Jezerskom vrhu započeti radove na istraživanju bioekologije parazitnih gljiva *Sphaeropsis sapinea* i *Cenangium ferruginosum* i početi sa mjerama direktne kontrole ovih parazita.

5. Početi radove na istraživanju mikorize i mogućnosti korišćenja ovih gljiva u cilju poboljšanja opšteg zdravstvenog stanja pogotovu u četinarskim kulturama.

6. Početi sa radovima istraživanja parazitske i saprofitske mikoflore i štetne entomofaune u sastojinama bukve i četinarskim kulturama na području nacionalnog parka.

7. Nastaviti dalja istraživanja i praćenja uticaja polutanata na šumske ekosisteme ovog područja.

8. Istraživanje optimalnog stanja šumskih ekosistema uže zone.

9. Na odgovarajućem mjestu na području NP "Lovćen" (npr. na lok. Ivanova Korita) treba početi sa podizanjem jedne botaničke bašte ili alpskog vrta koji će biti i atrakcija i za brojne posetioce parka.

16.3.3. SMJERNICE ZA IZVOĐENJE RADOVA

Pošumljavanje goleti

Na objektu "Njegoševa šuma" edafski uslovi za pošumljavanje su veoma nepovoljni. Podlogu čine krečnjaci koji na najvećem dijelu površine izbijaju u vidu stijena i krupnog kamenja. Zemljište je plitka i vrlo plitka crnica, često skeletna. U ovakvim uslovima priprema zemljišta za sadnju je važan preduslov za dobar prijem sadnica. Priprema se sastoji u kopanju rupa dubine 60 cm i širine 70 cm sa donošenjem zemlje u 65% iskopanih rupa. U povoljnim vremenskim uslovima mogu se koristiti i sadnice proizvedene na klasičan način.

Njega šuma

Okopavanje šumskih kultura

Okopavanje kultura obavlja se u kulturama podignutim na plitkim i skeletnim zemljištima koja su izložena sušenju u vrijeme dugih suša. Okopavanja treba obavljati uglavnom u prve dvije godine nakon sadnje i to pri kraju ili odmah posle izrazito kišnog perioda, tj. u drugoj polovini juna pa do polovine jula.

Njega šuma u zaštićenim objektima (rezervatima)

U zonama I stepena zaštite "rezervatima", dozvoljene su samo neophodne sanacione i druge zaštitne mjere propisane zakonom. Ovim mjerama uklanjaju se: suva stabla, prelomi, izvale, oboljela stabla, stabla sa trulim pridankom, stabla sa simptomima "bolesti kore bukve", umiruća stabla i sl.

Konverzija izdanačkih šuma (indirektna konverzija)

U izdanačkim šumama koje se prevode u viši uzgojni oblik putem indirektna konverzije sprovode se sanitarne sječe. Prorednim sječama treba stimulisati debljinski prirast kvalitetnih stabala i obezbijediti dovoljan broj sjemenjaka za obilan urod sjemena. Težište pri doznaci stabala treba usmjeriti na odabiranje i dovođenje u povoljan položaj stabala nosioca proizvodnje i potencijalnih sjemenjaka. Za sjemenjake se biraju stabla dobrih fenotipskih osobina.

Proredama je potrebno pomagati pojedinačna stabla ili grupe stabala plemenitih i drugih lišćara i sačuvati ih za sjemenjake bez obzira na njihov kvalitet. Odabira se 300 - 400 stabala po hektaru (ukoliko ih ima). U bukovim sastojinama prorede se mogu izvoditi energičnije, jer bukva brzo reaguje na prorede i zatvara otvore. Pravilno njegovane izdanačke sastojine bukve plodonose oko 50-60 godine, zavisno od stepena prorijeđenosti. Sjeme iz prvih uroda je šturo i sa slabom klijavosti, te treba sačekati da se pojavi obilan podmladak uz šumske puteve i progale što je znak da je sastojina dospjela za generativnu obnovu. Kada je podmlađivanje dobro uspjelo i kada podmladak počinje da zaostaje u visinskom prirastu, a pogotovu kada dođe do ponovnog jačeg uroda sjemena treba izvršiti naknadni sjek vađenjem 40-50% preostale zapremine. Ovaj sjek se obavlja 6-9 godina poslije prethodnog sjeka. Završnim sjekom uklanjaju se sva preostala stabala.

Tehnologija korišćenja šuma

Izvođenje uzgojnih mjera i mjera zaštite šuma sječom u šumama nacionalnih parkova u odnosu na privredne šume znatno je specifičnija.

Osnovni cilj je svesti štete na minimum na preostalim stablima u sastojinama i zemljištu primjenom adekvatnih tehnoloških metoda i sredstava za rad. Ovakvo postavljeni cilj zahtijeva manje ili više modifikaciju tehnoloških metoda koji se primjenjuju u privrednim šumama.

Tehnologija sječe i izrade sortimenata

Sječū moraju vršiti specijalizovana preduzeća za ovu vrstu posla ili preduzetnici koji posjeduju licence za rad u šumarstvu. U sječi i izradi mogu se primjenjivati dva metoda: klasični (sortimentni) i deblovni metod. Kod klasičnog metoda sortimenti se izrađuju u šumi (kod panja). Nedostaci ovog metoda su usitnjavanje drveta u šumi, što se negativno odražava na efekte u prvoj fazi transporta i drugi nedostatak je veliki broj radnih operacija u šumi. Ovaj metod ima prednosti u odnosu na druge jer su štete na preostalim stablima i zemljištu u toku privlačenja šumskih sortimenata svedene na minimum.

Tehnologija privlačenja sortimenata

Prva faza transporta od panja do kamionskog puta (privlačenje) zavisi od konfiguracije terena i tehničke opremljenosti sa sredstvima za privlačenje.

S obzirom na bioekološke uslove i tretman šumskih ekosistema u NP "Lovćen" za privlačenje sortimenata koristeće se animalni i lake žičano-užetne naprave.

U rezervatima gdje sječe imaju karakter preventivne zaštite, za svaku konkretnu situaciju primjenjuju se najpovoljnija rješenja za izvođenje sječa i transport drveta pri čemu je prioritarna zaštita objekta na kome se sječe izvode.

17. SAOBRAĆAJNI SISTEM

17.1 PLANIRANI RAZVOJ SISTEMA

Za razvoj turizma i bolju povezanost i kontakt sa okruženjem prostor NP "Lovćen" mora biti saobraćajno dobro povezan. NP se nalazi na obodima tri opštine i okruženo je sa svih strana magistralnim i regionalnim putevima koji dijelom prolaze kroz širu zonu Parka. Magistralni putevi su u prilično dobrom stanju i solidnim građevinsko-tehničkim elementima. Za razliku od njih, regionalni putevi su prilično loši, jer su malih širina, oštih i horizontalnih krivina i na određenim dionicama lošeg zastora.

U skladu sa planiranim razvojem područja Nacionalnog parka "Lovćen", dinamikom privrednog razvoja, planiranom infrastrukturom, populacionim razvojem itd. radi obezbjeđenja saobraćajnih uslova za unaprjeđenje turističke privrede na osnovu održivog ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja, planiran je i razvoj elemenata transportnog sistema tako da se zadovolje zahtjevi koji će se postaviti pred transportni sistem područja. Saobraćajnu mrežu u obuhvatu Plana formiraju postojeće i planirane saobraćajnice koje su u funkciji namjene, integralnog i održivog razvoja područja Nacionalnog parka "Lovćen".

17.2. STRATEŠKI CILJEVI I ZADACI RAZVOJA

Osnovni cilj razvoja transportnog sistema predmetnim Planom je obezbjeđenje saobraćajnih uslova za unaprjeđenje turističke privrede na osnovu održivog ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja, kroz:

- Poboljšanje prostorne organizacije transportnog sistema, povećanjem kvaliteta relacije prostor - vrijeme na teritoriji Plana i poboljšanjem vremenske komponente u toj relaciji putem poboljšanja postojećih i stvaranja novih komunikacijskih mogućnosti, kao što su revitalizacija i modernizacija postojećih regionalnih i lokalnih puteva;
- Modernizaciju lokalnih i nekategorisanih puteva između naselja i okolnog gravitacionog područja;
- Obezbjedenje većeg stepena efikasnosti, racionalnosti i ekonomičnosti u transportu ljudi i dobara, stvaranjem uslova za odvijanje saobraćaja sa većim nivoom bezbjednosti, većim brzinama kretanja, kraćim vremenom putovanja itd.;
- Rezervaciju i zaštitu prostora za poboljšanje lokalnih elemenata saobraćajne infrastrukture;
- Razvoj saobraćajne infrastrukture, kao osnovnog činioca prostorne organizacije, tako da se omogući visok nivo usluge putničkog prevoza putem dobro organizovanog javnog prevoza putnika, optimiziranjem vremena putovanja i sl.;
- Ostvarenje mreže linija javnog prevoza putnika koja omogućava i podstiče planiranu organizaciju sistema naselja;
- Povećanje ukupne mobilnosti stanovništva sa relativnim povećanjem broja putovanja u granicama gravitacionih zona pojedinih centralnih naselja;
- Poboljšanje ukupnog nivoa usluge saobraćajnog i transportnog sistema sa poboljšanjem odgovarajućih tehničkih elemenata saobraćajne infrastrukture sa posebnim osvrtima na negativne uticaje saobraćaja na druge podsisteme i životnu sredinu;
- Prostorna povezanost Nacionalnog parka "Lovćen" sa susjednim opštinama i regionom.

17.3. DRUMSKI SAOBRAĆAJ

Osnovni vid transporta putnika i roba, na teritoriji Nacionalnog parka "Lovćen" je drumski saobraćaj i kao takav će imati veliki značaj u otvaranju i unaprjeđivanju područja.

U skladu sa tim treba i razvijati saobraćajnu infrastrukturu u drumskom saobraćaju kako rekonstrukcijom postojeće mreže saobraćajnica, tako i dopunjavanjem mreže izgradnjom novih saobraćajnica. Izgradnju novih puteva potrebno je raditi na koridorima postojećih puteva, uz poboljšanje geometrijskih i eksploatacionih karakteristika, čime se podiže nivo usluge puteva, a pri tom se štiti prostor od trasiranja novih koridora.

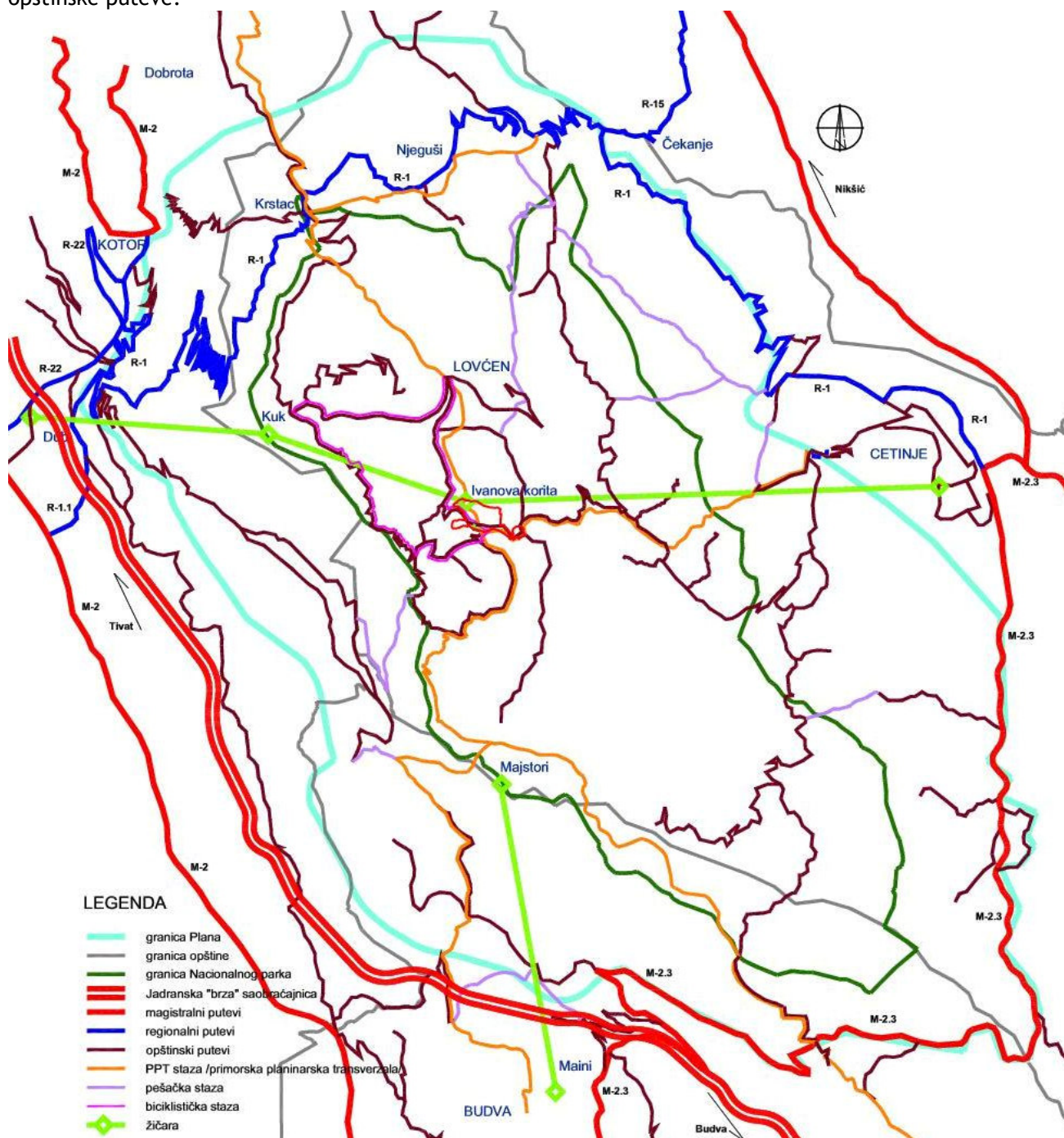
Putna mreža predstavlja osnov privrednog i socijalnog života stanovništva. Putna mreža zadovoljavajućeg kvaliteta je uslov za korišćenje teritorije i njenih resursa. Stoga je generalni cilj, koji se postavlja u Planu u organizaciji putne mreže (planiranja, a zatim i projektovanja i građenja), da se formira takva mreža koja treba da omogući privredno korišćenje svih potencijala teritorije (prije svega za turizam, stočarstvo, šumarstvo i dr.).

Formiranjem putne mreže treba da se obezbijede uslovi za materijalno rentabilan i socijalno kvalitetan život stanovnika u mjestima koja oni nastanjuju. Imajući u vidu postojeće stanje ovaj zahtjev treba postaviti i shvatiti kao imperativ, kako planerima u procesu izrade Plana tako i nadležnima u procesu sprovođenja Plana.

Primarna putna mreža

Predmetnim Planom data je funkcionalna kategorizacija putne mreže koju čine saobraćajnice koje su u privrednoj i u funkciji integracije planiranih prostornih cjelina.

Funkcionalnom kategorizacijom planirana putna mreža podjeljena je na: magistralne, regionalne i opštinske puteve.

Slika 4s: Koncept planirane saobraćajne mreže

Magistralni putevi, M 2 i M 2.3, se u planskom periodu zadržavaju na postojećim trasama. Na trasama pomenutih puteva potrebna je revitalizacija i modernizacija tehničko - eksploatacionih karakteristika, koji ugrožavaju bezbjednost saobraćaja i utiču na intezitet saobraćajnih tokova prije svega na dionicama gdje je širina kolovoza manja od 7 m.

U neposrednom okruženju PPPN za NP "Lovćen" Prostornim planom Crne Gore su planirani djelovi primarne putne mreže Crne Gore koji će svakako doprinijeti lakšem i kvalitetnijem pristupu području NP "Lovćen".

Sa južne strane, u pravcu sjeverozapad - jugoistok, a u zoni između granice predmetnog Plana i Jadranske obale, Prostornim planom Crne Gore je planirana Jadranska magistrala za brzi motorni saobraćaj (tzv. Jadranska "brza" saobraćajnica) koja se proteže trasom: Debeli brijeg (granica prema Hrvatskoj) - Herceg Novi - prelaz preko Bokokotorskog zaliva - Tivat - Budva - Bar - Ulcinj - reon Fraskanjela (granica prema Albaniji).

Sa sjeverne strane, u neposrednom okruženju obuhvata PPPN za NP "Lovćen", Prostornim planom Crne Gore u pravcu sjeverozapad - jugoistok planiran je magistralni put Cetinje - Nikšić.

Okosnicu razvoja područja Nacionalnog parka čine postojeći regionalni putevi. **Regionalni putevi** R 1, R 1.1. i R 22 se zadržavaju na postojećim trasama. Na postojećim regionalnim putevima, tamo gdje je to potrebno, neophodno je izvršiti revitalizaciju i modernizaciju tehničko-eksploatacionih karakteristika, prvenstveno na dionicama gdje je širina kolovoza manja od 5,5 m.

Dionicu regionalnog puta R-13 Cetinje-Ivanova korita-Lovćen prekategorišati u opštinski put, u cilju obezbijeđenja boljeg održavanja i funkcionalnosti ovog putnog pravca, kako za turističke potrebe, tako i za potrebe samih mještana koji gravitiraju prema tim područjima.

Veoma bitni za razvoj područja Nacionalnog parka su postojeći i planirani **opštinski putevi**. Svi postojeći opštinski putevi u obuhvatu Plana se zadržavaju, a ovim Planom se vrši prekategorišacija nekategorišanih puteva u opštinske.

Na postojećim opštinskim putevima neophodno je izvršiti revitalizaciju i modernizaciju tehničko - eksploatacionih karakteristika.

Sve ostale opštinske puteve neophodno je izgraditi sa savremenim kolovozom i tehničko - eksploatacionim karakteristikama prema važećoj zakonskoj regulativi.

Panoramske staze

Sve postojeće panoramske staze i izletničke tj. rekreativne, biciklističke, pješačke i planinarske staze za kretanje pješaka i planinskih biciklista koje su u funkciji prezentacije kulturnih i prirodnih vrijednosti i rekreacije se zadržavaju na postojećim trasama.

Postojeća pješačko-planinarska staza tzv. „primorska planinarska transverzala - PPT Orijen - Lovćen - Rumija" sa svojim sporednim kracima se zadržava na postojećim trasama.

Takođe i sve postojeće markirane staze kao što su: ekološka ili rekreativna kružna staza Ivanova korita - Dolovi - ispod Đurđeve glave - ispod Trešteničkog vrha i kružna biciklistička staza Ivanova korita - Dolovi - Kuk - Velji Bostur se zadržavaju na svojim trasama.

Formiranjem mreže ovakvog vida saobraćajne infrastrukture povećava se efikasnost i nivo usluge transportnog sistema, smanjenjem negativnih uticaja saobraćaja na ostale naseljske funkcije i životnu sredinu kroz povećanje bezbjednosti i obezbijeđenje optimalnih uslova za razvoj turizma i ostalih aktivnosti.

Osim postojećih staza nove staze se mogu realizovati u profilu puta, ukoliko postoje prostorne mogućnosti, ili na stabilizovanoj bankini (ukoliko ne postoje prostorne mogućnosti) ili kao nezavisne. Minimalna širina panoramskih staza: biciklističkih, pješačkih, rekreativnih i sl. iznosi 1,8 m.

Uz izletničke staze, pješačke, jahačke i biciklističke, potrebno je izgraditi odmorišta i vidikovce za predah posjetilaca, sa visokim hladovitim zelenilom, nadstrešnicama i sjedištima u čijoj izgradnji treba da se koriste prirodni materijali (drvo, kamen i sl.).

„Cikloturizam” u posljednjih nekoliko godina u zemljama zapadne Evrope doživljava ekspanziju. U okviru postojećih turističkih kapaciteta u Ivanovim koritima, neophodno je formirati tzv. "ciklo centar" kojim će se obezbijediti sadržaji potrebni za cikloturiste a koji obuhvataju: smještajne kapacitete, parkirališta za čuvanje bicikala, turističko-informativni centar itd.

Parkirališta i autokampovi

Obezbjeđivanje potrebnih kapaciteta za parkiranje putničkih vozila i autobusa na mjestima turističkih i naseljskih kapaciteta, treba postaviti i shvatiti kao imperativ, kako planerima i projektantima u procesu izrade urbanističke i tehničke dokumentacije, tako i nadležnima u procesu sprovođenja.

Kapacitete za parkiranje vozila neophodno je obezbijediti u svim turističkim, odnosno, naseljskim centrima, planiranih ovim Planom kako u postojećim tako i planiranim, i to u zoni: Ivanova korita, Krstac i Njeguši.

Kapacitete za parkiranje putničkih vozila i autobusa je potrebno organizovati na pristupima zaštićenim lokalitetima i pored zaštićenih prirodnih i kulturnih dobara, a prema važećim standardima i normativima. Kapacitete za parkiranje vozila neophodno je obezbijediti u zonama kao što je podnožje Jezerskog vrha (Međuvršje) itd.

Za turističke kapacitete u privatnim objektima (tip seoskog turizma) zahtjeve za parkiranjem je neophodno rješavati na pripadajućoj parceli.

Na lokacijama atraktivnim za boravak u organizovanim izletištim/zaštićenim ambijentalnim cjelinama (Majstori, Konjsko) potrebno je obezbijediti odgovarajuće kapacitete za parkiranje putničkih vozila, kojima bi se određivao dozvoljeni broj korisnika i posjetilaca.

Autokamp trajnog ili sezonskog karaktera može se organizovati u široj zoni Ivanovih korita. Lokacije za autokampove potrebno je infrastrukturno opremiti (pristupne saobraćajnice, električna energija, vodovod, kanalizacija i sl). Na lokaciji odabranoj za izgradnju autokampova neophodno je planirati objekte sa: zajedničkim prostorijama, sanitarnim čvorom i manjim trgovinskim objektom.

Tabela S2. Normativi za proračun potrebnog broja parking mjesta

Namjena	1 parking mjesto na:	
Stanovanje (rezidenti, vikendice)	1 stan	
Hotel (prema kategoriji)	4-10 kreveta + 1 p.m. za autobuse na 30 kreveta	
Hotel (apartmanskog tipa)	2 apartmana	Izuz
Dom zdravlja, ambulanta, apoteka	3 zaposlena	etno
Škole	1 učionicu	u
Poslovanje, administracija	80 m2 BRGP	cent
Restorani, kafići	4-8 stolica	rima
Sportski objekti	20-34 gledalaca	nase
Dom kulture	15-25 sjedišta	lja

(Njeguši), potreban broj parking mjesta može se obezbijediti istovremenom izgradnjom parkinga na drugoj parceli na udaljenosti manjoj od 50 m.

Ukoliko se parking prostor obezbjeđuje na drugoj parceli obaveza je istovremeno izdavanje urbanističko-tehničkih uslova za objekat i za parking prostor i ne može se izdati upotrebna dozvola i izvršiti uknjižba objekta, ukoliko nije izgrađen i parking prostor.

Žičara i turističko-saobraćajni punktovi

U cilju promovisanja prirodnih i kulturno-istorijskih vrijednosti na području Nacionalnog parka "Lovćen" planira se izgradnja dvije žičare: 1. Cetinje - Ivanova korita - Kuk - Dub (Kotor) i 2. Majstori - Budva.

(napomena: ostavlja se mogućnost, da se nakon posebnih studija ekonomske opravdanosti i povredivosti predjela, razmotri mogućnost žičare od Ivanovih korita ka široj zoni Mauzoleja).

Planirane žičare treba da učine nepristupačne terene Nacionalnog parka „Lovćen“ dostupnim čime će se ovaj prostor valorizovati i postati atraktivan za turiste i istraživače prirode. Time će se postići bolja turistička iskorišćenost Nacionalnog parka i pospješiti investiciona aktivnost na ovom prostoru. Trase žičare moraju biti isprojektovane tako da su bezbjedne, da panorama u svakom pogledu impresionira posjetioca i da opravda predloženo rješenje i kompletnu investiciju.

U zonama početnih stanica žičare (Cetinje, Dub i šira zona Budve), neophodna je izgradnja i uređenje tzv. turističko-saobraćajnih punktova. Formiranje takvih punktova je potrebno da bi se zaštitile i unaprijedile kulturno-istorijske i prirodne vrijednosti prostora na području Nacionalnog parka.

Sadržaji turističko-saobraćajnih punktova su sljedeći: parkirališta za autobuse i putnička vozila, stanica žičare, turističko-ugostiteljski objekti, informativno-turistički centri, itd.

Turističko-saobraćajni punkt treba da funkcioniše kao tzv. "presjedački" punkt, odnosno prostor na koji posjetioci Parka dolaze autobusima ili putničkim automobilima, a zatim putovanje kroz Nacionalni park nastavlja žičarom.

Primarni cilj formiranja jednog ovakvog punkta je da se prostori u zonama Nacionalnog parka zaštite od motornih vozila, kako putničkih tako i autobusa. Frekventnost putničkih vozila i autobusa koji dovoze i odvoze turiste, posjetioca Parka, negativno utiče na životnu sredinu (izduvni gasovi, buka i sl.) i zahtjeva velike površine za smještaj vozila čime se prostor izuzetnih prirodnih karakteristika degradira i devastira.

Početna stanica Cetinje se planira na lokaciji u blizini amfiteatra (ljetnja pozornica). Lokacija je odabrana zbog njene blizine do centra grada, odgovarajuće valorizacije Cetinja i već postojeće saobraćajne infrastrukture, prvenstveno postojećeg parkirališta za putničke automobile i autobuse koje se nalazi na 80-ak m od predmetne lokacije.

Na lokalitetima Ivanova Korita i Kuk planiraju se stajališta žičare. Stajalište na vrhu, za žičaru i sa Cetinja i sa Duba, planirano je na visoravni Ivanova Korita, sjeverozapadno od postojeće crkve, u centru Nacionalnog parka "Lovćen". U ovoj osjetljivoj prirodnoj sredini, gabarit stajališnog objekta treba da sadrži samo neophodne elemente kojima će se obezbijediti zaštita posjetilaca od atmosferskih pojava (kiše, snijega, sunca i vjetra) kao i tehničke elemente za kretanje žičare. Ivanova Korita su centralna okretnica za žičaru i sa Cetinja i sa Duba, gdje one imaju svoje stanice na vrhu.

Stajalište na žičari od Duba planirano je na lokalitetu Kuk. Gabarit stajališnog objekta, kao i na Ivanovim koritima, treba da sadrži samo neophodne elemente kojima će se obezbijediti zaštita posjetilaca od atmosferskih pojava i tehničke elemente za kretanje žičare. Da bi se pristupilo objektu stajališta Kuk sa postojećeg puta neophodna je izgradnja pristupne saobraćajnice.

Stajalište na vrhu, za žičaru od Budve do Majstora, planirano je na Majstorima. Gabarit stajališnog objekta i na ovom lokalitetu treba da sadrži samo neophodne elemente kojima će se obezbijediti zaštita posjetilaca od atmosferskih pojava (kiše, snijega, sunca i vjetra) a takođe i tehničke elemente za kretanje žičare.

Formiranjem turističko-saobraćajnih punktova u zoni Cetinja, Duba i Budve obezbjeđuje se stacioniranje putničkih vozila i autobusa na parkiralištima a posjetioci se dalje prema Nacionalnom parku prevoze žičarom.

Izgradnjom navedene dvije žičare stvaraju se povoljni uslovi i za dolazak i odlazak posjetilaca Parka i primorskim putem i preko aerodroma Tivat što će svakako, području Nacionalnog parka "Lovćen" omogućiti bolji i sa ekološkog aspekta kvalitetniji saobraćajni pristup.

Javni prevoz putnika

U skladu sa razvojem naselja i razmještajem aktivnosti, a na osnovu programa raspodjele putovanja na sredstva prevoza, planira se sistem javnog putničkog prevoza u okviru područja Plana. Disperznost prostorne organizacije i prostorna udaljenost između pojedinih ciljnih zona uslovljavaju uvođenje linija javnog putničkog prevoza.

Linije javnog putničkog prevoza se mogu organizovati na svim državnim i opštinskim putevima a mogu se realizovati autobusima ili tzv. "paratranzitom", minibusevima, kombi vozilima, džipovima i sl. u skladu sa saobraćajnim zahtjevima i potrebama, kao redovne linije javnog prevoza tokom cijele godine ili kao sezonske linije za potrebe turista. Javni putnički prevoz može da se organizuje u skladu sa saobraćajnim zahtjevima i potrebama i važećom zakonskom regulativom iz oblasti javnog prevoza putnika u drumskom saobraćaju.

Stajališta javnog putničkog prevoza se mogu organizovati na svim magistralnim, regionalnim i opštinskim putevima, u skladu sa saobraćajnim zahtjevima i potrebama. Stajališta na magistralnim putevima moraju biti odvojena razdjelnim ostrvom od protočne saobraćajne trake.

Prateći putni objekti

Ovim Planom inicira se izgradnja i pratećih putnih objekata (putne baze, stanice za snabdijevanje gorivom, servisi).

Planom se predviđa izgradnja putnih baza za redovno i zimsko održavanje puteva na sljedećim lokacijama: Krstac i Bjeloši.

Takođe se planira izgradnja pratećih putnih sadržaja kao što su stanice za snabdijevanje gorivom i servisi za putnička i teretna vozila i autobuse. Izgradnja ove vrste objekata je uslovljena pouzdanom zaštitom zemljišta, površinskih i podzemnih voda. Mjere zaštite je potrebno bliže utvrditi procjenom uticaja na životnu sredinu.

Nove stanice za snabdijevanje gorivom se mogu realizovati u naseljskim centrima, tamo gdje se ukaže potreba ili zainteresovanost potencijalnih korisnika u skladu sa planovima nižeg reda i važećom zakonskom regulativom u oblasti zaštite životne sredine.

17.4. PRAVILA UREĐENJA I IZGRADNJE MREŽA I OBJEKATA SAOBRAĆAJNE INFRASTRUKTURE

Svi putevi utvrđeni Planom su javni putevi i moraju se projektovati po propisima za javne puteve, uz primjenu odgovarajućih standarda (poprečni profil puta, situacioni i vertikalni elementi trase, elementi za odvodnjavanje, saobraćajna oprema, signalizacija).

Procedure izrade tehničko-investicione dokumentacije, kao i samo građenje saobraćajne infrastrukture, mora se sprovoditi u svemu prema važećoj zakonskoj regulativi.

Procedure na projektovanju i građenju saobraćajne infrastrukture, instalacija tehničke infrastrukture i regulacija vodotokova, moraju se objedinjavati.

Izgradnja i rekonstrukcija saobraćajnih površina vršiće se u skladu sa sljedećim pravilima:

- na postojećim putevima primarne putne mreže (magistralni, regionalni i opštinski putevi), tamo gdje je to potrebno, neophodno je izvršiti revitalizaciju i modernizaciju tehničko-eksploatacionih karakteristika,
- širina kolovoza na planiranim magistralnim putevima je 7,7 m (bez izdignutih ivičnjaka) odnosno 7,0 m (sa izdignutim ivičnjacima), a na regionalnim putevima je 7,1 m (bez izdignutih ivičnjaka) odnosno 6,5 m (sa izdignutim ivičnjacima),
- širina kolovoza na postojećim i planiranim opštinskim putevima je 5,5 - 6,0 m,
- stajališta na magistralnim putevima moraju biti odvojena razdjelnim ostrvom od protočne saobraćajne trake,
- minimalna širina panoramskih staza: biciklističkih, pješačkih, rekreativnih i sl. iznosi 1,8 m,
- minimalna širina trotoara u naseljenim područjima iznosi 1,8 m,
- magistralni i regionalni putevi, kao i opštinski putevi koji prolaze kroz naselje, a koji su istovremeno i ulica u naselju, mogu se na zahtjev nadležnog organa opštine, razradom kroz odgovarajuću tehničku dokumentaciju, izgraditi kao ulica sa elementima koji odgovaraju potrebama naselja (širim kolovozom, trotoarima i sl.) kao i sa putnim objektima na tom putu koji odgovaraju potrebama tog naselja,
- regulaciona linija magistralnih i regionalnih puteva je udaljena min. 5,0 m od linije putnog pojasa puta,
- regulaciona linija opštinskih puteva je udaljena min. 1,0 m od linije putnog pojasa puta,

- panoramske staze imaće podloge i profile koji odgovaraju njihovoj namjeni, što će se utvrditi posebnim projektima i uz poštovanje uslova zaštite prirode i životne sredine. Ove staze treba maksimalno da koriste postojeće trase, sa minimalnim zemljanim radovima i obezbijedenim odvodnjavanjem, kako bi se sačuvalo tlo, ambijent i okruženje,
- panoramske staze potrebno je izgraditi, sa nadstrešnicama i sjedištima u čijoj izgradnji treba da se koriste prirodni materijali (drvo, kamen i sl.),
- podloge panoramskih staza i parkirališta mogu biti makadamske, asfaltne, razne vrste popločanja (kamen, behaton ploče, beton-trava ploče, itd.) u skladu sa namjenom prostora gdje se grade,
- položaj trasa panoramskih staza i pratećih sadržaja moraju se razraditi odgovarajućim planskim dokumentom i tehničkom dokumentacijom,
- biciklističke i druge panoramske staze koje će se graditi uz postojeće javne puteve moraju da imaju širinu najmanje od 1,8 m,
- pored javnih puteva, u naseljima ili van naselja ne mogu se graditi objekti, postavljati postrojenja, uređaji i instalacije u dijelu puta koji se zove zaštitni pojas, a prema važećem Zakonu o javnim putevima,
- širina zaštitnog pojasa sa svake strane javnog puta iznosi: pored magistralnih puteva je 20m, pored regionalnih puteva je 10m, a pored opštinskih puteva 5m,
- u pojasu kontrolisane izgradnje, za sve javne puteve, koji predstavlja površinu sa spoljne strane od granice zaštitnog pojasa koji je iste širine kao i zaštitni pojas, zabranjeno je otvaranje rudnika, kamenoloma i deponija otpada i smeća, izgradnja građevinskih i drugih objekata, kao i postavljanje postrojenja, uređaja i instalacija osim izgradnje saobraćajnih površina pratećih sadržaja javnog puta, kao i postrojenja, uređaja i instalacija koji služe potrebama javnog puta i saobraćaja na javnom putu,
- u zaštitnom pojasu javnih puteva mogu da se grade, odnosno paralelno postavljaju, vodovod, kanalizacija, toplovod kao i telekomunikacioni i elektro vodovi, instalacije, postrojenja i sl. na min. udaljenosti od 3,0 m od krajnje tačke poprečnog profila - nožice nasipa trupa ili spoljne ivice putnog kanala za odvodnjavanje a sve prema saobraćajno-tehničkim uslovima i saglasnosti upravljača javnog puta,
- ukrštanje instalacija (vodovoda, kanalizacije, toplovoda, kao i telekomunikacionih i elektro vodova, instalacija, postrojenja i sl.) sa magistralnim i regionalnim putevima mora da se izvodi uz sljedeće uslove: isključivo mehaničkim podbušivanjem ispod trupa puta, upravno na predmetni put u propisanoj zaštitnoj cijevi; zaštitna cijev mora biti postavljena na cijeloj dužini između krajnjih tačaka poprečnog profila puta uvećana za po 3,0 m sa svake strane; min. dubina predmetnih instalacija i zaštitnih cijevi od najniže gornje kote kolovoza do gornje kote zaštitne cijevi iznosi 1,35-1,5 m u zavisnosti od konfiguracije terena; min. dubina predmetnih instalacija i zaštitnih cijevi ispod putnog kanala za odvodnjavanje od kote dna kanala do gornje kote zaštitne cijevi iznosi 1,0-1,2 m; ukrštanje planiranih instalacija udaljiti od ukrštaja postojećih instalacija na min. 1,0 m,
- izgradnjom dijela puta ili putnog objekta ne smije se narušiti kontinuitet trase puta i saobraćaja na njemu,
- prilikom rekonstrukcije magistralnog puta, javno preduzeće nadležno za održavanje puta, dužno je da smanji broj raskrsnica ili priključaka opštinskih ili nekategorisanih puteva na državni put, na najmanji mogući broj, a u cilju povećanja kapaciteta i povećanja nivoa bezbjednosti saobraćaja na državnom putu,
- u zaštitnom pojasu sa direktnim pristupom na magistralne i regionalne puteve, dozvoljeno je graditi stanice za snabdijevanje motornih vozila gorivom, autoservise, objekte za privremeni smještaj onesposobljenih vozila, autobaze za pružanje pomoći i informacija učesnicima u saobraćaju sa priključcima u režimu uliv-izliv (desno-desno), a sve to na osnovu planskog dokumenta za navedene tipove objekata sagledanih, ako je potrebno, i u širem regionu od obuhvata predmetnog Plana,
- radovi na putevima ili u zaštitnom pojasu (prekopavanje, potkopavanje, bušenje, obaranje drveća, odnošenje drvene građe i drugog materijala i sl.), mogu da se izvode samo uz dozvolu javnog preduzeća koje upravlja putevima,
- priključivanje prilaznog na javni put vrši se prvenstveno njegovim povezivanjem sa drugim prilaznim ili nekategorisanim putem koji je već priključen na javni put, a na područjima na kojima ovo nije moguće priključivanje prilaznog puta vrši se neposredno na javni put i to prvenstveno na put nižeg reda,
- ograde, drveće i zasadi pored puteva podižu se tako da ne ometaju preglednost puta i ne ugrožavaju bezbjednost saobraćaja. Ograde, drveće i zasadi pored puteva se moraju ukloniti ukoliko se, prilikom rekonstrukcije ili rehabilitacije puta, dođe do zaključka da negativno utiču na preglednost puta i bezbjednost saobraćaja,

- na svim javnim putevima potrebno je postaviti saobraćajnu signalizaciju o zabrani prevoza i ispuštanja opasnih i štetnih materija, kao i drugih materija u količinama koje mogu trajno i u značajnom obimu da ugroze prirodna dobra (izvorišta vode, floru, faunu i sl.),
- duž javnih puteva potrebno je obezbijediti infrastrukturu za prikupljanje i kontrolisano odvođenje atmosferskih voda,
- reklamne table i panoi, oznake kojima se obilježavaju turistički objekti, natpisi kojima se obilježavaju kulturno-istorijski spomenici i spomen obilježja i drugi slični objekti, mogu da se postavljaju pored magistralnih i regionalnih puteva na udaljenosti od 7m od ivice kolovoza, odnosno pored opštinskih puteva na udaljenosti od 5m od ivice kolovoza,
- prateći putni objekti kao što su stanice za snabdijevanje gorivom, servisi za putnička vozila i autobuse i sl. moraju da zadovoljavaju higijensko-tehničke zahtjeve (neometan prilaz, protivpožarna zaštita) i dr.
- parkiranje vozila za sve objekte, postojeće, planirane i objekte koji se rekonstruišu ili dograđuju, svih namjena u okviru granica Plana uslov za izgradnju je obezbjeđivanje potrebnog broja parking mjesta na pripadajućoj parceli i može se rješavati na otvorenim parkiralištima na slobodnoj površini parcele ili u garažama, izvan površine javnog puta,
- saobraćajnice izvoditi sa savremenim kolovoznim zastorom na adekvatnom donjem stroju, tamponu a u naseljenim područjima oivičiti ivičnjacima,
- pješačke površine (staze/trotoari) obavezno fizički izdvojiti, oivičiti ivičnjacima, u posebne površine zaštićene od motornog saobraćaja.

18. INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST

18.1. HIDROTEHNIČKA INFRASTRUKTURA

Pri obradi plana u dijelu hidrotehničke infrastrukture korišćena je sljedeća raspoloživa planska, projektna i ostala dokumentacija:

▪ Planski dokumenti

- Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine;
- Prostorni plan područja posebne namjene za Nacionalni park "Lovćen";
- Prostorni plan opštine Cetinje;
- Prostorni plan opštine Budva;
- Prostorni plan opštine Kotor.

▪ Plansko-razvojni dokumenti

- Vodoprivredna osnova Crne Gore;
- Projekcija dugoročnog vodosnabdijevanja Crne Gore, Građevinski fakultet Crne Gore;
- Strateški master plan za otpadne vode za centralni i sjeverni dio Crne Gore; EAR, Safege, Tebodan, LDK
- Master plan odvođenja otpadnih voda Crnogorskog primorja, DHV Holandija, Fideco CG, 2004;
- Strateški master plan za upravljanje čvrstim otpadom; EU, Gopa

Ostala dokumentacija

- Hidrogeloške karakteristike karstnih terena šire okoline Nacionalnog parka "Lovćen", M.Vujisić, M.Radulović, P.Vujisić, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 1994.
- Nacionalni park "Lovćen" - prirodna i kulturna dobra, Crnogorska akademija nauka, Podgorica, Cetinje, septembar 1993.
- Plan upravljanja Nacionalnim parkom "Lovćen", JP za NP CG
- Program upravljanja Nacionalnim parkom "Lovćen" 2011, JP za NP CG
- Projektna dokumentacija J.P.ViK Cetinje za vodovod i kanalizaciju i podaci dobijeni iz ovog preduzeća.
- Cost-benefit analiza varijantnih rješenja dugoročnog vodosnabdijevanja Crnogorskog primorja, Ekonomski fakultet Podgorica i ITSC Montenegro Budva, 2005.;
- Snabdijevanje vodom Crnogorskog primorja - Projekat regionalnog vodovoda Crnogorskog primorje - Cost benefit analiza i koordinacija sa studijom Svjetske banke;

Zakonska regulativa

- Zakon o vodama („Službeni list CG“, broj 27/07)
- Pravilnik o određivanju i održavanju zona i pojaseva sanitarne zaštite izvorišta i ograničenjima u tim zonama („Službeni list CG“, broj 66/09)
- Pravilnik o načinu određivanja garantovanog minimuma proticaja nizvodno od vodozahvata („Službeni list CG“, broj 27/07)
- Pravilnik o kvalitetu i sanitarno tehničkim uslovima za ispuštanje otpadnih voda u recipijent i javnu kanalizaciju, načinu i postupku ispitivanja kvaliteta otpadnih voda, minimalnom broju ispitivanja i sadržaju izvještaja o utvrđenom kvalitetu otpadnih voda („Službeni list CG“, broj 45/08)
- Pravilnik o izmjenama pravilnika o kvalitetu i sanitarno tehničkim uslovima za ispuštanje otpadnih voda u recipijent i javnu kanalizaciju, načinu i postupku ispitivanja kvaliteta otpadnih voda, minimalnom broju ispitivanja i sadržaju izvještaja o utvrđenom kvalitetu otpadnih voda („Službeni list CG“, broj 9/10)
- Uredba o klasifikaciji i kategorizaciji površinskih i podzemnih voda („Službeni list CG“, broj 2/07);
- Zakon o upravljanju otpadom („Službeni list CG“, broj 64/11).

18.1.1. VODOSNABDIJEVANJE

KRITERIJUMI ZA DIMENZIONISANJE

Da bi se dimenzionisali potrebna distributivna vodovodna mreža, potrebno je usvojiti specifičnu dnevnu potrošnju po korisniku, kao i koeficijente dnevne i satne neravnomjernosti. Određivanje specifične potrošnje je jako osjetljivo, jer se bazira na čitavom nizu pretpostavki i drugih parametara i osnovnih

kriterijuma kao što su: veličina i tip naselja, struktura potrošača, stepen opremljenosti stanova ili porodičnih kuća, struktura i kategorija hotelskih odnosno smještajnih kapaciteta, klimatski uslovi, zastupljenost kultivisanog zelenila, vrsta i veličina okućnica, saobraćajne površine i drugi zahtjevi koje treba da zadovolji procjenjena dnevna bruto potrošnja po korisniku.

Da bi se provjerila opravdanost planiranih tehničkih rješenja i izbjegle veće greške u investicionim zahvatima vezanim za objekte vodosnabdijevanja, značajno je utvrditi perspektivne potrebe za vodom. Kao polazni podatak za određivanje normi potrošnje vode razmatrane su specifična potrošnja vode po stanovniku na dan iz Vodoprivredne osnove Republike Crne Gore i Prostornog plana Cetinja, Kotora i Budve.

U Vodoprivrednoj osnovi predložene su norma za potrošnju za seoske vodovodne sisteme za Jadranski sliv, za period 2001, 2011, 2021, u l/kor/dan i to 300, 320, 360 litara po korisniku na dan, respektivno, odnosno za Crnomorski sliv 280, 300, 320 l/kor/dan respektivno.

Za turiste su predložene norma za potrošnju za Jadranski sliv, za period 2001, 2011, 2021, u l/kor/dan 540, 570, 600 respektivno odnosno 490, 520, 550 za Crnomorski sliv respektivno.

U zavisnosti od vrste hotela u Vodoprivrednoj osnovi usvojene su sljedeće specifične potrošnje:

- hotel A kategorije 650 l/kor. na dan
- hotel B kategorije 450 l/kor. na dan
- hoteli nižih kategorija 350 l/kor. na dan
- privatni smještaj 350 l/kor. na dan

Potrošnja za turiste se može posmatrati i kao prosječna kroz zastupljenost turista različitih kategorija pa su određene prosječne norme potrošnje za turiste. Predložene su norme za potrošnju za Jadranski sliv, za period 2001, 2011, 2021, u l/kor/dan 540, 570, 600 respektivno odnosno 490, 520, 550 za Crnomorski sliv respektivno.

S jedne strane, imajući u vidu da se od vremena kad je usvojena Vodoprivredna osnova ide na smanjenje specifične potrošnje vode po stanovniku na dan, kao i da se u Vodoprivrednoj osnovi ne preporučuje striktno određivanje specifične dnevne potrošnje prema Vodoprivrednoj osnovi, već prilagođavanje datom slučaju za navedeno područje, uobičajeno se usvajaju manje norme potrošnje od naznačenih u Vodoprivrednoj osnovi. S druge strane, prostor Nacionalnog parka „Lovćen“ se nalazi na granici Jadranskog i crnomorskog sliva, ali po karakteristikama potrošnje više pripada Crnomorskom slivu, pa se usvajaju manje norme potrošnje prema Crnomorskom slivu. Razmatrane su i preporuke potrošnje u prostornim planovima ostalih nacionalnih parkova (PPPN Bjelasica i Komovi) u odmaralištima 500-300l/kor/dan, po zaposlenim licima koja noće uz mjesto rada 180l/kor/dan, odnosno 55 l/kor/dan za lica koja ne noće uz mjesto rada. Po katunima je usvojena potrošnja od 225l/ležaju/dan i u luksurnijim smještajnim kapacitetima 400 l/kor/dan.

Iz Cetinjskog vodovodnog preduzeća se predlaže da se u okviru potreba za vodom planiraju i količine potrebne za protivpožarne potrebe u turističkim centrima i naseljima, za navodnjavanje i pravljenje snijega na ski stazama u zimskom periodu. Takođe je i preporuka da se u pojedine tehničke svrhe koriste vode nastale prečišćavanjem sivih voda.

U okviru usvajanja potrošnje po stanovniku, odnosno gostu na prostoru lovcenskog parka, razmatralo se više činjenica. Kao prvo ograničavajući faktor je nedostatak vode u ljetnom periodu, uprkos velikim prosječnim padavinama u prosjeku tokom godine, odnosno neadekvatan vremenski raspored padavina za ljetni turizam. Razmatrana je izgradnja mini akumulacije. Područje potrošnje nije skoncentrisano, nego je veoma raštrkano. Ivanova korita, kao najznačajniji turistički punkt nalaze se u središnjem dijelu, istorijski značajno naselje Njeguši u sjevernom dijelu Parka, katuni Majstori i Kuk su udaljeni 4 km vazdušne linije od Ivanovih Korita. Ulazni punkt Krstac je smješten na istoku, odnosno punkt Bjeloši na zapadnom dijelu Parka. Dakle raspored područja potrošnje ne ide u prilog gradnji mini akumulacije. Takođe se razmatrala mogućnost da izgradnja mini akumulacije može imati negativne posljedice na živi svijet Lovćena koji je veoma značajan za prirodnu vrijednost ovog nacionalnog parka. Nije zanemarljivo ni ekonomsko pitanje isplativosti izgradnje mini akumulacije uopšte, a pogotovo u karstnom terenu.

Razmotrivši sve navedeno u ovom planskom dokumentu se odustalo od planiranja gradnje mini akumulacije, a vodosnabdijevanje se planira rješavati kroz smanjenu potrošnju po stanovniku, odnosno gostu i izgradnju većih rezervoarskih prostora od uobičajenih.

Imajući u vidu da je Nacionalni park ugrožen požarima, da su izvorišta za vodosnabdijevanje na području Budve, Kotora i Cetinja direktno povezana sa ponorima na Lovćenu (detaljnije navedeno u poglavlju Odvođenje otpadnih voda - Postojeće stanje) posjete parku moraju biti kontrolisane kao i samo ponašanje posjetilaca. Park se planira razvijati kao cjelokupni edukativno razvojni centar. Ova dva faktora se mogu iskoristiti u oblasti vodosnabdijevanja pa se može formirati pilot projekat na Ivanovim koritima za edukaciju stanovništava za smanjenje potrošnje vode.

Osim toga potrebno je ugraditi u turističke objekte uređaje čijim se korišćenjem smanjuje potrošnja kao što su vodokotlići sa smanjenom potrošnjom po ispiranju, jednoručne baterije, visoko rasprskavajući tuševi uz korišćenje manjeg pritiska, odnosno manje količine vode, korišćenje uređaja sa smanjenom potrošnjom vode.

Za pojedinačno vodosnabdijevanje, potrebno je forsirati obnovu starih i izgradnju novih rezervoara - bistijerni za sakupljanje i skladištenje kišnice. Kišnicu je moguće sakupljati sa krovnih površina kao sa pločastih površina koje se mogu obložiti kamenim pločama i formirati u nagibu uklopljene u okolni teren i sakupljenu vodu odvesti u rezervoarski prostor uz ugradnju mini uređaja za prečišćavanje vode. Uređaji bi se bazirali na taloženju, filtriranju i dezinfekciji. Ovako sakupljena voda se može koristiti za tehničke svrhe, a uz redovnu kontrolu kvaliteta i za održavanje lične higijene i pripremu hrane uz prokuvavanje. Dopunsko vodosnabdijevanje se ponekad može vršiti dovoženjem vode u cisternama.

Potrebno je razmotriti još jedan alternativni tip vodosnabdijevanja tehničkom vodom, usko povezan sa odvođenjem i prečišćavanjem otpadne vode koji se već duže vremena primjenjuje u svijetu, a to je korišćenje prečišćene sive vode. Otpadna voda kao i čvrsti otpad se može odvajati na samom mjestu nastanka na sivu vodu, vodu od pranja i crnu vodu, vodu od upotrebe toaleta. Po sakupljenim podacima, zavisno od potrošača udio sive vode u otpadnoj vodi iznosi od 50 % do 80%. Ova siva voda je mnogo manje zagađena od crne vode i ako se odmah prečišćava na mjestu nastanka odvojeno od crne vode u septičkim jamama za sivu vodu, pješčanim filterima, poslije prečišćavanja se može koristiti za zalivanje ili u odvojenim instalacijama za ispiranje toaleta. Sa druge strane u potrošnji vode na dio koji se koristi za ispiranje toaleta otpada oko 25% potrošnje po stanovniku. Dakle korišćenjem tehničke vode za ispiranje toaleta smanjila bi se potrošnja po stanovniku za 25%, a količina otpadne vode za oko 50% (uz korišćenje ostatka tehničke vode za zalivanje). Ovakav način vodosnabdijevanja zahtijeva temeljnu i sveobuhvatnu edukaciju stanovništva. Ovaj vid snabdijevanja i odvođenja otpadne vode prečišćavanjem sive vode mogao bi da se ostvari kao pilot projekat u nekim od objekata na Lovćenu čime bi se upotpunio edukativno razvojni sadržaj Parka.

Imajući sve navedeno u vidu, preporučuje se sljedeća specifična potrošnja po stanovniku na dan:

- gosti u hotelu	120 l/stan/dan
- gosti u apartmanima	80 l/stan/dan
- gosti u planinarskom domu	50 l/stan/dan
- gosti u katunima	50 l/stan/dan
- potrošnja u restoranu	100 l/mjestu/dan
- potrošnja po stanovniku	120 l/stan/dan
- potrošnja po stan. u vikend kućama	80 l/stan/dan

Smatrajući da su navedene specifične potrošnje u danu maksimalne potrošnje za maksimalnu satnu potrošnju se usvaja potrošnja sa usvojenim koeficijentom satne neravnomjernosti K_{hmax} od 1,8.

U okviru proračuna potrebnih količina vode u dnevnoj normi potrošnje po stanovniku, uobičajeno je da se sem dnevnih količina potrebnih za jednog korisnika, obuhvaćene su i potrebne količine za komercijalne potrebe, komunalne potrebe kao i samo zalivanje zelenih površina oko većih objekata.

Gubici u mreži, imajući u vidu da se radi o novoizgrađenoj vodovodnoj mreži, procjenjeni na oko 15 % i ukalkulisani su u proračunu.

Ovdje se predlaže da se koristi autohtono rastinje koje je prilagođeno velikim nesrazmjerama u količinama padavina ljeti i zimi, koje nije potrebno dodatno zalivati.

Tabela potrebne vode za područje Ivanova korita i Njeguša

Naselje	Kategorija potrošača	Potrošnja vode Qdnmax (l/s)			Khmax	Ukupno Qhmax (l/s)
		Br. korisnika	Potrosnja l/kor/dan	Ukupno l/s		
Ivanova korita	Hotel	152	120,00	0,21	1,80	0,38
	Bungalovi	309	100,00	0,36	1,80	0,64

	Kamp	40	50,00	0,02	1,80	0,04
	zaposleni	130	40,00	0,06	1,80	0,11
	stanovnici	120	100,00	0,17	1,80	0,30
Ukupno				0,82		1,47
Njeguši	Dom	100	80,00	0,09	1,80	0,17
	Stanovnici	150	120,00	0,21	1,80	0,38
	Vikendaši	100	80,00	0,09	1,80	0,17
Ukupno				0,39		0,71

Dakle maksimalna dnevna potrošnja za područje Ivanovih korita iznosi 0.82 l/s i tu je količinu potrebno dopremiti do distribucionog rezervoara predmetnog područja te se prema njoj dimenzioniše dovodni vod naselja. Maksimalna satna potrošnja iznosi 1.47 l/s i na nju se dimenzioniše distribuciona mreža naselja.

Ukupna izdašnost izvorišta sa kojih se mogu snabdijevati Ivanova Korita je 0.4 l/s. Od toga je Ljubin potok od 0.1 l/s i Ivanovih korita 0.3 l/s, a Mala korita koja presušuju ne mogu se uzeti u proračun

Predlaže se izgradnja većih rezervoara od uobičajenih tako da imaju, ne kako je uobičajeno 14 satnu rezervu nego višednevnu rezervu. Rezervoar od 500 m³ bi predstavljao 10-to dnevnu rezervu u potrošnji u odnosu na maksimalnu dnevnu potrošnju.

Pored ovog rezervoara predlaže se da se obrazuju dodatne akumulacije vode - dvije akumulacije od po 5000 m³ sa po dvije komore od po 2500 m³ smještene u novoizgrađene rezervoare. Ovo se u svakom slučaju smatra bolje, jeftinije, pouzdanije nego gradnja vještačkih akumulacionih jezera u karstnom terenu. Izgradnjom rezervoarskog prostora za akumulaciju vode manje se narušava hidrološka i ekološka ravnoteža predmetnog područja. Potrebno je rezervoarski prostor osmisliti tako da se arhitektonski uklopi u ambijent.

Na Ivanovim koritima potrebno je česmu za posjetioce napraviti tako da voda ne teče kontinuirano nego da bude česma na zatvaranje da bi se spriječilo rasipanje vode.

U slučaju prečišćavanja sive otpadne vode - vode od pranja i njenog korišćenja za ispiranje toaleta, potrebne količine vode potrebne za Ivanova korita bi se mogle smanjiti za četvrtinu, odnosno sa 0.82 l/s na 0.62 l/s. Kao što je navedeno, po procjenama 25 % ukupne potrošnje po stanovniku se troši na ispiranje toaleta.

Za područje Njeguša (naselja Njeguši, Dugi do i Erakovići) maksimalna dnevna potrošnja za područje iznosi 0.39 l/s i tu je količinu potrebno dopremiti do distribucionog rezervoara područja te se prema njoj dimenzioniše dovodni vod naselja. Maksimalna satna potrošnja iznosi 0.71 l/s i na nju se dimenzioniše distribuciona mreža naselja.

Ukupna izdašnost izvorišta Koritinik sa kojih se mogu snabdijevati Njeguši je 1 l/s. Postojeći rezervoar ima zapreminu od 1000 m³ i sa ovom maksimalnom dnevnom potrošnjom predstavlja petnaestodnevnu rezervu. Postojeću mrežu od 200 mm je potrebno ispitati u narednom periodu kao i vodonepropusnost rezervoarskog prostora.

Potrebno je napomenuti da su mjerenja na izvorištima vršena jednokratno i da se ne može govoriti o minimalnoj izdašnosti izvorišta sa npr 97 postotnom obezbijeđenošću, nego se radi o minimalno izmjerenoj izdašnosti.

U slučaju korišćenja prečišćene sive otpadne vode - vode od pranja za ispiranje toaleta, potrebne količine vode potrebne za područje Njeguša mogle bi se smanjiti za četvrtinu, odnosno sa 0.7 l/s na 0.57 l/s.

U okviru proračunate potrošnje u rezervoarskom prostoru potrebno je obuhvatiti i požarnu rezervu. Potrebna količina za gašenje požara u naseljima do 1000 stanovnika je 10 l/s sa planiranim trajanjem od 2 sata odnosno pretpostavljenim jednim istovremenim požarom, što iznosi 72. Za ovu količinu treba uvećati rezervoarski prostor i ova količina vode mora biti stalno u rezervoaru za gašenje eventualnog požara.

Obnovljena naselja Veliki Bostur i Mali Bostur će se snabdijevati sa pripadajućih izvorišta Kamenica i Studenac.

Tabela proračuna potrebne vode u restoranima Bjeloše i Krstac

Broj gostiju	Potrošnja po gostu/mjestu (l/gostu/dan)	Ukupno (l/s)
1	2	(1)*(2)/86400
80	100	0,09

Za restorane Bjeloš i Krstac planirano je 80 mjesta. Proračunata je potrebna količina vode u danu kao i potreban rezervoarski prostor za jedan dan od 80 m³.

Kao što je navedeno, u naselju Majstori nema postojećih izvorišta za vodosnabdijevanje i ovo naselje će se snabdijevati alternativnim načinima cistijernama u kojima će se sakupljati kišnica, odnosno po potrebi dovoziti voda.

Tabela potrebne voda za područje Majstora

Naselje	Kategorija potrošača	Potrošnja vode Q _{dmax} (l/s)			Kh _{max}	Ukupno Q _{hmax} (l/s)
		Br.korisnika	Potrosnja l/kor/dan	Ukupno l/s		
Majstori	Turizam	115	50,00	0,07	1,80	0,12
	Ostale površine	5	50,00	0,01	1,80	0,01
	zaposleni	25	40,00	0,01	1,80	0,02
	stanovnici	20	120,00	0,03	1,80	0,05
Ukupno				0,11		0,20

Oko svih izvorišta koja se koriste za vodosnabdijevanje potrebno je uspostaviti propisan režim zaštite izvorišta prema postojećoj zakonskoj regulativi, Pravilnik o određivanju i održavanju zona i pojaseva sanitarne zaštite izvorišta i ograničenjima u tim zonama (Sl.l. CG br. 66/09).

Zone sanitarne zaštite koje je potrebno odrediti i uspostaviti oko izvorišta su:

I zona zaštite (zona neposredne zaštite) - zona strogog režima zaštite

II zona zaštite (Uža zona zaštite) - zona ograničenog režima zaštite

III zona zaštite (šira zona zaštite) - zona nadzora

Za izvorišta koja snabdijevaju do 200 stanovnika ne određuje se III zaštitna zona, a za izvorišta koja snabdijevaju vodom za piće do 20 stanovnika ne određuje se II i III zaštitna zona.

I zona zaštite ima granicu udaljenu 10 m od objekata za zahvatanje vode. Područje I zone zaštite mora biti ograđeno ogradom od neovlašćenog pristupa. U I zoni se mogu obavljati samo aktivnosti vezane za upravljanje vodosnabdijevanjem.

II zona zaštite za izvorišta čija je izdašnost manja od 10 l/s ima granicu na udaljenosti od 10 m od granice I zaštitne zone. U drugoj zoni je zabranjeno izvođenje radova i objekata koji mogu ugroziti izvorište (ispuštanje otpadnih voda, odlaganje otpada, građenje saobraćajnica bez kontrolisanog sistema odvodnje, poljoprivredna proizvodnja sa vještačkim đubrivima, pesticidima i herbicidima), stočarska proizvodnja osim za vlastite potrebe domaćinstva. Za izvorišta manja od 50 l/s granica II zone je 50 m od granice I zone, a za izvorišta koja imaju izdašnost veću od 50 l/s granica II zone je najmanje 50 m udaljena od I zone.

III zona zaštite se određuje nakon hidroloških i hidrogeoloških ispitivanja, odnosno u skladu sa hidrološkim, hidrogeološkim i drugim svojstvima zemljišta i slivnih područja i predviđenim načinom njihovog korišćenja. U III zoni sanitarne zaštite zabranjeno je ispuštanje neprečišćenih otpadnih voda, odlaganje otpada sem na sanitarne deponije, građenje saobraćajnica bez kontrolisanog sistema odvodnje, građenje industrijskih i drugih objekata čije otpadne vode mogu ugroziti, zagaditi izvorište). Zone sanitarne zaštite se utvrđuju Rješenjem o zaštiti izvorišta.

Za izvorišta koja snabdijevaju manje od 20 stanovnika predlaže se uvođenje I zone i mada je zakonom neobavezujuće, po mogućnosti druge zaštitne zone. Kao što je navedeno granica I zone će biti 10 m od objekata vodozahvata, a granica II zone 20 m od granice I zone.

Posebno za Ivanova korita, Ljubin potok, izvorišta koja su predviđena za snabdijevanje Ivanovih korita i izvorište Koritnik za snabdijevanje Njeđuša predlaže se uvođenje I, II, i III zaštitne zone. Kao što je navedeno granica I zone će biti 10 m od objekata vodozahvata, granica II zone 20 m od granice I zone, a granica III zone, faktički granica slivnog područja će se utvrditi hidrološkim i hidrogeološkim ispitivanjima.

Posebno je potrebno uraditi kvalitetnu, kontrolisanu regulaciju odvodnje atmosferskih voda sa saobraćajnicama u zaštitnim zonama, a pogotovu saobraćajnicama koje se nalaze u I i II zaštitnoj zoni Ivanovih korita tako da ne ugrožavaju kvalitet izvorišta.

Na osnovu Zakona o vodama („Sl.list CG”, br. 27/07) , poglavlje koje se odnosi na kontolu kvantiteta i kvaliteta vode, vidi se da nadležno preduzeće za vodovod i kanalizaciju treba “da postavi uređaje, obezbijedi stalno i sistematsko registrovanje količina vode i ispitivanje kvaliteta vode na vodozahvatu” za izvorišta koja su zakonskom regulativom predviđena za vodosnabdijevanje. S obzirom da izvorišta na području uže zone Nacionalnog parka “Lovćen” kao ni Ivanova korita ni Koritnik ne spadaju u navedenu kategoriju daje se sljedeći predlog - **osmatranje izvorišta vršiti u okviru posebnog programa ili projekta finansiranog nezavisno od redovnih ispitivanja, odnosno da se predloži da korisnik izvorišta vrši navedena ispitivanja.**

Jezero na Jezerskom vrhu potrebno je očistiti i zaštititi i nad njim postaviti režim zaštite kao za potencijalno izvorište za vodosnabdijevanje.

Takođe je potrebno zaštititi prostor Blatišta gdje se povremeno formira jezero od vode sa Ljubinog potoka i Ivanovih korita. Potrebno je i održavati prostor ponora u Blatištu čistim da ne bi došlo do većih poplava.

Osim navedene požarne rezerve u okviru rezervoarskog prostora po prostoru Nacionalnog parka “Lovćen”, potrebno je rasporediti burad sa rezervama vode za lokalizovanje manjih požara. Burad je potrebno postaviti tako da mogu da se pune kišnicom, a da se smanji isparavanje vode iz njih (ostavljanjem poklopaca sa manjim otvorima).

Burad je potrebno redovno kontrolisati i po mogućnosti dopunjavati vodom iz cisterni. Burad je potrebno postaviti pored kampova, pješačkih i biciklističkih ruta, katuna i svih poznatih mjesta okupljanja izletnika. Burad je potrebno tako riješiti da se uklapaju u okolinu, ali da se mogu lako i pronaći. Potrebno je veliku pažnju usmjeriti na edukaciju stanovništva o radnjama kojima mogu prouzrokovati požar kao i kako da to spriječe. Dati veliki naglasak na edukaciju kao i kontrolu posjetilaca.

Mjesto određeno za kamp, ukoliko se nalazi u šumi ili pored šume, mora biti odvojeno zaštitnim prosjekom odgovarajuće širine. Radi sprječavanja izbijanja i širenja požara u kampovima, organi koji su osnovali kamp dužni su da imaju ispravne aparate za gašenje požara, burad sa vodom, poseban alat i drugu propisanu opremu.

PLANIRANO RJEŠENJE

U okviru posmatranog područja, potrebno je dakle izvršiti snabdijevanje na navedeni način. Područje Ivanovih korita će se snabdijevati sa izvora Ivanovih korita i Ljubinog potoka. Dovodni cjevovod ne treba biti prečnika manjeg od 90mm da može da služi i kao požarni vod. Predlaže se izgradnja većeg rezervoarskog prostora da bi se uspostavila višednevna rezerva. Prema proračunatoj maksimalnoj dnevnoj potrošnji od 0.82 l/s, odnosno maksimalnoj satnoj od 1.18 l/s predlaže se usvajane rezervoarskog prostora od 500 m³ koji bi imao desetodnevnu rezervu. Kao što je prethodno navedeno potrebna požarna rezerva od 36 m³ je uračunata u okviru rezervoarskog prostora i mora ostati u rezervoaru stalno.

Njeguši će se snabdijevati sa postojećeg rezervoara u Njegušima zapremine 1000 m³ i sa postojećom razvodnom mrežom koja je, kao što je navedeno, u prethodnom periodu popravljena. Dovodna mreža je prečnika 200 mm pa ispunjava uslove za potrebnu protivpožarnu zaštitu za potreban minimalni prečnik od 90 mm. Maksimalna dnevna potrošnja za Njeguše iznosi 0.39 l/s odnosno maksimalna satna 0.71 l/s pa postojeći rezervoarski prostor predstavlja najmanje petnaestodnevnu rezervu.

Prečnici u distribucionoj mreži nijesu manji od 90 mm pa ujedno mogu predstavljati i hidrantsku mrežu. Prilikom projektovanja broja hidranata treba voditi računa da jedan ulični hidrant pokriva krug u prečniku od 50 m.

U okviru rezervoarskog prostora, Njeguša, pri potrošnji vode, kao što je prethodno navedeno, potrebno je voditi računa da je potrebno obezbijediti požarnu rezervu od 36 m³. Predviđenu količinu potrebno je uzeti u obzir pri proračunu potrebnog rezervoarskog prostora.

Za restorane Krstac i Bjeloš kao što je navedeno usvaja se potrošnja od 0.09 l/s. Predlaže se usvajanje višednevnog rezervoarskog prostora za 5 dana od 400 m³ uz oba restorana i dvije komore od po 200 m³ radi lakšeg održavanja i čišćenja, a i moguće faznosti gradnje. Na Krscu je potrebno ispitati mogućnost korišćenja postojećeg austrougarskog rezervoara.

Obnovljeni katuni će se snabdijevati ili sa postojećih izvorišta kao Kuk sa Studenca čije je kaptaže potrebno obnoviti i napraviti višednevni rezervoarski prostor. Ako nema izvorišta uz katune potrebno je napraviti prostor za sakupljanje kišnice i odgovarajući višednevni rezervoarski prostor.

Potrebna maksimalna dnevna potrošnja vode za Majstore iznosi 0.11 l/s i tu je količinu potrebno dopremiti do distribucionog rezervoara posmatranog područja Majstora, te se prema njoj dimenzioniše dovodni vod naselja. Maksimalna satna potrošnja iznosi 0,20 l/s i na nju se dimenzioniše distribuciona mreža naselja. Za područje Majstora predlaže se izgradnja većih rezervoara od uobičajenih tako da imaju, ne kako je uobičajeno 14 satnu rezervu nego višednevnu rezervu. Rezervoar od 10 m³ bi predstavljao cjelodnevnu vodnu rezervu za područje Majstora.

Predlaže se usvajanje rezervoarskog prostora za 30 dana odnosno 300 m³. Ovaj ukupni rezervoarski prostor bi se sastojao od 4 rezervoara od 80 m³ iz kojih bi se voda distribuirala u 4 područja potrošnje.

Potrebno je rezervoarski prostor osmisлити tako da se arhitektonski uklopi u ambijent.

U slučaju prečišćavanja sive otpadne vode - vode od pranja i njenog korišćenja za ispiranje toaleta, potrebne količine vode potrebne za Majstore bi se mogle smanjiti za četvrtinu, odnosno sa 0.20 l/s na 0.15 l/s. Kao što je navedeno, po procjenama 25 % ukupne potrošnje po stanovniku se troši na ispiranje toaleta.

U okviru proračunate potrošnje za područje Majstora, u rezervoarskom prostoru potrebno je obuhvatiti i požarnu rezervu od 72 m³. Za ovu količinu treba uvećati rezervoarski prostor i ova količina vode mora biti stalno u rezervoaru za gašenje eventualnog požara.

U slučaju Majstora predlaže se da se formiraju 4 rezervoarska prostora od po 100 m³ i da se do objekata turističkog sadržaja dovede vod 50mm za unutrašnju hidrantsku mrežu iz koje bi se mogao gasiti eventualni požar u i oko objekata. Ovakva pretpostavka se može usvojiti s obzirom na mali gabarit objekata.

Urbanističko tehnički uslovi za projektovanje spoljašnjih vodovodnih instalacija daju kroz sljedeće preporuke.

- U vodovodnu mrežu ugrađivati PEHD (polietilen visoke čvrstoće) za manje prečnike i DCI (daktilni liv) za veće prečnike cijevi.
- Pritisak u distribucionoj vodovodnoj mreži ne smije prelaziti 6 bara.
- Na dovodne cjevovode do rezervoara zabranjeno je priključenje potrošača.
- Potrebno je da minimalni prečnik bude 100mm, odnosno 90mm da bi se vodovodna mreža koristila ujedno kao i hidrantska
- Razmak hidranata treba da bude minimalno 70 -100 m i da se ugrađuju nadzemni hidranti.
- Kućne priključke treba ugrađivati preko standardizovanih šaftova sa vodomjerima i svaka jedinica treba imati vlastiti vodomjer. U slučaju više stambenih jedinica u jednom objektu, ugraditi vodomjer posebno za svaku stambenu jedinicu
- Uskladiti položaj vodovodnih instalacija sa drugim podzemnim instalacijama.

18.1.2. ODVOĐENJE OTPADNIH VODA

KRITERIJUMI ZA DIMENZIONISANJE

Uobičajena praksa u planiranju je da se količine otpadnih voda obračunavaju kao 80% potrošene količine vode uzimajući u obzir da su za dimenzionisanje kanalizacionih infrastruktura mjerodavne maksimalne satne količine potrošene vode. Kanalizaciona mreža posmatranog područja formira se tako da se omogući odvođenje otpadne vode sa planiranog područja i da se poslije prečišćavanja upušta u prirodni recipijent najkraćim mogućim putem. Otpadna voda se, koliko je to moguće, usmjerava gravitaciono kanalizacionom mrežom koja prati mrežu saobraćajnica. U slučaju potrebe izbjegavanja graničnog pada kanalizacionih cijevi, formiraju se kaskadni šaftovi.

Tabela proračuna proticaja otpadnih voda za područje Ivanovih korita i Njeguša

Naselje	Khmax	Koeficijent. Otpadne vode	Q(l/s)
Ivanova Korita	1,47	0,8	1,18
Njeguši	0,71	0,8	0,57

Za područje Ivanovih korita količina otpadne vode koju treba odvesti je 1.18 l/s, a sa područja Njeguša 0.57 l/s dakle zadovoljava minimalni prečnik kanalizacionih cijevi od 200 mm. Na navedenom području se predlaže da se ne gradi jedinstven sistem za područja Njeguša i Ivanovih korita već da se grupišu bliski objekti i da se otpadne vode prečišćavaju na septičkim jamama za jedan ili više objekata.

Tabela proračuna proticaja otpadnih voda za područje Majstora

Naselje	Khmax	Koeficijent. otpadne vode	Q(l/s)
Majstori	0,20	0,8	1,16

Za područje Majstora količina otpadne vode koju treba odvesti je 0.16 l/s dakle zadovoljava minimalni prečnik kanalizacionih cijevi od 200 mm. Na navedenom području se predlaže da se ne gradi jedinstven sistem Majstora već da se grupišu bliski objekti i da se otpadne vode prečišćavaju na septičkim jamama za jedan ili više objekata. Grupacija objekata će se izvršiti kao što je to izneseno u vodosnabdijevanju na 4 cjeline.

U okviru prečišćavanja otpadnih voda predlaže se da se razmotri mogućnost odvojenog prečišćavanja sivih i crnih voda, odnosno kao što je već navedeno otpadnih voda od pranja i od toaleta.

Dakle, potrebno je ozbiljno razmotriti na ovom području odvajanje otpadne vode na mjestu nastanka na sive vode i crne vode. Siva voda nastala kao otpadna voda od pranja ima mnogo manje nitrata, mnogo manje patogenih organizama i brže se razlaže, a samim tim i prečišćava od crne vode, vode od toaleta. Siva voda spajanjem sa crnom vodom gubi sve navedene pogodnosti za brže prečišćavanje i vrlo brzo poprima osobine crne vode i samim tim zahtijeva kompleksniji način prečišćavanja sa povećanim trajanjem. Kao što je navedeno prema podacima na osnovu iskustava upotrebe prečišćene sive vode na nivou Evropskih država količina sive otpadne vode se kreće od 50% do 80%. Dakle razdvajanjem otpadne vode na mjestu nastanka na crnu i sivu vodu količina otpadne vode u Ivanovim Koritima bi se smanjila sa 1.18 l/s na 0.59 l/s, na području Njeguša sa 0.57 l/s na 0.29 l/s, a na području Majstora sa 0.16 l/s na 0.08 l/s. Siva otpadna voda bi se prečišćavala tako što bi se nakon taloženja u septičkoj jami i filtriranja na pješčanim filterima vodila na prečišćavanje u otvorene bazene koji su ukopani u zemlju i gdje su posađene biljke koje vrše finalno prečišćavanje. Ovako prečišćena voda se može koristiti u tehničke svrhe, za zalivanje i za ispiranje toaleta.

PLANIRANO RJEŠENJE

Na osnovu planiranog broja turista u pojedinim naseljima potrebno je izgraditi lokalne kanalizacione sisteme sa sakupljanjem, sa prečišćavanjem i ispuštanjem otpadnih voda u recipijent u skladu sa nacionalnim i međunarodnim propisima.

Domaćinstva u seoskim, udaljenijim područjima će i dalje odvoditi svoje otpadne vode putem septičkih jama koje trebaju biti propisne septičke jame u kojima će se dostići potreban stepen prečišćavanja otpadnih voda. Otpadne vode iz septičkih jama potrebno je odvoditi što dalje od ponora i to ako je moguće u porozan nanos.

Prilikom planiranja i tokom dalje izrade projektne dokumentacije i izgradnje objekata za odvođenje i prečišćavanje otpadnih voda potrebno je striktno poštovati pravilo da se otpadne vode nigdje ne uvode direktno u ponore, bez obzira na stepen prečišćenja. Ovo je potrebno poštovati u stalnim i povremenim naseljima na prostoru Parka, a i šire, jer je navedena dokazana povezanost ponora i izvorišta za vodosnabdijevanje okolnih gradova. Propisna septička jama se planira kao adekvatno rješenje za individualne objekte.

Za prostor Ivanovih korita potrebno je grupisati objekte i formirati više manjih kanalizacionih jedinica sa uređajima za prečišćavanje. Nije potrebno izgraditi jedinstveni kanalizacioni sistem za cijelo područje jer to nije isplativo. Izgradnjom više manjih kanalizacionih sistema, prema grupacijama objekata i etapama gradnje može se postići sigurnija i jeftinija evakuacija upotrebljenih voda. U slučaju nepostojanja recipijenta prečišćena otpadna voda treba odvoditi u poniruće bunare po mogućnosti u porozan nanos.

Isti se princip treba primijeniti i na prostor Njeguša.

Dakle, ako se računa da za ispiranje toaleta koristi 25% dnevne potrošnje po stanovniku potrebna količina vode bi se mogla smanjiti za četvrtinu. Količine otpadne vode u Ivanovim Koritima bi se smanjila sa 1.18 l/s na 0.59 l/s, na području Njeguša sa 0.57 l/s na 0.29 l/s, a na području Majstora sa 0.16 l/s na 0.08 l/s. Kao što je navedeno, odvajanjem otpadne vode na mjestu nastanka na sivu vodu i crnu vodu i njihovim odvojenim prečišćavanjem količine otpadne vode na Ivanovim koritima i Njegušima bi se mogle smanjiti za najmanje 50 %.

Praksa je da ako se u pojedinim ugostiteljskim objektima pojave otpadne vode čiji kvalitet nije nivoa kvaliteta otpadnih komunalnih voda (najvjerojatnije po povećanim količinama organskih materija, ulja i masti) takve otpadne vode treba prečistiti na separatoru ulja i masti. Nakon tretmana, prečišćene vode moraju imati kvalitet koji se zahtijeva prije upuštanja u recipijent prema Pravilniku o kvalitetu i sanitarno tehničkim uslovima za ispuštanje otpadnih voda u recipijent i javnu kanalizaciju, načinu i postupku ispitivanja kvaliteta otpadnih voda, minimalnom broju ispitivanja i sadržaju izvještaja o utvrđenom kvalitetu otpadnih voda („Službeni list CG” broj 45/08).

Na ugostiteljskim objektima na Ivanovim koritima, Njegušima, Krstacu i Bjelošima potrebno je planirati postavljanje separatora ulja i masti.

S obzirom da se radi o manjim količinama otpadnih voda može se pokazati da je nerentabilna izgradnja uređaja za predtretman, pa je druga varijanta da se prilikom projektovanja uređaja za prečišćavanje otpadnih voda voditi računa da kvalitet otpadnih voda može biti van nivoa kvaliteta komunalnih otpadnih voda sa povećanim sadržajem ulja i masti. Nakon ispuštanja prečišćene otpadne vode u recipijent ne smije se ni u kom slučaju narušiti kvalitet recipijenta odnosno recipijent mora ostati u okviru klase i kategorije recipijenta predviđene Uredbom o klasifikaciji i kategorizaciji površinskih i podzemnih voda („Službeni list CG” broj 27/07) i Zakonom o vodama („Službeni list CG” broj 27/07).

Urbanističko tehnički uslovi za projektovanje fekalne kanalizacije daju se kroz sljedeće preporuke:

- U kanalizacionu mrežu se ugrađuju PEHD i PE (polietilen) cijevi.
- Minimalni, odnosno maksimalni pad u kanalizacionoj mreži iznosi 2‰ i 6‰ respektivno vodeći računa o prečnicima cijevi.
- Na svim vertikalnim i horizontalnim lomovima, i mjestima promjene prečnika i priključenja kanalizacionih cijevi, potrebno je predvidjeti revizione šahtove.
- Na kanalizacionim cijevima u pravcu razmak šahtova predvidjeti ne veći od 30 m.
- Ne upuštati kišnicu u fekalnu kanalizaciju.
- U slučaju izgradnje objekata prije kanalizacionog sistema izgraditi propisne septičke jame sa uređajima za prečišćavanje otpadnih voda
- Zabraniti izgradnju propusnih “septičkih jama” odnosno upojnih bunara
- Uskladiti položaj fekalnih instalacija sa drugim podzemnim instalacijama

18.1.3. ODVOĐENJE KIŠNIH VODA

KRITERIJUMI ZA DIMENZIONISANJE

Područje se ne urbanizuje u većoj mjeri i smatra se da je neracionalno graditi atmosfersku kanalizaciju za cijelo područje. Odvođenje padavina sa krovnih površina potrebno je regulisati olucima kojima se padavine odvođe do najbližih zelenih površina. Prije ovakvog odvođenja kišnih voda potrebno je, pogotovo u ljetnjem periodu razmotriti i realizovati mogućnosti sakupljanja kišnice kao vode koja se može koristiti u tehničke svrhe.

I otpadne atmosferske vode sa kolovoznih površina regulisanjem padova je potrebno odvesti do najbližih zelenih površina, s tim što je potrebno razmotriti mogućnost njihovog prečišćavanja u slučaju eventualnog zagađenja parkirnih površina od ulja i masti vozila. To je posebno potrebno razmotriti u blizini navedenih ponora koji su povezani sa izvorištima primorja i zaleđa u nižim kotama.

U pogledu smanjenja mogućnosti plavljenja potrebno je ponore i kanale za oticanje koliko to mogućnosti dozvoljavaju čistiti od otpada prirodnog (lišća, i ostalih ostataka biljnog i životinjskog porijekla) i antropogenog porijekla (čvrsti otpad) bez abrazivnih metoda, da ne bi došlo do poremećaja tokova u ranjivom karstnom sistemu.

Potrebno je provjeriti da oticanju voda nijesu uska grla dimenzije samog grotla nego zemljani nanosi pokrivač, koje je u tom slučaju potrebno pažljivo i redovno čistiti.

U pogledu sprječavanja erozije zemljišta, potrebno je planski saditi drveće i žbunasto rastinje po eventualno ugroženim područjima, sve buduće objekte, usjeke, nasipe kod izgradnje puteva i objekata potrebno je zatraviti i osigurati od erozije (određenim geotekstilnim strukturama) dok ne stasa zasađeno drveće i rastinje. Potrebno je gdje je to god moguće zatravniti kanale kojim otiče voda. Potrebno je da se prati ponašanje terena kod svih novoizvedenih infrastrukturnih i drugih objekata. Ako se primijeti početak erozije zemljišta, potrebno ga je blagovremeno spriječiti odgovarajućim mjerama.

U Nacionalnom parku “Lovćen” je jezero koje je formirano u udubljenju nastalom djelovanjem lednika.

Smješteno je sjeverno od Jezerskog vrha na koti oko 1260 m.n.v i vrijedno je pažnje kao turistički potencijal. Potrebno je posebnu pažnju usmjeriti na očuvanje kvantiteta i kvaliteta voda ovog jezera. Jezero ima kružni oblik, prečnika je oko 100 m, površine oko 7500 m². Zapunjeno je drobinama i glinama, tako da je veoma plitko pa u sušnim ljetima skoro ostane bez vode. Tehničke mogućnosti za njegovo čišćenje - produbljivanje naravno postoje kao i za kolmiranje dna ukoliko je potrebno, ali je to potrebno raditi veoma pažljivo i studiozno nakon detaljnog ispitivanja, da se ne bi narušila krhka ravnoteža karstnog sistema i došlo do preusmjerenja voda odnosno oticanja jezera.

PLANIRANO RJEŠENJE

Kao što je već navedeno, područje se ne urbanizuje u većoj mjeri i smatra se da je neracionalno graditi atmosfersku kanalizaciju za cijelo područje. Za odvođenje atmosferskih voda sa betonskih i ostalih popločanih površina i krovova manjih objekata mogu se izgraditi rezervoari za prihvatanje oborinskih voda za pojedinačne objekte ili za više susjednih objekata. Vode koje bi se sakupile na ovaj način mogu se koristiti kao tehnička voda i voda za zalivanje.

Mreža za prikupljanje oborinske kanalizacije riješiće se na nivou buduće projektne dokumentacije. Uz rezervoare je potrebno predvidjeti i filtriranje oborinske vode. Voda će se koristiti kao tehnička voda i voda za zalivanje.

Kanalisanje atmosferskih voda uz eventualno potrebne saobraćajnice planira se putem otvorenih rigola uz samu saobraćajnicu.

Izgradnja zatvorenih kanalizacionih kolektora kojima bi se sakupljale i kanalisale kišne vode sa većih površina i grupe objekata i sakupljale u sabirni kanal za cijelo područje nije potrebna ni na području Ivanovih korita ni na području Njeguša.

Urbanističko tehnički uslovi za projektovanje kišne kanalizacije u okviru odvodnje oko objekata ili u slučaju formiranja manjih jedinica za sakupljanje kišnice sa više objekata u cilju korišćenja prečišćene oborinske vode u tehničke svrhe:

- Striktno zabraniti upuštanje fekalne kanalizacije u bilo koji objekat za odvođenje kišne kanalizacije
- U mrežu za atmosferske padavine se ugrađuju PEHD i PE (polietilen) cijevi.
- Ne upuštati kišnicu u fekalnu kanalizaciju.

18.2. UPRAVLJANJE OTPADOM

Otpad je shodno Zakonu o upravljanju otpadom („Službeni list RCG“, broj 80/05 i „Službeni list CG“, broj 73/08) i prema Direktivi 75/442/EEC (dopunjena sa 2006/12/EC) svaka materija ili predmet koje je vlasnik odbacio ili je dužan da odbaci. Vlasnik otpada snosi troškove preventivnih mjera i mjera upravljanja otpadom, troškove sanacionih mjera zbog zagađivanja i šteta koje se nanose životnoj sredini i vlasnik otpada je dužan da upravlja otpadom u skladu sa zakonom i zahtjevima zaštite životne sredine.

Prilikom planiranja upravljanja čvrstim otpadom rukovodilo se principima usvojenim u navedenim dokumentima i zakonskim aktima:

- Strateški master plan za upravljanje čvrstim otpadom na državnom nivou (Gopa 2004, Projekat finansiran od EU);
- Plan upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period od 2008. do 2012. godine;
- Nacionalna politika upravljanja otpadom (2004);
- Zakon o upravljanju otpadom („Službeni list CG“, broj 64/11);
- Pravilnik o klasifikaciji otpada i o postupcima njegove obrade, prerade i odstranjivanja („Službeni list CG“, br. 68/09 i 85/09);
- Zakon o komunalnim djelatnostima („Službeni list RCG“, broj 12/95);
- Pravilnik o postupanju sa građevinskim otpadom, načinu i postupku prerade građevinskog otpada, uslovima i načinu odlaganja cement azbestnog građevinskog otpada („Službeni list CG“, broj 60/10);
- Lokalni plan upravljanja otpadom Prijestonice Cetinje 2011 -2015.(Nacrt)

Prilikom Upravljanja otpadom potrebno je posebno se rukovoditi osnovnim principima upravljanja otpadom koji su obuhvaćeni Zakonom o upravljanju otpadom (član 7). Principi su utvrđeni i Državnim planom upravljanja otpadom i svi lokalni planovi upravljanja otpadom trebaju se rukovoditi ovim principima.

1. princip održivog razvoja - kojim se obezbjedjuje efikasnije korišćenje resursa, smanjenje količine otpada i postupanje sa otpadom na način kojim se doprinosi ostvarivanju ciljeva održivog razvoja;
2. princip blizine i regionalnog upravljanja otpadom radi tretiranja ili odlaganja otpada što je moguće bliže mjestu nastajanja u skladu sa ekonomskom opravdanošću izbora lokacije. Regionalno upravljanje otpadom obezbjedjuje se razvojem i primjenom regionalnih strateških planova zasnovanih na evropskom zakonodavstvu i nacionalnoj politici;
3. princip predostrožnosti, odnosno preventivnog djelovanja, preduzimanjem mjera za sprječavanje degradacije životne sredine i u slučaju nepostojanja naučnih i stručnih podataka;
4. princip «zagadjivač plaća» prema kojem vlasnik otpada snosi troškove preventivnih mjera i mjera upravljanja otpadom i troškove sanacionih mjera zbog zagadjivanja i šteta nanijetih životnoj sredini;
5. princip hijerarhije kojim se obezbjedjuje poštovanje redosljeda prioriteta u praksi upravljanja otpadom (prevencija, redukcija, ponovna upotreba otpada, reciklaža, iskorišćavanje vrijednosti otpada kroz kompostiranje, proizvodnju energije i dr., odlaganje ili spaljivanje otpada).

Otpad na lokalnom nivou se stvara u domaćinstvima, proizvodnim kapacitetima, trgovinama, obrazovnim institucijama, turističkim organizacijama i subjektima, medicinskim ustanovama i dr. Na području Nacionalnog parka "Lovćen" otpad će se generisati u domaćinstvima i turističkim subjektima.

Jedinica lokalne samouprave ima obavezu praćenja aktivnosti upravljanja otpadom na svojoj teritoriji i to u saradnji sa Ministarstvom nadležnim za poslove zaštite životne sredine i Agencijom za zaštitu životne sredine kao i da sačinjava izvještaje o svim pitanjima zaštite životne sredine i otpada. Poslovi sakupljanja, transporta i odlaganja otpada organizovani su u okviru Javnog komunalnog preduzeća, kome je to osnovna djelatnost i čiji je osnivač Prijestonica na teritoriji, na teritoriji Prijestonice Cetinje, pa samim time i Nacionalnog parka "Lovćen".

Na području Nacionalnog parka najviše je zastupljen komunalni otpad, biorazgradljivi otpad i eventualno građevinski otpad (usljed izgradnje rekonstrukcije turističkih kapaciteta i stambenih objekata).

Komunalni otpad je prema definiciji otpad nastao u domaćinstvima kao i drugi otpad koji je po svojim svojstvima sličan otpadu nastalom u domaćinstvima i koji ne sadrži opasan otpad. U komunalni otpad spada i otpad dobijen iz turističkih objekata. U ovaj otpad spada i otpad sa javnih površina (sastav komunalnog otpada mijenja se u zavisnosti od sredine u kojoj nastaje i zavisi od standarda stanovništva, tipa naselja, kvaliteta infrastrukture i sl.).

Strateškim Master planom utvrđeno je da se generalno komunalni otpad sastoji od sljedećih glavnih frakcija:

- Organski otpad (otpad iz dvorišta, trava, lišće, odsječene grane, otpad od hrane, drveće); papir i karton (novine, knjige, časopisi, kancelarijski materijal, papir za pakovanje, toaletni papir, papir za čišćenje i sl.);
- Plastika, ambalažni materijal, kutije, boce, plastične kese, folije;
- Staklo (boce, tegle za hranu i ambalaža za piće, ravno staklo, napr. prozor i sl.);
- Metal (limene kante, aluminijum, gvozdje i drugi metal);
- Tekstil i koža;
- Ostalo (prljavština, pepeo, ulično smeće, prašina, neidentifikovani materijal).

Saglasno Strateškom Master planu, procjena sastava komunalnog otpada (prosječni godišnji sastav), u Centralnom regionu, kome pripada i Prijestonica Cetinje, odnosno Nacionalni park "Lovćen", iznosi:

Papir i karton	17%
Staklo	7%
Metal	4%
Plastika	10%
Tekstil	5%
Organski	25%
Ostali	32%

Na području Prijestonice, uslugama sakupljanja i odvoženja otpada svakodnevno su obuhvaćeni proizvođači otpada na gradskom području, i u naseljima gradskog karaktera Njeguši i Rijeka Crnojevića, a na seoskom području Dodoša i Rvaša, Karuča kao i Nacionalnom parku "Lovćen" odvoženje otpada se vrši povremeno.

Na ostalom seoskom području otpad se odlaže na «nelegalnim deponijama» što utiče na stvaranje velikog broja lokalnih smetlišta koja imaju negativan uticaj na okolinu i zdravlje ljudi.

Sakupljanje, odvoženje i odlaganje otpada, (neselektivno) vrši Javno komunalno preduzeće Cetinje u skladu sa Odlukom o održavanju čistoće i komunalnom uređenju grada („Službeni list CG - opštinski propisi» broj 35/04), a saglasno Odluci o organizovanju Javnog komunalnog preduzeća Cetinje („Službeni list RCG - opštinski propisi», br. 14/90 i 20/91) i („Službeni list CG“ - opštinski propisi», br. 22/92, 12/93, 7/98, 17/99, 2/2000, 20/03, 40/06), u kojoj je definisan nivo usluga i način formiranja cijena usluga.

Sakupljanje otpada se vrši iz kontejnera gdje se odlažu sve vrste otpada, a koji su postavljeni na lokacijama u gradu, naseljima gradskog karaktera u koje spadaju Njeguši i seoskom području Dodoša i Rvaša, Karuču, kao i Nacionalnom parku "Lovćen", shodno planu postavljanja koji je donijelo Javno komunalno preduzeće uz saglasnost organa lokalne uprave za komunalne djelatnosti. Koriste se standardni kontejneri zapremine 1,1 m³ i kontejneri zapremine 4 - 7 m³. Zatim se otpad vozilima za sakupljanje transportuje do odlagališta - deponije i odlaže bez posebnog tretmana i obrade.

Vozni park za transport komunalnog otpada karakteriše nedovoljan broj vozila, kao ni vozila odgovarajućeg tipa, a i starost postojećih je preko 20 godina, a slična situacija je i sa kontejnerima koji se ne održavaju na odgovarajući način.

Gradjevinski otpad se odlaže na nekontrolisanim odlagalištima jer za isti nijesu utvrdjene posebne lokacije, jedan dio ovog otpada se odlaže na deponiju zajedno sa komunalnim otpadom.

Na cijelom prostoru Nacionalnog parka ni u kom slučaju nije rentabilno organizovati sakupljanje otpada kao u urbanim strukturama. Potrebno je raditi na podizanju svijesti izletnika da bi sami izletnici sakupljali otpad koji proizvedu i iznosili ga van područja Nacionalnog parka, odnosno u Nacionalnom parku na za sakupljanje otpada definisano mjesto. Potrebno je u okviru postojećih službi kontrola Nacionalnog parka organizovati povremeno kontrolu izletnika i načina na koji oni upravljaju sa otpadom. To bi mogla biti ista ekipa koja bi obilazila park da vrši da li ima dobro neugašenih ložišta u šumi.

U užoj i široj zoni NP, a naročito oko ugostiteljskih i turističkih objekata, vidikovaca, u zoni izletišta neophodno je održavati red i čistoću.

Za sakupljanje komunalnog otpada koji se generiše na području Nacionalnog parka "Lovćen" potrebno je postaviti korpe za otpad uz izletničke punktove, a na području Njeguša, Ivanovih korita i Majstora, potrebno je postaviti metalne kontejnere. Korpe uz izletničke punktove je potrebno postaviti uz saobraćajnice tako da bi se mogao nesmetano vršiti saobraćaj vozila za sakupljanje i odvoženje otpada. Ovako sakupljeni otpad u kante i kontejnere bi se i dalje, kao i dosada odvezio sa Njeguša svakodnevno, a sa ostalih područja povremeno, odnosno nekoliko puta sedmično zavisno od potrebe na deponiju otpada na koju će se odvoziti i otpad sakupljen sa teritorije Prijestonice Cetinje. Najveći dio zone Nacionalnog parka se nalazi na teritoriji Prijestonice Cetinje čime se ovo samo nameće kao rješenje. Planira se odvođenje otpada sa teritorije Prijestonice Cetinje na deponiju „Livada" u Podgorici.

Na teritoriji Prijestonice Cetinje planirano je da se vrši recikliranje otpada. Predviđeno je da se postave kontejneri 1,1 m³ za materijale koji će se reciklirati: za papir i karton, za staklo, za konzerve i limenke i za otpad iz dvorišta.

Potrebno je da se postave na teritoriji Nacionalnog parka na Njegušima i Ivanovim koritima kontejneri za odvojeno odlaganje papira i kartona; stakla; konzerve i limenke i još za sakupljanje plastike. Po mogućnosti potrebno je postaviti i korpe za otpad na izletištima za odvojeno sakupljanje stakla, limenki, plastike i ostalog otpada.

Planom upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period od 2008-2012. godine svaka jedinica lokalne samouprave je dužna da odredi lokaciju za zbrinjavanje građevinskog otpada za navedeni period, kompostišta kao i reciklažno dvorište.

Lokalnim Planom upravljanja otpadom Prijestonice Cetinje 2011-2015 (nacrt) definisan je način upravljanja otpadom za koji je nadležna lokalna jedinica samouprave, formiranje pretovarnih stanica, reciklažnih dvorišta, centar za kompostiranje, lokaciju za inertni građevinski otpad, sanacija postojećeg odlagališta otpada Vrtijeljke i buduća lokacija deponije otpada za Prijestonicu Cetinje.

Odlagalište smeća na Vrtijeljci ne ispunjava uslove predviđene Zakonom o upravljanju otpadom i Direktivama EU i potrebno ga je sanirati, u skladu sa prethodno utvrđenim planom sanacije.

Na deponiji - odlagalištu smeća na Vrtijeljci, potrebno je u cilju sanacije preduzeti odgovarajuće aktivnosti sa adekvatnom opremom i materijalom, a u skladu sa zakonom i utvrdjenim standardima.

Za Prijestonicu Cetinje je Planom upravljanja otpadom predviđeno jedno potpuno opremljeno reciklažno dvorište. Da bi se isto uradilo potrebno je prethodno uraditi Studiju o izboru lokacije i upravljanja ovim dvorištem. Nakon uradjene tehničke dokumentacije o postavljanju dvorišta potrebna je dozvola od lokalne samouprave. Planom upravljanja otpadom takodje je predviđena izgradnja Reciklažnog centra u Podgorici za opštine Podgorica, Danilovgrad i Cetinje.

Reciklažno dvorište je posebno nadgledani prostor i mjesto specijalno opremljeno za odvojeno sakupljanje iskoristivih frakcija otpada i to na mjestu njegovog nastanka kao i mjesto za problematične opasne materije iz domaćinstva. U njemu se odvojeno odlažu sve vrste otpada koje nastaju u domaćinstvu a po svom sadržaju ne pripadaju komunalnom neopasnom otpadu. Reciklažno dvorište treba biti na mjestu dostupnom građanima.

Dakle, planom upravljanja otpadom, predviđeno je za Prijestonicu Cetinje jedno reciklažno dvorište, potpuno opremljeno. U njemu će građani, u posebne kontejnere, moći bez nadoknade, odlagati:

- Karton, papir;
- Staklenu ambalažu (obojenu i prozračnu);
- Ravno staklo (od polomljenih prozora, vrata i dr.);
- Limenke, gajbe (za pivo, vino, sokove i sl.);
- Ambalažni materijali, stiropor;
- Automobilske gume;
- Kabasti plastični materijal;
- Bijelu tehniku (frižideri, zamrzivači, električni štednjaci dr.);
- Elektro opremu (video i audio tehnika, kompjuteri);
- Mobilne telefone;
- Čelični manji otpad, otpadne kablove;
- Obojene metale (bakar, aluminijum, cink i dr.);
- Tekstil.

U Nacionalnom parku "Lovćen" se ne predlaže formiranje reciklažnog dvorišta, ali kao što je navedeno planira se odvojeno sakupljanje otpada koje bi se odvozilo u reciklažno dvorište.

Strateškim Master planom predviđen je Centar za kompostiranje za opštine Podgorica, Danilovgrad i Cetinje. Jedinica lokalne samouprave zavisno od svojih potreba i mogućnosti može realizovati i ovaj segment iako isti nije obavezujući do kraja planskog perioda.

Za inertni građevinski otpad, lokalna samouprava treba da odredi lokaciju za odlaganje ovog otpada a može se odrediti i zajednička lokacija za više jedinica lokalne samouprave. Lokacija bi trebalo da se nalazi u prečniku od 30 - 50 km od mjesta nastanka otpada. Pravilno upravljanje ovim otpadom zahtijeva: odvojeno sakupljanje i nadzor proizvedenih i odloženih količina.

U Nacionalnom parku se generišu znatne količine biorazgradivog otpada od granja lišća i sanitarne sječe oboljelih stabala. Potrebno je napraviti privremena kompostišta uz lokaciju gdje se u posmatranom periodu generiše najviše biorazgradivog otpada. Neracionalno je sakupljati i odvoziti biorazgradljivi otpad na buduće kompostište koje će biti određeno za Prijestonicu Cetinje.

Građevinski otpad koji može nastati u toku gradnje i rekonstrukcije na području Nacionalnog parka "Lovćen", potrebno je propisno sakupljati i odvoziti na deponiju za građevinski otpad koja će biti određena za teritoriju Prijestonice Cetinje. U periodu izgradnje građevinski otpad će biti deponovan na deponiju građevinskog otpada koja će biti odrađena Planom upravljanja otpadom u Crnoj Gori za naredni planski period, odnosno Planom upravljanja otpadom Prijestonice Cetinje za naredni planski period (2012 - 2016).

U slučaju postojanja azbest cementnog otpada definisanog navedenim Pravilnikom o postupanju sa građevinskim otpadom, ovaj otpad je potrebno propisno skladištiti u propisne folije, prevoziti zatvorenim vozilima i propisno odlagati na deponiju građevinskog otpada.

Procijenjena je količina otpada koja se generiše na području Nacionalnog parka "Lovćen". Za stanovnike je planirano 0.8 kg/stan, a za turiste 1,0 kg/stan. Popunjenost turističkih kapaciteta na nivou godine je računata kao 0.8.

U narednoj tabeli je data količina otpada na dnevnom mjesečnom i godišnjem nivou po naseljima Njeguši, Ivanova korita, Majstori.

Količina proizvedenog otpada u Nacionalnom parku "Lovćen"							
Naselje	Kategorija	Broj	kg/Stan	Dnevno	Mjesečno (kg)	Koeficijent popunjenosti	Godišnje (kg)
Njeguši	Turisti	100	1,00	100	3.000	0,70	25.200
	Stanovnici	250	0,80	200	6.000	1,00	72.000
Ukupno Njeguši				300	9.000		97.200
Ivanova Korita	Turisti	501	1,00	501	15.030	0,70	126.252
	Stanovnici	120	0,80	96	2.880	1,00	34.560
Ukupno Ivanova Korita				597	17.910		160.812
Majstori	Turisti	120	1,00	120	3.600	0,70	30.240
	Stanovnici	20	0,80	16	480	0,70	4.032
Ukupno Majstori				136	4.080		34.272
	Ukupno			1.033	30.990		292.284

18.3. ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE

U skladu sa „Pravilnikom za određivanje elemenata elektronskih komunikacionih mreža i pripadajuće infrastrukture, širine zaštitnih zona i vrste radio-koridora u čijoj zoni nije dopuštena gradnja drugih objekata“ potrebno je planirati izgradnju predmetne infrastrukture vodeći računa o sljedećim napomenama:

- Da se kod gradnje novih infrastrukturnih objekata posebna pažnja obrati zaštiti postojeće elektronske komunikacione infrastrukture
- Da se uvijek obezbijede koridori za telekomunikacione kablove duž svih postojećih i novih saobraćajnica
- Da se gradnja, rekonstrukcija i zamjena elektronskih komunikacionih sistema mora izvoditi po najvišim tehnološkim, ekonomskim i ekološkim standardima.

Savremeni trendovi razvoja elektronskih komunikacija daju veoma širok spektar elektronskih komunikacionih servisa kao i različit pristup pojedinih operatera elektronskih komunikacija operatera. U elektronskoj komunikacionoj pristupnoj mreži, koja je predmet ovog projekta, koristiće se kablovi tipa TK 59-GM i gradiće se kablovska kanalizacija sa cijevima PVC Ø110mm i pE Ø40mm odgovarajućih kapaciteta, koji će omogućiti dugoročni razvoj elektronskih komunikacionih servisa na ovom području.

Do svakog kablovskog razdjelnika (KROS ormar) projektovana je kablovska kanalizacija sa minimalno 1×PVC Ø110mm i privodnim oknom unutrašnjih dimenzija 60×60×90 cm.

Radio - difuzni (bežični) sistemi

U fazi planiranja lokalne studije nije moguće planirati lokaciju za bazne stanice radio-difuznih sistema, jer to prevashodno zavisi od provajdera takvih usluga i njihovih mjerenja i zahtjeva za realizaciju konkretnih projekata - date su samo predikcije entulanih pozicija MT baznih stanica mobilne telefonije.

Međutim, mogu se, kao što je u daljem tekstu urađeno, dati smjernice i tehnički zahtjevi za davanje urbanističko- tehničkih uslova za svaki projekat te vrste.

Osnovna koncepcija GSM sistema mobilne telefonije bazirana je na klasičnoj arhitekturi ćelijske radio-mreže. Osnovna jedinica ovakve mreže je ćelija. U cilju pokrivanja željene teritorije, servisne zone osnovnih ćelija se udružuju i na taj način formiraju jedinstven sistem. Svaka ćelija ima svoju baznu stanicu (BTS - Base Transceiver Station) koja radi na dodijeljenoj grupi radio-kanala. Radio-kanali dodijeljeni jednoj ćeliji u potpunosti se razlikuju od radio-kanala dodijeljenih susjednim ćelijama.

Sve savremene GSM bazne stanice koncipirane su tako da se za njihovo normalno funkcionisanje ne zahtijeva stalna ljudska posada, što znači da u okviru uređenja bazne stanice ne treba da se radi dovod za vodu, kanalizaciju i td.

Razlikuju se tri tipa baznih stanica, u zavisnosti od toga da li na planiranoj lokaciji bazne stanice postoji ili ne postoji odgovarajuća prostorija za smještaj opreme bazne stanice. Shodno tome postoje:

--- INDOOR bazne stanice (za montažu u okviru postojećeg objekta ili kontejnera),

--- OUTDOOR bazne stanice (za instalaciju na otvorenom), i

--- MICRO bazne stanice (za pokrivanje manjih zona, kao što su hoteli, tržni centri i sl.)

Što se tiče zaštite životne sredine, bazne stanice svojim radom ne zagađuju životno i tehničko okruženje. Ni na koji način ne zagađuju vodu, vazduh i zemljište. U manjoj mjeri i u ograničenom prostoru eventualno može doći do pojave nedozvoljenog nivoa elektromagnetskog zračenja baznih stanica, što se pravilnim planiranjem i projektovanjem, te testnim mjerenjima može preduprijeti, kao da se i u svemu pridržava Zakona o procjeni uticaja na životnu sredinu i Zakona o životnoj sredini.

Maksimalni nivo izlaganja stanovništva za frekencijski opseg od 10Mhz - 300Ghz dati su „ Pravilnikom o najvećim dozvoljenim snagama zračenja radijskih stanica u gradovima i naseljima gradskog obilježja“ Agencija za radio - difuziju RCG (br.01-932) iz 2005 god.

Planirana TK kanalizacija

Projektant se opredijelio da dimenzioniše novu tk kanalizaciju unutar zone NP "Lovćen" da ista bude povezana na TK kanalizacije Kotor, Budve i Cetinja duž putnih pravaca. Planirano TK kanalizacija imaće za potrebu da se za sve značajne objekte planira TK kanalizacioni privod od minimalno 2 PVC cijevi Ø 110 mm od kojih je jedna planirana za potrebe Crnogorskog Telekom a jedna za potrebe registrovanih operatera elektronskih komunikacija kao i potrebne lokalne samouprave.

Trasu planirane kanalizacije potrebno je uklopiti uz trase trotoara , saobraćajnica ili zelenih površina jer bi se da se okna rade u trasi saobraćajnica ili parking prostora morali ugrađivati teški poklopci sa ramom i u skladu sa tim raditi i ojačanja TK okana što bi bile neekonomično.

Pozicije TK okna nijesu date u grafičkom dijelu, planirana su u skladu sa praktičnim rješenima jer to prevashodno zavisi od provajdera servisa i zahtjeva za realizaciju konkretnih projekata - date su samo predikcije eventualnih pozicija.

TK okna na svakih 200 m - u zoni lokalne tk mreže (bakarni pristup) i

TK okna na svakih 4000 m - optički spojni putevi područja opština Kotor, Budva i Prijestonice Cetinje.

TK kanalizacija i TK okna moraju se izvoditi u svemu prema važećim propisima i preporukama ZJ PTT iz ove oblasti. U slučaju da se trasa tk kanalizacije poklapa sa trasom vodovodne, kanalizacione i elektro infrastrukture, treba poštovati propisna rastojanja i pozicije postavljanja a dinamiku izgradnje vremenski sinhronizovati.

Izgradnjom nove TK kanalizacije treba da bude omogućeno maksimalno iskorištenje planiranih TK i KDS kablova. Projektima za pojedine objekte u zoni obuhvata treba definisati plan i način priključenja svakog pojedinačnog objekta. Pojedinačnim projektima treba planirati privodnu TK kanalizaciju od tk okana do samih objekata i to sa Alkaten cijevima 2X PE Ø 40mm.

Kućnu TK instalaciju u objektima treba izvoditi u tipskim ITO LI ormarićima, lociranim na ulazu objekta na propisanoj visini. Na isti način planirati ormarić za koncentraciju kućne instalacije za potrebe distribucije kablovskog TV signala i sa opremom za pojačanje i modulaciju TV signala.

Kućnu TK instalaciju u svim prostorijama izvoditi sa instalacionim kablovima FTP Cat6 4P 24AWG ili sa kablovima sličnih karakteristika koji se provlače kroz gibljive PVC cijevi u odgovarajući broj prolaznih kutija i vode do ITO LI.

Za poslovne prostore predvidjeti instalaciju za 4 tk priključka dok za stambene objekte treba predvidjeti instalaciju za 2 tk priključka. Takodje treba predvidjeti i mogućnost za montažu javnih telefonskih govornica.

Planirani TK kablovski pravci, TK - elektronske koncentracije (TC)

TK kablovski pravci se poklapaju sa pravcima TK kanalizacije. Za novoizgrađene objekte je planirati privod sa optičkim kablom minimalnog kapaciteta 12 optičkih vlakana i bakarnim TK kablom TK59GM ili sličnih karakteristika prema tehničkim uslovima i potrebama Crnogorskog Telekomu i potrebama registrovanih operatera elektronskih komunikacija kao i potrebama lokalne samouprave.

U zoni NP "Lovćen" takođe treba planirati TK kanalizacionu infrastrukturu od minimalno 2 PVC cijevi Ø 110mm - elektronska komunikaciona infrastruktura nižeg reda:

1. Kablovski pravac Kotor - Krstac - Njeguši - Cetinje
 2. Kablovski pravac Krstac - Dolovi - Ivanova korita - Cetinje
- (sa pravcem Štirovnik i Mauzolej i sa pravcem Bjeloši - Srednjačke poljane).

Planirati TK kanalizacionu infrastrukturu od minimalno 4 PVC cijevi Ø 110mm od kojih su 2 planirane za potrebe Crnogorskog Telekomu a dvije za potrebe registrovanih operatera elektronskih komunikacija kao i potrebne lokalne samouprave - elektronska komunikaciona infrastruktura višeg reda:

1. Kablovski pravac Budva - Cetinje (sa pravcem - ogrankom Pobori, Ugnji i Očinići)

Po kablovskim pravcima su definisani i kapaciteti PVC cijevi i ukupna dužina planirane TK kanalizacije.

Na predmetnom području planirani je TK kablovski razdjelnici (KROS ormar) i ITO LI ormari sa procijenjenim kapacitetima u skladu sa planiranim stanjem.

Planirane su TC - koncentracije elektronskih komunikacija u Njegušima, Ivanovim koritima, Očinićima, Ugnjima i Brajićima u skladu sa savremenim trendovima razvoja u elektronskim komunikacijama. IP orjentisane tehnologije sa širokom lepezom broadband servisa - IP televiziju, brzi internet, videonadzor i druge multimedijalne sadržaje.

Potrebno je takođe ostaviti mogućnost provlačenja optičkih kablova do svake stambene odnosno poslovne odnosno stambene jedinice FTTX i FFTB , odnosno kablovska kanalizaciju za potrebe lokalne samouprave : linkovi za povezivanje opštinskih i državnih organa, video-nadzor, telemetrijske tačke, informativni turistički punktovi i sl.

18.4. ELEKTROENERGETIKA

Ovim planom određene su potrebe kompleksa za električnom energijom u zavisnosti od strukture i namjene objekata.

Za određivanje potrebnog jednovremenog opterećenja korišćeni su podaci o potrebama za električnom energijom pojedinih stanica prema projektu ŽIČARE (knjiga 3-A) i to:

OBJEKAT	Ukupna snaga kW
Stanica DUB	219,00
Stanica KUK	1.899,00
Stanica IVANOVA KORITA	1.047,00
Stanica CETINJE	97,00
Planirani objekti (restorani, muzej, hotel I dr.)	2.000,00

Na osnovu navedenih podataka i matematičkih relacija dobija se da će vršno opterećenje, koje potiče od objekata, iznositi:

Ukupno opterećenje od svih objekata je:

$$P_{vo} = P_{v1} + P_{v2} + P_{v3} + P_{v4} + P_{v5} = 219,00 + 1.899,00 + 1.047,00 + 97,00 + 2.000,00 = 5.262,00 \text{ (kW)}$$

Ukupno vršno opterećenje

Procjenjujući faktor jednovremenosti, na nivou plana na $k_j=0,9$ te gubitke i rezervu od 10%+10%, a uz $\cos\varphi=0,98$ dolazi se do ukupnog vršnog opterećenja:

$$S_v = 1,2 \times 0,9 \times P_{vo} / 0,98$$

$$S_v = 1,2 \times 0,9 \times 5.262,00 / 0,98 = 5.798,94 \text{ kVA}$$

Na osnovu Idejnog rješenja napajanja žičare Dub - Kuk - Ivanova korita - Cetinje (EPCG) uvažavajući činjenicu da se radi o objektu koji zahtijeva pouzdano napajanje predviđeno je dvostrano napajanje za svaku od stanica.

Stanice Dub i Cetinje se nalaze u urbanom području i njihovo napajanje predviđeno uklapanjem u postojeću 10kV mrežu, kablom tipa XHE 49-A 1x150mm², 12/20kV.

Napajanje TS 10/0,4kV »Žičara-Dub« predviđeno je povezivanjem u prsten sa jedne strane na TS 35/10kV »Grbalj« a sa druge strane na TS 10/0,4 kV "Tunel" koja se napaja iz TS 35/10 kV "Škaljari". Za potrebe priključka 10 kV kabla u TS 35/10 kV "Grbalj" potrebno je opremiti 10 kV ćeliju.

Napajanje buduće TS 10/0,4 kV "Žičara-Cetinje" predviđeno je povezivanjem u prsten sa jedne strane na TS 10/0,4 kV "Manastir", a sa druge strane na TS 10/0,4 kV "Gruda I". Obije trafostanice se u postojećem stanju napajaju iz TS 35/10 kV "Stari Obod" a za potrebe novog priključka neophodno im je zamijeniti SN blokove.

Stanice Ivanova korita i Kuk imaju veliku vršnu snagu, a nalaze se na području sa slabo razvijenom elektroenergetskom mrežom. Za njihovo napajanje potrebno je izgraditi dvije TS 35/10 kV.

Napajanje TS 35/10 kV 2x4 MVA "Ivanova Korita" i TS 35/10 kV 2x4 MVA "Kuk", po sistemu "ulaz-izlaz", predviđeno je izgradnjom:

- DV 35 kV od TS 110/35 kV "Cetinje" do TS 35/10 kV "Ivanova Korita"
- DV 35 kV od TS 35/10 kV "Ivanova Korita" do TS 35/10 kV "Kuk"
- Dvostrukog DV 35 kV od TS 35/10 kV "Kuk" do uklapanja u postojeći DV 35 kV "Cetinje-Škaljari"

Trasa DV 35 kV od TS 110/35 kV "Cetinje" usmjerena je jugo-zapadno do sela Gornič odakle prati pravac žičare (na odstojanju cca 70 m od osovine) do stanice Ivanova Korita i Kuk.

Dvostruki DV 35 kV od stanice Kuk usmjeren je u sjevernom pravcu neposredno uz lokalni put, do mjesta uklapanja u postojeći DV 35 kV "Cetinje-Škaljari", u blizini Žanjevog Dola.

Dalekovodi 35 kV su predviđeni sa čelično-rešetkastim vruće cinkovanim stubovima, tipskom ovjesnom opremom i provodnikom Al-Fe 95 mm². Priključak na TS 110/35 kV "Cetinje" je nadzemni a na TS 35/10 kV "Ivanova Korita" i TS 35/10 kV "Kuk" podzemni, kablom tipa XHE 49-A 1x240 mm², 20/35kV. U TS 110/35 kV "Cetinje" postoji slobodna ćelija, bez opreme.

Na ovaj način TS 35/10 kV "Ivanova Korita" bi se dvostrano napajala, sa jedne strane iz TS 110/35 kV "Cetinje" a sa druge iz TS 35/10 kV "Kuk". Napajanje TS 35/10 kV "Kuk" obezbijedeno je iz tri pravca, sa jedne strane iz TS 35/10 kV "Ivanova Korita" a sa druge, dvostrukim dalekovodom iz TS 110/35 kV "Cetinje" i TS 35/10 kV "Škaljari".

Kako je u toku rekonstrukcija postojeće TS 35/10 kV "Škaljari" u TS 110/35/10 kV, to će značiti da će stanice Ivanova korita i Kuk imati napajanje iz dva nezavisna izvora 110/35 kV, što će obezbijediti veliku pouzdanost u napajanju žičare jer su glavni pogonski motori u okviru ovih stanica.

Razvod 10 kV mreže, raspored i broj trafostanica 10/0,4 kV, na lokacijama Ivanova korita i Kuk, biće definisani Glavnim projektom u zavisnosti od uređenja lokacije i strukture potrošača žičare koji će usloviti niskonaponski razvod. U svakom slučaju, trafostanice treba da budu povezane u 10 kV kablovski prsten kablom tipa XHE 49-A 1x150mm², 12/20kV.

Planirani objekti u zahvatu ovog plana (muzej, hotel, restoran i dr.) napajace se zavisno od lokacije sa navedenih postojećih i planiranih trafostanica TS 35/10kV. Razvod 10 kV mreže, raspored i broj trafostanica 10/0,4 kV, biće definisani u zavisnosti od lokacije i strukture objekata koji će usloviti niskonaponski razvod. U svakom slučaju, trafostanice treba da budu povezane u 10 kV kablovski prsten kablom tipa XHE 49-A 1x150mm², 12/20kV.

Pri izboru lokacije za izgradnju novih TS 10/0,4kV treba voditi računa da:

- trafostanica bude što bliže težištu opterećenja,

- priključni vodovi 10kV i 0,4kV napona budu što kraći,
- da do trafostanica postoji lak prilaz radi montaže građevinskog dijela, energetskih transformatora i ostale opreme.

Pri polaganju kablova voditi računa o minimalnim horizontalnim i vertikalnim rastojanjima od drugih instalacija. Kablove polagati prema važećim tehničkim propisima i sve kablove polagati u PVC cijevima prečnika 110 mm.

Pri izgradnji objekta pridržavati se propisa o minimalnom rastojanju od vodova pod naponom svih naponskih nivoa prema važećim pravilnicima o tehničkim normativima za izgradnju nadzemnih i podzemnih elektroenergetskih vodova napona od 1kV do 400kV (»Službeni list SFRJ«, broj 65/88 i »Službeni list SRJ«, broj 18/92), a koji govori o minimalnoj sigurnosnoj horizontalnoj udaljenosti i sigurnosnoj visini objekata od vodova pod naponom.

Stoga, pošto u zahvatu PPPN "Lovćen" je predviđena žičara to treba ispoštovati odredbe navedenih pravilnika koji se odnose na žičaru i to:

- Pri ukrštanju elektroenergetskog voda sa žičarom (iznad ili ispod žičare), sigurnosna udaljenost u najnepovoljnijem položaju djelova žičare i provodnika iznosi 5,0 m.
- Pri prelasku elektroenergetskog voda preko žičare izolacija mora biti mehanički i električno pojačana.
- U rasponu ukrštanja elektroenergetskog voda sa žičarom nije dozvoljeno nastavljanje provodnika i zaštitne užadi. Ugao ukrštanja elektroenergetskog voda sa žičarom mora biti manji od 30°.
- U rasponu ukrštanja elektroenergetskog voda sa žičarom metalni djelovi susjednih nosećih konstrukcija žičare moraju se uzemljiti.

Pošto u zahvatu PPPN NP "Lovćen" planirani priključni visokonaponski vodovi 35kV i 10kV ukrštaju se sa postojećim DV 110kV, DV 35kV, kao i sa niskonaponskim vodovima to treba ispoštovati odredbe navedenog pravilnika koji se odnose na ukrštanje visokonaponskog voda sa drugim visokonaponskim vodovima i njihovo međusobno približavanje, kao i ukrštanje visokonaponskog voda sa niskonaponskim vodom i njihovo međusobno približavanje.

Trafostanice TS 10/0,4 KV treba planirati tipa NDTs 10/0,4kV sa tipiziranom opremom, sa visokonaponskim postrojenjem, trafoatorima snage i niskonaponskim postrojenjem.

Pri projektovanju i izgradnji trafostanice, opremu tipizirati u skladu sa tehničkim preporukama EPCG AD - Nikšić (TP-1b), odnosno zahtjevima nadležne Elektrodistribucije.

Tehnički uslovi i mjere koje treba da se primijene pri projektovanju i izgradnji priključka objekata na niskonaponsku mrežu definisani su Tehničkom preporukom TP-2 Elektroprivrede Crne Gore.

Pri polaganju kablova voditi računa da sva eventualna ukrštanja, približavanja ili paralelna vođenja kablova sa drugim podzemnim instalacijama budu izvedena u skladu sa važećim propisima i preporukama.

- Međusobni razmak energetskih kablova niskog napona ne smije biti manji od 7 cm, pri paralelnom vođenju, odnosno 20 cm pri međusobnom ukrštanju.
- Kod paralelnog polaganja 10 kV kablova sa niskonaponskim kablovima, isti moraju biti odvojeni opekama, a minimalni međusobni razmak mora iznositi 10 cm.
- Pri ukrštanju energetskih kablova istog ili različitog naponskog nivoa razmak između energetskih kablova treba da iznosi najmanje 20 cm.
- Nije dozvoljeno paralelno vođenje kabla ispod ili iznad vodovodne ili kanalizacione cijevi (osim pri ukrštanju). Horizontalni razmak između kabla i vodovodne ili kanalizacione cijevi treba da iznosi najmanje 0,40 m.
- Pri ukrštanju kablovi mogu biti položeni ispod ili iznad vodovodne ili kanalizacione cijevi, uz rastojanje od 0,3 m.
- Ukoliko ovi razmaci ne mogu biti postignuti, tada energetski kabl treba položiti kroz zaštitnu cijev.
- Pri paralelnom vođenju kablovskog sa telekomunikacionim kablom najmanji dozvoljeni horizontalni razmak iznosi 0,5 m.
- Ukrštanje energetskog i telekomunikacionog kabla izvesti uz međusobni razmak od 0,50 m, s tim što se energetski kabal polaže ispod telekomunikacionog kabla. Ugao ukrštanja treba da bude bliži 90°, ali ne manje od 45°.
- Energetske kablove pored zidova i temelja zgrada treba polagati na rastojanju od najmanje 30 cm. Ako pored zgrade postoji trotoar onda kabal mora da bude van trotoara.

Izgradnja spoljnog osvjetljenja

Izgradnjom novog javnog osvjetljenja otvorenog prostora i saobraćajnica oko planiranih stanica žičare i turističkih objekata obezbijediti fotometrijske parametre date međunarodnim preporukama (preporuke CIE).

Pri projektovanju instalacija osvjetljenja u sklopu uređenja terena oko planiranih objekata poseban značaj dati i estetskom izgledu instalacije osvjetljenja.

Sistem osvjetljenja treba da bude cjelonoćni. Pri izboru svjetiljki voditi računa o tipizaciji u cilju jednostavnijeg održavanja.

Maksimalno dozvoljeni pad napona u instalaciji osvjetljenja, pri radnom režimu, može biti 5%. Kod izvedene instalacije moraju biti u potpunosti primijenjene mjere zaštite od električnog udara (zaštita od direktnog i indirektnog napona). U tom cilju, mora se izvesti polaganje zajedničkog uzemljivača svih stubova instalacije osvjetljenja, polaganjem trake Fe-Zn 25x4mm i njenim povezivanjem sa stubovima i zemljenjem napojnih trafostanica. Obezbijediti selektivnu zaštitu kompletnog napojnog voda i pojedinih svjetiljki.

Obezbijediti mjerenje utrošene električne energije. Komandovanje uključenjem i isključenjem javnog osvjetljenja obezbijediti preko uklopnog sata ili foto ćelije.

Za polaganje napojnih vodova važe isti uslovi kao i kod polaganja ostalih niskonaponskih vodova.

Mjere energetske efikasnosti

Poboljšanje energetske efikasnosti posebno se odnosi na ugradnju ili primjenu; niskoenergetskih zgrada, unaprjeđenje uređaja za klimatizaciju i pripremu tople vode, unaprjeđenje rasvjete, koncepta inteligentnih zgrada (upravljanje potrošnjom energije glavnih potrošača s jednog centralnog mjesta). Sve nabrojane mogućnosti se u određenoj mjeri mogu koristiti pri izgradnji objekata na području NP "Lovćen".

19. ZAŠTITA I UNAPRJEĐENJE ŽIVOTNE SREDINE

Uvažavajući nalaze iz Dokumentacione osnove, preporuke i smjernice iz državnih planova i strategija, važeće zakonske regulative i evropskih direktiva, određeni su sljedeći opšti ciljevi zaštite životne sredine od značaja za područje NP "Lovćen":

Biološka raznovrsnost, fauna i flora, i zaštićena prirodna dobra

- Zaštita biodiverziteta kao cjeline, a posebno komponenti specijskog biodiverziteta koji imaju konzervacijsku vrijednost,
- Stabilnost i trajnost ekosistema

Šumska vegetacija

- Očuvati postojeću vegetaciju,
- Unaprijediti stanišne i sastojinske karakteristike
- Minimalizovati uticaj erozionih procesa i požara.

Očuvanje kvaliteta voda, zemljišta i vazduha

- eliminisati ili ograničiti zagađenje voda, zemljišta i vazduha do nivoa koji neće ugroziti prirodne osobine i onemogućiti njihovo korišćenje u skladu s namjenom

19.1. Zaštita flore, faune i gljiva

Nužno je unaprijediti nivo istraživačkih aktivnosti u svim segmentima iz oblasti zaštite prirodnih resursa Parka, kao što su:

- istraživanja flore i vegetacije (ekosistema parka) i nastaviti započeta istraživanja stanja i uspostavljanja monitoringa šumskih ekosistema sa posebnim akcentom na sušenje, eksploataciju i pojavu, kao i uzroke požara u šumama Nacionalnog parka
- istraživanja faune (entomofauna, hidrofauuna, herpetofauna, ornitofauna, mamalia itd.)
- program praćenja - monitoringa izabranih vrsta faune (krupnih sisara - vuka);
- istraživanja nosivosti prostora, naročito u kontekstu najavljenog izgradnje žičare Kotor-Lovćen;

Radi očuvanja florističkog diverziteta potrebno je:

- Na terenu ustanoviti lokalitete endemskih i zakonom zaštićenih vrsta;
- Utvrditi granice areala rijetkih vrsta, ograničenog rasprostranjenja unutar NP, prikupiti populacione parametre, kartirati i uspostaviti monitoring;
- Evidentirati prisustvo endemskih i zakonom zaštićenih vrsta duž turističkih staza i na vidikovcima, obezbijediti njihovu zaštitu i uspostaviti monitoring.

Radi očuvanja staništa i populacija nešumskih ekosistema kao i njihova neometana prirodna sukcesija nužno je:

- kontrolisati ubiranje ljekovite flore, pečuraka i šumskih plodova u komercijalne svrhe (primjena propisa, nadgledanje aktivnosti, praćenje stanja komercijalno korišćenih površina i populacija ljekovitih vrsta, pojačana kontrola staništa tokom ljetnjeg perioda);
- unaprijediti rad službe za brzo i efikasno gašenje;
- uspostaviti monitoring opožarenih staništa.

Radi zaštite i popularizacije rijetkih i zakonom zaštićenih vrsta flore treba:

- Pratiti vrste rijetke i zakonom zaštićene flore na području NP-a, prioritetno *Edraianthus wettsteinii* Hal. & Bald. subsp. *lovcenicus* Mayer & Blečić (Lovćenski zvončić) zbog uticaja planiranih objekata žičare Dub - Kuk - Ivanova korita - Cetinje i aktivnosti koje su povezane sa funkcionisanjem tog objekta.
- Identifikovati prioritetne vrste, lokacije (staništa) i parametre koji će biti obuhvaćeni monitoringom, a na osnovu analize saznanja dobijenih bazom podataka.

Složenost faune Lovćena, bogatstvo endemskim i reliktnim vrstama iziskuju odgovarajući tretman i zaštitu:

- Iz faune gastropoda veliki broj endemskih vrsta čije je "locus typicus" tamo ukazuje na potrebu zaštite karsta jer su posljedica karstnog terena i njegov sastavni dio.
- Veću pažnju posvetiti zaštiti entomofaune, posebno onim vrstama koje su indikatori zagađenosti prirodne sredine. Insekti se ne smiju sakupljati u komercijalne svrhe a zaštićene vrste se mogu koristiti samo uz odobrenje nadležnih organizacija. Uz to sprovesti mjere za zaštitu od štetnih vrsta.

Lovćen je jedan od najbogatijih centara biodiverziteta herpetofaune Evrope. Jezero pod Jezerskim vrhom ima jedinstvenu faunu vodozemaca i gmizavaca sa endemičnim, reliktnim vrstama tako da se kroz odgovarajuću zaštitu Jezera obezbijedi i zaštita živog svijeta.

Takav prostor je i zamočvareno tlo ispod Ivanovih Korita kao i područje kod Bjeloša sa Ublom Lasor (gušteri, mrmoljak, žutotrbi mukač).

U cilju upravljanja staništem jarebice kamenjarke (*Alectoris graeca*) i uspostavljanja dugoročnog monitoringa, potrebno je uspostavljanje platforme za monitoring (praćenje sezonske dinamike, praćenje biološkog ritma).

Inventarizacija sisara na području Nacionalnog parka odvijaće se kroz praćenje brojnosti stanja i staništa populacija krupnih sisara (divlja svinja, medvjed, vuk), odnosno uspostavljanje dugoročnog monitoringa populacija vuka i medvjeda, uz sprovođenje istraživanja migratornih puteva u cilju boljeg poznavanja.

Nužno je inventarisanje vrsta gljiva i pravljenje „check“ liste, na osnovu terenskog rada i podataka iz literature. Kroz identifikaciju međunarodno i nacionalno značajnih vrsta gljiva utvrditi stanje populacija značajnih vrsta i izvršiti njihovo kartiranje te predvidjeti njihovu adekvatnu zaštitu.

Kartiranje Natura 2000 i Emerald staništa te popunjavanje baze podataka (na osnovu propisanih / standardnih formulara) treba da bude prioritarno urađeno za nacionalne parkove, počev od NP "Lovćen", a u okviru procesa koji vode nadležni vladini resori za zaštitu životne sredine i ovlašćene institucije (Agencija za zaštitu životne sredine).

19.2 Zaštita šuma

U cilju revitalizacije i obezbjeđenje stabilnosti šumskog ekosistema treba poboljšati njihov sastav, strukturu i kvalitet kroz:

- donošenje godišnjih plansko - programskih dokumenata (za upravljanje, zaštitu od požara)
- sanitarne i mjere njege šuma i šumskog zemljišta
- evidentiranje, obilježavanje i uklanjanje vjetroizvala, snjegoizvala i bolesnih stabala
- uspostavljanje higijene u šumi (šumski red, uklanjanje drugih otpadaka i činioca koji narušavaju ambijentalno-estetsku funkciju, kao i materijala pogodnog za prenamnoženje štetnih činioca)
- unaprjeđenje stanja šuma i šumskih kompleksa kroz koji prolaze turističke staze
- korišćenje drvne mase dobijene realizacijom sanitarnih mjera sa unaprijed predviđenih mjesta
- pošumljavanje - popunjavanjem ugroženih sastojina sa autohtonim vrstama
- sanaciju i obnovu oboljelih šumskih kultura
- sanaciju degradiranog šumskog zemljišta
- instrukcije privatnim vlasnicima šuma u Parku preko savjetodavnih službi
- uspostavljanje tačne granice između privatnog i državnog vlasništva šuma
- utvrđivanje privatnog vlasništva u zonama sa strogim režimom
- unaprjeđenje saradnje sa vlasnicima šuma u Parku

Praćenje ugroženosti i opšteg zdravstvenog stanja šuma i šumskog zemljišta u Parku sa posebnim osvrtom na šumske rezervate, uključujući sljedeće aktivnosti: terenske obilaske, definisanje i sprovođenje mjera za zaštitu i očuvanje područja pod strogom zaštitom, praćenje štetnih vrsta insekata u zaštićenim šumskim kompleksima.

Treba obezbijediti inventarizaciju za područje NP "Lovćen", čiji će se rezultati koristiti za prostornu analizu šumskih i drugih habitata na području NP i Crne Gore (definisanje mreže Natura 2000 u Crnoj Gori).

19.3 Zaštita zemljišta, voda i vazduha

Na području NP obavezno vršiti stalnu analizu i kontrolu zemljišta, prema programu praćenja. Ovaj monitoring treba da bude dio nacionalnog monitoringa, koji obezbjedjuje Agencija za zaštitu životne sredine.

Posebnim mjerama zaštite u NP, predviđa se zaštita zemljišta od pesticida, vještačkog đubriva i hemijskih sredstava uopšte.

U interesu zaštite zemljišta i podzemnih voda zabraniti ispuštanje otpadnih voda ili fekalija iz turističkih objekata i naselja u vodotoke ili zemljišta koja gravitiraju vodotocima.

Na planinskim pašnjacima i livadama zabraniti obradu zemljišta i organizovati povremenu ispašu, zabraniti zemljišne radove i izgradnju komunikacija ili sličnih infrastrukturnih objekata bez preduzimanja mjera zaštite od pojave erozije.

Dodatne mjere zaštite zemljišta: zabranjena je sječa stabala, žbunja, kidanja grana, ugrožavanje prizemne flore i uklanjanje organske prostirke humusa, kopanje i nošenje zemlje i drugog materijala ili bilo kakvo narušavanje integriteta zaštićenog prostora.

Na Lovćenu nijesu organizovana mjerenja kvaliteta vazduha, pa se koriste podaci meteorološke stanice Cetinje. Analizom rezultata mjerenja konstatuje se da su mjerodavne godišnje vrijednosti za dim i CO₂ znatno ispod graničnih propisanih normi važećih za nacionalne parkove, što znači da je na području ove stanice vazduh u klasi vrlo malo zagađenog do čistog.

Na ovom području registrovana je pojava kisjelih kiša, koja je transregionalnog karaktera a štetne posljedice su registrovane u šumama NP.

Projekcije budućeg stanja iziskuju potrebu monitoringa integralnog zagađenja vazduha, na osnovu meteoroloških mjerenja u NP.

19.4. Zaštita karsta

Teren Lovćena pripada dijelu terena Crne Gore koji su po karstu čuveni u svijetu i treba da predstavljaju poligon za proučavanje karstva uopšte, sa mogućim formiranjem posebnog instituta.

Karstne pojave koje treba staviti pod zaštitu su:

- Jemski sistem: Duboki do u Kuku, Duboki do u Njegušima zajedno sa vreloom Gurdić u kotorskom zalivu. Jama Duboki do u katunu Kuk djelimično je ispitana i nalazi se na apsolutnoj visini 1380 m do dubine oko 200 m. Tok koji se javlja na dnu jame otiče prema jami Duboki do u Njegušima, koja je prema istraživanjima duboka oko 380 m. Poznata je hidrološka veza sa vreloom Gurdić. Konstatovan je podzemni sistem čija je dubina preko 1400 m.
- Jama Golubišnica nalazi se između Ivanovih korita i uvale Veliki Bostur. Duboka je 198 m i ima ogromne dvorane od kojih je najveća prečnika 112 m, a visoka 60 m.
- Karstno vrelo kod Ivanovih korita, značajno je kao izvor i lokalitet.
- Jama Dvogrla u Majstorima u zaštitnoj zoni Parka svojim vertikalnim kanalom spušta se do 230 m i spada u red najvećih vertikalala u svijetu.
- Predlaže se zaštita jame Duboki do i rezervata bora munike u površini 300 ha, kao spomenika prirode sa posebno izraženom naučnom funkcijom.
- Hidrogeološkim istraživanjem terena Lovćena obezbijediti podatke i podloge za svestranije poznavanje karsta, što će doprinijeti aktivnostima u cilju zaštite podzemnih voda i njegovom racionalnijem korišćenju.

19.5. Strateška procjena uticaja na životnu sredinu (poseban elaborat)

Sastavni dio PPPN NP "Lovćen" je i **Izveštaj o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu** koji sadrži podatke kojima se opisuju i procjenjuju mogući značajni uticaji na životnu sredinu do kojih može doći realizacijom Plana, kao i razmatranih varijantnih rešenja, uz vođenje računa o ciljevima i geografskom obuhvatu plana.

Na osnovu člana 15. Zakona o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu ("Službeni list RCG", broj 80/05), pored naprijed navedenih podataka, Izveštaj o strateškoj procjeni sadrži i sljedeće podatke:

- Kratak pregled sadržaja i glavnih ciljeva Plana i odnos prema drugim planovima i programima;
- Opis postojećeg stanja životne sredine i njenog mogućeg razvoja, ukoliko se Plan ne realizuje;
- Identifikaciju područja za koja postoji mogućnost da budu izložena značajnom riziku i karakteristike životne sredine u tim područjima;
- Postojeće probleme u pogledu životne sredine u vezi sa Planom, uključujući naročito one koje se odnose na oblasti koje su posebno značajne za životnu sredinu, kao što su staništa divljeg biljnog i životinjskog svijeta sa aspekta njihovog očuvanja;
- Opšte i posebne ciljeve zaštite životne sredine ustanovljene na državnom ili međunarodnom nivou koji su od značaja za Plan;

- Moguće značajne posljedice po zdravlje ljudi i životnu sredinu, uključujući faktore kao što su: biološka raznovrsnost, stanovništvo, fauna, flora, zemljište, voda, vazduh, klimatski činioci, materijalni resursi, kulturno nasljeđe, pejzaž i međusobni odnos ovih faktora;
- Mjere predviđene u cilju sprječavanja, smanjenja ili otklanjanja, u najvećoj mogućoj mjeri, bilo kog značajnog negativnog uticaja na zdravlje ljudi i životnu sredinu do koga dovodi realizacija Plana;
- Pregled razloga koji su poslužili kao osnova za izbor varijantnih rješenja koja su uzeta u obzir, kao i opis načina procjene, uključujući i eventualne teškoće do kojih je došlo prilikom formulisanja podataka;
- Prikaz mogućih značajnih prekograničnih uticaja na životnu sredinu;
- Opis programa praćenja stanja životne sredine, uključujući i zdravlje ljudi u toku realizacije Plana (monitoring);
- Zaključke do kojih se došlo tokom izrade Izvještaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu.

20. MJERE ZAŠTITE OD ELEMENTARNIH NEPOGODA I NESREĆA

Planinsko podneblje područja Nacionalnog parka "Lovćen" izloženo je, u određenoj mjeri, opasnostima od elementarnih nepogoda, i to od: zemljotresa, požara, vremenskih nepogoda (posebno zimskih), kao i od podzemnih voda.

Ukupna zaštita od elementarnih nepogoda svih vrsta biće ujedinjena u jedinstvenu službu osmatranja, javljanja i preduzimanja prethodnih intervencija. U sklopu ove službe će se organizovati i gorsko spašavanje zalutalih, povrijeđenih i drugih korisnika. Ova služba imaće poseban značaj i za slučaj odbrane zemlje u ratnim uslovima.

20.1. INŽENJERSKE I DRUGE MJERE ZA SMANJENJE SEIZMIČKOG RIZIKA

Područje koje obuhvata prostor Parka čine uglavnom stabilan teren, te su zone predviđene za izgradnju pogodne za građenje, kako sa stanovišta inženjersko-geoloških uslova, tako i u seizmičkom smislu.

Kod projektovanja i izgradnje svih kategorija novih objekata treba striktno poštovati odredbe Pravilnika o tehničkim normativima za izgradnju objekata u seizmičkim područjima ("Službeni list SFRJ", broj 52/90). Sve proračune seizmičke stabilnosti zasnivati na posebno izrađenim podacima mikrosezmičke rejonizacije, a objekte od zajedničkog značaja računati za 1 stepen više od seizmičkog kompleksa. Objekte koji ne spadaju u visokogradnju realizovati u skladu sa Pravilnikom o tehničkim propisima za građenje u seizmičkim područjima ("Službeni list SFRJ", broj 39/64.)

20.2. MJERE ZAŠTITE OD SNIJEGA

Područje Nacionalnog parka je izloženo velikim sniježnim padavinama tako da debljina sniježnog pokrivača na višim kotama iznosi i preko 200 cm. Geografski položaj Lovćena i opšta cirkulacija atmosfere često uslovljavaju da je sniježni pokrivač jako vlažan čime mu se specifična težina uvećava. Kako se specifična težina snijega kreće od 80 do 200 kg/m², to je opterećenje od snijega znatno, odnosno stvarna opterećenja su veća nego što ih određuju propisi koji definišu ovu oblast.

Sa ciljem da se smanji rizik sigurnosti od opterećenja snijegom treba posvetiti posebnu pažnju kod arhitektonskog oblikovanja objekta i pri njihovom proračunu.

20.3. MJERE ZAŠTITE OD VJETRA

Područje Lovćena je izloženo uticaju jakih vjetrova s mora i kopna (juga i bure). Opterećenje vjetrom je dominantno kod objekata kao što su: antenski stubovi, uspinjače, dalekovidni i sl, a čija izgradnja se planira na prostoru Nacionalnog parka, pa se kod projektovanja treba pridržavati Pravilnika o opterećenju vjetrom građevinskih konstrukcija ("Službeni list SFRJ", broj 70/91), odnosno grupe standarda JUS U. C7. 110 do JUS U. C7. 113 i JUS U. H2. 110.

20.4. MJERE ZAŠTITE OD POŽARA

Požar predstavlja najopasniju elementarnu nepogodu koja može zahvatiti veoma širok prostor NP. Neophodno je uraditi poseban plan zaštite od požara uz uvažavanje sljedećih elemenata:

- predviđena saobraćajna pristupačnost svakom dijelu prostora nacionalnog parka šume biće realizovana izgradnjom mreže javnih, službenih i šumskih puteva i alpskih i nordijskih skijaških staza i žičara, računajući ove objekte istovremeno i kao protivpožarne barijere, koje dijele šumu na manje segmente;
- u Parku je zabranjeno loženje otvorene vatre i odlaganje predmeta koji mogu prouzrokovati požar, izuzev na određenim mjestima;
- mjesto određeno za kamp, ukoliko se nalazi u šumi ili pored šume, mora biti odvojeno zaštitnim prosjekom odgovarajuće širine. Radi sprječavanja izbijanja i širenja požara u kampovima, organi koji su osnovali kamp dužni su da imaju ispravne aparate za gašenje požara, burad sa vodom, poseban alat i drugu propisanu opremu.
- pri pošumljavanju novih površina rasporedom protivpožarnih pruga i prolaza će se takođe planski predvidjeti protivpožarne barijere;
- svi turistički podcentri i centri, kao i ostali objekti biće propisno obezbijedjeni protivpožarnom zaštitom; služba osmatranja i javljanja biće organizovana prvenstveno po zahtjevima protivpožarne zaštite.

Zaštita od požara u zoni od uticaja na Nacionalni park sprovodiće se na uobičajeni način za ovakve prostore i naselja, uz sadejstvo sredstava i službe protivpožarne zaštite područja Parka.

20.5. MJERE ZAŠTITE OD PODZEMNIH VODA

Usljed velike količine padavina koje koncentrisano poniru u karst i daju karstnim izdanima velike količine vode u kratkom vremenskom razdoblju, dolazi do naglog pražnjenja izdani preko karstnih breča.

To izaziva poplave, kratkotrajne ali uz velike štete jer uvijek izbace i po nekoliko m³ vode/sek.

Ugrožena područja su: Vrtača Blatište od dotoka sa Ljubinog potoka; Uganjska vrela poplave dno vrtače; ugrožena je i vrtača Obzovice, Brajićka vrtača koja plavljenjem ugrožava plodno tlo ovog naselja. Uz proces plavljenja je prisutan i proces odnošenja plodnog zemljišta. Periodično je plavljeno i Njeguško polje a povremeno i cetinjsko. Sjeverozapadni dio Lovćena povremeno izliva svoje vode ka Kotoru.

Osim mjera koje se preduzimaju a koje su nedovoljne da spriječe nagla plavljenja, neophodno je sistematskim istraživanjem naći odgovarajuće rješenje za eliminaciju štetnog uticaja ovakvog naglog izlivanja podzemnih voda karsta Lovćena.

21. KONCEPT KORIŠĆENJA OBNOVLJIVIH IZVORA ENERGIJE

Analiza klimatskih podataka pokazuje da je predmetni prostor povoljan za primjenu tehnologija obnovljive energije. Energija koja je potrebna za realizaciju pojedinih projekta, djelimično se može obezbijediti izvorima obnovljive energije koji se nalaze na širem području Lovćena. Upotreba solarne energije i energije vjetra, kiše, čak i otpadnih voda i otpada može da se integriše u manje ili više zatvoren sistem.

Predložen je sljedeći energetska koncept:

- tehnologije za što manje korišćenje ugljenika
- obnovljivi izvori energije: snaga sunca (fotovoltaika i termika), snaga vjetra, biomasa
- energetska mreža za napajanje zgrada
- potencijalna energija usljed visinske razlike na pojedinim lokacijama (rezervoari za vodu)
- skupljanje i korišćenje kišnice.

Energetski efikasni dizajn podrazumijeva sljedeće elemente:

- očuvanje prirodnog okruženja
- redukovana potreba energije za transport
- stvaranje ugodnih mikroklimatskih uslova u pažljivo osmišljenim i dizajniranim spoljnim prostorima
- energetska efikasni dizajn konfiguracije, oblika, širine i orijentacije građevinskih formi
- pažljivi izbor građevinskih materijala i boja za građevine
- upotreba vegetacije u skladu s klimom
- metoda "izreži i ugradi" te ponovljeno korišćenje zemlje i kamena sa lokacije (iskopanih pri izgradnji) u formiranju morfologije fizičkih struktura na makro (naselja) i mikro nivou (pojedinačnog objekta)

- solarna geometrija primijenjena za osiguravanje pasivnog dobitka sunca u zimskom periodu,
- porast energije pomoću termalnih kolektora i fotovoltaižnih modula

U narednoj fazi projektovanja, integracija tehnologija i sistema obnovljive energije u arhitektonski koncept i dizajn će biti od ključnog značaja za uspjeh i podrazumijevaće sljedeće mjere:

- redukovanje energije (lokalni građevinski materijali)
- energetski efikasni plan, dizajn fasada i građevina, mehanički sistemi
- korišćenje dnevne svjetlosti za osvjetljenje prostora, djelotvorna ventilacija, hladjenje
- prirodni sistemi za ventilaciju na pogon vjetra i termike
- inovativni sistemi niske energije, male buke
- fleksibilnost i prilagodljivost za buduće promjene.

S obzirom na priličnu izdvojenost predmetnog prostora i postojeću infrastrukturnu izolovanost, moguće je formiranje autonomnih sistema kako se ne bi dodatno opterećivali sistemi energetike i vodosnabdijevanja. Stoga je moguće predvidjeti i povlastice kao stimulanse za investitore koji potenciraju energetske efikasnost.

Preporuka Plana je uvođenje principa energetski efikasne i ekološki održive gradnje:

- smanjenjem gubitaka toplote iz objekta poboljšanjem toplotne zaštite spoljašnjih elemenata i povoljnijem odnosu površine i zapremine objekta;
- povećanjem toplotnih dobitaka u objektu povoljnijom orijentacijom objekta i korišćenjem sunčeve energije, primjenom obnovljivih izvora energije (biomasa, sunce, vjetar i dr.);
- povećanjem energetske efikasnosti termoenergetskih sistema.

Pri tome, korišćenje obnovljivih resursa, u najgoroj mogućoj varijanti, treba da ima neutralan uticaj na ambijent i očuvanje prirodnih resursa.

Smjernice za povećanje energetske efikasnosti

Održivoj potrošnji energije treba dati prioritet racionalnim planiranjem potrošnje, te implementacijom mjera energetske efikasnosti u sve segmente energetskog sistema.

Održiva gradnja je svakako jedan od značajnijih segmenata održivog razvoja koji uključuje:

- Upotrebu građevinskih materijala koji nijesu štetni po životnu sredinu
- Energetske efikasnost zgrada
- Upravljanje otpadom nastalim prilikom izgradnje ili rušenja objekata

Energetski i ekološki održivo graditeljstvo teži:

- Smanjenju gubitaka toplote iz objekta poboljšanjem toplotne zaštite spoljnih elemenata i povoljnim odnosom osnove i volumena zgrade
- Povećanju toplotnih dobitaka u objektu povoljnom orijentacijom zgrade i korišćenjem sunčeve energije
- Korišćenju obnovljivih izvora energije u zgradama (biomasa, sunce, vjetar itd.)
- Povećanju energetske efikasnosti termoenergetskih sistema

Cilj sveobuhvatne uštede energije, a time i zaštite životne sredine je stvoriti preduslove za sistemsku sanaciju i rekonstrukciju postojećih zgrada, a zatim i povećanje obavezne toplotne zaštite novih objekata. Prosječni stariji postojeći objekti godišnje troše 200-300 kWh/m² energije za grijanje, standardno izolovane kuće ispod 100, savremene niskoenergetske kuće oko 40, a pasivne 15 kWh/m² i manje.

Nedovoljna toplotna izolacija dovodi do povećanih toplotnih gubitaka zimi, hladnih spoljnih konstrukcija i oštećenja nastalih vlagom (kondenzacijom). Posljedice su oštećenja konstrukcije, nekonforno i nezdravo stanovanje i rad. Zagrijavanje takvih prostora zahtjeva veću količinu energije što dovodi do povećanja cijene korišćenja i održavanja prostora, ali i do većeg zagađenja životne sredine. Poboljšanjem toplotno izolacionih karakteristika zgrade moguće je postići smanjenje ukupnih gubitaka toplote za prosječno 40 do 80%.

Energetskom obnovom postojećih objekata, moguće je postići uštedu u potrošnji toplotne energije od preko 60%. Osim zamjenom prozora, najveće uštede se mogu postići izolacijom vanjskog zida. Dodatna ulaganja u toplotnu izolaciju pri obnovi već dotrajale fasade kreću se u ukupnoj cijeni sanacije fasade 20-40%, što daje povoljne ekonomske rezultate u poređenju sa dugoročnim uštedama koje se postižu.

Kod gradnje novih objekata važno je već u fazi idejnog projekta u saradnji sa projektantom predvidjeti sve što je potrebno da se dobije kvalitetna i optimalna energetska zgrada.

Zato je potrebno:

- Analizirati lokaciju, orijentaciju i oblik objekta
- Primjeniti visoki nivo toplotne izolacije kompletnog spoljnog omotača objekta i izbjegavati toplotne mostove
- Iskoristiti toplotne dobitke od sunca i zaštititi se od pretjeranog osunčanja
- Koristiti energetska efikasna sistema grijanja, hlađenja i ventilacije i kombinovati ga sa obnovljivim izvorima energije

22. USLOVI ZAŠTITE, UREĐENJA I KORIŠĆENJA PROSTORA

Imajući u vidu prostorne i funkcionalne karakteristike, kao i značaj i vrijednost prirodnog i kulturnog nasljeđa, posebno kulturnog predjela Parka, identificirano je nekoliko karakterističnih zona, i to:

- I. Zona sa režimom zaštite I i II stepena;
- II. Zona zaštićenih kulturnih dobara;
- III. Zona ambijentalnih cjelina NP (narodna arhitektura u kulturnom predjelu);
- IV. Zona karakteristične tradicionalne ruralne gradnje - Lovćenski katun;
- V. Zona tradicionalne ruralne gradnje - sela i zaseoci u zaštitnoj zoni Parka;
- VI. Zona nove izgradnje.

Prva zona je zona očuvanja netaknute prirode i biodiverziteta. Drugu zonu čine područja na kojima će se sprovesti mjere zaštite kulturnih dobara, tj. konzervatorske mjere (adaptacija, sanacija, konsolidacija, konzervacija, restauracija, rekonstrukcija). Treću i četvrtu zonu arhitektonskih cjelina sa prirodnim posebnostima, tj. ambijentalne cjeline i katuni, čine područja gdje će se sprovesti one mjere zaštite (konzervacija, restauracija, rekonstrukcija, revitalizacija, anastiloz) koje odgovaraju zaštićenim prirodnim dobrima. Petu zonu predstavlja tradicionalna ruralna izgradnja, tj. izgrađena sela sa zaseocima, u kojoj će se sprovesti režim obnove, revitalizacije i očuvanja narodne arhitekture uz mogućnost izgradnje prema utvrđenim uslovima. Na šestu zonu, područje nove izgradnje, biće primijenjene mjere ambijentalnog usaglašavanja.

22.1. ZONE SA REŽIMOM ZAŠTITE I I II STEPENA

U zonu sa režimom I stepena zaštite su izdvojeni djelovi zaštićenog prirodnog dobra (NP "Lovćen") u kome su neznatno izmijenjene osobine staništa koja imaju izuzetan funkcionalno-ekološki značaj, odnosno djelovi u kojima se omogućava odvijanje prirodnih bioloških procesa, očuvanje integriteta staništa i životnih zajednica, uključujući izuzetno vrijedna kulturna dobra.

U zonama sa režimom zaštite I stepena sprovodi se *stroga zaštita* i u njima se:

- zabranjuje korišćenje prirodnih resursa i izgradnja objekata;
- ograničavaju radovi i aktivnosti na naučna istraživanja i praćenje prirodnih procesa;
- dozvoljava posjeta u obrazovne, rekreativne i opšte kulturne svrhe;
- sprovode zaštitne, sanacione i druge neophodne mjere u slučaju požara, elementarnih nepogoda i udesa, pojave biljnih i životinjskih bolesti i prenamnožavanja štetočina.

U zonu sa režimom II stepena zaštite su izdvojeni prostori u kojima su djelimično izmijenjene osobine prirodnih staništa ali ne do nivoa da ugrožavaju njihov funkcionalno - ekološki značaj, uključujući vrijedne predjele i objekte geonasljeđa. U zonama sa režimom zaštite II stepena sprovodi se *aktivna zaštita* i u tim područjima se može vršiti:

- intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unaprjeđenja zaštićenog prirodnog dobra;
- kontrolisano korišćenje prirodnih resursa u zaštićenom prirodnom dobru, bez posljedica po primarne vrijednosti njihovih prirodnih staništa, populacija, ekosistema, obilježja predjela i objekata geonasljeđa.

Potrebno je održavanje travnjaka ispašom ili kosidbom, uklanjanje stabala koja zarastaju travnjake te održavanje lokvi (Ošlja lokva, Lokve, Ruceve lokve) i bistijerni (individualne i kolektivne).

Moguće je u skladu sa konzervatorskim smjernicama, omogućiti rekonstrukciju pastirskih stanova i drugih tradicionalnih građevina, suvozida, lokvi, bistijerni na postojećim temeljima i zidovima u originalnim gabaritima na lokacijama i uz uslove određene ovim Planom.

Rekonstrukcija postojećih planinarskih staza moguća je u II zoni zaštite, u skladu sa posebnim propisima.

22.2. ZONA ZAŠTIĆENIH KULTURNIH DOBARA

Površine posebnog režima korišćenja su parcele na kojima se nalaze zaštićena kulturna dobra i njihova zaštićena okolina, kao i parcele na kojima je identificirano arhitektonsko nasljeđe kulturne vrijednosti od nacionalnog i lokalnog značaja.

Uslovi zaštite kulturnih dobara predstavljaju obavezne uslove za izradu planske i projektne dokumentacije za područje nacionalnog parka i njegove zaštitne zone, a u skladu sa Zakonom o zaštiti životne sredine ("Službeni list CG", broj 48/08), Zakonom o zaštiti prirode ("Službeni list CG", broj 51/08) i Zakonom o zaštiti kulturnih dobara ("Službeni list CG", broj 49/10).

Mjere zaštite i očuvanja kulturnih dobara (kao i kulturnih dobra za koja je utvrđen akt o preventivnoj zaštiti ili registraciji) nad kojima je uspostavljena zaštita prema Zakonu o zaštiti kulturnih dobara utvrđuje nadležna institucija Ministarstva kulture (Uprava za zaštitu kulturnih dobara).

Tačan popis mjera zaštite utvrđuje se posebnim uslovima u postupku izdavanja urbanističko-tehničkih uslova (kojima konzervatorski uslovi prethode), a odobrava prethodnim odobrenjem u postupku izdavanja građevinske dozvole (saglasnošću na Glavni projekat).

Prethodno odobrenje potrebno je izdati za sve radove koji se izvode na kulturnim dobrima uključujući i radove za koje se ne izdaje građevinska dozvola prema važećem Zakonu, te za radove za koje se ne izdaju urbanističko-tehnički uslovi, prema Zakonu o uređenju prostora i izgradnji objekata.

U slučaju izmjene zakona na snazi, mjere zaštite utvrditi će nadležno tijelo (Konzervatorsko odjeljenje) na zahtjev stranke adekvatnim aktom (posebni uslovi zaštite kulturnog dobra), a prije izdavanja prethodnog odobrenja (građevinske dozvole).

Za kulturna dobra nad kojima nije uspostavljena zaštita, a koja su ovim Planom predložena za zaštitu (u skladu sa Zakonom o zaštiti kulturnih dobara), tzv. preventivnu zaštitu, potrebno je pokrenuti postupak zaštite koji se završava registracijom. Postupak će po službenoj dužnosti pokrenuti nadležno tijelo Ministarstva kulture (Uprava) na inicijativu JP Nacionalni park "Lovćen".

Prethodno navedeno odnosi se na kulturna dobra:

u granicama Parka

- mauzolej Petra II Petrovića Njegoša, Lovćen
- Preobraženska crkva na Ivanovim koritima

u zaštitnoj zoni Parka

- Crkva sv. Đorđa, Erakovići, Njeguši	- Tvrđava Kosmač, Braići
- Tvrđava Đurđevac, Pobori	- Crkva sv. Dimitrija, Braići
- Manastir Stanjevići sa crkvom Sv. Trojice	- Kuća Toma Petrovića, Njeguši
- Rodna kuća kralja Nikole, Njeguši	- Kuća Vladike Rada, Njeguši
- Crkva Uspenja Bogorodice, Raičevići, Njeguši	- Crkva sv. Jovana, Krstac, Ržani do
	- Crkva sv. Đorđa, Mirac

Sprovođenje probnih arheoloških istraživanja mora se izvršiti prije vršenja građevinskih i drugih radova za sva arheološka područja i lokalitete utvrđene ovim Planom, kako bi se odredile granice zaštite i njihovo detaljno kartiranje i dokumentovanje.

U skladu sa rezultatima istraživanja utvrdit će se daljnji postupak o zaštiti predmetnog lokaliteta.

Prioritetna istraživanja potrebno je sprovesti na područjima koja se namjenjuju za izvođenje građevinskih ili drugih radova. Ako se pri izvođenju građevinskih ili bilo kojih drugih radova koji se obavljaju na površini ili ispod površine tla naide na arheološko nalazište ili nalaze, osoba koja izvodi radove dužna je prekinuti radove i o nalazu bez odlaganja obavijestiti nadležno tijelo Ministarstva kulture.

Sve navedeno odnosi se na zaštitu lokaliteta:

- Gradina Petrova ljut - Gradinsko utvrđenje datovano u željezno doba na osnovu keramičkih ulomaka koji su pronađeni u okolnim vrtacama. Nema terenskih potvrda o postojanju fortifikacionih elemenata na pomenutoj lokaciji.
- Tumuli na obodu Krstačkog polja - U kamenim humkama konstatovano je željezno oružje, željezno oruđe i djelovi bronzanog nakita. Na osnovu analogija grobni inventar opredjeljen je u stariju fazu željeznog doba.
- Tumuli na Ivanovim koritima - dvije gomile na lokalitetu Blatišta.
- Gradina u Ugnjima - Gradina na lokaciji Gradinski krš u blizini sela Ugnji.
- Tumuli u Ugnjima - Kamene humke na području sela Ugnji.
- Maina Gradina - Gradina se nalazi sjeverozapadno od Brajića.
- Nekropola pod tumulima - Grupacija kamenih tumulusa u blizini sela Pode.
- Gradina Krimalj - Gradinsko utvrđenje u blizini sela Mirac pripada grupi visokih gradina sa poligonalnom formom odbrambenog bedema.

- Pećina Vodnica - U pećini Vodnica u zaleđu Kotora konstatovani su bronzanodopski ulomci keramike.
- Špiljari - U bibliografiji lokalitet u Špiljarima dovodi se u vezu sa praistorijskim epohom. Međutim, precizna lokacija pretpostavljenog staništa nikada nije utvrđena.

Pravila obnove, zaštite, prezentacije i korišćenja kulturnih dobara

U cilju integralnog očuvanja prirodno i kulturno istorijskog područja Lovćena, kao jedne od osnovnih vrijednosti, ovim Planom se štite:

- Kulturna dobra i njihova neposredna okolina;
- Identifikovani kulturni predjeli sa katunima;
- Identifikovana arhitektonska baština - praistorijska naselja, vjerska i vojna arhitektura i inženjerske građevine;
- Tradicionalna stambena arhitektura - pojedinačne kuće i grupacije kuća, kao i karakterističan način gradnje na području.

Smjernice za radove na zaštićenim i predloženim za zaštitu kulturnim dobrima

U ovom planskom dokumentu utvrđuju se samo opšte odredbe i načelni principi zaštite arhitektonske baštine. Detaljni uslovi obradjuju se i primjenjuju kroz urbanističke planove i projekte i investicione elaborate, kako za ansamble tako i pojedinačne građevine.

Za sve navedene nivoe planiranja i projektovanja, obavezna je primjena metodologije zaštite kulturnih dobara, koja je definisana Zakonom o zaštiti kulturnih dobara („Službeni list CG“, broj 49/10).

U okviru ove metodologije spadaju sljedeće podloge i postupci:

- dokumentacija o postojećem stanju cjeline ili objekta,
- istorijat sa fazama razvoja - stilsko/hronološka analiza,
- izvorni oblik i pregradnje - geneza,
- graditeljski postupci,
- analize stanja materijala i konstrukcija,
- pojave i uzroci ugroženosti,
- arhitektonska obnova - predlog intervencija, saniranje konstrukcija,
- adaptacija za savremeno korišćenje - valorizacija.

Detaljnost dokumentacije i obrade objekta zavisi od njegove kompleksnosti, kulturne vrijednosti i značaja. Investiciono-tehnička dokumentacija podliježe reviziji i saglasnosti sa aspekta zaštite arhitektonske baštine. Kod pristupanja radovima na pojedinačnim kulturnim dobrima, kao što su: crkve, memorijalni kompleks, utvrdjenja, inženjerski i drugi objekti, mora se obezbijediti učešće kvalifikovanih saradnika u svim fazama, kako u pripremno-istraživačkim, tako i u gradjevinsko-operativnim poslovima.

Zahvati na zaštićenim kulturnim dobrima i prethodno zaštićenim, posebno na onim koji imaju utilitarnu funkciju, kao što je stanovanje, poslovne aktivnosti, trgovina, zanati, ugostiteljstvo i slično, treba da budu vođeni načelima aktivne zaštite arhitektonske baštine, odnosno zaštite koja ima dva osnovna cilja: da trajno osigura kulturne tekovine i graditeljsko-umjetnička ostvarenja i da ih uklopi u tokove savremenog života. Time će se postići da arhitektonska baština, kao dio kulturnih tekovina zajednice, djeluje na sadašnje generacije i da postane neodvojivi dio i okvir njihovog življenja danas. Istovremeno, time se osigurava ekonomski osnov za obnovu i održavanje fonda naslijeđenih pojedinačnih građevina, cjelina i naselja. Pored svoje nesumnjive kulturne misije, naslijeđena kulturna dobra posjeduju manje ili veće ekonomske potencijale, koji moraju biti izraženi i uključeni kao neophodni uslov dalje egzistencije urbanih cjelina, seoskih aglomeracija ili pojedinačnih građevina.

Pri izboru budućih funkcija i odredjivanju mogućeg stepena adaptacije za današnje potrebe, ne smiju se žrtvovati kulturne vrijednosti objekta ili ambijenta. Radi postizanja što uspješnijih spojeva tradicionalnih arhitektonskih rješenja i modernih tehnoloških zahtjeva potrebno je da se primjenjuje fazno projektovanje: programsko-idejne skice u više varijanti (alternativa), a zatim glavni projekti na osnovu izabrane najpovoljnije varijante.

Opšti i tehnički uslovi zaštite

Opšti i tehnički uslovi kao i dopušteni zahvati i tehničke mjere zaštite na kulturnim dobrima graditeljske baštine i njihovim djelovima određeni su prema valorizaciji kulturnih dobara, zavisno od kategorije kojoj pripadaju i sprovode se za sva pojedinačna kulturna dobra i njihove sklopove.

Imajući u vidu da Služba zaštite kulturnih dobara nije obavila poslove na revalorizaciji zaštićenih i valorizaciji potencijalnih kulturnih dobara, definisanju zaštićenih zona i zona neposredne okoline kulturnih dobara, kao ni kategorizaciju kulturnih dobara, to su ovim Planom, a u skladu sa Zakonom definisanom kategorizacijom, predložene mjere zaštite.

Uslovi gradnje i mjere zaštite - od nacionalnog značaja

Uslovi gradnje i mjere zaštite na nacionalnom nivou su sljedeći:

- sprovođenje konzervacije, primjerenog održavanja i konsolidacije struktura koje nijesu oštećene ili nijesu izgubile svoja izvorna obilježja;
- sanacija prema izvornim oblicima u izvornim materijalima i tehnikama, oštećenih djelova ili djelova koja su neznatno izgubila svoja izvorna obilježja;
- u manjoj mjeri moguće je rekonstrukcija uništenih djelova ili obilježja, prema rezultatima istraživanja, arhivskoj građi i dokumentaciji, isključivo u izvornim materijalima i tehnikama, kao i realizacija cjelovitog rješenja projekta Mauzoleja;
- prije izvođenja planiranih zahvata potrebno je sprovesti sistematska istraživanja (arheološka, konzervatorska, restauratorska, stanja stabiliteta i dr.), kao i detaljno dokumentovanje građevine;
- projektna dokumentacija između ostalog treba da sadrži i elaborat prezentacije, korištenja i održavanja građevine;
- neposredna okolina građevine predstavlja širi prostor koji pripada građevini za obavljanje njene istorijske funkcije uključujući prateće građevine i sadržaje, odnosno prostor koji će štititi njen cjelovit integritet.

Navedene kriterijume potrebno je primijeniti u zaštiti kulturnih vrijednosti.

Za svako kulturno dobro koje se prezentuje javnosti, u vidu organizovanih posjeta i obilazaka, potrebno je učiniti ga dostupnim i za lica ograničene pokretljivosti. Odabir mogućeg tehničkog rješenja (kosa rampa, elevator, ili drugo) definisati tako da ova intervencija svojim rješenjem ne ugrozi i da pored svoje osnovne funkcije bude od najmanjeg uticaja na predmetno kulturno dobro.

Imajući u vidu značaj mauzoleja Petra II Petrovića Njegoša, njegovu poziciju u pogledu otežane pristupačnosti (kako prevoznim sredstvima do gumna u podnožju tako i serpentinama pješačke staze po terenu ili stepeništem kroz tunel), kao i posjećenost u pogledu broja posjetilaca, ovim Planom predlaže se mogućnost instaliranja elevatora. U daljem postupku realizacije ove ideje potrebno je pribaviti prethodne konzervatorske uslove od strane nadležne Službe zaštite.

Uslovi gradnje i mjere zaštite - lokalnog značaja

Preporučuje se sprovođenje mjera zaštite kao i za kulturna dobra nacionalnog značaja:

- istorijske strukture koje se nalaze u dobrom stanju potrebno je primjereno održavati - sanaciju oštećenih istorijskih struktura moguće je sprovesti prema tradicionalnim oblicima, materijalima i tehnikama koje nijesu u sukobu s izvornim;
- rekonstrukciju uništenih djelova i sklopova moguće je sprovesti prema savremenim oblicima koji čine skladnu cjelinu s tradicionalnim oblicima, u savremenim materijalima i tehnikama koje nijesu u sukobu s originalnim istorijskim strukturama;
- prije izvođenja planiranog zahvata potrebno je sprovesti istraživanja potrebna za provođenje istog;
- projektna dokumentacija između ostalog, treba da sadrži i snimak postojećeg stanja građevine;
- prostor unutar zaštićenih međa kulturnog dobra, predstavlja neposrednu okolinu koja ne prelazi granice parcele na kojoj se građevina nalazi.

Memorijalna područja i spomenička mjesta potrebno je adekvatno održavati te primjereno obilježiti uključujući sve prirodne i graditeljske elemente koji ih sačinjavaju.

Za svako kulturno dobro koje se prezentuje javnosti, u vidu organizovanih posjeta i obilazaka, potrebno je učiniti dostupnim i za lica ograničene pokretljivosti. Odabir mogućeg tehničkog rješenja definisati tako da ova intervencija svojim rješenjem ne ugrozi i da pored svoje osnovne funkcije bude od najmanjeg uticaja na predmetno kulturno dobro.

22.3. ZONE AMBIJENTALNIH CJELINA NP (NARODNA ARHITEKTURA U KULTURNOM PREDJELU)

To su uglavnom djelimično kompaktni ambijenti, male gustine izgrađenosti, sa relativno dobro očuvanom prostornom fizionomijom (Kuk, Veliki Bostur, Mali Bostur, Ivanova korita, Dolovi, Majstori). Grupacije kuća sa gumnima, nekada zajedničkom bistijernom ili recipijentom za vodu i malim seoskim crkvama uz kameno zaleđe podzida terasastih vrtova ili u ravnim dolovima i poljima predstavljaju karakteristične ambijentalno-arhitektonske cjeline naselja Parka. Glavni koncept je obnova i očuvanje ovih cjelina, kao i održavanje poljoprivrednih površina. S obzirom na odumiranje tradicionalnog stočarstva i izvornog načina korištenja prostora moguće je predvidjeti novu namjenu za korištenje prostora u okvirima muzeološke prezentacije ili planinarskog skloništa.

Sistemom mjera zaštite u ovoj zoni, odnosno zonama, definišu se zaštita i očuvanje osnovnih elemenata tradicionalne planske matrice i karakterističnih grupacija građevina, pojedinih građevina i drugih za ukupnost ove kulturno-istorijske cjeline važnih vrijednosti, a prije svega sklopova i gabarita i oblika građevina, kao i istorijskih sadržaja.

Za područje ove zone definišu se intervencije u smislu prilagođavanja funkcija i sadržaja savremenim potrebama, ali bez bitnih fizičkih izmjena sačuvanih elemenata tradicionalnih istorijskih struktura. Svi zahvati u predmetnom prostoru moraju biti ujednačeni i ne smiju narušavati etnološki ambijent.

Prilikom eventualnih zahvata u ovoj zoni definišu se metode konzervacije, rekonstrukcije, interpolacije, rekonpozicije i integracije u cilju povezivanja nasljeđenih s novim strukturama i sadržajima koji proizlaze iz savremenih potreba. Odgovarajuću pažnju, u skladu s posebnim propisima, potrebno je posvetiti očuvanju postojećih ogradnih zidova - međa „suvozida“.

Postojeću izgradnju potrebno je primjereno održavati u okvirima postojećih gabarita, tako da se ne gube njena izvorna obilježja. Zahvate konzervacije i sanacije potrebno je sprovoditi primjenom izvornih materijala, završnih obrada i tehnika gradnje. Sve zahvate potrebno je sprovoditi uz prethodna konzervatorska istraživanja, a prema izvornim oblicima i gabaritima.

Zabranjuje se izgradnja novih zgrada i građevina izuzev objekata infrastrukture.

Ambijenti sa tradicionalnim graditeljstvom u kamenu ne isključuju moderan arhitektonski jezik i savremene materijale uz ispunjavanje pojedinih uslova kao što su kvalitet i prilagođavanje vjekovnim iskustvima. Saniranje starih kamenih struktura mora biti prilagodjeno kulturno-ambijentalnom integritetu objekta. Ugradnja novih aseizmičkih sklopova ne smije se izvesti po cijenu slabljenja ili trajnog gubitka elemenata istorijske arhitekture. Znatno stepen ojačanja može se postići zamjenom dotrajalih djelova u tradicionalnim materijalima i vezama (kamen, drvo, drvene tavanice sa zategama, svodovi i sl.). Ugradnja novih armirano-betonskih elemenata ili čeličnih ojačanja može se prihvatiti kao neizbježan dodatak, a ne kao zamjena originalnog materijala i tehnike. Pri tom nove konstrukcije mogu biti vidljive u enterijeru ili na fasadama.

Mjere zaštite tradicionalnih ruralnih cjelina utvrđene su po zonama i to za prostor Parka i prostor u zaštitnoj zoni Parka sa uslovima gradnje i mjerama zaštite.

22.4. ZONA KARAKTERISTIČNE TRADICIONALNE RURALNE IZGRADNJE - LOVČENSKI KATUNI

Posebnu vrijednost i značaj, zbog svojih pejzažnih i arhitektonskih vrijednosti, u Nacionalnom parku predstavljaju tipični katuni na karstu. Planom je predviđena dobra pristupačnost do svih katuna i autentična revitalizacija svih katuna na Lovćen u: Vuči do, Sjenčenur, Pod jezero, Šanik, Trešnja, Kruševica, Vrage, Duge Njive i Srednje poljane.

U katunima bi se uz pomoć države, a kroz interes uređenja Nacionalnog parka, mogao pružiti poseban oblik ponude za posjetioce Parka.

Glavni koncept je obnova i održavanje organizacije domaćinstva sa posebnim poljoprivrednim površinama, polazeći od činjenice da su one i danas dobro očuvane i da imaju dovoljno potencijala za dalje korišćenje. Revitalizacija može da se postigne primjenom određenih organizovanih "administrativnih" mjera i izgradnjom adekvatne infrastrukture koja će olakšati i omogućiti odvijanje života u katunima.

U dobro pristupačnim i obnovljenim katunima može se razviti i dobra turistička ponuda koja predviđa prodaju različitih proizvoda "katunske privrede" (tradicionalne i organske poljoprivrede), formiranje dnevnog izletničkog punkta (u II zoni zaštite), kao i "seoski" turizam kontrolisanog stacionarnog karaktera (u III zoni zaštite).

Smjernice za zaštitu i revitalizaciju katuna

- U cilju očuvanja autentičnosti i jedinstvenosti rješenja zabranjeno je formiranje katunskih objekata na novim lokacijama.
- Objekte jedinstvenog katunskog gazdinstva treba održavati i štititi od propadanja, a već propale jedinice treba obnoviti.
- Obnovu planirati u svemu po uzoru na autentično rješenje - sačuvati dispoziciju, gabarit, oblik i izgled katunskih objekata. Obnovu oštećenih elemenata arhitekture (oblika i dimenzije osnove, visine zidova, krova - nagiba krovnih ravni i krovnog pokrivača i izgleda) treba raditi u svemu po uzoru na autentično rješenje, tj. prema postojećim sačuvanim primjerima tradicionalne arhitekture neposrednog okruženja ili analognim primjerima sa područja Lovćena.
- Objekti su prizemni, sa simetričnim krovom na dvije vode strmog nagiba ($\geq 45^\circ$). Fasade su obrađene u kamenu, od krupnih poluobrađenih blokova složenih bez veziva (malter se može koristiti kao vezivo ali u tom slučaju fuge trebaju biti upuštene tako da se stiče utisak „suvozida“), sa lokaliteta ili iz neposrednog okruženja. Izvorno rješenje krovnog pokrivača bilo je od ražene slame, kasnije zamijenjeno kamenim pločama a potom kanalicom. Moguće je izvedenu drvenu krovnu konstrukciju zaštititi i izolovati svim potrebnim sredstvima a potom pokriti ražanom slamom.
- U cilju stimulisanja obnove tradicionalne ili organske poljoprivrede dozvoljeno je formiranje pomoćnih objekata na parceli isključivo u funkciji poljoprivredne proizvodnje (za sakupljanje i preradu meda, mlijeka, voća, povrća, ljekovitog bilja; za čuvanje alata za obradu zemlje; i dr.).
- Katunski objekti se prevashodno koriste u svojoj osnovnoj namjeni i to za „ispašu na katunima“, tj. za stočarstvo i u manjoj mjeri zemljoradnju. Moguće je koristiti ih i u turističke svrhe, tzv. seoski turizam i to pretežno izletnički u kombinaciji sa kontrolisanim stacionarnim, pod uslovom da vlasnik obezbijedi korišćenje poljoprivrednog i ispašnog zemljišta i redovnu njegu objekata (kuće, tora, terasastih vrtova, međa).
- Da bi se katun koristio i u turističke svrhe neophodno je obezbijediti vodu, javni toalet, tj. dodatnu količinu vode i adekvatno tretirati otpadne vode.
- Sva pripadajuća obradiva zemljišta i pašnjake treba redovno obrađivati. Pašnjaci se moraju štititi od korova i zarašćivanja i moraju se redovno kositi. Vlasnik treba da održava i sve pripadajuće ograde od kamena - suvomeđe i terase.
- Kada vlasnik ne obnavlja ili ne održava katun, trebalo bi pokrenuti postupak za preuzimanje upravljanja nad kompleksom i njegovu obnovu. Sva uložena sredstva u revitalizaciju kompleksa relevantno učestvuju u procesu otkupa ili zamjene vlasništva na nepokretnosti.

22.5. ZONA TRADICIONALNE RURALNE IZGRADNJE - SELA I ZASEOCI U ZAŠTITNOJ ZONI NP

Ova zona sadrži prostorne i arhitektonske strukture koje čine integralni prostorni okvir i zaokružuju središnje ruralno područje kao kvalitetnu, urbanistički definisanu i prepoznatljivu istorijsku cjelinu.

Unutar prostornih međa ove zone definiše se ambijentalna zaštita koja se primjenjuje u djelovima kulturno-istorijske cjeline s prorijeđenim istorijskim strukturama ili bez značajnijih primjeraka izgradnje, a osigurava kvalitetnu i funkcionalnu prezentaciju kulturno-istorijskih vrijednosti narodne arhitekture.

Na području ove zone prihvatljive su sve potrebne intervencije uz pridržavanje osnovnih načela zaštite kulturno-istorijske cjeline. Pri radovima na uređenju prostora prihvatljive su metode obnove postojećih struktura i ograničena izgradnja novih, u cilju boljeg povezivanja već izgrađenog zemljišta.

Postojeća izgradnja zone je heterogena, te tipološki varira od zatečene istorijske izgradnje, individualne stambene izgradnje s okućnicama do planinske infrastrukture. Može se reći da je više zastupljena istorijska od savremene izgradnje.

Istorijsku tradicionalnu izgradnju potrebno je kvalitetno održavati i sanirati prema konzervatorskim uslovima, uz sva potrebna etnološka istraživanja.

Savremena izgradnja treba da zadrži gabarite i oblikovanje koje neće narušavati cjelovitost i prostorna obilježja zone odnosno neposredne okoline. Posebno treba kontrolisati upotrebu savremenih materijala i tehnika prilikom uređenja pročelja, vanjske stolarije ili krovnog pokrivača.

Ova zona obuhvata pretežno dovršene predjele u kojoj bi trebalo sprovesti urbanu revitalizaciju (Njeguši sa svim zaseocima, Žanjev do, Mirac, Kneževići, Đakonovići, Donji i Gornji Pobori, Zečevo selo, Viskovići, Stojanovići, Vrela, Očinići, Bjeloški paprati, Podi, Gornič) i definišu se planovima nižeg reda kroz izradu, prostorno-urbanističkih planova opština.

Ovaj oblik intervencije odnosi se, uglavnom, na ambijentalne cjeline i pojedine lokacije u zaštitnoj zoni Parka. Funkcionalna zastarjelost i fizička dotrajalost ovih područja posljedice su dugogodišnjeg iseljavanja stanovništva u lokalne centre okruženja. Zbog toga su poremećene socijalne, ekonomske i kulturne

funkcije ovih područja, kojima je, u međuvremenu, kao istorijskim cjelinama ili pojedinačnim ambijentima i objektima, priznata značajna društveno-kulturno-istorijska vrijednost.

Samo kompleksnom urbanom revitalizacijom, na osnovu jedinstvenog nacrtu koji uključuje pored prostorne i socijalno-ekonomsku komponentu, moguće je obezbijediti ovim područjima razvoj osnovnih funkcija i to stanovanja, poljoprivrede i zanatstva koji mogu biti uključeni u dio turističke ponude Parka.

Urbana revitalizacija sadrži mjere zaštite, sanacije i rekonstrukcije (rušenje uz nadomjesnu gradnju sa istom ili novom funkcijom). U urbanističkom smislu zaštita se odnosi na: mjere za očuvanje urbanističko-oblikovnog identiteta, prezentaciju kulturnih dobara u prostoru, očuvanje postojeće namjene prostora i isključivanje funkcija, koje bi mogle imati negativan uticaj; zaštita ruralnog kapaciteta, sprječavanje suviše intenzivnog korišćenja postojećih površina.

Sanacija je glavna mjera urbane revitalizacije i obuhvata otklanjanje nedostataka u izgrađenoj strukturi, saobraćajnom sistemu, servisima, uslugama, komunalnoj infrastrukturi (vodovima i objektima). Usmjerena je u opšte funkcionalno organizacijsko i ambijentalno poboljšanje područja. Uključuje obnovu, rekonstrukciju pojedinih objekata, modernizaciju i izuzetno (isključivo u svrhu privredne obnove) upotrebu neizgrađenih površina za dogradnju.

Rekonstrukcija je kao najradikalnija mjera u oblicima obnavljanja urbanog tkiva, vezana samo za manje intervencije, prije svega, rušenje pojedinih sasvim dotrajalih objekata, ili onih koji su za rušenje zbog prioritarnih funkcija: zaštite prirode (biodiverziteta), prezentacije kulturne baštine, uređenja saobraćaja (unaprjeđenja bezbjednosti) ili infrastrukturnog opremanja.

U socijalnom smislu revitalizacija se odnosi na oživljavanje primarne stambene funkcije područja ambijentalnih cjelina, računajući sa potrebama, prije svega novog stanovništva i sa potrebama različitih socijalnih grupa (starije osobe, osobe sa niskim dohocima). Sanacija u socijalnom smislu obuhvata prije svega mjere za poboljšanje socijalne strukture ovih područja.

Socijalna komponenta plana revitalizacije mora sadržati i mjere za finansiranje stambene obnove (npr. sistem kreditiranja privatnih vlasnika kulturno značajnih objekata).

Ekonomska revitalizacija znači organizovani, akcioni pristup, povezan sa koncentracijom sredstava za obnovu s jedne strane i uvođenje ekonomski uspješnih djelatnosti, koje će povećati društveno-ekonomski značaj područja, sa druge strane. Ove djelatnosti treba da su u skladu sa realnim potencijalima prostora i sa stambenim značajem područja (ne smiju generisati veći saobraćaj, veću upotrebu energije).

Stara, tradicionalna sela i njihovi zaseoci treba da se obnove na način da ostanu takva kakva danas jesu, ali uz nekoliko bitnih dopuna, koje neće narušiti njihov duh, a koje će doprinijeti da se ovaj fond koristi na savremen način i da odgovara današnjem i očekivanom shvatanju komfornog življenja. Ta *poboljšanja se sastoje u:*

- modernizaciji građevinskog fonda kroz uvođenje savremenih konstrukcija, instalacija, uređaja, opreme, termičkih izolacija i sl., zatim kroz funkcionalno osavremenjavanje kuće prvenstveno kroz uvođenje nedostajućih sanitarnih prostorija, ali i onih prostora koji su danas postali standardi kao što su trijemovi, natkriveni ulazi i sl.;
- očuvanju, popravljanju i daljem unaprjeđenju spoljašnjosti kuće i pomoćnih zgrada, dvorišta, ali i otvorenih prostora samog sela, njegovih ulica i javnih površina; i
- uklapanju zatečenih "osavremenjenih" zgrada koje se svojom arhitekturom ne uklapaju u ambijent starog sela, na način da se preoblikuju arhitektonski elementi (proporcije i oblikovanje otvora, krovni pokrivač, obrada fasade i dr.) ali i njihov vrtni i hortikulturni tretman koji će doprinijeti njihovom potpunijem prilagođavanju.

Vlasnička i urbanistička parcelacija i preparcelacija

Jedan od važnih strukturnih elemenata graditeljskog nasljeđa sela u zaleđu jeste zatečena podjela zemljišta na parcele. Parcelacija u mnogome determiniše samu arhitekturu koja se nad njom uzdiže. Isto tako su i nekadašnje namjere graditelja da podignu ovakvu ili onakvu građevinu, da grade pojedinačno ili da se udruže i izgrade jednostavan niz, uticale na parcelaciju. Na drugoj strani, raspoloživo zemljište je determinisalo i same namjere, privodeći potrebe i aspiracije realnim okvirima nekadašnjeg života i njegove moći.

Sasvim je sigurno da su i stari imovinski odnosi i konkretna vlasništva nad pojedinim zemljištima uticali na to šta se može i koliko staviti pod kuću, koliko ostaviti slobodnim, koliko parcelu formirati. Postojeća parcelacija je takođe posljedica odgovarajućeg prilagođavanja i savladavanja orografskih, pedoloških, geoloških i hidroloških faktora. Ona sadrži u sebi i odgovor na pitanje izgradnje suvomeđa i odvođenja površinskih voda i niz drugih tehničkih odgovora. To znači da u uslovima sela koja su iznikla na karstnom terenu, parcelacija ima i tehničku dimenziju. Sve to skupa znači da je parcelacija odraz susticanja potreba i konfiguracije zemljišta i vlasničke potke. Složena iz većeg broja uzroka i ograničenja, parcelacija je jedan od elemenata nasljeđa koji treba da se čuva.

Ovdje treba *primijeniti sljedeće principe i pravila:*

- Preparcelacija se ne vrši za zemljišta koja nijesu predviđena za obnovu, rekonstrukciju ili novu izgradnju unutar tradicionalnog seoskog tkiva. To znači da se preparcelacija ne vrši za područje tradicionalnih kuća sa baštom na tarasastim vrtovima (potkutnjica), područja zaštićenog kulturnog dobra, niti za područja sa prirodnom posebnosti;
- Preparcelacija ne može da se vrši ukoliko postojeće parcele mogu da zadovolje tražene zahtjeve koji se odnose na uslove obnove, rekonstrukcije i izgradnje objekata;
- Preparcelacija ne može da se vrši za zemljišta čiji se vlasnici nijesu izjasnili da žele preparcelaciju;
- Preparcelacija se vrši sa ciljem da se formiraju takve vlasničke parcele koje će sa urbanističkog stanovišta nakon procesa preparcelacije biti u stanju da odgovaraju zahtjevima postavljenim u zadnjem dijelu ovog teksta (gdje se daju elementi za urbanističko tehničke uslove za obnovu, rekonstrukciju i izgradnju);
- Preparcelacija treba da se izvrši u granicama početno željenih parcela, pri čemu spoljne granice čitavog obuhvata ne smiju da se mijenjaju;
- Preparcelacija se vrši za one parcele za koje su se njihovi vlasnici izjasnili da žele da se njihovo zemljište preparceliše, kako bi na njemu mogli bolje da grade;
- Preparcelacija treba da se izvrši tako da se ne ugroze susjedne parcele. To znači da ne smiju da se ugroze interesi na privatnim parcelama, na parcelama koje su zajedničke (komunice i sl.), niti na parcelama koje su javne (putevi i sl.), a koji su dati na zadnjim stranicama ovog teksta;
- Preparcelaciju vrši organ opštine koji izdaje urbanističke uslove i rješenje o lokaciji, na osnovu posebnog plana odnosno programa. Preparcelacija treba da se izvrši kao sastavni dio procesa izdavanja ovih dokumenata, pri čemu se finalno rješenje o lokaciji (unutar koga su i uslovi) može izdati samo nakon okončanog imovinsko pravnog postupka uknjiženja vlasnika na parcele dobijene procesom preparcelacije. Drugim riječima, rješenje o lokaciji se izdaje tek kada je poznat vlasnik novoformirane i preparcelacijom dobijene parcele. U procesu preparcelacije treba pribaviti mišljenje seoskog odbora o namjeravanoj preparcelaciji.

Regulaciona i građevinska linija

U ovako određenoj parcelaciji ne postoje posebni zahtjevi za postojeće objekte koji se obnavljaju, niti za objekte koji se rekonstruišu na starim kućistima kroz izgradnju novih kuća u gabaritu starih, jer su regulaciona i građevinska linija zapravo definisane postojećim (zatečenim) elementima urbanističke regulacije. U slučaju izgradnje novih kuća unutar tradicionalnog tkiva, postoji jasan zahtjev da one svojim položajem i formom budu takve da poštuju pravila koja su data u kasnijem tekstu gdje se prikazuju elementi za urbanističko-tehničke uslove. Prilikom uređivanja dvorišta unutar starog tkiva, moguće je da se ograde postave iza regulacione linije, koja razdvaja privatnu parcelu od javne površine.

Rekonstrukcija kućišta, tj. izgradnja kuće u gabaritu kućišta

Veći broj kuća je do te mjere zapušten tako da su od njih ostali samo temelji i ponekad djelovi zidova. Kućišta su sa urušenim krovom, tavanicom, drvenim stepeništem i bez stolarije. Ove ruševine je racionalnije srušiti do zemlje i od istog građevinskog materijala, uz nadopunu nedostajućeg, izgraditi novu u postojećem gabaritu, uz mogućnost dogradnje isključivo za uvođenje sanitarnog prostora. Na ovaj način sproveden postupak predstavlja rekonstrukciju kućišta. To je drugi tip izgradnje, za koji su ovdje predloženi principi i pravila.

Obnova karakteristične tradicionalne kuće

U cilju revitalizacije sela obnova karakteristične tradicionalne kuće predstavlja najvažniju vrstu dozvoljenih intervencija i podrazumijeva: popravku, sanaciju, konstruktivno ojačanje, modernizaciju unutrašnjosti kuće, uvođenje savremenih instalacija, promjenu namjena prostorija, dogradnju, uvođenje sanitarnih prostorija, ili kombinaciju navedenih radova. Ova vrsta radova, ukoliko bude oslonjena na odgovarajuću finansijsku potporu kroz kredite i izvjesna oslobađanja poreskih obaveza, vjerovatno će biti najčešća. Razlog tome neće biti samo relativno veliki broj objekata za koje se traži ova vrsta zahvata, već i raspoloženje žitelja da svoje nasljeđe i imovinu očuvaju. Obnova kuća treba da bude najvažnija orijentacija nadležnim organima u prvim etapama realizacije ovoga Plana.

Završetak poluizgrađene kuće

U pojedinim selima, unutar tradicionalnog seoskog tkiva, između starih kamenih kuća, izgrađeni su "osavremenjeni", najčešće stambeni i/ili porodični objekti sezonskog i vikend stanovanja. Sa nekoliko izuzetaka, ovi objekti se uglavnom ne uklapaju u tradicionalno ruralno tkivo, a brojni nemaju završene fasade. Završetak poluizgrađenih kuća, kojih takođe ima u pojedinim selima, jeste naredni tip aktivnosti, za koji treba obezbijediti adekvatne urbanističke uslove, projektnu dokumentaciju i nastavak građevinskih radova.

Zamjena provizornog objekta trajnom kućom

Zamjena provizornih objekata trajnim kućama predstavlja posljednju aktivnost. Ona podrazumijeva uklanjanje ili rušenje takvog objekata i izgradnju novog objekta pod odgovarajućim uslovima i na osnovu projekta izgradnje novog objekta. U pogledu gabarita može biti identičan porušenom ili povećan za maksimalno jednu polovinu površine provizornog, a sve ne više od max 54 m² u osnovi, i oblikovan u tradicionalnom duhu.

Izgradnja nove kuće u tradicionalnom maniru

Treći tip odnosi se na izgradnju nove kuće, a u okviru tradicionalnog ruralnog tkiva, u tradicionalnom maniru. Riječ je o novoj gradnji na nekim od parcela unutar seoskog tkiva, između postojećih kuća - interpolacija; dakle, o parceli na kojoj je moguće da se izgradi novi objekat tako da ne ugrožava susjede, ni vizure, niti cjelovitost ambijenta.

Novoplanirani objekti u zoni nove izgradnje

Područja nove izgradnje obuhvataju slobodnostojeće individualne objekte koji su pretežno namijenjeni bilo za odmor tokom vikenda ili za ljetnji boravak vlasnika. Kuće su izgrađene na parcelama koje se nalaze uz seoske puteve, a često i u prvom redu uz sam kolovoz. Parcelacija je nepravilna, zasniva se na naslijeđenoj poljoprivrednoj parcelaciji i nastala je spontanom preparcelacijom od strane vlasnika zemljišta. Građevinski fond nema estetske vrijednosti, niti je uklopljen u ambijent u kojem su kuće podignute. Područja nove izgradnje uglavnom liče na gradske periferije koje su nastale kroz samoniklu ili nelegalnu gradnju. Ono što je odlika većine zona nove izgradnje jeste da one ne obuhvataju velike površine niti su pregusto zaposjednute novim kućama.

Karakterističan primjer ovog tipa gradnje predstavlja prostor Krstca, a u manjoj mjeri prisutno je na prostoru sela Bjeloši i Obzovice.

Ove zone se bliže definišu planovima nižeg reda, Prostorno-urbanističkim planovima opština.

22.6. ZONA NOVE IZGRADNJE

Zone nove izgradnje su **prostori definisani ovim Planom**, koji se nalaze uz postojeće naseljske strukture, u okviru proširenja građevinskih reona većih i manjih ruralnih cjelina / naselja, a gdje postoje uslovi za njihovo komunalno opremanje ili se njihovo infrastrukturno opremanje obezbjeđuje kao nezavisna cjelina sa svim osobinama održive gradnje.

Preporuke za gradnju na neizgrađenim prostorima su sljedeće:

- omogućavanje uređenja i gradnje urbanističko-ambijentalnih cjelina / kompleksa vrhunskog kvaliteta, međusobno povezanih bogatim zelenilom i pješačkim planinarskim stazama;
- na područjima turističke i mješovite namjene uvažavati mjerila oblikovanja tradicionalnih planinskih urbanih ambijenata, gdje je indeks izgrađenosti 0.8-1.2 (na lokacijama značaja lokalnih čvorišta/repera) i indeks zauzetosti zemljišta 0,16-2,4;
- urbanistički koncept izgradnje turističkih kompleksa i druga gradnja mora uvažavati tradicionalno oblikovanje urbanističko arhitektonskih cjelina i prilagođavati se maksimalno konfiguraciji terena, te ispoštovati pravilo nesmetanog pogleda i dubokih vizura na predio;
- komplekse turističke namjene, stambeni ili sezonski stanovi i kuće (gradnja tipologije vila i/ili apartmana) neophodno je oblikovati u prepoznatljive ambijente visokog arhitektonskog i hortikulturnog kvaliteta, indeks izgrađenosti 0,30-0,60, indeks zauzetosti zemljišta 0,15-0,30,
- hotele sa ponudom konferencijskog centra locirati u blizini centralnog područja Ivanovih korita,
- servisno-komunalne zone za potrebe turizma graditi disperzno u blizini većih kompleksa sa dobrim dostupom, indeks izgrađenosti do 0,50, indeks zauzetosti zemljišta 0,25, mogućnost gradnje dvoranskih objekata visine do 10 m, ako ne narušavaju značajne vizure pejzaža,
- polja solarnih kolektora i manja tehnička postrojenja moguće je postaviti na lokacijama manje vidljivosti, drugi plan dugog pogleda sa planinskih vrhova ili od mora (prirodna udubljenja terena), prije svega u slučaju kada, zbog potrebnih većih dimenzija ovih instalacija, nije moguće njihovo integrisanje u oblikovanju krovova fasada ili urbanog mobilijara.

U okviru prostora nove izgradnje, treba predvidjeti i turističko-ugostiteljske, uslužne i servisne objekte i uz njih obezbijediti adekvatnu infrastrukturu, parking prostore i eventualno autobuska stajališta.

Ovaj plan sadrži **detaljne razrade za lokalitete Ivanova korita i Majstori**. Detaljne razrade imaju nivo razrade koji odgovara državnoj studiji lokacije. Predvidjena je i izrada **državne studije lokacije za Dolove**.

Direktnom primjenom propisanih uslova moguće je pristupiti izradi **idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja** (u svemu prema pravilima "ECO Lodge") za lokacije na Ivanovim koritima (kp 5592 i 5593; 6300-dio i 640, sve K.O. Njeguši) i ulazno -kontrolnih punktova Parka - Krstac i Bjeloši, koje su u III zoni zaštite. U cilju zadovoljenja standarda ili opštih karakteristika ECO Lodge naselja veoma je važno definisati čitav niz zahtjeva od samog početnog koncepta i projektovanja nakon čega se pristupa realizaciji same fizičke strukture sa svim nedostacima i prednostima, koji u najvećoj mjeri zavise od karakteristika same lokacije.

Gradnja na neizgrađenim prostorima zaštitne zone Parka uređivaće se lokalnim studijama lokacije, a prema smjernicama ovog Plana i Prostorno-urbanističkog plana opštine odnosno Prijestonice.

Sastavni dio plana čine i urbanističko-tehnički uslovi za direktnu primjenu čime se omogućava brža primjena plana i realizacija postavljenih ciljeva i investicionih projekata i uređenje prostora na lokacijama koje zahtijevaju trajne promjene u prostoru (**žičara** - početna, među i krajnja stanica - Dub, Kuk i Cetinje).

23. OPŠTE SMJERNICE ZA SPROVOĐENJE PLANA

Prostorni plan Nacionalnog parka "Lovćen" je osnovni dokument kojim se usmjerava prostorni razvoj područja Parka i njegove zaštitne zone, ostvaruju zajednički interesi i ciljevi subjekata planiranja, usmjerava organizacija, uređenje i korišćenje prostora i osigurava zaštita i unaprjeđenje sredine na obuhvaćenoj teritoriji.

Polazeći od ovoga:

- Prijestonica Cetinje te opštine Budva i Kotor ugradiće u svoje planove i programe mjere za ostvarivanje Prostornog plana Nacionalnog parka "Lovćen";
- sve institucije i subjekti koji obavljaju djelatnosti na području Nacionalnog parka i njegove zaštitne zone obavezni su da u svoje planove i programe unose zadatke i mjere kojim se obezbjeđuje ostvarivanje postavki Prostornog plana.

Sprovođenje Prostornog plana Nacionalnog parka predstavlja razradu mjera i instrumenata koji će obezbijediti odvijanje predviđenih aktivnosti u saglasnosti sa principima zaštite i usmjerenog razvoja. U ovom smislu treba:

- utvrditi katastarske granice Nacionalnog parka i njegove zaštitne zone u dijelu teritorija opština kojima ti prostori pripadaju;
- granice Nacionalnog parka treba označiti i materijalizovati na terenu;
- zone stroge zaštite moraju biti jasno i nedvosmisleno označene na terenu.
- utvrditi vlasničku strukturu po svim zonama zaštite Parka
- uspostaviti geografsko informacioni sistem radi obezbjeđenja neophodnih informacija o stanju i promjenama ekosistema šuma i šumskih zemljišta, šumskog fonda, uticaja na šume, gazdovanja šumama, mreže šumskih puteva i dr, kao i za potrebe planiranja, gazdovanja, praćenja, nadzora i izvještavanja,
- uspostaviti sistem nadoknade po osnovu korišćenja dobara NP odnosno degradacije prostora od strane izvodjača raznih infrastrukturnih sistema (putna i telekomunikaciona mreža, dalekovodi i ostali vodovi, žičara), a što treba definisati kroz srednjoročne i dugoročne planove upravljanja NP, odnosno odgovarajuću uredbu o naplati nadoknade na zaštićenom prirodnom dobru.
- sprovesti inventuru šuma koja treba da obuhvati sve šume i šumska zemljišta i naročito uključi informacije o površinama, tipovima i strukturi šuma, drvnim zalihama, prirastu, biološkoj raznovrsnosti i drugim pokazateljima o šumama, u skladu sa međunarodnim standardima.
- definisati područja gdje se mogu koristiti nedrvni šumski proizvodi uz uslov da se ne ugrožava ekosistem i funkcije šuma u skladu sa propisima i prostornim planom područja posebne namjene nacionalnog parka.
- pristupiti usaglašavanju planova gazdovanja šumama sa Prostornim planom, radi obezbjeđenja svih predviđenih uslova za odgovarajuću zaštitu, uzgoj šuma, korišćenje šuma, kao i izgradnju šumskih komunikacija.
- osmatranje izvorišta (stalno i sistematsko registrovanje količina vode i ispitivanje kvaliteta vode) vršiti u okviru nekog posebnog programa ili predložiti da korisnik izvorišta vrši navedena ispitivanja.
- pri izradi planske dokumentacije opština, čiji prostori ulaze u sastav područja Nacionalnog parka "Lovćen" i njegove zaštitne zone, usaglasiti rješenja sa PPPN NP;
- za sva naselja ruralnog karaktera i lokalitete katuna u zaštitnoj zoni Parka za koje se ne radi detaljna razrada, koristiti smjernice ovog plana;
- poštovati, u skladu sa kriterijumima, smjericama i namjenom definisanom Prostornim planom, uslove za uređenje prostora, kod izgradnje konkretnih objekata i preduzimanja drugih radova na području Nacionalnog parka i njegove zaštitne zone.

Sa posebnom pažnjom tretiraće se:

- kontrolni punktovi predviđeni na prostorima organizovanih ulaza u Park;
- revitalizacija "ugašenih" i sanacija postojećih katuna, posebno onih predviđenih za prihvatanje turista;
- pojedinačni objekti u funkciji poljoprivrede, šumarstva i turizma;
- posjeta Mauzoleju obogatiti pratećim izložbama, a tehničkim unaprjeđenjima omogućiti dostupnost lica sa posebnim potrebama (npr. uvođenje elevatora);
- rekonstrukcija postojeće i formiranje nove mreže kolsko-pješačkih, panoramskih puteva u okviru Parka, te trase predviđenih regionalnih puteva, kao dio saobraćajnog "prstena" oko Nacionalnog parka;
- uređenje površina za opštu rekreaciju, formiranje punktova za specijalizovane i ekstremne sportove kao i kamping prostora izvan zaštićenih rezervata prirode;
- vodozahvati i svi objekti vezani za vodosnabdijevanje;

- kanalisanje otpadnih voda i izbor načina njihove dispozicije;
- pri izradi PUP-ova opština koje gravitiraju Parku precizno definisati zone za razvoj turizma i drugi komplementarnih namjena u skladu sa ovim planom definisanim principima;
- pristupiti usaglašavanju šumsko-privrednih osnova sa Prostornim planom, radi obezbjeđenja svih predviđenih uslova za odgovarajuću zaštitu i uzgoj šuma;
- planove i programe za korišćenje poljoprivrednog zemljišta i razvoj stočarstva usaglasiti sa Prostornim planom i Programom uređenja Nacionalnog parka u ovim djelatnostima;
- dugoročni program razvoja turizma, rekreacije i sporta prilagoditi uslovima organizacije predviđene Prostornim planom i mjerama definisanim u ovom pogledu Programom uređenja Nacionalnog parka;
- sprovesti odgovarajuća istraživanja u cilju pouzdanog definisanja izdašnosti izvora, sa kojih će se pokriti buduće potrebe u vodi za predviđene turističke i druge sadržaje;
- posebnim istraživanjem identifikovati površine sa izrazitom erozijom, opožarene, paljene i druge degradirane površine i predložiti način i mjere njihovog saniranja;
- dati prioritet sanaciji glečerskog jezera ispod Jezerskog vrha, u cilju čišćenja od mulja, zaštite od urušavanja sipara, eventualnog produblivanja, vodeći pri tom računa o izboru tehničkih rješenja koja neće izmijeniti njegov izgled u prirodnom ambijentu;
- ustanoviti "nulto stanje" životne sredine na području Nacionalnog parka i njegove zaštitne zone, kao i šireg okruženja;
- uspostaviti stalni monitoring osnovnih elemenata prirodne sredine - zemljišta, voda, vazduha i šuma;
- izraditi i održati bazu raspoloživih podataka o svim komponentama biodiverziteta, odnosno biološke raznovrsnosti svijeta u Nacionalnom parku, unaprjeđujući je novim saznanjima iz ovog domena istraživanja;
- nastaviti permanentna naučna i druga istraživanja, u cilju stvaranja osnove za moguće izmjene i dopune Prostornog plana, te eventualne izmjene granica Nacionalnog parka;
- u skladu sa Prostornim planom i drugim propisima, bliže utvrditi uslove boravka u Nacionalnom parku i njegovu zaštitnu zonu, kretanje posjetilaca i vozila, kao i dozvoljeni broj jednovremeno prisutnih posjetilaca u pojedinim zonama Parka, zavisno od predviđenih stepena zaštite.

24. POSEBNE SMJERNICE ZA SPROVOĐENJE PLANA

Prostorni plan posebne namjene NP "Lovćen" primjenjivaće se adekvatnom razradom na nižim nivoima ili direktnom primjenom odredbi ovog ili nekog drugog plana.

- S obzirom da su osnovnim planskim dokumentom predložene dvije lokacije kao zaokružene cjeline (Ivanova korita i Majstori) njihova realizacija će biti sprovedena prema detaljnim razradama u okviru ovog plana;
- Za područje Dolova, predviđena je izrada državne studije lokacije prema pravilima ovog Plana;
- Za lokacije na Ivanovim koritima (1 - kp 5592 i 5593; 2 - kp 6300-dio i 640, sve K.O. Njeguši) i ulazno - kontrolnih punktova Parka - Krstac i Bjeloši, koje su u III zoni zaštite, moguća je direktna primjena propisanih uslova kroz izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja ("ECO Lodge");
- Za pojedinačne postojeće objekte u okviru III zone zaštite, a izvan zona obuhvaćenih detaljnom razradom ili državnim studijom lokacije, definisani su urbanističko-tehnički uslovi za potrebe direktne primjene ovog Plana;
- Za lokacije katuna koje se nalaze u zahvatu PPPN date su generalne smjernice i preporuke na nivou koji omogućava izdavanje urbanističko tehničkih uslova za obnovu i rekonstrukciju kroz direktnu primjenu ovog Plana;
- Zone kojima je definisana obnova katuna u funkciji turizma u zaštitnoj zoni NP, biće razrađene na osnovu preporuka iz ovog Plana, a u sklopu prostorno-urbanističkih planova opština koji će odrediti adekvatan nivo detaljne razrade;
- Realizacija vidikovaca i kampa za „mobile home“ odvijać se prema urbanističko-tehničkim uslovima iz ovog Plana;
- Realizacija žičare Kotor - Cetinje (trasa i stanice) odvijać se prema urbanističko-tehničkim uslovima iz ovog Plana;
- Realizacija dalekovoda 400 kV od Primorja do Pljevalja i sve zaštitne mjere odvijać se prema smjernicama Detaljnog prostornog plana za koridor navedenog dalekovoda.

U grafičkom prilogu 8. ovog Plana označene su zone za sprovođenje plana:

1. Prema detaljnoj razradi iz PPPN;
2. Prema naknadnoj razradi kroz DSL;
3. Prema smjernicama i preporukama PPPN (preko izrade idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja ili direktnom primjenom Plana preko urbanističko-tehničkih uslova za postojeće objekte, vidikovce i kamp);
4. Prema UTU za žičaru Kotor - Cetinje;
5. Prema lokalnim planskim dokumentima u zaštitnoj zoni Parka;
6. Prema DPP za koridor dalekovoda 400 kV.

24.1. SMJERNICE ZA ZONE DETALJNE RAZRADE (IVANOVA KORITA I MAJSTORI)

24.1.1. IVANOVA KORITA - PRIMARNI TURISTIČKO-REKREATIVNI CENTAR I MEĐUSTANICA ŽIČARE
Detaljna razrada pokriva površinu od oko 32 ha i uglavnom se odnosi na površine i sadržaje JU "Lovćen - Bečići" i NP "Lovćen".

Planirani program turističko-rekreacionih sadržaja:

- Rekonstrukcija nekadašnjeg manastira za vjersko-kulturne sadržaje;
- Mali hotel 4* - 50 ležaja (rekonstrukcija objekta nekadašnjeg paviljona);
- Hotel 70 ležaja (rekonstrukcija ljetnje kuhinje uz mogućnost dogradnje i nadogradnje);
- Planinarski dom - 40 ležaja (rekonstrukcija postojećeg objekta uz mogućnost dogradnje);
- Centar za posjetioce, prirodnački muzej, biblioteka;
- Spotska hala (rekonstrukcija natkrivanje terena za male sportove);
- Centralne i uslužne djelatnosti - pošta, banka, hidrometeorološka stanica;
- Poligon za male sportove (2 teniska terena, 2 igrališta za male sportove, fudbalsko igralište);
- Kamp odmorište - za šatore i „mobile home“;
- Međustanica žičare Kotor - Cetinje i više ugostiteljsko-uslužnih sadržaja;
- Proširenje avanturističkog parka;
- Park brdskog biciklizma sa servisnim centrom.

Planirani prateći programi:

- Autobuska stanica;
- Parking prostori;

- Sportsko-rekreativni (park i staze za šetnju i planinarenje, trim staza, staza za sankanje, kružna i trim staza za hodanje i nordijsko skijanje);
- Uslužni u pogledu iznajmljivanja i servisiranja sportske opreme i rekvizita;
- Servisi osnovne turističke infrastrukture (za održavanje objekata i uređenje slobodnih rekreativnih površina u Parku, servis komunalne infrastrukture).

Urbanistički koncept izgradnje turističkih kompleksa i druga gradnja mora uvažavati oblikovanje ambijentalno-arhitektonskih cjelina, maksimalno se prilagoditi konfiguraciji terena, kao i ispoštovati pravilo nesmetanog pogleda na prirodu.

Na lokacijama izgradnje turističkih kapaciteta (gradnja po tipologiji slobodnostojeće vile, u nizu ili smaknutom nizu, ili kao grupacije) neophodno je primijeniti elemente tradicionalnog autentičnog oblikovanja i materijalizacije, tj. afirmisati prepoznatljiv ambijent sa objektima visokog arhitektonskog i hortikulturnog kvaliteta.

Rekonstrukcija

Prostor predviđen za rekonstrukciju namijenjen je razvoju turističke djelatnosti.

Ovaj oblik intervencija primjenjivaće se na lokacijama značajnih sadržaja kada druge intervencije nijesu moguće. Na području Ivanovih korita to su lokacije manastira, paviljona, planinarkog doma, ljetnje kuhinje, hale.

Preporuke za lokacije rekonstrukcije su sljedeće:

- na lokacijama vjerske i turističke namjene uvažiti pravila oblikovanja u svemu po uzoru na izvorna rješenja, a prema relevantnoj dokumentaciji (projekti, monografije, fotodokumentacije i dr.);
- omogućavanje uređenja i gradnje cjelina/ kompleksa međusobno povezanih komunikacijom pješačkih staza i bogatim zelenilom.

Ostaci konaka Ivana Crnojevića, Preobraženska crkva i stara nekropola

Paviljon za oporavak i lječenje

Gradnja na novim lokacijama

Urbanističko tehnički uslovi za sve novogradnje na prostoru koji je predmet detaljne razrade Ivanovih korita mogu se podijeliti na opšte i posebne uslove:

Opšti uslovi su:

- Naselje shodno namjeni u potpunosti komunalno opremiti i urediti (urediti saobraćajnice kojima se međusobno povezuju pojedini djelovi naselja i uspostaviti njihovu vezu sa glavnim putem; infrastrukturno opremiti prostor: dovod vode, odvođenje i prečišćavanje otpadnih voda, energetsko i elektronsko napajanje, odvoz otpada, i dr.).
- Izgradnju planski usmjeriti; treba imati u vidu da je prednost data plombiranju (popunjavanju prostora u okviru zatečenog, postojećeg turističkog tkiva) i kompoziciji graditeljskog fonda (rekonstrukcija - izgradnja na parcelama na kojima su zatečeni ruševini ostaci ili postojeći objekti koji nijesu u funkciji).
- Svaka novogradnja treba da se gabaritom, oblikovanjem i materijalizacijom podredi susjednim zgradama (ukoliko stoji u izgrađenom dijelu naselja), odnosno da slijedi neposredno pejzažno rješenje (ako je slobodnostojeći, tj. na otvorenom prostoru), a posebno ukoliko učestvuje u silueti predjela i to prvenstveno u vizurama sa glavnog puta.
- Planirani urbanistički parametri zemljišta: indeks zauzetosti 0,15-0,30 i indeks izgrađenosti 0,35-0,50.
- Objekte koji shodno namjeni, standardu i kategorizaciji iziskuju krupni gabarit projektovati tako da se funkcionalno i oblikovno ne grade u jednom gabaritu već da se njihov gabarit dijeli na više prostornih jedinica u skladu sa programskom osnovom. Ukoliko program zahtjeva samo jedan veći gabarit,

potrebno ga je vizuelno izlomiti/razbiti kako bi izgledao sastavljen iz više manjih jedinica, koje treba da budu bliže arhitektonskim proporcijama postojećih objekata i predmetnog prostora lvanovih korita.

- Visina objekta je ograničena na P+1, a u izuzetnim slučajevima (programski zahtjevi + zahtjevi koje nalaže gradnja na zemljištu u nagibu) na P+1+Pk pri čemu je potkrovlje zapravo adaptiran tavan - tj. iskorišćen prostorni kapacitet dobijen osnovnim rješenjem krova (bez nadziđivanja obodnih zidova).
- Na prostoru obuhvata zone detaljne razrade nije moguće predvidjeti objekte završene ravnim krovovima. Prilikom projektovanja potrebno je pažljivo oblikovati i petu fasadu. Krovove rješavati pretežno na dvije vode sa karakterističnim nagibom od 27-33°, a izuzetno na četiri ili kao složene. Za krovni pokrivač predvidjeti tamnocrvenu kanalicu.

Posebni uslovi za izgradnju objekata

koji će u zavisnosti od namjene površine (za: turizam, centralne djelatnosti, sport i rekreaciju, šumske površine sa sadržajem avanturističkog parka, saobraćajne infrastrukture - žičare) bliže definisati urbanističke parametre u pogledu: veličine parcele, indeksa zauzetosti i izgrađenosti zemljišta.

- Urbanistička parcela na kojoj se gradi mora imati veličinu (minimalna površina) i oblik koji omogućuje izgradnju objekta, sa približnim odnosom strana od 1:1 do 1:2. Ukoliko parcela ima površinu veću od maksimalno propisane, veličina objekta se računa u odnosu na max površinu.
- Do parcele mora postojati kolski prilaz min širine 3,0 m, koji obezbijeduje vlasnik/korisnik parcele.
- Koeficijent izgrađenosti 0,50, toleriše se do 0,55. Otvorene terase, stepeništa i balkoni se računaju sa faktorom 0,25, lođe sa 0,5, potkrovlja bez nadzitka sa 0,75.
- Srednji procenat korištenja/zauzetosti tla je 20%, toleriše se od 35%. Procenat se računa kao odnos ukupne površine gabarita svih objekata na parceli računajući projekcije balkona i spoljnih stepenica i ukupne površine parcele.
- Maksimalna visina objekta je 14 m računajući od kote trotoara odnosno terena oko objekta i najviše kote krova.
- Minimalna udaljenost svakog dijela objekta od granice parcele je 5 m.
- Ukoliko na susjednoj parceli već postoji izgrađen objekat, novi objekat mora biti tako lociran da ne umanjuje kvalitet boravka i korišćenja u postojećem, ne smije mu zakloniti vidik, smanjiti osunčanje, zakloniti svjetlost.
- Izbjegavati praksu krupnih, kvadratnih osnova,
- Predvidjati kamen kao osnovni ili pretežni materijal nosivih zidova,
- Predvidjati upotrebu kamenog materijala oko otvora („pragovi“), krovnim vijencima („kotali“),
- Posebnu pažnju posvetiti detaljima glavnog ulaza - portala,
- Izbjegavati balkone duž čitavih fasada,
- Otvore prozora i vrata dimenzionirati prema klimatskim zahtjevima i njihovo zatvaranje predvidjeti tradicionalnom stolarijom (odležale borove građe), dvokrilnom sa podjelom na tzv. polja,
- Predvidjeti da svaki objekat mora imati sopstvenu septičku jamu,
- Predvidjeti izradu „bistijerne“ (cistijerne) za sakupljanje kišnice, kao nadopuna vodovodnog sistema.

Svi ovi elementi, kojima se propisuju osnovne karakteristike, tehnički elementi i detalji konstrukcije i završne obrade su samo okvirni, orijentacioni primjeri koji treba da posluže kao najšira osnova za izradu projektne dokumentacije.

U izboru najpogodnijeg tipa objekta potrebno je koristiti sve dosad potvrđene korisne elemente tradicionalne kuće, bitne za racionalno korišćenje zemljišta i stvaranje novih pejzaža kao i očuvanje starih.

Kamp odmorište

Kamp odmorište je vrsta kampa isključivo namijenjena za šatore i kamp vozila / „mobile home“.

Predmetno kamp odmorište sadrži 5 kamp parcela za vozila i 20 parcela za šatore uz odgovarajuću komunalnu infrastrukturu, odnosno servisni punkt kojeg čine priključci za struju, za vodu za piće i tehničke vode i rezervoar za otpadne vode.

Prostor sporta i rekreacije

Ovi sadržaji locirani su na više pozicija. Predviđena je samo niska izgradnja kao parkovno uređenje igrališta.

Na površinama livada predviđa se skijalište. Kao izgradnja predviđa se samo ski-lift a uz njega uređenje skijaške staze. Prilikom izvođenja radova voditi računa o očuvanju stabala i trave. Predviđeno je samo odstranjivanje većeg kamenja. Predmetni prostor se urbanistički reguliše lokacijskom dokumentacijom.

24.1.2. Majstori i Konjsko - revitalizacija katuna

Detaljna razrada pokriva prostor od oko 20 ha.

Planiran program turističko-rekreacionih sadržaja:

- Smještaj u rekonstruisanim kamenim kućama katuna;
- Panoramski restoran / kafana uz stanicu žičare, sa tradicionalnom hranom;
- Planinarski dom sa 25 ležaja - na prostoru šumskog pojasa između postojeće i planirane putne saobraćajnice sa pratećim programom u pogledu izdavanja opreme i servisiranja;
- Planinarske staze;
- Biciklističke staze;
- Vidikovci.

Planiran prateći program:

- Info punkt u okviru planinarskog doma;
- Uslužne djelatnosti (ugostiteljstvo, trgovina);
- Servisi osnovne turističke infrastrukture (za održavanje objekta i uređenje slobodnih rekreativnih površina u Parku, servis za komunalne infrastrukture);
- U jednom od objekata prezentovati fotografije, alate i interpretaciju filmovima o životu u planinskom selu u prošlosti;
- Iznajmljivanje sportske opreme;
- Sport i rekreacija (park i staze za šetnju i planinarenje, trim staza, staza za sankanje);
- Krajnja stanica žičare Budva - Majstori.

Rekonstrukcija

Ovaj oblik intervencija primenjivaće se na lokacijama značajnih sadržaja kada druge intervencije nijesu moguće. Na području Majstora to je lokacija ruševnih kamenih kuća katuna sa gumnom.

Osnovni sklop objekta

- Tradicionalna kuća karakteristična je po jednostavnoj nepravilnoj osnovi najčešće pravougaonog oblika i skromnim arhitektonskim elementima u kamenu (okviri otvora).
- Prilikom bilo kakve intervencije ili obnove kuće mora se voditi računa o očuvanju svih njenih karakterističnih elemenata; pozicija u prostoru i odnos prema okruženju, gabarit, oblik i izgled, kao i konstruktivni sklop, materijalizacija, funkcionalna organizacija, proporcije i dr.
- Obnova kuće podrazumijeva zadržavanje osnovnog horizontalnog i vertikalnog gabarita objekta bez nadogradnje i dogradnje.
- Konstruktivnom sanacijom kuće ne smiju se narušiti njen oblik i izgled, kao ni poremetiti osnovni odnosi u prostoru. Konstruktivne elemente je dozvoljeno mijenjati ukoliko originalni više nijesu u stanju da vrše svoju funkciju i nije ih moguće sanirati ni ojačati. Pozicija novih konstruktivnih elemenata treba da bude identična poziciji onih koji se mijenjaju. Ukoliko su neophodna dodatna konstruktivna ojačanja, ona ne smiju biti vidljiva, kako na fasadama tako ni u unutrašnjosti. Gdje god je to moguće očuvati originalne konstruktivne elemente ili ih sanirati na način koji neće ugroziti njihov originalni izgled (npr. očuvati spoljašnji izgled konstruktivnog elementa, a unutrašnjost ojačati savremenim materijalima koji su noseći, u skladu sa konzervatorskom praksom).
- Zamjena instalacija i uvođenje novih radi obezbjeđivanja savremenih uslova stanovanja dozvoljena je na način da ne narušava unutrašnji ni spoljašnji izgled objekta.

Krov

- Obavezna obnova osnovnog oblika i nagiba krova. Osnovni oblik krova je simetričan na dvije vode, nagiba od 33 - 45°.
- Krovna konstrukcija je drvena.
- Krovni pokrivač je ražana slama, izuzetno nepravilne kamene ploče.

Materijalizacija

- Očuvanje ili obnova kuće podrazumijeva korišćenje istih materijala koji su upotrebljeni prilikom izgradnje kuće. Poželjno je prilikom zamjene kamenih blokova koristiti kamen iz istog kamenoloma ili neki drugi autohtoni čije karakteristike odgovaraju izvorno upotrebljenom kamenu.
- Prilikom zamjene bilo kog dotrajalog ili nedostajućeg elementa (arhitektonskog, konstruktivnog, funkcionalnog) obavezna je upotreba istog ili srodnog materijala.
- Nije dozvoljena upotreba opeke na fasadi.

Otvori

- Očuvanje ili obnova kuće podrazumjeva i obnovu pozicije i proporcije otvora vrata i prozora.
- Očuvati ili obnoviti raspored, proporcije i obradu otvora kuće. Nije dozvoljeno probijanje novih otvora koji bi narušili proporcije i sklad fasade. Izuzetno nove otvore moguće je formirati na strani prema brdu ili bočnim stranama samo ukoliko je na tim stranama okućnica istog vlasnika, susjedni objekat udaljen min 6,0m; u protivnom treba zatražiti saglasnost susjeda. U pogledu pozicije, proporcije i oblikovanja otvora treba analizirati predmetni objekat.
- U svemu prema autentičnom rješenju obnoviti stolariju. Isključuje se mogućnost upotrebe eloksirane bravarije i roletni.

Ograđivanje i uređenje partera

- Ogradne zidove zadržati ili obnoviti zidane kamenom u tehnici „suvozida“.
- Prilikom održavanja ili obnove tradicionalne kuće obavezna je i obnova partera sa svim sačuvanim elementima. Obnoviti sve postojeće elemente uređenja partera tradicionalne kuće, a što podrazumijeva kaldrmisanje, tj. popločanje, kamene klupe, odrine, pergole, zelenilo, razvijena stabla i ostale elemente vrtno arhitekture.
- Zadržati ili obnoviti (ukoliko su urušeni) postojeće denivelacije terena, kao i terasaste podzide i ograde u tehnici «suvomeđe».
- Ograde u suvomeđi očuvati u originalnim gabaritima ili ukoliko je dio uništen, izvršiti doziđivanje do prvobitne visine, u skladu sa tehnikom zidanja suvomeđe od kamena iste vrste, boje i dimenzija.
- Materijali koji se koriste za uređenje partera moraju biti u skladu sa materijalizacijom glavnog objekta. Materijalizaciju partera moguće je obaviti uz primjenu tradicionalnih i savremenih materijala koji čine skladnu cjelinu sa očuvanim elementima partera.

24.2. SMJERNICE ZA DRŽAVNU STUDIJU LOKACIJE DOLOVI

Usljed velikog interesovanja vlasnika za turističkom ali i stambenom izgradnjom na prostoru Dolova, a imajući u vidu prostorni obuhvat ovog katuna, ovim Planom **predložena je izrada Državne studije lokacije „Dolovi“**, kao i granica maksimalnog obuhvata.

Za sve postojeće objekte važe pravila definisana za ambijentalne cjeline u NP, opisana u poglavlju 22.3.

Takođe važe i sljedeća pravila:

Vlasnička i urbanistička parcelacija i preparcelacija

Jedan od važnih strukturnih elemenata graditeljskog nasljeđa sela u zaleđu jeste zatečena podjela zemljišta na parcele. Parcelacija u mnogome determiniše samu arhitekturu koja se nad njom uzdiže. Isto tako su i nekadašnje namjere graditelja da podignu ovakvu ili onakvu građevinu, da grade pojedinačno ili da se udruže i izgrade jednostavan niz, uticale na parcelaciju. Na drugoj strani, raspoloživo zemljište je determinisalo i same namjere, privodeći potrebe i aspiracije realnim okvirima nekadašnjeg života i njegove moći.

Sasvim je sigurno da su i stari imovinski odnosi i konkretna vlasništva nad pojedinim zemljištima uticali na to šta se može i koliko staviti pod kuću, koliko ostaviti slobodnim, koliku parcelu formirati. Postojeća parcelacija je takođe posljedica odgovarajućeg prilagođavanja i savladavanja orografskih, pedoloških, geoloških i hidroloških faktora. Ona sadrži u sebi i odgovor na pitanje izgradnje suvomeđa i odvođenja površinskih voda i niz drugih tehničkih odgovora. To znači da u uslovima sela koja su iznikla na karstnom terenu, parcelacija ima i tehničku dimenziju. Sve to skupa znači da je parcelacija odraz susticanja potreba i konfiguracije zemljišta i vlasničke potke. Složena iz većeg broja uzroka i ograničenja, parcelacija je jedan od elemenata nasljeđa koji treba da se čuva.

Ovdje treba *primijeniti sljedeće principe i pravila:*

- Preparcelacija se ne vrši za zemljišta koja nijesu predviđena za obnovu, rekonstrukciju ili novu izgradnju unutar tradicionalnog seoskog tkiva. To znači da se preparcelacija ne vrši za područje tradicionalnih kuća sa baštom na tarasastim vrtovima (potkutnjica), područja zaštićenog kulturnog dobra, niti za područja sa prirodnom posebnosti;

- Preparcelacija ne može da se vrši ukoliko postojeće parcele mogu da zadovolje tražene zahtjeve koji se odnose na uslove obnove, rekonstrukcije i izgradnje objekata;
- Preparcelacija ne može da se vrši za zemljišta čiji se vlasnici nijesu izjasnili da žele preparcelaciju;
- Preparcelacija se vrši sa ciljem da se formiraju takve vlasničke parcele koje će sa urbanističkog stanovišta nakon procesa preparcelacije biti u stanju da odgovaraju zahtjevima postavljenim u zadnjem dijelu ovog teksta (gdje se daju elementi za urbanističko tehničke uslove za obnovu, rekonstrukciju i izgradnju);
- Preparcelacija treba da se izvrši u granicama početno željenih parcela, pri čemu spoljne granice čitavog obuhvata ne smiju da se mijenjaju;
- Preparcelacija se vrši za one parcele za koje su se njihovi vlasnici izjasnili da žele da se njihovo zemljište preparceliše, kako bi na njemu mogli bolje da grade;
- Preparcelacija treba da se izvrši tako da se ne ugroze susjedne parcele. To znači da ne smiju da se ugroze interesi na privatnim parcelama, na parcelama koje su zajedničke (komunice i sl.), niti na parcelama koje su javne (putevi i sl.), a koji su dati na zadnjim stranicama ovog teksta;
- Preparcelaciju vrši organ opštine koji izdaje urbanističke uslove i rješenje o lokaciji, na osnovu posebnog plana odnosno programa. Preparcelacija treba da se izvrši kao sastavni dio procesa izdavanja ovih dokumenata, pri čemu se finalno rješenje o lokaciji (unutar koga su i uslovi) može izdati samo nakon okončanog imovinsko pravnog postupka uknjiženja vlasnika na parcele dobijene procesom preparcelacije. Drugim riječima, rješenje o lokaciji se izdaje tek kada je poznat vlasnik novoformirane i preparcelacijom dobijene parcele. U procesu preparcelacije treba pribaviti mišljenje seoskog odbora o namjeravanoj preparcelaciji.

Regulaciona i građevinska linija

U ovako određenoj parcelaciji ne postoje posebni zahtjevi za postojeće objekte koji se obnavljaju, niti za objekte koji se rekonstruišu na starim kućistima kroz izgradnju novih kuća u gabaritu starih, jer su regulaciona i građevinska linija zapravo definisane postojećim (zatečenim) elementima urbanističke regulacije. U slučaju izgradnje novih kuća unutar tradicionalnog tkiva, postoji jasan zahtjev da one svojim položajem i formom budu takve da poštuju pravila koja su data u kasnijem tekstu gdje se prikazuju elementi za urbanističko-tehničke uslove. Prilikom uređivanja dvorišta unutar starog tkiva, moguće je da se ograde postave iza regulacione linije, koja razdvaja privatnu parcelu od javne površine.

Izgradnju na neizgrađenim prostorima predvidjeti prema sljedećim uslovima:

- Naselje shodno namjeni u potpunosti komunalno opremiti i urediti (urediti saobraćajnice kojima se međusobno povezuju pojedini djelovi naselja i uspostaviti njihovu vezu sa glavnim putem; infrastrukturno opremiti prostor: dovod vode, odvođenje i prečišćavanje otpadnih voda, energetska i elektronsko napajanje, odvoz otpada, i dr.).
- Izgradnju planski usmjeriti; treba imati u vidu da je prednost data plombiranju (popunjavanju prostora u okviru zatečenog, postojećeg turističkog tkiva) i kompoziciji graditeljskog fonda (rekonstrukcija - izgradnja na parcelama na kojima su zatečeni ruševini ostaci ili postojeći objekti koji nijesu u funkciji).
- Svaka novogradnja treba da se gabaritom, oblikovanjem i materijalizacijom podredi susjednim zgradama (ukoliko stoji u izgrađenom dijelu naselja), odnosno da slijedi neposredno pejzažno rješenje (ako je slobodnostojeći, tj. na otvorenom prostoru), a posebno ukoliko učestvuje u silueti predjela i to prvenstveno u vizurama sa glavnog puta.
- Objekte koji shodno namjeni, standardu i kategorizaciji iziskuju krupni gabarit, izuzev sportske hale, projektovati tako da se funkcionalno i oblikovno ne grade u jednom gabaritu već da se njihov gabarit dijeli na više prostornih jedinica u skladu sa programskom osnovom. Ukoliko program zahtjeva samo jedan veći gabarit, potrebno ga je vizuelno izlomiti/razbiti kako bi izgledao sastavljen iz više manjih jedinica, koje treba da budu bliže arhitektonskim proporcijama zatečenih, postojećih objekata i predmetnog prostora Ivanovih korita.
- Urbanistički koncept planiranja izgradnje novih pojedinačnih objekata i grupacija mora uvažiti tradicionalnu organizaciju i oblikovanje ambijentalne cjeline Dolovi i maksimalno se prilagoditi konfiguraciji terena, te ispoštovati pravilo nesmetanog pogleda i dubokih vizura na predio;
- Omogućiti izgradnju u uređenja cjelina/ grupacija vrhunskog kvaliteta, međusobno povezanih bogatim zelenilom i pješačkim planinarskim stazama;

- Na prostorima turističke i mješovite namjene uvažiti sljedeće urbanističke parametre: površina parcele min 2000m², indeks zauzetosti zemljišta 0,15; izgrađenosti 0,30; parcele površine ≥ 2000m² mogu imati max BGP=3000m² i max 60 ležaja.
- Servisno-komunalne zone za potrebe turizma graditi disperzno u blizini većih kompleksa sa dobrim dostupom, indeks izgrađenosti do 0,50, indeks zauzetosti zemljišta 0,30, mogućnost gradnje dvoranskih objekata visine do 10m, ako ne narušavaju značajne vizure pejzaža,
- Na prostorima stambene namjene uvažiti sljedeće urbanističke parametre: površina parcele min 500m²; indeks zauzetosti zemljišta 0,10; izgrađenosti 0,20; BGP=100m², i jedna stambena jedinica; parcele površine ≥1000m² mogu imati objekat max BGP=200m² i dvije stambene jedinice.
- Polja solarnih kolektora i manja tehnička postrojenja moguće je postaviti na lokacijama manje vidljivosti, drugi plan dugog pogleda sa planinskih vrhova ili od mora (prirodna udubljenja terena), prije svega u slučaju kada, zbog potrebnih većih dimenzija ovih instalacija, nije moguće njihovo integrisanje u oblikovanju krovova, fasada ili urbanog mobilijara.
- Visina objekta je ograničena na P+1, a u izuzetnim slučajevima (programski zahtjevi + zahtjevi koje nalaže gradnja na zemljištu u nagibu) na P+1+Pk pri čemu je potkrovlje zapravo adaptiran tavan - tj. iskorišćen prostorni kapacitet dobijen osnovnim rješenjem krova (bez nadziđivanja obodnih zidova).
- Na prostoru obuhvata zone detaljne razrade nije moguće predvidjeti objekte završene ravnim krovovima. Prilikom projektovanja potrebno je pažljivo oblikovati i petu fasadu. Krovove rješavati pretežno na dvije vode sa karakterističnim nagibom od 27-33°, a izuzetno na četiri ili kao složene. Za krovni pokrivač predvidjeti tamnocrvenu kanalicu.

Posebni uslovi za izgradnju objekata

- Da je parcela minimalne površine 500m²;
- Urbanistička parcela na kojoj se gradi mora imati veličinu (minimalna površina shodno namjeni) i oblik koji omogućuje izgradnju objekta, sa približnim odnosom strana od 1:1 do 1:2;
- Do parcele mora postojati kolski prilaz min širine 3,0m, koji obezbijедуje vlasnik/korisnik parcele.
- da je širina parcele prema pristupnom kolskom prilazu min 15m;
- objekat je potrebno pozicionirati na obroncima obradive površine;
- objekat je gabarita u osnovi dimenzija cca 6,0-9,0x9,0-12,0m) i visine max dvije etaže (P+Pk);
- Otvorene terase, stepeništa i balkoni se računaju sa faktorom 0,25, lođe sa 0,5, potkrovlja bez nadzitka sa 0,75, i sa nadzirkom visine 1,2m sa 1,00;
- Procenat zauzetosti tla se računa kao odnos ukupne površine gabarita svih objekata na parceli računajući projekcije balkona i spoljnih stepenica i ukupne površine parcele;
- Minimalna udaljenost svakog dijela objekta od granice parcele je 5 m;
- Ukoliko na susjednoj parceli već postoji izgrađen objekat, novi objekat mora biti tako lociran da ne umanjuje kvalitet boravka i korišćenja u postojećem, ne smije mu zakloniti vidik, smanjiti osunčanje, zakloniti svjetlost;
- Izbjegavati praksu krupnih, kvadratnih osnova (trakta dimenzija ≥9,00m);
- Predvidjati kamen kao osnovni ili pretežni materijal nosivih zidova;
- Predvidjati upotrebu kamenog materijala oko otvora („pragovi“);
- Posebnu pažnju posvetiti detaljima glavnog ulaza - portala;
- Izbjegavati balkone duž čitavih fasada;
- Otvore prozora i vrata dimenzionisati prema klimatskim zahtjevima i njihovo zatvaranje predvidjeti tradicionalnom stolarijom (odležale borove građe), dvokrilnom, sa podjelom na tzv. polja;
- Predvidjeti da svaki objekat mora imati sopstvenu septičku jamu;
- Predvidjeti izradu „bistjerne“ (cisterne) za sakupljanje kišnice;
- U cilju stimulanja obnove tradicionalne ili organske poljoprivrede dozvoljeno je formiranje pomoćnih objekata na parceli isključivo u funkciji poljoprivredne proizvodnje (za sakupljanje i preradu meda, mlijeka, voća, povrća, ljekovitog bilja; za čuvanje alata za obradu zemlje; i dr.).

Svi ovi elementi, kojima se propisuju osnovne karakteristike, tehnički elementi i detalji konstrukcije i završne obrade su samo okvirni, orijentacioni primjeri koji treba da posluže kao najšira osnova za izradu Planskog dokumenta.

U izboru najpogodnijeg tipa objekta potrebno je koristiti sve dosad potvrđene korisne elemente tradicionalne kuće, bitne za racionalno korišćenje zemljišta i stvaranje novih pejzaža kao i očuvanje starih.

Ograđivanje i ozelenjavanje

- Preporuka je da se parcele ne ograđuju, a izuzetno da se ograđuju „suvomeđom“, drvenom ili živom ogradom.
- Zidane i druge vrste ograda postavljaju se iza regulacione linije, i to tako da ograda, stubovi ograde i kapije budu na parceli koja se ograđuje. Vrata i kapije na uličnoj ogradbi ne mogu se otvarati izvan regulacione linije.

24.3. SMJERNICE ZA IDEJNA URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKA RJEŠENJA („ECO LODGE“)

Opšti principi i faktori u procesu projektovanja ECO Lodge naselja

- Na početku je neophodno uraditi analizu i procjenu prirodnih uslova date lokacije, kroz analizu klimatskih uslova, konfiguracije terena, vegetacije, sastava zemljišta, blizine površinskih voda i podzemnih tokova i njihovih kapaciteta, blizine saobraćajnica i tipova transportnih sredstava, rezervi i kapaciteta energetske resursa i dr.
- Zoniranje prostora se ne može kvalitetno obaviti bez poznavanja specifičnih klimatskih zahtjeva neophodnih za planirane aktivnosti. Klimatska analiza je direktno povezana sa važećom regulativom i propisima, mjerama za zaštitu okoline i opštim planovima razvoja. Analiza klimatskih uslova lokacije obuhvata podatke o nadmorskoj visini, orijentaciji i broju sunčanih časova, pravcu i brzini vjetra i uticaju dominantnih vjetrova i njihovih frekvencija, opsegu spoljnih temperatura, količini vodenog taloga, oblačnosti, magli i dr.
- Mikroklimatska odstupanja su najčešće posljedica razlike u nadmorskoj visini određenih lokacija, nagibu terena i njegovoj orijentaciji, konfiguraciji, blizini velikih vodenih površina i sl. Usljed navedenih karakteristika pojavljuju se i razlike u dnevnoj temperaturi vazduha, izloženosti vjetru i sunčevom zračenju, što sve značajno utiče na energetske potrebe objekta.
- Neke od projektantskih odluka su i npr. ukoliko lokacija nudi dobru ekspoziciju prema jugu, projektom treba obezbijediti maksimalnu apsorpciju Sunčevog zračenja u toku grejne sezone i na taj način se mogu ostvariti značajne energetske uštede, kroz tzv. "pasivni zahvat". Ukoliko je lokacija izložena jakim vjetrovima u proljeće, jesen ili tokom zime, prema vjetru treba da budu okrenute površine objekta koje omogućavaju najveći otpor. U slučaju jakog uticaja vjetra kao zaklon mogu poslužiti i karakteristike zemljišta, kao što je nagib, vegetacija i sl.
- Kompleksnost samog procesa projektovanja jasno ukazuje na neophodnost multidisciplinarnog pristupa u toku svih faza procesa projektovanja bez obzira na veličinu i vrijednost projekta ili investicije.
- Svako od navedenih analiza je potrebno pristupiti odgovorno i temeljno. Greške i propusti nastali u početnim fazama procesa projektovanja u daljim fazama se umnožavaju i mogu dovesti do povećanja troškova u toku korišćenja i održavanja objekta, sa neželjenim posljedicama po pitanju komfora i uticaja na okolinu, tj. same održivosti projekta.

Pod opštu odrednicu "turističko naselje" uvedena je kategorija selo Camin (zidanje u kamenu). Ova kategorija omogućava preduzetnicima da učestvuju u ciljanom razvoju turizma zasnovanom na prirodi. „Camin Village“ smatra se za specifičan brend turističkih smještajnih kapaciteta u primorskom i centralnom regionu Crne Gore.

Za potrebe razvoja kvalitetnog turizma u Nacionalnim parkovima u klasifikaciju je uvrštena i kategorija eko-koliba.

Eko-koliba predstavlja međunarodni standard; to je specijalizovani hotel ili hotelsko naselje zasnovano na prirodi, sa definisanim ekološkim kriterijumima, gradnjom niskog stepena uticaja, sa korištenjem obnovljivih energetske izvora i naprednih tehnika gradnje koje koriste sunce za grijanje i vjetar za klimatizaciju, koje koriste lokalne građevinske materijale i koje imaju izgled usaglašen sa pejzažom. Minimalni smještajni kapaciteti iznose 7 soba odnosno 14 kreveta, a gornja granica je 30 jedinica sa najviše 50 kreveta. Eko-kolibe integrišu ekološke, održive turističke aktivnosti sa komercijalnim poslovanjem.

Za Izradu Idejnih urbanističko-arhitektonskih rješenja turističkih katuna Parka i ulazno-kontrolnih punktova definisana su sljedeća pravila i smjernice:

Opšta pravila

- grupacije turističke namjene neophodno je pažljivo oblikovati i pozicionirati u ambijente visokog arhitektonskog i hortikulturnog kvaliteta;
- urbanistički parametri turističke namjene su sljedeći: indeks zauzetosti zemljišta 0,15-0,30 i indeks izgrađenosti 0,35-0,60.
- moguće je planirati dvoranske objekte visine do 10m, ako ne narušavaju značajne vizure pejzaža,
- servisno-komunalne zone za potrebe turizma graditi disperzno u blizini sa dobrim dostupom, indeks izgrađenosti do 0,50, indeks zauzetosti zemljišta 0,30;
- polja solarnih kolektora i manja tehnička postrojenja moguće je postaviti na lokacijama manje vidljivosti, drugi plan dugog pogleda sa planinskih vrhova ili od mora (prirodna udubljenja terena), prije svega u slučaju kada, zbog potrebnih većih dimenzija ovih instalacija, nije moguće njihovo integrisanje u oblikovanju krovova, fasada ili urbanog mobilijara.

Principi prostorne organizacije

Grupaciju objekata organizovati u neposrednoj blizini planinskog puta sa kojeg treba da bude riješen i pristup recepciji sa prihvatnim parkirališnim površinama. Nezavisno od pristupa za posjetioce, potrebno je obezbjediti ekonomsku saobraćajnicu (pristupna saobraćajnica za dostavu). Kolski saobraćaj zaustaviti sa parkiralištem i kružnim tokom ispred recepcije, tako da pristupne površine objektima smještaja budu riješeni isključivo preko pješačkih površina. Objekte zajedničkih sadržaja pozicionirati disperzivno unutar predmetne grupacije, a pristup njima takođe predvidjeti preko pješačkih površina. To naravno ne isključuje kretanje servisnih i interventnih vozila unutar samog naselja za potrebe održavanja.

Osnovne namjene površina

- turizam;
- uslužno - komercijalni sadržaji;
- saobraćajne površine (servisne i pješačke komunikacije);
- uređene zelene površine.

Koncept turističkog katuna

Prema pravilima ECO Lodge koncept turističkih katuna nudi mogućnost smještaja gostima koji žele doživjeti prirodu i tradicionalni način života - smješteni u „ruralnim“ ali komfornim objektima. Osim usluge smještaja, gosti imaju priliku učiti tradicionalne recepte, baviti se poljoprivrednim i stočarskim aktivnostima (razlog istorijskog nastanka katuna), uživati u sportu i rekreaciji na otvorenom ili se opušati u prirodi.

Program sadržaja turističkog katuna

Naselje katuna se sastoji od smještajnih jedinica (katuni kućice), wellness sadržaja, zajedničkog prostora za druženje, centralnog sadržaja hrane i pića, servisnih sadržaja (recepcija / administracija, „back-of-house“, najam opreme za sport/rekreaciju, itd.) i prostora na otvorenom (ljetni sjenik, štala / tor). Katun naselje sadrži od 20 do 30 katun kućica sa smještajnim mogućnostima od 60 do 100 posjetilaca sa maksimalno 3.000 m² bruto razvijene površine. Maksimalna dozvoljena spratnost objekata je P+1, pri čemu je krov nagiba max 33° ili P+Pk kada je krov nagiba 33°-45°.

Forma planiranog rješenja

Grupaciju je potrebno formirati po principu tradicionalne organizacije i urbanističkog oblikovanja arhitektonskih cjelina i maksimalno se prilagoditi konfiguraciji terena, te ispoštovati pravilo nesmetanog pogleda i dubokih vizura na predio.

Npr. početak predložene grupacije čini recepcija, u središtu su javni sadržaji („club house“), na krajnjim rubovima su: mini spa, nadstrešnica sa kaminom, štala / tor (nešto udaljenija od naselja). Objekti smještaja su orjentisani na način da imaju slobodan pogled na dolinu i okolna brda. Unutar samog naselja nema prometa vozilima (izuzev servisnih vozila za snabdijevanje) već se isti ostavljaju na parking uz recepciju.

Arhitektonski idejni koncept

Projektovanje turističkih katuna podrazumijeva standardizaciju u arhitektonskom dizajnu smještajnih jedinica i ostalih elemenata u naselju, kako bi se izbjegle neadekvatne koncepcije. Preporučuje se korišćenje simbola, arhitektonskih elemenata i autohtonih materijala na tradicionalan način, sa unutrašnjim uređenjem na višem nivou. Doslovno praćenje sadašnjeg izgleda katuna se ne preporučuje, zbog nemogućnosti obezbjeđivanja komfora katuna takvih veličina. Vrlo je važno arhitektonski osmisliti

novi oblik, koji omogućava komfor sa jedne strane, a sa druge strane da nedvosmisleno pokazuje kulturu ruralne arhitekture. Lajt motiv je da svi tehnološki sistemi budu usklađeni sa eko standardima EU posljednje generacije.

Materijalizacija i oblikovanje objekata savremena je reinterpretacija ruralne arhitekture katuna koji su karakteristični za ovo podneblje. Objekte raditi najvećim dijelom u kamenu.

Postament i konstrukciju objekata moguće je izvesti od armiranog betona ali je sva obrada u kamenu (nepravilni blokovi priklesanog kamena sive boje složeni u približno pravilnim redovima na način da odaju utisak «suvozida» (isključena je mogućnost fugovanja spojnica). Za krovni pokrivač predvidjeti kamene ploče (autentično rješenje) eventualno tamnocrvenu kanalicu. Budući da je kamen osnovni materijal za gradnju na ovom prostoru, to će oblikovanje enterijera i eksterijera u najvećem djelu biti odraz tog materijala.

24.4. SMJERNICE ZA PRISTUPNE ZONE PARKU

Glavni ulazi:

- Krstac
- Bjeloši

Sekundarni ulaz:

- Majstori (uz stanicu žičare)

Ulazni punktovi mogu imati sljedeće sadržaje:

- naplatu ulaznica
- informativnu tačku
- suvenirnicu, izložbeni prostor
- manju ugostiteljsku uslugu
- sanitarni prostor
- prostor za odmor i okupljanje/edukacija na otvorenom (nadstrešnice)
- prostorije nadzorne službe Parka i službe spašavanja
- parkiralište i druge sadržaje potrebne za rad Javne ustanove Parka.

Glavni ulazi sadrže minimalno sljedeće funkcije: naplata ulaznica, informativna tačka, sanitarije, parkiralište, prostor za odmor posjetilaca (nadstrešnica, klupe), nadzorna stanica.

Sekundarni ulazi sadrže minimalno informativnu tačku i prostor za odmor posjetilaca (nadstrešnica, klupe).

Ulazne i prateće funkcije uređuju se u postojećim zgradama i na prostoru neposredno uz njih, a parkirališni prostor mora se urediti uz postojeću javnu saobraćajnicu na površini koja nije obrasla šumom. Sadržaj pojedinih ulaznih punktova definišaće se planom i programom upravljanja, odnosno uslovima nadležne službe. Površina je definisana sadržajima. Oblikovanje je potrebno prilagoditi pejzažu i lokalnim uslovima, te posebno koristiti tradicionalni materijal (pretežno kamen za fasadne zidove a minimalno za pristupnu fasadu i drvo za krovnu konstrukciju i stolariju).

24.5. SMJERNICE ZA ZAŠTITNU ZONU PARKA

Na neizgrađenim prostorima u zaštitnoj zoni Parka predložena je izrada nekoliko Lokalnih studija lokacije turističke namjene i to za: Belveder, Žanjev do, Pode, Bjeloše, Bajice i Konak ili generalnom razradom za Njeguše u okviru izrade PUP-a Cetinje.

U okviru prostora nove izgradnje, treba predvidjeti i turističko-ugostiteljske, uslužne i servisne objekte i uz njih obezbjediti adekvatnu infrastrukturu, parking prostore i eventualno autobuska stajališta.

U pripremi planova nižeg reda u zaštitnoj zoni NP, primijeniti pravila iz poglavlja 22.5. ovog Plana („Zona tradicionalne ruralne izgradnje - sela i zaseoci“).

24.6. URBANISTIČKO-TEHNIČKI USLOVI ZA POSTOJEĆE OBJEKTE (DIREKTNA PRIMJENA PLANA)

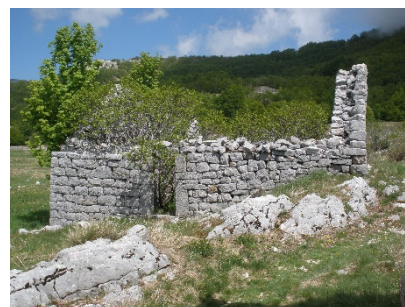
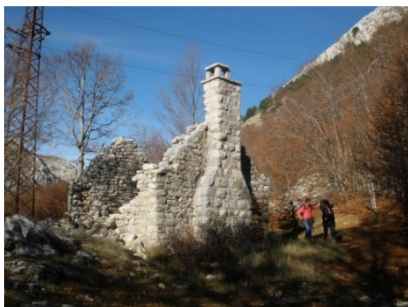
Sve vrste intervencija na postojećim objektima ovim planskim dokumentom planirane su po principima uklapanja u arhitektonsko-ambijetalne vrijednosti prostora, kako ne bi konkurisali zatečenim objektima koji se čuvaju i obnavljaju u autentičnom okruženju, karakterističnom za njihov istorijski kontekst.

U cilju očuvanja i zaštite autentičnosti ambijentalne cjeline Parka, postojeći objekti koji se nalaze u ambijentalnoj cjelini ne mogu se rušiti radi izgradnje novih već se rekonstruišu do zadatih kapaciteta.

Izuzetno, u slučaju kada je postojeći objekat dotrajavao ili je u ruševnom stanju, kada Investitor iskaže zahtjev za njegovim rušenjem radi obnove istog, a po prethodno pribavljenom odobrenju o rušenju nadležnog organa, objekat se može rekonstruisati prema uslovima ovog Plana.

URBANISTIČKO - TEHNIČKI USLOVI ZA REKONSTRUKCIJU KUĆIŠTA/RUŠEVINA

Ovi uslovi podrazumjevaju obnovu uništenih djelova objekta na osnovu autentične dokumentacije o njegovom vizuelnom izgledu i sadržini.

u Parku se nalaze brojna kućišta koja je potrebno obnoviti

Rekonstrukcija ruševina je obnova ruševnih objekata kojima se uspostavlja gabarit, izgled i uvodi namjena kojom se ne ugrožava njegova arhitektonsko-ambijentalna vrijednost. Ovaj postupak podrazumjeva i uvođenje adekvatne infrastrukturne opreme. Izvođenje ovih radova se smatra građenjem.

Imajući u vidu da se na samom objektu sagledavaju svi bitni arhitektonski elementi za njegovu rekonstrukciju (u pogledu horizontalnog i vertikalnog gabarita, rješenja krova, oblika i izgleda).

Neophodno je da vlasnici ovih objekata učine parcelu pristupačnom i objekat saglediv, sa svih strana.

Urbanističko-tehnički uslovi za rekonstrukciju ruševina/kućišta se mogu izdati na osnovu:

- Sačuvanih materijalnih podataka na terenu (u pogledu horizontalnog i vertikalnog gabarita sagledivih na ruševnim ostacima objekta na parceli);
- Dokumentacije - austrougarskih katastarskih podloga, ranijih dokumenata parcelacije, planova izgradnje, fotografija, kao i drugih izvora (literatura, privatne zbirke itd);
- Stečenih urbanističkih prava i principa urbanizacije prostora, u pogledu očuvanja vizura, osunčanja, provjetrenosti.

Uslovi za rekonstrukciju ruševina/kućišta glase:

- Rekonstruisani objekat je u pogledu gabarita (horizontalnog i vertikalnog - spratnosti) prilagođen zatečenom stanju na terenu i sa postojećim okruženjem predstavlja jedinstvenu ambijentalnu cjelinu.
- U postupku njihove obnove građenje prilagoditi tradicionalnim tehnikama i materijalima - kamen, drvo, crijep ili savremenim materijalima koji u finalnoj obradi podražavaju primijenjena rješenja iz tradicionalne arhitekture (kuća u kamenu sa kosim krovom, krovnog pokrivača od kanalice, otvori prozora i vrata u kamenom okviru, i dr.). Ukoliko su neke fasade obrađene u malteru potrebno je odabrati boje maltera koje se uklapaju u ukupnu sliku predmetne zgrade i neposrednog okruženja (patinirane boje terakote ili boji koja je u tonalitetu slična boji kamena (bež, oker-sivo).
- Gabarit, oblik, forma i izgled su jednostavni, svedenog kubusa, ravnih linija i izgleda fasada koje u svim elementima podražavaju zatečeno rješenje. Fasade izvoditi u punim kamenom zidanim platnima sa pravougaonim otvorima koji su u etaži prizemlja dimenzija svijetlog otvora max 70x100 cm, oblikovani u kamenim okvirima iz više elemenata.
- Dispozicija, oblik i proporcije otvora prozora i vrata imaju značajnu ulogu u oblikovanju fasada. Otvore prozora prema broju, rasporedu i oblikovanju prilagoditi tradicionalnom rješenju (dvije, tri

ose). Isključuje se mogućnost formiranja otvora velikih površina, okrugli ili kvadratni prozori; panorama-prozori ne odgovaraju građevinama u istorijskom ambijentu i negativno utiču na ukupan izgled ambijentalne cjeline. Otvore predvidjeti u kamenim okvirima a njihovo zatvaranje stolarijom.

- Rješenje krova predvidjeti po uzoru na tradicionalno, simetričan krov na dvije vode. Krovnu konstrukciju raditi od drvenih nosača, sa nagibom krova od min 33° do max 45°.
- Isključivo u okviru prostornih uslova osnovnog rješenja krova moguće je adaptirati tavan u potkrovlje za stanovanje.
- Osvjetljenje etaže potkrovlja, pored postojećih otvora na kalkanskim zidovima, predvidjeti ležećim krovnim prozorima.
- Za krovni pokrivač predvidjeti kamene ploče ili tamnocrvenu kanalicu.
- Stolariju predvidjeti kao dvokrilnu sa podjelom na polja, a otvore vrata kao puna ili poluzastakljena. Isključuje se mogućnost upotrebe bravarije, jednokrilih otvora bez podjele kao i jedinstvenih staklenih krila krupnih proporcija (panoramski stakleni otvori).
- Isključuje se mogućnost formiranja balkonskih otvora u nivou etaže potkrovlja.
- Zaštitu otvora od sunca predvidjeti drvenim "škurima". Isključuje se mogućnost upotrebe roletni.
- Boja spoljašnje stolarije je tamno zelena.
- Parcele se ograđuju punom zidanom ogradom u kamenu do visine od 1.8 m (računajući od kote trotoara). U okviru ogradnog zida ulazni portal je blago naglašen, nadvišenjem za cca 40cm, max 2 reda kamena.

URBANISTIČKO - TEHNIČKI USLOVI ZA OBNOVU KARAKTERISTIČNE TRADICIONALNE KUĆE

Ovi uslovi predstavljaju prilagođavanje novoj namjeni, funkciji i/ili standardima dijelatnosti, bez bitne promjene izgleda. Izvođenje ovih radova se smatra građenjem.

Ovim Planom se utvrđuju sljedeći uslovi za obnovu:

- Pri adaptaciji obavezno zaštititi, očuvati i prezentovati originalno, tradicionalno rješenje (osnovni gabarit i masivnu konstrukciju kao i materijale korišćene u finalnoj obradi). Na djelovima koji se adaptiraju podražavati materijale i izvornu tehniku zidanja, a sve prema tradicionalnom rješenju, tj. obradu uskladiti sa primijenjenim karakterističnim tradicionalnim rješenjima za predmetne ambijentalne cjeline.
- Materijali koje treba koristiti pri adaptaciji su tradicionalni: kamen, drvo, a samo izuzetno u cilju povećanja stabilnosti i ukrućenja, giter blok i betonske ili čelične elemente konstrukcije, koji u zavisnosti od cjelovitosti rješenja mogu ostati vidni - sagledivi ili ne.
- Adaptacija postojećih etaža tavana u potkrovlja za stanovanje moguća je isključivo u okviru prostornih uslova osnovnog rješenja krova (bez nadzitka).
- Osvjetljenje obezbijediti prozorskim otvorima na kalkanskim zidovima i ležećim krovnim prozorima. Isključuju se rješenja osvjetljenja prozorskim otvorima u ravni fasade - tipa „viđenica” ili povučeni - tipa „lukjerna” ili „badža”.
- Formiranje novih otvora na fasadama, a koji ne ugrožavaju stečena prava susjeda, moguće je po uzoru na tradicionalna rješenja (u kamenom okviru, pravougaoni, dvokrilni sa podjelom na polja).
- Isključuje se mogućnost formiranja balkonskih otvora u nivou etaže potkrovlja.

Rekonstrukcija sa ograničenim širenjem - interpolacijom

Ovaj oblik intervencije primjenjivaće se na pojedinim lokacijama ruralnih naselja na području Parka (Kuk, Veliki Bostur, Mali Bostur) kod kojih je, u cilju zaštite poljoprivrednog zemljišta, zaštite prirodne sredine i kulturne baštine i zaštite vodozaštitnog područja, neophodno ograničiti dalji rast. Oblik intervencije rekonstrukcije sa ograničenim širenjem - interpolacijom primjenjivaće se u cilju ograničenja nove gradnje, tj. formiranja novih zona za gradnju. Uz izvođenje radova na obnovi ruševnih i održavanju postojećih objekata postoji mogućnost manje dogradnje i komunalnog opremljanja zemljišta (do max 10m² po stambenom objektu isključivo za potrebe infrastrukturnog opremljanja).

Smjernice za ostvarivanje ovog koncepta:

- Preparcelacija se ne vrši za zemljišta koja nijesu predviđena za obnovu, rekonstrukciju ili novu izgradnju unutar tradicionalnog seoskog tkiva. To znači da se preparcelacija ne vrši za područje tradicionalnih kuća sa baštama na tarasastim vrtovima (potkutnjica), područja zaštićenog kulturnog dobra, niti za područja sa prirodnom posebnosti;

- Ove cjeline treba da se sačuvaju u formi u kojoj se danas srijeću u svakom selu obuhvaćenom ovim Planom. One predstavljaju likovni i prostorno-funkcionalni sadržaj tradicionalnog neimarstva, privrede i hortikulture. Njihovo glavno obilježje, parcelaciju i mrežu suvomeđa koje formiraju terasaste vrtove, treba čuvati bez preparcelacije ili drugih intervencija koje bi narušile izvornost obrade partera;
- Suvomeđe koje čine terase na kojima su vrtovi treba u građevinskom pogledu i dalje održavati kao "meke" konstrukcije. Ekološki efekat ovih konstrukcija, protok hranljivih materija, protok vode i prolaz životinja, treba da bude sačuvan. Suvomeđe ne treba da se zamjenjuju zidanim ili betonskim potpornim zidovima.
- Postojeće zgrade koje se na njima nalaze zadržavaju se u površini i u gabaritu u kome su (uz mogućnost povećanja horizontalnog gabarita do max 10 m²).

URBANISTIČKO - TEHNIČKI USLOVI ZA ZAVRŠETAK KUĆE U IZGRADNJI

Ovi uslovi se odnose na osavremenjene karakteristične tradicionalne kuće najčešće bez završene fasade.

- Za sve objekte koji su završeni ravnom betonskom pločom planirano je da se završe na tradicionalan način - kosim simetričnim krovom i pokriju kanalicom. Rješenje krova prilagoditi tipološkim karakteristikama arhitekture objekta (podužne pravougaone osnove na dvije vode ili približno kvadratne osnove na četiri vode) i karakterističnim elementima rješenja krova u pogledu nagiba krovnih ravni, min 33° do max 45°, sa krovnim pokrivačem od tamnocrvene kanalice (isključuje se mogućnost postavljanja profilisanih limenih pokrivača).
- Rješenje stolarije vrata i prozora planirati po uzoru na tradicionalna rješenja; dvokrilni otvori sa podjelom na dva ili tri polja i puna ili poluzastakljena vrata. Zaštitu otvora predvidjeti škurima, tipa „puna“ ili „finta grilja“. Isključuje se upotreba roletni i bravarije.
- Nadstrešnice (neprijemljenog gabarita, oblika, materijala) ukloniti i/ili zamjeniti adekvatnim;
- Preoblikovati terase i balkone (koji se prostiru s kraja na kraj fasade), balkonske ograde (umjesto od betonskih elemenata koji podržavaju stilske balustere drvene ili metalne jednostavne profilacije) i dr.
- Balkonske otvore u nivou etaže potkrovlja preoblikovati u pravougaone prozorske otvore, krovni otvori oblikovani po uzoru na tradicionalna rješenja, tzv „badže“.

URBANISTIČKO - TEHNIČKI USLOVI ZA ZAMJENU PROVIZORNOG OBJEKTA TRAJNOM KUĆOM

U cilju poboljšanja izvedenog stanja definišu se mjere koje se preduzimaju u cilju uspostavljanja arhitektonsko-ambijentalne usaglašenost, tj. uklanjaju i/ili preoblikuju neautentični arhitektonski djelovi i elementi, strani arhitektonskim karakteristikama ruralnog ambijenta i u suprotnosti sa tradicionalnim arhitektonskim vrijednostima Parka.

- Osnova objekta pravougaona, dimenzija cca 6,0x9,0 m, maksimalne spratnosti P+Pk.
- Raspored otvora prozora i vrata (jedna, dvije ili više prozorskih osa na glavnoj fasadi) njihove proporcije i veličinu (svijetlog otvora 70x100 cm), kao i izgled, obradu u kamenim okvirima (tzv. „pragovi“) predvidjeti po uzoru na tradicionalna rješenja;
- Rješenje krova predvidjeti na dvije vode simetričnog nagiba, min 33° do max 45°.
- Za krovni pokrivač predvidjeti kamene ploče ili kanalicu tamnocrvene boje.
- Osvjetljenje etaže potkrovlja, pored prozorskih otvora na kalkanskim zidovima, moguće je predvidjeti ležećim krovnim prozorima. Eventualno, moguće je rješenja krova sa krovnim otvorima tipa „badže“, jer predstavljaju autentičnu arhitektonsku karakteristiku ovog prostora;
- Obradu fasada predvidjeti u kamenu, najmanje pristupne fasade, dok ostale mogu biti malterisane i bojene u svijetlom tonu.
- Rješenje stolarije vrata i prozora planirati po uzoru na tradicionalan rješenja; dvokrilni otvori sa podjelom na dva ili tri polja i puna ili poluzastakljena vrata. Zaštitu otvora predvidjeti škurima, tipa „puna“ ili „finta grilja“. Ukoliko to nije autentično rješenje onda predvidjeti zaštitu sa unutrašnje strane, tzv. „škureta“. Isključuje se upotreba roletni.
- Boja spoljašnje stolarije je tamno zelena, a može se prihvatiti boja tonirane stolarije dobijena zaštitnim premazom za drvo.

24.7. URBANISTIČKO TEHNIČKI USLOVI ZA FORMIRANJE VIDIKOVACA

Lovćen, zahvaljujući svom dominantnom položaju u atraktivnom okruženju, predodređen je za panoramsko sagledavanje i doživljavanje širih i užih prostora. Skoro svi vrhovi, prevoji i pojedine pozicije na pristupima i serpentinama mogu biti vidikovci (Jezerški vrh, Brajići, Konjsko, Majstori (Murakovac), Dolovi, Kuk, Krstac, Hum, Treštenički vrh).

Na ovim lokacijama dopušteno je formiranje platformi koje su u funkciji sagledavanja širih prostora različitih pejzažnih karakteristika i čijom se realizacijom obezbjeđuje atraktivnost i unaprjeđuju sadržaji Parka.

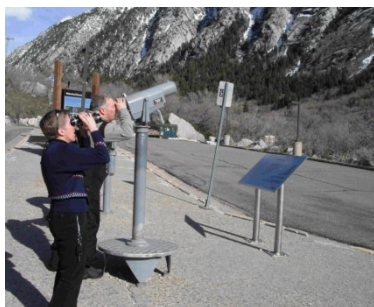
Obilježavanje vidikovca se vrši informativnim tablama čiji će položaj, oblik i dimenzije biti propisani planom upravljanja Parkom.

Oprema za sagledavanje podrazumijeva dvoglede, durbine.

U formiranju mjesta vidikovca primjeniti koncept što manjeg ulaganja i što manjeg uticaja na prirodu u cilju što većeg uživanja u prirodi. Materijali upotrijebljeni za građenje treba da budu prirodni, preporuka je što manja upotrebe betona, a sve u cilju da se minimalno utiče na prirodu.

Prilikom formiranja i uređenja platforme vidikovca, uz neophodno obezbjeđenje ogradom potrebno je predvidjeti određen broj mjesta za sjedenje, dozvoljene su manje intervencije u smislu nivelacije terena i donošenja materijala za podlogu (zemlja, pijesak, šljunak). Uređenje terena provoditi uz maksimalnu zaštitu drveća i grmlja, a mogući su i manji zahvati u terenu izgradnjom podzida, ogradnih zidova i zidanje postolja isključivo od kamena, iz lokalnog majdana u okruženju, i/ili drveta.

Prilikom postavljanja urbane opreme (klupe, stolovi, sjenici, kante za otpatke) voditi računa da ona bude sačinjena od autohtonog ili biomaterijala, uklopljena u postojeći ambijent.

24.8. URBANISTIČKO TEHNIČKI USLOVI ZA FORMIRANJE KAMP ODMORIŠTA

Kamp odmorište je vrsta kampa namijenjena isključivo za šatore i kamp vozila / „mobile home“.

U obuhvatu Plana prostori za kampovanje u šatorima identifikovani su na urbanističkim parcelama UP30 i UP41 (detaljna razrada za Ivanova Korita), dok je za potrebe odmorišta kamp vozila definisan dio katastarske parcele 6405 K.O. Njeguši.

Kamp treba da je udoban i ušuškani u bukovoju šumi, omeđen prirodnim razdjelnicama na terenu (kaskade, stijene) i putem koji vodi ka Dolovima ili ka nekom sadržaju i šumi.

Kamp odmorište sadrži 5 kamp parcela za vozila i 2x20 parcela za šatore uz odgovarajuću komunalnu infrastrukturu, odnosno servisni punkt kojeg čine priključci za struju, za vodu za piće i tehničke vode i rezervoar za otpadne vode.

Za prilaz kamping vozila parceli predvidjeti put od tucanika.

U izgradnji primjeniti koncept što manjeg ulaganja i što manjeg uticaja na prirodu u cilju što većeg uživanja u prirodi. Materijali upotrijebljeni za građenje treba da budu prirodni, preporuka je što manja upotreba betona. Predvidjeti korišćenje obnovljive izvore energije, zagrijavanje vode putem solarnih panela i pročišćavanje fekalija sanitarnog čvora sve u cilju da kamperi minimalno utiču na prirodu.

Uz kamp predvidjeti kompletan mobilijar sa sanitarnim objektom (četiri tuša, toaleta i umivaonika).

24.9. URBANISTIČKO-TEHNIČKI USLOVI ZA IZGRADNJU ŽIČARE DUB (KOTOR) - CETINJE

Prostorni plan Crne Gore je, u dijelu saobraćajne infrastrukture, postavio za cilj unaprjeđenje „panoramskih puteva“, koje treba tretirati kao sredstvo za razvoj turizma. Naime, izvanredni pejzaži su jedna od jedinstvenih atrakcija Crne Gore, pa će se uspostavljanjem "panoramskih puteva" uvećati privlačnost turističkih destinacija.

Prostorni plan Nacionalnog parka "Lovćen" iz 1997. godine je smjernicama predvidio detaljna istraživanja kojima bi se razmotrila mogućnost povezivanja Kotora sa područjem Nacionalnog parka Žičarom. Na osnovu ovih smjernica urađena je Studija izvodljivosti i ldejni projekat za žičaru, koji je dobio saglasnost za realizaciju od strane sljedećih institucija: Opštine Kotor (br. 0106-11572 od 05.11.2010. godine), Prijestonice Cetinje (br. 01-031/10-5908 od 09.11.2010. godine), Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture - Kotor (br. 251/2010-2 od 10.12.2010. godine), Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture - Cetinje (br. 02-1701 od 03.11.2010. godine), JP Nacionalni parkovi Crne Gore (br. 01-45 od 25.01.2011. godine), Ministarstva kulture (br. 04-9 od 12.01.2011. godine) i Zavoda za zaštitu prirode (br. 01-1543/2 od 11.11.2011.godine).

1. Izgradnja I faze trase žičare podrazumijeva izgradnju:

- 4 stanice (početna - Dub, 2 međustanice - Kuk i Ivanova korita i krajnja - Cetinje),
- trase stubova i vodova sa širinom koridora od oko 6m.

Početna stanica Dub nalazi se u Grbaljskom polju, približno 200 m od puta Budva - Tivat i oko 500m od aerodroma u Tivtu, na 65 m nadmorske visine. Kompleks početne stanice zauzima prostor od cca 12.600m², od čega je pod objektom oko 1.600m², 5.000m² je namijenjeno za parking kapaciteta 30 autobusa i 6.000m² za parking putničkih automobila. Takođe, treba planirati i dodatni prostor za prateće objekte koji će ovu lokaciju učiniti atraktivnijom za turiste. Spratnost objekta stanice je P+1 (prizemlje+sprat), sa bruto građevinskom površinom od cca 2.100m². U okviru objekta predvidjeti prostor za: stanicu (ulaz-izlaz i transfer), informacijski pult sa blagajnom, javni prostor - hol, službene prostorije, skladište, svlačionice za osoblje, toalet za osoblje, javni toalet, prodavnicu i depo za gondole.

Međustanica Kuk nalazi se na visoravni Kuk, na 1.350 m nadmorske visine (prema grafičkom prilogu). Spratnost objekta stanice je P (prizemlje), sa bruto građevinskom površinom od cca 600m². U okviru objekta predvidjeti prostor za: stanicu (ulaz-izlaz i transfer), informacijski pult sa blagajnom, javni prostor - hol, službene prostorije, skladište, svlačionice za osoblje, toalet za osoblje, javni toalet, prodavnicu, strujni relej i transformator.

Međustanica Ivanova korita nalazi se u samom centru Nacionalnog parka "Lovćen", na 1.265 m nadmorske visine. Udaljena je cca 400m od glavnog puta i oko 200m od hotela. Spratnost objekta stanice je P (prizemlje), sa bruto građevinskom površinom od cca 1.500m². U okviru objekta predvidjeti prostor za: stanicu (ulaz-izlaz i transfer), informacijski pult sa blagajnom, javni prostor - hol, službene prostorije, skladište, svlačionice za osoblje, toalet za osoblje, javni toalet, prodavnicu, strujni relej i transformator. Ova stanica ima funkciju centralnog raskršća odnosno u njoj se završavaju dvije trase žičare - jedne koja dolazi iz Kotora i druge koja dolazi sa Cetinja. Takođe, perspektivno se planira i treća trasa koja će voditi do Njegoševog mauzoleja.

Zbog navedenog, ovu funkciju stanice treba uzeti u obzir prilikom određivanja kapaciteta prostora i putnika, koji direktno utiču na veličinu objekta stanice, ali da se zbog toga što se nalazi u NP "Lovćen", mora strogo voditi računa da se njena veličina, oblik i izgled, uklope prirodni ambijent.

Lokacija za polaznu stanicu na Cetinju se nalazi direktno uz planiranu zaštićenu zonu (UNESCO-va svjetska kulturna baština) Cetinja. Kako se ne bi narušila ova lokacija (park, pozorište na otvorenom), stanica će se postaviti na oko 1,50 m ispod površine. Na ovaj način i uz nasip prema parku, veliki dio bazne stanice u suštini "nestaje" u terenu. Samo vrh krova ostaje vidljiv kao horizontalna linija. Kako bi bio još manje vidljiv, krov stanice će biti pokriven slojem trave. Pored toga, osa kabla žičare (dužina i visina) je tako postavljena da ne narušava otvorenu pozornicu (Ljetnja pozornica).

Trasiranje stubova i vodova projektovati tako da se, što je moguće manje, posječe šume kako bi se izbjegla degradacija ambijentalne cjeline, staništa i određenih vrsta životinja.

Objekte stanica projektovati u skladu sa tehničkim propisima, normativima i standardima za projektovanje ove vrste objekata, uz obavezno poštovanje ovih urbanističko-tehničkih uslova.

2. Izrada tehničke dokumentacije za izgradnju objekta žičare zahtijeva izuzetno pažljiv odnos prema prostoru, jer trasa žičare prolazi kroz područje zaštićene prirodne i kulturne baštine.

Projektom postići vizuelno jedinstvo prostornog rješenja koje će istaći arhitektonski izraz predmetnog objekta uz poštovanje visokih standarda shodno njegovoj funkciji.

Oblikovanje prostora i materijalizaciju projektovati u skladu sa namjenom i sadržajem objekta, uz poštovanje vizuelnog jedinstva cjelovitog prostornog rješenja, na način kojim će se potencirati identitet i arhitektonski izraz objekata, adekvatan njegovoj funkciji. Koristiti materijale koji odgovaraju ambijentu i obezbjeđuju adekvatnu zaštitu enterijera objekata.

Arhitektonski volumen objekata pažljivo projektovati sa ciljem dobijanja homogene slike sa okruženjem. Kolorit objekata uskladiti sa njihovom funkcijom, okolinom i klimatskim uslovima.

Objekte projektovati u skladu sa tehničkim propisima, normativima i standardima za projektovanje ove vrste objekata.

3. Prije izrade tehničke dokumentacije izvršiti detaljno geodetsko snimanje terena.
4. Prije izrade tehničke dokumentacije potrebno je, shodno članu 7 Zakona o geološkim istraživanjima (»Službeni list RCG«, br. br.28/93, 27/94, 42/94, 26/07) izraditi Projekat geoloških istraživanja tla za predmetnu lokaciju i elaborat o rezultatima izvršenih geoloških istraživanja.
5. Objekti moraju biti građeni prema važećim propisima za građenje u seizmičkim područjima. Proračune raditi na IX (deveti) stepen seizmičkog intenziteta po MCS skali.
6. Potrebno je obezbijediti prilaz i upotrebu objekata licima koja se otežano kreću ili se koriste invalidskim kolicima, u skladu sa članom 73. Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata (»Službeni list CG«, broj 51/08).
7. Za potrebe proračuna koristiti podatke Hidrometeorološkog zavoda o klimatskim i hidrološkim karakteristikama u zoni predmetne lokacije.
8. Tehničkom dokumentacijom predvidjeti mjere zaštite od požara shodno propisima za ovu vrstu objekata. U cilju zaštite od elementarnih nepogoda postupiti u skladu sa Zakonom o zaštiti i spašavanju („Službeni list CG“, broj 13/07) i Pravilnikom o mjerama zaštite od elementarnih nepogoda („Službeni list RCG“, broj 8/93).
9. Tehničkom dokumentacijom predvidjeti rekonstrukciju dalekovoda 110 kV Podgorica - Cetinje i 110 kV Budva - Cetinje na mjestu ukrštaja sa planiranom žičarom
10. Instalacione mreže u objektima i van njih, na pripadajućim lokacijama, projektovati u skladu sa propisima, a priključenje na infrastrukturne sisteme prema uslovima koje je potrebno pribaviti od nadležnih institucija.
11. Projekat početne stanice u Grblju (Dub), zbog blizine aerodroma, mora da sadrži mjere koje će obezbijediti bezbjednost vazdušnog saobraćaja.

12. Uslove za projektovanje saobraćajnica i saobraćajnih površina u zoni stanica, kao i prilaza stanicama, pribaviti od Direkcije za državne puteve. Saobraćajni uslovi za stanicu Dub su naročito bitni sa aspekta usaglašavanja lokacije polazne stanice Dub, da ne bi došlo do preklapanja planirane trase Brze saobraćajnice u zaleđu Crnogorskog primorja, kao i trase dalekovoda, sa trasom žičare.
13. Sastavni dio projektne dokumentacije je i uređenje terena na pripadajućoj lokaciji. Ozelenjavanje vršiti autohtonim vrstama, otpornim na ekološke uslove sredine, usklađeno sa kompozicionim i funkcionalnim zahtjevima.

Predvidjeti odgovarajuće elemente urbane opreme, mobilijara, rasvjete i sl. na stanicama. Odabrani elementi moraju biti funkcionalno-estetski usklađeni na namjenom i oblikovanjem objekta.
14. Shodno Zakonu o vodama („Službeni list CG“, broj 27/07), prije izrade tehničke dokumentacije pribaviti vodne uslove od nadležnog organa.
15. Shodno članu 7 Zakona o zaštiti na radu („Službeni list RCG“, broj 79/04), pri izradi tehničke dokumentacije predvidjeti propisane mjere zaštite na radu u skladu sa projektnim zadatkom. Pri izgradnji objekta potrebno je izraditi Elaborat o uređenju gradilišta u skladu sa aktom nadležnog ministarstva, shodno članu 8 Zakona o zaštiti na radu („Službeni list RCG“, broj 79/04).
16. Prilikom izvođenja zemljanih radova neophodno je obezbijediti stručan nadzor od strane arheološke službe nadležne institucije, kako bi se preduzele sve neophodne mjere za zaštitu arheološkog nalazišta saglasno Zakonu o zaštiti kulturnih dobara („Službeni list CG“, broj 49/10). Ovo se posebno odnosi na lokalitete stanica žičare na Ivanovim koritima (zona konaka Ivana Crnojevića sa starom nekropolom i crkva Sv. Preobraženja sa gumnima) i Cetinju (zbog blizine kulturnog dobra (Mlin Ivana Crnojevića) može se pretpostaviti da predmetni prostor predstavlja dio poljoprivredno-ekonomskog gazdinstva Crnojevića).
17. Tehničkom dokumentacijom predvidjeti uslove i mjere za zaštitu životne sredine u skladu sa odredbama Zakona o životnoj sredini („Službeni list CG“, broj 48/08) i Zakona o procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list CG“, broj 80/05).

24.10. URBANISTIČKO-TEHNIČKI USLOVI ZA IZGRADNJU U KORIDORU DALEKOVODA 400 KV

Gradnja dalekovoda 400KV sa optičkim kablom od Crnogorskog primorja do Pljevalja može imati određene negativne uticaje na prostor kroz koji prolazi. Iz tog razloga su za potrebe izrade DPP-a za koridor dalekovoda 40kV sa optičkim kablom, rađene studije za aspekt zaštite prirode i zaštite biodiverziteta u kopnenom dijelu trase dalekovoda/kabla.

Pored prostorne distribucije vrsta i staništa koje su identifikovane po osnovu Bernske konvencije (EMERALD sajt "Lovćen") i direktive EU o habitatima, uzete su u obzir i tzv. **ustaljene funkcionalno-ekološke veze** koje obezbjeđuju zone između ranije identifikovanih rezervata prve zone zaštite unutar NP-a. Po svom karakteru, te zone nijesu od najvećeg ekološkog značaja za očuvanje vrsta-staništa koja se nalaze u njima, već za međusobno povezivanje drugih, ekološki značajnijih zona, a time i za obezbjeđenje ekološkog integriteta NP "Lovćen".

Ne zanemarujući ostale tipove habitata, po svom značaju za obezbjeđenje ekološkog integriteta NP "Lovćen" ističu se šume, posebno **šumski habitati** koji su već identifikovani po osnovu Bernske konvencije (EMERALD sajt "Lovćen") i direktive EU o habitatima.

Za izgradnju dvosistemskog 400kV dalekovoda Lastva Grbaljska - Pljevlja kroz prostor NP "Lovćen" može se obezbijediti **ekološki integritet za najvažnije šumske i druge habitate u kontinuiranoj zoni sa međusobnim povezivanjem definisane I zone zaštite i rezervata.**

Uticaj planiranog dalekovoda odražava se kroz **neminovne promjene u fizičkoj strukturi, a time i vizuelnoj percepciji pejzaža i kroz moguća obezvrjeđenja njegovih ekoloških i kulturno-istorijskih vrijednosti.**

S obzirom na značaj objekta, kako u pogledu sigurnosti pogona i napajanja tako i u pogledu sigurnosti ljudi, objekata i imovine, Planom je predviđeno da se pri projektovanju i izgradnji treba pridržavati svih važećih zakona i propisa koji regulišu predmetnu problematiku.

- Posebna pažnja će se posvetiti ukrštanju trase dalekovoda sa postojećim i planiranim dalekovodima, putevima, infrastrukturnim objektima te drugim značajnim postojećim, ali i projektovanim objektima.
- Na dijelu trase koja prolazi kroz nacionalne parkove i osjetljiva područja primijenice se sve poznate metode i postupci koji će minimizirati uticaj dalekovoda na prirodni ambijent („uklapanje u ambijent“ primjenom odgovarajućih premaza - boja za stubove, oblikom i visinom stuba, smanjenjem broja pristupnih puteva, vođenje dva dalekovoda na zajedničkim stubovima, i slično).
- Pri transportu materijala na stubna mjesta potrebno voditi računa da se u što je moguće većoj mjeri koriste postojeći i djelimično zapušteni prilazni putevi, da se u što je moguće manjoj mjeri uzurpira i devastira postojeće obradivo zemljište i da se nastoji sa jednog prilaznog puta opsluživati što veći broj stubova.
- Nakon izgradnje predmetnog dalekovoda potrebno je urediti trasu, odstraniti otpadni materijal i suvišni iskop na lokacije predviđene za deponovanje takvog materijala, popraviti eventualno oštećene puteve te rasformirati gradilište i urediti okolni teren. Teren koji je bio zauzet za vrijeme gradnje potrebno je dovesti u stanje koje je zatečeno prije izgradnje. Teren oko stubnih mjesta treba dovesti u prvobitno stanje.
- Trasa je detaljno analizirana, posebno na osjetljivim područjima nacionalnih parkova i odabranom širinom koridora 1 km je omogućeno dodatno eventualno pomjeranje ose trase unutar koridora tokom projektovanja. Preporuka je da se pri projektovanju uvažavaju prirodne karakteristike terena kao i vlasnička struktura zemljišta radi lakše realizacije Projekta.
- Pri projektovanju i izvođenju dalekovoda u okviru koridora precizno odrediti zone stubnih mjesta na način da se obezbjedi najmanji negativni uticaj zavisno od konkretne lokacije. Izbjegavati doline koje se uobičajeno u praksi koriste kao pogodna mjesta i obzirom na konfiguraciju terena i malo plodnih površina u zoni koridora, u najvećoj mogućoj mjeri izbjegavati doline, vrtače kako bi ostale rezervisane za poljoprivrednu proizvodnju, katune i sl.
- Stubna mjesta i vođenje dalekovoda kroz projekat prilagoditi na način da budu najmanje vidljivi sa atraktivnih vidikovaca.
- U koridoru od oko 60 m ukupne širine (oko 30 m od ose dalekovoda) se ne dozvoljava gradnja stambenih i drugih objekata. Mogućnost gradnje van zone zaštite treba uskladiti sa važećim propisima.
- Obaveza investitora je da nakon izgradnje energetskog objekta sprovede geodetsko snimanje izvedenog objekta, izradi elaborat izvedenog stanja i preda na katastar gdje se vodi evidencija energetskih objekata - „katastar vodova“, kako bi se spriječile moguće kolizije istih sa planiranim objektima i aktivnostima na nekom području.
- U slučaju sprovođenja bilo kakvih istražnih radova izvođač radova je dužan pribaviti sve potrebne dozvole i napraviti popis objekata sa njihovim tačnim položajem (koordinatama) kako bi se spriječile eventualne štete na postojećim objektima.
- Za lociranje trase dalekovoda u nacionalnim parkovima mogu se koristiti **trase postojećih visokonaponskih elektro-energetskih vodova**.
- Obezbjediti optimizaciju prostornog lociranja stubnih mjesta na planiranoj trasi dalekovoda na način **da se izbjegne krčenje šuma**, kako u prostoru koji zauzima trasa dalekovoda, tako i sama stubna mjesta.
- Lociranje mreže pristupnih puteva neophodnih za izgradnju i održavanje planiranog/ih dalekovoda treba obaviti na način da se **u nacionalnim parkovima koriste postojeći putevi u zoni postojećih 110 kV dalekovoda**, uz eventualna proširenja manjeg obima, kako bi se izbjeglo krčenje šuma i razoravanje pašnjaka / livada.
- Preporučuje se da objekti za skladištenje opreme i građevinskog materijala za izgradnju dalekovoda sa optičkim kablom, kao i objekti za smještaj angažovanih radnika **lociraju van teritorije nacionalnih parkova** i drugih zaštićenih prirodnih dobara.

U tačkama konflikta planirane trase dalekovoda s vodoprivrednim objektima potrebno je:

- kod postojećih (trenutno korišćenih) vodoizvorišta, uz konsultaciju s nadležnim preduzećem, prema dokumentaciji o zonama sanitarne zaštite korigovati trasu.

- kod potencijalnih vodoizvorišta angažujući eksperte za hidrogeologiju utvrditi obim i težinu konflikta dalekovoda s namjenom za vodosnabdijevanje. Prema dobijenim zaključcima zajedno tražiti što optimalnije tehničko rješenje.
- kod objekata vodovoda postupati u skladu s Pravilnikom o određivanju i održavanju zona i pojaseva sanitarne zaštite izvorišta i ograničenjima u tim zonama.
- kod eventualnih postojećih ribnjaka, postrojenja za flaširanje voda i sl. (u podlogama za izradu Plana takvi objekti u koridoru dalekovoda nijesu bili identifikovani) maksimalno udaljiti trasu dalekovoda, konsultovati subjekat koji njima gazduje.

Sigurnosna visina i sigurnosno rastojanje kod nadzemnih vodova je preporučeno prema Pravilniku o tehničkim normativima za izgradnju nadzemnih elektroenergetskih vodova nazivnog napona od 1 kV do 400 kV („Službeni list SRFJ”, broj 65/88 i „Službeni list SRJ”, broj 18/92),

U Izvještaju o SPU na životnu sredinu, između ostalog, date su sljedeće mjere zaštite:

- Poljoprivredne površine koje se nalaze ispod same trase dalekovoda (tj. ispod provodnika dalekovoda) mogu se koristiti samo kroz određene vidove poljoprivredne proizvodnje, kao što je korišćenje za ispašu, košenje i proizvodnju sijena, mehanizovanu obradu zemljišta i zasnivanja jednogodišnjih ili višegodišnjih ratarskih kultura, dok se ne mogu koristiti za podizanje voćnjaka, pogotovu voćnih vrsta sa visoko rastućim rodnim stablima, kao ni za podizanje privremenih ili trajnih infrastrukturnih objekata u poljoprivredi.
- Za sva stubna mjesta koja se budu locirala na poljoprivrednim površinama koje se intenzivno koriste ili će se iskorišćavati uz primjenu poljoprivredne mehanizacije većih gabarita (traktori sa priključcima i sl.) potrebno je iz sigurnosnih razloga predvidjeti nešto širi zaštitni pojas.
- Smanjenje šuma i šumskog zemljišta u zoni neposrednog uticaja trase dalekovoda potrebno je kompenzovati šumsko-uzgojnim radovima na šumskim zemljištima i goletima.
- Novu sadnju usmjeriti na podizanje šumskih staništa na šumskim zemljištima i goletima na bezbednoj udaljenosti od dalekovoda pri čemu se investitor mora obavezati da ponudi takva rješenja u biološkom i estetsko-vizuelnom smislu koja trasi dalekovoda, pored funkcionalnosti daje i pozitivnu estetsku karakteristiku.
- Sadnju drveća i šiblja obaviti sa odabirom materijala koja može dostići rast od oko 2.5 m, u kojima će biti zastupljene i zimzelene vrste šiblja i vrste sa gustom krošnjom, radi obezbeđenja gustine biljaka u starosti i zaštite terena, ali i doprinijeti estetskom uređenju koridora trasa dalekovoda.
- Na mjestima gde trasa dalekovoda prolazi šumskim područjem, odnosno terenom obraslim šikarom i niskim rastinjem, biće potrebno, izraditi odgovarajuću šumsku prosjeku. Pri tome je potrebno izvršiti uređenje terena odvoženjem trupaca i posječene mase s lokacije trase, odnosno deponovanjem, da se spriječi eventualno izazivanje požara.
- Mjere za unapređenje postojećeg stanja vegetacije - pošumljavanje na šumskim zemljištima vršiće se izmještanjem sadnje na dozvoljenoj udaljenosti od ivice dalekovoda, odnosno na rastojanje koje dozvoljava rast šumskog drveća.
- Mjere za zaštitu stanovništva od dugoročne izloženosti električnim i magnetnim poljima moraju biti dio procesa planiranja projekta, uključujući i odgovarajuće pozicioniranje dalekovodnih stubova u odnosu na naseljene oblasti i obrazovanje sigurnosnih tampon zona.

Kao osnova za praćenje uticaja na životnu sredinu potrebno je, u fazi projektovanja i izrade Studije procjene uticaja na životnu sredinu, uraditi nultno mjerenje električnog i magnetnog polja na lokacijama na kojima se očekuje najveći uticaj dalekovoda na životnu sredinu. Kako se na osnovu dosadašnjih razmatranja može zaključiti da dalekovod nema uticaja na kvalitet vazduha, vode i zemljišta, nije potrebno vršiti praćenje kvaliteta istih.

24.11. SMJERNICE ZA RAZVOJ STOČARSTVA NA PODRUČJU NP "LOVĆEN"

S obzirom na strukturu i obim raspoloživih poljoprivrednih površina na prostoru zahvata Parka i njegove šire zone glavna poljoprivredna djelatnost biće stočarstvo i to upravo iz razloga što se jedino putem gajenja preživara mogu efikasno iskoristiti niskoproduktivne površine (pašnjaci, kamenjari i dijelom šumska zemljišta) koja dominiraju na prostoru Parka.

Iz navedenog razloga glavne stočarske grane treba da budu: govedarstvo, ovčarstvo i kozarstvo.

Optimalni model za razvoj stočarstva na ovom području treba da bude:

- formiranje govedarskih farmi kapaciteta 5 -7 muznih grla, sa orijentacijom na proizvodnju i preradu mlijeka (u široj zoni Parka bar još 15 - 20 farmi),
- formiranje kozarskih farmi kapaciteta 70-80 priplodnih grla, orijentisanih na proizvodnju jarećeg mesa i mlijeka, odnosno kozjeg sira (u zoni Parka bar još 15 - 20 farmi) i
- formiranje ovčarskih farmi kapaciteta 70-80 priplodnih grla i proizvodnju jagnječeg mesa (u široj zoni Parka bar još 10 - 15 farmi).

Slijedi pregled načelnih potreba za zasnivanje i funkcionisanje različitih modela farmi, te obim očekivanog prihoda.

1. Model govedarske farme:

Pravac proizvodnje	Proizvodnja mlijeka i telećeg/junećeg mesa
Kapacitet farme	5 muznih grla
Izbor rase	Smeđa rasa (brown swiss) ili simentalac ili sivo tirolsko
Proizvodnje po grlu	4500 kg mlijeka
Struktura grla na farmi	5 krava, 2 junadi, 2-3 teladi
Potrebne poljoprivredne površine	7 ha livada za proizvodnju sijena (u vlasništvu ili u zakup ili dokup nedostajućih količina kabaste hrane), 20 ha pašnjaka
Tip i veličina potrebnog objekta	100 m ² objekta čvrste gradnje, zatvoren ili poluotvoren
Oprema i mehanizacija	Oprema za mužu, samohodna kosačica, motokultivator ili manji traktor
Potrebne investicije	5 muznih grla - 5 x 1500 eura = 7500 € Oprema i mehanizacija - oko 7000 € Izgradnja i opremanje objekta - 15000 €
Obim i vrijednost godišnje proizvodnje	19000 kg mlijeka za preradu ili 2000 kg sira u tipu nješkog ≈ 18000 € 2 teleta (po 150 kg) i 2 juneta (po 300 kg) ≈ 2500 €, 1 izlučena krava ≈ 1000 €
Godišnji obim troškova (hrana i dr. troškovi)	≈ 1600 €/ kravi

2. Model kozarske farme

Pravac proizvodnje	Proizvodnja i prerada mlijeka i jarećeg mesa
Kapacitet farme	70 muznih grla
Izbor rase	Alpina rasa ili melezi domaća balkanaskarasa x Alpina
Proizvodnja po grlu	250 kg mlijeka i 1,2 jareta / kozi
Potrebne poljoprivredne površine	5 ha livada za proizvodnju sijena (u vlasništvu ili u zakup ili dokup nedostajućih količina kabaste hrane), 25 ha pašnjaka
Tip i veličina potrebnog objekta	140 m ² objekta od drveta ili čvrsta gradnja
Oprema i mehanizacija	Oprema za mužu, samohodna kosačica, motokultivator ili manji traktor
Potrebne investicije	Priplodna grla - 8000 € Oprema i mehanizacija - 7000 € Izgradnja i opremanje objekta - 6000 €
Obim i vrijednost godišnje proizvodnje	15000 kg mlijeka za preradu ili 1400 kg sira u tipu nješkog ≈ 14000 € 60 jaradi (po 18 kg) ≈ 4200 €, 16-17 izlučenih grla ≈ 1300 €
Godišnji obim troškova (hrana i dr.)	≈ 120 €/ priplodnom grlu

3. Model ovčarske farme

Pravac proizvodnje	Proizvodnja jagnječeg mesa
Kapacitet farme	70 priplodnih grla
Izbor rase	Oplemenjena sjenička rasa
Proizvodnja po grlu	1,2 jagnjeta/ovci i 3 jagnjenja u dvije godine

Potrebne poljoprivredne površine	5 ha livada za proizvodnju sijena (u vlasništvu ili u zakup ili dokup nedostajućih količina kabaste hrane), 25 ha pašnjaka
Tip i veličina potrebnog objekta	150 m ² objekta čvrste gradnje ili od drveta
Oprema i mehanizacija	Samohodna kosačica, motokultivator ili manji traktor
Potrebne investicije	Priplodna grla - 8500 € Oprema i mehanizacija - 5000 € Izgradnja i opremanje objekta - 6000 €
Obim i vrijednost godišnje proizvodnje	100 jagnjadi ≈ 10000 € 400 kg sira ≈ 4000 € 16-17 izlučenih grla ≈ 1500 €
Godišnji obim troškova (hrana i dr.)	≈ 120 €/ priplodnom grlu

Imajući u vidu da se govori o proizvodnji koja se organizuje u široj zoni Nacionalnog parka, kao i činjenici da se radi o poluintenzivnoj proizvodnji maksimalno oslonjenoj na korišćenje raspoloživih resursa, proizvodnja na svim ovim farmama od starta treba da se zasniva na principima organske proizvodnje i da u najkraćem zakonskom roku (od 3 godine) budu sertifikovane za organsku proizvodnju. Sve farme u toku prelaznog perioda i usklađivanja proizvodnje sa principima organske poljoprivrede mogu da ostvare pravo na podsticaje koji se obezbjeđuju iz Agrobudžeta. Osim ovog, vlasnici farmi ostvaruju pravo na druge podsticaje, kao što su odgajivačke premije, korišćenje planinskih pašnjaka i sl.

25. FAZE I DINAMIKA REALIZACIJE

Ovaj je plan u najvećoj mjeri pošao od utvrđenih smjernica Prostornog Plana Crne Gore kao i drugih relevantnih planskih dokumenata, a što je obrazloženo u uvodnom dijelu Plana.

Sve opštine treba da na osnovu ovog Plana utvrde prioritete i elemente razvojne politike sa uključenim mjerama realizacije Plana na njihovoj teritoriji, kako bi se izbjegli eventualni konflikti u prostoru.

Koncept dat ovim planom je usklađen sa važećim internacionalnim standardima i normama kojih je potpisnik Crna Gora i omogućava usklađivanje regulacije prostora u Crnoj Gori sa pozicije evropskog zakonodavstva.

Pri realizaciji ovog planskog dokumenta pridržavati se sljedećeg:

- Na osnovu ovog Plana sve opštine odnosno šire područje Parka treba da definišu ključne projekte za podršku realizaciji ovog plana sa pozicije sada otvorenih ali i očekivanih projekata EU (IPA, INTERREG i drugi projekti finansiranja EU) u Crnoj Gori;
- Usaglasiti izradu prostornih urbanističkih planova (čija je izrada u toku ili će biti) i razvojnih programa sa planskim ciljevima, vizijom i prioritetima ovog Plana;
- Obezbijediti sveukupnu organizaciono-institucionalnu podršku ostvarivanja ovog Plana nadležnih državnih organa, lokalne samouprave i drugih crnogorskih institucija ovlaštenih za poslove praćenja i realizacije Plana;
- Formirati (ekstenzivne i centralne) baze podataka za praćenje i ocjenu realizacije ovog Plana;
- Formirati jedinstveni informacioni sistem u formi GIS-a za potrebe planiranja i kontrole izvođenja svih projekata u prostoru Plana;

Ovo je dugoročni plan ali i plan sa vrlo konkretnim projektima (uvodjenje žičare u ovaj atraktivni planinski prostor). Stoga je dinamika njegovog sprovođenja povezana sa opštim političkim i privrednim procesima u Crnoj Gori čija će Vlada ovom Planu odnosno njegovoj realizaciji davati prostor u mjeri koliko je isti tržišno izvodljiv, profesionalan i primjeren globalnim rješenjima planiranja i razvoja planinskih područja od čega će zavistiti i eksterna podrška Planu.

Osim privatnim domaćim i stranim investitorima, ovaj je Plan zbog primijenjenog koncepta održivosti razvoja planinske poljoprivrede, prilagođen aplikacijama za različite evropske fondove, posebno na polju infrastrukture i zaštite životne sredine.

Za utvrđivanje realnih faza i dinamike realizacije Plana u obzir su uzeti sljedeći ključni argumenti:

- državna politika razvoja Crne Gore kao ekološke države na osnovama održivog razvoja
- potreba usaglašavanja ovog Plana sa državnim institucijama i agencijama, opštinskim organima, stanovništvom područja Plana i konačno zainteresovanim privatnim sektorom odnosno privrednim subjektima na prostoru Plana;
- potrebe usaglašavanja Prostornih planova opština nakon donošenja ovog Plana;
- tržišna analiza koja je nesumnjivo potvrdila da se ozbiljniji oporavak tržišta investitora i posebno tržišta nekretnina u Crnoj Gori može očekivati tek za 3 do 4 godine.

U tom kontekstu se mogu definisati logične vremenske **faze realizacije** ovog Plana, a koje počinju da teku tokom 2013. godine:

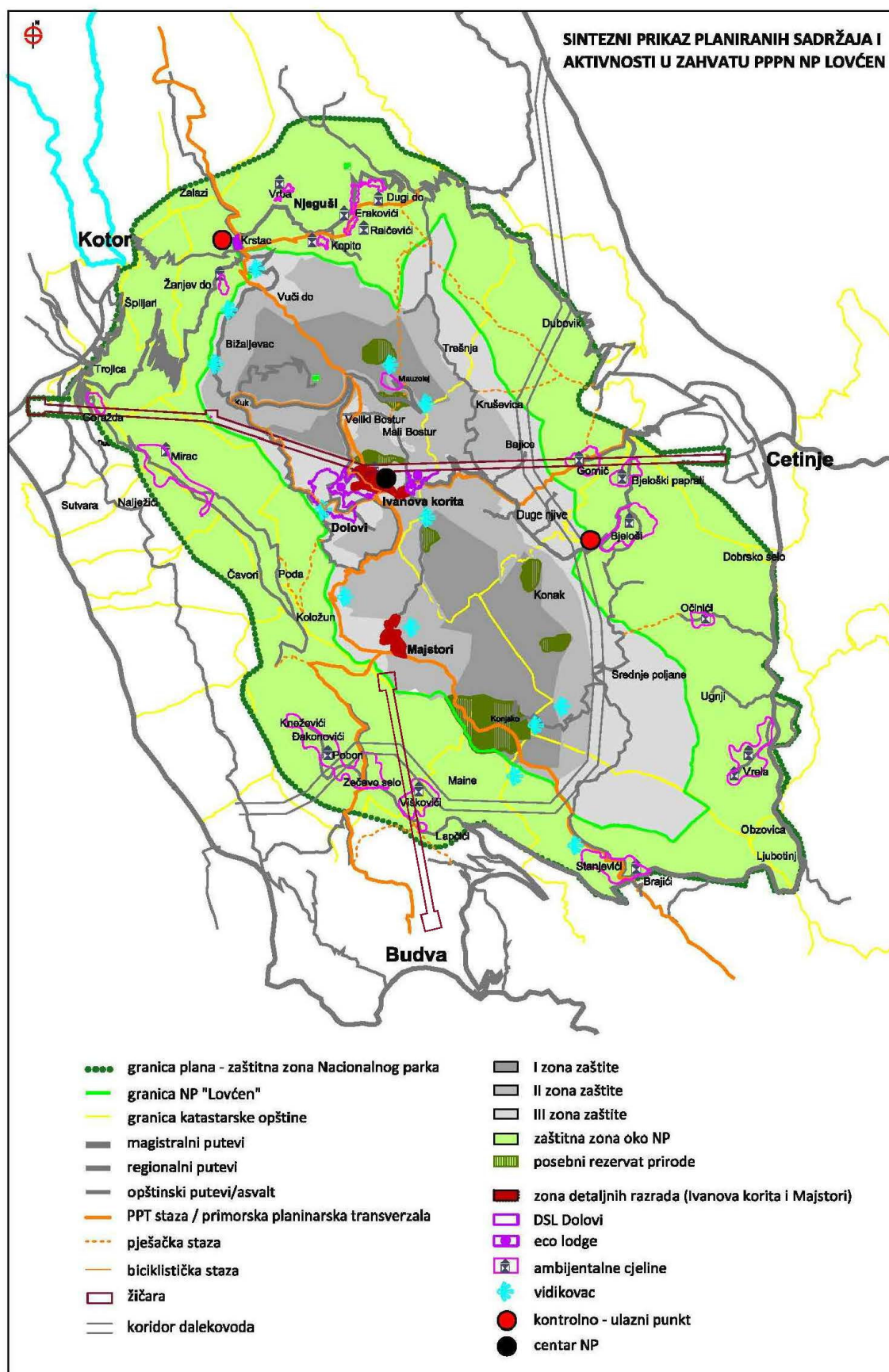
- **Period od naredne 3 godine** se može definisati kao "start up" period gdje se, osim donošenja i harmonizacije Plana sa ostalim državnim i lokalnim planovima, mora pripremiti interna i eksterna promocija projekta žičare Kotor - Cetinje. Ovaj period uključuje i dodatno kandidovanje dijela prije svega infrastrukturnih projekata prema budžetu Crne Gore, ali i međunarodnim fondovima kao i na projekat razvoja lokalnog kapaciteta i projekte zaštite prirodnih i kulturnih resursa ovog područja. Takođe, mogu se aktivirati i projekti u poljoprivrednoj proizvodnji, uključujući sertifikaciju proizvoda. Drugim riječima, zbog trenutne tržišne depresije, ovaj se inicijalni period ocjenjuje kao period dalje profesionalne pripreme projekta žičare kako bi se isti uključio na tržište domaćeg i internacionalnog kapitala.

Realizacija svih planiranih sadržaja u okviru Nacionalnog parka, a posebno onih koji su u direktnoj funkciji Parka, može biti nezavisna od realizacije sadržaja na širem području.

Takav pristup omogućava nesmetanu realizaciju planskog koncepta PPPN u periodu od narednih 5 godina.

- **Period od 5 do 10 godine plana**, gdje će se uglavnom aktivirati projekti turističkih katuna kao i projekti inicijalne infrastrukture. Nadalje, očekuju se projekti turističke infrastrukture predložene ovim planom, posebno planinski putevi i staze, vidikovci, početak revitalizacije nekoliko eko-etno sela uz pomoć državnih i internacionalnih fondova.
- **Treća faza realizacije ovog Plana od 11 do 20 godine**, se može označiti već kao zrela faza gdje se razvijaju ostali projekti turističkog programa saglasno tržišnim uslovima, ali i nastavak aktivne poljoprivredne revitalizacije prostora usmjeren na stvaranje dodatnih vrijednosti u poljoprivrednoj proizvodnji, uključujući aktivniji izlazak poljoprivredne proizvodnje na strano tržište.

Sintezni grafički prilog

Prilog: PROGRAMSKI ZADATAK

P R O G R A M S K I Z A D A T A K
ZA IZRADU PROSTORNOG PLANA POSEBNE NAMJENE
NACIONALNOG PARKA "LOVĆEN"

UVODNE NAPOMENE

Prostorni plan posebne namjene Nacionalnog parka "Lovćen" (u daljem tekstu PPPN NP "Lovćen") radi se u skladu sa Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata ("Službeni list CG", broj 51/08).

Programski zadatak se radi sa ciljem da se odrede polazna opredjeljenja planskog dokumenta, zahtjevi i potrebe korisnika prostora, odnosno:

- utvrde osnovna pitanja koja će se razmatrati i rješavati planom,
- odrede preliminarne granice plana,
- postavi okvirni sadržaj,
- definiše predmet, cilj, metod, organizacija i dinamika izrade plana.

Osnovni cilj izrade PPPN NP "Lovćen" je da se stvore formalne i planske pretpostavke za zaštitu, uređenje, osmišljen razvoj i organizaciju prostora Lovćena u skladu sa osnovnim razvojnim opredjeljenjima, na principima održivog razvoja. Plan treba da definiše odnosno potvrdi osnovni koncept namjene prostora i infrastrukturne opremljenosti koji će omogućiti zaštitu i valorizaciju prirodnih potencijala u funkciji održivog razvoja. U tom smislu poseban značaj ima plansko povezivanje predmetnog prostora sa centrima neposrednog okruženja.

Programski zadatak čini sastavni dio Odluke o izradi Prostornog plana posebne namjene NP "Lovćen".

I VRSTA I VREMENSKI HORIZONT PROSTORNOG PLANA

Vrsta planskog dokumenta

Prostorni plan posebne namjene izrađuje i donosi za teritoriju ili djelove teritorije jedne ili više lokalnih samouprava sa zajedničkim prirodnim, regionalnim ili drugim obilježjima koji su od posebnog značaja za Crnu Goru i koji zahtevaju poseban režim uređenja i korišćenja.

PPPN NP "Lovćen" stvaraju se pretpostavke za razvoj, racionalnu organizaciju prostora, zaštitu prirodnih dobara od izuzetnog nacionalnog značaja i zaštitu životne sredine. S tim u vezi, Prostornim planom razrađuju se načela prostornog uređenja, utvrđuju ciljevi prostornog razvoja, organizacija, zaštita, korišćenje i namjena prostora, kao i drugi elementi značajni za područje Nacionalnog parka "Lovćen" i za prirodna i kulturna dobra od izuzetnog značaja koji se nalaze na ovom području.

Vremenski horizont Plana

Prostorni planovi se rade za period od najmanje 10 godina. Vremenski horizont PPPN NP "Lovćen" određen je za period od 2011. do 2025. godine. Osnovne pretpostavke Plana prikazuju se u skladu sa potencijalima i ograničenjima, prioritetima i sredstvima, u vidu projekcija do 2025. godine, sa detaljnijom razradom i etapama implementacije prioriternih planskih rješenja do 2015. godine.

II PROSTORNI OBUHVAT PLANSKOG DOKUMENTA

Prostorni plan posebne namjene NP "Lovćen" obuhvata područje Nacionalnog parka "Lovćen" sa zaštitnom zonom i koridor žičare Kotor - Lovćen - Cetinje. Nacionalni park obuhvata površinu 6220 ha, od čega u okviru teritorije Prijestonice Cetinje 5650 ha i teritorije opštine Budva 570 ha. Područje Nacionalnog parka "Lovćen" ne zalazi u opštinu Kotor, već samo njegova zaštitna zona. Nacionalni park zahvata centralni, najviši dio masiva Lovćena u kome šume i šumska zemljišta predstavljaju dominantan ekosistem, a time i dominantan ekološki faktor. Zaštitna zona Nacionalnog parka obuhvata površinu 8530 ha, od čega u okviru teritorije Prijestonice Cetinje 5010 ha, opštine Budva 2090 ha i opštine Kotor 1430 ha.

U Nacionalnom parku "Lovćen" izdvojene su dvije zone sa posebnim režimom zaštite prirode, i to: I zona posebnog režima zaštite predstavlja rezervat bora munike na sjevernim padinama Lovćena (površine 68 ha) i II zona posebnog režima zaštite predstavlja prostor između Jezerskog vrha, Štirovnika, Trešteničkog vrha, Babljika i Goliša, površine oko 876 ha, što znači da je u zoni sa posebnim režimom zaštite ukupno 944 ha površine Parka.

Prepoznaju se i prostorno su definisane četiri grupe naselja. Na sjeveru Nacionalnog parka, pod Lovćenom, su naselja Njeguškog kraja: Dugi Do, Erakovići, Njeguši, Vrba i Žanjev Do. Istočnu stranu NP podržavaju naselja iz šireg okruženja grada Cetinja: Dubovik, Bjeloši, Očinići, i nešto dalje naselja koja su naslonjena na putni pravac Cetinje - Budva: Ugnji, Vrela i Obzovica. Treća grupa pripada naseljima u zaleđu primorja: Brajići, Lapčići i Pobori, dok četvrtu posebnu prostornu cjelinu predstavljaju naselja Čavori i Mirac koja su

izdvojena od Nacionalnog parka planinskim pojasom Branjevina.

Valorizacijom posebnih prirodnih vrijednosti NP "Lovćen", Zakonom o zaštiti prirode utvrđena su 4 rezervata I stepena zaštite (opšti rezervati najstrožijeg stepena zaštite). To su:

- prvi rezervat obuhvata prostore između Jezerskog vrha, Štirovnika, Trešteničkog vrha, Babljaka i Goliša. To su bukove šume i kulture crnog bora i drugih četinara i rijetki lišćari, površine 876 ha.
- drugi rezervat obuhvata prostor sjevernih padina Lovćena i Štirovnika na kome se pojedinačno i u fragmentima nalazi bor munika. Zahvata površinu oko 69 ha.
- treći rezervat je lokalitet Konjsko sa visokom bukvom sastojinom. Granica ovog rezervata počinje sa Mainskog vrha (1324mnm) i ide granicom Parka u pravcu sjeverozapada, skreće na kotu (1403 mnm) i preko Rujiškog vrha izlazi na krivinu kolskog puta za Konjsko, dalje prema Batrićevoj glavi i odatle ka početnoj tački. Površina rezervata je oko 400 ha.
- četvrti rezervat šume bora krivulja na prostoru između Rupa i Blatišta, na oko 1100 mnm poleglim stabala do 3 m visine (klekasti planinski bor).

III RAZLOZI ZA IZRADU I DONOŠENJE PLANA

Osnovni razlog za izradu i donošenje PPPN NP "Lovćen" je revizija postojećeg Plana odnosno stvaranje planskih pretpostavki za realizaciju razvojnih projekata (turističkih, poljoprivrednih, infrastrukturnih i dr). Plan će obezbijediti stvaranje uslova za razvoj, zaštitu, uređenje i korišćenje područja Lovćena na principima održivog razvoja, a naročito za zaštitu i očuvanje prirodnih dobara od izuzetnog nacionalnog značaja, kao i drugih značajnih prirodnih resursa i posebno vrijednih kulturno-istorijskih dobara.

Sam status područja asocira na područje od posebnog značaja i područje potencijalne tražnje. S druge strane područje Nacionalnog parka ima niz negativnih elemenata koje se, prije svega, ogledaju u njegovoj potpunoj atrofiranosti i neuključenosti u ekonomski život okruženja. Ovaj prostor je ostao po strani, iako svojom ponudom može da bude vrlo značajan.

Ovo je posebno značajno ako se ima u vidu da je Prostorni plan posebne namjene za Nacionalni park "Lovćen" donijet 1997. godine („Službeni list CG“, broj 19/97) i da je od tada do danas došlo do povećanog pritiska na najvrijednije dijelove prirodnog dobra, kao i promjene zakonske regulative u oblasti planiranja, izgradnje i zaštite životne sredine.

Jedan od razloga za izradu ovog plana je i stvaranje planskih pretpostavki za realizaciju projekta izgradnje žičare Kotor - Lovćen - Cetinje. Realizacijom ovog projekta će se napraviti važan korak ka poboljšanju turističke privrede u cilju izgradnje mreže turističkih destinacija van primorskog područja. Na taj način turističko područje, sa Nacionalnim parkom "Lovćen" u njegovom središtu, će se povezati sa savremenim sistemom adekvatne transportne infrastrukture.

Referentni osnov za definisanje polaznih opredjeljenja za izradu PPPN NP "Lovćen" čine, prije svega, "Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine" (u daljem tekstu: PPCG), "Nacionalna strategija održivog razvoja", "Master plan razvoja turizma", kao i deklarirana politika razvoja na državnom nivou, koje čine osnov sa kojim treba da bude usklađen predmetni Plan.

Aktuelni Prostorni plan područja posebne namjene za Nacionalni park "Lovćen" predstavlja obavezu čija rešenja treba kritički sagledati sa aspekta opredjeljenja novog PPCG. PPCG identifikovao je prostor Lovćena kao turističko područje primorskih planina i koji ima potencijale dopune ponude kupališnog turizma, kao i skijaškog turizma (Ivanova korita na Lovćenu). PPCG obavezuje na funkcionalnu diferencijaciju pojedinih mikrolokaliteta, za koje treba opredijeliti komplementaran razvoj u skladu sa nosivim kapacitetima prostora.

Kroz politike za prostorni razvoj Južnog regiona u PPCG Nacionalni park "Lovćen" treba da bude uključen u razvoj turizma i rekreacije. Ograničeni kapacitet obale, kao i potreba da se obogati turistička ponuda, zahtijeva da se iskoriste pogodnosti susjednih planinskih masiva u svrhu rekreacije, čime bi se pritisak na plaže umanjio. Različita sportska igrališta i ostale zabavne i rekreativne sadržaje treba razvijati i u turističkim centrima i u rekreacionim područjima van centara. Prostornim planovima posebne namjene, za intenzivni razvoj turizma treba utvrditi programe razvoja sportskih i ostalih sadržaja, staza za jahanje, pa do lokaliteta za izlete i kampovanje u planinskom dijelu.

IV PRAVNI I PLANSKI OSNOV ZA IZRADU PLANA

Pravni osnov za izradu PPPN NP "Lovćen" sadržan je u odredbama Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata čijim je članom 21., propisano da se Prostorni plan posebne namjene izrađuje i donosi za područje nacionalnog parka, odnosno teritoriju koja je od posebnog značaja za Crnu Goru i koji zahtijevaju poseban režim uređenja i korišćenja.

Pored osnovnog, sistemskog, Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata, pravni osnov za izradu PPPN NP "Lovćen" predstavljaju i odredbe koje su sadržane u drugim zakonima i podsistemskim aktima, i to:

a. Međunarodni sporazumi i konvencije

- Konvencija UN (Rio) o biološkom diverzitetu,
- Ramsar Konvencija o močvarama od međunarodne važnosti, naročito onima koje su staništa pernate divljači,
- Konvencija o vrstama koje migriraju,
- Pariska konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine,
- Evropska konvencija o zaštiti arheološkog nasljeđa,
- Konvencija za zaštitu arhitektonskog nasljeđa Evrope,
- Konvencija Savjeta Evrope o vrijednosti kulturnog nasljeđa za društvo,
- Aarhus konvencija o pristupu informacijama, učešću javnosti u donošenju odluka i pristup pravosuđu u oblasti životne sredine,
- Okvirna konvencija UN o klimatskim promjenama,
- Espoo konvencija o prekograničnom uticaju,
- Sporazum o formiranju energetske zajednice,
- Direktiva o staništima, 1992 (Direktiva Savjeta 92/43/EEC),
- Relevantna regulativa EU.

b. Propisi

Energetika

- Zakon o energetici ("Službeni list RCG", broj 39/03),
- Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2025. godine (2007. godina),
- Akcioni plan 2008-2012 godine (2008. godina).

Zaštita prirode

- Zakon o životnoj sredini ("Službeni list CG", broj 48/08),
- Zakon o zaštiti prirode ("Službeni list CG", broj 51/08),
- Rješenje o stavljanju pod zaštitu rijetkih, endemičnih i ugroženih biljnih i životinjskih vrsta ("Službeni list RCG", broj 30/68),
- Zakon o nacionalnim parkovima ("Službeni list CG", broj 28/14),
- Zakon o šumama ("Službeni list RCG", broj 55/00),
- Zakon o divljači i lovstvu ("Službeni list CG", broj 52/08),
- Zakon o morskome ribarstvu i marikulturi ("Službeni list CG", broj 56/09),
- Zakon o slatkovodnom ribarstvu ("Službeni list CG", broj 11/07),
- Uredba o visini naknada, načina obračuna i plaćanja naknada zbog zagađivanja životne sredine ("Službeni list RCG", broj 26/97, 9/00, 52/00, "Službeni list CG", broj 33/08, 05/09, 64/09).

Zaštita kulturne baštine

- Zakon o zaštiti spomenika kulture ("Službeni list RCG", broj 41/91).

Procjena uticaja na životnu sredinu

- Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu ("Službeni list RCG", broj 80/05),
- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu ("Službeni list RCG", broj 80/05).

Zagađenje vazduha

- Zakon o kvalitetu vazduha ("Službeni list CG", broj 48/07).

Buka

- Zakon o zaštiti od buke ("Službeni list RCG", broj 45/06).

Vode

- Zakon o morskome dobru ("Službeni list RCG", broj 14/92),
- Zakon o vodama ("Službeni list RCG", broj 27/07),
- Uredba o klasifikaciji i kategorizaciji površinskih i podzemnih voda ("Službeni list CG", broj 2/07).

Otpad

- Zakon o upravljanju otpadom ("Službeni list RCG", broj 80/05, "Službeni list CG", broj 73/08).

- Pravilnik o bližim karakteristikama lokacije, uslovima izgradnje, sanitarno-tehničkim uslovima, načinu rada i zatvaranja deponija za otpad, stručnoj spremi, kvalifikacijama rukovodioca deponije i vrstama otpada i uslovima za prihvatanje otpada na deponiji ("Službeni list CG", broj 84/09).

Zemljište

- Zakon o geološkim istraživanjima ("Službeni list RCG", broj 28/93, 42/94 i 26/07),
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu ("Službeni list RCG", broj 15/92 i 59/92),
- Zakon o rudarstvu ("Službeni list CG", broj 65/08).

Putna infrastruktura

- Zakon o putevima ("Službeni list RCG", br: 42/04, 21/09, 54/09).

Planski osnov za izradu PPPN NP "Lovćen" sadržan je u Prostornom planu Crne Gore do 2020. godine kojim se utvrđuju osnove dugoročne organizacije i uređenja prostora.

Planom su određeni državni ciljevi kao i mjere prostornog razvoja u skladu sa ukupnim ekonomskim, socijalnim, ekološkim i kulturno-istorijskim razvojem. PPCG čini planski dokument višeg reda sa kojim PPPN NP "Lovćen" treba biti usklađen. Ovo obavezuje na poštovanje osnovnih opredjeljenja i utvrđenih politika u PPCG uz mogućnost njihove dalje razrade kroz planove nižeg reda.

PPCG je u svojim odrednicama identifikovao prostor Lovćena kao turističko područje za razvoj planinskog turizma. Izradom PPPN NP "Lovćen" stvorice se planske pretpostavke za razvoj, organizaciju, uređenje i zaštitu prostora Lovćena u skladu sa mjerama i uslovima zaštite prirode i kulturnih dobara koji su određeni u svrhu očuvanja prirodnih i kulturno-istorijskih vrijednosti.

V OSNOVNI PRINCIPI PLANIRANJA PROSTORA

PPPN NP "Lovćen", u skladu sa važećim zakonima, utvrđuju se zajednički interesi, ciljevi i zadaci razvoja i zaštite prostora i prirodnih vrijednosti, politike prostornog razvoja, kao i kriterijumi i koncepcija organizacije, uređenja i korišćenja prostora.

U osnovne principe razvoja i zaštite prostora spadaju:

1. Izrada, donošenje i implementacija Prostornog plana kao integralnog planskog instrumenta za kontinualno upravljanje dugoročnim razvojem, zaštitom i uređenjem područja NP "Lovćen";
2. Namjensko korišćenje i racionalno upravljanje prostorom u skladu sa ekološkim potencijalom i kroz primjenu prostorno-planskih mjera;
3. Stvaranje prostornih uslova za uređenje i korišćenje planskog područja - zoning u funkciji zaštite i razvoja, a posebno stvaranje uslova za izgradnju objekata u funkciji posebne namjene prostora. Ovo podrazumijeva da budu u funkciji razvoja (turizma, poljoprivrede, usluga i drugih kompatibilnih aktivnosti) i poboljšanja demografske slike ali striktno poštujući nosive kapacitete predmetnog prostora kao i njegove ambijentalne osobenosti;
4. Zaštita prirodnih dobara i kulturno istorijske baštine - stvaranje uslova da se normativna zaštita planski sprovodi, što podrazumijeva da mjere zaštite imaju ekonomsku opravdanost i socijalnu prihvatljivost;
5. Očuvanje, unaprjeđenje i zaštita posebnih prirodnih vrijednosti NP "Lovćen" (zemljište, voda, vazduh, šume, flora i fauna i dr) i obezbjeđenje stabilnosti ekosistema poboljšanjem njihovog sastava, strukture i kvaliteta;
6. Uspostavljanje sistema efikasnog monitoringa stanja u prostoru kako bi se pratile sve aktivnosti koje bi mogle da ugroze zaštićena prirodna i kulturno-istorijska dobra na području Plana. Praćenje uključuje i poštovanje režima korišćenja zemljišta i izgradnje, blagovremeno preduzimanje svih mjera u cilju prevencije aktivnosti koje bi mogle da ugroze osnovni potencijal ovog područja.

Prilikom definisanja ciljeva razvoja, uređenja i zaštite prostora potrebno je voditi računa o uslovima i režimima korišćenja ovog područja uz poseban akcenat na prostor Nacionalnog parka "Lovćen". U nacionalnim parkovima prioritet je:

- očuvanje prirode, razvijanje naučno-edukativnog i izletničkog turizma koji mora biti kontrolisan i organizovan;
- oplemenjivanje i uređivanje postojećih stacionarnih, servisnih, uslužnih i drugih kapaciteta prvenstveno u granicama postojeće zauzetosti prostora, usklađeno sa interesima zaštite prirode i kulturnih dobara;
- uklanjanje ili promjena sadržaja koji su u konfliktu sa zaštitom prirode i okolinom, a lokacija novih po pravilu treba da bude izvan parka, kako bi se podstakao razvoj naselja izvan granica parka.

Potrebno je utvrditi granični kapacitet prostora Nacionalnog parka za razvoj komplementarnih djelatnosti, zavisno od zahtjeva ekonomije i mogućih antropogenih uticaja na prirodu.

VI OSNOVNI I POSEBNI CILJEVI

Polazna osnova izrade Plana je definisanje opštih i posebnih ciljeva. Ciljevi su definisani na osnovu analize stanja, odnosno potencijala i ograničenja koja je neophodno prevazići, odnosno relativizirati.

Osnovni ciljevi se mogu definisati kao:

- Dalji razvoj područja prije svega djelatnosti koje su i dosada bile osnova razvoja, turizma i poljoprivrede.
- Formiranje adekvatne infrastrukturne mreže okruženja, posebno pravaca koji su danas zanemareni.
- Unaprjeđenje integralnog razvoja turizma. Cetinje i Budva, pa i Kotor nemaju konkurentne, već komplementarne sadržaje za podsticaj turističke privrede.
- Usporavanje demografske koncentracije u centrima, ulaganjem u djelatnosti koje ne zahtijevaju urbane uslove, prije svega turizam i poljoprivreda.
- Definisanje politike usporavanja demografskog odliva i gašenja privredne matrice ruralnog područja. Izvršiti izbor uži područja gdje je moguće formirati punktove kao potencijalna žarišta na ovom prostoru. To su prije svega naselja uz frekventne putne pravce i naselja sa djelimično sačuvanom demografskom strukturom.

Pored osnovnih ciljeva u Prostornom planu se definišu i posebni ciljevi razvoja. Sagledavajući postojeće stanje kao posebni ciljevi se mogu izdvojiti:

- Aktiviranje Nacionalnog parka na formiranoj osnovi. To je prije svega kulturno-istorijsko nasljeđe okruženja, prirodna osnova Parka i Mauzolej.
- Usmjeravanje turističke ponude u okviru Nacionalnog parka, razvojem pažljivo odabranih i smišljenih sadržaja ugostiteljsko-turističke djelatnosti.
- Poboljšanje ponude na bazi zanatstva sa prepoznatljivim elementima ovog područja uz forsiranje integralne ponude okruženja.
- Liberalniji režim prema stočarstvu, kada je riječ o stanovništvu koje koristi ove prostore.
- Poboljšanje infrastrukturnih sistema u okviru Nacionalnog parka i u kontaktu sa neposrednim okruženjem.

VII PRISTUP I METODOLOGIJA IZRADE PROSTORNOG PLANA

U toku izrade Plana, neophodno je istražiti, analizirati i ocijeniti ukupno stanje i potencijale prirodnih, socio-ekonomskih i infrastrukturnih faktora, kao i utvrditi moguća ograničenja koja proizilaze iz potrebe preduzimanja različitih mjera zaštite prirodnih i nepokretnih kulturnih dobara, kao i načine njihovog prevazilaženja.

Metodološki pristup izrade Prostornog plana zasniva se na sljedećim principima:

- kombinaciji ciljeva, opredjeljenja i prioriteta i instrumenata realizacije;
- transparentnosti procesa planiranja u svim fazama izrade, donošenja i implementacije.

Potrebno je pomenuti da je područje Nacionalnog parka, kao prostorna cjelina sa posebnim prirodnim karakteristikama i rijetkostima, kao i kulturnim vrijednostima, stavljeno pod zaštitu, čime je ustanovljena i posebna obaveza države da se stara o njegovoj zaštiti i razvoju. Tome moraju biti prilagođeni i podređeni svi interesi državnog, regionalnog i lokalnog nivoa.

Osnovne smjernice za izbor prioriteta i prioriteta aktivnosti treba da proisteknu iz usaglašavanja želja, potreba i mogućnosti. Prilikom izbora prioriteta potrebno je imati u vidu potrebe da se:

- sagledava razvoj i zaštita na dugi rok u opštem interesu, a ne samo kratkoročno sa pojedinačnih stanovišta i interesa;
- ostvari demografsko i ekonomsko oživljavanje ovog područja, a ne da se nastavi proces depopulacije i ekonomske stagnacije;
- obezbijedi participacija lokalnog stanovništva u razvoju, korišćenju i upravljanju resursima;
- ostvari umrežavanje ovog područja sa svim svojim vrijednostima sa okruženjem.

Imajući prethodno u vidu, prioriteta aktivnost se odnosi na infrastrukturno opremanje ovog područja, kako bi se stvorili preduslovi za privlačenje privatnog kapitala za ulaganje u izgradnju turističkih i pratećih sadržaja.

Strategija razvoja se pored zaštite prirodnih vrijednosti i kulturnog nasleđa zasniva i na potrebi ubranog socio-ekonomskog i demografskog razvoja ovog područja uz stvaranje uslova poboljšane dostupnosti infrastrukturnih sistemima i javnim službama, uz racionalno upravljanje prirodnim i stvorenim resursima. Strategija razvoja planskog područja treba da obezbijedi elemente na osnovu kojih će se izvršiti procjena

ekonomske opravdanosti i socijalne prihvatljivosti planiranih aktivnosti, objekata i funkcija posebne namjene.

Iz prethodnog proizilazi da PPPN NP "Lovćen" treba da bude urađen na osnovama integralnog planiranja i principa održivog razvoja, integrisanog društveno-ekonomskog razvoja i zaštite životne sredine sa primarnim zadatkom postizanja optimalne organizacije, uređenja, korišćenja i zaštite.

Metodološki osnov za izradu planskog dokumenta, u užem smislu, predstavljaju metode naučnog istraživanja (analiza i sinteza, komparativni metod, indukcija i dedukcija, statistički metod, kartografski metod i dr.), odnosno primijenjene metode praćenja stanja objekata, odnosno pojava i procesa u prostoru.

Izrada Prostornog plana se zasniva na sljedećim strateškim i metodološkim postavkama: princip integralnog pristupa prostoru (ekonomska, socijalna, ekološka), odnosno na principima održivog razvoja.

PPPN NP "Lovćen" obuhvata sve aspekte procesa planiranja: prikupljanje i obradu podataka; priređivanje odgovarajućih analiza; izrada varijantnih rješenja plana; vrijednovanje; implementacija i monitoring.

Obradivač radi kritičkog sagledavanja uticaja na prostor može da primijeni SWOT analizu, kako bi kroz unaprijed definisana pitanja dobio neophodne informacije za upravljanje razvojem, zaštitom, uređenjem i organizacijom prostora obuhvaćenog Planom. SWOT analiza predstavlja važan metod za identifikaciju komparativnih prednosti ovog područja, preko koje se dobijaju i inputi za razvoj.

PPPN NP "Lovćen" ima dva nivoa razrade. Prvi nivo obrade je osnovni planski dokument kojim će se izvršiti kritička ocjena i revizija postojećeg Prostornog plana područja posebne namjene za Nacionalni park "Lovćen" u smislu cjelovitog pristupa organizaciji ukupnog prostora, uz provjeru postojećeg plana zona. Segment Plana koji se odnosi na područje Nacionalnog parka se posebno razrađuje u fazama Nacrta i Predloga i iskazuje u tekstualnoj i grafičkoj formi razmjere 1:25000.

Prostorni plan treba da sadrži i detaljne razrade za pojedine zone i lokalitete, čime se obezbeđuju preduslovi za realizaciju investicionih projekata i uređenje prostora na lokacijama koje zahtijevaju trajne promjene u prostoru. To su, prije svega, dva lokaliteta iz važećeg Plana - Ivanova korita i Majstori, kao i detaljna razrada proširenja Plana za dio koji se odnosi na planirani koridor žičare Kotor-Ivanova Korita-Cetinje (u skladu sa Studijama izvodljivosti i ldejnim projektom). Obaveza Obradivača je i da posebno tretira uticaj Projekta žičare na kapacitete prostora Nacionalnog parka i u tom smislu predloži (planira) konkretna rješenja upravljanja posjetiocima.

Nakon analize postojećeg stanja i postojeće dokumentacije, sagledaće se mogućnost da se detaljno razrade još neki lokaliteti za koje se utvrdi da posjeduju odgovarajuće potencijale sa naglašenom razvojnom perspektivom (njeguški kraj, primorsko zaledje, okruženje Cetinja i sl.)

OSNOVNI PLANSKI DOKUMENT ZA PPPN NP "LOVĆEN"

Način izrade

U odnosu na predmetni Plan, PPCG do 2020. godine čini planski dokument višeg reda i sa kojim ovaj Plan mora biti usklađen. Ovo obavezuje na poštovanje osnovnih opredjeljenja PPCG-a uz mogućnost njihove dalje razrade kroz analitičke i sintezne faze izrade Plana.

Za definisanje planskih opredjeljenja potrebno je, na adekvatnom nivou, izvršiti analizu i ocjenu postojećeg stanja i iz nje rekognoscirati potencijale, ograničenja, postojeće i moguće konflikte u prostoru, kao i pravce i prioritete razvoja.

Analiza postojeće dokumentacije (Prostorni planovi opština - PPO, čije djelove obuhvata Plan) i do sada rađenih planova i projekata treba da doprinese pouzdanijem sagledavanju karakteristika i razvojnih mogućnosti ovog područja. Takođe, potrebno je razmotriti i neophodnost izrade Studije zaštite kulturne baštine.

U analitičkoj fazi izrade Plana potrebno je provjeriti i ocijeniti zahtjeve korisnika, potencijalnih investitora i stanovništva na području Plana i okoline. U ovoj fazi plana potrebno je pribaviti smjernice od Ministarstava nadležnih za poslove zaštite životne sredine, turizma, energetike, vodoprivrede, šumarstva, poljoprivrede, saobraćaja, kulture, odbrane.

Planska rješenja treba da budu vođena jasnom vizijom budućeg stanja u prostoru koje će uvažavati principe održivog razvoja i obezbijediti racionalnu organizaciju i uređenje prostora.

Planom treba obezbijediti funkcionalno objedinjavanje predmetnog prostora sa širim prostorom, i naročito neposrednim okruženjem, poštujući komplementarni razvoj. Ovo podrazumijeva da se pouzdano sagledaju sadržaji kontaktnih zona (postojeći i planirani) i opredijeli najefikasniji način funkcionalne integracije prostora.

Sadržaj

Sadržaj Plana je definisan Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata.

Osnovni dokument se radi u grafičkoj (R=1: 25 000) i tekstualnoj formi u fazama Nacrta i Predloga.

Tekstualni dio sadrži:

A) Analiza i ocjena postojeće dokumentacije i postojećeg stanja

- Opis zahvata i položaj;
- Smjernice iz planova višeg reda (PPCG);
- Analiza planske dokumentacije relevantne za prostor zahvata (PPPPN NP "Lovćen", Prostorni planovi opština i Generalni urbanistički planovi);
- Dosadašnje koncepcije (planovi i projekti) i stepen realizacije;
- Ocjena postojećeg stanja prostornog uređenja;
- Odnos prema okruženju;
- Prirodne karakteristike (reljef - morfologija, ekspozicije i nagibi; hidrografija; pedologija, mineralne sirovine; vegetacija - šume; klimatske karakteristike...);
- Izdvajanje predionih cjelina ili jedinica (karakter predjela po tipovima);
- Procjena strukture predjela (analiza pogodnosti);
- Stvoreni uslovi (stanovništvo i naselja; raspored privrednih i društvenih djelatnosti; infrastrukturna opremljenost - saobraćajna, hidrotehnička i energetska infrastruktura; komunalni servisi...);
- Ekonomsko - demografska analiza;
- Potencijali, ograničenja i konflikti u prostoru.

B) Planski dio (koncepti)

- Koncept organizacije, uređenja, izgradnje i korišćenja prostora;
- Koncepcija infrastrukturnih sistema i način njihovog povezivanja sa infrastrukturnim sistemima u okruženju;
- Uslovi, faze i dinamika realizacije infrastrukturnih mreža i objekata;
- Zaštitne zone;
- Režim zaštite kulturne i prirodne baštine;
- Mjere za zaštitu pejzažnih vrijednosti;
- Plan predjela;
- Mjere za zaštitu životne sredine;
- Mjere za zaštitu spomenika kulture;
- Koncept korišćenja obnovljivih izvora energije i primjena mjera energetske efikasnosti;
- Smjernice za razvoj seoskih naselja i katuna;
- Smjernice za izgradnju objekata, uređivanje, korišćenje i zaštitu za prostor za koji se ne predviđa donošenje državne studije lokacije;
- Smjernice i mjere za realizaciju plana;
- Područja, zone, lokacije i objekti od opšteg interesa;
- Koncesiona područja;
- Ekonomsko-tržišna projekcija;
- Način, faze i dinamika realizacije plana;
- Smjernice za izradu državne studije lokacije.

Grafički dio sadrži:

A) Analiza i ocjena postojeće dokumentacije i postojećeg stanja

- Granice područja za koje se radi Plan;
- Izvod iz PPCG;
- Sintezni prikaz prostornih planova opština čiji se djelovi nalaze u zahvatu Plana;
- Položaj i pravci razvoja u odnosu na okruženje (rang i sadržaji okolnih centara i veze na infrastrukturnu mrežu šireg područja);
- Karta podjele područja na predione cjeline;
- Stvoreni uslovi (namjena površina, infrastrukturna opremljenost - saobraćajna, hidrotehnička i energetska infrastruktura; komunalni servisi...);
- Sintezni prikaz postojećeg stanja sa potencijalima, ograničenjima i konfliktima u prostoru.

B) Planski dio (koncepti)

- Generalna namjena prostora;
- Prostorni koncept djelatnosti i veza sa okruženjem;
- Zone od posebnog značaja za razvoj (za dalju detaljnu razradu);
- Infrastrukturni sistemi (saobraćaj, hidrotehnika, energetika, komunalni servisi) i njihova povezanost sa infrastrukturnim sistemima u okruženju;
- Područja, zone, lokacije i objekti od opšteg interesa i koncesiona područja;
- Zaštita životne sredine i uređenje predjela;
- Režim zaštite kulturne i prirodne baštine;
- Način, faze i dinamika realizacije plana.

Bliži sadržaj i formu planskog dokumenta, kriterijume namjene površina, elemente urbanističke regulacije, jedinstvene grafičke simbole i ostali potrebni sadržaj propisuje resorno Ministarstvo kroz Pravilnik.

**STRATEŠKA PROCJENA UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU I
IZVJEŠTAJ O STRATEŠKOJ PROCJENI UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU**

Sastavni dio PPPN NP "Lovćen" je **Izvještaj o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu** koji sadrži podatke kojima se opisuju i procjenjuju mogući značajni uticaji na životnu sredinu do kojih može doći realizacijom Plana, kao i razmatranih varijantnih rešenja, uz vođenje računa o ciljevima i geografskom obuhvatu plana.

Na osnovu člana 15. Zakona o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu ("Službeni list CG", broj 80/05), pored naprijed navedenih podataka, Izvještaj o strateškoj procjeni sadrži i sljedeće podatke:

- Kratak pregled sadržaja i glavnih ciljeva Plana i odnos prema drugim planovima i programima;
- Opis postojećeg stanja životne sredine i njenog mogućeg razvoja, ukoliko se Plan ne realizuje;
- Identifikaciju područja za koja postoji mogućnost da budu izložena značajnom riziku i karakteristike životne sredine u tim područjima;
- Postojeće probleme u pogledu životne sredine u vezi sa Planom, uključujući naročito one koje se odnose na oblasti koje su posebno značajne za životnu sredinu, kao što su staništa divljeg biljnog i životinjskog svijeta sa aspekta njihovog očuvanja;
- Opšte i posebne ciljeve zaštite životne sredine ustanovljene na državnom ili međunarodnom nivou koji su od značaja za Plan;
- Moguće značajne posljedice po zdravlje ljudi i životnu sredinu, uključujući faktore kao što su: biološka raznovrsnost, stanovništvo, fauna, flora, zemljište, voda, vazduh, klimatski činioci, materijalni resursi, kulturno nasleđe, pejzaž i međusobni odnos ovih faktora;
- Mjere predviđene u cilju sprječavanja, smanjenja ili otklanjanja, u najvećoj mogućoj mjeri, bilo kog značajnog negativnog uticaja na zdravlje ljudi i životnu sredinu do koga dovodi realizacija Plana;
- Pregled razloga koji su poslužili kao osnova za izbor varijantnih rješenja koja su uzeta u obzir, kao i opis načina procjene, uključujući i eventualne teškoće do kojih je došlo prilikom formulisanja podataka;
- Prikaz mogućih značajnih prekograničnih uticaja na životnu sredinu;
- Opis programa praćenja stanja životne sredine, uključujući i zdravlje ljudi u toku realizacije Plana (monitoring);
- Zaključke do kojih se došlo tokom izrade Izveštaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu.

DETALJNA RAZRADA ZONA - LOKALITETA U ZAHVATU PLANA

Plan treba da sadrži i **detaljne razrade za pojedine zone i lokalitete** koje će omogućiti brzu primjenu plana i realizaciju postavljenih ciljeva, čime će se obezbijediti preduslovi za realizaciju investicionih projekata i uređenje prostora na lokacijama koje zahtijevaju trajne promjene u prostoru (infrastruktura, turistička naselja, objekti za razvoj preduzetništva, prostor za zaštitu i sl.). Detaljne razrade imaju nivo razrade koji odgovara državnoj studiji lokacije.

Razrade iskazati u tekstualnom dijelu i na grafičkim priložima (R= 1:2500 i 1:1000) za faze Nacrta i Predloga.

Detaljne razrade će sadržati:

Tekstualni dio

A) Analiza i ocjena postojećeg stanja

- Prikaz granica i opis zahvata;

- Odnos prema okruženju;
- Prirodne karakteristike;
- Stvoreni uslovi;
- Ekonomsko - demografska analiza;
- Ocjena stanja životne sredine;
- Potencijali, ograničenja i konflikti.

B) Planski dio (koncepti)

- Koncept uređenja prostora;
- Namjene površina i objekata sa prikazom kapaciteta;
- Urbanističko - tehnički uslovi za izgradnju objekata;
- Trase infrastrukturnih mreža i saobraćajnica i smjernice za izgradnju infrastrukturnih i komunalnih objekata;
- Smjernice urbanističkog i arhitektonskog oblikovanja prostora sa smjericama za primjenu energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije;
- Režim zaštite kulturne i prirodne baštine;
- Mjere za zaštitu životne sredine;
- Mjere za zaštitu spomenika kulture;
- Mjere za zaštitu pejzažnih vrijednosti i smjernice za realizaciju projekata pejzažne arhitekture, odnosno uređenja terena;
- Ekonomsko-tržišna projekcija;
- Način, faze i dinamika realizacije plana.

Grafički dio (u R=1:2500 i 1:1000)

A) Analiza i ocjena postojećeg stanja

- Geodetska podloga sa granicom zahvata;
- Stvoreni uslovi - izgrađenost i opremljenost prostora.

B) Planski dio (koncepti)

- Namjena površina i objekata;
- Plan parcelacije;
- Građevinske i regulacione linije;
- Nivelaciona i regulaciona rješenja;
- Spratnost i karakteristike objekata;
- Tačke i uslovi priključenja na saobraćajnice, infrastrukturne mreže i komunalne objekte;
- Plan pejzažne arhitekture;
- Način, faze i dinamika realizacije.

URBANISTIČKO - TEHNIČKI USLOVI

Urbanističko - tehničke uslove treba posebno obraditi za svaku urbanističku parcelu i objekat u zoni detaljne razrade i iskazati u posebnom prilogu (separatu) koji će sadržati sve neophodne tekstualne, numeričke i grafičke podatke u skladu sa članom 62. Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata.

Plan, po utvrđenim fazama i za definisane segmente, treba da bude urađen i prezentovan u analognom i digitalnom formatu. Digitalni oblik - za tekstualni dio u standardu Microsoft Word i PDF formatu, a grafički u standardu Auto Cad i GIS formatu.

Plan će biti predstavljen na crnogorskom i engleskom jeziku.

Za pojedine lokalitete iz zone zahvata potrebno je uraditi 3D animaciju.

VIII POSTOJEĆA DOKUMENTACIJA I PODLOGE ZA IZRADU PLANA

U toku izrade Programskog zadatka, na osnovu preliminarne procjene raspoloživih podataka o postojećoj dokumentaciji i podlogama, izvršena je klasifikacija relevantne dokumentacije koja se može koristiti za izradu Plana.

Planski dokumenti

- Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine;
- Prostorni plan područja posebne namjene za Nacionalni park "Lovćen";
- Prostorni plan opštine Cetinje;

- Prostorni plan opštine Budva;
- Prostorni plan opštine Kotor.

Plansko-razvojni dokumenti

- Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore;
- Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020. godine;
- Program razvoja planinskog turizma u Crnoj Gori;
- Vodoprivredna osnova Crne Gore;
- Projekat "Pravci razvoja ekološke države Crne Gore";
- Strateški master plan za otpadne vode za centralni i sjeverni dio Crne Gore;
- Strateški master plan za upravljanje čvrstim otpadom;
- Strategija razvoja saobraćaja Crne Gore;
- Strategija razvoja i redukcija siromaštva Crne Gore;
- Crnogorska poljoprivreda i Evropska Unija (Strategija razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja);
- Strategija razvoja energetike Republike Crne Gore do 2025. (Realizovani energetske bilansi, knjiga A);
- Zdravstvene politike u Republici Crnoj Gori do 2020. godine;
- Agenda ekonomskih reformi;
- Makroekonomski ambijenti u Crnoj Gori u 2004. godini.

Studije i projekti

- Studija izvodljivosti za Žičaru Kotor - Lovćen - Cetinje;
- Procjena uticaja na životnu sredinu za Žičaru Kotor - Lovćen - Cetinje;
- Idejni projekat za Žičaru Kotor - Lovćen - Cetinje.

Podaci o stanovništvu, aktivnostima i prostoru

Podaci o stanovništvu su dostupni iz Popisa stanovništva 2003. godine. Republički zavod za statistiku raspolaže i drugim statističkim podacima koji mogu biti od koristi prilikom izrade Plana. Dodatni i nedostajući podaci će se obezbijediti anketiranjem i istraživanjem planskog područja.

Podaci o prostoru i aktivnostima se mogu preuzeti iz dokumentacije raznih planova, studija, istraživačkih institucija, stručnih i naučnih radova i dr. Dostupne su sektorske i podsektorske studije (analize i ekspertize) za potrebe izrade Prostornog plana Crne Gore. Podaci o stvorenim uslovima će se obezbijediti terenskim istraživanjima uz korišćenje dokumentacije.

Pored ekspertiza u užem smislu, za potrebe izrade ovog Plana mogu se koristiti i ekspertska mišljenja stručnjaka, lokalnih poznavaca stanja i problema na terenu.

Podloge

Za potrebe izrade Plana koristiće se postojeće upotrebljive geodetske podloge, kao i topografske karte u razmjeri 1:25.000 (TK 25). Potrebno je koristiti karte u digitalnom obliku, kao i po mogućstvu aerofoto i satelitske snimke.

Odredbama člana 38. Zakona, organi, privredna društva, ustanove i druga pravna lica nadležna za određene poslove (projekcije razvoja; vodoprivrede; elektroprivrede; saobraćaja; telekomunikacija; radio difuzije; zdravstva; odbrane zemlje; kulture; stambeno-komunalne djelatnosti; geodetske, geološke, geofizičke, seizmičke i hidro-meteorološke poslove; poslove statistike; poljoprivrede, šumarstva, turizma, zaštite prirode, zaštite kulturne i prirodne baštine; zaštite životne sredine i dr.) dužna su da, na zahtev Nosioca pripremnih poslova, u roku od 15 dana, dostave raspoložive podatke, u analognoj i digitalnoj formi, kao i svoje predloge i mišljenja koja su neophodna za izradu planskog dokumenta.